LACTANTII
FIRMIANI
OPERA
EDICTIO
SUBLACENSIS
BIBLIOTECA UNIVERSITARIA
NAPOLI
RARISSIMI
35
A. MAYER FOECE

Post unter Adresse g'fwb.
Beit

MIT

JUSTUS

CHTIGE

DEM GESAM

DR.

Fischereien . . . . . .
tus der Ersten Deutschen Nordsee-Fischere
er Ersten Deutschen Nordsee-Fischerei-Ge
Linien von den Ostfriesischen I
kt einer neuen Geographischen G
stützung, Ausrüstung un Aussendu
ngs- und Erforschungs- nternehmu
nahme des oberen San Francisco
elhas in Brasilien . . . .
ndinavisch binsel. Von Dr. C.
holm . . . . . .
hische Not l.
s ist der höchste Berg in Sch wig-Holstein
en in Kiel . . . . . .
rstenthum P feld . . . .
iergeograph utschlands m Gymn
se in Rosto . . . . .
tungen üb Treibeis in Ostsee. V
nand Baron ss . . . .
mmuth-Expedition . . . .
el der Türk in der Türkei . . .
erick über se ne Karte vom ren Nil.
tone's neue ie in Ost-Afr a, 1866.
n und das L f von Kanopus Von G.
ngs-Reisen Nord-Australien . . .
hwedische Kol St. Barthe ny . . .
utsche Kolon nau in Brasilien
utsche Kolonie Sa Catharina in Brasilien
n als Ziel Deutscher Auswanderung .

GC

A. MAYAHOFER.
STR. DI CHIAIA 65 NAPOLI

Rivista
I-6
95

RARISSIMI
N° 35
BIBLIOTECA UNIV.
NAPOLI

C. sc: IV.
210.

Sala Diner scaff 7 a 35

P

Lactantii Firmiani de diuinis institutionibus
aduersus gentes rubrice p̃mi libri incipiũt.

Quanta sit et fuerit semp cognitio ueritatis. Et q̃ nec sine religione sapiẽtia: nec sine sapientia sit probanda religio. Capitulũ primũ. Magno & excellenti ingenio uiri. Folio primo.
De errore philosophoꝝ euacuantiũ prudentiã. & publica statuentiũ fide. Capitulũ secundũ. Suscepto igr̃. Folio secundo.
An potestate unius dei mundus regat̃. an multoꝝ. Capitulũ. iii. Sit igitur nostri operis. Folio. ii.
Quod sub uno humili deo particulares plures esse non possunt. Capitulũ quartũ. Quod si quis profecto. Folio. iii.
De testimoniis poetarũ. Capitulũ quintũ. Sed omittamus. Folio. iiii.
De testimoniis pphetarũ et philosophorũ. Et de testionis Cortę pontificis Trimegisti. Et de. x. Sibillis. Capitulũ sextũ. Nunc ad diuia. Folio. u.
De testimoio Appollinis et deoꝝ. Capitu. septimũ. Appollo ei. Fo. sexto.
De cecitate coꝝ q̃ plures deos opinant. et unde hic error habuit originem. et q̃ corpus deo nõ est necessariũ. nec ppagatio liberoꝝ. Capitulũ octauũ.
His igitur tot & tantis testibus. Folio septimo.
De Hercule et gestis eius. atq̃ ortu eius ex Ioue et Alomena et morte eius. Capitulum. ix. Hercules qui ob uirtutem clarissimus. Folio septimo.
De Esculapio: Appollie: Heptuno ac Marte & Castore: Polluce atq̃ Mercurio. Capitulũ. x. Esculapius et ipe. Folio octauo.
De ipius Ioue parentibus & ortu et uita eius flagiciosissima: morte & sepultura et opificio poetarũ. Capitulũ. xi. Quis est igr̃. Folio. ix.
Quomodo stoici figmẽta poetarũ ad philosophicam transferant rationem. Capitulũ. xii. Quoniam reuelauimus. Folio. xi.
Quomodo poetę et historici euacuãt stoicoꝝ traditionẽ de Ioue & Saturno et aliis diis. Capitulũ. xiii. Si ergo uanę sunt. Folio xii.
Quid inde Ennius doceat in sacra historia. Ca. xiiii. Nunc q̃m. Fo. xiii.
Qua rõe hoies dii ceperint noiari. Cap. xu. Quibus ex rebus. Fo. xiii.
Qua rõe dii eẽ nõ possũt quos sexus discernit. Et q̃ in naturã dei nõ accidit aut sexus aut coitus: aut officiũ generãdi. Ca. xui. Poterã his. Fo. xiiii.
Quod stoici fidẽ historiarũ et poetarũ figmẽta inam fisiculasione puertũt & quę miserie & turpitudies de diis referãt̃. Ca. xuii. Ob has rões. Fo. xu.
Quomodo refellantur hi: qui deos esse factos ex hominibus menciuntur.

Capitulum .xuiii. Hoc ín loco. Folio .xul.
Quod deos uanos et deũ uerũ nemo simul põt colere. Capitulũ .xix.
At enim dicet aliquis. Folio .xuii.
De ꝓpria rõanoꝝ religiõe. Ca.xx. Veio nũc ad ꝓpas Folio.xuii
De sacrifitiis & misteriis eoꝝ Ca.xxi. Diximus de diis. Folio.xix.
Quis autor predictarũ uanitatũ ĩ italia apud romanos fuerit. et qs apud alias gentes. Capitulum.xxii. Harum uanitatum. Folio.xxi.
Quo tẽpore ceperint uanę supstitioẽs. quibus sub auctoribus. Capitulũ xxiii. Nunc quoniam uanorũ. Foli.oxxii.

Lactantii Firmiani de origine erroris
rubrice libri secundi ín cipiunt.

QVod rõnis obliuio & ignorãtia sui facit hoies íngratos ueri dei. q colit ín aduersis et ĩ ꝓsperis contẽpnit Ca.i. Quãq ꝗmo libro Fo.xxii.
Quę fuerit ꝓma cã fingendi simulacra. Et ꝙ uerissima dei imago est homo. Et ꝙ extra se deũ nemo fideliter colit Ca.ii. Quę igr amẽtia Fo.xxiii.
Quod Cicero & alii qui uidebãtur sapientes: ceteris deterius peccauerũt. Capitulũ.iii. Sed quid prodest. Folio.xxiiii
Quod nil maiestatis et reuerẽtię hẽant idola. Ca.iiii Quid igr. Fo.xxu.
Quod solus oium creator uerus deus est. soluscꝫ colendus. nec elementa nec corpora cęlestia aliqd diuínitatis habent. ín quo & stoici desipũt. q stellas deos putant. quę non sua uolũtate mouẽtur: sed dei. Et qua ratione eas sic fieri uoluit. Capitulũ.u. Quãto igitur rectius est. Folio.xxuii.
Quod nec terra nec aqua nec pars aliq̃ mũdi. nec totus ípe deus est aĩatus sicut stoici mẽciuntur. q quod astruũt pariter et euertũt. Capitulũ sextũ. Simili modo si terra. Folio.xxuiii.
Quod dupliciter peccant ínsipientes. Et ꝙ auaricia sub obtentu religionis colitur. prẽualente ratione traditione maiorũ. et q fuerint maiores. quorũ auctoritas prẽiudicat ueritati Capi.uii. Duplici ergo rõe Fo.xxuiii.
Quod rõne potius ínuitẽdum est. et quę miracula scripta sũt ad confirmationem erroris multorũ Ca.uiii. Quare oporteret ín ea esse Fo.xxix.
Quod per ínuidiam diaboli ínrauit mors. et pullulant radices errorũ. Et ꝙ deus ípe natura est. qui materiam primordialem et oĩa fecit ex nihilo. Capitulũ nonũ. Exponam igr oium istorũ rationẽ Folio.xxx.
Quod deus quatuor elemẽta distinxit. et q̃tuor qualitates. et quatuor tpa.

et q̃ ex calore & hũore sit uita. et q̃re hoĩes igne: cętera aĩalia aqua magis utanẽ. ¶ Capitulũ.x. ¶ Nũc qm̃ refutauimus eos. ¶ Folio.xxxiii.
¶ Quod creato mũdo facta aĩalia, ꝓpter hom̃nes sunt. et tandẽ homo ipe. Et qd sit quod poetę finxerunt Deucalionẽ hoĩes reparasse. Et q̃ Aristoteles falsum putauit mũdum esse ęternũ. Et quę sunt tres partes. ¶ Capitulũ.xi.
¶ Consumato igitur mundo. ¶ Folio.xxxiiii.
¶ Quod nõ de terra uel spõte nata sũt aĩalia sed dispositõe diuĩa. cuius fecisset deus nos cõscios si scire expediret. ¶ Ca.xii. ¶ Aiũt certis cõ. ¶ Fo.xxxu.
¶ Quare duo sexus mundi m̃noris id ẽ hom̃nis. et quid sit mors eius ꝑma. quid secũda. et de primorũ parentum culpa & pęna. ¶ Capitulũ.xiii.
¶ Cum ergo marem. ¶ Folio.xxxui.
¶ Quod non liber, pater fuit m̃uentor uini sed noe post diluuiũ. Et quę fuerit origo gentiũ. Et qui primi habuerint scientiam astroꝝ & ignorãtiam dei.
¶ Capitulũ.xiiii. ¶ Deus autẽ postea ¶ Folio.xxxuii.
¶ De m̃gnatione angelorũ. et duobus generibus dęmonũ. qui se persuaserũt ut deos coli quos etiã familiares philosophi habuerũt ut Socrates. ¶ Cap. xu. ¶ Cum ergo numerus hom̃nũ ¶ Folio.xxxuiii.
¶ Quod hi prodesse putãtur cũ nocere desinũt. nec possunt aliquid m̃ eos qui m̃ fide solidati sunt. sed sanctis subiecti eis tanq̃ serui obediunt. ¶ Ca.xui.
¶ Quarũ omnium fallaciarũ ratio. ¶ Folio.xxxuiii.
¶ Quod hi astrologiam aruspicinam & oĩes artes reprobas m̃uenerunt. et persuaserũt cultum idolorũ per miracula & uarias fallaciarũ tendiculas.
¶ Capitulum.xuii. ¶ Eorũ m̃uenta sunt. ¶ Folio.xxxix.
¶ Cur deus humano generi sic paciatur illudi. Et q̃ tribus decausis uana est deorũ religio. ¶ Capitulũ.xuiii. ¶ Dicet aliquis. ¶ Folio.xl.
¶ Quod m̃ cultu simulacrorũ nulla põt esse religio. nam a simulatione. id est. a fallacia dicta sunt. ¶ Capitulũ.xix. ¶ Quicũq̃ igitur ¶ Folio.xl.
¶ Breuis epilogus quo docet gẽtibus supatis: sibi a philosophis gratius im m̃inere certamen. ¶ Capitulũ.xx. ¶ Peracta est igitur ¶ Folio.xli.

¶ Lactantii Firmiani de falsa sapientia
rubrice tercii libri feliciter m̃cipiunt.

Ommẽdatur m̃ ꝑmis ueritas. et oĩ pręferẽ eloquẽtię. et quare eam nõ sint assecuti philosophi aperitur. Et quare stilo simplici sacra scribanẽ eloqa. Et q̃ philosophis tũc maxime credendum est: cũ suam ignorantiã, ꝑfitenẽ.

Capitulum pmum. Vellem mihi qm ueritas in obscuro. Folio.xli.
Quod ipo noie philosophie cõuincit q̃ maxis fuerit gentiliter philosophãtium occupatio. Capitu.ii. Nunc qm duobus superioribus li Fo.xlii.
Ex quibus rebus philosophia cõster. Et quis fuerit autor achademice sectę quę nihil recti diffinit. q̃ solam opinionem esse in philosophia gentiliũ. qui ideo plus audent: quia errores eorꝫ non arguit nisi deus Capitulum.iii.
Videamus tamen Folio.xlii.
Quomõ Zeno & Socrates totam philosophiam sustulerũt de medio. et q̃si quodam ciuili bello suis confecta ẽ armis. Ca.iiii. Recte igr. Fo.xliii.
Contra achademicos multa scire et natura rerum & uitę necessitas cogit.
Capitulum.u. Sunt enim multa Folio.xliii.
Quomodo sapia in medio errantium fuerit. Et achademici contra phisicos: et phisici contra achademicos dimicauerunt. Et quę sint assistatarũ exempla questionũ. Et ꝓ rõnes cęlestiũ siue naturaliũ scire non possunt Capitulũ sextũ. Immo uero inter philosophos Folio.xliii.
De morali philosophia. et q̃re sicut utilior: ita & cęteris philosophię partibus sit facilior. quę fuerint omnium philosophorꝫ fere sententię de summo bono. Capitu.uii. Transeamus nunc ad alteram. Folio.xliii.
Quod uera sapia docet sũmũ bonũ hois nõ esse ai uel corpis uoluptatẽ. aut aliqd eorꝫ quę a philosophis sũt ꝓposita Ca.uiii. Quid ergo Fo.xlu.
Quid sit uere sapiẽtis summũ bonũ. Et q̃ uiciosa fuerit ratio Anaxagore ad quid natus sit hõ Capitulũ.ix. Primum ut solius hois. Folio.xlui.
Quod ea quę uidentur hois eẽ propria: cereris quoqꝫ aialibus cõia sunt. hõi uero ꝓpriũ est deũ nostere & colere Ca.x. Sũmũ igr bonũ Fo.xluii.
Quod deus fecit hoiem cupidũ religiois & sapientię. quorꝫ alterũ constare sine altero non potest. Et ꝓ nihil eorum quę mortales appetunt: summum bonum sit Capitulũ.xi. Constat igitur Folio.xluii.
De duplici pugna corporis & animę et hostibus utriusqꝫ. Et ꝓ uirtus non propter se appetẽda est: sed ꝓpter uitam ęternã quę sũmum bonum est. Et uirtutem necessario sequur. et in prędsentu haberi non potest Capitulũ.xii.
Sed queritur quid sit. Folio.xluiii.
Quod aia imortalis. et quare diuina traditio logicam nõ desiderat aut philosophiam: sed ethicam solam. in qua docenda sumi philosophi errauerũt. Et quare philosophia nõ sit dux uitę et uirtutũ parens: expultrix et ultrix uiciorũ. quod tamen Cicero & alii astruere conati sunt Capitulũ.xiii.
Res exigere uidetur. Folio.xlix.

Quod Lucretius & alii errauerũt opmati sapientiam mutetam esse ab hoie. et nec datã hõibus a creatore. Et quomodo Cicero suis uerbis cõuincitur. Et q philosophia nec uerũ docet: nec ad recte uiuẽdum instruit. Capitulum.xiiii. Rectius itaq; Lucretius. Folio.l.

Quod in eodem errore fuit Seneca. Et quid philosophia secũdum ipm. Et q sicut deus unus & ueritas una: ita una est et simplex sapiẽtia. Et quomodo philosophorũ oro pugnet cũ uita. Ca.xv. Eodẽ ductus errore. Fo.li.

Quod recte docẽtes & male uiuentes teste Cicerone nõ utilitatẽ ex philosophia: sed manem percipiũt delectationem. Et q sapientia seipam semper exercet in bonis actibus. Et quare nõ philosophię sed sapientię ipi iugiter insistendum sit. Capitulũ.xvi. Verum enim cũ se. Folio.lii.

Quę fuit ipa doctrina Epicuri quę moribus oim appositissima loquebatur. Et quomodo Leucippum & Democritũ habuerit autores erroris et fabros athomorũ et assertores uoluptatis Capi.xvii. Dixi de philo Fo.liii.

Quomõ pictagorici & stoici contrario epicureis errore desipiant. sic aiarũ imortalitatẽ statuẽtes: ut eas i uaria corpa transire mẽciant. et uoluptariã mortẽ psuaserĩt ianiter philosophãtibus. Ca.xviii. Alii aũt con. Fo.liiii.

Quod Cicero et alii sapientissimi imortalitatẽ aiarum sed infideliter docẽt. Et q mala uel bona mors sit ponderanda ex anteacta uita & gratia dei. Capitulum.xix. At illi qui de mortis bono Folio.lu.

Quod Socrates in eo fuit cordacior ceteris: quia a scrutinio cęlestiũ & naturalium causis disputationem suspendit. in qbus temere consumiẽ ingeniũ et tempus. sed & in multis desipiunt. quoꝝ subiciũtur exempla Capitulũ xx. Videamus nunc quid in Socrate Folio.lui.

Quod Plato didicerit a Socrate. quod si obtineret: humani generis periret societas. Capitulum.xxi. Videamus tamẽ quid illũ Folio.lui.

Quod dogma Platonis nõ erat nisi criminis fons et fomes & uirtutũ oim exterminium Capitulum.xxii. Restat ut cõmunio ista Folio.luii.

De minoribus philosophis. et quatenus iuicem ratione ex rerũ contẽptu proficiant & erroris assertores sint Ca.xxiii Cũ igr in tãta. Fo.luii.

De antipodibus quos ideo esse finxerũt: quia opmati sunt mũdum esse rotundum. Capitulum.xxiiii. Quid illi qui esse contrarios Folio.luiii.

Quot et quãta pdicẽda sunt. et alias necessarias gẽtiliter philosophãtibus. ut philosophiã nullus asseqtur aut rarus Ca.xxv. Nũc pauca. Fo.lix.

Quod doctrina cęlestis sapiẽtiam sola largitur. quã natura cõis appetit: et querens philosophiam non inuenit. Et q̃ efficax sit lex dei & ecclesię sacra-

menta. Capitulum.xxui. Quod ergo illi poscente natura Folio.lix.
Quod philosophi sępe recte pcipiunt. et interdum uident uerũ. Et q̃re non sit eis credendum in quo solo nitatur conditio creature & unde. necnõ aut fortunę. Et quomodo philosophi suis mucrone gladiis pereunt Capitulũ xxuiii. Quid ergo nihil ne illi. Flio.lx.
Quod fortuna nihil est. quã philosophi nõ modo deam: sed deũ mẽciũtur. Et quomodo hũc errorem dęmones imiserint eis q deũ nesciebant aut contempnebant. Capitulũ.xxuiiii. Quapropter nihil aliud ẽ. Folio.lx.
Item repetitio de fortuna & natura eius et diffinitione eius. Sed repetamus id quod omisimus Folio.lxi.
Epilogus quo docet quomodo transeũdum sit a uãitate philosophorũ recedentibus: et ad ueram sapiam aspirãtibus scilicet ad uerbũ dei in quo solo ueritas niuẽitur. et uirtus & beatitudo. et ab eis quę dicta sunt: ad dicẽda transitũ facit. Docui q̃tum mea mediocritas tulit Folio.lxii.

Lactantii Firmiani de uera sapientia
libri quarti rubrice incipiunt feliciter.

QVomodo unius seculi error in oẽm sit transfusus etatem. et orbem occupauerit. Et grecia post gloriam septem sapientũ studio perq̃rendę ueritatis exarserit. et studiosi eius se maluerint philosophos q̃ sapientes appellari.
Capitulum pmũ. Cogitanti mihi Folio.lxiii.
Quod ibi est querenda sapientia ubi gentibus est stulticię timulus. Et quare Pictagoras & Plato literarũ persecutores non accesserunt ad iudeos.
Capitulum.ii. Quare si neq; illi fuere sapientes Folio.lxiii.
Quod sapientia & religio inseparabiliter coherent. et q̃ necesse est eosdem nõ diuersos esse secretarios sapientię et numinis sacerdotes. Et q̃re contra naturam sit colere plures deos. Et quare necessitate naturę oportet dominũ esse unũ unicuq;: sic & patrẽ unũ Ca.iii. Deoχ igr̃ cultus Fo.lxiiii.
Quod sapia spectat ad filios. religio ad seruos. et utriusq; fons deus unus solus & uerus. qui ingratum abdicat filium: et fugitiuum punit seruum.
Capitulum.iiii. Quibus rebus apparet. Folio.lxiiii.
Quod oracula pphetarũ sollicite inspicienda sunt. quos diuinitus eẽ locutos rerũ multo ante predictarũ conuincit euentus. Et quo tẽpore pphetauerit Moyses. Quot ãnis Iosue rexerit populum. Quot prefuerit iudices. q̃ diu regnauerint reges. Quo tẽpore dominatus Cirus. Quod ĩ philosophis &

ſapientię fundamentũ. ¶ Capitulũ.u. ¶ Nunc qm̃ docui. ¶ Folio.lxu.
¶ Quod deus creator oim̃ cooipotentẽ genuit filiũ.et per eũ creauit uniuerſa. teſtes ſunt Sibilla et Triſmegiſtus.oracula conſona prophetis & ſapiẽtiſſimo Salomoni. ¶ Capitulũ.ui. ¶ Deus ig̃r machinator. ¶ Folio.lxu.
¶ Quod nomẽ filii et angelis aut hõibus ſit ignotũ.licet nomen hẽat quod ab utriſq; adoratur. Et unde dicatur Ihesus & unde xpriſtus. ¶ Capitulum uii. ¶ Fortaſſe querat aliquis. ¶ Folio.lxui.
¶ Quod filius bis natus eſt.ęternaliter de patre:tẽporaliter de virgine mr̃e. ſed natiuitate inexcogitabili & ineffabili. Et q̃re dicat̃ uerbũ.et in quo ab aliis angelis differat. et q̃re illi non dicãtur uerbum dei uel uerba. Et q̃re hoĩs ſpiritus diſſolubilis. Et quid Dauid & Salomon ꝓphetauerint de hoc uerbo. Et q̃ Salomon p̃ceſſerit troianũ bellum. Et qd Iohannes euãgeliſta de eodem uerbo. ¶ Ca.uiii. ¶ In primis enim teſtificabimur. ¶ Fo.lxui.
¶ Quod melius a grecis logos q̃ a latinis uerbũ. Et qd de deo ſenſerit gẽtiles philoſophi Zeno & Triſmegiſtus ¶ Capi.ix. ¶ Sed melius ¶ Fo.lxuii.
¶ De ſecũda natiuitate filii quã ꝓphetę multo ante p̃dixerũt. Et q̃o eductus ſit iſrahel ab egipto. Et qbus ingratus beneficiis caput bouis in memoriam apis dei egiptioꝝ figurauerit. Et quis ordo publicarũ fuerit poteſtatũ uſq; ad domini paſſionẽ. ¶ Capitulũ.x. ¶ In primis igitur ¶ Folio.lxuii.
¶ Quę fuerit cã incarnatoĩs xp̃i ¶ Capi.xi. ¶ Cum ſępe iudei ¶ Folio.lxuiii.
¶ De conceptu et partu virginis predicto a ꝓphetis. De paſſione reſurrectione & aſcenſione et iudicio ¶ Ca.xii. ¶ Deſcendens itaq; de cęlo. Fo.lxix.
¶ Quod filius a patre eſt ſecũdum deitatem. et q̃ gemine ſubſtãtię eẽ conuincitur. tũ ex operibus ꝓpriis:tũ ex oracnlis ꝓphetarũ:et etiam Appollinis Milleſii teſtimonio. Et quare nec ad Salomonem nec ad aliũ q̃ ad xpriſtũ referri poſſũt uaticinia ꝓphetarũ ¶ Ca.xiii. ¶ Sũmus ig̃r deus. ¶ Fo.lxx.
¶ De ęterno chriſti ſacerdotio. q̃ ꝓphetę ſicut & cętera p̃dixerũt:ſic exp̃mẽtes ihesum xpriſtũ:ut oracula nec ad filiũ Naue:nec ad filiũ Joſedech ualeant retorqueri. Et de uiis quas docuit xp̃us. qui nunq̃ ſuum honorẽ queſiuit: ſed patris. ¶ Capitulũ.xiiii. ¶ Quibus ex rebus apparet ¶ Folio.lxxi.
¶ De baptiſmo xpriſti & miraculis quę geſſit in carne ante paſſionem.quę nõ modo a prophetis p̃nunciata ſunt:ſed etiã uaticinio Sibillarũ.ſicut Cicero et Varro teſtãtur.ſed oracula ante chriſti aduentũ non potuerũt intelligi. ¶ Capitulum.xu. ¶ Quoniam de ſecũda natiuitate ¶ Folio.lxxii.
¶ De paſſione xp̃i quę iudeis eſt ſcandalo:et ſtulticie gentibus.quomodo ſũmam uirtutem contineat.et ueram & ſingularem ſapientiam et ueritatem.

sicut ꝓpheꝰ fuerūt prelocuti. Ca.xui. Venio nūc ad ipam Fo.lxxiii.
Quod calumniati sunt eum quasi legis destructorē. Et quid prefigurauerit circūcisio. Et quare ī illo iussa sit fieri membro. Et quare prohibitū sit carne suilla uesti Capitulū.xuii. Sed ire atq; inuidie Folio.lxxiiii.
Que causa & quis fuerit ordo dominice passionis. Et quibus sit prenūciata oraculis Capitulū.xuiii. Cum igitur ea Folio.lxxu.
De miraculis que in passione dñi contigerūt. De sepulcra et resurrectione. Et a quibus testimoniis prophetarū fides roboretur istoꝝ Capitulū.xix.
Quid amplius de facinoribus. Folio.lxxui.
Quod profecto ī galileam domino post resurrectionē discipulis sēpturarū reserauit arcana. Et quare lex uetus dicatur testamētum: nec potuerit intelligi ante mortem domini. Et q̄ nouum testamentū uetteris adimpletio ē. Et q̄bus hoc añ p̄dictū sit testimonis Ca.xx. Profectus ergo. Fo.lxxuiii.
De ascēsione dñi: diuisione discipuloꝝ ad nascentis ecclesie fūdamentū iaciendū & roborādū. Et de miraculis eorū. Et quō Petrus & Paulus Romā uēientes prophetauerūt regē in breui uenturū: q̄ ierosolimā destrueret & iudeos deleret. eodē mō quo postea cōrigit. Ca.xxi. Ordiaro. Fo.lxxuiii.
Quod argumētis reuincendi sunt q̄ diuinis detrahunt sacramētis. Et q̄bus argumētis utantur infideles ut dominice incarnationis fidem euacuent.
Capitulum.xxii. Confirmati sunt Folio.lxxuiii.
Quod p̄ceptoris moꝝ uacillat auctoritas: si non facit ipe quod docet. sicut in phariseis patet qui contra sua p̄cepta uiuebant. sed christus primo fecit quod postea docuit Capi.xxiii. Quicūq; precepta dat Fo.lxxuiiii.
Quod celestē doctorē pfectū esse oportear. Et q̄re pfectus eē non possit sine corpis assūptiōe mortalis. Ca.xxiiii. Age nunc consi Folio.lxxix.
Quod xp̄us licet mortalitatē nostrā sumpserit: nō tñ natus ē ut alii hoies: sed ex carne uirginis. Et q̄re cum ĩmunis eēt a culpa: spōte subierit pēnam.
Capitulū.xxu. Discant igr homines. Folio.lxxix.
De misterio dñice crucis et uirtute & significacōe eorū quē xp̄us gessit aut pertulit. Et quomodo prefiguratus sit in immolatione agni legalis Cap. xxui. Dixi de humanitate. Folio.lxxx.
De potentia signi crucis. quante efficacie sit inuocacio nois crucifixi. Et q̄ū a demonis timeat signū crucis Ca.xxuii. Nunc satis ē Fo.lxxxii.
De uera & singulari religiōe. et unde dicatur religio uel secdm Ciceronē uel alios. Capitulum.xxuiii. Que cū ita se habeant Folio.lxxxii.
De unitate patris et filii. ut liqueat quomō unius dei possūt eē cultores qui

duos colũt. alterũ patrem alterũ filiũ. patremq; ĩmortalem. filiũ mortalem. de quo supius dictũ est. Ca. xxix. Fortasse querat aliqs Fo. lxxxiii.
De heresibus quas nõ modo ꝓphetę: sed etiã christus & apostoli ꝑdixerũt emersuras esse uitandas. Et ꝙ illa sola ecclesia catholica est et uera: ĩ qua ẽ confessio & medicina peccatorũ per penitentiam et fidei sacramenta.
Capitulum. xxx. Sed quoniam multe hereses Folio. lxxxiiii.

Lactantii Firmiani de iustitia
libri quinti rubrice incipiunt.

Quod iniquũ et impiũ est ante dampnare uel personã uel causam: q̃ de merito eius cognoscere. Et quare sapientia iungenda sit religioni. Et quare sapiẽtia huius mundi lr̃as sacras contẽpserit. Et ꝙ eloquẽtia seruit seculo. et plerumq; ut amplius elucescat ex industria impugnat ueritatem. quę fere semp idoneis assertoribus indiget. Ca. i. Non ẽ apd me Fo. lxxxiiii.
Quod ex defectu doctorũ data est temerariis hõibus audacia impugnandi ueritatem ignotã. et hoc ꝓbat exẽplo duoꝝ philosophorũ quos uiderat ĩ Bichinia. Capitulũ. ii. Ergo quia defuerunt Folio. lxxxu.
Quod a discipulis xpisti uoluntas menciendi abfuit. qui uitam exercebãt contrariam uiciis. Et quid respondendum fuit blasphemię eorũ: qui christũ magum fuisse mentiti sunt: et sibi ipis contraria docuerũt. Capitulũ. iii.
Abfuit ergo ab his fingendi uoluntas. Folio. lxxxui.
Quare hoc opus inceptũ sit: et contra quos. et ad quid prosit Capi. iiii.
Hi ergo de quibus dixi cũ presente me Folio. lxxxuii.
De iustitia quã nõ mõ philosophi: sed etiã poetę qui eos precesserũt tantis quesierũt uiribus. Et qũo ꝓ uero haberi debeat nõ figmẽto poetico: ꝙ iustitia terras icolebat regnãte Saturno. et aurea fuisse secula. sed Ioue regnãte iustitiam eẽ fugatam Capitulũ. u. Nunc reddenda est Folio. lxxxuiii.
Quod cupiditas fons maloꝝ oĩm expulsa iustitias suas. id ẽ iniqssimas ꝓmulgauit leges. Et qũo sub Ioue naturę cõsortes seruituti sbiecerit audax: auara: ambiciosa: supba et crudelis impietas hoĩm. et aureũ expulit seculũ: qd̃ sola facit puritas uere religioĩs Ca. ui. Quoꝝ oĩum Fo. lxxxix.
De aduentu xpi aureũ seculũ restituentis ĩ electis. id est uerã reformatis religionẽ. Et ꝙ uirtus innotescat: et ꝓbatur exercitio uicioꝝ. ut liqdum sit q̃re deus mala eẽ pmiserit. Ca. uii. Sed deus ut parens. Folio. lxxxix.
Quare iustitia quę improbatio est non uideatur ab hõibus. Et ꝙ homo dei

templum est non aurū uel lapides. Et ꝓ deus uirtutibus colendus est non corruptibilibus donis. Et ꝓ oīa mala ex eo puēiunt: ꝓ plures dii colunt̄. quia si unus solus uere coleretur: oīes iura fraternitatis agnoscerēt & exercerent. Capitulū.uiii. Qui ergo putant. Folio.xc.

Quod iniqui iustitiam quā sibi abesse senciūt oīnibus abesse putāt. et in eos qui iustiores et innocētissimi sunt: atrocius seuiunt. id est in seruos xpisti. mensuram patrū implentes: qui caput oīum iustorū xpistum occiderunt. eo ꝓ dissimilitudo uitę crimīose iciat sanguinem innocentium Capitulū ix. Non nunq̄ tamen sentiunt. Folio.xc.

De impia iniquorū qui deū nesciunt pietate. Et quid & ubi sit uera pietas. quam deoꝝ cultores assequi nequeunt propter subiectas causas. Capi. x. Opere p̄cium est. Folio.xci.

Quod persecutores xp̄ianoꝝ non modo bestie fuerint: sed ip̄is bestiis bruciores & truciores. Quibus et quare tormentis martires afficiant. Ca. xi. His igitur hominibus Folio.xcii.

Quomodo ip̄i carnificibus grati facti sunt qui diligūt inimicos. Et ꝓ expetibilius est esse bonum & malū putari: q̄ malum esse et uidere bonum. Capitulum.xii. Quid his facias Folio.xciii.

Quod ex eo patet iustitia xp̄iane religiois & ueritas fidei: ꝓ de cultoribus deoꝝ crescit ecclesia. sed de ecclesia nec minis nec tormētis compelli possint ad cultū deoꝝ. licet qdam sacrificasse ex infirmitate legāntur inuiti. q tamen postea per penitentiam in quo nouaciani confutāntur surrexerūt fortiores. Et ꝓ patientia martirū solidissimū est xpistiane religionis fundamentum. Capitulum.xiii. Cum autem noster numerus. Folio.xciiii.

De uera uirtute xp̄ianoꝝ. qui in culmine patientię constituti: philosophos laudatores patiētię ancedūt uirtute patiendi. Et ꝓ uanū & stultū est imaginatā terrāq; ut deū colere Ca.xiiii. Sed ē uera uirtus Folio.xciiii.

Quare sapientes habentur pro stultis. Et quomodo in duabus precipue uirtutibus pietate scilicet & equitate iustitia constet. Et qd pietas secundū Trismegistū. Et qd equitas stēm Ciceronē. quarū neutrā assequi potuerūt romani uel greci. nec aliqui nisi xp̄iani Ca.xv. Quę nūc cā. Folio.xcv.

De equitate xpistianorū. quā philosophi non habentes: nec inuenire nec defendere potuerūt Capi.xvi. Duobus igitur illis Folio.xcv.

Quomodo Carneades et iura pro utilitate sanxita & uerā in hōibus iustitiam nisi forte stultis collegerit inuēiri nō posse. et ciuilis iustitia sapiētiam quidem habeat sed iniustam. naturalis autē iusta sit utiq;. sed sapiam oīno

non habent. ¶ Capitulũ.xuii. ¶ Exposui causam. ¶ Folio.xcui.
¶ Contra Carneadem ꝙ nec stultus potest esse iustus: nec sapiens ĩiustus. Et ꝙ ĩnocentibus & iustis deus semp optime consulit et necessaria prouidet. quę patent ex diffinitione stulticię & sapię. Et quę sit cognatio hoĩs & dei. ¶ Capitulum.xuiii. ¶ Quod ad presentem disputationẽ ¶ Folio.xcuii.
¶ Quod ignoratio immortalitatis & dei ueri predictoꝝ causa errorũ est. et mortem meretur ęternã. Et ꝙ homo nõ sit hoĩs genitor sed mĩnister generationis. Et quare deus uerã sapientiam uoluit sub specie stulticię occultari. ¶ Capitulum.xix. ¶ Sed mĩrũ hęc causa ¶ Folio.xcuiii.
¶ De ĩsania eorũ qui deos colũt: et non audent rõne contẽdere cũ fidelibus. Et q̃re sacramẽtoꝝ suorũ silenciũ ĩdicãt. Et ꝙ religio ꝑ paciẽtiã defẽdendã ẽ. et rõe potius q̃ seuicia: ferro: uel igne. Et q̃tũ et ĩ qbus differũt religioĩs uere cultus et false. ¶ Capitulũ.xx. ¶ Discant igitur ¶ Folio.xcix.
¶ Quod hostes suos adorat stulta gẽtilitas. quoꝝ cultus nõ mõ xp̃iani: sed et philosophi et domestici cultores deoꝝ destruũt. Ca.xxi. ¶ Isti aũt. Fo.C.
¶ Quare maligni spiritus ĩstigent cultores suos ĩ ꝑsecutionẽ fidelĩũ. Et q̃re uera religio uideat ĩanis. ¶ Capitulũ.xxii. ¶ Non ergo ideo ¶ Fo.C.i.
¶ Quare deus electos suos tradita impiis potestate uexari paciatur. ¶ Capi. xiii. ¶ Longũ est uniuersas. ¶ Folio.C.i.
¶ Quod bonorum tortores torquebuntur. et malas bestias de terra auferat deus. ¶ Capitulum.xxiiii. ¶ Quidquid ergo aduersum nos. ¶ Folio.C.ii.

¶ Lactantii Firmiani de uero cultu
libri sexti rubrice ĩcipiunt.

QVod ĩnocentia uerissimus dei cultus est. quam carnalis homo corporis deditus nescit. ¶ Capitulũ.i. ¶ Quod erat officium ¶ Folio.C.iii.
¶ Quod deus nec esurit nec sitit nec ĩ tenebris est. ut ei oporteat hostias ĩmolari aut uĩna offerri uel lumĩna. Et quare hęc offerãtur diis gentiũ quę fidem rectam & ueram ĩnocentiam offerre nesciunt. In qbus consistit dei cultus. Et ꝙ ĩtra oĩa que ad cultũ dei pertinent prestãtissimum est: hoĩes ad ueritatem & iustitiam erudire. Et quare nolit ab elementis ĩcipere. ¶ Capitulum.ii. ¶ Mactant igitur ¶ Folio.C.iii.
¶ De duabus uiis quarũ altera uirtutũ altera uiciorũ est. quę ĩ litera pictagorica figurãtur. et fidelĩus tractanẽ a xp̃ianis q̃ a philosophis. Et de duobus ducibus uiarũ. ¶ Capitulũ.iii. ¶ Duę sunt uię ¶ Folio.C.iiii.

De uia uirtutis quę in elisios cãpos deducere dicit̃.et uicioꝝ quę ad impia tartara ducit.et ducibus utriusq; Capi.iiii. Vna est igr̃ Folio.C.u.
De falsa diffinitione philosophię. quã autore Lucilio posuerũt philosophi. et uera differẽcia sciennię & uirtutis Ca.u. Sed pusq̃. Folio.C.ui.
Quod philosophi nesciẽrũt quid esset bonũ aut malũ.quia fontem boni lucidũ nesciebãt.nec ĩtellexerũt qs debeat rerũ et operũ finis eẽ.Et quo cõstet Luciliũ falso diffiniuisse uirtutis officia Ca.ui Dixi qd erat Fo.C.uii.
Quod ĩ uia erroris est species sapientię & uirtutis. Et q uia ueritatis et sapientię est simplex et angusta & ardua. et deũ habet ducem Capitulum uii. Nam illi omnes Folio.C.uiii.
Quare a philosophis ueritas ꝛuenirí non poterat.nec ab his qui terrenis dediti sunt. sed ab electis ꝛuẽitur per legem dei.cui potest Ciceronis diffinitio adaptari Capitulũ.uiii. Hęc est uia Folio.C.uiii.
Quod caput religionis & uia ueritatis est deũ fideliter noscere et fideliter colere. Et q̃re diuerse leges sint a gẽtibus ꝛnstitutę. Et qs sensuũ ꝛntegritate uigeat. quã grã largiť potius q̃ natura Ca.ix. Cuius legis Fo.C.ix.
Quod religio deo miserieordia hõi debetur. Et quas causas ędificãdi ciuitates & cõueniendi socialiter. et ꝛuẽtionis uerborũ falso commenti sunt. Capitulum.x. Dixi quid debeatur deo Folio.C.x.
In quos p̃cipue sit hũanitas exercẽda. et ĩ qbus liberalitatibus ꝛmaginariis pereãt opa. et quę ĩpensa prestantis Ca.xi. Conseruãda est Fo.C.xi.
A quo sit speranda & expetenda: et quę & q̃ta sit uere liberalitatis merces. Et q̃ ꝛmanis & nulla false. et qui sunt gradus humanitatis. Capitulũ.xii. Hęc est illa perfecta iustitia Folio.C.xii.
De prẽmio. et q ĩ necessitate & p̃cibus pauperũ qsq; teneat̃ a deo. et tribus gradibus uirtutis Capitu.xiii. Quociens igr̃ rogaris Folio.C.xiiii.
Quod philosophi uera caruerũt humanitate. qui cum stoicis eã ꝛnter morbos anime posuerũt. Capitulũ.xiiii. Si ergo ꝛn hoĩe. Folio.C.xiiii.
Quomodo peripathetici uincant stoicos et doceant affectuum naturalium stimulos euelli nõ posse sed mitigari. Et q ea quę brutis aĩalibus data sunt: singulo homini ꝛnsita sunt uniuersa. Et quomodo stoici mentis affectiones diffiniant Capitulũ.xu. Hęc enim naturalia esse Folio.C.xu.
Quomõ peripatetici errauerũt. Et q bonus usus affectuũ uirtus est: malus uiciũ. Et q usus ipe ex cã pẽsandus est. Ca.xui. At ego ne Fo.C.xui.
Quod ea quę philosophi uicia putant uirtutes sunt. si tamẽ referantur ad finem debitũ id est ad deũ. Et q ꝛnsani sunt qui hũanam naturam ꝛngenitis

affectibus spoliare nitūtur. Ca.xuii. Sed euectus sum Folio.C.xui.
Quomō pcepta dei qbus ínsistendum est a philosophis dissident ínstitutis, et quāuis sit pacientię timulus Capi.xuiii. Sed omittamus. Fo.C.xuii.
Quod peripatetici stoicis obuiant ín defensione affectuū. Et quę sint tres furie quas poetę finxerūt. et quis earū usus sit & abusus Capitulū.xix.
Stoici cum affectus ex homíne Folio.C.xix.
De qnq; sensuū uoluptatibus. Et q̄re plus uoluptatis datū sit hōi a natura q̄ cęteris aiantibus. Et pmū de uoluptate uisus & de spectaculis euitādis. Et de ludoꝝ et spectaculoꝝ auctoribus. Ca.xx Restat ut cō. Fo.C.xix.
De uoluptate aurium. Et quid sibi uelit dīuinorū eloquiorum simplicitas; quę oībus carmínibus & floribus pompisq; uerborū preferenda est.
Capitulum.xxi. Aurium uoluptas Folio.C.xxi.
De uoluptate olfatus & gustus. quā ntr prudens euitare debet ut laqueos et tendiculas mortis. Capi.xxii. Ad uoluptates autē Folio.C.xxi.
De uoluptate tactus. et q̄re sit ín hoīe uehementior q̄ ín cęteris aīalibus. et q̄tas pē eū diabolus nrpitudies īgerat et spicula gehēne. Et de licito coitu et illicito. Et q̄re ínnta oīa aīantia sola mulier post conceptū sit paciēs uiri. Et qs sit continētie uel incōtinētie fructus Ca.xxiii. Venio nūc Fo.C.xxi.
De penitētia et fructu eius & cōscię stimulis: et districto dei iudicō. ex qbus sacrificiis & ī qua ara possit placari Ca.xxiiii. Nec tn de. Fo.C.xxiii.
De differentia doni & sacrificii dīuini: et forma laudandi deū: et orationis forma & fructu. Capitulū.xxu. Nunc de sacrificio Folio.C.xxiiii.

Lactantii Firmiani de beata uita
libri septimi rubrice incipiunt.

QVuid dictū ín pcēdentibus libris: quid restat dicendum ín ultimo q sūt crediturí ueritati et qui nō & q̄re. Capi.i. Bene habet. Folio.C.xxu.
Quod aureū seculū id est felicissimus status futurus est post ínudictū. Et q̄re ratio mūdi non potest ab hoīe apprehendi. et qp ueram sapiam nō assequtur qs beneficio naturę sed grē. Ca.ii. Disputatiōe sūmi dei Fo.C.xxui.
Quantū errauerīt stoici de rōe mūdi et auctore oīm deo et hoīe p quē factus mūdus. Et q̄ manifeste contra Epicurū rōibus doceat mundū & oīa quę ī eo sūt dei ꝓuidentia gubernari Ca.iii. Et qm de philo Fo.C.xxuii.
Quod oīs res ad aliquē usū facta ē. etiā illa quę oīa uidentē eę mala. q̄re hō creatus sit corpe fragilis & capax rōis Ca.iiii. Sed de ꝓ. Fo.C.xxuiii.

Quare homo creatus sit. et quare ex contrariis constet. et ꝓ ei domicilium constitutũ est ín medio. et uita duplex ꝓponitur. quarũ alteram mínistrat natura: alteram largitur gratia. Et quid significet ꝓ homo ꝑmum quadrupedibus conformatur. et postea erigitur. et tandem utitur exercitio rõnis.
Capitulum.u. Reddamus nunc rationem. Folio.C.xxix.
Item q̃re mũdus creatus sit. quare homo. q̃ ínanis sit cultus deorũ Capi. ui. Nunc totam rationem. Folio.C.xxx.
Quare philosophi nequiuerũt comꝑhendere ueritatem íntegre. quã tamen sicut exempla declarant particulatim cõprehenderunt totam se defendere nequerunt. Capitulũ.uii. Quam summam. Folio.C.xxx.
De immortalitate animę. et ꝗbus eam argumẽtis Plato sit conatus astruere. Capitulum.uiii. Vnum est igitur Folio.C.xxxi.
Quę sit de immortalitate animę fidelis assertio. Et ꝓ laborũ uirtutũq; finis beata ęternitas est. Capitulũ.ix. His itaq; argumẽtis Folio.C.xxxii.
Item de ímortalitate animę. et ꝓ uirtus semel habita perpetuatur et amitti non potest. et ꝓ uita duplex est. et ítem mortes duę homíni preponuntur.
Capitulũ.x. Transeamus nunc Folio.C.xxxiii.
De resurrectione corporũ mortuorum et morte & animarũ perpetuitate.
Capitulum.xi. Impletis ergo tẽporibus. Folio.C.xxxiii.
Item de ímortalitate aíę contra Lucretiũ & Epicurũ. Et de differẽtia mẽtis et aíe. et corporũ resurrectiõe Ca.xii. Nunc argumẽta Fo.C.xxxiiii.
Quibus testimoniis ímortalitas aíe approbat̃ & futurũ ítudiciũ dei. Et q̃ tũ Aristoxenus alios uiceric ĩ errore Ca.xiii. Declarauí ut. Fo.C.xxxu.
De fine mundi et errore caldeoꝝ. De ętate mũdi. et ꝓ post sex ętates. id est sexmille annorũ status mundi mutabitur & renouabitur. Et ꝓ mille anni sunt unus dies dei. Et ꝓ post mille annos regnabunt electi dei ín terra post ítudicium Capitulũ.xiiii. Quoniã de immortalitate Folio.C.xxxui.
Quod submersio Pharaonis & egiptioꝝ. et liberatio hebreoꝝ de seruitute egipti prefigurauit liberationẽ electorũ & reprobationem damnatorum. quę futura est ín fine mundi. Et ꝓ signa multa sicut illam ita & hanc ꝑcedẽt liberationem. Et ꝓ Romanũ imperium ante delebitur. Et ꝓ ín Asiã summa potestas omniũ reuertetur. Et quibus ętatum gradibus Roma creuerit & deficiat Capitulum.xu. Est ín arcanis scãrũ lr̃arũ Folio.C.xxxuii.
Quõ imperii uentura sit destructio. et quę illi signa ꝑcessura sint secdm uaticinia ꝓphetarũ et Sibillę Ca.xui. Quõ aũt id futurũ. Folio.C.xxxuii.
De aduẽtu magni ꝓphetę qui Helias dicitur et qũo ínterficieẽt ab Antixpo

et resurget die tercia & ascendet ī celū. Et de persecutiōe ecclesiē quā inferet Antixpus. Et de miraculis eius ¶ Ca.xuii. ¶ Sed planius ¶ Fo.C.xxxuiii.

¶ Quō hęc pnunclata sunt. et uaticiniis pphetarū: et oraculis gentiliū uatū: et uersibus sibillinis ¶ Capitulū.xuiii. ¶ Hęc ita futura eē ¶ Fo.C.xxxix.

¶ Quomodo xpristus & qbus signis pcedentibus descendet de cęlo ut interficiat Antixpm. et tirānos & impios deleat de terra. Et q uigiliē nocturnę xpianorū ideo institutę sunt: q christus de nocte uenturus est. Et q dii & cultores eorum dabūtur incendio ut Sibilla predixit ¶ Capitulum.xix.

¶ Oppresso igitur orbe. ¶ Folio.C.xxxix.

¶ Quō aperiantur inferi & resurgent mortui. Et qui iudicandi sunt & qui nō. Et quō hęc Sibilla pdixerit. Et qua rōe aīa cū immortalis sit patibilis esse possit scdm stoicos. ¶ Capitulū.xx. ¶ Post hęc aperienturi. ¶ Folio.C.xl.

¶ De potentia dei quę pro merito cuiusq pōt et boies & angelos punire. De carnis imortalitate post resurrectiōez. De dra ignis gehēnalis et ignis cōis. Et qd in electis quid in reprobis operē ¶ Ca.xxi. ¶ Primū igū ¶ Fo.C.xl.

¶ Quod hęc a quibusdam dicūtur esse poetica. et unde ad notitiam uenerint poetarū. quibus decausis corruperint ueritatem. et lerheum amnem & alia fantastica induxerint ¶ Capitulū.xxii. ¶ Figmenta hęc esse ¶ Fo.C.xli.

¶ De resurrectiōe. et q Pictagoras & alii philosophi inepte locuti sunt et de anastasi. mencientes animas in uaria transire corpora ¶ Capitulū.xxiii.

¶ Non igitur renascentur. ¶ Folio.C.xli.

¶ Quod scdm uaticinia Sibillę post iudiciū per mille annos regnabit in terra filius dei cum electis suis in sancta ciuitate quam constituet. Et q diabolus uincietur mille annis. et omis creatura mansuescet. et ad iocūditatē seruiet homini. et xpristus ab omibus coletur ut deus & dominus ¶ Capitulum. xxiiii. ¶ Nunc reliqua subnectam ¶ Folio.C.xli.

¶ Quod non restant ex quarūdam scripturarū assertione nisi ducenti āni usq ad rerū innouationem. Et q finis non aderit nisi Roma destructa ¶ Capi. xxu. ¶ Hęc sunt quę a prophetis ¶ Folio.C.xliii.

¶ Quod elapsis mille annis aurei seculi post iudiciū solueē item diabolus · et concitabit gētes ut scām expugnēt ciuitatē. et obsidebūt eā. Et quō eā oino deus destruet & pęnis eternis tradet. electis hōibus translatis ad gloriam angelorz post resurrectionē secūdam ¶ Ca.xxui. ¶ Diximus. Fo.C.xliii.

Exhortatio ut omnes properent ad suscipiendam cū religione sapientiam. per quas ad beatissimam peruēitur eterne uitę beatitudinem ¶ Capitulū. xxuii. ¶ Quoniam decursis ppositi ¶ Folio.C.xliiii.

Lactantii Firmiani de ira dei
sequuntur capitula.

Prohemium in quo premittēs ordinem dicendo⁹ ad habendā ueritatē docet deū esse cognoscendum. Capitulū.i. Aiaduerti sepe. Fo.C.xlu.
De gradibus per quos ad ueritatē ascēditur. et q de ipis gradibus deiciā-tur. Capitulum.ii. Nam cū sint gradus Folio.C.xlu.
Quod nullus asseruit deū irasci et gratia non moueri. Capitulum.iii. Primum illud Folio.C.xlui.
Contra Epicurū disputat qui negabat deū irasci: gratificari: et oīa ꝓuidere. Capitulū.iiii. Quod sequitur Folio.C.xlui.
Contra stoicos dicentes in deo fore gratiam sed non iram. Capitulum.u. Existimantur stoici. Folio.C.xlui.
Quod deus irascitur Capitulum.ui. Hee sunt de deo Folio.C.xluii.
Quod philosophi errant. Et ꝙ hoīes ab aliis aiantibus maxime differunt religione. quę hoīs est ꝓpria. Capi.uii. Cum sepe philo Fo.C.xluii.
Contra Epicurū religionem subuertentem. Et ꝙ religio sit habenda Ca. uiii. Dissoluitur autem Folio.C.xluiii.
Varias opiniones de mundi opificio & gubernatione enumerat Capitu. ix. Cum sententię philosophorū. Folio.C.xluiii.
Quod mundus dei prouidentia factus sit & gubernetur. Capitulum.x. Qui nolunt diuina ꝓuidentia. Folio.C.xlix.
Vtrum unius dei an pluriū deorū prouidentia mundus regaī & constet. Capitulum.xi. Quoniam constitit Folio.C.li.
Quod religio sit. et hoīs sit. Capitulū.xii. Nunc qm. Folio.C.lii.
Quod oīa tā bona q̄m mala hoīs gr̄a facta sūt. Ca.xiii. Si consi. Fo.C.lii.
Cur deus fecerit hominem. Capi.xiiii. Sequitur ut oīdā Folio.C.liii.
Vnde ad hoīem peccata pueiant Capi.xu. Hic fortasse Fo.C.liii.
Quę materia sit i deo miseratōis: gr̄ę uel irę Ca.xui. Querit. Fo.C.liiii.
Quod deus administrat mūdum. et regit hoīum actus. et per consequens irascitur Capitulum.xuii. Deus inquit Epicurus Folio.C.liiii.
Quod sine ira peccata nō corrigunt Ca.xuiii. Quid opus ē. Fo.C.lu.
Quod homo ex corpore uicia: et ex aia uirtutes habeat. Et ꝙ cū uelit deus hoīes bonos: eo⁹ uiciis irascitur Capi.xix. Sed quoniā Folio.C.lui.
Quod malorū felicitas irę dei nō contradicat. Et ꝙ sit deus pacientissimus. Capitulū.xx. Si potest igitur Folio.C.lui.

Si deus irascit: cur hoiem irasci ꝓhibeat. Ca.xxi. Supest una. Fo.C.lviii.
Epilogus et inductio auctoritatū Sibillę erithree ad iram dei ꝓbandam.
Capitulum.xxii. Hęc habui. Folio.C.lviii.
Auctoritatibus aliarum Sibillarum iram dei probat. Capitulū.xxiii.
Verum quia plures. Folio.C.lviii.
Concludit deū amādum: uerendum: honorificādum & memendum. Ca.
xxiiii. Quapropter nemo. Folio.C.lviii.

Lactantii Firmiani de opificio dei uel
formatione hoīs capitula incipiūt.

PRohemiale capitulū ad Demetrianū.in quo narrat cur hoc opus assūpserit. Capitulū pmū. Quā minime. Folio.C.lix.
Quę deus homini: et quę ceteris animantibus dedit. Capitulum.ii.
Dedit enim homini. Folio.C.lx.
Contra epicuros disputat qui opera nature damnabant. et pcipue ꝙ homo
ceteris aiantibus imbecillior oriatur. Ca.iii. Vnde ego phi. Fo.C.lx.
Contra epicuros conquerētes hoies morbis & immature morti subiectos.
Capitulum.iiii. Iidem querūtur hominem. Folio.C.lxi.
De differentia creatoīs aialium brutorū & hominis sedm corpus. Cap.
quintū. In principio cū deus. Folio.C.lxii.
Contra Epicurū q ex atomis fortuito concurrentibus cōpactū fabricatūq;
hoiem disputauit. Capitulū.iii. Non possum hoc loco. Folio.C.lxiii.
De dei prouidentia circa uniuersalem hominis fabricam. Capitulū.iiii.
Deus igitur solidamenta. Folio.C.lxiiii.
De forma hoīs & oīum membrorū habitudine. sed specialiter de auribus
et oculis. Capitulū.uiii. Nunc rōnem totius. Folio.C.lxiiii.
Contra eos q sensus falsos eē contendūt. Ca.ix. Libet hoc lo. Fo.C.lxu.
Ad oculorū fabricam redit et oīm membrorū habitudinem. sed specialiter
quę usq; ad uentrē per cutē apparēt. Cap.x. Sed nos ad dei. Fo.C.lxu.
De uisceribus & intestinis usq; ad membra genitalia. Capitulum.xi.
Sequitur necessario. Folio.C.lxuii.
De membris conceptionis & ipīus conceptus phisica ratione. Capitulū.
xii. De utero quoq; & conceptione. Folio.C.lxuiii.
Contra illos qui per uoluptatem membris genitalibus abutūtur et subdi-
torū membrorū forma. Capitu.xiii. Poteram nunc ego. Folio.C.lxuiii.

Quod de multis quę sunt ín corpore ratio sciri nequit Capitulũ.xiiii.
Multa esse constat ín corpore Folio.C.lxix.
De obscura uocis rõne. Capitulũ.xu. De uoce autem Folio.C.lxix.
Vbi sit mentis sedes. et qua ratione corpori coniũgatur Capitulum.xui.
Mentis quoq; rõnem Folio.C.lxix.
Quod anima sit ęterna. et quid sit secũdm philosophorũ uarias opinionẽs.
Capitulũ.xuii. Supest de anima Folio.C.lxx.
Vtrũ aius & aia sint idem. Capitu.xuiii. Sequitur alia. Fo.C.lxxi.
De origine aię & an sit Capitulũ.xix. Illud quoq; ín Folio.C.lxxi.
Cur deus dedit spiritũ temptatorẽ. Ca.xx. Ante omia. Folio.C.lxxii.
Operis conclusio. et ueritatem superari non posse Capitulũ.xxi. Hęc
ad te Demetriane Folio.C.lxxii.

Lactantii firmiani errata qbus ipe deceptus est. per fratrē
Antoniū Randensem theologum collecta et exarata sunt.

PRimus error quando dicit et quidem uniuersaliter fieri non posse quin omne quod sit aliquando esse coeperit.
Secūdus error qñ ex p̄cedēti errore credidit deū se ipm genuisse & fecisse.
Tertius error quando dicit angelos non statim a mundi principio ad hominum tutelam esse decretos.
Quartus error dū dicit deū ãgelis p̄cepisse ne terrę cōtagiōe macularentur.
Quintus error dum dicit diabulū angelos paulatim ad uitia pellexisse.
Sextus qñ dicit angelos dei mulierū conglibus inqnatos et filios genuisse.
Septimus qñ dicit eos eē stultissimos q cādelas et cereos ī ecclesia succēdūt.
Octauus qñ dicit nō esse congruēs deū in nrm adiutoriū inuocari debere.
Nonus error quando dicit omnes animas coelo creatas esse.
Decimus error quando dicit cęlum stelliferum esse supremum et esse sedem ipius conditoris & ibi superos omnes habitare.
Vndecimus error quādo dicit deū posuisse solem et lunam in firmamento.
Duodecimus est quando dicit animam ex dei substantia esse decisam.
Tertiusdecimus quando dicit deum infinitas animas seu infinitam multitudinem animarum a principio p̄creasse.
Reprehendit Lactantius Ciceronem q̄ dixerit eum uirum bonum esse qui prosit quibus possit noceat nemini nisi lacessitus iniuria. sed ibi Cicero defendit. Lactantius uero iure reprehenditur.
Quartusdecimus error in philosophia quādo dicit si antipodes eēnt capita deorsum haberēt pedes uero sursū. Et ubi uere sint antipodes ibi docetur.
Soluitur deinde q̄to in primo loco habita de spiritu sancto quomō nouiter uenerit in apostolos qui antea in illis & ubiq; lectum erat.
Explicit ibi Primę diei dialogus primus.

Errata eiusdē Lactantii in secūdo libro conscpta post collocucōes quādā de bello et pace sūt ista quę sequūtur.

PRimus error qñ firmiter credit ita deū irasci et passionibus commoueri q̄ admōm hō irascitur et pturbat & ibi tractatur de ipis passionibus.
Secundus error quando de ira contradictoria sentit et affirmat.
Tertius quādo Platoni dat uitio eū audisse dicere mrimonia eē cōmunia

sed tam illustrem philosophum neq̃quam intellexit.

Sequitur defensio Platonis aduersus Aristotilem qui Platonem ipsum & Socratem reprehendit q̃ uoluerit uxores esse communes.

Item Platonis alia defensio contra Aristotelem qui illum & Socratem dãnant q̃ uoluerit facultates esse communes.

Quartus error quãdo dicit cõpletis sex milibus ãnoꝝ mũdum desituru eẽ.

Quintus error dum dicit q̃ omnis expectatio de fine mundi non amplius a se q̃ ducentorum uidetur annoꝝ.

Sextus error et deridendus est dum dicit q̃ incolumi urbe Roma de interitu mundi nihil esse metuendum.

De diuinatõe et astrologia multa incidenter et pulcra dicũtur p̃ Lactantiũ nesciur quo oraculo diuinare presumpserit.

Septimus error qnando de fine septimi millesimi & fine ducentorum ãnorum sibi met aduersatur & contradicit.

Octauus quando mille annos illos famosissimos q̃bus diabulus carceranda est quid sibi uelint non intelligit sed delirat.

Nonus quãdo dicit boies post iudiciũ ad paradisum deliciarũ reditures.

Decimus error fortasse sõniaret q̃ dicit rõanoꝝ ipsũ i asiã ruersurũ iterũ.

Vndecimus quando dicit q̃ qui in die iudicii erunt uiui nequaq̃ morienẽ sed per mille annos infinitam multitudinem generabunt.

Duodecimus quando dicit q̃ gentes in iudicio non exinguenẽ omnino.

Terciusdecimus quando dicit q̃ peracto iudicio ciuitas sancta pulcerrima a deo in medio terrę constituetur.

Quartusdecimus quando spiritus sancti omnino negat substantiam & ibi incipit tractatus de trinitate personarum.

Quintusdecimus quando implicat in suis eloquiis duos in fine mundi Antichristos esse uenturos nec imprudens errorem suum percipit.

Sextusdecimus error quando coelũ medium in tempesta nocte & non ex tenebrosa aperiri debere quando dominus ad iudicium uenerit.

Septimusdecimus quando putat dominum christum comitantibus angelis aduersum antichristũ in aerem descensurũ et quarto plio illũ supari debere.

Octauusdecimus quãdo credit ante diẽ iudicii christũ uenturũ de cęlo cum ãtcristo cõflicturũ et ita aduẽtus duos iprudẽs ponit ad mõm̃ ppinquos.

Errata eiusdem in tertio libro.

PRimus error qñ dicit ex deo deũ.ſ.filiũ ex placõe ſpũs potuiſſe generari.
Secundus error eſt quando ait ꝙ pater filiũ et filius patrem facit.
Pulcra contentio inter Ciceronem & Lactantium de materia prima. ille eternam eſſe dicit hic creatam mirum comprobare.
Tertius error eſt quãdo ait ꝙ integrũ corpus xpi e patibulo tractum eſt. ne leſum & diminutũ ad ſurgendum inhabile redderetur.
Quartus error qñ dicit xpm in galilea pfectũ noluiſſe ſe iudeis oſtendere. ne adduceret eos in poenitentiam. et improbos reſanaret.
Sequitur incidens materia de induratione cordis humani. de cauſa quoq; predeſtinationis reprobationiſq;.
Quintus error quia contra Platonem diſſerere & diſputare de mundo cõtẽpnit. ſed friuolis et exilibus nimiũ argumentis.
Sextus error quando dicit deum poſt diluuiũ inſtituiſſe ut homines poſt centum uiginti annos non amplius uiuerent.
Septimus error qñ dicit Pilatũ in xpm mortis ſentẽtiã nequaq; ptuliſſe.
Octauus error qñ dicit xpm in principio adoleſcẽtie a Iohãne eẽ baptiſatũ.
Nonus error quando dicit nihil credendum qd oculis mortalibus cernit. quia mortale ſit neceſſe eſt.
Decimus quando dicit deum uirtutẽ docere non poſſe. quia expers corpis non faciet que docebit.
Vndecimus quando dicit in reſurrectione uniuerſali nõ erit caro illa quã deus hominis ſuperiecit huic terrene ſimilis.
Duodecimus quando dicit chriſtum ſoluiſſe legem Moiſi.
Tertiusdecimus error quando dicit ſi qs liberos ob pauperiem nõ poterit educare: ſanctius eſt ut ſe ab uxoris congreſſiõe contineat. q̃ ſceleratis manibus dei opera corrumpat.
Diſputatõ pulc̃ ubi Lactãtius reph̃edit Ciceronẽ nõ recte ſẽſiſſe de liberalitate et hoſpitalitate et multis aliis. Verũ calũniator ẽ nõ ueritatis aſſertor.
Arguit Ariſtotelem qui mũdi eternitatem poſuit. Ipſe aũt a deo pductã eẽ teſtatur qd cũ ueriſſie dicat. cñiſta exiliter ita nude aduerſus eum philoſophũ arguit: ut ſommiare potius q̃ litigare ne dicam diſputare uideamur.
Scribit de diluuio tempore Deucalionis: & quid antea dixerit de diluuio obliuioſus eſſe dinoſcitur.
Quartusdecimus error quando dixit omnem philoſophiam abiciendam. et eam prolixius inſectatur de laudibus Socratis & Platonis.
Quintusdecimus error quando dicit deum in fine mundi facturum ne ſol p

triduum occidat. Et de Lactantii eloquentia videatur quid Seneca multis annis ante presenserat.

Sextusdecimus error quando non a deo iudicādos dicit sed tantum eos q̃ in dei religione uersati sunt.

Decimusseptimus error quando dicit q̃ illi quos plena iustitia et maturitas virtutis incoxit: ignem iudicii non sentient.

Decimusoctauus error quando dicit animas usq̃ ad diem iudicii in una communiq̃ custodia detineri reclusas.

Decimusnonus error quando dicit q̃ qui ab inferis suscitabunt̃ hi preerūt viuentibus ueluti iudices.

Vicesimus error quando credit ętatem auream ꝓpositam a poetis eē uerā quidem post diem iudicii esse futuram.

Vltimus error quādo dicit duo iudicia uniuersalia duasq̃ resurrectiones uniuersales esse futuras. tempus autem interrmediū esse mille annoꝝ plenū omni iustitia & pace omnibusq̃ deliciis quo tempore finito scilicet in fine septimi millesimi soluetur diabulus et psequetur fideles ut prius.

Lactantij firmiani de diuinis institutionibus aduersus
gentes liber primus incipit feliciter. Quanta sit & fuerit
semper cognitio ueritatis et q̃ nec sine religione sapientia
nec sine sapientia sit p̃banda religio.

Capitulum primu

MAGNO & excellēti ingenio uiri quom se doctrinę pe-
nitus dedidissent: quicquid laboris poterat impendi:
contemtis omnibus publicis & priuatis actiombus:
ad inquirēdę ueritatis studiū se contulerūt: existimā-
tes multo esse prędarius humanarū diuinarūq; rerū
inuestigare ac scire rationē q̃ struēdis opibus aut cu-
mulandis honoribus inherere: Quibus rebus quoniam fragiles terreneq;
sunt: & ad solius corporis pinent cultum nemo melior: nemo iustior effici
potest. Erāt quidē illi ueritatis cognitione digmissimi quam scire tātopere
cupiuerūt: atq; ita ut eam rebus omnibus anteponerēt: Nam & abiecisse
quosdā res familiares suas et renūtiasse uniuersis uoluptatibus constat: ut
solā nudamq; uirtutē: nudi expediriq; sequerentur: tantū apud eos uirtutis
nomen et auctoritas ualuit: ut in ea omne summi boni premium p̃dicarēt.
Sed neq; adepti sūt id quod uolebāt: & operā simul atq; industriā p̃dide-
rūt: quia ueritas idest archanū sūmi dei qui fecit omnia ingenio ac ꝓpriis
sensibus nō potest comp̃hēdi: alioquin nihil inter deū hominēq; distaret si
cōsilia & dispositiones illius maiestatis eterne cogitatio assequerētur huma-
na. Quod quia fieri nō potuit ut homini p se ipsū ideo diuina noscere: non
est passus homine ndeus lumē sapientię requirentem diucius errare: ac sine
ullo laboris effectu uagari per tenebras inextricabiles: aperuit oculos eius
aliquando: & notionem ueritatis munus suū fecit: ut & humanā sapientiā
nullā esse monstraret: & erratī ac uago uiam colloquendę immortalitatis
ostēderet. Verū quoniā pauci utunt̃ hoc celesti beneficio ac munere: quod
obuoluta in obscuro ueritas latet: eaq; uel contemtui doctis est: quia ido-
neis assertoribus egeat: uel odio idoctis ob insita sibi austeritatē: quā nata
hominum proclinis mutia
hominum prodiuis in uicia pati non potest: Nam quia uirtutibus amari-
tudo pmixta ē: uitia uero uoluptate condita sunt: illa offensi: hac delini-
ri: feruntur in pcepl: ac bonorꝫ specie falsi mala ꝓ bonis amplectunt̃. Succur-
rēdū esse his erroribus credidi ut et docti ad uerā sapientiam diriganū: et
indocti ad uerā religionē. Quę professio multo melior: utilior: gloriosior:
putanda est q̃ illa oratoria in qua diu uersati: non ad uirtutē sed plane ad
argutā malitiā iuuenes erudiebamus. Multo qppe nūc rectius de p̃ceptis

opā sunt et industriā p̃dide

Nā hom proclinis mutia

Vitiis amaritudo pmixta

iccirco, Nota Ciceronem laudat un-
q amicū parentem, dicat n. se maste-
rū per quē hōes ad virtutis accen-
sum exercuerit, q oratione sermo-
nis et vitē hagiosos

phi in maiori gta q oratores

bñ uivere ad omēs pmet:

profuit rethorica.

quāto melior est institutio nostra
divine: q humanis

Ad Constantinū Imp.

celestibus disseramus quibus ad cultum uerę maiestatis mentes hominum
instruere possimus. Nec tam de rebus humanis bene meretē q scientiā bene
dicēdi affert: q̄ qui pie atq; inocenter docet uiuere: iccirco maiore ī gloria
philosophi q̄ oratores fuerūt apud grecos. Illi enim recte uiuēdi doctores
sunt existimati: quod est longe prestabilius: quomā bene dicere ad paucos
pertinet: bene autem uiuere ad omnes. Multū tamen nobis exercitatio illa
fictarū litium cōtulit: ut nunc maiori copia et facultate dicēdi causam ueri
tatis poremus: quę licet possit sine eloquētia defendi: ut ē a multis sepe de-
fensa: tamē claritate ac uitore sermonis illustrāda: et quodāmodo disserē-
da ē: ut potentius ī animos influat: et ui sua instructa: & luce orationis or-
nata. De religione itaq; nobis: rebusq; diuinis istituiē disputatio. Nam si
quidā maximi oratores professionis sue quasi ueterani decursis operibus
actionū suarū: postremo se philosophię tradiderūt: eamq; requiem labor
iustissimā putauerūt si animos suos in earū rerū quę inueniri nō poterāt in-
quisitione torquerēt: ut non otium sibi q̄ negotiū quesisse uideanē. Et quidē
multo molestius q̄ ī quo fuerāt ante uersati: q̄to iustius ego me ad illā piā:
uerā diuinā sapientiā: quasi ad portū aliquez tutissimū conferā in qua oia
dictu pna sunt: auditu suauia: facilia itellectu: honesta susceptu. Et si qdaz
prudentes & arbitri equitatis istituiones ciuilis iuris cōpositas ediderūt:
quibus ciuiū dissidētiū lites cōtentiones q; sopirent: q̄to melius nos & rec-
tius diuinas institutiones psequemur: ī quibus nō de stillicidiis: aut aquis
arcendis: aut de manu cōferenda: sed de uita: de salute: de immortalitate: de
deo loquemur: ut supstitiones mortiferas: errores q; turpissimos sopiamus.
Quod opus nunc nominis tui auspitio inchoamus Constantine imperator
maxime: qui primus romanorū principū repudiatis erroribus maiestatē
dei singularis ac ueri et cognouisti & honorasti. Nam quom ille dies felicis-
simus orbi terrarū illuxisset: quo; te deus summus ad beatū imperii culmē
euexit: salutarē uniuersis et optabilē pcipatū pclaro initio auspicatus es.
Quom euersam sublatāq; iustitiā reducens: tererrimū alio; facinus expi-
asti: p quo facto: dabit tibi deus felicitatem: uirtutē: diuturnitatē: ut cadē
iustitia qua inuenis exorsus es gubernaculum rei publicę tuis q; liberis ut
ipe a patre accepisti tutelam romani nois tractas. Nam malis qui adhuc
aduersus iustos & aliis terrarū partibus seuiunt: q̄to serius tāto uehemēti-
us idem omnipotēs mercedē sceleris exsoluet: quia ut ē erga pios indulgē-
tissimus pater: sic aduersus impios rectissimus iudex: cuius religionē cul-
tūq; diuinū cupiens defendere: quē potius appellē? quez alloquar? nisi eū

p quē rebus humanis iustitia ac sapientia restituta ē. Omissis ergo huiusce terrenę philosophię auctoribus nihil certi asserentibus: aggrediamur uiā rectā: quos quidez si putarem satis idoneos ad bene uiuendū duces esse: et ipse sequerer: & alios ut sequerentur hortarer: quom inter se magna cōcertatione dissideant: secumq; ipsi plerūq; discordent: apparet eorū iter neq;q; esse directū: si quidem sibi quiq; est libitū ꝓprias uias impresserunt: cōfusionēq; magnam querentibus ueritatē reliquerunt. Nobis autē qui sacramētū uerę religiois accepimus: quom sit ueritas reuelata diuinitus: quom doctorem sapiētię: ducemq; ueritatis deum sequamur: uniuersos sine ullo discrimine uel sexus uel ętatis ad celeste pabulum conuocamus. Nullus enī suauior animo cibus est: q̄ cognitio ueritatis cuius asserēdę atq; illustrādę septē uolumina destinauimus q̄uis ea res ꝗsimiti pene sit operis et immensi: ut siquis hęc dilatare atq; exequi plenissime uelit: tanta illi rerū copia exuberet: ut nec libri modum nec finē reperiat oratio. Sed nos iccirco breuiter omnia colligemus quod omnia quę allaturi sumus tam clara sūt & lucida ut magno mirum esse uideat̄ tā obscurā uideri hominibus ueritatē: et his ꝑcipue qui sapientes uulgo putantur: uel quod modo istituendi nobis hoies erunt: hoc est ab errore quo sunt impliciti ad rectiorē uiā reuocādi. Quod si fuerimus ut spero assequti: mittemus eos ad ipsum doctrinę uberrimum fōtem ac plenissimū cuius haustu atq; potu cōceptā uisceribus sitim sedēt: ardoremq; restinguāt. Eruntq; illis omnia facilia: ꝓna: manifesta: modo ne pigeat ad ꝑcipiendā sapientię discipulinā legendi uel audiendi patiētiā cōmodare: Multi enī uariis supstitionibus pinaciter inherentes obturant se cōtra manifestā ueritatem: nō tam de suis religionibus quas praue asserunt bene meriti q̄ de se male: qui quom habeāt iter rectum deuios sequūt̄ anfractus: planum deserunt: ut ꝑ precipitiū labant̄: lucem relinquunt ut i tenebris cęci ac debiles iaceant. His consulēdum ē ne cōtra se pugnēt: uelintq; se tādem ab inueteratis erroribus liberari: quod utiq; faciēt si quare sint nati aliquādo puiderint: hęc enī prauitatis est causa: ignoratio sui: quā si quis cognita ueritate discusserit: sciet quo referenda: & quēadmodū sibi uita degenda sit. Cuius scientię breuiter summā circumscribo: ut neq; religio ulla sine sapiētia suscipiēda sit: nec ulla sine religione ꝓbāda sapiētia.

Ne cont̄ se pugnēt

prauitatis cā ignorātio sui

De errore phōr̄ et uariantium prouidentia & publica statu rerum fide

Cap. II.

SVscepto igitur illustrandę ueritatis officio nō putaui adeo necessariū ab illa questione principiū sumere quę uideē prima esse natura.

Democritus
Epicurus
Protagoras
Diagoras

M. Tullius

Sit ne ꝓuidẽtia quę rebus omnibus cõsulat: an fortuitu uel facta sint oia uel gerantur. cuius sententię auctor est democritus: confirmator epicurus: sed et antea protagoras qui deos in dubiũ uocauit: & postea diagoras q exclusit: & alii nõ nulli qui nõ putauerũt deos esse: quid aliud effecerũt ut nulla esse ꝓuidentia putaretur: quos tamẽ ceteri philosophi: ac maxime stoici: acerrime retulerunt: dicentes nec fieri mundũ sine ratione potuisse: nec constare nisi summa ratione regeretur. Sed & M. Tullius q̃uis achademice disciplinę defensor esset de ꝓuidẽtia gubernatrice rerũ: et multa & sepe disseruit: stoicorũ argumẽta confirmans: et noua ipse asserens plurima: quod facit tum in omnibus suę philosophię libris: tum maxime in his q sunt de natura deorũ: Nec difficile sane fuit paucorũ hominũ praue sentientiũ redarguere mendacia: testimonio populorum atq; gentiũ in hac una re non dissidentiũ. Nemo est enim tam rudis: tam feris moribus: qui nõ oculos suos in cęlum tollens tam et si nesciat cuius dei ꝓuidentia regatur hoc omne quod cernitur: aliquã tamẽ esse intelligat ex ipsa rerũ magnitudine: motu: dispositione: constantia: utilitate: pulchritudine: comparatione: Nec posse fieri qd id quod mirabili ratione constat: nisi consilio maiore aliquo sit instructũ. Et nobis utiq; facillimũ est exequi hanc partem quãlibet copiose: Sed quia multũ inter philosophos agitata res est: & ꝓuidentiã tollentibus: satis responsum uideretur ab hominibus argutis et eloquentibus: et de solertia diuinę ꝓuidentię ꝑ totũ hoc opus quod suscipimus sparsim dicere nos necesse est. Omittamus hanc in presenti questionẽ: quę cũ ceteris sic coheret: ut nihil a nobis disseri uideretur: ut nõ simul de ꝓuidentia disseratur.

An potestate unius dei mundus regat an multorũ

Sit igitur nostri operis exordiũ quęstio illa consequens ac secunda: Vtrum potestate unius dei mundus regatur: an ne multorũ. Nemo ẽ qui sapiat: rationem qui secũ putet: qui nõ unũ esse intelligat: qui & cõdiderit omnia: et eadẽ quę condidit uirtute moderetur. Quid enim multis opus est ad mundi regimẽ substinẽdum: nisi forte arbitremur si plures sint: minus habere singulos neruorum atq; uiriũ. Quod quidem faciũt hi qui esse multos uolunt: q necesse est imbecilles esse: si quidem singuli sint auxilio reliquorũ: tantę molis gubernaculum substinere nõ possent. Deus autẽ qui est eterna mens ex omni utiq; parte pfectę consumateq; uirtutis est: Quod si uerũ: unus sit necesse ẽ. Potestas enim uel uirtus absoluta retinet suã ꝓpriã uirtutem. Id autẽ solidum existimãdum est: quoi nihil decedere id perfectũ quoi nihil possit accedere. Quis dubitet potentissimũ esse regem qui totius

Deus eterna mens

orbis habeat ĩperũ. Neqꝫ ĩmmerito quom illius sunt quę ubiqꝫ sunt omnia quom ad eũ solum omnes undiqꝫ copie congeranẽ. At si plures partiantur orbem: minus certe opum: minus uirtũ singuli habebũt quom intra prescriptã portionem se quisqꝫ contineat. Eodem modo etiam si dii plures sunt minus ualebunt: aliis tantũdem in se habẽtibus: Virtutis autẽ pfecta natura ĩ eo potest esse ĩ quo totũ est q̃ in eo ĩ quo pars exigua de toto ẽ. Deus uero si pfectus est: qa pfectus est: ut esse debet: nõ esse nisi unus: ut ĩ eo sint omnia. Deoꝝ igit̃ uirtutes ac potestates ĩfirmiores sit necesse ẽ: quia tantũ singulis deerit: q̃tum in ceteris fuerit: ita q̃to plures tanto minores erunt. Quid qd illa summa reꝝ potestas ac diuina uis: ne semel qdem diuidi potest. Quicqd enĩ capit diuisionẽ & interitũ capiat necesse ẽ. Si autẽ ĩteritus procul est a deo quia incorruptibilis est & eternus: cõsequens est ut diuidi potestas eterna nõ possit: deus ergo unus est si nihil aliud esse potest quod tantũdem capiat potestatis: At hi tamen qui multos esse arbitranẽ officia dicunt ĩter se partitos: de quibus omnibus suo loco disputabimus. Illud interim quod ad p̃sentem locũ pertinet teneo. Si partiti sunt officia ĩter se: eodem reuoluit̃ res: ut ex his quilibet sufficere omnibus nequeat. Perfectus igitur nõ erit: q cessãtibus ceteris nõ potest omnia gubernare. Ita fit ut ad regendum mũdum unius pfecta uirtute opus sit: q̃ in ĩbecillitate multoꝝ. Qui autẽ putat hanc tantã magnitudinẽ nõ posse ab uno regi: fallitur enĩ: nec q̃ta sit potestas diuinę maiestatis intelligit: si existimat singularẽ deũ q facere mundũ potuit: eundem regere nõ posse qui fecit. At si comperiat aĩo q̃ta sit diuini huius operis immẽsitas: quom antea nihil esset: tamẽ uirtute atqꝫ consilio dei ex nihilo esse cõflatam. Quod opus nisi ab uno inchoari pficiqꝫ nõ potuit: iam ĩtelliget multo facilius ab uno regi quod ẽ ab uno cõstitutũ. Dicat fortasse aliquis: ne fabricari quidẽ tam imensum opus mũdi nisi a pluribus potuisse. Quãlibet multos: q̃libet magnos faciat: quicquid ĩ multis magnitudinis potestatis uirtutis maiestatisqꝫ posuerit: id totum in unũ confero & in uno esse dico: ut tantũ ĩ eo sit istarũ reꝝ: q̃tum nec excogitari: nec dici potest. Qua in re quoniã aut sẽsu defecimus: et a uerbis: qa neqꝫ tantę ĩtelligentię lucẽ pectus humanũ: neqꝫ explanationẽ tantaꝝ rerũ capit lingua mortalis: id ipm ĩtelligere nos oportet ac dicere. Video rursus quie cõtrario dici posset tales esse illos plures qualẽ nos uolumus unũ. At hoc fieri nullo pacto potest: quod singuloꝝ potestas progredi longius non ualebit: occurrẽtibus sibi potestatibus ceteroꝝ. Necesse est enĩ ut suos quisqꝫ limites aut transgredi nequeat: aut si transgressus fuerit suis alterũ

bonũ exemplũ.

magis

quãto plures tãto minores.

simbus pellat. Non uident qui deos multos esse credunt fieri posse ut aliqd diuersũ uelit: ex qua re disceptatio inter eos et certamen oriatur: sicut homerus bellantes inter se deos finxit: quom alii troiam capi uellẽt: alii repugnarẽt. Vnius igitur arbitrio mundum regi necesse ẽ: nisi & singularum potestas ad unã prudentiã referatur nõ poterit summa ipa constãter uno quoq; currẽte: nihil amplius q̃ quod ad eũ proprie pineat. Sic nec res qdẽ militaris nisi unum habeat ducẽ atq; rectorem. Quod si in uno exercitu tot fuerint imperatores quot legiones: quot cohortes: quot cunei: quot alę: primũ nec influi poterit acies uno quoq; periculũ recusante: nec regi facile an temperari: quod suis propriis consiliis utantur omnes quorum diuersitates plus noceãt q̃ prsint. Sed ĩ hoc rerum nature imperio nisi unus fuerit ad quẽ totius summę cura referatur uniuersa soluentur & corruent. Dicere autẽ multorum arbitrio regi mundũ: tale ẽ quale si quis affirmet ĩ uno corpore multas esse mentes: quoniã multa & uaria sunt ministeria membrorum ut singulos corporis sensus singule mẽtes regere credantur. Item multi affectus quibus cõmoueri solemus uel ad iram uel ad cupiditatem: uel ad lętitiã uel ad metũ uel ad miserationem ut in his omnibus totidem mentes putentur operari.

Homerus

dominosi st multi imperatores in exercitu.

Ca. xiiii. Quod sub uno humili deo particulares plures cõtio possint

QVod si quis profecto dicat: ne ipam qdem quę una ẽ habere uideatur: quod si in uno corpore tantarũ rerũ gubernationẽ mens una possideat: & uniuersis simul intenta ẽ: cur aliquis existimet mũdum nõ posse ab uno regi: a pluribus posse. Quod qa intelligunt isti assertores deorum ita eos pręesse singulis rebus ac pribus dicunt ut tamẽ unus sit rector eximius. Iã ergo ceteri dii non erunt sed satellites ac ministri quos ille unus maximus & potens omniũ officiis his prefecerit: & ipi eius imperio ac nutibus seruiant: si uniuersa partes nõ sunt: nõ igitur dii omnes sunt. Nec enim potest hoc idem esse qued seruit et quod dominatur. Nam si deus est nomen summę potestatis ĩcorruptibilis esse debet: pfectus impassibilis: nulli rei sbiectus: ergo dii non sunt quos parere uni maximo deo necessitas cogit. Sed quare nõ frustra fallunt qui hoc ita putant causam huius erroris paulopost aperiemus. Nunc unitatẽ diuinę potestatis testimoniis cõprobemus. Prophetę qui fuerunt admodum multi unũ deum prędicant: unũ loquuntur: quippe qui unius dei spiritu pleni: quę futura essent pari et consona uoce pdixerũt: At enim ueritatis expertes nõ putant his esse credendũ: illas enim nõ diuinas sed humanas uoces fuisse aiunt: uidelicet quia de uno deo preconiũ faciũt:

Vnũ deũ propter predicant

aut ínsani aut mendaces fuerũt. Atq; impleta esse ín plerisq; quotidie illoꝝ uaticinia uidemus et ín unã sentẽtiam congruens diuínatio docet nõ fuisse furiosos. Quís enĩ mentis emotę: nõ modo futura futurą precínere: sed etiã coherẽtia loqui possit? Num ergo fallaces erãt qui talia loquebanẽ? Quid ab his tam longe alienũ fuit q̃ ratio fallendi: quom cęteros ab omni fraude cohiberent. Iccirco enĩ a deo mittebantur: ut et precones essent maiestatis eius: & correptores prauitatis humanę. Preterea uoluntas fingẽdi ac mẽtiendi eoꝝ est qui opes appetũt: lucra desiderãt: quę res ꝓculdubio ab illis sanctis uiris abfuit. Ita enĩ delegato sibi officio functi sũt ut derelictis omnibus ad tutelam uitę necessariis: nõ modo ín futurũ: sed ne ín diem quidẽ laborarent contenti tẽporali cibo quẽ deus submínistrasset: & hi nõ modo quęstũ ullum habuerunt sed etiã cruciatũ atq; mortem. Amara sunt enim uiriosis ac male uiuẽtibus p̃cepta iustitię. Itaq; hi quoꝝ peccata arguebanẽ & ꝓhibebanẽ excruciatos eos acerbissime necauerunt. Ergo a quibus abfuit studiũ lucri abfuit etiã uoluntas et causa fallendi. Quod q̃q̃ aliqui eorũ prĩcipes aut etiã reges fuerunt ín quos cadere nõ posset suspicio cupiditatis ac fraudis: et tamẽ p̃coniũ dei sigularis eadẽ qua cęteri diuínatione fecerẽt.

De prophetis.

Voluntas mẽtiendi eorũ. qui opes appetunt

Vnoss amara p̃cepta iustitię

De testimonijs poetarũ

Ca. v.

SEd omittamus sane testimonia ꝓphetaꝝ: ne minus idonea ꝓbatio uideatur esse de quibus his omnino nõ crediẽ. Veniamus ad autores & eos ipos ad ueri probationem testes citemus: quibus contra nos uti solent poetas dico an philosophos. Ex his unũ deum ꝓbemus necesse ẽ: nõ quod illi habuerint cognitã ueritatẽ: sed quod ueritatis ipsius tanta uis est ut nemo possit esse tam cecus qui nõ uideat ĩgerentẽ se oculis diuinã uolũtatem. Poetę igitur q̃is deos carmínibus ornauerit: & eorum res gestas amplificauerínt summis laudibus: sepissime tamẽ confitenẽ spiritu uel mẽte una cõtineri regiq; omnia. Orpheus qui & uetustissimus poetaꝝ et ęqualis ipoꝝ deoꝝ siqdem tradunt interrogautas cũ tinctaris & hercule nauigasse deũ ueꝝ & magnũ primogenitũ appellat: quod ante ipm nihil sit genitũ: sed ab ipo sint cuncta generata. Eundem etiã prothogenon nominãt: quoniã quom adhuc nihil esset primus ex ifinito apparuerit & extiterit cuius originẽ atq; naturam quia cõcipere animo nõ poterat: ex aere imenso natũ esse dixit. Aliud enĩ amplius quod diceret nõ habebat. Hunc ait esse õniũ deoꝝ parentẽ: quoꝝ causa cęlum cõdiderit: liberisq; ꝓspexerit: ut haberẽt habitaculũ sedẽq; comunẽ.

Orpheus uetustissim poetarũ argonautas

Natura igitẽ & ratione ducente intellexit esse pstantissimã potẽtiam cęli ac

terrę cōditricem. Non poterat enī iouem dicere esse principem rerū: q erat saturno genitus: neq; saturnum ipm qui cęlo natus ferebatur. Cęlū autē tāq; deum primū constituere non audebat: quod uidebat esse elementū mundi: quod ipm eguerit autore. Hęc eum ratio pduxit ad illum deum primogenitū quoi assignat & tribuit principatū. Homerus nihil nobis dare potuit quod ptineat ad ueritatē: qui humana potius q̄ diuina conscripsit. Potuit hesiodus q deorū generationē unius libri opere cōplexus est: sed tamē nihil dedit: nō a deo conditore sumens exordiū: sed a chao: quod ē rudis iordinateq; materię cōfusa cōgeries: quom explanare ante debuerit chaos ipm: unde: quādo: quomodo esse: aut constare cępisset. Ni mirū sicut ab aliquo artifice: disposita ordinata effecta sunt omnia: sic ipsam materiam fictā esse ab aliquo necesse est. Quis igitur hanc nisi dominus fecerit: cuius potestati subiacent omnia. Sed refugit hoc ille dum horret incognitā ueritatē: Non est musarū istinctu sicut uideri in helicone carmē illud effūdi: sed meditatus uenerat et paratus. Nostrorū primus maro nō longe fuit a ueritate cuius de summo deo quem spiritū ac mentē nominauit: hęc uerba sunt. Principio cęlum ac terras camposq; liquentes: lucētemq; globū lunę: titaniaq; astra: spiritus intus alit: totamq; infusa per artus: mens agitat molem: & magno se corpore miscet. At ne quis forte ignoret: quisnā esset ille spiritus q tantū haberet potestatis declarauit alio loco dicens. Deum namq; ire per omnes terras q; tractusq; maris: cęlumq; ꝓfundum. Hinc pecudes armenta uiros omne ferarū: quemq; sibi tenuis nascentem accessere uitas. Ouidius quoq; i pricipio pclari operis sine ulla nominis dissimulatione: a deo quē fabricatorē mundi: quem rerū opificem uocat: mundū factum instructum. Quod si uel orpheus uel hi nostri qui natura ducente senserunt i perpetuum defēdissent: eandem quaq; nos seqmur doctrinam cōprehensa ueritate timuissēt. altemissent

Sed hactenus de poetis. Ad philosophos ueniamus quorū grauior est auctoritas certiusq; iudicium: quia nō rebus comentitis sed inuestigandę ueritati studuisse credunt. Thales milesius qui unus e numero septē sapientū fuit: q primus ōniū quęsisse de causis naturalibus tradit: aquā esse dixit: a qua nata sint omnia: deum autē esse mentē qui ex aqua cuncta formauerit. Ita materiā omniū rerū posuit i humore: principiūq; causam nascendi posuit i deo. Pythagoras ita diffiniuit qd esset deus: animus q per uniuersas mundi partes omnēq; naturam commeās atq; diffusus ex quo omnia quę nascunt animalia uitā capiūt. Anaxagoras deū esse dixit infinitā mentem quę ꝑ se ipam moueat. Antistenes multos qdem esse populares deos: unū

Homerus humana potius conscripsit.

Hesiodus.

Maro.

Versus

ouidius

phorum certius iudiciū.

Thales milesius

pythagoras

Anaxagoras

Antistenes

tamen naturalem summę totius artificem. Cleantes & Anaximenes ęthera dicũt esse summũ deũ quoi opinioni poeta noster assensit. Tum pater omnipotẽs fęcundis imbribus ether: cõiugis ĩ gremiũ: lętę descẽdit et omnes: Magnus alit magno permixtus corpore foetus. Crisippus naturalem uim diuina ratione prędita: interdum diuinã necessitatem deũ ꝑdicat. Item Zenon diuinam naturalemq; legẽ. Hoꝝ enim õiuꝫ sententia q̃uis sit incerta eadem tamen spectat: ut ꝓuidentiã unã esse consentiat: siue enĩ natura: siue ęther: siue ratio: siue mens: siue fatalis necessitas: siue diuina lex: siue quicqd aliud dixeris: idem est: quod a nobis dicit̃ deus. Nec obstat appellationum diuersitas quom ipsa significatione ad oĩa reuoluant̃. Aristoteles q̃uis ipse secũ dissideat ac repugnantia sibi: et dicat: & sentiat: in summũ tamen unaꝫ mentem mundo prędesse testat̃. Plato qui omnium sapientissimus iudicatur: monarchiaꝫ plene aperteq; defendit: nec ethera: aut rationẽ: aut naturã: sed ut ẽ deũ nominat: ab eo mundũ hunc ꝑfectũ atqꝫ mirabilem esse fabricatum: quem cicero sequutus: atqꝫ imitatus ĩ plurimis deum confitetur: ac supremũ uocat in his libris quos de legibus scripsit: ab eoqꝫ mundum regi argumẽtat̃: quom disputat de natura deoꝝ. Hoc modo nihil ẽ prestantius deo. ab eo igitur mundũ regi necesse est. Nulli igit̃ est naturę obediens aut subiectus deus: oẽm ergo regit ipse naturã. Quid autẽ sit deus ĩ consolatione diffinit. Nec uero deus ipe q intelligitur a nobis alio modo itelligi põt: nisi mens soluta et libera segregata ab omni concretione mortali: oĩa sentiẽs & mouens. Anneus quoq; seneca q ex romanis uel acerrimus stoicus fuit: q̃ sępe summũ deũ inerita laude ꝓsequit̃. Nam quom de immatura morte dissereret: Non intelligis in quit auctoritatẽ ac maiestatem iudicis tui: rectoris orbis terraꝝ cęliqꝫ & deoꝝ omniũ dei a quo ista numina quę singuli adoramus et colimus suspensa sũt. Itẽ ĩ exortationibus. Hic cũ quom ꝑma fundamẽta molis pulcerrime iaceret & hoc ordireẽ: quo neqꝫ maius quicq̃ uouit natura: nec melius ut oĩa sub ducibus suis irent: q̃uis ipse per totũ se corpus intenderat: tamẽ ministros regni sui deos genuit: & q̃ multa de deo nostris simĩlia loquutus ẽ quę nũc differo quo alio loco oportuna sunt. Nũc satis ẽ demonstrare summo ingenio uiros attigisse ueritatẽ ac pene tenuisse: nisi eos retrorsum infucata prauis opinionibus consuetudo rapuisset: qua & deos alios esse opinabantur. Et ea quę in usum hoĩs deus fecit tamq̃ sensu prędita essent pro diis habenda & colenda credebantur. De testimonijs poetarum & philosophorum. Et de testimonijs Cotte pontifici. In fine egistu e.

Cleantes
Anaximenes
Crisippus
Zenon.
Aristoteles
plato apte deũ nmũ dicit.
Cicero platonem sequutus
Quis sit deus sm cy.
Seneca Anneus acrim stoicus
Ca. vi.

Vnc ad diuina testimonia transeamus: sed prius unũ ꝓferã: quod

est simile diuino: & ob nimiã uetustatẽ: et quod is quem noiabo ex hõibus
inter deos relatus est. Apud ciceronem claudius cocta pontifex disputans
contra stoicos de religionibus et de uarietate opinionum: quę solent esse de
diis: ut more academico oia faceret incerta: qnque fuisse mercurios ait: et
enumeratis per ordinẽ quatuor: quintũ fuisse eũ a quo argus occisus sit: ob
eamq; causam in egiptũ ꝓfugisse: atq; egiptiis leges ac litteras tradidisse.
Hunc egiptii appellant a quo apud eos ꝑmus anni sui mẽsis
idest september nomẽ accepit. Idem cõdidit oppidũ quod etiam nũc grece
uocatẽ mercurii ciuitas: & faemate seruãt et colũt eũ religiose. Qui tam & si
homo fuerit antiqssimus tamẽ & instructissimus õni genere doctrinę: adeo
ut ei multa rerũ et artũ scientia trimegisto cognomẽ imponeret: hic scrip-
sit libros & qdem multos ad cognitionẽ diuinarũ rerũ ptinẽtes: in quibus
maiestatem sũmi ac singularis dei asserit: hisdẽq; nominibus appellat qbus
nos deum & patrem. Ac ne quis nomen eius requireret
idest sine nomine esse dixit: eo quod nominis ꝓprietate nõ egeat ob ipsam
silicet unitatẽ ipius hęc uerba sunt.
idest. Deus autẽ unus: unus autẽ nomine nõ eget: est enim qui ẽ sine nomine.
Deo igitur nomẽ nõ est quia solus est. nec opus est ꝓprio uocabulo: nisi cum
discrimen exigit multitudo: ut unã quãq; psonam sua nota & appellatione
designes. Deo autẽ quia semp unus ẽ ꝓpium nomen est deus. Superest de res-
ponsis carminibusq; sacris testimonia quę sunt multo certiora ꝓferre. Nã
fortasse hi contra quos agimus: nec poetis putant esse credendũ: tanq̃ ua-
ria fingentibus: nec philosophis qui errare potuerunt: quia & hi homines
fuerũt. M. uarro: quo nemo unq̃ doctior: ne apud grecos quidem uixit: in
libris rerũ diuinarũ: quos ad. C. cesarẽ scripsit pontificẽ maximũ: quom de
quindecim uiris loquereẽ: sibillinos libros ait nõ fuisse unius sibillę: sed ap-
pellari: uno nomine sibillinos: quod oẽs foemine uates: sibillę sunt a ue-
ribus nuncupatę: uel ab unius delfidis nomine uel a consliis deorũ denun-
tiandis eius deos non et consilium nõ
sed appellabant eolico genere sermonis. Cętera sibillas decẽ
numero fuisse: easq; oẽs numero fuisse. Easq; oẽs numerauit sub auctoribus
q de singulis scriptatarũt. Primã fuisse de persis cuius mentionẽ fecit Nica-
nor qui res gestas Alexandri macedonis scripsit. Secundam libicam cuius
meminit Euripides in lamię ꝓlogo. Tertiã delphicam de qua Chrisippus
loquit in eo libro quẽ de diuinatione composuit. Quartam Cumeã i italia:
quã nenius in libris belli punici: piso in annalibus noiet. Quintã erithreã:

claudius cocta.

Academia fauti ôtra

september.

Mercurij ciuitas

Trimegisto cognom.

M. varro: q nemo doctior.

ad. C. cesarem.

Sibille: vates fere

= pa persica de qua

Nicanor: q gesta Alex scrip.

2a libica de q Euripides

3a delphica. Crisippus

4a cumea. Nenius piso

5a erythrea. Apollodorus

quā appollodorus erithreus affirmat suam fuisse ciuem. Eamq; grais ilium petentibus uaticinatā et perituram esse troiam et homerū mendacia scripturum. Sextam samiā de qua scripsit erathostenes ī ātiquis ānalibus samioꝝ repperisse se scriptū. Septimā cumanā noīe amaltheam quę ab aliis demophyle noiatī. eamq; nouē libros attulisse ad regem Tarquiniū priscū ac ꝓ eis trecentos philippos postulasse: regēq; aspernatū prēnī magnitudinem: mulieris insaniam: illam in conspectu regis trescombussisse: ac ꝓ reliquis idem prētū postulasse. Tarquiniū multo magis mulierē insamire putasse: quę denuo tribus aliis exustis: quom in eodem prētio pseueraret: motū esse regem: ac residuos trecentis aureis emisse: quoꝝ postea numerus sic actus: capitolio refecto quod ex omnibus ciuitatibus & italicis & grēcis & prēcipue erithreis coacti allatiq; sunt romam: cuiuscumq; sibillę noīe fuerunt. Octauā hellespontiacā in agro troiano natam uico marmesso circa oppidū girgithiū quā scribit heradides ponticus Solonis & Cyri fuisse tēporibus. Nonam phrygiā: quę uaticinata sit ancile. Decimā tiburtem noīe albuneā quę tiburi colitī ut dea iuxta ripas amnis anienis: cuius in gurgite simulachrū eius iuentū esse dicitī tenens in manu librum. Harū omium sibillarum carmina & ferunī et habenī preterq; cumęę cuius libri a romanis occulūī: nec eos nisi a qndecim uiris inspici fas est. Et sunt singularū singuli libri: q quia sibillę noīe inscribunī unius esse credunī: suntq; confusi: ac suum cuiq; assignari potest. Nec eritheę quę & nomē suū carmini uerū inseruit: et erithream se nominat ubi prēloquta est: quom esset orta babilonię: sed & nos confuse sibillam dicemus sicubi testimoniis earum fuerit abutendū. Omnes igitur hę sibillę unū deū prędicant: maxime tamen erithrea: quę celebrior inter cęteras ac nobilior habeī: Siquidem Fenestella diligentissimus scriptor: de qndecim uiris dicens ait. Restituto capitolio retulisse ad Senatū. C. curionē consulem ut legati erithras mitterenī qui carmina sibillę conquisita romā deportarent: Itaq; missos esse. P. gabinium. M. octacilium. L. ualeriū qui descriptos a priuatis uersus circa mille: romam deportarunt: id supra ostēdimus dixisse uarronē: In his ergo uersibus quos legati romā attulerunt: de uno deo hęc sunt testimonia. idest. unus deus: qui solus principatī: isq; amplissimus memoratī. Hunc esse solū deum summum qui cęlum fecerit luminibusq; distinxerit.

6ª samia. Erathostenes.
7ª Cumana
8ª Elespōnaca. Heracldes solonis et cyri tēporibus.
9ª phrygia.
10. Tiburtina
Erithrea celebriū et nobiliū
Fenestella scriptor.
C. curio. cōs.
P. Gabinius
M. octacilius
L. valerius
Legati p cōmi sibille.

idest. Sed deus solus unus eminētissimus qui fecit cęlum: solemq; & stellas lunāq; fructiferam terram: & aquę tumores ponti. Qui quomodo solus sit

edificator mundi et artifex rerꝝ: uel quę in eo sunt solũ coli oportere testatur idest. Ipsum qui solus est colite principẽ mundi qui solus est in seculo atq; a seculo factus. Item alia sibilla quecunq; est quom pferre se ad hoies dei uocem diceret sic ait.

idest. Solus enim deus sum & non est alius. Exequerer nunc testimonia cęterarum nisi & hęc sufficerent et: illa oportunioribus locis reseruarem. Sed quom defendamus causam ueritatis apud eos q aberrantes a ueritate falsis religionibus seruiunt: quod genus ꝓbationis aduersus eos magis adhibere debemus q̃ ut eos deorꝝ suorꝝ testimoniis reuincamus.

Ca. VII

De testimonio Appollinis et deorꝝ

APollo enim quẽ preter cęteros diuinum maximeq; fatidicum existimãt: colophone respondens quod delphis credo emigrauerat amentate ductus asię: quęrenti cuidam quis esset: aut quid esset omnino deus: respondit nigriti & unum uersibus quorꝝ hoc principiũ est

idest. Ex se ortus indoctus sine matre inexpugnabil nomẽ: nec uerbo capiẽdum: in igne habitans modica aut dei portio angelinos. Nunquid potest suspicari de ioue esse dictum quare matrem habuit et nomen. Quid quod mercurius ille ter maximus cuius supra mentionẽ feci: non modo sine matre ut appollo: sed sine patre quoq; appellat deum quod origo illi nõ sit aliũde: nec enim potest ab ullo generatus: qui ipse uniuersa generauit: satis ut opinor et argumẽtis docui et testibus confirmaui: quod per se satis clarum est. Vnum esse regẽ mundi: unum patrem: unum deum.

Respõsum Apollinis de deo quid sit.

Mercurius de ti.

Vnum ẽ deum

Sed fortasse quęrat aliquis a nobis idem: quod illud quod apud ciceronẽ querit hortensius. Si deus unus est: quę esse beata solitudo queat tanq̃ nos qa unum esse dicimus desertũ ac solitariũ dicamus. Habet enim ministros quos uocamus nuntios. Et est illud uerum quod dixisse in exortationibus Senecam supra retuli genuisse: regni sui ministros deum. Verũ hi neq; dii sunt: neq; deos se uocari aut coli uolunt: qppe qui nihil ꝑter iussum ac uoluntatem dei faciant. Nec tamẽ illi sunt q uulgo colunt̃ quorꝝ & exiguus et certus est numerus. Quod si cultores deorꝝ ipsos eos se colere putant quos summi dei ministros appellamus: nihil est quod nobis faciãt iuidiam: qui unum dicamus multos negemus. Si eos multitudo delectat non duodecem dicimus: aut trecentos sexagintaquinq; ut orpheus: sed innumerabiles esse arguimus eorꝝ errores q tam paucos putat. Sciat tamẽ quo noie appellari debeant: ne deũ uerꝝ uolent: cuius nomẽ exponunt dũ pluribus tribuunt. Credant appollini suo qui eodẽ illo responso ut ioui principatũ: sic etiã cę-

Cicero in hortensio

Seneca

Orpheus ccclxv. deos ẽ adorabat

teris diis abstulit nomen. Tertius enim uersus ostendit: dei ministros: non deos: sed rex angelos appellari oportere: de se qdem ille mentitus: q quom sit e numero demonum angelis se dei aggregauit. dumq; in aliis responsis demonē se esse confessus est. Nam quom interogarētur quomodo sibi supplicari uellet: ita respondit.

idest: omia sapiens: oia docte qui per multa uersans exaudi demon. Item rursus quom preces ī appollinē sanmitiū rogatus exprimerēt ab hoc uersu exorsus est idest captatio mundi fera totius sapiētię demon. Quid ergo superest nisi ut sua cōfessione uerberibus ueri dei: ac pęnę subiaceat sempiternę. Nam in alio responso ita dixit. .i. demones q pgūt circa terrā et circa pontū infessi domantur sub uerbere dei. De utrisq; generibus in secundo libro disseremus: interim nobis sat est quod dū se honorare uult: & in cęlo collocare cōfessus ē id quod res se habet: quomodo sint appellandi qui deo semp assistunt. Ketrahāt ergo se hoīes ab erroribus et abiectis religiōibus prauis: parentē suū: dominūq; cognoscant: cuius nec uirtus existimari potest: nec magnitudo pspici: nec principiū comprehendi: quom ad illum mentis humane intētio & acumē et memoria puenerit: quę subductis & cōsumatis ōnibus uiis substitit. Hęc & deficit: nec ē aliqd ulterius quo pgredi possit: uex quia fieri nō potest quin id quod sit aliquādo esse cęperit: cōsequēs ē ut quomiā nihil ante illū fuit: ipse āte ōmia ex se ipo sit pcreatus: ideo quia ab apollīne. idest ex se ortus. A sibilla idest ex se genitus et ibest ingenitus. & idest infectus noiat. quod seneca homo acutus in exortationibus uidit. Nos īquit aliūde pēdemus. Itaq; ad aliquē pspicimus quoi quod ē optimū ī nobis debeamus. Alius nos edidit: alius instruxit: deus ipse se fecit.

De creatore eorum qui plures deos opinantur & unde hu error habuit originem eorq; corpus deo non est necessaria nec ppagatio libro.iii

His igit tot et tantis testibus cōprobat unius dei potestate ac pnidētia mūdum gubernari: cuius uim maiestatēq; tantā esse dicit ī thimeo plato: ut eā neq; mente concipere neq; uerbis enarrare quisq; possit ob nimiā et inextimabilē potestatē: Dubiret ergo aliquis an quicq; difficile aut impossibile sit deo: qui tanta tamq; mirifica opera pnidentia excogitauit: uirtute constituit: ratione pfecit: nunc autē spiritu substentet potestate moderet: inexcogitabilis ineffabilis & nulli alii satis notus q sibi. Vnde mihi de tāta maiestate sepius cogitāti qui deos colunt interdū uideri solent: tam

plato in thymeo.

ęci: tam incogitabiles: tã excordes: tam non multũ a mutis aĩalibus differentes: qui credant eos qui geniti sunt maris ac foeminę coitu aliquid maiestatis diuinęq; uirtutis habere potuisse: quom sibilla ęrithrea dicat.

Erithrea Sibilla.

Quod si ẽ uerę sicuti est: apparet herculem: Apollinẽ: Liberum: Mercuriũ: Iouemq; ipm cum ęteris hoĩes fuisse: quando sunt ex duobus sexibus nati. Quid ẽ autẽ tam remotũ a deo quod id opus quod ipse ad ꝓpagandam sobolem mortalibus tribuit: quod sine substantia corpali nullũ potest esse. Dii ergo si sunt ĩmortales ęterni: quid opus ẽ altero sexu nimirũ ut generenẽ ipa ꝓgeie qui opus ẽ quom successione nõ egeant: qui futuri sunt semper. Nam ꝓfecto in hominibus ęteristq; animãtibus diuersitas sexus & coitio et generatio nullã habet aliã rationẽ nisi ut omia genera uiuẽtiũ: quomiã sunt conditione mortalitatis obnoxia: mutua possint successione seruari. Deo autem qui ẽ sempiternus: neq; alter sexus: neq; successio necessaria est. Dicet aliquis ut habeat ministros: uel in quos ipe possit domiari. Quid ergo opus ẽ sexu foemineo: quom deus qui est õnipotẽs ut uocaẽ sine usu & opera fęminę possit filios ꝓcreare. Nam si quibusdã minutis animalibus id prestitit ut sibi e foliis natos & suauibus herbis odore legant: quor existimet aliqs ipm deũ nisi ex pmixtione sexus alterius nõ posse generare. Illos igitur quos imperiti et insipiẽtes tanq̃ deos & nũcupãt et adorant. Nemo ẽ tam inconsideratus qui non intelligat fuisse mortales. Quomodo ergo iquit aliquis: dii crediti sunt: Nimirq; quia reges maximi ac potẽtissimi fuerunt ob merita suarq; uirtutũ: aut munerq: aut artiũ reptarq: quom cari fuissent his quibus impitauerãt: in memoriam sunt cõsecrati: quod si quis dubitet res earq; gestas et facta consideret: quę uniuersa tam poetę q̃ historici uetereres ꝓdiderunt.

De Hercule & gritio eius atq; ortu eius ex Iouе et Alomena & morte eius

Ca. xx

Hercules qui ob uirtutẽ clarissimus et quasi africanus iter deos habeẽt: nõ ne orbẽ terrę quẽ pagrasse ac purgasse narraẽt: stupris: libidinibus adulteriis ĩqnauit: nec mirq; quom essz adulterio gẽitus alcmenę. Quid tandem potuit in eo esse diuini: qui suis ipe uitiis mancipatus: et mares & feminas contra omnes leges infamia: dedecore: flagitio affecit: Sed ne illa quidem quę magna & mirabilia gessit talia iudicanda sunt ut uirtutibus diuinis tribuenda uideanẽ. Quid enim tam magnificũ si leonem aprũq; superauit: si aues sagittis deiecit: si regiũ stabulũ egessit: si uirginẽ uicit: cingulumq; detraxit: si equos feroces cũ dño interemit. Opera sunt ista fortis uiri: hoĩs tamẽ: illa enim quę uicit fragilia & mortalia fuerũt. Nulla ẽ enĩ

quod ait orator tanta uis que nõ ferro aut uiribus debilitari frãgiq; possit. At animũ uincere: ircundiã cohibere fortissimi ẽ: que ille nec fecit unq; nec potuit. Hec qui faciat: nõ modo ego cum summis uiris comparo: sed similimum deo iudico. Vellem adiecisset: de libidine: luxuria: cupiditate: insolẽtia: ut uirtutẽ eius impleret quem similem deo iudicabat. Non enim fortior iudicãdus est qui leonẽ: q̃ qui uiolentiã & in se ipo inclusam ferat: superat iracũdiã: aut qui rapacissimas uolucres deicit: q̃ qui cupiditates auidissimas cohercet. Aut qui amazonẽ bellatricẽ: aut qui simũ stabulo q̃ qui uitia de corde suo egerit: que magis sunt perniosa: quia domestica et propria mala sunt: q̃ illa que uitari poterãt et caueri. Ex quo fit ut ille solus uir fortis debeat iudicari qui tẽperans & moderatus est et iustus. Quod si cogitet aliquis que sint dei opera: iã hec que miranẽ hoies ieptissimi ridicula iudicabit. Illa enĩ nõ diuinis uirtutibus quas ignorant: sed infirmitate suarum uiriũ metiũtur: nã illud quidẽ nemo negauit: herculem nõ tantũ heuristeo seruisse regi quod aliquatenus honestũ uideri põt: sed & impudice mulieri omphale: que illũ uestibus suis indutũ sedere ad pedes suos uidebat pensa faciẽtẽ detestabilis turpitudo: sed tanti erat uoluptas. Quid tu inquit aliqs: poetis ne credendum putas? Quid ni putem? Non enĩ ista lucilius narrat: aut lucianus qui diis & hõibus nõ pepercit: sed potissimũ qui deoꝝ laudes canebãt: ergo quibus credemus: si fidẽ laudantibus nõ habemus. Qui hos mentiri putat, pferat alios quibus credamus autores qm nos doceant: qui sunt isti dii? quomodo: unde orti? que sit uis eoꝝ? qui numerus? que potestas? quid in his admirabile? quid cultu dignũ? quid denique certius uerius q; misteriũ: nullus dabit. Credamus igitẽ istis qui nõ ut rephenderent sunt loqui sed ut pdicarent: nauigauit ergo cũ argonautis: expugnauitq; troiam. Iratus laumedon: ob negatam pro filie mercede salutẽ: Vnde quo tẽpore fuerit apparet. Idem furore atq; insania pcitus: uxorẽ suã cũ liberis interemit. hunc hoies deũ putãt? Sed philotete eius hẽres nõ putauit: qui facem suppositit arsuro: q artus suos et neruos cremari ac dissoluere uidit: Qui ossa eius ac cineres in octeo monte sepeliuit: quo munere sagiptas eius accepit.

Ammum uincere.

Lucilius & Lucianus poete

De furore hercules

De Esculapio Appolline Neptuno ac Marte Polluce atq; Mercurio

Ca xx.

Esculapius & ipse nõ sine flagitio appollinis natus quid fecit aliud diuinis honoribus dignum nisi quod sanauit ipolitũ: mortem sane habuit clariorẽ quod a deo meruit fulminari. Hũc Tarquinius de illustribus uiris disserens ait incertis parentibus natũ expositũ & a uenatoribus

Tarquinius de uiris illu.

De esculapio: sm Tur

De Apolline prē hoc est de flagritis sui

Mars homicida

Castor et pollux gemini et desierunt

Homerus

Mercurius fur et nebulo Lyram primus inuenit

De Libero prē

De Ioue

ínuentũ camino lacte nutritũ chironi traditũ didicisse medicinã: fuisse autẽ mesenũ: sed epidauri moratũ. Tullius et cinosuris ait sepultũ. Quid apollo pater eius? nõ ne ob amorẽ quo flagrabat turpissime gregem pauit alienũ: & muros laumedonti extruxit: cũ neptũno mercede cõductus que illi negare nõ potuit impune: ab eo quod rex pfidus quicqd cũ diis pepigisset didicit abnegare. Idem formosũ puer: et dum amat uiolauit: et dum ludit occidit. Homicida mars: & p gratiã cedis crimine ab athenienſibus liberatus ne uideret mimis ferus et imanis adulteriũ cũ uenere cõmisit. Castor & pollux dum alienas sponsas rapuit esse gemini desierũt. nã liuore iniurie cõcitatus idas alter gladiũ trãsuerberauit: & eodem poete alterius uiuere: alterius mori narrant: ut iã sint nõ deor tantũ sed omnũ mortaliũ miserrimi: quibus semel mori nõ licet. Hos tamẽ homerus ambos simpliciter nõ ut poete solent mortuos esse testatur. Nam quom faceret in muris assidentem priamo helenam cunctos grecie principes recognoscere: solos autẽ se fratres suos regre subiecit orationi huiusmodi uersum. Hec ait: ast alios retinebat terra sepultos. Fur ac nebulo mercurius quid ad famã sui reliquit: nisi memoriã fraudũ suarũ? Celo dignus quia palestrã docuit et lyram primus inuenit. Liberũ patrem in senatu deor summe auctoritatis pmete esse sententie necesse est: quia pter iouem solus omniũ triũphauit: exercitũ duxit: indos debellauit: sed iuictus ille impator inclitus maximus ob amorẽ ac libidinẽ turpissime uictus est. Delatus enim cretam cũ semiuiro comitatus nactus est impudicã mulierẽ in lictore ac fiducia uictorie inclite uir esse uoluit ne minius mollis esse uideret: atq; illam patris pdite matris iteremtricẽ ab alio relictã et repudiatam in cõiugiũ sibi uindicauit & liberã fecit: & cũ ea periter ascendit in celũ. Quid omniũ hor pater iupiter: qui i solemni pcatione optimus maximus noiatur. Non ne a prima sua puerilia impius ac pene paricida deprehendit: Quom patrem regno expulit ac fugauit: nõ expectauit mortẽ decrepiti senis cupiditate regnãdi. Et quom paternũ soliũ p uim: p arma cepisset: bello est a titanibus pſequtus: quod humano generi principiũ fuit malor: quibus uictis: et pace in ppetuũ cõperata reliquã suã uitam in stupris adulteriis q; consumpsit. Omicto uirgines quas ũmmuit: id enim iudicari solet intolerabile. Amphitrionẽ ac tindarũ pterire nõ possũ: quorũ domos dedecore atq; infamia plenissimas reddidit. Illam uero summe impietatis ac sceleris quod regiũ puer rapuit ad stuprum. pater enim uidebatur si impugnãda femina pudicitia: maculosus ac turpis esset: nisi etiã sexui suo iniuriam faceret. hoc est uerũ adulteriũ quod fit contra naturã: hec qui fecit

uiderimus an maximus certe optimus nõ ẽ: quod nomẽ a corruptoribus: ab adulteris ab incestis abest: nisi forte nos erramus: hoies qui talia faciẽtes sceleratos uocamus ac pditos: omibusq; penis dignissimos iudicamus. Stultus autẽ. M. Tullius q C. Verri adulteria obiecit. Eadem enim iupiter quẽ colebat admisit. Qui. P. Clodio sororis incestũ. At illi optimo maximo eadem fuit & soror et coniux. De qlnc Iouis pater tribus & ortu & uita eius flagitiosissima morte & sepultura & opibus poeta ex

Ca. xii.

QVis est igitẽ tam excors qui hunc in celo regnare putet: q ne i terra quidem debuit. Non insulse quidã poeta triũphum cupidinis scripsit: quo in libro nõ modo potẽtissimũ deoꝝ cupidinẽ: sed etiã victorẽ facit. Enumeratis enĩ amoribus singuloꝝ qbus in potestatẽ cupidinis ditionẽq; uenissent: instruit pompã in qua iupiter cũ ceteris diis aut curru triũphãtis ducitẽ cathenatus. Eleganter id quidem dicit a poeta figuratũ: sed tamen nõ multũ distat a uero. Qui enĩ uirtutis est expers: qui cupiditatibus: ac libidinibus malis uincitẽ: non cupidini: ut ille finxit: sed morti subiectus est sempiterne. Sed omittamus de moribus dicere: rem cõsideremus: ut intelligant hoies in quibus miseri uersentẽ erroribus. Regnare i celo iouẽ uulgus existimat: id doctis piter & indoctis psuasum est. Quod et religio ipa impcationes et himni & delubra & simulachra demonstrãt. Eundẽ tamen saturno et rhea geniũ confitentẽ. Quomodo potest deus uideri: aut ut ait poeta: hominũ rerũq; reptor. Ante cuius ortũ infinita hoim milia fuerunt. Eoꝝ silicet q saturno regnãte uixerunt: ac priores luce q̃ iupiter sũt potiti. Video aliũ deum regẑ fuisse pmis temporibus: aliũ consequentibus. Potest ergo fieri ut alius sit postea futurus. Si enĩ regnũ prius mutatũ est: qur desperemus et posteriis posse mutari: nisi forte saturnus regnare potuit fortiorẽ: iupiter nõ potest. Atq diuinũ impiũ aut semp imutabile est: aut si est mutabile quod fieri nõ potest: semper ubiq; mutabile ẽ. Potest enim iupiter regnum amittere: sicut & pater eius amisit: ita plane: nã quom idem neq; uirgibus neq; maritatis unq̃ pepcisset: abstinuit se tamẽ una thetide: quod respõsum fuit maiorẽ patre suo futurũ quisquis ex illa natus esset: & pmũ in eo prudentia nõ dei cui nisi theniis futura dixisset ipa nesciret. Si autem diuinus non sit ne deus quidem sit unde ipa diuinitas noiatẽ: ut ab homine humanitas. Deinde consciẽtia ibecillitatis qui timuit utiq; maiorẽ: quod si facit scit utiq; pfecto non esse se maximũ: quod quidem potest aliqd maius existere. Idem p stigiam paludem sanctissime iurat. Vna superstitio superis quę reddita diuis. Quę est ista supstitio aut a quo reddita est. Ergo aliqua

ante

Nõ q̃ uirtus est expers.

Saturnus et Rhea

potẽtes Iouis

Stygia palus

potestas maxima est: quę peierātes deos puniat. quę tāta formido ē paludis iferne si sunt imortales? quid metuunt eā: quā uisuri nō sunt: nisi quos mori necesse ē? Quid igit̄ hoies oculos suos in cęlū tollunt? quid supos deierāt? quom ipi supbi ad inferos deuoluant̄: ibiq; habeat qui uenerent̄ & adorēt: illud uero quale est esse fata quibus dii omnes & ipe iupiter pareat si partay tanta uis est ut plus possint q̄ cęlestes uniuersi q̄q; ipe rector ac deus: qur non ille potius regnare dicant̄: quay legibus ac statutis parere omnes deos necessitas cogit. Nunc cui dubiū est quin is qui alicui res obsequit̄ maximus non sit. Nam si sit nō accipiat fata sed faciat. Nunc ad illud quod omisera redeo. In una itaq; sola fuit continētior cum eā repit: et non uirtute aliqua sed metu successionis. Quę fortitudo utiq; eius ē qui sit mortalis & imbecillis et nihil qppe qui potuit: et tunc quom nasceret̄ extinguit sicut frater eius ante genitus exinctus ē qui si uiuere potuisset nūq̄ minori cōcessisset impiū: ipe aut furto seruatus: furtimq; nutritus.

parcay

siue appellatus ē: nō ut isti putāt a feruore cęlestis ignis: uel quod uitę sit dator: uel quod animātibus ispiret animas quę uirtus solus dei ē: quā eni possit inspirare animā qui ipe accipit aliūde? Sed quod primus ex liberis saturni maribus uixerit. Potuer̄t igit̄ hoies aliū deū habere rectorē si saturnus nō fuisset ab uxore delusus. At eni poetę ista finxer̄t. Errat q̄sq; hoc putat: illi eni de hoibus loquebant̄: sed ut eos ornarēt quoy memoriā laudibus celebrabāt: deos esse dixer̄t. Itaq; illa potius ficta sunt quę tāq̄ de diis: nō illa quę tanq̄ de hoibus loquuti sunt: quod clay fiet exemplo quod iferemus. Damnem uiolaturus iupiter aureos nūmos largit̄ i sinu eius infudit. hęc stupri merces fuit. At poetę q quasi de deo loquebātur: ne auctoritatē credite maiestatis infringerēt finxer̄t ipm i aureo imbre delapsum: eadem figura qua imbres ferreos ducunt cū multitudine telorū sagiptayq; describūt. Rapuisse dicit̄ in aquila cathamitū: poeticus color est: sed aut p legionē rapuit cuius insigne aquila est: aut nauis in qua est impositus tutelā habuit in aquila figurata: si tauy figuratū quom rapuit & transuexit europam. Eodem modo cōuertisse in bouem tradit̄ yo inachi filiam: quę ut irā iunonis effugeret ut erat iā setis obsita bos tranasse dicit̄ mare in egiptūq; uenisse atq; ibi recepta pristina forma dea facta quę nunc isis uocat̄. Quo igit̄ argumēto ꝓbari potest europam in thauro sedisse: nec yo factam bouem: quod certus dies habet̄ in faustis quo isidis nauigiū celebrat̄: quę res docet nō tranasse illā sed nauigasse. Igit̄ qui sapere sibi uidenē quia intelligūt uiuū terrenūq; corpus in cęlo esse nō posse totā gamimedeā fabulā

Damnis fabula

cathamitum

europe

yo

Contra yo fabulam

Gammedis

,p falso repudiāt: nō sentiūt ī terra id esse factū: quia res ac libido ipa terrena est. Non ergo res ipas gestas finxerūt poetę: quod si facerēt essent uamissimi: sed rebus gestis addiderūt quendā colorē. Non enī obtrectātes illa dicebāt: sed ornare cupientes: hinc hoīes decipiūtur maxime: quod dū hęc oia ficta esse arbitrantur a poetis colunt quod ignorāt: nesciūt qui sit poeticę licētię modus quousq; ,pgredi fingendo liceat: quom officiū poetę sit īm eo ut ea quę gesta sūt uere ī aliquas species obliquis figurationibus cū decore aliquo cōuersa traducāt. Totum autē quod referā fingere idest īmeptū esse et mēdacē potius q̄ poetā: sed finxerūt ista quę fabulosa credunt. Num etiā illa quę de his feminis deoȝq; cōnubiis dicta sunt. Quor igit sic figurant: sic colunt nisi forte nō tantū poetę sed pictores & fictores q; imaginū mentiunt. Si enī iupiter q a uobis dicit deus: nominis ē: qui ex saturno & operatus est nō oportuit nisi solius simulachȝ ī templis oibus collocari. Quid sibi mulieȝ effigies uolunt? quid sexus īfirmus: īm quē si cecidit ipe iupiter eū uere ipi lapides hoīem fatebunt. Mentitos aiunt esse poetas & his tamē credunt: ymo uero nō esse mentitos re ipa ,pbant. Ita enī deoȝ simulachra cōfingunt: ut ex ipa diuersitate sexus appareat uera esse quę dicunt poetę. Nam quid ē aliud argumentū imago catamiti: et effigies aquilę: quom ātepedes iouis ponunt īm templis: et cū ipo piter adorant: nisi ut nefandi sceleris ac stupri memoria maneat ī eternū. Non igit a poetis totū fictū ē: aliquid fortasse traductū & aliqua figuratione obscuratū quo ueritas iuoluta tegerēt: sicut illud de sortitione regnoȝ. Aiunt enī iouī cęlū obtigisse: neptūno mare: inferna plutoni. Quor nō terra potius īm sortē tertiam potius uenit: nisi quod ī terra gesta res ē. Ergo illud ī uero est: quod regnū orbis ita partiri sortitiq; sunt: ut oriētis impiū iouī cederet: plutoni cui cognomē agesilao fuit: pars occidentis obtigeret. Eo quod plaga orientis ex qua lux mortalibus dat supior: occidentis autem iferior esse uideat. Sic ueritatem mendatio uelauerunt: ut ueritas ipa psuasioni publicę nihil denegaret. De neptūni sorte manifestum est cuius regnū tale fuisse dicimus quale. M. antonii fuit isimiū illud impiū cui totius orę marinumę potestatē senatus decreuerat ut pōdones sequerentur ac mare omne pacaret. Sic neptūno maritima oia cū insulis obuenerunt. Quomodo id ,pbari potest. Nimiȝ ueteres historię docēt Antiquus autor emerus qui fuit ex ciuitate messana res gestas iouis & cęterorū qui dii putant collegit historiāq; cōtexuit ex titulis et īscriptiombus sacris quę īm antiquissimis templis habebātur: maximeq; īm fano iouis triphili ubi aureā colūnā positā esse ab ipo iouę titulus īdicabat

officium poetę

picturis atq; poetis

sortiri regnorum
Iouis plutonis et Neptuni

Agesilaus nom plutonis

M. Antonij impium

emerius Messanen historiam
de his q̄ in titulis editis

Ennius

Olimpus mons

ĩ qua columna ſua geſta perſcripſit ut monumenta eſſent poſteris rerũ ſua-
rũ: hanc hiſtoriã interpretatus eſt ennius et ſequutus: cuius hęc uerba ſũt.
Vbi iupiter impiũ neptũno dat maris ut inſulis omnibus & quę loca ſunt
ſecũdum mare oĩbus regnaret. Vera ſunt ergo quę loquũt̃ poetę ſed obtẽ-
tu aliquo ſpecieq; uelata. Poteſt & mons olimpus figurã poetis dediſſe: ut
iouem dicerent cęli regnũ eſſe ſortitũ quod olimpus ambiguum nomẽ eſt et
montis et cęli. In olimpo autẽ iouem habitaſſe docet hiſtoria eadẽ: quę di-
cit eadẽ tempeſtate iupiter in monte olimpo maximã partẽ uitę colebat: et
eo ad eũ in ius ueniebat ſi que res ĩ cõtrouerſia erãt. Item ſi quis quid noui
iuenerat quod ad uitã humanã utile eſſet: eo ueniebat atq; ioui oſtẽdebat.
Multa in hũc modũ poete tranſferũt: nõ ut in deos mentiãtur quos colunt.
Sed ut figuris uerſicoloribus uenuſtatẽ ac leporẽ carminibus ſuis addãt:
qui nõ intelligũt quomodo aut quare quidq; figureũ. Poetas uelud mẽda-
ces et ſacrilegos iſequunt̃: hoc errore decepti & philoſophi quod ea quę de
ioue ferunt̃ minime cõuenire in deũ uidebãtur: duos ioues fecerũt: unũ na-
turalem alteꝝ fabuloſum. Viderũt ex parte quod erat ueꝝ: eũ ſilicet de quo
poetę loquunt̃ hoĩem fuiſſe. In illo autẽ naturali ioue uulgari cõſuetudine
religionis inducti errauerũt quod in deũ nomẽ hoĩs tranſtuleruũt: qui ut ſu-
pra diximus: quia ſolus ẽ nõ indiget noĩe. Iouem autẽ illũ eũ qui ſit ex ope
ſaturnoq; natu negari nõ poteſt. Vana igit̃ ꝓſuaſio eſt eoꝝ qui nomẽ ionis
ſummo deo tribuũt. Solent enĩ quidã errores ſuos hac excuſatione defẽdi.
Qui cõuicti de uno deo quom id negare nõ poſſunt ipm ſe colere affirmãt.
Veꝝ hoc ſibi placere ut iupiter nominẽt̃: quo quid abſurdius. Iupiter enĩ
ſine cõtubernio cõiugis filiq; quę nõ ſolet coli. Vnde qui ſic apparet: nec fas
eſt: id nomẽ eo tranſferri ubi nec minerua eſt: nec iuno. Quid quod huius
noĩs ꝓprietas: nõ diuinã uim exp̃mit ſed humanã: Iouem enĩ Iunonemq;
a iuuãdo eſſe dictos Cicero iterp̃tat̃. Et iupiter quaſi iuuãs pater dicitur:
quod nomẽ ĩ deũ minime cõgruit: quia iuuare hoĩs ẽ opis aliquid cõferẽ-
tis in eũ qui alienus & exigui beneficii. Nemo ſic deũ p̃catur ut ſe adiuuet:
ſed ut ſeruet: ut uitã ſalutẽq; tribuat. quod multo plus eſt ac maius ẽ: q̃ iu-
uare quom eos generat aut educat. Illud enĩ leuius eſt q̃ ut eo uerbo mag-
nitudo patern̄i beneficii exp̃matur: q̃to id magis cõueniens eſt deo qui ue-
rus eſt pater: ꝓ quẽ ſumus: et cuius tori ſumus: a quo fingimur animamur
illuminamur: qui nobis uitã impartit: ſalutẽ tribuit: uictũ multiplicẽ ſub-
miniſtrat: nõ itelligit beneficia diuina cui ſe iuuari modo a deo putat. Ergo
nõ impius modo: ſed & impius ẽ qui noĩe ionis uirtutẽ ſumme poteſtatis

Cicero interpretatur iunonem: iuuare hominis eſt nõ deꝝ.

immuit. Quare si iouem ex rebus gestis & ex moribus hominem fuisse in terraq; regnasse deprehendimus: superest ut mortem quoq; eius inuestigemus Ennius in sacra historia descriptis omnibus quę in uita sua gessit ad ultimum sic ait. Deinde Iupiter postq̃ terras quinqes circuiuit omibusq; amicis atq; cognatis suis impiũ diuisit: reliquitq; hoibus leges mores frumentaq; parauit: multaq; alia bona fecit immortali gla memoriaq; affectus sempiterna monumẽta suis reliquit ętate psumata in creta uitã consumauit et ad deos abiit. Eũq; curetes filii sui decorauerũt curauerũtq; eũ. et sepulchrum eius est i creta in opido Enosso: et dicit̃ Vesta hanc urbem creauisse ĩ quo sepulchro eius est inscriptum antiqs lris grecis ξεῦς κρονοῦ. idest latine. Iupiter saturni. Hoc certe non poetę tradunt sed antiquarũ lrarum scptores: quę adeo uera sunt ut ea sibillinis uersibus confirmentur qui sunt tales.

idest demones iamimes cadauerũ simulacra mortuoꝝ quoꝝ sepulcra hẽt creta male pitaret. Cicero de natura deoꝝ cũ tres ioues a theologis noiari diceret: aut tertium fuisse cretensem saturni filium cuius in illa insula sepulchrũ ostẽditur. Quomodo igit̃ potest deus alibi esse uiuus alibi mortuus alibi habere templum alibi sepulchrũ. Sciant ergo romani capitoliũ suũ idest summũ caput religionũ suarũ publicarũ nihil esse aliud q̃ inane monumentũ. Veniamus nunc ad eius patrem qui ante regnauit et qui fortasse plus habebat in se q̃ ex coitu tantoꝝ elementorum genitus esse dicatur. Videamus quid in eo fuerit deo dignum. Imprimis illud quod aureum seculum narratur habuisse: ꝓ iustitia sub eo fuerit in terra. Teneo aliquid in eo quod in eius filio nõ fuit. Quid ei tam conueniens deo q̃ iustum regimen ac piũ seculum? Sed cũ eadem rõne natũ esse cogito: non possum putare deũ summũ ꝓ uideã esse aliqd antiqus coelum atq; terram. At ego deũ quero ultra quem nihil est oĩno: qui fons et origo sit rerũ. Hic sit necesse est qui cęlum ipm condidit terramq; fundauit. Saturnus aũt si ex his natus est ut putatur quemadmodũ potest esse deus pncipalis qui aliis ortũ suum debet. Aut qs prefuit mũdo: anteq̃ saturnus gignereturꝛ. Sed hoc poeticum est ut dicebam ante figmentum. nec enĩ fieri poterat ut elementa insensibilia tantoq; interuallo sepata in unũ coirent ac filium pcrearent aut is qui natus esset nõ potentissimũ genitoribus similis existeret: sed eam formã gereret quã parentes sui non hẽbant. Queramus ergo quid ueritatis sub hac figura lateat. Minutius foelix ĩ eo libro qui octauus inscribitur sic argumentatus est. Saturnum cũ fugatus esset a filio in italiamq; uenisset cęli filiũ dictum ꝓ soleamus eos quoꝝ uirtutem mirem r

Ennius

De morte Iouis

Curetes filij

Sepulchrum Iouis in Creta in Enosso ciuitate

Capitolium

Minutius

ad eos qui repēdine aduenerīnt de cęlo cecidisse dicere: terrę aūt ꝓ ignotis parentibus natos filios noīemus. Sunt hęc q̄dem similia ueri nō tamē uera quia constat & tunc regnaret ita esse habitū. Potuit & sic argumētari. Saturnum cū potentissimus rex esset ad retinendam parentū suoꝝ memoriā noīa eoꝝ cęlo terręq; īndidisse cū hęc ꝑ̄us aliis uocabulis appellerētur qua rōe & montibus et fluminibus noīa sunt īposita. Neq; enī cum dicunt poetę de ꝑgenie athlantis aut īnachi fluminis id potissimū dicunt hoīes ex rebus sensu carētibus potuisse generari: sed eos utiq; significāt qui nati sunt ex his hōibus qui uel uiui uel mortui noīa montibus aut fluminibus īndiderūt. Nam id apud ueteres maxīe gręcosq; usitatum fuit sic maria eorū traxisse noīa accepimus qui deciderant īn ea ut Egeum Icariū Hellespontum et īn latio Auentinus uocabulū monti dedit īn quo sepultus est: Tiberīnus uel tibris amni quo mersus est. Non ergo mirandum si noīa eorū cęlo terręq; attributa essent. Qui reges genuerant potentissimos. Apparet ergo non ex cęlo natū esse q̄d fieri non pōt sed ex hoc hoīe cui nomen Vrano fuit q̄d esse uerū trismegister autor est qui cū diceret admodū paucos extitisse īn q̄bus esset perfecta doctrīna īn his uranum saturnum mercurīū noīauit. Nec ille quia ignorauit alio traduxit historiam qui quomodo potuerit argumentari ostendi: nunc dicam quomō: ubi: a quo sit hoc dictū. Non enī saturnus hoc sed iupiter fecit ī sacra historia sic Enmus tradit. Deīnde paneū deducit īn montem qui uocatur cęli stella. Postq̄ eo ascendit contemplatus est late terras: ibiq; īn eo monte arā ęreā cęlo ꝑmusq; īn ea ara iupiter sacrificauit: īn eo loco suspexit īn cęlum q̄d nūc nos noīamus: idq; quod supra mundū erat q̄d ether uocabatur de sui aui noīe cęlo nomen īndidit. Idq; iupiter q̄d ęther uocatur placans ꝑmus cęlum noīauit: terręq; hostiam quā ibi sacrauit totā adoleuit. Nec his tantū sacrificasse iupiter iuenitur. Cęsar quoq; īn arato refert Agloastenē dicere iouem: cū ex īnsula naxo aduersus tiranas proficisceretur & sacrificium faceret īn littore: Aquilam ei īn auspiciū adolasse quā victor bono omīne acceptam tutelę suę subiugarit. Sacra uero historia & ante consedisse illi aquilam īn capite atq; ei agnum portendisse testatur. Cui ergo sacrificare iupiter potuit nisi cęlo quē dicit Euemerus īn ceceaīa mortuum & īn opido alaria sepultum.

Ca·xii·

QVoniā reuelauimus misteria poetarū & Saturnī parētes īnuēimus ad virtutes eius & facta redeamus. Iustus īn regno fuit. ꝑmum ex hoc ipo iam deus nō est qui fuit: Deīnq; q̄d ne iustus quidem fuit: sed ipius

nō modo ín filios quos necauit uerum etiam ín patrē cui dicitur abscidisse genitalia qd forsitan uere acciderit. Sed hoīes respectu elementi quod dicit cęlum totā fabulam explodunt tanq ínepissime fictam. quā tamen stoici ut solent ad rationem physicam conātur traducere quoꝝ sentētiam Cicero de natura deoꝝ disserens posuit. Cęlestem ínquit altissimā ęthereamq; naturā. ídest igneam quę per sese oīa gigneret uocare uoluerīt ea parte corpis quę cōiunctione alterius non egeret ad ꝓcreandum quę ratio ín uestam potuit conuenire si mas díceretur. Iccirco enī uírgínem putant uestam quia ígnis ínuiolabile sit elementū nihilq; nasci posse ex eo q̄ppe qui oīa quę corripiūt assumat. Ouidius ī fastis. Nec tu aliud uestam quā uiuā ínteллige flammā. Nataq; de flāma corpora nulla uides. Iure igit uírgo est quę semína nulla remittit: nec capit: et comites uírgínitatis amat. Vulcanoq; id potuit alcbi qui qdem putatur ígnis & tamē poetę eū non abscidert. Potuit et soli ī quo est natura & causa gígnentium: nam sine solis igneo calore neq; nasci quicq̄ neq; augeri pōt: ut nulli alii elemento magis opus sit genitalibus q̄ calori: cuius foetu concipiunt: nascunt: substentantur oīa. Postremo etiam si ita sit ut uolunt qui magis abscisum cęlo putemus q̄ oío sine genitalibus natum. Nam si per se gignit non índigebat utiq; genitalibus cum saturnum ípsum procrearet. Si uero habuit & a filio abscisa sunt: ortus rerum et natura oīs ínterisset. Quid ꝙ ípi saturno non diuínū mō sensum: sed humanum quoq; adimunt cū affirmāt esse eū saturnum qui cursum & cōuersionem spaciorū ac temporꝝ continet. Eūq; grece id ípm nomē habere. ꝟ ꝓcopoꝝ enī dicitur qui est idem qd spaciū tpis: saturnus enī est appellatus qd saturetur annis. Hęc ciceronis uerba sunt exponentis sentētiam stoicorꝝ quę q̄ uera sit cuius uis ínteлligere ꝓmptissimum est. Si enī saturnus cęli est filius quomō potuit aut tpus e cęlo gigni aut cęlum a tpe abscidi aut postea tpus impio spolíari a filio ioue: Aut quomō íupiter natus est ex tempore: aut quibus annis saturari ęternitas cum nullus est finis. Quomodo poete & historici euacuant stoicorꝝ traditione de ioue & Saturno & aliis dij

Si ergo uane sunt iste rationes philosophorū quid supest nisi ut uere factum esse credamus. ídest. hoīem ab hoīe abscisum: nisi forte aliqs existimet dictum fuisse qui timuit coheredem: cū si qd diuínitatis habuisset non prīs genitalia debuerit amputare: sed ꝓpria ne íupiter nasceretur qui eū regni possessione ꝑuauit. Idem sororem suā rheam quā latine opem dicimus cū haberet uxorem. Responso uetitus est dicit mares liberos educare qd futurus eēt ut a filio pellereī: quā rem metuens natos sibi filios nō utiq;

Caxon

Rheam, latine opē dicim

deuorabat: ut ferunt fabulę: sed necabat: q̃q̃ scriptũ sit ín historia sacra saturnũ & opem cęterosq; tũc hoĩes humanã carnem solitos hesitare. Verum primũ íouem leges hõibus moresq; condentem edicto ꝓhibuísse ne liceret eo cibo uesci: qd̃ si uerũ est quę põt ín eo fuisse íustitia. Sed fictum sane putemus saturnũ filios deuorasse mõ cũ aliqua rõe. Nunc íccírco qd̃ aít uulgus comedisse filios eũ quí exculerit sepulturęq; mandauerit. Ops autẽ cũ íouẽ peperisset subtraxit ínfantem eũq; nutriendũ furtim mísit ín cretã. Rursum íprudentiam reprehẽdam necesse est. Cur enim responsum ab alio accepit potius? Cur ín cęlo constitutus ín terra nõ uídebatur? Cur eũ coribantes cymbalís fefellerunt. Postremo cur extrít aliqua uís potentior aut maior quę illius uínceret potestatem. Nimirum senex a íuuene facile uíctus est ac spoliatus ímpio: fugit ígitur expulsus & ín italiam nauígio uenít cũ errasset diu sic ouídius ín fastoꝝ libris refert. Causa ratís supest tuscũ rate uenít ad amnem: ante perrato falsifer orbe deus. Hunc errantem atq; ínopem ianus excepit cuíus rei argumẽta sunt nũmí ueteres ín q̃bus est cũ duplící fronte ianus. Et ĩ altera pte nauis: sic idem poeta subiecit. At bona posteritas puppim formauit ín ęre. hospitis aduentũ testificata dei. Omnes ergo nõ tantũ poetę: sed historiarũ qnoq; ac rerũ antiquarũ scptores hoĩem fuisse consentiunt: qui res eíus ín italía gestas memorie ꝓdíderunt. Gręci diodorus & thallus: latín nepos et cassíus et uarro: nam cum agresti quodam more ín ítalía uíuerentur: ís genus ímdocile ac dispersum montibus alts composuit legesq; dedit: latinúq; uocari maluit hís qm̃ latuit tutus ín oris. Censet ne aliquís deũ esse quí pulsus est: quí fugit: quí latuit? Nemo tam stultus est q eĩ fugit aut latet et uim & mortem tímeat necesse est. Orpheus qa tpribus eíus recensior fuit apte saturnũ ín terra et apud hoĩes regnasse cõmemorat.

ídest. ꝑmus q̃dam regnauit terrestriũ saturnus uírorũ. Ex saturno aũt generat̃ ípse rex magnus latus uísibus ímpiter. Item noster maro. Aureus hãc uítam ĩ terris saturnus agebat. Et alio loco. Aurea quę phibent illo sub rege fuere. Secula sic placida populos ĩ pace regebat. Neq; supius dixit ín cęlo egisse uitam: neq; ínferis superos ín pace rexisse. Vnde apparet ílũ regem fuisse terrenũ qd̃ alibí apertius declarat. Aurea condet secula quę rursus latio regnata per arua saturno quondã. Ennius quídem ín Euemero non ꝑmũ dicit regnasse saturnũ: sed uranum pr̃em: Imitio ínqt ꝑmus ín terris ímpiũ summũ Celus habuit íd regnũ una cũ fratribus suís ínstituit atq; parauit. Non magna dissentio: si q̃dem maxíoꝝ autoꝝ de filio

patreq; dubitatio est sed tamen utrūq; fieri pōt: ut & ꝑmus uranus eminere inter ceteros potēcia ceperit et ꝑncipatū habere nō regnū: postea saturnus maiores sibi opes compauit ac regium nomen asciuerit.

Quid inde Ennius docerat in sacra historia

Ca xxiii

DVnc qm̄ ab his quę retulimus aliq̄tum sacra historia dissentit apiamus ea quę ueris lr̄is continēur ne poetarū ineptias ī accusandis religionibus sequi ac probare uideamur. Hęc eni uera sunt. Exin saturnus uxorē duxit opem. Titan qui maior natu erat postulat ut ipe regnaret ubi uesta mater eoꝝ & sorores Ceres atq; ops suadent saturno ut de regno nō concedat fratri. Ibi titan qui facie deterior esset q̄ saturnus: iccirco & ꝓ iubebat matrem opam dare ut saturnus regnaret: concessit ei ut is regnaret. Ita ꝓ pactus est cū saturno uti si quid liberorū uirilis sexus ei natū esset ne qd educaret. id eius rei causa fecit uti ad suos gnatos regnū rediret. Tum saturno filius qui ꝑmus natus est eū necauerūt. Deinde posterius nati sunt gemini iupiter atq; iuno. Tunc iunonem saturno in conspectu dedere atq; iouem clam abscondunt. dantq; eū uestę educādum celantes saturno. Item neptūnum dum saturno ops parit eūq; clanculum abscōdit ad eādē modū. Tertio partu ops parit gemmos plutonem et glaucam. Pluto latine est diespiter: alii orchū dicūt: ibi glaucā filiā saturno ostēdunt ac filium plutonē celant atq; abscondunt. Deinde glanca parua moritur. Hęc ubi scripta sunt iouis fratrum atq; eius stirps aut cognatio in hunc modum nobis ex sacra scꝑtione traditum ē: Item paulo post hęc refert. Deinde titan postq̄ resciuit saturno filios ꝓcreatos atq; educatos esse clam seducit secum filios suos qui titani uocātur fratrēq; suum saturnum atq; opem comprehēdit: eosq; muro circum egit & custodiam his apponit. Hęc historia q̄ uera sit docet Sibilla' eritbrea eadem fere dicēs nisi ꝓ ī paucis quę ad rem nō pertinēt discrepat. Iupiter ergo liberatur summi sceleris crimine ꝓ pater uinxisse compedibus perhibetur. Id enī titan patruus fecit ꝓ ille contra pactionē iusq; iurādum mares liberos substulisset. Reliqua histria sic contexitur: Iouem adultū cū audiuisset prēm atq; mr̄em custodiis circūceptos atq; in uincula coniectos uemisse cū magna cretensium multitudine titanūq; ac filios eius pugnando uicisse: parentes uinculis exemisse patri regnū reddidisse atq; ita in cretam remeasse. Post hęc deinde saturno datam sortem ut caueret ne filius eū expelleret. Illū eleuande sortis atq; effugiendi piculi gr̄a insidiatū ioui ut eum necaret. Iouem cognitis insidiis regnum sibi denuo uēdicasse ac fugasse saturnū: qui cū iactatus esset per oēs terras persequēnbus armatis quos ad

eũ persequendum uel necandum iupiter miserat. uix in italia locum in quo
lateret inuenit.

Ca. xv. Qua tonitu hominũ dij ceperint nominari.

QVibus ex rebus cũ constet illos hoies fuisse nõ est obscurũ qua rõe
dii coeperint noiari. Si enĩ nulli reges ante saturnũ uel uranũ fuerĩt
propter hoium raritatẽ qui agrestem uitam sine ullo rectore uiuebant nõ
est dubium quin illis tribus hoies gregem ipm totamq; gentem summis
laudibus ac nouis honoribus tractare coeperunt ut etiã deos appellarent:
siue ob miraculum uirtutis hoc uere putabãt rudes adhuc & simplices siue
ut solet in adulationem presentis potentiẹ: siue ob beneficia quibus erãt ad
humanitatem compositi. Deinde ipi reges cũ cari fuissent his quorũ uitam
cõposuerant magnum sui desiderium mortuis reliquerunt. Itaq; hoies eoꝝ
simulacra finxerũt ut haberẽt aliquod ex imaginũ contẽplatione solatiũ:
progressiq; longius per amorẽ meritũ memoriam defũctoꝝ colere coeperĩt:
et grãm referre benemeritis uiderẽtur: et successores eoꝝ allicerent ad bene
impandi cupiditatem: qd Cicero de natura deoꝝ docet dicens. Suscepit aũt
uita hoium consuetudoq; coĩs: ut beneficiis excellentes uiros in coelũ fama
ac uolũtate tolleret. Hinc Hercules: hinc Castor: hinc Pollux: hinc Aescu-
lapius: hinc Liber: Et alio loco atq; alio in plerisq; ciuitatibus intelligi põt
acuende uirtutis grã: aut quo libẽtius rei publicẹ cã piculũ adiret optimus
quisq; uiroꝝ fortium memoriam honorãdoꝝ imortalium consecratã. Hac
scilicet rõe Romani Cẹsares consecrauerĩt: et mauri suos reges. Sic paulati
religiones esse coepere: dum illi pmi qui eos nouerãt eo ritu: eos liberos ac
nepotes: deinde oẽs posteros imbuerũt. Et hi tñ summi reges ob celebritatẽ
nois in puinctis oũibus colebãtur. Priuati uero singuli populi gentis aut
urbis cõditores: seu uiri fortitudine insignes erant seu fẹminẹ castitate mi-
rabiles summa uenerationẹ coluerunt: ut Aegiptus Isidem: Mauri Iubam:
Macedones Cabyrim: Poeni Vranũ: Latini Fannũ: Sabini Xanctũ: Ro-
mani Quirinũ. Eodem utiq; mõ Athene Mineruã: Samos Iunonẽ: Paphos
Venerẽ: Lemnos Vulcanũ: Naxos Liberũ: Appollinem Delphos. Sic per
populos atq; regiones uaria sacra suscepta sunt: dum grati hoies esse ĩ suos
pncipes cupiunt. Et quos alios honores uita carentibus deferant inuenire
nõ possunt. Preterea poetas eoꝝ qui successerãt plurimũ contulit ad errorẽ
qui ut diuina stirpe nati uiderẽtur diuinos honores parẽtibus detulerunt:
deferriq; iusserũt. An põt aliquis dubitare quõ religioẽs deoꝝ sint instituẹ
cũ apud Maronẽ legat Eneẹ uerba sociis impantis. Nũc pateras libate ioui
precibusq; uocate Anchise genitorem: cui non tantum imotarlitatem uerũ

etiam uentoꝝ tribuit potestatem. Poscamus uentos atq; hec mea sacra quot annis. urbe uelit posita templis sibi ferre dicatis. Idem scilicet deo toue liber et pean & mercurius et appollo fecerunt. Ac postea de his ipis successores eoꝝ. Accesserũt etiã poetę et cõpositis ad uoluptatem carminibus in cęlum eos substulerũt: sicut faciũt qui apud reges etiã malos panegiribus mẽdacibus adulanẽ: quod malũ a grecis ortũ est quoꝝ leuitas instructa dicendi facultate & copia incredibile est quantas mendacioꝝ nebulas excitauerit. Itaq; admirati eos & suscepẽrũt pmi sacra illorũ et uniuersis gẽnibus tradiderũt. Ob hanc uanitatem Sibilla sic eos increpat

idest. grecia qd confidis i uiros pncipes: qd dona mania mortuis acquiris imolas idolis qui tibi in mẽtem errorem inposuit dei faciem relinquẽti. M. Tullius qui nõ tantũ perfectus orator sed philosophus fuit. Siqdem solus extitit Platonis imitator in eo libro quo seipm de morte filię consolatus est nõ dubitauit dicere deos qui publice colerẽtur homines fuisse. Quid ipsius testimoniũ eo debet grauissimũ iudicari qd & augurale habuit sacerdotiũ: et eosdem se colere uenerariq; testatẽ. Itaq; intra paucos uersiculos duas res nobis dedit. Nam dum imaginẽ filię eodem se mõ consecraturũ eẽ pfitereẽ quo illi a ueteribus sunt consecrati: et illos mortuos eẽ docuit originẽ uanę superstitionis ostendit. Cum uero inquit et mares & foeminas cõplures ex hõibus in deoꝝ numero eẽ uideamus: et eoꝝ in urbibus atq; agris angustissima delubra ueneremur: assentiam eoꝝ sapię quoꝝ ingeniis et inuentis omnẽ uitam legibus & institutis exultã constituẽtq; hẽmus. Quod si illud unq; aial consecrãdũ fuit. illud pfecto fuit si cadmi aut aphitrionis pgenies aut tindari tollenda fama fuit: huic idem honos certe dicãdus ẽ: qd qdem faciam. Teq; oium optimam doctissimãq; approbantibus diis imortalibus ipis in eoꝝ ceru locatam ad opinionem oium mortaliũ consecrabo. fortasse dicat aliqs pre nimio luctu deliraſſe Ciceronẽ. Atq ois illa oro & doctrina et exemplis & ipo loquendi genere perfecta nõ egri sed constantis animi ac iudicii fuit. Et hęc ipa sentẽtia nullũ pfert indiciũ doloris. Neq; eni puto tã uarie tam copiose tã ornate scribere potuisse nisi luctũ eius & ratio ipsa & consolatio amicoꝝ ac tpis longitudo mitigasset. Quid ꝙ idem dicit i libris de re publica: idẽ de gloria. Nam de legibus quo in ope Platonem secutus leges uoluit ponere quibus putaret usurã esse iustã: et sapientẽ ciuitatę de religione ita sanxit. Diuos & eos q celestes habiti sunt colũto. Et illos quos in cęlo merita locauerũt Herculem: Liberũ: Esculapiũ: Pollucem: Castorę:

Quirinum. Item in tusculanis cũ diceret totum pene cęlum humano genere
complexum. si uero inquit scrutari uetera ut ex illis ea quę scriptores grecę
prodiderunt eruere coner: ipsi illi maiores gentium dii q habentur: hinc a nobis
profecti in celũ repientur. Quare quoq; demonstrãtur sepulchra in grecia
reminiscere qm̃ es initiatus quę tradãtur sepulchra misteriis. Tum denique
q̃ hoc late pateat intelliges testatus est. uidelicet Athici conscientiã ex ipsis
misteriis intelligi posse: q oẽs illi hoies fuerunt qui coluntur & de Hercule:
Libero: Esculapio: Castore: Polluce incũctanter fatẽtur. De Appolline ac
pribus eorq: Item de Neptũno: Vulcano: Marte: quos maiores gẽtium deos
appellauit timuit apte cõfiteri. Et iccirco ait late hoc pater ut idem de ioue
ceterisq; antiqoribus diis intelligamus: quoq; memoria si eadẽ rõe ueteres
consecrauerũt qua se imaginem nomenq; filiq; consecrarũ esse dicit ignosci
merentibus potest credentibus non pot. Quis enim tam demens qui consensu
et placito inumerabiliũ stultorq; apire coelũ mortuis arbitretur: aut aliquem
qd ipe non habeat dare alteri posse. Apud nos deus Iulius qa hoc scelera-
to homini placuit Antonio. deus Quirinus quia hoc pastoribus uisum est:
cum alter germani fratris extiterit: alter patrię parricida. qd si consul non
fuisset Antonius. C. Cesar pro suis in rem publicam meritis: et defuncti hõis
honore caruisset. Et qdem consilio Pisonis soceri &. L. Cesaris propinqui qui
uetabãt funus fieri: Et Dolobelle consulis qui colũnam in foro. idest. titulũ
eius euertit ac forũ expiauit. Nam Romulum desiderio suis fuisse declarat
Ennius: apud quẽ populus amissum regẽ dolens hęc loquitur: O Romule
Romule dic qualem te patrię custodẽ dii genuerũt. Tu produxisti nos intra
luminis oras. O pater o genitor prię o sanguine diis oriũdum. Ob hoc de-
siderii facilius creditum est Iulio proculo mentienti qui subornatus a pribus
est ut nuntiaret plebi suę uidisse se regem humano habitu angustiorẽ: eiq;
mandasse ad populum ut sibi delubrũ fieret: se deũ esse & Quirinũ uocari.
Quo facto & ipi populo persuasit Romulum ad deos abiuisse: et Senatum
suspitione cędis regię liberauit. Qua rõne duę esse nõ possunt quos
secus discernit. Et q̃ natura dei nõ accidit aut secus. ẽ.

Ca. xvi.

POterã his quę retuli eẽ contentus: sed supsunt adhuc multa suscepto
opi necessaria. Nam q̃uis ipo religionum capite destructo uniuersa
substulerim: libet tñ prosequi cętera & redarguere plenius iueteratã psua-
sionem et tandem hoies pudeat suoq; ac pęniteat errorũ. Magnũ hoc opus
et hoie dignũ. Religionum animos nodis exsoluere pergo ut ait Lucretius
qui qdem hoc efficere nõ poterat quare nhil ueri afferebat. Nostrũ est hoc

officium: qui & uerũ deũ asserimus et falsos refutamus. Illi ergo qui poetas finxisse de diis fabulas opinantur & deas foeminas esse credunt et colunt. reuoluũtur iprudentes ad quod negauerant coire illos ac parere. Nec enĩ fieri põt quin duos sexus generãdi cã sint instituti. Recepta uero sexuum diuersitate nõ intelligunt consequens esse ut concipiant quod in deũ cadere non põt sed ut isti putant: nam & esse illos dicũt et ceteroꝝ deoꝝ. Nascuntur ergo & quotidie q̃dem dii noui: nec enĩ uincũtur ab hõibus fecũditate. Igitur deoꝝ innumerabiliũ plena sunt oia nullo scilicet moriente. Nam cũ hoiũm uis incredibilis numerus sit inestimabilis quos tamen sicuti nascũtur mori necesse esse. Quid deoꝝ eẽ tandem putemus qui tot seculis nati sunt: ĩmortalesq; manserũt. Cur ergo tã pauci colunt̃ nisi forte arbitramur nõ generãdi cã sed tantũmõ capiendę uoluptatis duos esse sexus deoꝝ et ea exercere quę homũculos et facere et pati pudet. Cur uero dicãtur aliqui ex aliqbus nati. Consequẽs est ut semp nascãtur: si q̃dem aliqũ sunt nati uel si aliquãdo nasci desierũt scire nos cõuenit. Cur aut qn desierint. Non illepide Seneca ĩ libris moralibus philosophię. Quid ergo est inquit quare apud poetas fallacissimus Iupiter desierit liberos tollere: Vtrũ sexagenarius factus est: & illi lex papia fabulam iposuit. An iperauit ius triũ liberoꝝ? An tñ illi ueĩt in mentem ab alio expectes alteri qd̃ feceris. Et timet ne quis sibi faciat qd̃ ipe Saturno. At isti qui deos asserũt uideant qũo rndeant huic argumento qd̃ inferemus. Si duo sunt sexus deoꝝ sequitur cõcubitus si coeunt & domos habeãt necesse ẽ. Nec enĩ carẽt uirtute ut hoc pmisceat aut in ppatulo faciãt sicut multa uidemus facere aĩalia. Si domos hãt consequens est ut & urbes hẽant et q̃dem auctore Nasone q ait. Plebs habitat diuersa locis hac fronte potentes. Celicolę clariq; suos posuere penates. Si hãt urbes & agros igitur hẽbunt. Iam quis nõ uidet quę sequantur: arare illos & colere et q̃dem uictus causa sit: ergo mortales sunt: quod argumentum idem retrouersum ualet. Si enĩ agros non habent: ne urbes q̃dem: nõne domos q̃dem. Si domibus carent ergo & cõcubitu: si cõcubitus ab his abest et sexus fęmineus. In diis aũt uidemus & fęminas esse ergo dii non sunt. Dissoluat hoc argumentũ si qs põt. Ita enĩ res rem sequitur. Et hęc ultima necesse sit confiteri. Sed ne illud quidem dissoluet aliqs ex duobus sexibus alter fortior alter infirmior est. Robustiores eĩ mares sunt fęminę imbecilliores. Inbecillitas autẽ nõ cadit ĩ deũ ergo nec fęmineus sexus. Huic additur suptoris argumẽti conclusio ut dii nõ sint qm̃ in diis et fęię sunt.

ō affirmatos dos disparni sexu

Quod ipsi fidem historiarum & poetarum figmenta in amfibiologia putent & q miserie

OB has rões stoici alio uersus deos interptantur. Et qa nõ preuidẽt quid sit in uero conãtur eos cũ rerũ naturaliũ rõe cõiungere quos Cicero sequutus de diis ac religiõibus eoꝝ hãc sniam tulit. Videris ne igitur ut a phisicis rebus bene atq; utiliter inuentis tracta rõ ad commentitios ac fictos deos quę res genuit falsas opiones: erroresq; turbulẽtos supstitioẽs pene aniles: et formę enim deoꝝ nobis & ętates et uestitus ornatusq; noti sunt: Genera pterea: cõiugia: cognationes oẽs: oiaq; traducta ad similitudinem imbecillitatis humanę. Quid plamus? qd uerius dici pot? Romanę philosophię pnceps: et amplissimo sacerdotio preditus cõmẽtitios ac fictos deos redarguit quoꝝ cultus supstitioẽs pene aniles eẽ testat: falsis opiomibus erroribusq; turbulẽtis iplicatos eẽ hoies queritur. Nã totus liber tertius de natura deoꝝ omnes fũditus religioẽs euertit ac delet. Quid ergo a nobis expectat amplius? Nam eloquẽtia supare possumus Ciceronẽ: minime id qdem: sed fiducia illi defuit ignorãti ueritatem: qd ipe simpliciter in eodem ope confitetur. Ait enim facilius se posse dicere quid nõ sit q̃ qd sit: hoc ẽ falsa se intelligere uera nescire. Clarũ est igitur hoies fuisse illos qui dii putãtur. Et eoꝝ memoriã post mortẽ consecratã: ideo etiã ętates diuersę sunt. Et certe imagines singuloꝝ q̃ i eo hitu et ętate singuloꝝ simulacra configurata sunt i qua quẽq; mors deprehendit. Consideramus si placet erũnas ifeliciũ deoꝝ: Isys filiũ pdidit: Ceres filiã expulsam & per orbem terre iactatã: Latona uix insulam puam i qua pareret inuenit. Deũ mater & amauit formosum adolescentem: et eũdem cũ Pellice deprehensum exseptis uirilibus semiuirũ reddidit. Et nũc a gallis sacerdotibus sacra eius celebrantur. Iuno Pellices acerrime persecuta est: quia parere ipa nõ potuit ex fratre. Insulam Samũ scribit Varro prius parthemiã noiatã q̃ ibi Iuno adoleuerit: ibiq; etiã Ioui nupsit. Itaq; nobilissimũ & antiquissimũ templum eius ẽ Sami: et simulacrũ in hitu nubentis figuratũ et sacra eius ãniuersaria nuptiarũ ritu celebranẽ. Si ergo adoleuit: si fuit uirgo pmo: postea mulier hoiem fuisse: q̃ nõ intelligit pecudem se fateretur. Quid loquar obscenitatem Veneris oibus pstitutę libidinibus: non deoꝝ tantũ: sed et hoium. Hęc ei ex famoso Martis stupro genuit Harmoniam: Ex Mercurio hermofroditũ qui est natus Androginus. Ex Ioue cupidinẽ. Ex Anchisa Eneã. Ex Buche Herichem. Ex Adone qdem nullũ potuit: qui est tũ puer ab apro ictus occisus est: quę pma ut in historia sacra continet artem meretritiam instituit: autorq; mulieribus in stupro fuit uti uulgo corpoꝝ questũ faceret. Quod idcirco ipetrauit: ne sola preter alias mulieres ipudica & uiroꝝ appetens uideret. Etiam ne hẽt hęc

aliquid numis: cuius plura numerãtur adulteria q̃ partus. Sed ne ille qdẽ
uirgines illibatam castitatẽ seruare potuerũt. Vnde enĩ putemus Erictho-
nium esse natũ. An ex terra ut poetę uideri uolunt. At res ipa clamat. Nã
cũ Vulcanus diis arma fecisset: eiq; Iupiter optionẽ dedisset pmii qd uellet
postulandi: iurasset q; ut solebat per infernã paludem se nihil negãturũ: tñ
faber claudus mineruę nuptias postulauit. Hic Iupiter optimus maximus
tanta religione constrictus abnuere nõ potuit: Mineruã tamẽ monuit re-
pugnare pudicitiamq; defendere: tũ in illa colluctatione uulcanũ in terrã
profudisse aiũt semẽ unde sit Erictho nius natus. Idq; illi nomen ipositum.
idest. ex certamine atq; humo. Cur igitur uirgo eũ puerũ
cũ dracone cõclusum et obsignatũ tribus uirginibus cecropidis cõmenda-
uit: eiusdem ut opinor inceptũ quod nullo modo colorari possit. Altera cum
pene amatorẽ suũ pdidisset qui erat turbati distractus equis: prestãtissimũ
medicũ Esculapiũ curando iuuenĩ aduocauit: eũq; sanatũ secretis alma re-
cõdit sedibus: et Nimphę Egerię Memoriq; relegat: solus ubi ĩ siluis italis
ignobilis euũ exigeret. Versoq; ibi noie uirbius esset. Quid sibi uult hęc tã
diligens tam sollicita curatio? quid secrete sedes? uel tã longe: uel ad mulie-
rem: uel ĩ solitudinem? Quid deinde nois cõmutatio? Postremo qd equos
tam pertinax abhoiatio? Quid significant hęc oia nisi conscãm stupri: aut
amorẽ minime uirginalem? Erat plane: cur tantũ laborem pro tam fideli
iuuene susciperet qui amãti nouercę obsequiũ pernegaret. Quomodo re-
futantur hi: qui deos esse factos ex hominibus mentiuntur Ca. xviii.

HOc in loco refellendi sunt etiã hi qui deos ex hoibus esse factos non
tantũ fatenẽ: sed ut eos laudent & gloriantur aut uirtutis gratia ut
Herculem: aut munerũ ut Cererem ac Liberũ: aut artiũ reptarũ ut Escula-
pium uel Mineruam. Hęc uero q̃ inepta sint q̃q; nõ digna, ppter quę hoies
inexpiabili se scelere contaminent: hostesq; deo uero fiant: quo contempto
mortuoꝝ sacra suscipiũt ex singulis rebus ostendam. Virtutem esse dicunt
quę hoiem tollat in cęlum: non illã de qua philosophi dixerẽt quę posita est
in bonis animi: sed hanc corpalem quę dicitur fortitudo: quę qm̃ precipua in
Hercule fuit: immortalitatem meruisse creditur. Quis tam stulte ineptus ẽ ut
corpis uires diuinũ uel etiã humanũ bonũ iudicet cũ sint et maiores pecu-
dibus attributę: ut uno morbo sepe frangantur: uel ipsa senecture & oculi
minuãtur & corruant. Itaq; idem ille cũ deformari ulceribus thoros suos
cerneret: nec sanari se uoluit: nec senem fieri: ne qm̃ seipm̃ minor aut defor-
mior uideretur. Hunc ergo quo uiuum seipm̃ cõbusserat ascendisse in cęlum

putauerũt: eoq; ipa quę stultissime admirati sunt simulacris & imagínibus
compressa & consecrata posuerẽt ut ín ppetuum uanitatis eorũ monumenta
perstarẽt: quí ob necem bestiarũ deos fieri credidíssent. Sed hęc gręcorum
fortasse culpa sit: quí res leuissimas pro maxímis semp habuerũt. Quid nõ
num sapientiores: quí athletã uírtutem contemnunt quía nihil habent sed
regiam: quía late solet nocere sic admirantur ut fortes & bellícos duces ín
deorũ cętu locari arbitrantur. Nec esse ullã aliã ad ímortalitatẽ uíam q̃ exer-
citus ducere: aliena uastare: urbes delere: oppída excidere: líberos popu-
los aut trucidare: auc subícere seruituti: uidelicet quo plures hoíes afflixe-
rínt: spoliauerínt: occiderínt: eo se nobiliores & clariores putãt: et ínanis
glorię specie capti sceleribus suís nomẽ uírtutis íponunt. Iam mallem ut a
ferarũ cędibus deos sibí fingerent q̃ ímortalitatẽ tam cruentam probarent.
Si quis unũ hoíem íugulauerit pro cõtamínato ac nephario hẽtur. Nec ad
terrenũ hoc domicilíũ deorũ admítti eum fas putant. Ille autem quí ínfinita
hoíum mília trucidauerit: cruore campos íundauerit: flumína ínfecerit: nõ
mõ ín templũ sed etiã ín cęlum admittitur. Apud Enníũ sic loq̃t africanus.
Si fas credendo cęlestia scandere cuíq̃ est: Mihí cęli maxía porta patet. sci-
licet ḋa magnã ptem generis humaní extinxít ac pdidit. O q̃tis ín tenebris
africane uersatus es: uel potíus o poeta quí per cedes et sanguínẽ patere ín
cęlum ascensum putaueris. Cui uanitati & Cicero assensit. Est uero ínquit
africane: nam et Herculi eadem uía ísta paruit tanq̃ ipe plane cum id fieret
tamtor fuerit ín cęlo: eḋem stauere nõ possum dolendũ ne potíus riden-
dum an putem: cum uídeam & graues et doctos & ut sibi uidentur sapiẽtes
uíros: ín tã miserãdis erroꝝ fluctibus uolutari: sed hęc est uirtus quę nos
ímortales: mori ḋem malím q̃ exitiũ eẽ q̃plurímis: si aliter parari ímor-
talitas non põt nísi per sanguínem qd fiet: si oẽs ín concordiã consenserínt.
Quod fieri põt si pnítioso et impío furore, piecto ínocentes eẽ ac íusti uelínt.
Num igitur nemo erit cęlo dignus? Nũ pibit uírtus ḋa hõibus i hoíes seuire
non dabitur? sed isti quí euersiones urbiũ populorũq; summã gloriam cõ-
putant: ociũ publicũ non ferẽt: rapient: seruient: et iuriis ínsolenter illatis
humanę societatis foedus írrũpent: ut habere hostem possínt quẽ sceleratius
deleãt q̃ lacessierínt. Nũc ad reliqua pgamus. Nomẽ deorũ Cęreri ac Libe-
ro traditio munerũ fecit. Polsum diuínis docere lrís. Vínum atq; fruges aũ
progeníem cęlí atq; Saturní fuisse i usum hoíum. sed ab his sane ínuenta eẽ
fingamus. Num potest plus uíderi aut maius collegisse fruges: hisq; fractis
panẽ facere docuisse aut uuas de uítibus lectas expressisse: uínũq; fecisse: q̃

fruges ipas aut uites generasse ac ꝓtulisse de terra. Reliquerit hęc sane deus humanis ingeniis eruenda: tñ fieri non pōt quin ipius sint oia qui tribuit sapiam hōi ut inueniret: et ipa illa quę possent inueniri ꝑmus inuenit. Artes quoq; suis inuētoribus immortalitatē peperisse dicunt ut Esculapio medicia: Vulcano fabrica. Colamus igit & illos qui fullonicā sutrināq; docuerunt. Cur aūt figigm: reptori honos non hētur. An quia isti diuites uasa samia contēnunt. Sunt & alię artes quarū reptores humanę uitę plurimū ꝓfuerunt. Cur non etiā illis attributa sunt templa: sed mmirū Minerua est quę oīs repperit: Ideo illi opifices supplicant. Ergo ab his sordibus Minerua ascēdit in cęlum. Est uero cā cur qlq derelinquat eū q terrā cū animātibus: cęlum cū astris & lūibus exorsus est: ut eā uenerēt quę telā docuit ordiri. Quid ille qui uulnera in corpibus sanare docuit? nū potest esse prestantior q qui corpa ipa formauit: sentiendi aut uiuēdi rōem dedit? Herbas demiq; et cętera q̄bus medendi ars constat excogitauit atq; protulit.

Quod deos uanos & deum uerum nemo simul pot colere. Ca xx.

AT enī dicet aliquis & huic summo qui fecit omia et illis qui partem profuerūt suā uenerationē esse tribuendam. Primū nec factū est unq ut q̄bos colit etiā deū coluerit: neq; fieri pōt: qm̄ si bonos idem tribuit aliis ipe ideo nō colit cuuis religio est illum esse unū ac solū deū credere. Clamat summus poeta eos oēs q inuentas uitam excoluere per artes apud inferos esse: ipmq; illum medicinę reptorem talis & artis ad stigias undas fulmie esse detrusum ut intelligamus q̄tū ualeat pater omipotēs: qui & deos fulminibus extinguat: sed hoies ingeniosi hanc secū habebant fortasse rationē quia deus fulminari non pōt: apparet nō esse factū imo uero quia factū est apparet hoiem fuisse non deū. Mendatium enī poetarū non in facto sed in noie. Metuebant ei malū si contra publicā psuasionē fatereni qd erat uerū. Quod si hoc constat inter ipos ex hōibus deos factos: cur ergo nō credunt poetis. si qn̄ illorū fugas & uulnera: et mortes: & bella: et adulteria describunt. Quibus ex rebus intelligi dat nō potuisse ullo pacto fieri deos: quia nec hoies q̄dem probi fuerūt: eaq; in uita sua gesserūt quę mortem pariunt sempiternam.

De ꝓpria romanorū religione. Ca xxi.

QUerio nunc ad ꝓprias Romanorū religioēs: quomā de cōibus dixi. Romuli nutrix lupa honoribus ē affecta diuinis: Et ferrem si aīal ipm fuisset cuius figurā gerit: Cuius auctor ē Liuius: Tarantinę est simulacū et q̄dem nō corpis: sed mentis ac moꝝ. Fuit ei Faustuli uxor: et ꝓpter uulgari noīs uilitatem lupa inter pastores nūcupata est: unde etiā lupanar

dicit. Exemplum scilicet Atheniensium in ea figuranda Romani secuti sunt apud quos meretrix quedam noie Leena cũ tirãnum occidisset quia nefas erat simulacrũ constituí meretricis in templo: aialis effigiem posuerẽt: cuius nomẽ gerebat. Itaq; ut illi monumentũ ex noie: sic isti ex pfessione fecerũt. Huius nois etiã dies festus dicatus est & larentinalia constituta. Nec hanc solam Romani meretricem colunt: sed Faulam quoq; quã Herculis scortũ fuisse Verrius scribit. Iã q̃ta ista ĩmortalitas putãda sit quã etiã meretrices assequãtur. Flora cũ magnas opes ex arte meretricia quesuisset populum Ro. scẽpsit heredem: certamq; pecuniam reliquit: cuius ex ãnuo fęnore suus natalis dies celebrarẽt: edinone ludoꝝ quos appellant floralia. Quod quia Senatui flagitiosum uidebat ab ipso noie argumentũ sumi placuit: ut pudendę rei quedã dignitas adderẽt. Deam finxerẽt esse: quę floribus presit: eamq; oportere placari ut fruges cũ arboribus aut uitibus bene prsperęq; florescerent. Eum colorẽ secutus in fastis poeta nõ ignobilem nimphã narrauit quę sit coloris uocitata: eãq; Zephiro nuptã q̃i doris loco id accepisse muneris a marito: ut hẽret oium floꝝ potestatẽ. Honeste q̃dem ista dicunt: sed inhoneste turpiterq; credũtur. Non debent cũ ueritas quę rit huiusmõi nos uelamẽta decipe. Celebrãtur ergo illi ludi cũ oĩi lasciuia cõuenientes memorię meretricis: Nam preter uerborũ licentiam q̃bus obscenitas oĩis effũdit exuunt etiã uestibus populo flagitante meretrices: quę tũc mimorũ fungũtur officio & in conspectu populi usq; ad satietatem ĩpudicoꝝ luminũ cũ ĩpudendis motibus detinẽtur. Cloacinę simulacrũ in cloaca maxia repertum Tacius consecrauit: et quia cuius eẽt effigies ignorabat ex loco illi nomen ĩposuit. Pauorẽ pallorẽq; Tullus hostilius figurauit et coluit. Quid de hoc dicam: nisi dignũ fuisse quę semp deos suos sicut optari solet psentes hẽret. Ab hoc illud. M. Marcelli de consecratione honoris atq; uirtutis honestate noium differt re congruit. Eadem uanitate mentẽ quoq; inter deos Senatus collocauit: quã pfecto si habuisset eius mõi sacra nunq̃ suscepisset. Magnũ Cicero audaxq; cõsiliũ sustepisse greciã dicit: q̃ cupidinũ et amoꝝ simulacra in gimnasiis consecrasset: adulatus est uidelicet Athico: et irrisit hoiem familiarẽ. Non ei illud magnũ aut oio consiliũ dicẽdum fuit: sed impudicorũ hoium pdita et deplorata negtia: q liberos suos quos erudire ad honesta deberẽt: pstituerũt libidini inuẽtutis: a q̃bus flagitioꝝ deos & in illis potissimũ locis ubi nuda corpa corruptoꝝ luminibus patent: et in illa coli ętate uoluerũt quę simplex & iprouida pus irritiuur et in laqueos põt cadere q̃ cauere. Quid mirũ si ab hac gente uniuersa flagitia manarẽt apud

quam ipa uitia religiosa sunt: eaq; nõ mõ non utãtur uerũ etiam colantur. Et ideo huic snię tanq̃ grecos prudentia uiceret adiecit: Virtutes ei oportere non uitia consecrari. Quod si recipis o Marce Tulli non uides fore ut irrũpant uitia cũ uirtutibus: qa mala bonis adherent & in animis hoium potentiora sunt: quę si uetas consecrari r ñdebit tibi eadẽ illa grecia se alios deos colere ut ꝓsint: alios ne nocent. Nec ei semp excusatio est eoꝝ q̃ mala sua pro diis habẽt ut Romani rubigínẽ ac febrem: si ergo uitia consecrãda sunt: nõ in quo tibi assentior: ne uirtutes quidem: Non ei per se sapiũt: aut sentiũt: neq; intra parietes aut ediculas luto factas: sed intra pectus collocandę sunt: et interius comprehẽdę ne sint fabulę: sed extra hoiem fuerint collocate. Itaq; pclarã illã legem tuã deridео quã ponis his uerbis. Ast illa propter quę datur hõi ascensus i cęlũ: mentem: uirtutem: pietatem: fidem: earũq; laudũ delubra sunt. An q̃n hęc separari ab hoie nõ possunt: Si enim colenda sint in hoie necesse est sint. Si aũt sunt extra hoiem: quid opus ẽ ea colere q̃bus careamus. Virtus colenda est nõ imago uirtutis: et colenda ẽ nõ sacrificio aliquo: aut thure: aut pcatione sollemni: sed uolũtate sola aut proposito. Nam qd est aliud colere uirtutem nisi eam cõprehendere aio & tenere. qd̃ unusq̃sq; simul accepit uelle consequitur. Hic solus uirtuti ẽ cultus: nã religio & uenerатio nulla alia nisi unius dei tenenda est. Quid igiẽ opus est o uir sapientissime supuacuis extructionibus loca occupare: quę possint humãis usibus cedere. Quid sacerdotes constituere uana & ĩsensibilia cultores? Quid immolare uictimas? Quid tantos sumptus uel fingendis uel colendis imaginibus ĩpendere? Firmius & ĩcorruptius templũ est pectus humanũ. hoc potius ornetur: hoc ueris illius nummibus ĩpleat. Has ergo falsas consecrationes sequtur qd̃ necesse est. Qui ei uirtutes sic colunt. idest. q umbras atq; imagines uirtutũ consectãtur: ea ipsa quę uera sunt tenere nõ possunt. Itaq; nulla i quoquã uirtus est: uitiis ubiq; dñantibus nulla fides: uno oia ꝓ se quoq; rapiẽte: nulla pietas nec cõsanguineis nec parẽtibus: parcente auaritia: et cupiditate in uenenum & ferrum ruẽte: nulla pax: nulla concordia: publice bellis seuientibus: priuatis ĩimicitiis usq; ad sanguinem furẽtibus: nulla pudicitia libidinibus effrenatis: oẽm sexũ: et oẽs corporis partes contamĩantibus: nec tũ desinũt ea colere quę fingũt & odert. Colũt cũ thure ac summis digitis: quę sensibus intimis horrescere debuerũt: qui error oĩs ex illius principalis ac summi boni ignoratione descẽdit. Vrbe a Gallis occupata obsessi i capitolio Romani cũ ex mulierũ capillis tormẽta fecissent: ędem Veneri caluę fecert. Nõ igiẽ intelligũt q̃ uanę sint religioẽs:

uel ex eo ipso q̃ eas his ineptiis cauillanẽ. A lacedemoniis fortasse didice-
rant: deos sibi ex euentis fingere. Qui cũ messanos obsiderent: et illi furtim
deceptis obsessoribus egressi ad diripiendam lacedemonem cucurrissent: a
spartanis mulieribus fusi fugatiq; sunt. Cognitis autẽ hostiũ insidiis lacede-
monii sequebanẽ. His armatę mulieres obuiam longius exiuerunt: quę cũ
uiros suos cernerẽt parare se ad pugnã: qui putarent messenios esse: corpa
sua nudauerũt. At illi uxoribus cognitis: et aspectu ĩ libidinẽ cocitati sicut
erãt armati pmixti sunt utiq; pmiscue. Nec enĩ uacabãt discernere: sic iuue-
nes hasdem antea missi cũ uirginibus ex q̃bus sunt pthemii nati. Propter
huius facti memoriã ędem Veneri armatę simulacrũq; posuerũt. Quod tã
et si ex cã turpi: tñ honestius uideẽt armatã Venerem consecrasse: q̃ caluam.
Eodem tpe Ioui quoq; pastori ara ppsita est q̃ eos in quiete monuisset ut ex
omni frumẽto quod hẽrent panẽ facerẽt: et in hostiũ castra iactarent: eoq;
facto soluta esset obsidione: des pãtibus Gallis iopia subigi posse romanos.
Quę ista religionũ derisio est: si eorũ defensor essem quid tã grauiter queri
possunt: q̃ deoꝝ nomen in tantũ uenisse contemptum ut turpissimis nõibus
ludibrio habeanẽ. Quis non rideat fornacẽ deam: uel potius doctos uiros
celebrandis fornacibus opari? Quis cũ audiat deam mutam tenere risum
queat? Hanc esse dicũt ex qua sint nati lares: et ipam laram noiant uel la-
rundam. Quid prestare colenti põt quę loqui nõ põt? Colitur & cęca: quę
Herculi fecit inditiũ de furto boum: diuinitatẽ consecuta q̃a pdidit fratrem.
Et Cuna quę infantes tuẽ ac fascinat sumouet. Et Stercutus q̃ stercorãdi
rõnem pmus induxit. Et Titinus in cuius sinu pudendo nubentes presidẽt
ut illarũ pudicitiam por deus delibasse uideaẽ. Et mille alia portenta ut iã
uiores qui hęc colenda suscepint q̃ egiptios esse dicamus: qui monstruosa
et ridicula quędã simulacra uenerantur et hęc tñ habent aliquã imaginem.
Quid qui lapides colunt informem atq; rudem: cui nomen erat Terminus.
Hic ẽ quẽ pro Ioue Saturnus dr̃ deuorasse: nec imerito illi bonos tribuir̃.
Nam cũ Tarquus capitoliũ facere uellet: eoq; in loco multoꝝ deorũ sacella
essent: consuluit eos per auguria: utrũ Ioui cedere uellẽt: et cedentibus cę-
teris solus Terminus mãsit. Vnde illũ poeta capitolii imobile saxũ uocat.
Iam ex hoc ipso q̃ magnus Iupiter inuenitur cui nõ cessit lapis: ea fortasse
fiducia: q̃ illum de pr̃nis faucibus liberauerat. Facto itaq; capitolio supra
ipm Terminũ foramẽ est ĩ tecto relictũ ut q̃a nõ cesserat libero cęlo fruereẽ
quo ipi ne qdem fruebãtur qui lapidẽ frui putauerũt. Et huic ergo publice
supplicatur quasi custodi finium deo: qui nõ tantum lapis sed etiam stipes

ſuperdum eſt. Quid de his dicã qui colunt talia: niſi ipos potiſſimũ lapides ac ſtipites eſſe. De ſacrificiis & miſteriis eorũ

Cap. xxii

Oluimus de diis ipſis q̃ colunt. nũc de ſacris ac miſteriis eorũ pauca dicenda ſunt. Apud Cypros aũt humanã hoſtiam Ioui Theucrus imolauit. Idq̃ ſacrificiũ poſteris tradidit: qd eſt nuper Adriano imperante ſublatũ. Erat lex apud Thauros inhumanã & ferã gentem ubi Dianę hoſpites imolarẽt: et id ſacrificium multis tẽporibus celebratũ eſt. Galli Eſum atq̃ Theutantẽ humano cruore placabãt. Nec latini q̃dem huius imãitatis expertes fuerũt. Siq̃dem latialis Iupiter & nũc ſanguine colitur humano. Quid ab his boni p̃cantur qui ſic ſacrificant? Aut qd tales dii hominibus preſtare poſſunt quorũ penis, ppitiant: ſed de barbaris nõ ẽ adeo mirandũ quorũ religio cũ moribus congruit. Noſtri uero qui ſemp manſuetudinis et humanitatis gloriã ſibi uendicauerũt: nõne ſacrilegis his ſacris imaniores reputant. Hi ei potius ſcelerati ſunt habẽdi: qui cũ ſint liberaliũ diſciplinarũ ſtudiis expoliti ab humãitate diſciſcũt: quam qui rudes & iperiti ad mala facinora bonorũ ignoratione labunt. Apparet tñ antiquũ eſſe hunc imolãdorũ hoim ritũ. Si q̃dem Saturnũ in latio eodem genere ſacrificii cultus eſt. non q̃dem ut homo ad aram imolarẽt: ſed uti in Tiberim de ponte miluio mitteretur. qd ex reſponſo q̃dem factitatũ Varro auctor eſt. Cuius reſpõſi ultimus uerſus e talis. και κεφαλας κρομυωδη και τω πατρι πε μπεται φωτα. idest hoiem. Quod quia uidere ambiguũ: et fas illi & homo iaci ſolet. Verũ id genus ſacrificii ab Hercule cũ ex Hiſpaia redire diciẽ eſſe ſublatũ ritu tñ pmanente ut pro ueris hõibus imagines iacerent ex ſcirpo: ut Ouidius i faſtis docet: Donec inde ueit thirintius arua quotannis. Triſtitia leuchadio ſacra pata modo. Illũ ſaturnineos i aquã miſiſſe quirites. Herculis exemplo corpora falſa iace. Hęc ſacra ueſtales uirgines faciũt ut ait idem. Tu quoq̃ p̃ſcorũ uirgo ſimulacra uirorũ. Mittere robo ſtirpea ponte ſoles. Nam de infantibus q̃ eidem Saturno imolabant, ppter odiũ Iouis: qd dicam? Non iuenio tam barbaros tam imanes fuiſſe hoies ut parricidiũ ſuum. idest. tetrũ atq̃ execrabile humano genere facinus ſacrificium uocarẽt cũ teneras atq̃ innocẽtes aias quę maxie eſt ętas parẽtibus dulcior ſine ullo reſpectu pietatis extinguerẽt: imanitatẽq̃ oim beſtiarum quę tñ foetus ſuos amãt feritate ſuparent. O dementiam inſanabilem: quid illis iſti dii amplius facere poſſent ſi eſſent iratiſſimi q̃ faciũt, ppicii. Cũ ſuos cultores parricidiis inquinant: orbitatibus mactãt: humãis ſenſibus ſpoliãt. Quid põt eſſe his hõibus? Aut in, pfanis locis facient qui inter aras deorũ

summa scelera cõmittunt. Postremius festus ín libris historiarũ per satyrã
refert Cartaginenses Saturno humanas hostias solitos ímolare: et cũ uicti
eẽnt ab Agathocle rege Siculoꝝ iratũ sibi deũ putauisse. itaq; ut diligẽtius
piaculum soluerent ducentos nobilium filios ímolasse tantũ religio potuit
suadere maloꝝ quę peperit sepe scelerosa atq; impia facta. Cur ergo demẽ-
tissimi hoïes illi sacrificio consulebant: cũ tantã ꝑtem ciuitatis occiderent: q̃tã
fortasse ne Agatocles quidem uictor occiderat. Ab isto genere sacroꝝ non
minoris ínsamię iudicanda sunt publica illa sacra: quoꝝ altera sunt matris
ín q̃bus hoïes suis ipi uiribus litant. Amputato eni sexu non uiros se feïas
faciunt. Alia uirtutis: quã eandem bellonã uocant: ín q̃bus ipi sacerdotes
non alieno sed suo cruore sacrificant. Sectis namq; humeris et utraq; manu
districtos gladios exerentes currunt: efferuntur: ínsaniunt. Optime igitur
Quinctilianus ín phanatico istud inquit. Si deus cogit iratus est. Etiã ne hęc
secra sunt. Nõne satius est pecudũ mõ uiuere: q̃ deos tã impios: tã ꝓfanos:
tam sanguinarios colere. Sed unde isti errores: et hęc tãta flagitia mana-
uerunt: suo loco disseremus. Interim uideamus cętera quę carent scelere ne
studio ínsectandi uideamur eligere potiora. Isidis egiptia sacra sunt: quãts
filiũ puulũ uel ꝑdiderit uel iuenerit. Nã ꝑmo sacerdotes eius dolgabrato
corpe sua pectora tundunt: lamẽtantur sicut ipa cũ perdidit fecerat. Deinde
puer ꝓducitur q̃i inuẽtus et ín letitiam luctus ille mutatur: Ideo Lucanus.
Nunq̃q; satis quesitus osiris: semp ei ꝑdunt: semper & iuenitur. Refertur
ergo ín sacris imago rei quę uera gesta est: quę ꝓfecto si quid sapimus de-
clarat mortalem mulierem fuisse ac pene orbam nisi unicũ reppisset: q̃d illũ
ipm poetã minime fugit apud quẽ Pompeius adolescẽs morte pris audita
hęc loqtur. Euoluã busto iã numen gentibus Isim: Et tectũ ligno spargam
per uulgus osirim. Hic ẽ Osiris quẽ serapem & serapidem uulgus appellat:
Solent ei mortuis consecratis noia imutari: credo ne quis putet eos hoïes
fuisse. Nam & Romulus post mortẽ Quirinus dictus est. Et Lena Nemesis.
et Cerce Marica. Et Ino postq̃ se ꝑcipitauit Leuchotea materq; Matuta. &
Melicertes filius eius Palemon atq; Portunus. Sacra uero Cereris Heleu-
sinę nõ sunt his dissimilia. Nam sicut ibi Osiris puer planctu mris inquirit:
ita hic ad incestũ patrui mrimoniũ rapta proserpina: quã quia facibus ex
ethne uertice accẽsis quesisse ín Sicilia Ceres dr: idcirco sacra eius ardẽciũ
thedarũ iactatione celebrãtur. Apud Lapsa cũ Priapo letabilis uictima est
asellus. Cuius sacificii rõ ín fastis hęc reddtur. Cum dii oẽs ad festũ matris
magne cõuenissẽt: epulisq; saciati noctẽ lusibus ducerẽt qeuisse humi uestã

ſomnūq; coepiſſe: ita Priapū ſomno eius ac pudicitię inſolidatū: ſed illā in tempeſtiuo clamore aſelli quo Sillenus uehebatur excitatam. libidinē uero inſidiatoris eſſe deceptam. Hac de cā lapſacenos aſellū Priapo q̄i in ultionē mactare conſueuiſſe. Apud Romanos uero eūdem ueſtalibus ſacris in honorē pudicitię cōſeruate pābus coronari. Quid turpius? qd flagitioſius? q̄ ſi Veſta beneficio aſini uirgo eſt? At poeta fabulam finxit. Nū ergo illud eſt uerius? quid referūt hi qui Phenomena ſcripſerunt: cū de duabus cancri ſtellis loquunt̄ quas greci uocant aſellos fuiſſe qui liberū pr̄em tranſuexerint: cū amnem tranſire non poſſet: quoq; alteri hoc p̄miū dederit ut humana uoce loquerē̄. Itaq; inter eū Priapūq; ortū eſſe certamē: de obſceni magnitudine: papum uictum & iratū interemiſſe uictorem. Hoc uero multo magis ineptum eſt: ſed poetis licet quicquid uelint. Non excutio tam deforme miſterīū: nec Priapū denudo: ne q̄d appareat riſu dignū. Finxerīt hęc ſane poetę: ſed neceſſe eſt alicuius maioris turpitudinis tegendę gratia ficta ſint. Quę ſint ergo queramus. At et pfecto mānifeſta ē. Nam ſicut lunę: taurus mactat̄: qa ſilr habet cornua & placat equo perſis radiis hipiona cinctū: ne detur celeri uictima tarda deo. Ita ī hoc quia magnitudo mēbri uirilis enormis ē: nō potuit ei monſtro aptior uictima reppiri: q̄ quę ipm cui mactat̄ poſſent imitari: Apud Lindū qd eſt oppidum Rhodi: Herculis ſacra ſunt: quoq; a ceteris longe diuerſus eſt ritus. Siqdem nō Epheimia ut greci appellant ſed maledictis & execratione celebrātur. Eaq; pro uiolatis habent: ſi qñ inter ſolemnes ritus uel ī pudenti alicui exciderit bonū uerbū. Cuius rei hęc rō reddit̄: ſi tñ ulla eſſe in rebus uaniſſimis pōt. Hercules cū eo delatus eſſet famēq; paterē: aratorē quēdam aſpexit operātem: ab eoq; petere cepit ut ſibi unum bouē uenderet. Eniuero ille negauit fieri poſſe: q̄a ſpes ſua omnis colendę terrę duobus illis iuuencis niterentur. Hercules ſolita uiolentia uerus q̄a unū accipe nō potuit: utrūq; ſubſtulit. At ille infelix cū boues ſuos mactari uideret: iniuriam ſuā maledictis ultus eſt. qd hōi elegāti et urbano grauiſſimum fuit. Nam dum comitibus ſuis epulas apparat dūq; alienos boues deuorat illum ſibi amariſſime cōuiciantē cū riſu et cachinis audiebat. Sed poſtq̄ Herculi diuinos honores ob admirationē uirtutis deferri placuit a ciuibus: ei ara poſita eſt: quā de facto idest. bonis iugū noiauit: ad quā duo uicti boues immolarētur: ſicut illi quos abſtulerat aratori: eūq; ipm ſibi conſtituit ſacerdotem ac precepit hiſdem maledictis ſemp in celebrandis ſacrificiis uterē q̄ negaret ſe nunq̄ epulatū iocūdius. Hęc iā non ſacra ſunt ſed ſacrilegia ī q̄bus id factum dicit̄ qd in aliis ſi fiat

seuerissime iudicatur. Ipsius autē cretici Iouis sacra quid aliud qd̄ quomō
sit aut subtractus pri aut nutritus oñdunt. Capella enim amalthea nimphē
que uberibus suis aluit infantem de qua germanicus Cesar in aratheo car-
mine sic ait. Illa putatur nutrix esse Iouis si uere Iupiter ifans ubera cretea
mulsit fidissima caprē: fideresque claro gratū testatur alūnū. Huius capellē
coreo usum esse pro scuto Iouem contra titanas dimicātem. Museus autor
est Vnde a poetis egiothus noiatur. Ita quicquid est gestum in abscondēdo
puero id ipm per imaginē geritur in sacris qd̄. Ouidius exponit in fastis.
Ardua iam dudū resonāt tinnitibus idē: tutus ut infanti uagiat ore puer.
Pars clipeos subidus: galeas pars tūdit manes. Hoc curetes hnt: hoc cori-
bantes opus. Res latuit pstiq; manēt imitantia facti. Era deq comites rau-
caq; terga mouēt. Cimbala ꝓ galeis ꝓ scutis timpana pulsant. Tibia dat
phrigios: ut dedit ante modos. Hanc totam opinionē quasi a poetis fictam
salustius respuit: uoluitq; ingeniose interpretari. Cur altores Iouis dicantur
curetes fuisse sic ait: qa pncipes diuini intelligēdi fuerūt uetustate ut cetera
int maius cōponentem altores Iouis celebrauisse. Quantum errauerit homo
eruditus iā res ipa declarat. Si ei pnceps est Iupiter: et deoꝝ & religionū:
si ante illum nulli dii colebātur uulgo: qa nōdum nati fuerāt qui coluntur
apparet Curetes ex diuerso pncipes fuisse diuini non intelligendi per quos
error oīs inductus est: et dei ueri memoria sublata. Ex ipis itaq; misteriis et
cerimoniis intelligere debuerūt hōibus se mortuis supplicare. Non igitur
exigo ut aliquis poetarū fictiombus credat: qui hos mētiri putat pontificū
ipoꝝ scpta consideret: et quicqd est lrarum ad sacra pertinentium reuoluat
plura fortasse q̄ nos afferimus: inuenies in quibus intelligat mania inepta
comentia esse oia quē pro sanctis habētur. Si quis autem pcepta sapientia
deposuerit errorem: ꝓfecto ridebit ieptias hoim pene dementiū: illos dico
qui i honesto saltatu tripudiant: uel qui nudi uncti coronati aut personati
aut luto olliti currūt. Quid de scutis iā uetustate putridis dicam. quē cum
portāt deos ipos se gestare humeris suis arbitrātur. Nam Furius uiuacu-
lus inter pcipua pietatis exēpla numerat: Qui cū pretor eēt: cū lictoribus
preeuntibus ancille portauit: cū haberet magratus officio uocationē. Non
ergo ille Furius sed plane furiosus fuit: q̄ preturā hoc ministerio se putauit
ornare. Merito igit cū hec a uiris non iperitis ac rudibus fiant: Lucretius
exclamat. O stultas hoim mentes: o pectora ceca: qualibet in tenebris uitē
q̄tisq; piculis degit: hoc eui qdcūq; est. Quis hec ludibria non derideat qui
habeat aliquid sanitatis. cū uideat hoies uelut mēte captos ea serio facere

quę si quis faciat in lusu timis lasciuus et ineptus esse uideatur. Huius autor

Ca xxcii

HArū uanitatū pdidaq; uanitatū in italia apud romanos
apud Romanos autor et constitutor Sabinus ille rex qui maxime
aios hoim rudes atq; iperitos nouis superstitiōibus iplicauit qd ut faceret
aliqua cū auctoritate: simulauit cū dea Egeria nocturnos se hre cōgressus.
Erat quedam spelunca popaca in nemore Ericino: unde riuus penni fonte
manabat. Huc remotis arbitris se iferre consueuerat: ut mentiri posset mo-
mitu deę cōiugis ea sacra populo se tradere quę acceptissima diis eēnt uide-
licet astutiam Minois uoluit imitari qui se i antrū Iouis recondebat: et ibi
diu moratus: leges tanq; sibi a Ioue traditas afferebat ut hoies ad parēdū
non modo imperio: sed etiam religione constringeret. Nec difficile sane fuit
psuadere pastoribus. Itaq; pontifices flamies: salios: angeres creauit deos
per familias descripsit: sic noui populi feroces aios mitigauit: et ad studia
pacis a rebus bellicis auocauit. Sed cum alios falleret: sei pm tñ nō fefellit:
nā post ānos plurimos Cornelio & Bebio consulibus in agro scribę Petilii
sub ianiculo arcę duę lapideę sunt reptę a fossoribus quoy i altera corpus
Numę fuit: i altera septem latini libri de iure pontificio. Item greci totidem
de disciplina sapię scripti: qbus religiones nō eas mō quas ipe instituerat:
sed oēs preterea dissoluit. Qua re ad Senatū delata: decretū est: ut hi libri
aboleretur. Ita eos. Q. Petilius pretor urbanus i contione populi concre-
mauit. Insipiēter id quidem: Quid enī profuit libros esse cōbustos: cū hoc
ipm q; sunt ideo cōbusti: qa religionibus derogabāt memorię sit traditū.
Nemo ergo tūc in Senatu nō stultissimus. Potuerūt ei & libri aboleri: et res
tñ in memoriam non exire. Ita dum uolunt & posteris approbare quanta
pietate defenderint religiones: auctorē religionū ipay testādo minuerūt.
Sed ut Pompilius apud Romanos institutor ineptarū religionū fuit sicut
ante Pompilii Faunus i latio qui et Saturno auo nepharia sacra constituit
et Picū patrē inter deos honorauit: et sororem suā Faunā eandemq; cōiugē
consecrauit. Quā Gabius bassus fatuam noiatam tradit q; mulieribus fata
canere consueuisset ut Faunus uiris. Eandem Varro scribit tantę pudicitię
fuisse ut nemo eā quoad uixerit preter suū uirū mas uiderit nec nomē eius
audierit. Idcirco illi mulieres i operto sacrificant: et bonā deā noiant. Et. C.
Sex. Clodius i eo libro quem grece scpsit refert Fauni hāc uxorē fuisse: quę
quia contra morem decusq; regiū clam uini ollam ebiberat & ebria facta
erat: uirgis mirtheis a uiro usq; ad mortē cesam. Postea uero cū eū facti sui
pēniteret: et desiderū eius ferre nō posset diuinū illi honorē detulisse: idco

in sacris eius obuolutā uini amphorā poni. Reliquit ergo posteris Faunus quoq; nō parū erroris: quē tamē prudentes quiq; pspiciunt. Nam Lucilius eor stultitiam q simulacra deos putāt esse deridet his uersibus. Terricolas lamias fauni quas pompiliiq; instituere numę tremit has. Hęc oia ponit ut pueri infantes credunt signa oia aena uiuere & esse boies: sic isti omia ficta uera putant. Credunt signis cor inesse aenis: pergula pictor ueri nihil: oia ficta: uera putant: credunt signis cor inesse aenis: pergula pictor ec. Poeta qdem stultos boies infantibus cōpauit: at ego multo iprudētiores eē dico. Illi ei simulacra boies dicūt uel putant: hi deos. Illos ętas facit putare qd nō est: hos stultitia. Illi utiq; breui desinūt falli: hor uanitas & delirat semper et crescit. Sacra liberi pris pmus orpheus induxit i grecia: pmusq; celebrauit in monte boetię thebis: ubi Liber natus est, pximo. Qui cum frequēter cytharę cātū personaret: cytheron appellatus est. Ea sacra etiā nūc orphita noiantur i qbus ipe postea dilaceratus & carptus est. Et fuit per eadē fere tempora qbus Faunus. Sed quis ętate pcesserit dubitari potest: siqdem per eosdem ānos Latinus Priamusq; regnārt. Itē pres eor Picus et Laumedon quo regnāte Orpheus cū argonautis ad Iliensium littus accessit. Proceda-mus igitur ulterius: et quęramus qs oio colendor deor pmus autor extitit: Didimus i libris Melissa cretensium regem pmū diis sacificasse ac ritus nouos sacrorūq; pompas introduxisse. Huius ducis fuisse filias: Amaltheam & melissam: quę Iouē puerū capno lacte ac melle nutrierūt. Vnde poetica illa fabula originē sumpsit: aduolasse apes atq; os pueri melle cōplesse. Melissam uero a pre pmam sacerdotem matri magnę constitutā. unde adhuc eiusdem mris antistites melisse nūcupātur. Historia uero sacra testat ipm Iouem postq; re potitus est: in tantā insolentiā uenisse ut ipe sibi fana multis i locis constitueret. Nā cū terras circuiret: i quācūq; regionē uenerat: reges pncipes ue populor hospicio sibi & amicitia copulabat: et cū quoq; digrederet: uidebat sibi Fanū creari hospitis sui noie: qi ut posset amicitię & foederis memoria conseruari. Sic constituta sunt templa Ioui Athabirio Ioui Labriādo. Athabirius ei et Labriādus hospites eius atq; adiutores in bello fuerūt. Item Ioui Lapo: Ioui Moloni: Ioui Cassio: et quę sunt in eūdem modū: qd ille astutissime excogitauit: ut & sibi honorem diuinū et ut hospitibus suis ppetuū nomē acqreret cū religione coniunctū. Gaudebant ergo illi & huic impio eius libenter obsequebantur: et noīs sui grā ritus annuos: et festa celebrabant. Simile qddam in Sicilia fecit Eneas cū cōdite urbi Acestę hospitis nomē iposuit: ut eā postmodū ęnus ac libēs

Acestes diligeret: augeret: amaret. Hoc modo religionē cultus sui p orbem terre Iupiter semiauit: et exēplum cęteris ad imitandum dedit. Siue igitur a Milisseo: sicut Didimus tradit colendoꝝ deorum ritus effluxit: siue ab ipo quoq; Ioue Euemerus tradit. De tempe tamen constat qm̄ dii coli coeperint. Melisseus q̄dem multū antecessit ętate: q̄ppe q educauerat Iouem, pnepotē. Et ideirco fieri pōt: uel ut añ uel ut adhuc puero Ioue deos colere instituerit. idest. alūni sui mr̄em & auiam tellurem: quę fuit Vrani cōiunx: patrē Saturnū. Et ipe hoc exēplo atq; istituto Iouē ad tantā supbiam, puexerit: ut postea sibi diuinos honores auderet assumere.

Quo tempore chrę peuit nomiari uane supstitiones q solebant

Ca xxxi

DVnc qm̄ uanarū supstitionum originē deprehendimus: supest ut etiā tpa colligamus: per quę fuerint illi quoꝝ memoria colit̄. Theophilus in libro de tēporibus ad Auctholicum scripto ait in historia sua Tallum dicere. q̄ Belum quem Babilon et Assiri colunt antiquior troiano bello fuisse inueniatur. ccc. xxii. annis. Belum aūt Saturno ęqualem fuisse: et utrūq; uno tēpore adoleuisse. Quod adeo uerū est: ut rōe ipa colligi possit. Nam & Agamenon qui gessit bellum troicū: Ionis abnepos fuit: et Achilles Aiaxq; pnepotes: et Vlixes eodem gradu proximus: Priamus q̄dem longa serie: sed auctores quidam tradunt Dardanum & Iasium Corithi filios fuisse: non Ionis. Nec enī si ita fuisset: ad usus impudicos Ganimedem, pnepotē suum hēre potuisset. Itaq; parētibus illorū quos supra noiaui si congruenter ānos diuidas: numerus consentiet. Ab excidio aūt Troianę urbis colligunt ānī mille quadringēti septuaginta. Ex hac tpum rōe manifestū est ante annos nō amplius q̄ mille octingentos natū esse Saturnū: qui & sator oium deoꝝ fuit. Non ergo isti glorientur sacroꝝ uetustate: quoꝝ et origo & rō et tēpora deprehēsa sunt.

Restāt adhuc aliqua quę ad arguēdas religioēs falsas plurimū ualeāt. sed iam finem facere libro decreui: ne modum excedat. Ea enī plenius sunt exequēda quę uirtuti uidentur obstare: ut hoīes q bonoꝝ ignorantia uagantur incerti: ad religionem uerā possimus imbuere. Primus aūt sapiētię gradus est falsa intelligere. Secundus uera cognoscere. Ergo apud quē hęc prima istituto nostra profecerit: qua falsa deteximus: excitabitur ad ueri cognitionē: qua nulla est hōi iocundior uoluptas: et erit iam sapia cęlestis disciplinę dignus: quare ad cognoscenda cętera libens ac patus accesserit.

} Gradus sapię.

Lactantij firmiani de origine errorum liber secundus

Quod tōti obluto & ignorantia sui facit homines inopatos uera dei qui colunt fallacitis & impiorum contemptitur

Ca pmum

QVanq̃ ꝑmo libro religiões deoꝝ falsas eẽ mõstrauerim: q̃ hi quoꝝ uarios dissimilesq̃ cultus: ꝑ uniuersam terrã consensus hoim stulta persuasiõe suscepit. mortales fuerit. functiq̃ uita diuinę necessitati morte concesserint. tamen nequa dubitatio relinquatur: hic secundus liber fontem ipm patefaciat erroꝝ. cãsq̃ oẽs explicabit: qbus decepti hoies & ꝑmitus deos esse credidérint: et postmodũ inueterata persuasione in susceptis prauissime religionibus perseuerauerũt. Gestio enim coniũctis mãibus: et hoim impia uanitate derecta singularis dei asserere maiestatẽ. suscipiens utilius & maius officiũ: scilicet reuocãdi hoies a prauis itineribus: et ĩ grãm secũ ipos reducendi: ne se ut q̃dam philosophi faciũt tãtope despiciant. Neue se infirmos supuacuos et nihil: et frustra oio natos putẽt. quę opio plerosq̃ ad uitia cõpellit. Nã dũ existimãt nulli deo nos eẽ curę: aut post mortẽ nihil esse futuros: totos se libidinibus addicũt. Et dũ licere sibi putãt: hauriendis uoluptatibus sitienter incũbũt: per quas iprudẽtes in laqueos mortis incurrant. Ignorãt ei quę sit hois rõ. quã si tenere uellẽt in pmis deũ suum agnoscerẽt: uiuerẽ iustitiamq̃ sequerentur. terrenis figmẽtis aias suas nõ substernerẽt. mortiferas libidinũ uoluptates nõ appeterẽt. Deniq̃ seipos magni estimarẽt. atq̃ intelligerent plus esse in hoie q̃ uidẽt. cuius uim conditionẽq̃ non aliter posse retineri: nisi cultũ ueri parentis sui deposita pranitate susceperint. Et q̃dem: sicut oportet de summa rerum sepe numero cogitans: admirari soleo maiestatẽ dei singularis: quę continet regitq̃ oia: in tantã uenisse oblíuionẽ: ut quę sola coli debeat sola porissimũ negligatur. Hoies autem ipos ad tãtam cecitatem esse deductos: ut uero ac uiuo deo mortuos aũferant. terrenos autẽ in terraq̃ sepultos ei q̃ fundator ipius terre fuit. et tamen huic impietati hoim posset uenia concedi. si oio ab ignorãtia diuini nois uẽiret hic error. Cum uero ipos deoꝝ cultores: sepe uideamus deũ summũ et confiteri & ꝑdicare q̃ sibi uenam sperare possint impietatis suę: qui nõ agnoscũt cultũ eius quẽ prorsus ignorari ab hoie fas non est. Nam et cũ iurant: et cũ optant: et cũ grãs agũt: non Iouẽ aut deos multos sed deũ noiant adeo ipa ueritas cogente natura etiã ab inuitis peccatoribus erũpit. Quod q̃dem non faciũt in ꝓsperis rebus. Nam tũ maxie deus ex memoria hoim elabitur: cũ beneficiis eius fruentes honorem dare diuinę indulgẽtię debent. At uero si qua necessitas grauis presserit: tũc deũ recordantur. Si belli terror infremuerit: si morboꝝ pestifera uis incubuerit: si alimenta frugibus longa siccitas denegauerit: si seua tempestas: si grando

Ignorãtia causa erroꝝ.

ingruerit ad deũ confugũt.a deo petitur auxiliũ: deus ut subueniat oratur.
si qs in mari uento seuiente iactatur hũc inuocat.si quis aliqua ui afflictatur
hũc potius implorat. Si quis ad extremã mendicãdi necessitatẽ deductus
uictũ pcibus expoſcit deũ solũ obtestatur: et p eius diuinũ atq; unicũ nomen
hoium sibi misericordiam querit.Nunq̃ igitur dei meminerũt: nisi dum in
malis sunt.Postq̃ metus deseruit & pericula recesserũt: tũ uero alacres ad
deoꝝ templa cõcurrũt.his libant: his sacrificant: hos coronant. Deo autem
quẽ in ipa necessitate implorauerũt: ne uerbo q̃dem grãs agũt.adeo ex rerũ
prosperitate luxuria.ex luxuria uero ut uitia oĩnia: sic impietas aduersus
deũ nasciturũ. Qua nã istud ex causa fieri putemus: nisi esse aliquã peruersam
prãtem quę ueritatis sit semp inimica: quę humãis erroribus gaudeat.cui
unũ ac pperuum sit opus effundere tenebras: et hoim ceccare mẽtes ne lucẽ
uideant .ne demq; in cęlum aspiciant: ac naturam corpis sui seruent. Nam
cũ cętere aiantes pmis corpibus in humũ spectent: ꝗa rõem ac sapiam non
accepũt.nobis aũt status rectus.sublimis uultus ab artifice deo datus sit:
apparet istas religiones deoꝝ nõ esse rõnis humanę.qa curuãt cęleste aial
ad uenerãda terrena.Parens ille noster unus & solus: cũ fingeret hominẽ.
idest.aial intelligens et rõnis capax: eũ uero ex humo subleuatum ad cõ-
tẽplationẽ sui artificis erexit.qd̃ optime ingeniosus poeta signauit. Pronaq;
cũ spectent aialia cętera terrã.Os hõi sublime dedit cęlumq; uidere.Iussit et
erectos ad sidera tollere uultus.Hinc utiq; Αντροπος greci appellauerũt:
q̃ sursum spectet.Ipi ergo sibi renuntiant: scq; hoium noie abdicant: q̃ non
sursum aspiciãt sed deorsum.nisi forte id ipm q̃ recti sumus: sine causa hõi
attributũ putant. Spectare nos cęlũ deus uoluit: utiq; non frustra.nam &
aues et ex mutis pene oia cęlum uident.sed nobis ꝑpe datũ est cęlũ rigidis
ac stantibus uidere: ut religionẽ ibi queramus.ut deũ cuius sedes illa est:
quẽ oculis nõ possumus aio contẽplemur.quod profecto nõ facit: qui es aut
lapidem quę sunt terra uenerantur. Est aũt prauissimũ: cũ rõ corpis recta
sit qd̃ est temporale: ipm uero aium qui sit ęternus hũilem fieri.cũ figura &
status nihil aliud significent: nisi mentem hois eo spectare oportere uultu:
et aium tam rectum eẽ debere q̃ corpus: ut id cui dñari debet imitetur: uerũ
hoies & nois sui et rõnis oblitu: oculos suos ab alto deiciunt.soloq; defigũt:
atq; timent opera digitorũ suoꝝ.q̃i quicq̃ esse possit artifice suo maius.

Quę fuerit prima causa fingendi simulacra. Et q̃ uerissima
dei imago est homo. Et q̃ extra fidem dei nemo fideliter colit

QVę igitur amentia est: aut ea fingere quę ipi postmodũ timent. aut timere quę finxerint? Non ipa inquit timemus: sed eos ad quorũ imagines facta: et quorũ nõibus consecrata sunt. Nempe ideo timetis: q̃ eos eē in cęlo arbitramini. Neq; ei si dii sunt aliter fieri pōt. Cur igit oculos in cęlũ nõ tollitis: et aduocatis deorũ nõibus in apto sacrificia celebratis? Cur ad parietes & ligna et lapides potissimũ q̃ illos spectatis: ubi eos eē credatis? Quid sibi templa? qd are uolũt? Quid denique ipa simulacra: quę aut mortuorũ: aut absentiũ monumēta sunt? Nam oio fingēdarũ similitudinũ ratio idcirco ab hõibus inuēta est: ut posset eorũ memoria retineri: qui uel morte subtracti uel absentia fuerāt separati. Deos igit i quorũ numero reponemus? si in mortuorũ: quis tam stultus ut colat? Si in absentium: colendi ergo nõ sunt si nec uident quę facimus nec audiũt quę pcamur. Si aūt dii absentes esse non possunt: qui qm diuini sunt. in quacũq; mundi parte sunt uident et audiũt uniuersa. Supuacua ergo sunt simulacra illis ubiq; presentibus: cũ satis sit audientiũ noia pcibus aduocare. At enī presentes nõ nisi ed imagines suas adsunt: ita plane quēadmodũ uulgus existimat: mortuorũ aios circa tumulus & corporũ suorũ reliqas aberrare. sed tn postq̃ deus ille psto esse coepit. iam simulacro eius opus nõ est. Quero ei si quis imaginem hois pegre constituti contēplatur sepius: ut ex ea solacium capiat absentis: num idem sanus esse uideat. si eo reuerso atq; presente in contēplanda imagine pseueret. eaq; potius q̃ ipsius hois aspectu frui uelit? Minime, pfecto. Et tn hois imago necessaria tũ uideī cũ, pcul abest: supuacua futura cũ presto est. Dei autem cuius spūs ac numē ubiq; diffusum: abesse nunq̃ pōt: semp utiq; imago supuacua est: sed uerentur ne oīs eorũ religio inanis sit & uacua: si nihil in presenti uideant qd adorent. et ideo simulacra constituunt. quę qa mortuorũ sunt imagines: similia mortuis sunt. omi ei sensu carent. Dei autem in eternũ uiuentis uiuũ & sensibile debet eē simulacrũ. Quod si a similitudine id nomen accepit: quo possunt ista simulacra deo similia iudicari quę nihil sentiunt nec mouēturt? Itaq; simulacrũ dei nõ illud est: quod digitus hois: et lapide aut ere: alia ue materia fabricaī. sed ipe hõ: qm et sentit & mouet: et multas magnasq; actioēs habet. Nec intelligūt hoīes ineptissimi q̃ si sentire simulacra et mouere possent: ultro adoratura hoīes fuissent a q̃bus sunt expolita. quę essent aut inculus & horridus lapis. aut materia informis ac rudis: nisi fuisset ab hoīe formata. Homo igit illeorũ q̃i parens putādus est. p cuius manus nata sunt: per quē: spēm: figurā: pulcritudinē hēre ceperūt. Et ideo melior est qui fecit q̃ illa quę facta sunt. Et tamē factorē ipm nemo

suscipit aut ueretur. Quę fecit: timet tanq̃ plus possit esse in ope q̃ in opifice. Recte igit̃ Seneca in libris moralibus simulacra inqt deoꝝ ueneranẽ: illis supplicant: genu posito illa adorãt: illis per totũ assident diem aut astant: illis stipem iaciũt: uictimas cedunt: et cũ hęc tantope suscipiant: fabros qui illa fecere contẽnunt. Quid inter se tam contrariũ: q̃ statuarũ despicere factorẽ: statuã adorare. et eũ ne in cõuictu q̃dem admittere q tibi deos faciat. Quã ergo uim: quã ptãtem hẽre possunt. cũ ipe qui fecit illa nõ habeat. sed ne hęc q̃dem dare his potuit quę habebat. uidere: audire: loqui: moueri? Quisq̃ ne igit̃ tam ineptus est: ut putet aliquid esse in simulacro dei: in quo ne hoĩs q̃dem quicq̃ est preter mẽbra: sed hęc nemo considerat: infecti sunt ei persuasione: ac mẽtes eoꝝ poenitus sucũ stulticię pbiberũt. Adorãt ergo insensibilia qui sentiũt: irrõnabilia q sapiũt. exanimia qui uiuũt: terrena q oriuntur e cęlo. Iuuat ergo uelut in aliqua sublimi specula constituti unde uniuersi exaudire possint: Persianũ illud pclamare. O curue in terras aĩę et cęlestiũ manes: cęlũ potius inuemini: ad cuius spectaculũ uos excitauit ille artifex uerus deus: ille uobis sublimẽ uultũ dedit: uos in terrã curuamini: uos altas mentes: et ad parentem suum cũ corpibus suis erectas ad inferiora depmitis: tanq̃ uos penitet nõ quadrupedes esse natos: fas non est cęleste aĩal cũ terrenis ĩ terrãq; uergẽtibus uersari. Quid uos beneficiis cęlestibus orbati: proniq; in terrã uestra sponte pcũbitis? Humi enĩ miseri uolutamini: cũ deorsum queritis q̃d in sublimi querere debuistis. Nam ista mortaliũ digitorũ ludicra & fragilia figmenta: ex quolibet materię genere formata: quid aliud sunt nisi terra ex qua nata sunt? Quid ergo rebus inferioribus subiacetis? Quid capitibus uris terrã supponitis? Cũ ergo uos terrę submittitis humiliores q; facitis: ipi uos ultro ad inferos mergitis: ad mortẽq; dãnatis: quia nihil est terra inferius et hũilius: nisi mors et inferi. quę si effugere uelletis subiectã pedibus uris terrã contẽneretis: corporis statu saluo. q̃d idcirco rectũ accepistis quo oculos atq; mentem cũ eo q fecit conferre possetis. Contẽnere aũt et calcare terrã nihil aliud est: q̃ simulacra nõ adorare q̃a de terra ficta sunt. Itẽ diuitias nõ concupiscere: uoluptates corporis spernere: quia opes & corpus ipm cuius hospitio utimur terra est. Viuũ colite ut uiuatis. Moriatur enĩ necesse est: qui se suãq; aĩam mortuis adiudicauit. Q̃d Cicero & alij qui tuebant sapientes ceteris de terrenis percantibus

Sed quid pdest ad uulgus et ad hoĩes impitos hoc modo cõcionari: cũ uideamus etiam doctos & prudentes cũ religionum intelligant

uanitatem: nihilominus tamē etiam ī his ipis quę dānant colendis: nescio qua prauitate prestare. Intelligebat Cicero falsa esse quę hoies adorarent. Nam cū multa dixisset quę ad euersionē religionū ualerent: ait tñ non esse illa uulgo disputanda. ne suscepta publice religionis disputatio talis extinguat. Quid ei facies: qui cū errare se sentiat: ultro ipe īm lapides impīgat ut populus oīs offendat. ipe sibi oculos eruat ut oēs cęci sint. q nec de aliis bene mereat quos patitur errare: nec de se ipo q alienis accedit erroribus: nec utitur tandem sapientię suę bono ut factis impleat qd mente pcepit: sed prudens & sciens pedem laqueo īserit. ut simul cū cęteris quos liberare ut prudentior debuit & ipse capiat: qn potius siquid tibi Cicero uirtutis est. expire populū facere sapientem. Digna res est: ubi oēs eloquētię tuę uires exeras. Non enī uerēdum est ne tibi īm tam bona cā deficiat oīo. q sepe etiā malas copiose ac fortiter defendisti. sed nimirum Socratis carcerem times. ideoq; patrocinīū ueritatis suscipe nō audes. At mortē ut sapiēs contēnere debuisti. Et erat multo pulchrius. ut ob bene dicta q̄ ob male dicta morereris. Hec tibi laudis plus philippice afferre potuerunt: q̄ discussus error humāi generis & mētes hoīm ad sanitatē tua disputatione reuocare. Sed concedamus timiditati quę īn sapiente eē non pōt. Quid ergo ipe īn eodem uersaris errore? Video te terrena et manufacta uenerari. Vana eē intelligis. et tñ eadem facis quę faciunt ipi quos ipe stultissimos confiteris. Quid igit̄ pfuit uidisse te ueritatem: quā nec defēsurus eēs. nec secuturus? Sed si libenter errāt hi q errare se sentiūt: q̄to magis uulgus indoctū qd pompis īanibus gaudet. aīsq; puerilibus spectat oīa. oblectat frīuolis: et specie simulacroy capitur: nec ponderare secū unā quāq; rem potest: ut intelligat nihil colendū esse qd oculis mortalibus cernitur. qa necesse est mortale sit? Nec mirādum esse si deū non uideāt: cū ipi ne hoīem qdem uideant: quem uidere se credūt. Hoc ei quod oculis subiectū est: nō homo sed hoīs ptpta culum est. cuius qualitas et figura nō ex lināmentis uasculi quo cōtinet: sed ex factis ac moribus puidet. Qui ergo colūt simulacra: corpa sunt hoibus carentia. quia se corpalibus dedert: nec uident plus aliqd mente q̄ corpe: cū sit animi officiū ea subtilius cernere qnę acies corpalis nō potest intueri. Quos hoies idem ille philosophus ac poeta grauiter accusat: tanq̄ humiles et abiectos qui contra naturę suę rōem ad uenerāda si terrena prosternāt. Ait enī. Et facūt aios hūiles formidine diuū: depressosq; pmunt ad terrā. Aliud qdem ille cum hoc diceret sentiebat: nihil utiq; esse colēdum quia dii humana non curent. Deniq; alio loco religiones deorū & cultus īane esse

officiũ confitetur. Nec pietas ulla ẽ uelatũ sepe uideri uertere se ad lapidẽ: atq; oẽs accedere ad aras: et pcũbere humi pstratũ. et pandere palmas añ deũ. delubra nec aras sanguie multo spergere q̃drupedũ: nec uotis nectere uota. Que pfecto si cassa sunt: nõ oportet sublimes et excessos aios auocari atq; ín terrã premi. sed míhil alíud q̃ celestia cogitare. Impugnate sunt ergo a prudentioribus false religioẽs qa sentiebant eẽ falsas: sed nõ est índucta uera. quía qualís aut ubí eẽt ignorabant. Itaq; sic habuerũt tanq̃ nulla esset oĩo. quia uerã non poterãt íuenire. Et eodem mõ íncidert ín errorẽ multo maiorem q̃ illí qui falsam tenebãt. Nam & isti fragilium cultores q̃uis sint íncepti: quía celestia constituunt ĩ rebus corruptibilibus atq; terrenís. aliqd tũ sapie retinẽt: et hẽre ueníam possunt. quia summũ hoĩs officiũ et si nõ re ipa: tũ pposito tenent. si q̃dem hoĩm atq; multoꝝ uel solũ: uel certe maxim ín religione diserimẽ est. Hí uero q̃to fuerũt sapientiores q̃ íntellexerẽt false religioĩs errorẽ: tanto facti sunt stultiores: q̃ esse aliquã uerã nõ putauerẽt. Itaq; qm̃ facilíus ẽ de aliemis íudicare q̃ de suis. dum alioꝝ pcipitiũ uidẽt: non pspexerẽt qd añ suos pedes eẽt. In utraq; igit̃ parte: et summa stultícia íuenitur & odor q̃dam sapie. ut possis dubitare quos dicas potissimũ stultiores: illos ne qui falsam religionẽ suscipiũt: an eos qui uullã. Sed ut dixí uenia concedi posset impitis. & q se sapientes eẽ non fateãtur. his uero non põt: q sapiam pfessi stultíciã potius exhibent. Non sum eq̃dem tã íniquus: ut eos putem diuíníare potuisse: ut ueritatẽ per seipos íueníret. qd̃ fieri ego nõ posse confiteor. sed hoc ab his exigo: qd̃ rõe ipa prestare potuerẽt. Facerent enĩ prudentius si & íntelligerẽt esse aliquã uerã: et falsis impugnatis: aperte pnuntiarent eam que uera eẽt ab hõibus nõ teneri. Sed mouerit eos fortasse illud si q̃ uera eẽt religio: exerceret ac índicaret ne paterẽt eẽ alíud qcq̃. Videre eĩ nullo mõ potuerãt: quare aut a quo: et quẽadmodũ religio uera oppmerẽt. qd̃ est diuíni sacmẽti et celestis archani. Id uero nisi doceat̃: aliqs scire nullo pacto potest. Sũma rei hec est. Impiti & ínsipientes falsas religiones pro ueris habent. quía neq; uerã sciũt: neq; falsam íntelligunt. Prudentiores uero: quia uerã nesciũt: aut ín his quas falsas eẽ íntelligũt perseuerant. ut aliquid tenere uideãtur: aut oĩo mhil colunt ne íncidant ín errorẽ: cũ id ipm maximi sit erroris: uitã pecudũ sub figura hoĩs ímitari. falsum uero íntelligere: est q̃dem sapie: sed hũane. ultra hunc gradũ pcedí ab hoĩe non poterit. Itaq; multi philosophoꝝ religiones ut docui sustuleẽt: uerũ autẽ scire diuíníe ẽ sapie. Nemo aũt per se ipm pueníre ad hãc sapiam potest: nisi doceatur a deo. Philosophi qd̃ summũ fuit humãe sapie assecuti

sunt: ut intelligerent quid non sit: illud assequi nequerũt ut dicerent qd sit. Nota Ciceronis uox est: utinã tam facile uera inuenire possem q̃ falsa conuincere. Quod quia uires humanę conditionis excedit. eius officii facultas nobis est attributa: q̃bus tradidit sciam ueritatis. cui explicandę quatuor posteriores libri seruient. Nunc interim falsa ut cępimus deregamus.

Quid nil maiestati ꝗ ceteri habeant idola

QVid igitur maiestatis possunt hẽre simulacra. quę fuerũt in homũculi ptãte: uel ut aliud fierẽt: uel ut oio non fierent: idcirco apud Oratium Priapus ita loqtur. Olim trũcus erã ficulnus inutile lignum: cũ faber incertus scamnum faceret ne papum: Maluit esse deũ: deus inde ego furũ: auiũq; maxia formido. Quis nõ sit tanto hoc custode securus? Fures ei tã stulti sunt: ut priapi tẽtig mem timeant: cũ aues ipe quas terrore falcis aut inguis abigi existimãt simulacris fabrefactis. idest. hoim plane similibus insideant: nidificent: inqnent. Sed Flaccus ut satirici carmis sęptor derisit hoim uãitatem. Verũ hi qui faciũt: seriam se facere rem opinantur. Deniq; poeta maximus: hõ in ceteris prudens: in hoc solo non poetice: sed aniliter desipiuit: cũ in illis emẽdatissimis libris etiam fieri hoc iubet. Et custos furũ atq; auiũ cũ falce saligna: hellespontiaci seruet tutela priapi. Adorant ergo mortalia: aut a mortalibus facta: frangi eni cremari possunt ac pire: nam et rectis uetustate labentibus sepe cõminui solent. et consupta incendio dilabunt̃ i cinerẽ: et plerũq; nisi sua illis magnitudo subuenerit. aut custodia diligens sepserit: in pdam furibus cedunt. Quę igit̃ insania est: ea timere: p quibus aut ruine aut ignes aut furta timeãtur? Quę uanitas aliquã ab his spectare tutelam: quę tueri semetipa non possunt? Quę puersitas ad eorũ presidia decurrere: quę ipa cum uiolanti multa sunt: nisi a colentibus uindicentur? Vbi ergo ueritas est: ubi nulla nis adhiberi potest religiõi: ubi nihil qd uiolari possit apparet: ubi sacrilegiũ fieri non põt? Quicqd autem oculis mãibusq; subiectũ est: id uero ꝗa fragile est: ab oĩi rõe imortalitatis est alienũ. Frustra igit̃ hoies auro: ebore: gẽmis: deos excolũt et exornãt: q̃i uero ex his rebus nullã possint cape uoluptatem. Quis usus est pciosorũ munerũ nihil sentientibus? An ille qui mortuus? Pari ei ratiõe defunctoꝝ corpa odoribus ac preciosis uestibus illita & cõuoluta humi condiũt qua deos honorant: qui neq; cũ fierent sentiebant: neq; cũ colunt̃ sciunt. Nec eni sensum consecratione sumperunt. Non placebat Persio: q̃ aurea uasa tẽplis inferant̃: supuacuũ putanti eẽ inter religioẽs: q̃ nõ sanctitatis: sed auaritię sit instrumentũ. Illa eni satius est deo quem recte colas inferre pro munere

cōpositū ius fasq; aio: sanctosq; recessus. mentis et incoctū generoso pectus honesto. Egregie sapiēterq; sensit. Verū illud ridiculum subdidit: Hoc esse aurum i tēplis q̄ sint ueneri donate a uirgine pupe quas ille omittere fortasse contēpsit. Non uidebat enī simulacra ipa & effigies deorū policleti & eufranonis et phidie manu ex auro atq; ebore perfectas. Nihil aliud esse q̄ grādes pupas. non a uirginibus quarū lusibus uenia dari pōt. sed a barbaris boibus consecratas. Merito igit etiam senū stultitiam Seneca deridet. Nō inquit bis pueri sumus ut uulgo dicitur: sed semp. uerū hoc interest: q̄ maiora nos ludimus. Ergo his ludicris & ornatis et grandibus pupis: & unguēta et thura & odores inferūt. his opimas et pingues hostias imolāt: q̄bus est q̄dem os: sed carent officio denriū. His peplos et indumēta pciosa: quibus usus uelaminis nullus est. His aurū & argentū consecrāt. que tam non hūt qui accipiūt: q̄ qui illa donarūt. Nec imerito Dionisius sicilie tirānus: post uictoriā grā potius: deos tales concēpsit: spoliauit: illusit. Siqdē sacrilegia sua iocularibus etiā dictis, psequebat. Nam cū Iouis olimpio aureū amictū detraxisset: laneum iussit iponi dicēs. estate esse graue aureū: hieme frigidū. laneū uero utriq; tpi aptū. Idem aureā barbā detrahens: et Esculapio incōgruens: et iniquū esse ait. Cum Apollo pr eius imberbis eet adhuc ac lenis: porem filium q̄ prem barbatū uideri. Item pateras & exuueas: et parua quedā sigilla que simulacroꝝ portēris maibus tenebant detrahebat. et accipe se illa nō auferre dicebat. Per q̄ enī stultū eē & ingratū: nolle accipe ab his ultro porrigēntibus: a q̄bus boā sibi hōes precarētur. Nec enī fecit ipune. qa rex & uictor fuit. Quin etiā sequuta est eū solita felicitas. Vixit eī usq; ad senectutem. regnūq; per manus filio tradidit. In eo igit quia hoies sacrilegia uindicare nō poterāt: oportuit deos ipos sui uindices esse. At si hūilis: qd tale cōmiserit: huic presto sunt flagella: ignes: aculei: cruces. & qcqd excogitare iratis ac furēnbus licet. Sed cū puniūt deprehensos in sacrilegio: ipi de deoꝝ suoꝝ ptāte diffidūt. Cur eī illis potissimū relinquant ulciscendi sui locū: si eos posse aliquid arbitrātur. qnetiā putāt illorū numine accidisse: ut pdones rerū sacrarū comphensi tenerent. et seuiūt nō tam ira q̄ metu. ne si deoꝝ iniuriam nō uindicauerīt: ipos exspectāt pene incredibili silicet uanitate: qui nocituros sibi deos pucant ob aliena scelera. qui ipis a quibus uiolati spoliatiq; sunt: per se ipos nihil nocere potuerīt. At ei sepe ipi quoq; in sacrilegos uindicauerīt. pōt id uel cāu accidisse: uel aliqn nō semp. sed tn paulo post: qn id acciderit ostendam. Sed interim quero cur illi tot et tanta sacrilegia in Dionisio nō uindicauerint. qui nō furtim: sed palā deos

ludibrio habuit. Cur hunc tam potentē sacrilegū a tēplis: a cerimonis: ab imaginibus suis nō arcuerit. Cur etiā sacris rebus ablatis, pspere nauigauit. quod loco ipo testatus est ut solebat. Videtis ne inquit comitibus suis naufragium timētibus: q̄, pspera sacrilegis nauigatio ab ipis īmortalibus tribuat̄. Sed hic fortasse a Platone didicerat deos nihil eē. Quid. C. uerres quem Tullius accusator eius eidem Dionisio & phalari et tirānis oīmbus compat. nōne oēm siciliam cōpilauit sublatis deoꝝ simulacris ornamentisq; phanoꝝ? Ociosum ē, psequi singula. Vnum libet cōmemorare: in quo accusator oīmbus eloquētię uiribus: oīni deniq; conatu uocis et corpis deplorauit. De Cerere uel cathinēsi uel erbnensi: quarū alterius tāta fuit religio: ut adire tēpli eius secreta penetralia uiris nefas eēt. Alterius antiqtas tāta: ut oēs historię loquantur ipam deam fruges in erbne solo pmum reppisse: filiamq; eius uirginē ex eodem loco raptā. Deniq; graccāis tpibus turbata republica et seditiōibus & ostentis: cū reptū eēt in carmibus sibillinis: antiqssiām Cererē deber placari: legati sunt erbnam missi. Hęc igit̄ Ceres uel religiosissima quā uidere maribus ne adorādi qdem grā licebat. uel antiquissima. quā scilicet S. P. Q. R. sacrificiis domisq; placauerat. ex archanis ac uetustis penetralibus a. C. Verre īmissis latrōibus seruis īpune sublata est. Idem uero cū affirmaret se a siculis ut cām, puncię suscepit oratim: his uerbis usus est sese iam ne deos qdem in suis urbibus ad quos confugerent habere: q̄ eorū simulacra sanctissima. C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. Quasi uero si Verres ex urbibus delubrisq; sustulerat: de cęlo quoq; sustulerat. Vnde apparet istos deos nihil hēre amplius: q̄ materiam de qua sunt fabricati. nec īmerito. Ad te. M. T: hoc ē ad hoīem siculi confugerūt. qm̄ triennio sunt expti deos illos nihil ualere. Essent enī stultissimi: si ad eos ob defendēdas iniurias hoīm confugissēt. Qui. C. Verri ne pro seipis irati esse potuerīt. At enī Verres ob hęc facinora damnatus est. non ergo dii uindicauerūt: sed Ciceronis industria. qua uel de phēsores eius oppressit: uel grę restitit. Quid q̄ apud ipm Verrē non fuit ulla dānatio: sed uacatio. ut quē admodū Dionisio deoꝝ spolia gestanti: dii īmortales bonā dederāt nauigationē. sic etiā Verri bonā qetem tribuisse uideāntur. in qua sacrilegiis suis trāquillę fruī posset. Nam fremētibus postea ciuibus bellis sub obtētu dñationis ab oīni piculo & metu remotus: alioꝝ graues casus et miserabiles exitus audiebat. et qui cecidisse solus oibus stantibus uidebat̄. is uero uniuersis cadentibus solus stetit: donec illū & opibus sacrilegio partis et uita saciatū: ac senectute confectū: proscriptio triū uiralis auferret eadem scilicet

quę Tullium violare deorꝫ maiestatis ultorem. Quim etiam foelix im eo ipo
fuit: qp añ suā mortē crudelissimā exitū sui accusatoris audiuit. diis uidelicet prouidentibus: ut sacrilegus ac predo ille religionum suarum non ante moreretur: q̄ solatiū de ultione cępisset. Quid solus omnium creator: ut
ait deus est solus cę colendus nec elementa nec corpora celestia
aliqd diuinitatis sint in quo & stoici desipiunt q stellas deos
putant quę nū sua uoluntate moueantur sed dei et qua rōne c.

Ca. v.

QVanto igitur rectius est omissis insensibilibus et uanis oculos eo tendere: ubi sedes: ubi hitario est dei ueri. qui terram stabili firmitate suspendit: qui cęlum distinxit astris fulgentibus: qui solem rebus humanis dariissimū ac singulare lumē in argumentū suę ac unicę maiestatis accēdit. Terris aūt maria circūfudit: flumia sempiterno lapsu fluere pcepit. iussit et extēdi cāpos: subsidere ualles: frōde tegi siluas: lapidosos surgere mōtes. Quę utiq; oia non Iupiter fecit. qui añ annos mille septingentos natus est. sed ille opifex: rerū mundi melioris origo: qui uocat̄ deus. cuius principiū qm̄ nō pōt cōprehēdi. nec queri debet q̄dem. Satis est hōi ad plenā pfectāq; prudentiam: si deū esse intelligat. cuius intelligētię uis & summa hęc est: ut suscipiat & honorificet cōem parētem generis humani. et rerū mirabilium fabricatorē. unde q̄dam hebetis obtusiq; cordis: elementa que et facta sunt et carēt sensu tanq̄ deos adorāt. qui cū dei opa mirātur: cęlū cū luminibus uariis. terrā: cū cāpis & mōtibus. maria: cū fluūibus et stangis et fontibus. earū rerū admiratione obstupefacti: et ipius artificis oblii: quē uidere nō poterāt: eius opa uenerari et colere coepert. nec unq̄ intelligere querūt: q̄to maior q̄ mirabilior sit qui illa fecit ex nihilo. quę cū uideāt diuinis legibus obsequentia. cōmodis atq; usibus hoīm ꝓpetua necessitate familiari. tñ illa deos existimāt esse. ingrati aduersus beneficia diuina. qui deo & pri indulgentissimo: sua sibi opa ptulert. Sed qd mirū si aut barbari: aut ipiti hoies errāt cū et philosophi stoicę disciplinę in eadē sint opiōe: ut oia cęlestia quę mouēt i deorꝫ numero habēda eē cēseāt. Siqdē Lucilius stoicus apud Ciceronem sic loqtur. Hanc igitur in stellis constantiam: hanc tantā in tam uariis cursibus in omni eternitate cōuenientiam tēporꝫ: nō possum intelligere sine mente rōe consilio. quę cū in sideribus esse uideamus: non possumus ea ipa nō in deorꝫ numero ponere. Itē paulo supius. Restat inqt ut motus astrorū sit uolūtarius. quę qui uideat nō indocte solū uerū etiā impie faciat si deos esse neger. Nos uero et q̄dē cōstāter negamus. ac uos o philosophi nō solū indoctos: et ipios: uerū cęcos: et inepros: deliros ꝓbamus. qui ignorantiā

Deꝰ principiū: cum cōprehendi nō possit: et q̄ri nō debet:

q̄ pulchre cōtra adoratores florꝰ deorum.

Lucilius ap̄ Ciceronem.

impitoꝝ uanitate uicistis. Illi ei solem & lunã: uos etiã sidera deos putatis.
Tradite igitur nobis stellarũ misteria. ut aras & tẗpla singulis erigamus. ut
sciamus quo: quãq; ritu: quo die colamus: qbus nõibus: qbus ꝑcibus ad-
uocemus. nisi forte nullo discrimine tam innumerabiles: tam minutos deos
aceruatim colere debemus. Quid: q̃ argumẽtũ illud quo colligũt uniuersa
cęlestia deos eẗ in cõtrariũ ualet. Nã si deos eẗ idcirco opinantur: qa cęteros
et rõnabiles cursus hũc errãt. Ex hoc ei apparet deos nõ esse. q̃ ex orbitate
illis a prestitutis itineribus nõ licet. Cęterũ: si dii eẗnt: huc atq; illuc passim
sine ulla necessitate ferrentur. sicut aiantes in terra. quoꝝ qa libere sunt uo-
luntates: huc atq; illuc uaganẗ ut liber: et quo quẗq; mens duxerit eo ferẗ.
Non est igitur astroꝝ motus uoluntarius sed necessarius. quia prestitutis le-
gibus officiisq; seruiũt. sed cum disputaret de cursibus siderũ: quos ex ipsa
rerũ ac tẗpoꝝ congruentia intelligebat: non esse fortuitos existimauit. uo-
luntarios esse tanq̃ nõ possent tã disposite: tam ordinate moueri. nisi sensus
illis inesset. officii sui sciens. O q̃ difficilis est ignorãtibus ueritas. et q̃ facilis
scientibus. Si motus ingt astroꝝ fortuiti non sunt: nihil aliud restat: nisi ut
uoluntarii sint. imo uero ut nõ eẗ fortuitos mãifestũ est. ita nec uolũtarios.
Quomõ igitur in conficiendis itineribus constãtiam suã seruãt: nimirũ deus
uniuersi artifex sic illa dispõit: sic illa machinatus est: ut per spacia cęli di-
uina & admirabili rõe decurrerẗ: ad efficiendas succedentiũ sibi temporũ
uarietates. An Archimenes siculus cõcauo ęre similitudinẗ mũdi ac figurã
potuit machinari. in quo ita solem ac lunã cõposuit: ut inequales motus et
cęlestibus similes: cõuersiõibus singulisq; diebus efficerẗ. et nõ mõ decessus
solis & recessus: uel incremẗa: diminutionesq; lunę: uerũ etiã stellarũ: uel
merrantiũ uel uagarũ: dispares cursus orbis ille dum uertitur exhiberet.
Deus ergo illa uera nõ potuit machinari et efficere: quę potuit solertia hois
imitatiõe silare? Vtrũne igitur stoicus si astroꝝ figuras i illo ęre pictas effic-
tasq; uidisset: suo illa cõsilio moueri diceret. ac nõ potius artificis ingenio. Inest
ergo sideribus rõ: ad pagẗdos meatus suos apta. sed dei est illa rõ: qui fecit
et regit oia. non ipoꝝ siderũ quę mouenẗ. nam si solem stare uoluisset: per-
petuus itaq; dies esset. Item si motus astra non hẗrent: quis dubitat sempi-
ternam noctem fuisse futuram? Sed ut diei ac noctis uices eẗnt: moueri ea
uoluit. et tã uarie moueri: ut nõ mõ lucis ac tenebrarũ mutue uicissitudines
fierent: qbus laboris & qẗis alterna spacia constarent. sed etiã frigoris &
caloris et diuersoꝝ tẗpoꝝ nis ac ptãs: uel generãdis uel maturãdis fructi-
bus cõueniret. Quã solertiã diuinę ptãtis in machinãdis itineribus astroꝝ:

at certos

O q̃ difficilis est ignorantibus ueritas

Archimenes siculus figuram mundi machinatus.

qa philosophi nõ uidebãt: aĩalia eẽ sidera putauerẽt, tãq; pedibus et sponte non diuina rõe pcederẽt. Cur aũt excogitauerit illa deus: qs nõ intelligit? scilicet ne solis luce decedẽte: nimiũ ceca nox tetris atq; horrẽtibus tenebris ĩgraueſceret: noceretq; uiuẽtibus. Itaq; et celũ simꝫ mira uarietate distinxit, et tenebras ipas multis minutisq; lũibus tẽpauit. Quãto igitur Naso sapientius: q̃ illi qui sapie studere se putant. qui sentit a deo lũia illa ut horrorem tenebrarũ depelleret instituta. Is eũ librũ quo phenomena breuiter coprehendit: his tribus uersibus terminauit. Tot numero taliq; deus simulacra figura. Imposuit celo perq; atras sparsa tenebras. Clara prunose iussit dare lũia nocti. Quod si fieri non põt: ut stelle dii sint. ergo nec sol qdem ac luna dii esse possunt. qm lũibus astroꝝ nõ rõe differũt: sed magnitudine. Quod si hi dii non sunt: ergo nec celũ qdem in quo illa omia continentur.

Naso

Xpus omdy

Qd nec terra nec aqua nec pars aliqua mũdi nec uniuersus ipse deus sit animatus sicut stoici mentiunt q qd astruunt. c.

Ca. VI

Simili modo si terra quã calcamus: quam subigimus. et colimus ad uictũ: deus nõ est. nec campi qdem ac montes dii erũt. Sed hi non sunt. ergo nõ tellus qdem. uniuersa deus uideri põt. Item si a qua que seruit aiantibus ad usum bibendi: aut lauandi. deus nõ est. ne fontes quidem: ex quibus aqua pfluit. Si fontes non sunt: ne flumia quidem que de fontibus colligũtur. Si flumina quoq; dii nõ sunt: ergo & mare. quod ex fluminibus constat deus hẽri nõ põt. Quod si neq; celũ neq; terra neq; mare. que mũdi partes sunt: dii esse nõ possunt. ergo ne mundus qdem totus deus est. quem idem ipi stoici et aiantem & sapientẽ esse contendũt. Et pptera deũ in quo tam inconstãtes fuerũt: ut nihil dictum sit ab his: qd non ad hisdem fuerit euersum. Sic enĩ argumentantur fieri nõ posse: ut sensu careat: qd sensibilia ex se generat. Mũdus autẽ generat hoiem: qui ẽ sensu preditus. ergo et ipm sensibilem esse. Item sine sensu esse non posse cuius ps hẽat sensum. Igitur quia homo sensibilis est. etiam mũdo cuius ps hõ est inesse sensum. Propositiones quidem uere sunt. et sensibile eẽ qdem sensu preditũ generat. et hẽre sensum. cuius pars sensu aucta sit. sed assuptioẽs false q̃bus argumẽta concludunt. quia neq; mũdus generat hoiem: neq; mundi hõ pars est. nam hoiem a pncipio idem deus fecit. qui et mũdũ. et nõ est mundi pars homo: sicut corpis membrum. Potest enĩ mũdus esse: sine hoie: sicut urbs & domus. Atqui ut domos uniusꝰ hois habitaculũ est: et urbs uniusꝰ populi. sic & mundus domiciliũ totius humãi generis. Et aliud est quod incolitur: aliud qd incolit. Sed illi dũ student id qd falso suscepãt confirmare: et sensibilem eẽ mundũ:

et deũ: argumẽtoꝝ suoꝝ consequẽtia nõ uiderũt. Nã si mundi pars est hõ: et sensibilis ẽ mundus: quia hõ sentit. Ergo qa mortalis est hõ: mortalis fit mundus necesse est. nec tantũ mortalis: sed etiam omnibus morbis et passiombus subiectus. Et e contrario si deus est mũdus: et partes eius utiq; immortales sunt. ergo & hõ deus est: qma ps est ut dicitis mundi. Si hõ: ergo iumẽta & pecudes: et cętera genera bestiarũ: et auiũ & piscũ. qm̃ illa eodez mõ sentiũt: et mundi partes sunt. At hoc tollerabile est. Nam & hęc colunt egiptii. sed res eo pueit: ut et ranę & culices et formicę dii eẽ uideanẽ. quia et ipis ínest sensus: et ex pte mundi sunt. ita semp argumẽta ex falso petita: ínepros et absurdos exitus habẽt. Quid q̃ iidem ipi aiũt: deoꝝ & hoim cã mũdum eẽ constructũ. q̃i cõem domũ. Ergo nec mundus deus ẽ nec aians: si constructus est. aians enĩ non construitur: sed nascitur. Et si est ędificatus: et sic utiq; tanq̃ domus tanq̃ nauis. Est ergo aliquis artifex mundi deus. et seorsum erit mundus qui factus ẽ: seorsum ille qui fecit. Iam illud qdem repugnans et absurdum: q̃ cũ cęlestes ignes cęteraq; mundi elemẽta deos esse affirmẽt. Item ipm deũ mũdum dicũt. Quomõ põt ex deoꝝ multoꝝ aceruo unus deus confici: si astra dii sunt. mũdus ergo nõ deus: sed domicilũ deoꝝ est. Si uero mundus deus est: ergo illa oia quę sunt in eo dii nõ sunt. sed dei membra: quę utiq; solidi nomẽ accipe nõ possunt. Nec eĩ recte quis dixerit membra hois unius multos hoies esse. sed tñ nõ est similis compatio aialis et mundi. Animal enĩ qa sensu preditũ est: et membra eius habent sensum. nec nisi a corpe diuulsa putrescũt. Cuius igitur rei similitudinẽ gerit mũdus? Nimirũ ipi docent cũ factũ esse non diffitenẽ. ut esset diis & hõibus q̃i cõis domus. Si ergo est constructus ut domus: nec ipe deus est: nec elemẽta quę sunt ptes eius: qa neq; domus here dñium sui põt: neq; illa de qbus domus constat. Non tm̃ igitur uarietate: sed etiã uerbis suis reuincũtur. Sicut eĩ domus in usu habitãtis facta per se nihil sentit: dñoq; subiecta est qui eã fecit. aut incolit: ita mundus per se nihil sentiens: factori deo subiacet. qui eũ in usu sui fecit. Quod duplicitur peccatur insipientes & qa uaricia sub obtentu religionis colũt preualente tõne traditione maiorum & q fuerũt maiores quos auctoritas prudentiae uetustatis

Ca. VII.

OVplici ergo rõe peccatur ab insipientibus. Primũ q̃ elemẽta. idest. dei opera deo preferũt. Deinde q̃ elemẽtoꝝ ipoꝝ figuras humana spẽ comprehẽsas colunt. Nam solis luneq; simulacra humanum in modum formãt. Item ignis & terrę et maris quę illi Vulcanũ Vestam Neptũnum uocant. nec elementis ipis in aperto litant. Tanta hoies imaginũ cupiditas

tenet: ut iam uiliora dicantur illa quę uera sunt. auro scilicet gemis et ebore delectantur. Hoy pulchritudo ac nitor perstringit oculos. nec ullā religionē putant. ubiq; illa nō fulserint. Itaq; sub obtentu deoy auaritia & cupiditas colitur. Credunt enī deos amare qcqd ipi concupiscūt. qcquid est, ppter qd furta: et latrocinia: et homicidia quotidie seuiūt. propter qd bella per totū orbē populos urbesq; subuertūt. Consecrāt ergo diis manubias et rapinas suas. quos certe necesse ē imbecilles eē: ac summe uirtutis exptes: si subiecti sunt cupiditatibus. Cur ei cęlestes eos putemus: si desiderāt aliqd de terra? uel beatos: si aliqua re indigent? uel in corruptos: si uoluptati habent ea: in qbus appetendis cupiditas hoim non imerito damnat? Venūt igitur ad deos: nō tam religionis gra: quę nulla pōt esse in rebus male partis et corruptibilibus: q̄ ut aurum oculis hauriant: nitorem leuigati marmoris aut eboris aspiciant: ut insignes lapillos et coloribus uestes. uel distincta gemmis fulgentibus pocula insatiabili contemplatione contractent. Et quanto fuerint ornatiora templa et pulchriora simulacra: tāto plus maiestatis habere credantur. adeo religio eorum nihil aliud est: q̄ cp cupiditas humana miratur. Hee sunt religiones quas sibi a maioribus suis traditas pertinacissime tueri ac defendere perseuerāt: nec considerāt quales sint: sed ex hoc probatas atq; ueras esse confidunt: cp eas ueteres tradiderunt. tantaq; est auctoritas uetustatis: ut ingrere in eā scelus eē dicat. Itaq; crediti ei passim tanq̄ cognite ueritati. Denique apud Ciceronē sic dicit Cocta Lucilio. Hebes balbe. quid cocta qd pontifex sentiat. fac nūc ego intelligā. quid tu sentias. a te enī philosophię rōem religionis accipe debeo. Maioribus aūt nris etiā nulla rōe reddita rōis est credere. Si credis: cur ergo rōem reqris quę pōt efficere ne credas? si rōem reqris & querēdam putas: ergo nō credis. Ideo enī queris ut eam sequaris cum inueneris. docet te ecce ratio: non esse ueras religiones deoy. quid facies? Maiores ne pocius an rōnem sequeris? Quę qdem tibi nō ab alio insinuata: sed a te ipo inuenta & electa est: cū oēs religioēs radicitus eruisti. Si rōem mauis: discedere te necesse est ab institutis et auctoritate maioy. qm̄ id solum rectū est qd rō prescribit. Si autē pietas maiores seq suadet: fatere igitur & stultos illos fuisse: qui excogitatis contra rōem religiōibus seruiūt. et te ineptū qui id colas qd falsum esse cōuinceris. sed tn qm̄ nobis tantope maiorū nomen oppōitur. uideamus tn qui fuerint maiores illi a quoy auctoritate discedi nefas dicit. Romulus urbē condituru: pastores inter quos adoleuerat cōuocauit. cūq; is numerus condēde urbi parū idoneus uideret: constituit asilum. Eo passim confugerit. ex fini-

Seruat idem et hodie in hu[illegible] latinis.

Cicero

Cocta

Lucilius

Nota quanta fides uetum dicit

pulchra conclusio

Romulus

rimis locis pessimi qq; sinę ullo cōditioīs discrimīe. ita cōflauit ex his omī-
bus populū: legiq; ī Senatū eos: q ętate anteibāt. et pres appellauit: quoꝝ
cōsilio gereret oia. de quo senatu Propcius elegiarū scptor hęc loqtur. Buc-
cia cogebat pscos ad uerba qrites. Cęterū illi ī prato sepe senatus erat. Cu-
ria ptecto nunc quę nitet alta senatu. Pellicos hūit rustica corda pres. Hii
sunt pres quoꝝ decretis eruditi ac prudētes uiri deuotissime seruiebāt. idq;
uerū ac īmutabile oīs posteritas iudicet. ꝙ centū pellitī senes senatū esse uo-
luerūt. quos tamen ut īm pmo libro dictū est: Pompilius illexit ut esse cre-
derent sacra quę ipe tradebat. Est uero ꝙ illorū auctoritas tanti habeatur a
posteris: quos nemo cū uiuerēt neq; summus neq; ifimus affinitate dignos
iudicauit. Qd tonc potuit mirandu e & que miracula tempta
sunt ad cōfirmatione erroris multoꝝ

Ca viii

QVare oporteret ī ea esse maxie īm qua nitę rō uersatur sibi quemq;
considere suoq; iudicio ac ppis sensibus miti ad īuestigādam & pspiciendam ueritatē quā credentem alienis erroribus decipi tanq; ipm rōis exptē. dedit omibus deus p uirili portione sapiam ut īnaudita īuestigare possent & audita ppendere. Nec ąa nos illi tpibus aīcesserūt. quę si omibus ęqualiter daī occupari: ab antecedentibus non pōt. illabilis est tanq; lux & claritas solis. quia ut sol oculoꝝ: sic sapia lumen est cordis hūani. Quare cū sapere. idest. ueritatem querere omibus sit īnatū sapiā sibi adimunt q sine ullo iudicio īuēta maioꝝ pbant & ab aliis pecudū more ducūtur. sed hoc fallit ꝙ maioꝝ noie posito nō putāt fieri posse ut aut ipi plus sapiant: quia minores uocātur: aut illi desipuerint ąa maiores noiant. Quid ergo ipedit qn ab ipis sumamus exēplum. Aut qūo illi que falsa īuenerāt posteris tradiderūt. sic nos qui uerū iueniīmus posteris meliora tradamus. Supest īngens questio cuius disputatio nō ab īngenio sed a scia uenit quę pluribus explicanda erit nequid dubiū oio relinquat. Nam fortasse aliquis ad eam confugiat quia multis et nō dubiis tradunt auctoribus eos ipos quos docuimus deos nō esse. maiestatem suā persepe ostēdisse et pdigiis & somniis auguriis et oraculis et sane multa enumerari possunt digna miracula. Impmis illud quod Accius Nauius summus augur cū Tarquinum Priscū cōmoneret ut nihil noui facere inciperet nisi prius esset inauguratus. eiq; rex artis eius elcuans fidem diceret ut consultis auibus renunciaret sibi utrū ne fieri posset id qd ipe aio concepisset affirmaretq; Nauius posse. Cape igit hanc īnqt cotem eāq; nouaculo dissice. at ille īncūctāter accepit ac secuit. Deīnde illud quod Castor et Pollux bello latino apud lacū Iuturne uisi sunt equoꝝ

properius.
Versus property. ad centum
Con. c. ne miraris de consptu.
Veritatem qrere omibus est īnatum.
Pecudum more ducunt
De Miraculis totum. qd sequitur.
Accius Nauius comonēs Tarquinium priscum.
Castor et pollux.

sudorē abluentes cū ędes eoꝝ quę tuncta fonti erat sua spōte patuisset. Idē bello macedonico eqs albis insidentes Publio uacinio Romā nocte uenēti se obtulisse dicuntur nūciantes eo die regem Persen nictū atq; captum. quod paucis post diebus litterę Pauli uerū fuisse docuerūt. Illud etiā mirabile q; simulacrū fortunę muliebris nō semel locutū esse traditē. Item Iunonis monetę cū captis uciis ex militibus ad eam trasferendam unus iocabūdus ac ludens interrogaret utrū ne Romā migrare uellet. Rndit uelle. Claudia quoq; pponitur in exēplo miraculi. Nam cū ex libris sibillinis id ea mater esset accita & in uado tiberim flūis nauis in qua uehebatur hesisset nec ullo modo aut ulla ui cōmouerē. Claudiam ferūt quę semp ipudica esset habita ob immios corpis cultus deā submissis gembus orasse ut si se castā iudicaret suū cingulum sequerē. Ita nanim quę ab oīm iuuēture nō ualuit cōmoueri ab una muliere esse cōmotā. Illud ęque mirū q; lue seuiente Esculapius Epidauro accitus urbē Romā diuturna pestilentia liberasse phibet. Sacrilegi quoq; numerari possunt quoꝝ presentibus pęnis iniuriā suā dii uindicasse credūtur. Appius Claudius censor cū aduersus rnsum ad seruos publicos sacra Herculis transtulisset lūibus orbatus est. Et potitioꝝ gens quę pdidit intra unius anni tēpus extincta est. Item censor Fulnius cū ex Iunonis lacinie tēplo marmoreas tegulas sustulisset: quibus edem fortunę equestris quā Rome fecerat tegeret mēte captus est. Et amissis duobus filiis i Illirico militannbus summo aī merore consumptus est. Prefectus enī. M. Antonii Turullius cū apud choos euerso Esculapii luco classe fecisset: eodem postea luco a militibus Cęsaris est interfectus. His exēplis adiūgit Xirrhus qui sublata ex thesauro pserpinę locrēsis pecunia naufragiū fecit a uicinis dęę litoribus illisus est. ut nihil pter eā pecuniā incolumē repireē. Ceres quoq; millesia multū sibi apā hoīes ueneratioīs adiecit. Nā cū ab Alexandro capta cinitas esset ac milites ad eā spoliandā irrupissent oīum oculos repente obiectus fulgor ignis extinxit. Repiūtur etiā somnia quę uim deoꝝ uideanē ostendere. Tiberio nāq; Attinio hōi plebeio qui per qetem obuersatus esse Iupiter diciē. et pcepisse ut consulibus et senatui nūciaret ludis circensibus proximis presultorem sibi displicuisse q; Antronius maximus qui diuerberatū seruum sub furca medio circo ad supplicium duxerat. ideoq; ludos instaurari oportere. qd cū ille neglexisset: eodem die filiū pdidisse. ipe autē graui morbo est correptus. Et cū rursus eandem imaginē cerneret querentē satis ne poenarū pro neglecto impio pependisset lectica delatus ad cōsules. et oīni re in senatu exposita recepisse corpis firmitatē. sulsq; pedibus domū

Miracula

Nota de Claudia in exem. miraculum,

Vindicte sacrilegiorum

Somma.

redisse. Illud quoq; somnium nõ minoris admiratiois fuit: quo Cesar Augustus dr̃ esse seruatus. Nam cũ bello ciuili brutiano iplicatus grauí morbo abstinere prelio statuisset medico eius Artorio minerue spẽs obseruata est. monẽs ne ꝓpter corpis ibecillitatẽ castris se cõtiẽret cesar. Itaq; ĩ acie lectica perlatus est. Eodem die a Bruco castra capta sunt. Multa preterea exempla similia possunt ꝓferri: sed uereor ne si fuero in ꝓposicione rerũ contrariarũ diutius imoratus: aut oblitus esse ꝓpositi uidear: aut crimen loquacitatis incurram.

EXponam igitur oim istoꝝ rõem quo facilius res difficiles & obscure intelligantur: et has oẽs simulatas numinis prestigias reuelabo: qbus inducti hoies a ueritatis uia longius recesserũt. sed repetam longe altius ut si quis ad legendũ exps ueri et ignarus accesserit. Instituat̃ atq; itelligat ꝙ tandem sit caput hoꝝ & cã malorũ. eclumie accepto suos ac totius generis humani perspiciat errores. Sicut mr̃ sine exẽplo genuit: sic ineffabiliter pr̃ genuisse credenduus coeternũ. De matre natus est: qui ante iam fuit. de pre qui aliqñ non fuit. hoc fides credat. intelligentia nõ requirat. Ne autem nõ inuentũ putet incredibile: aut reprus nõ credat singulare. Cum esset deus ad excogitãdum prudentissimus. ad faciendũ sollertissimus anteq̃ ordiret̃ hoc opus mundi: qm̃ plení et consumati boni fons in ipo erat. sicut ẽ semper ut ab eo bonũ tanq̃ riuus oriret̃. longeq; pflueret ꝓduxit simílem sui spũm qui esset uirtutibus dei pris preditus. Quomõ autẽ id uoluerit: in quarto docere conabimur libro. Deinde fecit alterũ in quo indoles diuinę stirpis nõ permansit. Itaq; suapte inuidia tanq̃ ueneno infectus est: et exbono ad malum transcendit suoq; arbitrio qd̃ a deo illi liberũ datũ fuerat contrariũ sibi nomẽ asciuit. Vnde apparet cũctoꝝ malorꝝ fontem esse liuorẽ. Inuidit ei illi ãcessori suo: qui deo pri perseuerãdo tũ cõprobatus etiã et carus est. Nunc ergo ex bono per se malum effectum greci diabolum appellant. nos criminatorẽ uocamus. ꝙ crimina in que ipe illicit ad deũ deferat. Exorsus igitur deus fabricã mundi illum ꝑmũ & maximũ filiũ prefecit operi imenso: eoq; simul & consiliatore usus est: et artifice ĩ excogitãdis ornãdis faciendisq; rebus. qm̃ is et prudẽtia et rõe et ptãte ꝓfectus ẽ. de quo nũc parcius qd̃ alio loco et uirtus & nomen eius et ratio enarrãda nobis erit. Nemo querat ex qbus ista materiis tam magna tam mirifica opera deus fecerit. Oia enim fecit ex nihilo. Nec audiẽdi sunt poetę: q aiũt chaos ĩ ꝑncipio fuisse. idest. confusionem rerũ atq; elementoꝝ. Postea uero dirimisse omnem illam

congeriē: singulisq; rebus ex confuso aceruo separatis in ordiemq; descriptis instruxisse mundū pariter et ornasse. q̄bus facile rūdere prātē dei nō intelligentibus quē credunt nihil efficere posse nisi ex materia subiacēte ac ꝓpata in quo errore etiā philosophi fuerunt. Nam Cicero de natura deorū disputans ait sic. Primū igitē nō est ꝓbabile eā materiam rerū unde orta sunt oīa esse diuina ꝓuidentia effecta. sed hīe & habuisse uim et naturā suam. unde igitē faber cū quid ēdificaturus est: non ipse facit materiā: sed ea utitur quę sit perata. pictorq; idem. Sic isti ꝓuidētię diuīę materiā presto eē oportuit non quā ipse faceret: sed quā haberet paratam. q̄ si nō est a deo materia facta ne terra q̄dem et aqua & aer et ignis a deo factus est. O quāta sunt uitia in his decem uersibus. Primū q̄ is q̄ ī aliis disputatiōibus & libris fere oībus prouidētię fuerit asserror: et qui acerrimis argumētis īpugnauerit eos: qui prouidentiam nō esse dixerūt. Idem nūc q̄ī proditor aliquis aut transfuga prouidentiā conatus est tollere. in quo si contradicere uelis: nec cogitatiōe opus ē: nec labore sua illi dicta recitāda sūt. Nec eī abullo poterit cicero q̄a Cicerone uehemētius refutari. Sed concedamus hoc mori & istituto achademicoꝝ: ut liceat hōibus ualde liberis dicere ac sentire quę uelint: sententias ipīus consideremus. Non est ingr ꝓbabile materiam rerū a deo factā. Quibus hoc argumētis doces. Nihil enī dixisti quare hoc nō sit probabile. Itaq; mihi e contrario uel maxīe ꝓbabile uideē: nec tamen temere uidetur cogitanti plus esse aliquid in deo: quē ꝓfecto ad ibecillitatem hoīs redigis: cui nihil aliud q̄ opificiū concedis. Quomō igitē ab hoīe diuina illa uis differret: si ut hō. sic etiam deus ope indiget aliena. Indiget autē si nihil moliri pōt: nisi ab altero illi materia ministreē. qd si fit inpfecte utiq; uirtutis est: et erit iā potentior iudicādus materię institutor. Quo igitē noīe appellabitē qui potētia deū uicit. Si q̄dem maius est ꝓpria facere: q̄ aliena disponere. Si aūt fieri nō pōt ut sit potentius deo quicq̄: quē necesse est pfecte eē uirtutis prātis rōnis. Idem igitē materię fictor est: qui et rerū ex materia constantiū neq; enī deo nō faciente & iuuito eē aliqd: aut potuit aut debuit. Sed probabile est ingr materiam rerū & hīe et habuisse naturā suā & uim: quam uim potuit hīe nullo dante: quā naturā nullo generāte. Si habuit uim: ab aliquo eā sumpsit. A quo autē sumere nisi a deo potuit. Si habuit naturam que utiq; a nascendo dicitur: nata est. a quo aūt nisi a deo potuit procreari. Natura enī qua dicitis orta esse oīa. si consiliū non habet: efficere nihil pōt. Si aūt generādi aut faciendi potēs est: habet ergo consiliū: et ꝓpterea deus sit necesse est. Nec alio noīe appellari potest ea uis: in qua est et prouidētia

excogitādi & solertia ptālq; faciendi. Melius igitur Seneca oīm stoicorum acutissimus: qui uidit nil aliud esse naturam q̄ deū. Ergo inquit deum non laudamus: cui naturalis ē uirtus. nec illā didicit ex ullo. īmo laudabimus: q̄uis ei naturalis illa sit. sibi illā dedit: qm̄ deus ipa natura est. Cum igitur ortū rerū tribuis naturę: ac detrahis deo in eodem luto hesitas uersuram solius. A quo eni fieri negas: ab eodem plane fieri mutato nomīe confiteris. Sequtur ineptissima cōpatio. ut faber inqt cū quid edificaturus est: non ipe facit materiam: sed utitur ea quę sit pata fictorq; item cera. Sic isti, puidētię diuinę materia esse presto oportuit: non quam ipe faceret: sed quā haberet paratā. īmo uero nō oportuit. Erit eni deus minoris ptātis si ex parato facit qd est hoīs. Faber eī sine ligno nihil ędificat: quia lignū ipm facere nō pōt. Non posse autē ibecillitatis ē humane. deus uero facit sibi ipse materiā: qa potest. Posse eni dei est. nam si non pōt: deus nō est. Homo facit ex eo quod est: quia per mortalitatem ibecillis est: per ibecillitatem definitę ac modicę potātis. Deus aūt facit ex eo quod nō est: quia per ętermitatē fortis est: per fortitudinem potātis īmense: quę fine ac mō caret sicut uita factoris. Quid ergo mirū si facturus mūdum deus: ꝑus materiā de quā faceret ꝓparauit ex eo qd nō erat: quia nefas eēt deū aliūde aliqd mutuari: cū in ipo uel ex ipo sint oīa. Nam si est aliquid ante illum factū: et qcq̄ nō ab illo factū est: potātem dei & nomē amitteret. At cī materia nunq̄ facta est. sic deus qui ex materia fecit hunc mundum. Duo igit constituūtur ętema: et q̄dem inter se cōtraria. quod fieri sine discordia & pernitie nō pōt. Collidant eni necesse ē ea quoꝝ uis et rō diuersa est. si utraq; ętema esse nō poterūt. si repugnāt qa supare alterū necesse est. Ergo fieri nō pōt: qn ętemi natura sit simplex: ut inde oīa uelud ex fonte descenderint. Itaq; aut deus ex materia ortus est: aut materia ex deo. Quid hoꝝ sit uerius facile ē intelligi. Ex his eī duobus alterū sensibile est: alterū caret sensu. Potestas faciendi aliqd nō pōt esse nisi in eo quod senit: qd sapit: quod cogitat: qd mouet. Nec incipi aut fieri aut consumari qcq̄ pōt: nisi fuerit rōe preuisum. Et quē admodum fiat anteqū est. aut quē admodū constet postq̄ fuerit effectū. Deniq; is facit aliqd qui habet uoluntatē ad faciendum: et manus ad id qd uoluit īplendum. Quod autē insensibile est: iners et torpidū semp iacet. nihil inde oriri pōt: ubi nullus ē motus uoluntarius. Nam si oīe aīal rōe constat: certe nasci ex eo non pōt quod rōe preditū nō est. nec aliūde accipi potest id: quod ibi unde peritur non est. Nec tn cōmoueat aliquē: q aīalia quedā de terra nasci uidentur. Hęc enim non terra per se gignit: sed spūs dei sine quo nihil gignitur. Non ergo

deus ex materia: qa sensu preditũ & insensibili. sapiens ex bruto. ipatibile de patibili. expers corpis de corpali nunq̃ pōt oriri: sed materia potius ex deo est. Quidqd enī est solido et intractabili corpe: accepit externā uim. qd̃ accepit uim dissolubile est: quod dissoluitur interibit: quod interit ortũ sit necesse est. Quod ortũ est habuit fontẽ unde oriret. idest. factorem aliquem sensientem: prouidum: pitũ faciendi. is est, pfecto nec ullus q̃ deus. Qui qm̃ sensu. rōe. prouidentia. potāte. uirtute pditus est: et aiantia: et naiata creare et efficere pōt. quia tenet quo quidq; sit faciendum. Materia uero semp fuisse non pōt. qa mutationē nō capet: si fuisset. Quod enī semper fuit semper esse nō desit. et unde abfuit: pncipiũ abesse hinc etiam finē necesse est. Quin etiā facilius est ut id quod habuit initiũ fine careat: q̃ ut hēat finē. qd̃ initio carnit. Materia ergo si facta non est: nec fieri ex ea quirq̃ pōt. Si fieri ex ea non pōt: nec materia qdem erit. Materia enī est ex qua fit aliqd. Omne autē ex quo fit: quia recipit opificis manũ: destruitur. et aliud esse incipit. Ergo qm̃ finē habuit materia: tũ cũ factus ē ex ea mũdus. et initiũ quoq; habuit. Nam qd̃ destruitur: edificatũ est. qd̃ soluitur alligatũ: qd̃ finitur incoeptũ est. Si ergo ex cōmutatiōe ac fine materia colligitur habuisse pncipiũ: a quo alio fieri nisi a deo potuit? Solus igitur deus est q factus nō est: et idcirco destruere alia pōt. ipe destrui non pōt. pmanebit semper in eo qd̃ fuit. quia nō est aliũde generatus nec ortus. nec natiuitas eius ex aliqua re alia pēdet: que illum mutata dissoluat. Ex se ipo est ut in pmo diximus libro. Et ideo talis ē qualem se esse uoluit ipassibilis immutabilis incorruptus btūs eternus. Iam uero illa conclusio qua snia terminauit. Tullius multo absurdior. qm si materia inqt a deo non est facta: nec terra qdem & aqua: et aer & ignis a deo factus est. Quā callide piculũ preteruolauit. Sic enī supius illud assumpsit tanq̃ pbatione nō indigeret: cũ id multo esset intertius. q̃ illud, ppter quod assumptũ est. Si nō est inquit a deo facta materia: nec mũdus a deo factus est. Ex falso maluit colligere qd̃ falsum est: q̃ ex uero qd̃ uerũ. Et cũ debeant incerta de certis, pbari: hic, pbationē sumpsit ex incerto ad euertendũ quod erat certũ. Nam diuia, puidentia effectũ esse mũdum. ut taceam de maximo trimegisto q hoc pdicat. Taceā de carminibus Sibillarũ: que idem nuntiāt. Taceam de, pphetis: qui opus mundi & opifiritũ dei uno spũ ac pari uoce testantur. Etiam inter philosophos pene uniuersos cōuenit. Idem etiam pitagoriti. stoici. pipathetici: qui sunt pncipales oim disciplinę. Denicq; a primis illis septem sapiennbus uti a Socrate usq; ad Platonem: pro confesso etiam indubitato habitũ est. donec unus multis post seculis extitit delirus Epicu-

rus.qui auderet negare id quod est euidentissimũ studio scilicet inueniendi noua.ut noĩe suo constitueret disciplina.et quia nihil noui potuit repire ut tñ dissentire a ceteris uideretur: uetera uoluit euertere: ĩ quo illũ circũlatrãtes philosophi oẽs coarguerẽt.Certius est igitur mundũ ꝓuidentia instructũ: q̃ materiam prouidentia cõglobatam.Quare non oportuit putare.idcirco mundum nõ esse diuina ꝓuidẽtia factũ: quia materia eius diuina ꝓuidẽtia facta nõ sit.sed qa mundus diuina ꝓuidentia sit effectus: et materiam esse factã diuinius.Credibilius est enĩ materiam potius a deo factã.quia deus oĩa põt: q̃ mũdum a deo non esse factũ.qa sine mente rõe consilio nihil fieri põt. Verũ hec nõ Ciceronis est culpa: sed sectę.Cum enĩ suscepisset disputationẽ qua deorũ naturã tolleret.de qua philosophi garriebãt.oẽm diuitatẽ ignorãtia ueri putauit eẽ tollendã. Itaq; deos potuit tollere.qa non erant. Cum aũt ꝓuidentiam diuinã que est in uno deo conaretur euertere: qa cõtra ueritatem niti coeperat: deficientibus argumentis in hãc foueam necessario decidit.unde se extricare nõ posset. Hic ergo illum teneo herentẽ.teneo defixũ: quia Lucilius qui contra disserebat obmutuit. Hic ẽ ergo cardo rerũ: hic uertũtur oĩa. Explicet se contra si põt ex hac uoragine: proferat argumenta q̃bus doceat semp fuisse materiam: quam nulla prouidẽtia effecerit. Ostendat quo quicq̃ ponderosum & graue aut eẽ potuerit sine auctore.aut imutari ualuerit.ac desierit esse quod semp fuit: ut incipet esse qd̃ nunq̃ fuit. Que si docuerit tũ demũ assentiar ne mundũ qdem diuina ꝓuidentia constitutũ.et tñ sic assentiar: ut aliis illum laqueis teneam. Eodem eĩ quo nollet reuoluerẽ.ut dicat & materiam de qua mundus ẽ: et mũdum q de materia est natura extitisse.cũ ego ipam naturã deũ esse contendã.Nec eĩ põt facere mirabilia.idest.maxia rõe constantia: nisi qui habet mentẽ.prouidentiam. potãtem.ita fiet: ut deus fecerit oĩa.nec qcq̃ esse possit oĩo: qd̃ non originem a deo traxerit.At idem quotiens Epicurus est.ac nõ uult a deo factum esse mundum: querere solet q̃bus manibus: q̃bus machinis: quibus uectibus: quã molitione hoc tantũ opus fecerit. Videret fortasse si eo tpe potuisset esse quo deus fecit. Sed ne perspiceret hõ dei opera.noluit eũ inducere in hunc mundum: nisi pfectis oĩbus.sed ne induci quidem poterat.Quomodo enĩ subsisteret cũ fabricaretur desup celum: terra subtus fundaretur.cũ fortasse humida uel nimiis corpata rigoribus cõcresceret: uel igneis caloribus ĩcocta et silidata durescerẽt.Aut quo uiueret sole nondum instituto: nec frugibus ac animalibus natis. Itaq; necesse fuit hoĩem postremo fieri: cũ iam mundo ceterisq; rebus manus suuma esset ĩposita. Denique sancte lĩe docent hoĩem

fuisse ultimũ dei opus & sic ínductũ fuisse ín hunc mũdum q̃i ín domũ iam
paratã et ínstructã. Illius ei causa facta sunt oĩa. Idem etiam poetę fatẽtur.
Ouidius pfecto iam mũdo et uniuersis animalibus figuratis hoc addidit.
Sanctius his aĩal mẽtisq; capacius altę. Deerat adhuc et qd dñari ín cętera
posset. Natus hõ est adeo nefas extimãdum est ea scrutari quę deus uoluit
esse celata. Verũ ille nõ audiendi aut discendi studio reqrebat: sed fallendi
quia confidebat nemĩem íd posse dicere. Quasi uero ex hoc putãdum sit nõ
esse hęc díuínitus facta quia quomodo facta sint nõ potest prouideri. An
tu si educatus ín domo fabrefacta & ornata nullã unq̃ fabricam uidisses:
domum illam putasses non ab homíne esse ędificatam quia quomodo ędi-
ficatur ignorares. Idem profecto de domo quereres quod nunc de mundo
reqris: qbus mãibus qbus ferramentis hõ tanta esset opa molitus. maxie si
saxa ĩgẽtia: ĩmensa cemẽta: uastas colũnas opus totũ sublime et excelsum
uideres. Nonne hęc tibi hũanarũ uirtũ modũ uiderenẽ excedere. qa illa nã
tam uirtibus q̃ rõe atq; artificio facta e ẽ nescires. qp si hõ ín quo nihil pfectũ
est tã plus efficit rõe q̃ uires eius exigue patianẽ. quid ẽ cur ínredibile tibi
esse uideat cũ mũdus dẽ factus a deo. ín quo quia pfectus est nec sapĩa põt
habere termínũ: nec fortitudo mensurã. Opera ípius uidenẽ oculis. quomõ
aũt ille fecerit nec mẽte qdem uidenẽ: quia ut Hermes ait mortale ĩmortali
tempale pperuo. corruptile íncorrupto ppínquare non põt. ídest. propius
accedere & íntelligentia subsequi. Et ideo terrenũ adhuc aĩal rerũ cęlestiũ
pfectionẽ non capet qa corpe q̃si custodia septũ tenet: quo mínus soluto ac
libero sensu cernat oĩa. Sciat igit q̃ ínepte faciat q res ĩenarrabiles querit.
hoc est ei modum conditoĩs suę transgredi nec ĩtelligere quousq; hõi liceat
accedere. Demq; cum apíret hõi ueritatẽ deus ea sola scire nos uoluit: quę
ĩterfuit hoĩem scire ad uitã consequẽdam. Quę uero ad curiosam et pfanã
cupiditatẽ ptínebant reticuit ut archana essent. Quid ergo queris quę nec
pores scire? nec si scias beatior fias. Perfecta est ín hoĩe sapĩa: si & deum esse
unum: et ab ípo esse facta uniuersa cognoscat. Quod deus quatuor elemen-
ta distinxit & quatuor qualitates & quatuor tempora & qp ex ca-
lore & humore sit uita. Et quare homines igne cetera anima-
lia a qua magis uiuantur

Cet. xc.

NVnc quoniã refutauimus eos q de mundo et factore eius deo aliter
sentiunt q̃ ueritas habet: ad díuínam mundi fabricam reuertamur.
de qua ín archanis sancte relígioĩs lĩris tradítur. Fecit igit deus pmũ oĩm
cęlũ et ĩ sublime suspendit qd esset sedes ípius dei conditoris. Deínde terrã

fundauit ac cęlo subdidit.quā homo cū cęteris aīalīū generibus īncoleret.
Eam uoluit humore circūfluī & contineri.suūq; uero habitaculū distīnxit
claris lūibus: et īpleuit sole scilicet luneq; orbe fulgenti & astroꝝ micantiū
splendentibus signis adornauit.tenebras autē qd est his contrariū consti-
tuit īn terra. Nihil enī per se continet lūis nisi accipiat a cęlo īn quo posuit
lucem phennē.& supos et uitā ppetuā.Et contra ī terra tenebras & īferos
et mortem. Tanto enī hęc ab illis supioribus distant: q̄tum mala bonis &
uitia uīrtutibus.Ipius quoq; terrę bīnas ptes contrarias īnter se diuersasq;
constituit.scilicet orientem occidentemq;.ex q̄bus oriens deo accensē: quia
ipe lūis fons et illustrator ē rerū.et qd oriri nos faciat ad uitā sempiternā.
Occidens autē conturbatę illi prauęq; mēti ascribīt.qd lumē abscondat qd
tenebras semp īnducat.Et qd hoīes faciat occidere atq; iterire peccatis. Nā
sicut lux orientis est: īn luce autē uitę rō uersatur.sic occidētis tenebre sunt.
In tenebris aūt mors & īnteritus continē. Deīnde alteras ptes eadem rōe
dimensus ē meridiem ac septētrionē.quę ptes illis duabus societate uīgunt.
Ea enī quę est solis calore flagrantior: proxīa est & coheret orienti. At illa
quę frigoribus & ppetuo gelu torpet.eiusdem est cuius extremus occasus.
Nam sicut contrarie sunt luīni tenebrę: ita frigus calori.ut igīt calor luīni ē
pximus: sic meridies orienti ut frigus tenebris: ita plaga septentrionis oc-
casui. Quibus singulis partibus suum tempus attribuit. Ver scilicet orienti.
estatem meridionali plagę.autūnus est septētrionali.occidēs hibernus. In
his quoq; duabus ptibus meridionali et septētrionali figura uitę et mortis
continē: quia uita ī calore est: mors īn frigore. Sicut aūt calor ex igne ē:
ita frigus ex aqua. Secūdum harū partium dimensionē diem quoq; fecit ac
noctem: quę spacia & orbes tēpoꝝ perpetuos ac uolubiles quos uocamus
annos alterna per uices successiōe conficiant. Dies quē pmus oriens submi-
nistrat: dei sit necesse est.ut oīa quecūq; meliora sunt. Nox aūt quā occidēs
extremus īnducit: eius scilicet quē dei eē emulū diximus. Quę duo etiam īn
hoc prescius futuroꝝ deus fecit: ut ex his & uere religionis: et falsarū sup-
stitionū imago quędam ostenderetur. Nam sicut sol qui oritur ī die licet sit
unus: unde solem eē appellatum Cicero uult uideri: q̄ obscuratis sideribus
solus appareat: tamē quia uerū ac perfecte plenitudīnis lumē est: et calore
potissimo: et fulgore clarissimo illustrat oīa: ita īn deo licet sit unus: et ma-
iestas et uīrtus et claritudo perfecta est. Nox autē quā prauo illi Antitheo
dicimus attributā eius ipius multas & uarias religiones per similitudīnē
demonstrat. Quānis enī stelle īnumerabiles micare ac radiare uideantur:

tamen quia nõ sunt plena ac solida lumina nec caloris perferũt quicq̃: nec tenebras multitudine sua uincunt. Duo igitur illa principalia inuenitur: quę diuersam & contrariã sibi habẽt potãtem: calor et humor. quę mirabiliter deus ad substentãda & gignenda oia excogitauit. Nam cũ uirtus dei sit in calore & igni. nisi ardorẽ iumq; eius admixta humoris ac frigoris materia tempassiet: nec nasci qcq̃: nec coherere potuisset. qn statim conflagratione interiret: quidqd esse coepisset. Vnde et philosophi qdem et poetę discordi cõcordia mũdum constare dixerũt. sed rõem pęnitus nõ uiderũt. Heraclitus ex igne nata esse oia dixit. Tales milesius ex aqua. Vterq; uidit aliqd: sed erranit tñ uterq;. qd alterutrum si solum fuisset: neq; aqua nasci ex igne potuisset: neq; rursus ignis ex aqua. sed est uerius simul ex utroq; permixto cũcta gencrari. Ignis qdem pmisceri cũ aqua nõ pot. qa sunt utraq; inimica. et si cominus uenerit. alterutrũ quod supauerit cõficiat alterũ necesse est. sed eoꝝ subę permisceri possunt. Substantia ignis calor est. aquę humor. Recte igitur Ouidius. Quippe ubi tempiem sumpsere humor calorq; concipiũt et ab his oriũtur cũcta duobus. Cumq; sit ignis aquę pugnax uapor humidus ois. Res creat & discors cõcordia foetibus apta est. Alterũ ei q̃i masculinũ elementũ est. alterũ q̃i fęminimum. alterũ actiuum. alterũ patibile. Idcoq; a ueteribus instituti est: ut sacmento ignis & aquę nuptiarũ foedera sanctiantur. qd foetus aiantium calore & humore corporent̃: atq; aient̃ ad uitã. Cum enim constet omne aial ex aia et corpe: materia corpis in humore est: aie calore. Quod ex auiũ foetibus dat̃ scire: quos crassi hũoris plenus nisi opifex calore fouerit. nec humor potest corporari. nec corpus aiari. Exulibus quoq; ignis & aqua interdici solebat. Adhuc ei uidebat̃ nefas: q̃uis malos tñ hoies supplicio capitis afficere. Interdicto igitur usu earũ rerũ: qbus uita constat hoim: pinde hẽatur ac si esset qui eam sententiam exceperat morte mulctatus. Adeo ista duo elementa pma sunt habita: ut nec ortũ hois: nec sine his uitã crediderint posse constare. Hoꝝ alterũ nobis cõe est cũ ceteris aiantibus. alterũ soli hõi datũ. Nos ei qm̃ celeste atq; imortale aial sumus: igne utimur. q nobis in argumentũ imortalitatis datus est. qm̃ ignis e celo est. cuius natura qa mobilis est. et sursum nititur. uitę continet rõem. Cętera uero aialia qm̃ tota sunt mortalia: tm̃mõ aqua utunt̃: quod est elementum corpale atq; terrenũ. cuius natura qa mobilis est: ac deorsum uergẽs: figuram mortis ostendit. ideo pecudes neq; in celum suspiciunt: neq; religiones sensiũt. qm̃ ab his usus ignis alienus ẽ. Vnde aũt uel quo deus hęc duo principalia: ignẽ et aquã uel accenderit uel eliquauerit: solus scire pot qui fecit.

Cap. XI.

Ꝗ tanto mundo facta animalia ꝓter hominem sunt ꝗ tandem homo ipse. Et quid sit ꝗ poete finxerunt. Deucalionis homines repausse. Et ꝗ Aristoteles falsum putauit mundum esse etiam c

Onsumato igitur mundo: aĩalia uarii generis dissimilibus formis: et magna & minora ut fierent imperauit. Et facta sunt bina. idest. diuersi sexus singula. ex quorũ foetibus & aer & terra et maria completa sunt. Deditq; his oĩbus generatim deus alimenta de terra. ut usui cẽ hoĩbus possent. Alia mimirũ ad cibos. alia uero ad uestimentũ. Quę autẽ magnarũ sunt uirtũ ut in excolenda terra iuuarẽt: unde dicta sunt iumẽta. ita rebus oĩbus mirabili descꝑtiõe cõpositis: regnũ sibi ęternũ parare constituit. & innumerabiles aĩas ꝓcreare. quibus ĩmortalitatẽ daret. Tum fecit ipse sibi simulacrũ sensibile atq; intelligens. idest. ad imagĩnis suę formã. qua nihil pot esse perfectius hoĩem figurauit ex limo terrę. unde hõ nũcupatus est: ꝗ sit factus ex humo. Deniq; Plato humanã formã theoidem eẽ ait. Et Sibilla quę dicit. Ειϲωμ ϲϲταμθρωποϲ ειμη λογομ ορθομ ϵχουϲα. idest. imago est hõ in ea rõem rectã habens. De hac hoĩs fictiõe poetę quoq; q̃uis corrupte: tñ non aliter tradiderẽt. Namq; hoĩem deluto a Prometheo factũ esse dixerũt. Res eos nõ fefellit: sed nomẽ artificis. Nullas enĩ litteras ueritatis attigerãt: sed quę ꝓphetarũ uaticinio tradita in sacrario dei continebãtur. ca de fabulis & obscura opione collecta. et de prauata ut ueritas a uulgo solet uariis sermõibus dissipata corrũpi. nullo addente aliqd aliud quod audierat carminibus suis cõprehenderũt. Et hoc q̃dem inepte: ꝗ tam mirabile tãq; diuinũ opificiũ hõi dederũt. Quid eĩ opus fuit hoĩem de luto fingi: cũ posset eadem rõe generari qua ipse Prometheus ex Iapetho natus est? Qui si fuit hõ: generare hoĩem potuit: facere nõ potuit. De diis aũt illũ nõ fuisse poena eius in caucaso monte declarat. Sed neq; prẽm ipius Iapethũ: patruũq; Thitana qs̃q̃ deos nũcupauit. qa regni sublimitas penes Saturnũ solũ fuit. per quã diuinos honores cũ oĩbus suis posteris consecutus est. Multis argumẽtis hoc figmentũ poetarũ coarguĩ pot. Factũ est diluuiũ: ad pdendam tollendãq; ex orbe terrę malitiam constat inter oes. Idem & philosophi poetę sꝑtores q; rerũ antiquarũ loquunt. in eo maxie cũ ꝓphetarũ sermõe consentiunt. Si ergo cathaclismus a deo factus est: ut malitia quę per nimiã multitudinẽ increuerat pderet: quo fictor hoĩs Prometheus fuit: cuius filiũ deucalionẽ iidem ipi ob iustitiam solum esse dicũt seruatũ? Quomõ unus gradus & una ꝓgenies orbẽ terrę tã celeriter potuit hõibus iplere? Sed uidelicet hoc quoq; sic corrũpunt ut illud supius. cũ ignorarẽt

ín quo tpe cathaclismus sit factus ín terra: et qs ob iustitiã meruerit genere humano peunte saluari. et qũo aut cũ quibus seruatus sit. quę oĩa ꝓphetice lr̃e docẽt. Apparet ergo falsum esse qd̃ de opificio Promethei narrãt. Verũ quia poetas dixerã non oĩo mentiri solere: sed figuris ínuoluere. obscurare quę dicãt. non dico esse mentitos: sed p̃mũ oĩm Promotheũ simulacrũ hoĩs formasse de píngui & molli luto. Ab eoq; natam esse p̃mo artem statuas et simulacra fingendi. Si qdem Iouis tpibus fuit: q̃bus p̃mum tẽpla constitui et noui deoꝝ cultus esse cęperũt: sic ueritas ficata mẽdacio est. et illud quod a deo factũ ferebat̃ hõi qui opus diuínũ ímitatus est cępit ascribi. Cęterum fictio ueri ac uiui hoĩs e limo dei est. quod Hermes quoq; tradit: qui non tm̃ hoĩem ad imagínẽ dei factũ esse dixit a deo: sed etiã illud explanare temptauit. q̃ subtili rõe singula queq; ín corpe hoĩs membra formauerit. cũ eorũ níhil sit qd̃ non tm̃dem ad usus necessitatem: q̃tũ ad pulchritudínẽ ualeat. Id uero etiam stoici cum de ꝓuidentia dixerũt facere conanť. et secutus eos Cicero pluribus qdem locis: sed tn̄ materiã tam copiosam et uberẽ strictim contingit: quã ego nunc idcirco pretereo: qa nup ꝓpum de ea re librum ad Demetrianũ auditorẽ meũ scp̃si. Illud hoc loco p̃terire nõ possum. q̃ errãtes philosophi qdam aiũt hoĩes cęteraq; aĩalia sine ullo artifice orta eẽ de terra. Vnde illud uirgilianum ẽ. Terrea ꝓgenies duris caput extulit arui. Et hi maxĩe fuerũt ín ea snĩa qui eẽ ꝓuidentiam negãt. Nam stoici aĩantium fabricã diuĩę solertię tribuunt. Aristoteles autẽ labore se ac molestia libauit dicens semper fuisse mundũ. Itaq; et humanũ genus & cętera quę ín eo sunt ínitũ non hr̃e: sed fuisse semp: ac semp fore. Sed cũ uideamus singula queq; animalia quę ante nõ fuerãt ínci pe esse et esse desinere. necesse est totũ genus aliqñ esse cępisse: et aliqñ desinturũ eẽ qa cępit. Oñia enĩ tribus tẽporibus contíneri necesse est. preterito. presenti. futuro. Preteriti est origo. presentis suba. futuri dissolutio. Quę oĩa ín singulis hõibus apparẽt. et ínci pimus enĩ cũ nascimur. et sumus cum uiuimus. et desinimus cũ ínterimur. Cloto colum baiulat lachesis trahit atropos occat. Vnde etiã tres parcas esse uoluerunt. unã quę uitã hoĩs ordiat̃. alterã quę contexat. tertiam quę rũpat ac finiat. In toto autẽ genere hoĩm: qa solũ presens tpus apparet. ex eo tn̄ et p̃teritũ. ídest. origo colligitur. et futurũ. ídest. dissolutio. Nam qm̃ est: apparet aliqñ cępisse. esse eĩ nulla res sine exordio põt. et qa cępit: apparet qñq; desitura. Nec eĩ põt id totũ esse ímmortale. quod ex mortalibus constat. Nam sicut uniuersi per singulos ínterimus: fieri potest ut aliquo cãu oẽs: uel sterilitate terrarũ quę accidere uel particulatim solet: uel pestilentia ubiq; diffusa: quę

singulas urbes atq; regioēs plerūq; populat̃: uel incendio in orbem misso: quale iam fuisse sub Phetonte dr̃. uel diluuio aquarū quale sub Decalione traditur. cū preter unū hoīem: genus oīe deletum est. Quod diluuiū si cāu accidit: profecto potuit accidere: ut & unus ille q supfuit interiret. Si autē diuine puidentie nutu: qd negari non pōt: ad repandos hoīes reseruatus est. apparet in dei potāte esse: uel uitā uel interitū generis humani. Quod si uult pōt accidere in totū. quia per ptes accidit. apparet aliq̃n esse ortum: et fragilitas ut initium. sic declarat & terminum. Que si uera sunt: non potuit defēdere Aristoteles: quo minus habuerit & mundus ipe pncipiū. Quod si Aristoteli Plato & Epicurus extorquent. et Platoni et Aristoteli qui semp fore mundū putauerūt. licet sint eloquentes: ingratis tñ idem Epicurus eripiet: quia seqtur ut hēat & finem. Sed hec in ultio libro pluribus: nunc ad hoīs originē recurramus. Quod non de terra uel iponte nata sunt animalia sed diuipotentione diuina cuius fecisset deus noscoelestes

Cap. xxii.

Iunt certis cōuersiōibus celi: et astrorū motibus maturitatē quādā extitisse aialiū serendorū. Itaq; terrā nouā semē genitale retinentē: folliculos ex se quosdam ī uteroy similitudinē ptulisse. De qbus Lucretius. Crescebant uteri terrā radicibus apti. Eosq; cū maturasset natura cogente ruptos: aialia tenera pfudisse. Deinde terrā ipam humore quodā qui esset lacti similis exuberasse. eoq; alimēto aiantes eē nutritos. Quomō autē uim frigoris aut coloris ferre aut uitare potuerūt: aut oio nasci cū sol exureret frigus astringeret. Non erant inquit in principio mūdi yems et estas: sed ppetua tēpies & uer equabile. Cur ergo nihil hoy fieri etiā nunc uidemus. quia semel fieri necessariū fuit ut aialia nascerenē. Postq̃ uero esse ceperūt: concessa his facultate generādi: et terra parere desit: et tpis cōdito mutata est. O quā facile est mendacia redarguere. Primū quia nihil pōt esse in hoc mundo: qd nō sic pmaneat ut coepit. Nec ei sol & luna et astra tūc nō erāt: aut cū eēnt meatus nō habebant: aut nō diuina moderatio que cursus eoy tēperat & gubernat cū ipis simul cepit. Deinde q si ita sit ut dicūt puidēti am esse necesse est. et in id ipm incidunt quod maxīe fugiunt. Nondū enim natis aialibus aliqs utiq; puidit ut nascerenē: ne orbis terre desertus aut inculrus horreret. Vt autē de terra sine officio parentū nasci possent: necesse est magna rōe esse puisum. Deinde ut humor ille cōcretus de terra ī uarias imagines corpoy fingeretur. Item ut e folliculis quibus tegebanē: accepta uitēdi sentiendiq; rōe: tanq̃ ex aluo matrū pfinderenē. mira inexplicabilisq; puisio est. Sed putemus id quoq; cāu accidisse: illa certe que sequuntur

fortuita esse nõ possunt. ut terra cõtinuo lacte manaret: ut aeris temperies eẽt equalis. quę si constat idcirco eẽ facta: ut aïalia recens edita uel hẽrent alimentũ: uel nõ haberẽt piculũ: necesse est ut aliqs diuina nescio qua rõne prouiderit. Quis aũt potest, puidere nisi deus? Videamus tñ an id ipm qd dictitãt facere potuerit: ut boïes nascerenẽ e terra. Si consideret aliqs q̃ diu et qbus modis educeẽ infans intelliget, pfecto nõ potuisse terrigenas illos pueros sine ullo educatore posse nutriri. Fuit eĩ necesse q̃ pluribus mensibus iacere, piectos: donec confirmatis neruis mouere se: locũq; mutare possent. qd uix intra unius ãi spaciũ fieri põt. Iam uide utrũ ne infans eodem mõ et eodem loco quo ẽ effusus: iacere p multos mẽses ualuerit. an nõ humore illo terrę q̃ alimenti grã ministrabat: et sui corporis purgamẽtis in unum mixtis: obtunus corruptusq; moreretur. Itaq; nullo mõ fieri põt: qn ab aliquo fuerit educatus: nisi forte aïalia oïa nõ tenera nata sunt: sed ex creta qd ut dicerent nunq̃ uenit illis in mẽtem. Omis ergo illa rõ ipossibilis et uana est. si tñ rõ dici põt: qua id agitur ut nulla sit rõ. Qui enĩ dicit oïa sua sponte esse nata: mhilq; diuię puidentię tribuit: hic, pfecto rõem nõ asserit sed euertit. Quod si neq; fieri qcq̃ sine rõe neq; nasci põt. apparet diuinã esse, puidentiã: cuius est, ppum qd dr̃ rõ. Deus igitur rerũ oim machinator fecit hoïem. quod Cicero q̃ uis expers cęlestiũ lr̃arũ: uidit tñ. q libro de legibus ꝑmo hoc idem tradidit quod, pphetę. cuius uerba subieci. Hoc aïal prouidũ. sagax. multiplex. acutũ. memor. plenum rõnis & consilii. quẽ uocamus hoïem preclara quadam conditione generatũ esse a summo deo solũ. Est eĩ ex tot aïantium generibus atq; naturis particeps rõnis & cogitationis: cũ cętera sint oĩnia expertia. Vides ne hoïem q̃ uis longe a ueritatis noticia remotũ: tamẽ qm̃ imaginẽ sapię tuebaẽ: intellexisse nõ nisi a deo hoïem potuisse generari. sed tñ diuinis opus est testimoniis. ne minus humana sufficiant. Sibilla hoïem dei opus esse testatur. Οσ μορφοσ εστι θεοσ κτιστησ ακρατητοσ ὑπαρχων αυτοσ δε εστηριξε τυπον μορφησ μεροπων τε αυτοσ εμιξε φυσιν παμπτον γενεησ βιοτοιο: idest. qui solus ẽ deus crearor liber. Ipse autẽ statuit figurã formę hoim. Ipse miscuit naturã oim ĩ generationẽ uitę. Eadem tñ sanctę lr̃ę continent. Deus ergo ueri pris officõ fũctus ẽ ipe corpus effinxit. Ipe aïaq; qua spiramus ifudit. Illius ẽ totũ quidqd sumus. Quomõ id fecerit si nos oporteret scire docuisset. sicut docuit cętera que cogitationẽ nobis & pristini erroris et ueri luminis attulerunt.

Quae duo sunt mundi minoris de hominis et quid sit moriens eius prima quid secunda & de primi parentis culpa & poena

Ca · xcvii ·

QVm ergo marem ad similitudinem suam primum finxisset: tum etiam feiam configuranit ad ipius hois effigiem. ut duo inter se permixti sexus: propagare sobolem possent. et oem terram multitudine opplere. In ipius aut hois fictione: illarum duarum materiarum: quas inter se diximus ee contrarias: ignis & aqua conclusit perfecitq; roem. Ficto enim corpe spiranit ei aiam de uitali fonte spus sui. qui est pennis. ut ipius mundi ex contrariis constantis elementis similitudinem gereret. Constat enim ex aia & corpe. idest. qi ex celo et terra. qm quidem aia qua uiuimus uclud e celo oritur a deo. corpus e terra: cuius e limo diximus esse formatum. Empedocles que nescias utrum ne inter poetas an inter philosophos numeres. quia de rerum natura uersibus scpsit. ut apud romanos Lucretius. et Varro quatuor elementa constituit. idest · ignem aerem aquam & terram. fortasse Trimegistum sequutus. q nra corpa ex his qtuor elementis constituta ee dixit a deo. Habere namq; in se aliqd ignis: aliquid aeris: aliqd aque: aliqd terre. et neq; ignem esse. neq; aerem. neq; aquam. neq; terram. que qdem falsa non sunt. Nam terre rom in carne est. humoris in sanguine. aeris in spu. ignis in calore uitali. sed neq; sanguis a corpe secerni potest: sicut humor a terra. neq; calor uitalis a spu. sicut ignis ab aere. adeo rerum oim duo sola repiuntur elementa. quoy ois rom in nri corpis fictione conclusa est. Ex rebus igit diuersis ac repugnantibus homo factus est sicut ipe mundus ex luce ac tenebris. ex uita ac morte. que duo inter se pugnare in hoie precepit. ut si aia supauerit: que ex deo oritur sit imortalis: et in ppetua luce uersetur. Si autem corpus uicerit aiam dictioniq; subiecerit: sit in tenebris sempiternis & in morte. cuius non ea uis est: ut iniustas animas extinguat oio: sed ut puniat i eternum. Eam penam secundam mortem noiamus: que est & ipa ppetua: sicut et imortalitas. Primam sic diffinimus. Mors est naturę aiantiu dissolutio. uel ita. Mors est corpis aieq; seductio. Secundam uero sic. Mors est eterni doloris ppessio. uel ita. Mors est aiarum pro meritis ad eterna supplicia damnatio. Hec mutas pecudes non attingit: quarum aie non ex deo constates: sed ex coi aere morte soluunt. In hac igit socitate celi atq; terre: quarum effigies in hoie expressa est: supiorem pte tenent ea que sunt dei. aia scilicet que dnium corpis habet. inferiorem aut ea que sunt diaboli. Corpus itaq; quod qa terrenum est: aie debet esse subiectum: sicut terra celo. Est enim terra qi uasculum quo tanq; domicilio teporali hic spiritus celestis utatur. Vtriusq; officia sunt: ut hoc quod est ex celo & deo iperet. Illud uero quod ex terra est: diabolo seruiat. Quod qdem non fugit hoiem: neq; Salustius q ait. Sed ois nostra uis in aio & corpe sita est: animi imperio: corpis seruitio

magis utimur. Recte si ita uixisset ut locutus est. Seruiuit ei fedissimis uoluptatibus: suāq; ipe sentētiam uitę prauitate dissoluit. Quod si aīa ignis est ut ostendimus: ín celū debet eníti sicut ignis ne extinguatur. Hoc est ad ímortalitatē quę ī cęlo ē. Et sicut ardere ac uíuere nō pōt ígnis: nisi aliqua pínguí materia teneat ín qua hēat alimentū: sic aīę materia & cibus ē sola íustitia: qua teneā ad uitā. Post hęc deus hoīem qua exposui rōe generatum posuit ín paradiso: idest ín orto fecūdissimo et amenissimo. quē ín partibus orientis omní genere lignī arborūq; conseruit. ut ex carū uariis fructibus alereturr. Expersq; oīm laborū deo pri summa deuotione seruíret. Tū dedit ei certa mādata quę si obseruasset: ímortalis maneret. si trāscendisset: morte afficerē. Id aūt preceptū fuit: ut ex arbore una quę fuit ín medio paradisi non gustaret. ín qua posuerat ínteliīgētiam boní & mali. Tū crímiator ille ínuidens opibus dei: oēs fallacias & calliditates suas ad decipiendū hoīem ínteudit. ut ei adimeret ímmortalitatem. Et pmo mulierem dolo illexit. ut uentrū cibum sumeret. et per eā ípi quoq; hōí persuasit: ut transcenderet dei legem. Percepta igitē scia boní et mali: pudere eum nuditatis suę coepit. abscōditq; se a facie dei: qd antea nō solebat. Tum deus snia ī peccatores lata eiecit hoīem de paradiso. ut uictum sibí labore cōqreret: ipmq; paradisum ígní circū uallauit: ne homo posset accedere. donec summū íudicíū faciat ín terra. et íustos uíros cultores suos ī eūdem locū reuocet morte sublata. sicut sacrę litterę docēt. et Sibilla erithrea cum dicit. Οι δε θεομ αιμωμτες αλιθιμομ αεμμαομτε ζωημ κληρομομονσι τομ αιωμοσ χρομομ αυτοι οικομτες παραδεισομ ομωσ ερίθηλια κηπομ. Qui aūt deū honorāt uerū: sempiternā utiq; uitā hereditario íure possidēt seculi tpus ípi habitātes ad paradisum similiter florētissimū ortū. Verū qm hęc extrema sunt: tota ín extrema opis huius pte tractabimus. Nunc ea quę pma sunt explicemus. Mors itaq; sequuta est hoīem secūdū dei snīam. quod etiam Sibilla ín carmíne suo docet dicens. Αμθρωπομ πεπλασθαι θεου παλαμαισ ομ και πλαμησεμ οφισ δολίωσ επι μοιραμ αμελθειμτον θαματον γμωσιμδε λαβειμ αγαθον τε καλον τε. idest. hoīem fictū dei mānibus quē et seduxit serpēs dolose ad fatū ascendere mortis: notionēq; boní et mali hoīem plasmatū dei ípius palmis. quē dolis fefellit serpēs: ut uím mortis ínciurreret: et scíam accipet boni & mali. Sic facta hoīs uita est tparia: sed tñ longa. quę ín mille annos ppagareē. qd diuínis lris pditū est. et per oēm scíam publicatū. cū Varro nō ignoraret argumētari nisus ē: cur putarenē antiq mille ānos uíctitasse.

Ait enī apd egiptios pro ānis menses hbī. ut non solis per duodecim signa circuitus faciat ānum: sed lunā quę orbem illū significrū. xxx. dierū spacio lustrat. quod argumentū perspicue falsum est. Nemo ei tūc millesimū annū transgressus ast. Nūc uero q ad centesimū pueiunt. quod fit sepissime: mille certe ac ducentis mensibus uiuūt. Et autores idonei tradunt: ad centū. xx annos pueīri solere. Sed quia ignorabat Varro cur aut qn uita hoīs esset diminuta: ipe diminuit cū scirer mille & qdringētis mensibus posse uiuere hoīem.

Deus aūt postea cū iuderet orbem terrę malicia et sceleribus oppletum: statuit humanū genus diluuio pdere. sed tn ad multitudinem reparādam delegit unum. qd corruptis oibus qd singulare iustitię superat exēplum. Hic cū sexcentorū esset ānoy: fabricauit archam sicut pceperat ei deus. in qua ipse cum coniuge ac tribus filiis totidemq; nuribus reseruatus est. cū aqua uniuersos montes altissimos opuisset. Deinde orbe siccato execratus iniustitiam poris seculi deus: ne rursus longitudo uitę cā esset excogitandoy maloy: paulatim per singulas pgenies diminuit hoīs etatē. atq; in centū & xx. ānis metā collocauit. quā transgredi nō liceret. Ille uero cū egressus eēt ex archa: ut sanctę lī docent. terrā studiose coluit: atq; uineā sua manu seuit. Vnde arguunt qui auctorē uini Liberū putāt. Ille enī non mō Liberū: sed etiam Saturnū atq; Vranū multis antecessit etatibus. Qua ex uinea cū primū fructum cepisset: letus factus bibit usq; ad ebrietatem. iacuitq; nudus. quod cū uidisset unus ex filiis cui nomē fuit Cham: nō texit pris nuditatē: sed egressus etiā fribus indicauit. At illi supto pallio intrauerūt auersis uultibus: premq; texerunt. Quę cū facta recognouisset pater: abdicauit atq; expulit filiū. At ille pfugus in eius terrę pte consedit: quę nunc Arabia noiat. Eaq; terra de noie suo Chanaan dicta ē. et posteri eius Chananei. Hęc fuit pma gens quę deū ignorauit. qm pnceps eius et cōditor cultū dei a pre non accepit: maledictus ab eo. Itaq; ignorātiam diuinitatis minoribus suis reliquit. Ab hac gente proximi qq; populi multitudine increscente fluxerunt. Ipius autē pris posteri hebrei dicti: penes quos religio dei resedit. Sed et ab his postea multiplicato in imensum numero: cum eos angustię locoy suoy capere nō possent: tū adolescentes uel missi a parētibus: uel sua sponte. cum rerū penuria cogeret profuge ad querēdas sibi nouas sedes: huc atq; illuc dispersi: oēs insulas et orbem totū impleuerūt. et a stirpe sanctę radicis auulsi: nouos sibi mores atq; instituta p arbitrio cōdiderūt.

Sed oim pmi qui egiptũ occupauerẽt: celestia suspicere atq; adorare ceperẽt. Et quia domiciliis nõ tegebantur: propter aeris qualitatem. nec ullis in ea regione nubibus subtexitur celũ: cursus siderũ & defectus notauerũt. dũ ea sepe uenerãtes curiosius atq; liberius intuerenẽ. Postea deinde portẽtificas aialium figuras quas colerẽt cõmenti sunt: q̃busdam pdigiis inducti. Quorũ mox autores apiemus. Ceteri autẽ q per terrã dispersi fuerẽt admirãtes elemẽta mũdi: celum solem terrã mare sine ullis imagimbus actẽplis uenerabanẽ. Et his sacrificia in aperto celebrabant: donec pcessu temporũ potẽtissimis regibus tẽpla & simulacra fecerunt. Eaq; uictimis et odoribus colere instituerũt. sic aberrãtes a noticia dei gentes esse ceperẽt. Errãt igitur qui deoꝝ cultus ab exordio rerũ contẽpnunt. et porem esse gẽtilitatẽ q̃ dei religionem: quã putãt posterius inuẽtam. quia fontem atq; originem ueritatis ignorant. Nunc ad pncipiũ mundi reuertamur.

De inuentione angelorũ & duobus generibus demonũ q̃ primi erãt ut deo colũt q̃ sanctũ habuerũt ut socrates. Ca. xiv

Cum ergo nuẽrus hoim cepisset icrescere: puidẽs deus ne fraudibus suis diabolus cui ab initio dederat terre potestatẽ: uel corrũperet uel disperderet hoies: qd in exordio fecerat. misit angelos ad tutelam cultumq; generis humani. q̃bus pcepit ante oia ne terre contagione maculati sube celestis amitterẽt dignitatem. scilicet id eos facere phibuit: qd sciebat esse facturos: ut uenia sperare nõ possent. Itaq; illos cũ hõibus cõmorãtes: dñator ille terre fallacissimus: consuetudine ipa paulatim ad uitia pellexit: et mulierũ cõgressibus inqnauit. Tum in celũ ob peccata q̃bus se imersẽrãt non recepti ceciderũt in terrã: sic eos diabolus ex angelis dei suos fecit satellites ac ministros. Qui autẽ sunt ex his percati: qa neq; angeli neq; hoies fuerũt: sed mediam quãdam naturam gerẽtes: nõ sunt ad inferos recepti: sicut in celũ parẽtes eoꝝ. Ita duo genera demonũ facta sunt. Vnum celeste. alterũ terrenũ. Hi sunt imundi spiritus maloꝝ que gerũtur autores. quoꝝ idem diabolus est pnceps. Vnde Trismegistus illum demonarchen uocat. Demonas autẽ grãmatici dictos aiũt q̃i idest. peritos ac rerũ scios. Hos autẽ putãt deos eẽ. sciũt illi qdem futura multa: sed non oia. q̃ppe q̃bus consiliũ dei scire nõ liceat. Et ideo solent responsa in ambiguos exitus tẽperare. Eos poete & sciũt esse demonas et loquuntur. Hesiodus ita tradit. Τοι μερ δαιμονες εισι διος μεγαλου διαβουλαι εσθλοι επιχθονιοι φυλακες θνητων αρθρωπων. idest. hi qdem demones sunt Iouis magni. ppter uoluptatẽ boni terrestris custodes mortaliũ

Nota.

hominum. Quod idcirco dictum est: qm̄ custodes eos humano generi deus miserat. sed ipi cū sint pditores hoīm: custodes tamē se uocari uolunt ut ipi colanr & deus nō colar. Philosophi quoq; de his dixerūt. Nam Plato etiā naturas eorum in simplosio expmere conatus est. Et Socrates esse circa se assiduum demona loquebatur. qui puero sibi adhesisset: cuius arbitrio et nutu sua uita regerer. Magorum quoq; ars oīs ac potētia horum aspiratiōibus constat. a q̄bus inuocati uisus hoīm prestigiis obcecānbus fallūt. ut nō uideāt ea que sunt: et uidere se putent illa que nō sunt. Hi ut dico spūs contamīati ac perditi: per oēm terrā uaganr. & solaciū perditioīs suę pdendis hōibus opantur. Itaq; omia insidiis: fraudibus: erroribus cōplent. Adherent enī singulis hōibus: et omes hostiatim domos occupant: ac sibi gemiorum nomen assumūt. sic ei latino sermōe demonas interptanr. Hos in suis penetralibus consecrant. His quotidie profundunt. et scientes demonas uenerātur quasi terrestres deos. et q̄i depulsores malorum: que ipi faciunt & irrigāt. Qui qm̄ sunt spūs tenues & incōprehensibiles: insinuāt se corpibus hoim. et occulte i uisceribus operti ualitudinē uitiant: morbos citant: somniis aīos terrēt: mētes furoribus q̄riūt: ut hoīes his malis cogāt ad eorum auxilia decurrere.

Quod hi prodesse putantur cū nocere desinūt. nec possunt. Ai quod in eos q uirtute solidati sunt sed sanctis subnecte.

QVarū oīm fallaciarū rō expertibus ueritatis obscura est. Prodesse enī eos putant: cū nocere desinūt. qui nihil aliud possunt q̄ nocere. Dicat fortasse aliquis colendos eē ergo ne nocent: si quidem possunt nocere. Nocent illi qdem. sed his a q̄bus timētur: quos manus dei potēs & excelsa non pregit. qui profani sunt a sacmēto ueritatis. Iustos autē. idest. cultores dei metuunt. cuius noīe adiurati de corpibus excedunt: quorum uerbis tanq̄ flagris uerberati: nō mō demonas eē se confitenr: sed etiam noia sua edūt: illa que in tēplis adorātur. quod plerūq; coram cultoribus suis faciūt. non utiq; in obprobriū religioīs: sed honoris sui. qa nec deo per quē adiuranr: nec iustis quorum uoce torquenr mentiri possunt. Itaq; maximis sepe ululatibus editis: uerberari se & ardere et iā iamq; exire pclamant. Tantū habet dei cognitio ac iustitia potātis. Cui ergo nocere possunt: nisi his quos habēt in sua pōtate? Denique affirmat eos Hermes: qui cognouerit deū: nō tantū ab icursibus demonū tutos eē: uerū eciā ne fato qdē teneri. Μια φυλακη ευσεβεια ευσεβουσ γαρ ανθρωπον ουτε δαι μων κακοσ ουτε ειμαρμενη κρατει θεοσ γαρ ρυεται τον ευσεβη εκ παντοσ κακον το γαρ εμ και μονον εμ ανθρωποισ εστιν αγα-

θομι υσεβεια. idest. una ꝫque custodia pietas. Pium ei hoiem nec demon malus: nec fatũ tenet: nam deus liberat piũ ab omi malo. quod piũ unũ & solũ in omibus bonũ est pietas. Quid sit autem pietas: alio loco his uerbis testat dicens. η γαρ ευσεβεια γνωσις εστι θεου. idest. pietas notio est dei. Asclepius autẽ auditor eius: eandem sniam latius explicauit: in illo sermone, pfecto quem scripsit ad regem. Vterq; uero dęmonas esse affirmat inimicos & uexatores hominũ. quos ideo Trimegistus angelos malignos appellat. adeo nõ ignorat ex cęlestibus deprauatos terrenos esse coepisse.

Ca. xiiii

Ad in astrologia aruspicina & omes artes reprobat. uituperat & pernaserunt eulcu idolorꝫ p̃ miracula q̃ uanas fallaciaꝫ c̃.

Eorum inuẽta sunt astrologia: et aruspicia: et auguratio: et ipa quę dicũtur oracula & nigromantia: et ars magica. et quidqd pręterea maloꝫ exercent hoies: uel palam: uel occulte: quę omia per se falsa sunt. ut Sibilla erithrea testat. Επει πλαση παντα ταδε εστιν απεραφρονεσ ανδρεσ ερευνωσι κατα νυκτα. idest. quia error hec omia sunt quę stulti hoies scrutant quotidie. Sed idem ipi autores presentia sua faciũt: ut uera eẽ credant. Ita hoim credulitatẽ mentita diuinitate deludũt. qd illis uerũ apire non expedit. Hi sunt qui imagines & simulacra fingere docuerũt: qui uc hoim mentes a cultu ueri dei auerterẽt: et fictos mortuorũ regũ uultus & ornatos exqsita pulchritudine statui consecrariq; fecerũt. et illoꝫ sibi noia q̃i personas indicerũt aliquas. sed eos magi & hi quos uere maleficos uulgus appellat. cum artes suas execrabiles exercent: ueris suis nõibus cient. illis cęlestibus quę in lris scis legunt. Hi porro incesti ac uagi spũs: ut turbent oia & errores humais pectoribus effũdũt: serũt ac miscent falsa cũ ueris. Ipi enim cęlestes multos finxerũt esse. unũq; regem oim Iouem: eo q multi sunt spũs angeloꝫ in cęlo. et unus parens ac dns oium deus. sed ueritatẽ mentitis nõibus inuolutam: ex oculis abstulerũt. Nam deus ut in pncipio docui: neq; noie cũ solus sit eger: neq; angeli cũ sint imortales dici se deos aut patiunt aut uolunt. quoꝫ unũ solũq; officiũ est: seruire nutibus dei. nec oio quicq̃ nisi iusta facere. Sic enim mũdum regi a deo dicimus: ut a rectore, puinciam. cuius apparitores nemo socios esse in regenda, puincia dixerit. quis illorũ ministerio res gerat. Et hi tn possunt aliqd preter iussa rectoris: per ipius ignorãtiam quę est conditiois humanę. Ille autẽ pręses mundi & rector uniuersi: qui scit oia: cuius diuinis oculis nihil septum est: solus habet rerũ oim cũ filio suo pratem. nec est in angelis qcq̃: nisi parendi necessitas. Itaq; nullũ sibi honorem tribui uolũt: quoꝫ honor in deo est. Illi

autē qui desierūt a dei mīnisterio: q̃a sunt ueritatis īimici et p̄uaricatores: dei nomē sibi & cultū deoꝝ uēdicare conanť. non quo ullū honorē deside-rent. Quis ei honor perdīris est? nec ut deo noceant cui noceri nō pōt: sed ut hōibus quos mituntur a cultura & notīcia uere maiestatis aucrtere: ne īmortalitatem adipīsci possint: quā ipī sua neqtia perdiderūt. Effūdūt itaq; tenebras. et ueritatem calīgīne obducūt: ne dnm: ne prēm suū norīnt. et ut illīciant facile: īn tēplis se occulūt: et sacrificiis īpīs presto adsunt. Eduntq; sepe ꝓdīgia: q̃bus obstupefacti hoīes fidem cōmodēt simulacris dīuīnitatis ac numīs. Inde est: q̃ ab Augure lapis nouacula īcisus est. et q̃ Iuno uciis migrare se romam uelle rndit. q̃ fortuna muliebris periculū denūciauit: q̃ claudę manū nauis secuta ē. q̃ īn sacrilegos Iuno nudata: et locrensis pro-serpīa: et Ceres milesia uīdicauit: et Hercules de Appio. et Iupiter de Ari-nio: et Mīnerua de Cęsare. Hīnc q̃ serpens urbē Romā pestilentia liberauit. Epidauro arcessitus. Nam īllud demoniarches īpe ī figura sua sine ulla dis-simulatione perductus est. siqdem legati ad eā rem missi: draconē secū mīre magnitudīnis attulerūt. In oraculis autē uel maxīe fallūt: quoꝝ pstigias ꝓfaī a ueritate ītelligere nō possūt. Ideoq; ab īllis attribui putāt: et īperia: et uictorias: et opes: et euētus ꝓsperos rerū. Deniq; īpoꝝ nutu sepe re pub. piculis īmīnentibus liberatā. Quę pīcula & responsis denūciauerť: et sacri-ficiis placati auerterūt. sed oīa īsta fallacię sunt. Nam cū dispositiones dei prescnriāt. q̃ppe q mīnistri eius fuerť: īnterponūt se īn his rebus. ut quecūq; a deo uel facta sunt uel fuerīnt: īpī potissimum facere aut fecisse uīdeanť. Et quotiens alīcui populo uel urbi secūdum dei statutū bonī quid īpendet: illi se id facturos: uel ꝓdīgiis: uel somnīis: uel oraculis pollicenť: si sibi tēpla: si honores: si sacrificia tribuātur. Quibus datis cū īllud acciderit q̃d necesse est: summā sibi pariūt ueneratione. Hīnc tēpla denouenť: et noue īmagīes consecrātur: mactanť greges hostiarū. Sed cū hęc facta sunt: nihilomīnus tñ et uita & salus eoꝝ q hęc fecerīnt īmolanť. Quotiēs aūt pīcula īpendēt: ob aliquā se īneptam & leuem cām ꝓfitentur īratos. sicut Iuno uarronī: q̃ formosum puerū īn tēplo Iouis ad exuuias tenendas collocarat. et ob hanc cām romanū nomē apud Cannas pene deletū est. Quod si Iuno alterū Ga-nīmedē uerebať: cur īnuentus romana luit poenas? uel si dii tīmō duces curant: cętera multitudīnē negligūt. Cur Varro solus euasit: qui hoc fecit? Et Paulus qui nhil meruit occisus est. Videlicet nihil tūc romanis accidit fatis. Iunonis īniquę: cū Hanibal duos exercitus populi romani & astu et uīrtute confecit. Nam Iuno audere non poterat aut Cartaginē defendere:

udię manū nauis secuta est

ubi arma eius & currus fuit. aut romāis nocere: quia progeniem troiano a sanguine duci audierat. tirias olim que uerteret arces. Sed illoꝝ sunt isti lusus: q sub nōibus mortuoꝝ delirescentes uiuētibus plagas tendunt. Itaq; siue illud piculū quod imminet uitari pōt: uideri uolunt id placari auertisse. siue non pōt: id agūt: ut ꝓpter illorū contēptum accidisse uideat̃. Itaq; sibi apud hoīes qui eos nesciūt auctoritatē ac timorem pariūt. Hac uersutia & his artibus noticiam ueri et singularis dei: apd̃ oēs gentes iueterauerunt. Suis eī uitiis perdiri seuiūt & crassant̃ ut perdant. Idcirco etiam humanas hostias excogitauerūt: ipi hostes humāi generis. ut ḡmultas deuorarēt aias.

Cur deus humano generi sic placat: ulnda. Et q tribus de cau sis uana ē deor religio

Cā. xviii.

Licet aliquis. cur ergo deus hec fieri patitur. nec tam malis succurrit erroribus: ut mala cū bonis pugnēt. ut uicia sint auersa uirtutibus. ut hēat alios quos puniat: alios quos honoret? Vltimis eī tpibus statuit de uiuis ac mortuis iudicare. de quo iudicio mihi erit in ultio libro disputatio. Differt ergo donec uenīat tēpoꝝ finis. quo effūdat irā suā in ptāte ac uirtute celesti. sicut uatū predicta poꝝ terribili mōitu horrificant. Nūc aūt patiūt hoīes errare. et aduersum se quoq; ipios esse: ipe iustus & mitis et patiens. Nec enī fieri potest: ut non is in quo pfecta sit uirtus: sit etiā perfecta patiencia. Vnde qdam putāt: ne ira sci qdem deū oīo. q affectibus qui sunt pturbatioēs animi subiectus nō sit. quia fragile est oīne aīal: qd̃ afficitur & cōmouet̃. Que persuasio ueritatē atq; religionē fūditus tollit. Sed sepon aī interim locus hic nobis. de ira dei discerēdi. q et uberior est materia: et ope ꝓpo latius exequēda. Illos ergo neqssimos spūs quisqs ueneratus fuerit & securus: nec celo nec luce pocie: que sunt dei. sed i illis decidet que in distributione rerum attributa esse ipi malorū pncipi disputauimus. in tenebras scilicet et inferos: et in supliciū sempiternū. Docui religiones deoꝝ triplici mō uanas eē. Vno q simulacra ipa que colunt̃: effigies sint hoīm mortuoꝝ. Est autē puersum & incongruēs: ut simulacrū hoīs a simulacro dei colatur. Colit eī qd̃ est deterius & imbecillius. Tū inexpiabile facinus eē: deserere uiuentē ut defūctoꝝ monumētis seruias. q nec uitā nec lucē dare cuiq; possunt qua ipi carent. Nec eē alīū quēq; deū preter unū: cuius iudicio ac ptāti oīs aīa subiecta sit. Altero q ipse imagines sacre: quibus manissimi hoīes seruiūt: oīni sensu carēt: qm̄ terra sint. Quis autē non intelligat nefas esse: rectū aīal curuari ut adoret terrā? que idcirco pedibus nris subiecta est: ut calcanda nobis nō adorāda sit: qui sumus ideo excitati: et ex eo statum

sublimem preter ceteras aiantes accepimus.ut non reuoluamur deorsum. nec hunc celestem uultũ,piiciamus ad terram.sed oculos eo dirigamus: quo illos naturę suę conditio direxit. nihilq; aliud adoremus: nihil colamus: nisi solũ artificis parentisq; nri unicũ nomen.qui propterea hoiem rigidum figurauit: ut sciamus nos ad superna & celestia,puocari. Tercio q; spus qui presunt ipis religiõibus: condãnati et abiecti.adeo per terrã uolutenr.qui non tm nihil prestare cultoribus suis possunt.qm rerũ potestas penes uuũ est. Verũ etiam mortiferis eos illecebris & erroribus perdant.qm hoc illis quotidianũ est opus: tenebras hõibus obducere: ne queratur ab his uerus deus. Non igitur colendi sunt: quia snte dei subiacent. Est ei piaculũ maxim: abdicere potãti eos: quibus si iusticiam sequare potentior esse possis.et eos a diuratiõe diuini noris expellere ac fugare.Quod si apparet religiões istas tot modis esse uanas: qbus docui.mãifestũ est eos q uel mortuis supplicãt: uel terrã ueneranr: uel spiritibus ipuris aias suas mancipant. rõem hoim nõ tenere: eosq; ipietatis ac sceleris sui supplicia pensuros.qui rebelles adversus parentem generis humani deũ: susceptis inexpiabilibus sacris fas omne uiolauerũt. Quod in cultu simulacrorum nulla pot esse religio

Ca. xix

nam a simulatione id ea fallacia dicta sunt

QVicũq; igitur sacmentũ hois tueri: rõemq; naturę suę nitir obtinere: ipse se ab humo suscitet.et erecta mente oculos suos tendat in celum. nõ sub pedibus queratdeũ.nec a uestigiis suis eruat qd adoret.qa quidqd hõi subiacet: infra hoiem sit necesse ẽ.sed querat i sublimi: querat i summo: quia nihil pot hoie maius esse: nisi qd fuerit supra hoiem.deus aũt maior ẽ hoie.supra ergo nõ infra est. Nec in ima pocius sed in summa regione querendus est.Quare non est dubiũ: qn religio nulla sit: ubicũq; simulacrũ est. Nam si religio ex diuinis rebus est: diuini autem nihil est: nisi in celestibus rebus. Carent ergo religione simulacra: quia nihil pot esse celeste i aere qd sit ex terra.Quod qdem de noie ipo apparere sapienti potest.Quidqd ei simulatur: id falsum sit necesse est.nec pot unq; ueri nomẽ accipe: qd ueritatẽ fuco & imitatione mentir. Si autẽ ois imitatio nõ res potissimũ seria: sed q̃si ludus ac iocus est: non religio in simulacris: sed minus religiois est.Preferendum ẽ igitur uerũ omibus falsis.Calcanda terrena ut celestia conseq̃mur. Ita enim res se habet: ut quisq; aiam suã cuius origo de celo est: ad inferna & ima prostrauerit: eo cadet quo se ipse deiecerit. Ideoq; oportet rationis ac status sui memorem: non nisi ad superna niti semper ac tendere. Quod qui fecerit hic plane sapiẽs: hic iustus: hic homo: hic celo deoq; dignus iudica-

bitur. quem suus parens nõ humilem: nec ad terram more quadrupedum abiectum: sed stantem potius ac rectum sicut eum fecit agnouerit.

Breuis epilogus quo docet summa bonitate quibus superauit a phis

PEracta est igitur ni fallor: magna et difficilis suscepti opis porcio: et maiestate celesti suggerente: nobis dicendi facultate inueteratos depulimus errores. Nũc uero maior nobis ac difficilior cũ philosophis, proposita luctatio ẽ: quoꝝ sũma doctrina et eloquentia q̃si moles aliqua mihi opponit̃. Nam ut illic multitudie ac, ppe consensu oim gentium pmebamur: ita hic auctoritate pstãtium oũi genere laudis uiroꝝ. Quis autẽ nesciat plus esse momẽti in paucioribus doctis: q̃ in pluribus impitis̃. sed nõ est desperandum: istos quoq; de sentẽcia deo ac ueritate ducibus posse depelli. Nec tã primaces fore arbitror: ut clarissimũ solem sanis ac patẽtibus oculis uidere se negent. modo illud uerũ sit: quod ipi solent, pfiteri: studio inuestigandę ueritatis se teneri. Efficiam, pfecto: ut quesitã ueritatem diu & aliqñ inuentam esse credant. et humanis ingeniis inueniri non potuisse fateantur.

Laudantur firmiam de falsa sapientia liber tercius incipit
Commendantur in primis ueritas omni preferri eloquentie
quę eam no sunt assecuti phi aperitur Et quae stulo simplici
tacta scribantur eloquia Et q phis tunc maxime credendum
e: cum suam ignorantiam profitentur

VELLEM mihi quoniam ueritas in obscuro latere adhuc existimaẽ: uel errore atq; impiria uulgi uariis et inepris superstitiõibus seruientis: uel philosophis prauitate ingeniorꝝ turbantibus eam pocius q̃ illustrantibus. et si nõ qualis in Marco Tullio fuit: quia pcipua & admirabilis fuit: aliquã tñ, pximã eloquentię contingere facultatem. ut q̃tũ ueritas ni sua, ppria ualeat: tm̃ ingenii quoq; uiribus mixa exereret se aliqñ: et discussis conuictisq; tam publicis: q̃ eorũ qui sapientes putãtur erroribus: humano generi clarissimũ lumẽ inferret. Quod qdem duabus ex causis fieri uellem. uel qd magis possent credere hoies ornate ueritati: q etiã mẽdacio credũt. capti orõis ornatu lenocinioq; uerborũ: uel certe ut ipi philosophi suis armis potissimũ: quibus placere sibi & confidere solent oppmerent̃ a nobis. sed qm̃ deus hanc uoluit rei esse naturam: ut simplex & nuda ueritas esset luculentior. qa satis ornata per se est. Ideoq; ornamẽtis extrinsecus additis ficata corrũpitur. Mendaciũ uero specie placet aliena: qa per se corruptũ

uanescit ac deflnit: nisi alúunde ornatu quesito: circũlitum fuerit ac politũ: ęquo aĩo fero ímgeniũ mihi mediocre fuisse cõcessum. Verũ ego nõ eloquẽtię sed ueritatis fiducia sustepi hoc opus. maius fortasse q̃ possit meis uiribus sbstineri. quod tñ etiã si ego defecerim: deo cuius est hoc munus adiuuante: ueritas ipsa complebit. Etenim cũ sciãm maxios quosq; oratores a causidicis mediocribus sepe uictos: q̃ tanta est potentia ueritatis: ut se ipsam q̃uis ím rebus exiguis sua claritate defendat. Cur hãc ego ĩ maxia cã ab ímgenio sis qdem illis ac disertis uiris: sed tñ falsa dicẽtibus oppressum iri putem. ac non illa si mínus oõne nr̃a: quę de tenui fonte admodũ exilis emanat: luie tñ suo clara & illustris appareat. Nec si philosophi doctrína lr̃arũ mirabiles extiterínt: ego illis etiam sciam ueri cognitionẽq; concesserim. quã nemo cogitando ac disputãdo assequi põt. Neq; enim nũc reprehendo eoꝝ studiũ: qui ueritatem scire uoluerũt. quia naturã hoĩs deus ueri adipiscendi cupientissimã fecit. sed id arguo: id reuínco: q̃ honestam illoꝝ & optimã uolũtatem nõ sit secutus effectus: quia neq; qd esset uerũ ipm sciebant: neq; qũo aut ubi aut qua mente querẽdum: ita dum succurrere humanis erroribus cupiũt: ipi se ím plagas & errores maxios índuxerũt. Ab hoc igitr̃ me opus coarguendi philosophiã: susceptę materię ordo ipe deduxit. Nam cũ error oĩs: aut ex religione falsa oriatur: aut ex sapia: ím eo cõuíncẽdo necesse est utrũq; subuertere. Cum eĩ sit nobis diuínis lr̃is traditũ: cogitationes hoĩm philosophoꝝ stultas esse. id ipm re & argumẽtis docẽdũ est: ne qs honesto sapiẽtię noĩe ínductus: aut ínanis eloquẽtię splendore deceptus: humanis malit q̃ diuínis credere. quę quidem tradita sunt breuiter ac nude. Nec enim decebat aliter. ut cũ deus ad hoĩem loquerẽt: argumẽtis assereret suas uoces: tanq̃ fides ei non haberẽt: sed ut oportuit est loquutus. quasi rerũ oĩm maximus íudex. cuius nõ est argumẽtari: sed ꝓnũciare uerũ. Ipse ut deus: nos aũt cũ ad res singulas testimonia diuínę uocis hẽamus: ꝓfecto monstrabimus: q̃to certioribus argumentis possunt uera defendi. cũ etiam falsa sic defẽdantur: ut uera soleãt uideri. quare nõ est qd philosophis tm̃ honoris hẽamus: ut eoꝝ eloquentiã ptimescamus. Loquí enim bene potuerũt ut hoĩes eruditi: uere autẽ loquí nullo mõ. quia ueritatẽ nõ didicerãt ab eo qui eius potens eẽt. Nec sane magnũ aliqd efficiemus. q̃ illos ignorãtię arguemus: quã ipi sepissime confitentur. ím eo solo qm̃ nõ credit̃: ím quo solo credi debuit. conabor ostendere nunq̃ illos tã iuridicos fuisse: q̃ cũ snĩam de sua ignoratione dixerunt. Quod ipsi nomine phię conuinci q̃ maxime iucundum generibus philosophantium occupatio

Nunc qm duobus supioribus libris religionũ falsitas demostrata ẽ: nec nõ origo totius erroris exposita: huius libri munus ẽ philosophiam quoq; ostendere: q ĩmanis et falsa sit. ut omni errore sublato: ueritas patefacta clarescat. Ordiamur itaq; a cõi philosiphię nomine. ut ipo capite destructo: facilior nobis aditus patear ad excidendũ oẽ corpus. si tñ pōt corpus uocari: cuius pres ac mẽbra discordẽt. nec ulla cõpage inter se cohereãt: sed q disiecta & dissipata palpitare pocius q uiuere uideanẽ. Philosophia ẽ ut nomẽ indicat: ipiq; diffiniũt studiũ sapię. Vnde igitur pbem magis. philosophiam nõ esse sapiam: q ex ipius nois significatione. Qui ei sapię studet: utiq; nõdum sapit. sed ut sape possit studet. In ceteris artibus studiũ quid efficiat & quo tendat apparet. quas cũ discẽdo aliqs assecutus est: iã nõ studiosus artificii: sed artifex noiat. At ei uerecũdię cã studiosos se sapię: nõ sapiẽtes uocauerũt. Immouero Pictagoras q hoc pmus nomẽ inuenit: cũ paulo plus sapet q illi pores: qui se sapiẽtes putauerẽt: intellexit nullo humano studio posse ad sapiam puenirí. et ideo nõ oportere incomprehense atq; impfecte rei perfectũ nomẽ iponi. Itaq; cũ ab eo quererẽt: quẽ nam se pfitereẽ. Rndit. philosophũ. id est. quesitorẽ sapię. Si ergo philosophia sapiam querit: nec ipa sapiẽtia est: qa necesse est aliud esse qd querit: aliud qd queritẽ: nec quesitio sapię recta est. qa nihil pōt inuẽire. Ego uero ne studiosos qdem sapię philosophos eẽ concesserim. qa illo studio ad sapia non puenitur. Nam si facultas inuẽiendę ueritatis huic studio subiaceret: et si esset id studiũ tanq iter ad sapiam: aliquãdo esset inuẽta. Cum uero tot tpibus: tot ingeniis in eius inqsitione contritis nõ sit comphensa: apparet nullam ibi esse sapiam. Non ergo sapię student: qui philosophantur. sed ipi studere se putãt. quia illud quod queri: ubi aut quale sit nesciũt. Siue ergo sapientię student: siue nõ student: sapientes nõ sunt. quia nunq reperiri pōt: qd aut non recte queritur: aut omnino non queritur. Ex quibus rebus phia constet it qui studet autor ac hadeinnep sed e que nihil certa diffinit q solam opinione esse inpha ortulũ quido plus audent quia ceteri coy non auguit nisi deus

Videamus tamen id ipm. possit ne hoc studio reperi aliquid: an nil. Duabus rebus uideẽ philosophia constare. scientia: et opinatione: nec ulla alia re. Sciẽtia uenire ab igeio nõ pōt: nec cogitatiõe cõprehẽdi: qa in se ipo habere pbam scientiam: non hois sed dei est. Mortalis autẽ natura non capit sciẽtiam: nisi quę uenit extrinsecus. Idcirco ei oculos & aures et cęteros sensus patefecit i corpore diuina solertia: ut per eos aditus scientia

peruenirет ad mentem. Nam cās naturalīū rerū disquirere: aut scire uelle: sol utrū ne tātus quātus uideť: an multis ptibus maior sit: q̄ ois hęc terra. Item luna globosa sit: an concaua. Et stelle utrū ne cohereāt cęlo: an p aere libero cursu ferātur. Cęlū ipm qua magnitudie: qua materia constet: utrū quietū sit an mobile: an incredibili celeritate uoluať. Quanta sit terre crassitudo: aut quibus fūdamētis librata & suspensa sit. Hęc inquā disputando et cōiecturis uelle cōprehendere: tale est pfecto: quale si disserere uelimus: qualem esse arbitramur cuiuspiam remotissime gentis urbem: quā nunquā uidimus. cuiusq; nihil aliud q̄ nomē audiuimus. si nobis in ea re scientiam uendicemus: quę nō potest sciri. nōne insanire uideamur: qui id affirmare audiamus: in quo reuinci possumus? quanto magis qui naturalia quę sciri ab hoie nō possunt: scire se putant: furiosi demētel q; sunt iudicandi? Recte ergo Socītes et eū secuti achademici: sciam sustulerūt. quę non disputātis sed diuinātis est. Superest ut opinatio in philosophia sola sit. Nā unde abest scia: id totū possidet opinatio. Id ei opinať quisq; quod nescit. Illi aūt q de rebus naturalibus disputāt: opinanť ita esse ut disputant. Nesciūt igiť ueritatē: quoniā scia certi est opinatio incerti. Redeamus ad illud supius exēplum. Age opinemur de statu et qualitate urbis illius: quę nobis rebus oīmibus ptēr nomē ignota est. Verisimile est in plano sitam. lapideis męniis: ędificiis sublimibus: uiis pluribus: magnificis ornatisq; delubris. Describamus si placet mores habitūq; ciuiū. Sed cū hęc dixerimus: alius contraria disputabit. et cū hic quoq; porauerit: surget & tertius. et alii deinceps. et opinabūtur multo disparia: q̄ nos sumus opinati. Quid ergo erit ex oīmibus certius? fortasse nihil. At oia sunt dicta: quę in rerū naturā cadūt. ut necesse sit aliqd eoꝝ esse uerū. at nesciet quis uerū dixerit. pōt fieri: ut oīes ex parte aliqua errauerit: ex pte attigerint ueritatē. Stulti ergo sumus: si hoc disputatione queramus. Potest ei supuenire aliquis: qui opiniones nostras derideat. nosq; pro insanis hēat. q uelimus id quod nescimus quale sit opinari. Verū nō opus est: longe posita conqrere. Vnde nemo fortasse ueiat: qui nos redarguat. Age opinemur. quid nūc in foro gerať: quid in curia. longū est id quoq; dicamus interposito uno pariete: qd fiat. nemo potest id scire: nisi qui audiuerit aut uiderit. Nullus ei auder id dicere. quia nō statur uerbis: sed re ipa psenti refutabiť. Atqui hoc idem faciunt philosophi: qui disputant in cęlo qd agať. sed eo se id impune facere arbitranť. quia nullus existit qui errores eoꝝ coarguat. Quod si existimarēt descensurū eē aliquē: qui eos delirare ac mentiri doceret. nunq̄ quicq̄ de his rebus quas scire non

possunt disputarent. Nec tamen ideo felicior putanda est eorꝝ imprudentia et audacia: quia nõ redarguũtur. Redarguit ei deus: cui soli ueritas nota est. licet cõuiuere uideatur. eãq; hoim sapiam pro summa stultitia cõputat.

Quo Zeno & Socrates totam phiam fuisse dicerunt & qui quodam ciuili bello suis confecta o armis

REcte igitur Zeno ac stoici: opinationem repudiarũt. Opinari enim te scire qd nescias: nõ est sapiẽtis. sed temerarii potius ac stulti. Ergo si neq; sciri quicq; põt: ut Socrates docuit: nec opinari oportet ut Zeno: tota philosophia sublata est. Quidem q̃ nõ tantũ ab his duobus euertitur: qui philosophiẽ pncipes fuerũt. sed ab oĩbus ut iam uideatur: iam pdem suis armis esse confecta: in multas sectas philosophia diuisa est. et omnes uaria sentiunt. in qua ponimus ueritatem. in oĩbus certe non potest. designemus quãlibet. nempe in ceteris oĩbus sapia nõ erit. Transeamus ad singulas. Eodem mõ qdquid uni dabimus: ceteris auferemus. Vnaqueq; ei secta oẽs alias euertit. ut se suaq; confirmet. Nec ulli alteri sape concedit: ne se desipe fateatur. sed sicut alias tollit: sic ipa quoq; ab aliis tollitur oĩbus. Nihilõinus enim philosophi sunt: qui eã stultitiẽ accusant. Quãcũq; laudaueris: ueramq; dixeris: a philosophis uitupatur ut falsa. Credemus ne igitur uni: se suamq; doctrinã laudanti. an multis uni alterius ignorãtiam culpãtibus. Rectius ergo sit necesse est: qd plurimi sentiunt: q̃ qd unus. Nemo enim põt de se recte iudicare. quod nobilis poeta testatur. Ita enim compatam eẽ hoim naturã oĩm: aliena ut melius uideant & diiudicent q̃ sua. Cum igitur oia incerta sint: aut oĩbus credendũ sit: aut nemini. Si nemini: sapientes ergo non sunt: quia singuli sapiẽtes se putãt. sioĩbus: eque nõ sunt sapiẽtes: qa singuli ab oĩbus esse negantur sapientes. Pereunt igitur uniuersi hoc modo: et tanq; spartiate illi poetarũ: sic se inuicem iugulant: ut nemo ex oĩbus rester. quod eo fit: quia gladiũ habẽt: scutũ nõ habẽt. Si ergo singulẽ sectẽ multarũ sectarũ iudicio stultitiẽ cõuincũtur: oẽs igitur uanẽ atq; inanes repiũtur. Ita se ipam philosophia cõsumit et cõficit. Quod cũ intelligeret Archesilas achademiẽ cõditor rephẽsioẽs oĩm inter se collegit. cõfessionẽq; ignorãtiẽ claroꝝ philosophoꝝ. armauitq; se aduersus oẽs. Itaq; constituit nouã non philosophãdi philosophiam. Eo igitur autore: duo philosiphiẽ genera eẽ cepẽrũt. Vnũ illud uetus quod sciam sibi uendicat. alterũ nouũ repugnãs: quod eã detrahit. In his duobus generibus uideo discidiũ: et q̃si ciuile bellũ. sapiam quẽ distrahi nõ potest: in qua parte ponemus. Si natura rerũ sciri põt: hẽc tironũ caterua interibit. si non põt: uetera conficientur. si pares fuerũt: nihilominus peribit

dux oim philosophia. qa distracta est. Hibil eni põt sine interitu suo sibi esse contrariũ. Si aucẽ ut docui nulla põc esse in hoie interna et ꝑpa scientia: ob fragilicacem conditioĩs humanę: Archesilę manus uincit. sed ne ipa qdem stabit: quia non põt omio nihil sciri. Cõma achademicos multa scie & natura rerum & uitę necessitas cogit

Ca. v.

SVnt ei multa que natura ipa nos scire. et usus frequens & uite necessitas cogit. Itaq; pereundũ est nisi scias quę ad uitam sunt utilia ut appetas: quę piculosa uc fugias & uices. Preterea multa sunc quę usus inuenit. Nam solis ac lunę uarii cursus: et meatus siderum: et ratio temporũ deprehensa est. et natura corpoꝝ a medicis herbarũq; uires: et ab agricolis natura cerrarũ: necnon imbriũ futurorũ: ac tempestatũ signa collecta sunt. Nulla deniq; ars est: quę non scia constec. Debuic ergo Archesilas si quid saperet distinguere quę sciri possent: queue nesciri. Sed si id fecisset: ipe se in populũ redegisset. Nam uulgus incerdũ plus sapit. quia tantũ q̃ tũ opus ẽ sapit. a quo si queras utrũ sciac aliqd: an nihil dicet se scire quę sciac. fatebiẽ se nescire quę nesciac. Recte ergo aliorũ substulit disciplinas: sed non recte fũdauic suã. Ignoratio ei rerũ oim nõ põt eẽ sapia: cuius est scire ꝑpum. Ita cũ philosophos expugnaueric: ac docuerit nihil eos scire: ipe quoq; nomen philosophi perdidit: quia doctrina eius est nihil scire. Nam q alios reprehendit qd nesciãc: ipe debet sciens esse. Cum aũt nihil sciat. quę peruersicas: queue isolentia est: ob id ipm se philosophũ constituere ꝓpter quod cęteros tollat? Possunc ei sic rndere. si nihil nos scire cõuincis: et ideo nõ eẽ sapientes: quia nihil sciamus. ergo ne tu qdem es sapiens: quia te quoq; conficeris nihil scire. Quid ergo ꝓmouic Archesilas ubi q confectis omibus philosophis. seipm quoq; eodem mucrone transfixic? Nusq̃ ne igitur sapientia est.

Quomodo sapientia in medio erantur fuerit. Et achademici contra physicos & physici contra achademicos dimcauerint. c.

Ca. vi.

IMmo uero inter philosophos fuit: sed nemo uidit. Alii putauerũt scire posse oia: sapientes utiq; nõ fuerẽt. Alii nihil: ne hi qdem sapiẽtes fuerẽt illi. qui plus hõi dederũt. hi quia minus utrisq; in ucramq; partem modus defuic. Vbi ergo sapia est: uc neq; te oia scire putes qd dei ẽ. neq; oia nescire qd pecudis. Est ei aliquid mediũ. quod sic hoĩs. id est scia cum ignoratione cõiuncta et tẽperata. Sciẽtia in nobis ab aio est. quę oriẽ e cęlo: ignoratio a corpe quod est e terra. Vnde nobis & cũ deo: et cũ aialibus est aliq̃ cõitas. Ita qm̃ ex his duobus constamus elementis: quoꝝ alcerũ luce prediti est: alterũ cenebris. Pars nobis data est scientię: pars ignorantię. per hunc q̃ si

pontem transire sine cadendi piculo licet. Nam si illi oēs qui ín alterā partē ínclínauerūt: aut dextro: aut sinístro uersus ceciderūt. Vtraq; autē ps quō errauerit dícam. Achademici cōtra phísicos ex rebus obscuris argumētati sunt nullam esse sciam. et exēplis paucarū rerū íncōprehensibilíū contenti: amplexi sunt ignorantiam. tanq; sciētiam totam sustulissent: quia ín partem sustulerant. phísici contra ex his quę apta sunt: argumentū trahebant scíri posse. contentiq; perspicuis retinebant sciam: tanq; totā defendissent: qa ex parte defenderāt. Ita neq; hi clara: neq; illi obscura uíderūt: sed utriq; dum solam sciam conserris māibus: uel retinēt uel eripiūt. nō uíderūt ín medio constitutū fore: quę illos ad sapiam transmitteret. Verū Archesilas ígnorantię magíster: cū Zeno obtrectaret p̄ncipi stoicorū: ut totā philosophiā euerteret. auctore Socrate suscepit hāc snīam: ut affirmaret nihil scíri posse. Itaq; coarguit ad existimationem philosophoȝ: qui putassent íngeniis suís erutā atq; íuētam ueritatē. uidelicet qa īmortalis fuerat illa sapīa: paucisq; ante tpibus ínstituta: ad summū iam íncrementū puenerat. ut iā necessario cōsenescerēt: ac periret repēte extinct Achademia tāq; senectus philosophię. quę illa conficeret iam deflorescentem. Recteq; uidit Archesilas arrogātes uel potius stultos esse: qui putent sciam ueritatis cōiectura posse cōprehēdi. sed tñ falsa dicentē redarguere nō pōt: nisi qui scierit ante quid sit uerū. qd Archesilas ueritate nō cognita facere conatus: íntroduxit genus philosophię alystatū. quod latíne ínstabile siue íncōstans possumus dicere. Vt ei nihil sciēdum sit: aliquid scíri necesse est. Nam si oío nihil scias: id ipm nihil scíri posse tollet. Itaq; qui uelud snię loco pnunciat: nihil scíri tanq; perceptū proficetur: et cognitū ergo aliqd scíri pōt. Huic simile est illud qd ín scholís proponí solet ín alystati generis exemplum somniasse quēdam: ne somniis crederet. Si ei crediderit: tū seqtur ut nō sit credendū. si aūt nō crediderit: tū seqtur ut credēdum sit. Ita si nihil scíri pōt: necesse est id ipm scíri: q; nihil sciat. si autē scitur posse nihil scíri: falsum est ergo qd dicit. nihil scíri posse. Sic íducit dogma sibi ipi repugnans: seq; dissoluens. Sed homo uersutus ęteris philosophis: uoluit sciam eripere. ut eā domi absconderet. Nam sibi illā pfecto nō adimit: qui aliqd affirmat. ut ęteris adimat: sed nihil agit. Apparet ei: ac furem suū pdit. Quāto faceret sapiētius ac uerius: si exceptione facta diceret cās. rōesq; dūtaxat rerū ęlestiū seu naturalíū: qa sunt abdíte nescíri posse. quia nullus doceat: nec queri oportere: qa íuēiri querendo non possunt. Qua exceptione ínterpōita: et phísicos admonuisset: ne quererēt ea quę modum excederent cogitatiōis humanę. et se ipam calūnię

ínuidia liberasset.et nobis certe dedisset aliqd qd sequeremur.Nūc aūt qm̄ ab his sequēdis nos retraxerit: ne uelimus plus scire q̄ possumus: nō mínus a se quoq; ipo retraxit.Quis enī uelit laborare: ne quicq̄ sciat.aut eiusmodi suscipe doctrínā: ut etiam cōem sciam perdat.que si doctrina est: scientia est necesse ut constet.Si nō est: quis tam stultus.ut distendum id putet: ín quo aut nihil discit̄: aut oio dediscitur.Quare si neq; oia sciri possunt; qd phisici putauerūt.neq; nisi qd achademici philosophia omis exuncta est.

De moali phia & quae sicut utilior ita & certior phie pars habe fit facilior quo fuerunt omnium phoz fere sententie de summo bono

Ca. vii

TRanseamus nunc ad alterā philosophię partem. quā ipsi moralem uocāt.ín qua totius philosophię rō contineē. Si qdem í illa phisica sola oblectatio est: ín hac etiam utilitas.Et qm̄ ín disponēdo uitę statu: formandisq; moribus piculo maiori peccatur: maiorē diligentiam necesse est adhiberi.ut sciamus quo nos oporteat uiuere.Illic eī pōt uenia concedi: qa siue aliqd dicūt: níhil ꝓsunt.siue delirāt: nihil nocēt. Hic uero nullus discidio: nullus errori ē locus.Omes unum sentire oporter.ipamq; philosophiā uno q̄si ore pcipe: quia si qd fuerit erratū: uita oīs euertē ín illa pori parte: ut periculi mínus. ita plus difficultatis est: ꝙ obscura rerū rō cogit diuersa et uaria sentire.Hic ut piculi plus: ita mínus difficultatis.qd ipe usus rerū et quotidiana expimenta possunt docere.quid sit uerius & melius.Vídeamus ergo utrū ne cōsentiāt: aut qd nobis afferāt: quo rectius uita degat̄. Non necesse est oia circuire.Vnū elegamus ac potissimū: quod ē summum ac pncipale: ín quo totius sapię cardo uersatur.Epicurus summū bonum ín uoluptate animí esse censet.Aristippns ín uoluptate corpis.Chaliphon & Dímomachus cyrenaici: honestatē cū uoluptate iunxerūt.Diodorus í priuatione doloris: summū bonnm posuit.Hieronimus ín nō dolēdo.Peripatetici autē ín bonis animí & corpis et fortunę. Erilli summū bonū est scia Zenonis.cū nostra congruenter uiuere.quorūdam stoicoꝝ uirtutem sequí. Aristoteles ín honestate ac uirtute summū bonum collocauit. He sunt fere oīm snię. In tanta diuersitate: quē seq̄mur? Cui credimus? Par est omibus auctoritas. Si eligere possumus quod est melius: iam non est philosophia nobis necessaria.qa sapiētes iam sumus: q de sapientū sentētiis iudicemus. Cum uero discende sapię cā uēiamus: qd possumus iudicare.q nōdum sapecepimus.maxīe cū presto assit achademicus.q nos pallio retrahat ac uetet cuiq̄ credere.nec tn̄ afferat ipe qd seq̄mur. Quod uera sapientia docet summu bonu bonis no esse animu ut corpori uoluptatem ē

QVid ergo supest. nisi ut omissis litigatiõibus furiosis ac pṫnacibus: ueẽiamus ad ĩudicem illũ. scilicet datorem simplicis & quietę sapię. q̃ nõ tantũ formare nos ac ĩducere ĩ uiam possit: uerũ etiã de controuersiis istoꝝ ferre sniam. Hęc nos docet. quid sit hoĩs uerũ ac summũ bonũ. de quo pusq̃ dicere ĩcipio: ille oẽs sentẽtię sunt refellẽdę. ut appareat neminẽ illoꝝ fuisse sapientẽ. Cum de officio hoĩs agat̃: oportet summum summi animalis bonũ ĩ eo constitui: qd̃ cõe cũ cęteris aĩalibus eẽ nõ possit. sed ut feris dẽtes: armentis cornua: uolucribus pẽnę. pp̃a sunt. sic hõi aliqd suũ debet ascribi. sine quo rõem suę conditionis amittat. Nam qd̃ uiuẽdi: aut generãdi causa datũ est oĩbus. est qdem bonũ naturale. summũ tñ non est: nisi qd̃ ẽ unicuiq; generi. ppriũ. Sapiẽs ergo nõ fuit: q̃ summũ bonũ credidit aĩmi uoluptatẽ: qm̃ siue ulla securitas: siue gaudiũ est: cõis est oĩbus. Aristippo ne rñdendũ quidem duco. quẽ ĩ corpis semp uoluptatẽ ruentem: nihilq; aliud q̃ uẽtri et ueneri seruiẽtem. nemini dubiũ est hoĩem nõ fuisse. Sic enĩ uixit: ut nihil ĩter eũ pecudemq; distaret: nisi unũ quod loquebat̃. q̃ si asino aut cani aut sui: facultas loquendi tribuat̃. queraſq; ab his quid sibi uelint: cũ feias tam rabide consectãtur. ut uix diuelli queant. cibos etiã potũq; negligant. Cur aut alios mares uiolenter abigant. aut ne uicti qdem assistant. sed a fortioribus sepe contriti: eo magis ĩsectenẽ? Cur nec imbres: nec frigora pertimescant. laborem suscipiãt. periculũ non recusent? Quid aliud rñdebunt: nisi summũ bonũ esse corpis uoluptatẽ. eam se appetere: ut afficiant̃ suauissimis sensibus. eosq; esse tanti: ut assequẽdoꝝ cã: nec laborem sibi ullum: nec uulnera: nec mortẽ ipam recusandam putẽt. Ab his ne igit̃ pcepta uiuẽdi petemus. q̃ hoc idem sentiũt: qd̃ aĩe rõis exptes. Aiũt Cirenaici uirtutẽ ipa; ex eo ipo esse laudandã: q̃ sit efficiens uoluptatis. Verũ ergo ĩqt obscenus canis: aut sus ille lutulẽtus. Nã ideo cũ aduersario summa uirtũ cõtentione depugno: ut uirtus mea pariat mihi uoluptatẽ: cuius expers sim. necesse ẽ si uictus abscessero. Ab his ergo sape discemus. quos a pecudibus ac beluis non snia: sed lingua discernit. Priuationẽ doloris summũ bonũ putare: nõ plane pipatheticorũ ac stoicoꝝ: sed cinicorũ philosophoꝝ est. Quis enĩ non ĩtelligat ab ęgrotis: et ĩ aliquo dolore positis. esse hoc disputatũ. Quid tã ridiculũ: q̃ id hr̃e pro summo bono: quod medicus possit dare. Dolendũ est ergo ut fruamur bono: et quidem grauiter ac sepe: ut sit postea non dolore iocũdius. Miserrimus est igit̃ qui nunq̃ doluit. quia bono caret: quem nos felicissimũ putabamus: quia malo caruit. Ab hac uanitate nõ longe abfuit: qui omio nihil dolere summũ bonũ dixit. Nã pter qd̃ omne aĩal doloris est

fugiens: quis pōt sibi hoc bonū prestare. quod nobis ut eueniat nihil aliud possumus: q̄ optare. Summū autē bonū non pōt efficere quemq̄ beatū. nisi semp fuerit ín ipsius potāte. Hoc aūt nō uirtus hōí: nō doctrína: nō labor: sed natura ípa cunctis aiantibus prestat. Quí uoluptatem cum honestate iunxerūt: cōionem hāc effugere uoluerūt: sed effecerūt repugnās bonum: qm̄ qui uoluptatí dedítus est: honestate careat necesse est. qui honestatí studet uoluptate. Peripatheticoꝝ bonum nímiū multiplex exceptis auími bonís. quę ípa quę sint. magna contentio est. cōe cū beluis pōt uideri. Nam corpis bona. íd est íncolumitas. índolentia. ualitudo. non mínus sunt mutis: q̄ hōí necessaría. ac nescío an etiā magis: qa hō & medelís: et mínisteriís ꝓbleuari pōt: muta nō possūt. Ite; quę appellāt fortunę bona: nā sicut hōí opibus ad uítam tuendam: ita illis p̄da & pabulis ē opus. ita índucendo bonū: quod non sit ín hoīs potāte: totū hoīem alícnę dícioní subíugauerūt. Audíamus etiam Zenonem. nā is ínterdum uírtutē sommiat. Summū íngt est bonū. cū natura consentanee uíuere. Beluarū ígitur nobis more uíuendum est: nā quę abesse debent ab hoīe: ín bís oīnibus deprehendunt. uoluptates appetunt: metuūt: fallūt: íncídiantur: occídūt. Et qd ad rem maxīe attínet. deū nescíūt. Quíd ergo me docet. ut uíuam secūdum naturā: quía ípa ín deterius ꝓpna est: et q̄busdam blandímētis lenioribus ín uícia p̄cípitat. uel si aliā mutoꝝ: aliā hoīs dícit esse naturā. q̄ hō ad uírtutem sit genitus. nō nihil dícit. sed tū nō erit diffinitio summi boní: quía nullū est aīal: quod nō secūdum naturā suā uíuat. Quí sciam summū bonū fecit: aliqd hōí ꝓpium dedit. sed scientiam alterius rei gr̄a hoīes appetūt: non ꝓpter ipam. Quis eī scire contētus est. nō expetēs alíquē fructū scire. Artes ídeo discūtur. ut exerceantur. Exercentur autē uel ad subsidia uitę: uel ad uoluptatem: uel ad gloriam. Non est ígitur summū bonū. qd nō ꝓpter se expetīt. Quíd ergo ínterest: utrū sciam summū bonū putemus: an illa ípa quę scía ex se parit. íd est uictū: gloriā: uoluptatem: quę non hōí sunt ꝓpa: et ídeo ne summa qdem bona. Nam uoluptatis et uíctus appetētia nō hōí solū. sed etiam mutis ínest. Quíd cupidítatis glorie? Nōne ín equis deprehendítur: cū uíctores exultāt: uícti dolent. Tantus amor laudum. tante uíctoria cure. Nec ímerito summus poeta expiendum esse aít. Et quís cuiq; dolor uícto quę gloria palmę. Quíd si ea quę parit scía cōía sunt cū alíis aīalibus. nō est ergo summū bonū scía. Preterea nō mediocre huius dísputatioīs ē uíciū. q̄ sciētia nuda pomīt. Incipient ei beatiores uideri: qui artem alíquā scierint: īmo uero qui & res malas scierint. et tam beatus sit: qui uenena dídicerit tēperare: q̄ qui mederi. Quero ígitur ad quā

rem.scientia referenda sit? Si ad causas rerũ naturaliũ: quę beatitudo erit mihi ꝓposita: si sciero unde nilus oriatur. uel qdqd de cęlo phisici delirant. qd ꝙ earũ rerũ nõ est scientia: sed opinatio. quę pro ingeniis uaria est? Restat ut scia bonorũ ac malorũ summũ bonũ sit. Cur ergo sciam maluit: q̃ ipam sapiam summũ bonũ dicere. cũ sit utriusq; significatio: et uis eadem? Nemo tñ adhuc summũ bonũ dixit esse sapiam. quod melius dici potuit. Nam scia parum est ad bonũ suscipiẽdum: malũq; fugiendum: nisi accedat & uirtus. Multi eĩ philosophoꝝ cũ de bonis malisq; dissererẽt: aliter tñ q̃ loquebantur: natura cogẽte uixerũt: quia uirtute carueũt. Virtus aũt cũ scia. coniũcta ẽ sapia. Supest ut eos etiam refellamus. qui uirtutẽ summum bonũ putaueũt. in qua opione etiã. M. Tullius fuit. in quo multũ inconsiderati fuerũt. Non eĩ uirtus ipa est summũ bonũ: sed effectrix & mater ẽ summi boni: quomã puenirí ad illud sine uirtute nõ põt. Vtrũq; intellectu est facile. Quero enĩ utrũ ne ad pclarũ illud bonũ facile puenirí putent: an cũ difficultate ac labore expediant. acumen suũ erroremq; defendant. Si facile ad illud: ac sine ullo labore puẽiri põt: summũ bonũ non est. Quid eĩ nos cruciemus? Quid conficiamus enitendo diebus ac noctibus? quando qdem tam in ꝓmptu id quod querimus iacet: ut illud qlibet sine ulla contentione animi deꝑhẽdat. sed si cõe quoq; ac mediocre: qdlibet bonũ nõ nisi labore asseq̃mur. quoniaꝫ bonoꝝ natura in arduo posita est. malorũ in precipiti. Summo igitur labore summũ bonũ asseq̃ necesse est. qd̃ si uerissimum est: ergo altera uirtute opus est: ut puẽiamus ad eã uirtutem: quę diciturꝫ summũ bonum. qd̃ est incõgruẽs et absurdũ. ut uirtus per se ipam: puẽiat ad se ipam. Si non põt ad ullum bonum: nisi per laborem puẽiri: apparet uirtutem esse per quã pueniatur. qm̃ in suscipiendis perferendisq; laboribus: uis officiumq; uirtutis est. Ergo summũ bonũ non põt eẽ id: ꝓpter quod necesse est ad aliud pnẽiri. Sed illi cũ ignorarent quid efficeret uirtus: aut quo tenderet. honestius autẽ nihil repirent: substiteũt in ipius uirtutis noie. quã nullo ꝓposito emolumento: appetẽda eẽ dixeũt. ut bonũ sibi constituerũt ꝙ bono indigeret. Aristoteles ab his non longe recessit. qui uirtutẽ cũ honestate summũ bonũ putauit. q̃si ulla uirtus possit esse inhonesta. ac nõ si quid habuerit turpitudinis. uirtus esse desinat. sed uidit fieri posse: ut de uirtute: prauo iudicio sentiatur male. et ideo existimationi hoim seruiendum putauit. Quod q faciat: a recto bonoq; discedit: quia nõ est in nra potãte: ut uirtus pro suis meritis honesteẽ. Nam qd ẽ honestas: misi honor ꝓpetuus: ad aliquẽ secũdo populi rumore delatus. Quid ergo fiet: si errore ac prauitate hoim: mala existimatio sub-

sequatur. Abiciemus ne uirtutem: quia flagitiosa & turpis ab insipientibus iudicetur. Quę qm̃ inuidia p̃mi ac uexari pōt: ut sit ipm̃ ꝓpꝓpum ac ꝓpetuum: nullo extrinsecus adiumēto indigere debet: qn suis per se uirtutibus nitatur et constet. Itaq; nec ullū ei ab hoīe bonum sperandum est. nec ullum malum recusandum. Venio nunc ad uerę sapię summū bonū. cuius natura hoc mō determinanda est.

Ca. IX. Quid sit uere sapientia summum bonum. Et q̃ uiciosa fuerit ratio Anaxagore: ad quid natus sit homo.

PRimū ut solius hoīs sit. nec cadat ī ullū aliud aīal. Deinde ut solius animi. nec cōicari possit cū corpore. Postremo ut nō possit cuiq̃. sine scia et uirtute contingere. Quę circūscptio illas oēs snias excludit ac soluit. Eoꝝ eni quę dixerūt nihil tale est. Dicam nunc quid sit: ut doceā qd instituī philosophos oēs cecos atq; insipientes fuisse. qui quod est hōi summū bonū cōstituerūt: nec uidere: nec itellígere: nec suspicari aliqn̄ potuerūt. Anaxagoras cū ab eo quereretur. cuius rei cā natus eēt. Rndit. solis ac cęli uidēdi. Hāc uocem admiranti oēs. ac philosopho dignā iudicabāt. At ego hūc puto nō inuenientē quid rnderet effudisse hoc passim ne taceret. Quod qdem secum si sapiens fuisset: cōmētatū et meditatū habere debuit: quia si quis rōem sui nesciat ne hō sit qdem: sed putemus non ex tpe dictū illud effusum. Videamus in tribus uerbis. quot & quanta peccauerit. Primū q̃ omne hoīs officiū iu solis oculis posuit. nihil ad mentem referens. sed ad corpus oīa. Quid si cecus fuisset. officium ne hoīs amitteret. quod fieri sine occasu aīe nō potest. Quid cętere corpis ptes. nū carebūt suis qnoq; muneribus? Quid qd plus est ī auribus q̃ in oculis situ: qm̃ doctrina & sapīa ꝓcipi auribus solis pōt: oculis solis non pōt. Cęli ac solis uidendi cā natus est. Quis te ī hoc spectaculū induxit. aut quid cęlo. rerūq; natura uisio tua confert? Nimirū ut hoc īmēsum et admirabile opus laudes? Cōfitere igitur rerū oīm cē constitutorē deū. qui te in hunc mūdum quasi testem laudatorēq; tanti sui opis induxit. Magnū esse credis uidere cęlū ac solem. Cur ergo gīas nō agis ei qui huius beneficii auctor est? Cur nō ipius uirtutem: ꝓuidentiam: potātem metiris aīo: cuius opa miraris? Eteni necesse est ut multo mirabilior sit: q̃ mirabilia fecit. Si te qspiam uocasset ad cenā: in eaq; optime acceptus eēs: unū sacius uidere: si pluris faceres ipam uoluptatē: q̃ uoluptatis auctorē. Adeo philosophi ad corpus oīa referūt. nihil ꝓrsus ad mentem. nec uident amplius: q̃ qd sub oculos uenit. Atqui remotis omibus officiis corporis. in sola mente ponēda ē hoīs rō. Nō ergo ideo nascimur: ut ea quę sunt facta uideamus: sed ut ipm factorem rerū oīm contēplemur. id est mente cernamus. Quare

si quis hoiem qui uere sapit interroget. cuius rei gratia natus sit. Rñdebit intrepidus ac paratus: colēdę se dei gr̃a natũ. qui nos ideo genuit: ut ei seruiamus. Seruire aũt deo nihil aliud est: q̃ bonis opibus tueri: et conseruare iustitiã. sed ille ut hõ diuiarũ rerũ imperitus: rem maximã redegit ad minimum. duo sola diligendo quę sibi diceret intuenda. Quod si natũ se eẽ dixisset: ut mũdum intuereẽ: q̃q̃ oia comphenderet ac maiori uteretur sono: tñ non ipleset hois officiũ. quia quãto pluris est aia q̃ corpus: tanto pluris est deus q̃ mũdus: qa mũdum deus fecit & regit. Non ergo mũdus oculis: quia utrũq; est corpus. sed deus aia contẽplandus est: quia deus ut est ipse immortalis: sic animũ uoluit eẽ sempiternũ. Dei autẽ contẽplatio ẽ uenerari et colere cõem parẽtem generis humani. Quod si a phisicis abfuit, pietatiq; i terrã fuerit diuia ignorãdo: existiandus ẽ Anaxagoras ad ea quę uidẽda natũ esse se dixit: nec coelũ uidisse nec solem. Expedita est igitur hois ratio. si sapiat cuius ꝓpria est humãitas. Nam ipa humanitas quid est nisi iustitia. Quid est iustitia nisi pietas. Pietas aũt nihil aliud est. q̃ dei parẽtis agnitio.

Quod ea quę iuuant hominis est ꝓpria certum quoq; aialibus communia sunt hoi uero ꝓprium est deum noscere et colere.

SVmmum igitur bonum hois in sola religione est. Nam cętera etiam quę putantur esse hõi ꝓpia. in cęteris quoq; aialibus reperiuntur. Cum ei suas uoces ꝓpis inter se notis distinguũt atq; dinoscũt: rolloq; uidentur. ridendiq; ratio apparet in his aliqua. cum demulsis auribus: contractoq; rictu et oculis in lasciuiam resolutis: aut hõi alludunt: aut suis quisq; cõiugibus ac ferębus ꝓpis. Nõne aliqd amore mutuo. et indulgętię simile iptiunt. Iam illa quę sibi ꝓspicũt i futurũ: et cibos reponũt. habẽt utiq; ꝓuidẽtiã: rõis quoq; signa in multis deprehenduntur. Nam qũ utilia sibi appetũt: mala caueut: pericula uitant: latibula sibi parant in plures exitus disperentia. profecto aliquid itelligũt. Potest aliquis negare illis inesse rõem. cũ hoiem ipm sepe deludant. Nam quibus generandi mellis officiũ est: cũ assignatas incolunt sedes: castra muniunt: domicilia ienarrabili arte cõponũt. regi suo seruiũt. Nescio an in his sit perfecta prudentia. Incertũ est igitur: utrũ ne illa quę hõi tribuntur: cõia sint cũ aliis uiuentibus. Religiõis certe sunt expertia. Eądem sic arbitror uniuersis aialibus eẽ datã rõem: sed muniis tmmõ ad uitã tuẽdã: hõi autem ad ꝓpagãdam. Et quia in hoie ipa rõ perfecta est: sapia noiatur: quę in hoc eximiũ facit hoiem: q̃ soli datũ est hõi intelligere diuia. Qua de re Ciceronis uera est snia. Ex tot in ꝓ generibus nullũ est aial ꝑter hoiem. quod habeat noticiam aliquam dei. Ipisq; in hõibus nulla gens est: neq; tã

māsueta: neq; tam fera: quę non etiam si ignoret: qualem deū hīī deceat: tñ habēdū sciat. Ex quo efficiī ut is agnoscat deū: qui unde ortus sit recordeī. Qui ergo philosophi uolūt aīos omī metu liberare. Tollūt etiam religionē et orbant hoīem suo ꝓprio ac singulari bono. quod est a recte uiuendo atq; ab omni humānitate disiūctum: quia deus ut cuncta uiuentia subiecit hōi: sic ipm hoīem sibi. Nam qd est cur iidem ipi disputēt: eo dirigēdam eē mentē. quo uultus erectus est. Si ei nobis in cęlū spectādū est. ad nihil utiq; aliud: q̄ ob religionem. si religio tolliī: nulla nobis rō cum cęlo est. Itaq; aut eo est spectādum. aut in terrā ꝓcūbendū. In terrā procūbere si uelimus: quidem possumus. quorū status rectus est: in cęlū igitur spectandū est: quo natura corpis ꝓuocat. Quod si constat eē faciendū: aut ideo ē faciendū: ut religiōi seruiamus. aut ideo: ut rōem rerū cęlestiū cognoscamus. Sed rōem rerū cęlestiū cognoscere nullo mō possumus: qa nihil eiusmōi pōt cogitādo inueīri sicut supra docui. Religiōi ergo seruiendum est. quam qui nō suscipit: ipe se prosternit in terrā. et uitā pecudum secutus: humānitate se abdicat. Sapientiores ergo impii. qui etiam si errāt in religione diligenda: tamen naturę sue conditionisq; meminerunt.

Ca. XI. Quod deus sicut hominem cupidum religionis & sapię quorum alterum constare sine altero nō potest. nihil eorū quę mortales appetunt summū bonum sit

Constat igitī totius humani generis consensu religionē suscipi oportere. sed quo i ea erreī: explicandū est. Naturā hoīs deus hanc esse uoluit: ut duarū rerū cupidus & appetens eēt religioīs et sapię. sed hoīes ideo fallūtur: q̄ aut religionē suscipiunt omissa sapia. aut sapię soli student omissa religione: cū alterū sine altero esse nō possit uerum. Cadunt ergo ad multiplices religioēs. sed ideo falsas: quia sapientiam reliquerūt: quę illos docere poterat: deos multos esse nō posse. Aut student sapię. sed ideo falsę: quia religionē summi dei omiseīt. qui eos ad ueri sciam potuit erudire. Sic hoīes qui alterutrū suscipiūt uiam deuiā: maxīsq; erroribus plenā sequunī: qm̄ in his duobus insepabiliter cōnexis: et officiū hoīs: et ueritas oīs īclusa est. Miror itaq; nullū oio philosophoꝝ extitisse: q sedes ac domicilū summi bonī repīret. Potuerūt enī sic querere. Quodcūq; est summū bonū: necesse ē omībus eē ꝓpositū. Voluptas ei quę appetī a cunctis. sed hęc & cōis est eū beluis: et honesti uim nō habet. et sacietatem affert. et nimia nocet. et ꝓcessu minuitur ętatis. et multis nō contigit. nā qui opibus careī: quoꝝ maior est numerus: etiam uoluptate careāt necesse est. Non est igitī summū bonū: sed ne bonum qdem uoluptas? Quid diuitię? Multo magis. Nam & plerūq;

et paucioribus casu: et iertibus sepe: et nõ nũq̃ scelere contingũt. et optanẽ ab his qui eas iam tenent. Quid regnum ipm? Ne id qdem. Non ei cuncti homines regnare possunt. et necesse est uniuersos summi boni capaces esse. Queramus igitur aliquid. quod ꝓpositũ sit oõibus. Num uirtus negari non põt: qn & bonũ sit: et oim certe bonũ. Sed si beata esse non põt: quia uis & natura eius in maloꝝ perferentia posita est. non est ꝓfecto summũ bonum. Queramus aliud. at nihil iurture pulchrius. nihil sapientia dignius inuẽiri põt. Si ei uitia ob turpitudinẽ fugienda sunt: uirtus igitur appetenda est ob decorem. Quid ergo? potest ne fieri ut qd bonum: qd honestũ esse constat: mercede ac p̃mio careat. sitq; tam sterile: ut nihil ex se cõmodi pareat. Labor ille magnus et difficultas & eluctatio aduersus mala: quibus hęc uita plena est: aliquid magni boni pareat necesse est. Id uero quod eẽ dicemus: num uoluptatem? At nihil turpe ex honesto nasci põt. Num diuitias? Nũ potestates? At ea qdem fragilia sunt et caduca. Nũ gloriam? Nũ honorẽ? Num memoriã nois? At hęc oia nõ sunt in ipa iurture. sed in alioꝝ existimatiõe atq; arbitrio posita. Nã sepe uirtus & iuisa ẽ: et malo afficitur. Debet autẽ id bonũ qd ex ea nasciẽ ita coherere: ut diuelli atq; abstrahi nequeat. nec aliter summũ bonũ uideri põt. q̃ si & ꝓprium sit uirtutis. et tale ut neq; abici qq̃: neq; detrahi possit. Quid qd mihi his oibus cõtẽnendis uirtutis officia consistũt: nam uoluptates. opes. potẽtias. honores: eaq; oia qnę pro bonis habenẽ non concupiscere: nõ appetere: non amare quod ceteri faciũt uicti cupiditate. id est profecto uirtus. Aliud ergo sublimius atq; pclarius efficit: nec frustra his pñtibus bonis reluctatur: nisi qd maiora & ueriora desiderat. nõ desperemus inuẽiri posse. Modo uerset se cogitatio i oia. Neq; cui leuia. aut ludicra prẽmia petũtur. De duplici pugna corporis et animi et hostibus ꝓtriusq; Ca qd uirtus non ꝓter se appetenda est sed ꝓter uita eternam quę summum bonum est Ci uirtutẽ

Sed queritur quid sit ꝓpter quod nascimur. quid efficiat uirtus: possumus sic iuestigare. Duo sunt ex q̃bus hõ cõstat: ãimus et corpus. Multa sunt ꝓpria ãimi. multa ꝓpa corporis. multa utriq; cõia: sicut est ipa uirtus. quę quociens ad corpus referẽ: discernendi gr̃a fortitudo noiatur. Quoniã igitur utriq; subiacet fortitudo: utriq; ꝓposita dimicatio est: et utriq; ex dimicatione uictoria. Corpus qa solidum est. et cõprehẽsibile: cũ solidis et cõprehensibilibus confligat necesse est. Animus aũt quia tenuis & inuisibilis est. cũ his congrediẽ hostibus: qui uideri tangiq; nõ possunt. Qui sunt aũt hostes ãimi: nisi cupiditates. uitia. peccata. quę si uicerit uirtus ac fuga-

uerit: ĩmaculatus erit ãimus ac purus. Vnde ergo collígi põt: qd efficiat aĩ fortitudo? Nimirũ ex cõiũcto et pari. hoc ẽ ex corpis fortitudie. Quod cũ ín aliquã congíssionẽ: certamenq; uenerit: qd alíud ex uictoria q̃ uitã petit. Siue enĩ cũ hoie: siue cũ bestia dimices: pro salute certatur. Ergo ut corpus uíncendo íd assequtur ut nõ íntereat. sic etiã aĩus ut pmaneat: et sicut corpus ab hostibus suis uictũ morte mulctaĩ: ita superatus a uitiis aĩus moriatur necesse est. Quid ergo ĩtererit ĩter aĩmi corpisq; dimicationẽ: nisi ꝙ corpus tpalem uitã expetit. aĩmus sempiternam? Si ergo uírtus per se ipam beata nõ est: qm ĩ perferẽdis ut dixi malis: tota uis eius est: si oĩa quę pro bonis cõcupiscuntur negligit: si summus eius gradus ad mortẽ paret. qñ quidem uitã quę optaĩ a cęteris sepe respuit. mortemq; quam cęteri timent: fortiter suscipit. Si necesse est aliqd ex se magni boni pariat: quia sustẽtari & supari usq; ad mortẽ: labores sine pmio esse nõ possunt. Si nullũ premiũ quod ea dignũ sit ín terra repieĩ: qñ qdem cũcta quę fragilia sunt & caduca spernit. Quid alíud restat. nisi ut cęleste aliqd efficiat: qa terrena uniuersa cõtẽnit et altiora nitaĩ: qa hũilia despicit. Id uero nihil alíud põt eẽ q̃ ĩmortalitas. Merito ergo philosophoꝝ nõ obscurus Eucledes: qui fuit cõditor magaricorũ disciplínę: dissentiens a cęteris íd eẽ summũ bonũ dixit: quod simile sit et idem semp. Intellexit pfecto quę sit natura summi boni: licet id non explicauerit quid sit. íd ẽ autẽ ĩmortalitas. Nec alíud oio quicq̃: quia sola nec ĩmínui: nec augeri: nec ĩmutari põt. Seneca quoq; ĩprudens íncidit. ut fateretur nullũ esse alíud uirtutis pmiũ: q̃ ĩmortalitatem. laudans eĩ uirtutes ín eo libro quẽ de matura morte conscpsit. Vna íngt res est. quę nos ĩmortalitate donare possit: et pares diis facere. Sed & stoici quos sequutus est negant sine uírtute effici quẽq̃ beatũ posse: ergo uírtutis pmiũ beata uita ẽ. si uírtus ut recte dictũ est beatã uitã facit. Non ẽ igĩ ut aiũt ppter se ipam uírtus expetẽda. sed ppter uitã beatã quę uírtutẽ necessario seqtur. Quod argumentũ docere eos potuit. qd esset summũ bonũ. Nęc autẽ uita presens et corpalis beata eẽ non põt. quia malis est subiecta per corpus. Epicurus deũ beatũ & íncorruptũ uocat. qa sempiternus est. Beatitudo enĩ perfecta eẽ deber. ut nihil sit ꝙ eã uexare: ac ĩmínuere: aut ĩmutare possit. Nec alíter qcq̃ exístimari beatũ põt. nisi fuerit íncorruptũ. Incorruptũ autem nihil ẽ. nisi qd est ĩmortale. Sola ergo ĩmortalitas beata ẽ. quia corrũpi ac dissolui non potest. Quod si cadit ín hoiem uírtus. quod negare nullus põt. cadit et beatitudo. Non põt enim fieri ut sit miser: qui uírtute est prędítus. Si cadit beatitudo: ergo & ĩmortalitas cadit ín hoiem. quę beata est. Summũ igitur

bonũ: sola ĩmortalitas ĩuenitur. quia nec aliud aĩal: nec corpus attingit. Nec pōt cuiq̃ sine sciẽ uirtute. id est. sine dei cognitione ac iustitia peruẽire. Cuius appentio q̃ uera: q̃ recta sit: ipsa uitę huiusce cupiditas ĩdicat. quę licet sit tpalis & labore plenissima: expetitur tñ ab oĩbus & optat̃. Hanc enĩ tam senes q̃ pueri: tam reges q̃ ĩfimi: tã demiq; sapientes q̃ stulti cupiũt. Tanti ẽ ut Anaxagore uisum est contẽplatio celi ac lucis ipius. ut quascũq; miserias libeat sustinere. Cum igit̃ laboriosa hęc et brevis uita: nõ tantum hoĩm: sed etiã ceteroꝝ aĩantiũ consensu. magnũ bonũ eẽ ducat̃. Manifestũ est eandez summũ ac pfectũ fieri bonũ: si & fine careat et oĩ malo. Deniq; nemo unq̃ extitisset: qui hãc ipam breuem contẽneret: aut subiret mortem: nisi spe uitę longioris. Nam illi q pro salute ciuiũ uoluntarie se neci optulerunt. sicut Thebis meneochus. Athenis Codrus. Romę Curcius & mures duo decii: nunq̃ mortem uitę cõmodis ptulissent: nisi se ĩmortalitatẽ opione ciuiũ conseq putauissent. Qui tñ & si nesciret ĩmortalitatis uiam: res tamẽ eos nõ fefellit. Si ei uirtus diuitias & opes ideo contẽnit: qa fragiles sunt: uoluptates ideo qa breues: ergo & uitã fragilem breuẽq; ideo contẽnit. ut solidam & ppetuam consequat̃. Ipa ergo cogitatio per ordĩnẽ gradiens & uniuersa considerãs: perducit nos ad eximiũ illud et singulare cuius causa nascimur bonũ. Quod si fecissent philosophi: si nõ qd semel apprehenderãt tueri ptinaciter maluissent: profecto puenissent ad uerũ hoc ut ostendi mõ. Quod si nõ fuit eoꝝ qui cęlestes aĩas unacum corpibus extingũt: illi tñ qui de ĩmortalitate disputant aĩmi: ĩtelligere debuerũt. Ideo ppositam nobis eẽ uirtutẽ: ut perdomitis libidinibus: rerũq; terrestriũ cupiditate supata: pure ad uictrices aie: ad deũ. id est. ad originem suã reuertant̃. Idcirco enĩ soli aĩantiũ ad aspectũ cęli erecti sumus: ut summũ bonũ nostrũ ĩ summo deo esse credamus. Ideo religionẽ soli capimus: ut ex hoc sciamus humanũ spũm nõ esse mortalem. q deũ qui est ĩmortalis & desiderat et agnoscit. Igit̃ ex oĩbus philosophis q aut pro summo bono scientiam: aut uirtutem sunt ãplexi: tenuerũt qdem uiam ueritatis: sed nõ peruenerũt ad summũ. Hęc ei duo sunt: quę simul efficiãt illud quod querit̃. scia id prestat: ut quõ et quo peruemendum sit nouerimus. uirtus ut peruemiamus. Alterum sine altero nihil ualet. Ex scia ei uirtus: ex uirtute summũ bonũ nascit̃. Beata igit̃ uita quã philosophi quesiuerũt semper & querit̃. siue ĩ cultu deoꝝ: siue ĩ philosophia: nulla est. et ideo ab his nõ potuit reperiri: quia summũ bonũ non ĩ summo quesiuerũt. sed ĩ ĩmo. Summũ autẽ quid est nisi cęlũ & deus unde aĩus oritur? Imũ quid est nisi terra unde corpus est? Itaq; licet qdam philo-

ſophi ſummũ bonũ non corpori ſed aĩo dederũt: tũ qm̃ ad illud hãc uitam retulerũt: quę cũ corpore terminatur. ad corpus reuoluti ſunt: cuius eſt omne hoc tẽpus quod tranſigitur in terra. Quare non imerito ſummũ bonum non cõprehenderũt. quia quidqd ad corpus ſpectat. et immortalitatis ẽ expers: imũ ſit neceſſe eſt. Non cadit ergo in hoĩem beatitudo illo mõ quo philoſophi putauerũt. ſed ita cadit nõ ut tũc beatus ſit cũ uiuit in corpe: quod uniq; ut diſſoluatur neceſſe eſt corrũpi: ſed tũc cũ aĩa ſocietate corporis liberata: in ſolo ſpũ uiuit. Hoc uno beati eſſe in hac uita poſſumus: ſi minime beati eſſe uideamur. ſi fugiẽtes illecebras noluptatũ: ſoliq; uirtuti ſeruientes: oĩbus laboribus miſeriiſq; uiuamus. quę ſunt exercitia & corroboramẽta uirtutis. ſi deniq; aſperã illã uiam q; difficilẽ tencamus: quę nobis ad beatitudinẽ parefacta eſt. Summũ igr̃ bonũ quod beatos facit non poteſt eſſe: niſi in ea religione atq; doctrina: cui ſpes immortalitatis adiuncta eſt. Q d anima immortalis & qte diuina tradituo logicam no deſiderat aut phiam: ſed ethicã ſolam in qua ſtocenda ſumi. phi et tuit uit Crqte phia no ſit dux uite & uirtutu parentũ expulsu

Ca XIII

RES exigere uidetur hoc loco: ut quoniam docuimus immortalitatem eſſe ſummũ bonum: id ipm̃ immortalem eſſe aĩam cõprobemus. Qua de re ingens inter philoſophos diſceptatio ẽ. nec quicq̃ tamẽ explicare aut probare potuerũt: hi qui uerũ de aĩa ſentiebant. expertes huius diuinę erudituis. nec argumẽta uera q̃bus uincerent attulerũt: nec teſtimoĩa quibus probarent. ſed opportunius hanc qõnem tractabimus in ultimo libro: cũ de uita beata nobis erit diſſerendũ. Supeſt pars illa tertia philoſophię: quam uocãt logicam. id eſt rõnalem. in qua tota dialetica: et omnis loquendi ratio continetur. Hanc diuina erudituio nõ deſiderat. quia nõ in lingua: ſed i corde ſapia eſt. Nec intereſt quali utãr ſermõe. Res ei non uerba querũtur. Et nos nõ de grãmatico. aut oratore quoq; ſcia eſt qũo loqui deceat: ſed de ſapiẽte diſſerimus: cuius doctrina eſt qũo uiuere oporteat. q ſi neq; phiſica illa nõ eſt neceſſaria. neq; hęc logica: quia beatos facere nõ poſſunt. reſtat ut i ſola ethica totius philoſophię uis contineatur. ad quã ſe abiectis omnibus Socrates contuliſſe dicitur. In qua etiam pte qm̃ philoſophos errare docui: qui ſummũ bonũ cuius capiendi gra generati ſunt non comphenderũt: apparet falſam et inanem eſſe oem̃ philoſophiam. quia nec inſtruit ad iuſtitię munera: nec officiũ hoĩs rõemq; confirmat. Sciãt igr̃ errare ſe: qui philoſophiam putãt eſſe ſapiam. non trahantur auctoritate cuiuſq̃: ſed ueritati potius & faueant et accedant. Nullus hic temeritati locus eſt. i eternũ ſtultitię poena ſubeũda

est. si aut persona mānis: aut opio falsa deceperit. Homo autē qualiscūq; est si sibi credit: hoc est si hōi credit: ut non dicam stultus: qui suū non uideat errorem. certe arrogans est: qui sibi audeat uēdicare: qd humana condicō non recipit. Ille ipe romanę lingue summus autor quantū fallatur. licet ex illa snia puidere q cū in libris officioȝ philosophiam nihil aliud eē dixisset q̄ studiū sapiētię. ipam autē sapiam rerū diuinarū et humanarū sciam: tum adiecit. cuius studiū q uituperat: haud sane itelligo qd nā sit qd laudādum putet. Nam si oblectatio queritē animi: requiesq; curarū: quę conferri cū eoȝ studiis possunt: qui semp aliqd inq̄rūt: qd spectet & ualeat ad bene beateq; uiuendum. Si uero rō constantię uirtutisq; ducitē: aut hęc ars est: aut nulla oio per quā eas asseqūmur. Nullā dicere maxiarū rerū artē esse: cū mimarū sine arte nulla sit hoim est parū considerate loquentiū: atq; in maxis rebus errātiū. Si autē est alia disciplina uirtutis: ubi ea querē: cū ab isto genere discendi discesseris? Et qdem tā et si opā dederim: ut quātulamcūq; dicendi assequerer facultatem, ppter studiū dicendi: tū eloquens nunq̄ fui. quippe q forū ne attigerim qdem. sed necesse est ipa me faciat eē bonitas eloquentē: ad quā diserte copioseq; defendendā: scia diuitatis & ipa ueritas sufficit. Vellem igr̄ Ciceronem paulisper ab inferis surgere: ut uir eloquentissimus ab homūculo nō diserto docereē. Primū quid nam sit qd laudandū putet: qui uituperat id studiū quod uocaē philosophia. Deniq; neq; illam eē artem qua uirtus & iustitia discaē. nec aliam ullam sicut putauit. Postremo qm̄ est uirtutis disciplina ubi querēda sit: eū ab illo discendi genere discesseris: qd ille non audiendi discendiq; gracia querebat. A quo enī posset audire: cum sciret id nemo? Sed ut ī causis facere solebat. interrogatiōe uoluit urgere: ad confessionēq; deducere: tamq̄ consideret respōderi prorsus nihil posse: quo minus philosophia esset magistra uirtutis. Quod quidem in tusculanis disputatiōibus aperte professus est: ad eā ipam conuersa oratione tamq̄ se declamatorio dicēdi genere iactaret. O uitę philosophia dux ītq. o uirtutis indagatrix expultrixq; uitioȝ. quid non modo nos: sed oino uita hoium sine te esse potuisset? Tu inuētrix legū. Tu magra morū ac disciplię fuisti. Quasi uero aliqd per se ipa sentiret: ac non pocius ille laudandus esset: q eā tribuit. Potuit eodē mō gras agere cibo & potui: qa sine his rebus cōstare uita nō possit. in quibus ut sensus ita beneficii nihil est. at qn nt illa corporis alimenta sunt: sic aię sapientia. Qd lucretius & alij errauerunt opinantes sapiam uitam esse ab hoie & nec data hoibo a creatore Et quo Cicero suis uerbis contēdit Et qd phia nec uerū docet

Ca·xiiii·

Rectius itaq; Lucretius: cū eū laudat qui sapiam primus inuenit. sed hoc inepte: ꝙ ab hoie inuētam putauit. q̄ si uero illā alicubi iacētem homo ille quē laudabat inuenerit: tamq̄ tibi uas ad fontem ut poete aiunt. ꝙ si reptorē sapię ut deū laudauit: ita enī dicit. Nemo ut opinor erit mortali corpe cretus. Nam sicut ipa petit maiestas: cognita rerū dicendum est deus ille fuit. Deus iclite memini. tñ non erit sic laudandus deus: ꝙ sapiam inuenerit: sed ꝙ hoiem fecerit q̄ posset cape sapiam. Minuit enī laudem qui partem laudat ex toto. sed ille ut hoiem laudauit: qui tñ ob id ipm deberet pro deo hri: ꝙ sape inuenerit. Nam sic ait. Nōne decebit hūc hoiem diuum numero dignarier esse. Vnde apparet Pictagoram uoluisse laudare: qui se pmus ut dixi philosophum noiauit: aut Milesiū thalem. q̄ de rerū natura pmus tradit̄ disputasse. Sed dū hoiez querit extollere: rem ipam depressit. Non enī magna si ab hoie potuit inueiri. Verū potest ut poere dari uenia. At ille idem pfectus orator summusq; philosophus ne grecos ꝛprehendā: quoz leuitatē semp accusat: et tñ seqtur ipam sapiam. quā alias donū: alias inuentū deoz uocat. poetice figuratā laudat in faciem. Grauiter etiā queri̇t̄ extitisse aliquos qui eā uiuparent. Quisq̄ ne ingt uituparе uitę parentē. et hoc parricidio se ignare audeat: et tam impie ingratus esse? Nos ergo. M. Tulli parricide sumus: et insuendi te iudice in culleum: qui in philosophiā negamus parētē eē uitę. An tu q̄ aduersus deū tā ipie ingratus es? Non hūc cuius effigiem ueneraris in capitolio sedentem: sed illum qui mundum fecit hoiemq; figurauit: qui sapiam quoq; ipam inter cętera celestia sua beneficia largitus est. Magram tu uirtutis: aut parētem uitę uocas. ad quam si quis accesserit: multo sit incertior necesse est: q̄ pus fuerit. Cuius enī uirtutis quę ipa ubi sita sit: adhuc philosophi non expediūt. cuius uitę cū ipi doctores ante fuerit: senecture ac morte confecti: q̄ constituerint quomō uiui deceat. cuius ueritatis indagatiōe ꝓficeri potes q̄ sepe testaris. cū tanta multitudo fuerit philosophoz: sapientē tñ extitisse adhuc nemīnē. Quid ergo te magistra illa uite docuit? An ut potētissimū consulem maledictis incesseres. eūq; hostē pri̇ę uenenatis oroibus faceres? Sed omittamus illa quę possunt excusari fortunę noie. Studuisti nēpe philosophię: et qdez sicut nullus unq̄ diligētius. qppe qui oēs cognoueris disciplinas: sicut ipe gloriari soles. eāq; ipam latinis lris illustraueris: imitatorēq; te Platonis ostenderis. Cedo igr̄ quid didiceris: aut ī qua secta ueritatem deprehenderis. In Achademia scilz quā sequutus es: quā probasti. at hęc nihil docet: nisi ut scias te nihil scire. Tui ergo te libri arguunt: q̄ nihil a philosophia disci possit ad uitam. Hęc

tua uerba sunt. Mihi autem non modo ad sapientiam cęci uidemur: sed ad
ea ipsa quę aliq̃ ex pte cerni uideantur hebetes & obtusi. Si ergo philosophia
est magra uitę: cur tibi cęcus & hebes et obtusus uidebare: quem oportuit
illa docentē et sentire & sape: et ī clarissima luce uersari? At quā confessus
fueris philosophię ueritatē: docent ad filiū composita pcepta qbus mones
philosophię qdem pcepta noscenda. uiuēdum autē esse ciuiliter. Quid tam
repugnās dici pōt? Si noscēda sunt pcepta philosophię. ideo utiq; noscēda
sunt: ut recte sapienterq; uiuamus. Vel si ciuiliter uiuēdum est. nō est igtur
philosophia sapia. si qdem melius est ciuiliter q̃ philosophice uiuere. Nam
si sapia est quę dicit philosophia: stulte pfecto uiuit: qui nō secundū philo-
sophiā uiuit. Si aūt non stulte uiuit q ciuiliter uiuit: seqtur ut stulte uiuat
q philosophice uiuit. Tuo itaq; iudicio philosophia stulticię mamitatisq; dā-
nata ē. Idem in consolatione. id est in ope nō iocularī. Hanc de philosophia
sniam tulisti. Sed nescio q uos teneat error: aut miserabilis ignoratio uiri.
Vbi est ergo philosophię magisteriū? Aut quid te docuit illa uitę parens. si
uerū miserabiliter ignoras? Quod si hec erroris ignorationisq; confessio:
pene iuito tibi ab intimo pectore cōpressa ē: cur nō tibi aliqn̄ uerū fatearis
philosophiam: quā tu nihil docentem in cęlū laudibus extulisti: magistrā
uirtutis eę nō posse. Quod in eodem errore fuit seneca & quid
sit phia secundū ipsum Et q sicut deus unus & uera sua una ē

Ca xv

EOdem ductus errore Seneca. Quis enī ueram uiam teneret errante
Cicerone? Philosophia inquit nihil aliud est q̃ recta uiuēdi ratio.
uel honeste uiuendi scia. uel ars rectę uitę agendę. Non errabimus. si dixe-
rimus philosophiam esse legem bene honesteq; uiuendi. Et qui dixerit illam
regulā uitę: suū illi reddidit. Hic plane nō respexit ad cōe philpsophię no-
men. quę cū sit in pluris sectas discipl masq; diffusa: nihilq; hēat certi: nihil
deniq; de quo uniuersi una mente ac uoce consentiant. Quid potest esse tam
falsum q̃ regulā uitę philosophiam uocari. in qua diuersitas pceptorū rectū
iter ipediat & turbet? Aut legē bene uiuēdi: cuius capita longe dissonāt:
aut sniam uitę agendę: in qua nihil aliud efficit contraria sepe dicendo: q̃
ut nemo quicq̃ sciat. Quero ei utrū ne achademiam philosophiam putet eē
an non. Negaturū non arbitror. qd si est: nihil ergo illorū cadit in philoso-
phiam. quę ut oia reddat incerta: legem abrogat: artē nullā putat: rōnem
subuertit: regulā deprauat: sciam fiditus tollit. Falsa igr illa oia. qa in rem
semp incertam: et adhuc nihil explicātem cadere nō possunt. Nulla itaq; rō
uel scia uel lex bene uiuēdi: nisi ī hac unica et uera et cęlesti sapia cōstituta

est: quę philosophis fuerit ignota. Nam illa terrena qm̃ falsa est: sit uaria et multiplex. sibiq; tota contraria est. Et sicut unus est huius mūdi constitutor et rector deus: una ueritas: ita unā esse ac simplicem sapiam necesse est. qa quidqd est uerū ac bonū: id pfectū esse non pōt: nisi fuerit singulare. Quod si philosophia uitā posset ĩstruere: nulli alii nisi philosophi essent boni. Et q eam nō didicissent: eēnt oēs semp mali. cū ĩnumerabiles existant et semper extiterint qui sint aut fuerint sine ulla doctrina boni. Ex philosophis autē praro fuerit: qui aliqd in uita fecerit laude diguū. Quis ē tandem qui non uideat eos hoies uirtutis: qua ipi egent nō eē doctores? Nam si qs mores eoꝝ diligenter inq̃rat: inueniet iracūdos: cupidos: libidinosos: arrogantes: proteruos: et sub obtentu sapię sua uitia colentes. domi facientes ea que in scolis arguissent. Fortasse mentior accusandi gr̃a. nonne id ipm Tullius & fatē et queritē? Quotus inqt qsq; philosophoꝝ inueniē: q sit ita moratus: ita aio ac uita constitutus: ut rō postulat. q disciplinā uerā nō ostētationeꝫ scię: sed legē uitę putet. q obtemperet ipe sibi: et decretis pareat suis. Videre aūt licet alios tanta leuitate & iactatione: ut his fuerit uō didicisse melius. alios pecūię cupidos: alios glorię: multos libidinū seruos: ut cū eoꝝ uita et uitiis mirabiliter pugnet oro. Neposq; Cornelius ad eūdem Ciceronem ita scribit. Tantū abest ut ego magr̃am eē putem uię philosophiā. beatęq; uitę pfectrice. ut nullis magis existimē opus eē. magros uidendi: q̃ plerisq; qui in ea disputāda uersant. Video eī magnā ptem eoꝝ: q in schola de pudore continēta pcipiāt arguissime: eosdē in oim libidinū cupiditatibus uiuere. Itē Seneca in exhortationibus. Pleriq; inqt philosophoꝝ tales sunt diserti in eōuiciū suū. quos si audias ī auariciā: in libidinē: in ambitionē porātes. in iudiciū suum putes pfessos. Adeo ēdundant ad ipos maledicta in publicū missa. quos nō aliter ĩtueri decet: q̃ medicos. quoꝝ tituli remedia hnt pixides uenena. Quosdā uero nec pudor uitioꝝ tenet: sed pōcinia turpitudini suę fingūt. ut etiā honeste peccare uideant. Faciet inqt sapiēs idem Seneca. etiā quę nō pbabit. ut etiā ad maiora transitū iniciat: nec relinquet bonos mores. sed tpi aptabit: ut q̃bus alii utunt in gloriā aut uoluptatē: utatur agēdę rei cā. Deinde paulo post. Oīnia quę luxuriosi faciūt: quęq; imperiti: faciet & sapiēs. sed nō eodē mō eodē q; ppōito. At qn nihil interest quo aio facias: quod fecisse uiciosum est. qa facta cernunt: aius nō uidet. Aristippo cirenaicoꝝ magro cū Laide nobili scorto fuit cōsuetudo: qd flagiciū grauis ille philosophię doctor sic defendebat: ut diceret multū inter se & cęteros Laidis amatores interesse. q ipe hēret Laidem: alii uero a Laide haberent.

O pręclara & imitanda bonis sapia. Huic uero liberos in disciplina dares. ut discerent here meretricem. Aliquid inter se ac perditos intereē dicebat. scilicet q illi bona sua perderent: ipse gratis luxurietur. In quo tñ sapientior meretrix fuit. quę sic philosophū habuit pro lenone: ut ad se omis iuuētus doctoris exēplo et auctoritate cōcurreret corrupta sine ullo pudore. Quid ergo interfuit: quo aio philosophus ad meretricem fāmosissimā comearet: cū enī populus & riuales sui uiderēt omibus perditis negorem? Nec satis fuit ita uiuere: sed docere etiā libidines cępit. ac mores suos de lupanari ad scholā trāstulit. disserēs uoluptatē corpis esse sūmū bonum. Quę doctrina execrabilis & pudenda: nō in corde philosophi: sed in sinu meretricis est nata. Nā qd ego de cinicis loquar? Quibus in ppatulo coire cū coniugibus mos fuit. Quid mirū si a canibus quoq; uitā imitanē: etiā uocabulū nomēq; traxerūt? Nullū igī in hac disciplina magisteriū uirtutis est. cū etiā illi qui honestiora pcipiūt: aut nō faciūt ipi quę suadent: aut si faciūt qd raro accidit. nō disciplina eos ad rectū: sed natura pducat. quę sępius etiā indoctos impellit ad laudem. Qd recte docentes & male uiuentes teste Cicerone nō utilitate ex phia sed inane pcipiūt delectatiō. Et qd sapia sēpam sēmp exercet in bonis actibus. Et ęre no phię &

Cx x

Erū ei cū se ppetuę desidię tradant: nullāq; uirtutē capescāt. et oēm suam uitā nihil aliud q in eloquētia peragant. quid aliud q inertes putari debent? Sapia autē nisi ī aliquo actu fuerit: quo uim suā exerceat: inanis & falsa est. Recteq; Tullius ciuilis uiros qui rem publicā gubernēt. qui urbes aut nouas constituāt: aut constitutas ęqtate tueanē. qu salutem libertatemq; ciuium: uel bonis legibus: uel salubribus consilis: uel iudiciis grauibus conseruent: philosophię doctoribus prefert. Bonos enim facere oportet: potius q inclusos ī angulis facienda pręcipere. quę ne ipi quidem faciūt q loquunē. Et qm se a ueris actibus īmouerūt: apparet eos exercēdę lingue causa: uel aduocandi gīa artē ipam philosophię reppisse. Qui autē docent tm nec faciūt: ipi pceptis suis detrahunt pondus. Quis ei obtēperet: cū ipi pceptores doceant nō obtēperare? Bonum est autē recta & honesta pcipe. sed nisi et facias mēdaciū est. et ē incōgruēs atq; inepti nō ī pectore: sed in labiis hīre bonitatē. Non ergo utilitatē ex philosophia: sed oblectationem petūt. Quod quidem Cicero testatus est. Profecto inquit oīs istorū disputatio q̄q̄ uberrimos fontes uirtutis & scię cōtineat: tm collata cū horū actis pfectisq; rebus: uereor ne nō tm uideaē attulisse negociis hoim quādam delectationem ocii. Vereri qdem non debuit cū uerum diceret. sed q̄si

timeret ne prodiri misterii reus ā philosophis citaretur. Non est ausus confidenter pnūciare qd fuit. uerū illos nō ideo disputare ut doceant: sed ut se oblectēt in ocio. qui qm̄ auctores sunt rerū gerēdarū: nec ipi quicq̄ gerūt. pro loquacibus sunt habēdi. Sed pfecto quia nihil boni ad uitā afferebāt: nec ipi decretis suis obtēpauerūt: nec quisq̄ per tot secula inuētus est: qui eoꝝ legibus uiueret. Abicienda est igr̄ oīs philosophia. quia non studendū sapiē. cp̄ fine ac mō caret. sed sapiendum est et qdem nature. Non eni nobis altera uita concedit̄: ut cū queramus ī hac sapiam: in illa sapere possumus. in hac utrūq; fieri necesse est: cito inuēiri debet: ut cito suscipi possit. ne quid pereat ex uita: cuius finis incertus est. Ciceronis Hortēsius cōtra philosophiam disserēs: circūuenit̄ arguta conclusiōe. qui cū diceret philosophādū non esse: nihilominus philosophari uidebat̄. qm̄ philosophi est quid ī uita faciendū uel nō faciendū sit disputare. Nos ab hac calūnia īmunes ac liberi sumus. q philosophiā tollimus. quia humanę cogitatioīs inuētio est. sophiā defendimus: qa diuīa traditio ē. Eāq; ab oīmibus suscipi oportere testamur. Ille cū philosophiā tolleret: nec melius aliqd afferret: sapiam tollere putabat̄. eoq; facilius de sapia pulsus est. quia constat hoīem nō ad stultitiā: sed ad sapiam nasci. Preterea illud quoq; argumētū contra philosophiā ualet plurimum. quo idem ē usus Hortensius ex eo posse intelligi philosophiam non eē sapiam: cp̄ pncipiū & origo eius appareat. Quādo inqt philosophi esse coeperūt. Thales ut opinor pmus recens. hęc qdem ętas. Vbi ergo apd antiqores latuit amor iste iuestigādę ueritatis. Idem Lucretius ait. Deniq; natura hęc rerū: rōq; rperta est nup. et hac pmū cū pmis ipe reptus. Nunc ego sum in prias qui possum uertere uoces. Et Seneca. Nondū sunt inquit mille āni. ex quo inita sapię mota sunt. Multis ergo seculis humanū genus sine rōe uixit. Quod irridens Persius. Postq̄ inquit sape urbi cū pipere & palmis uenit: tanq̄ sapiētia cū saporis mercibus fuerit inuecta. quę si secdm hoīs naturā est: cū hoīe esse coepit necesse est. Si uero nō est: nec cape qdem illā posset humana natura. sed qa rcipit: igr̄ a pncipio fuisse necesse ē. Ergo philosophia qa nō a pncipio fuit: nō ē eadem uera sapia: sed uidelicet gręci qre sacras ueritatis lras nō attigerāt: quē admodū deputata eēt sapia nesciuerit. Et ideo cum uacare sapia humanā uitā putarēt: philosophiā cōmenti sunt. id est latētem atq; ignotā sibi ueritatē disserēdo eruere uoluerūt. quod studiū per ignorāciam ueri sapiam putauerūt. Quę sunt ipsa doctrina Epicuri quę morbus omnium appositissima logbat Cr[illegible] Democritus fuerit auctores erroris & fabros [illegible]

Dixi de philosophia ipa q̃ breuiter potui. nũc ad philosophos uẽiamus. nõ ut cũ eisdem certemus q stare nõ possunt: sed ut eos fugiẽtes atq; deiectos nro cãpo inseqũmur. Epicuri disciplina multa celebrior semper fuit q̃ ceterorꝫ. nõ qa ueri aliqd affert: sed quia multos ad popularem nomen uoluptatis inuitat. Nemo ei nõ i uida ꝓnus ẽ. Preterea ut ad se multitudinẽ contrahat: apposita singulis qbusq; moribus loq̃tur. Desidiosum uetat lras discere. auarũ populari largitione liberat. ignauũ ꝓhibet accedere ad rem publicam. pigrũ exercere. timidum militare. Irreligiosus audit deos nihil curare. inhũanus & suis cõmodis seruiens: iubet nihil cuiq̃ tribuere. Omnia enim sua cã facere sapientẽ. fugienti turbã solitudo laudat. Qui inimicũ parcus est: discit aqua & polẽta uitã posse tolerari. Qui odit uxorẽ: huic enumerat celibatus bona. Habẽt malos liberos: orbitas ꝑdicat. Aduersos ipios parentes nullũ uiculũ ee natuꝛe. Impacienti ac delicato dolorẽ ee oim malorꝫ maxim dicit forti etiã in cornẽtis beatũ ee sapientẽ. Qui claritati ac potẽtie studet: huic ꝓcipit̃ reges colere. Qui molestiã ferre nõ pot: huic rgiã fugere. Ita hõ astutus ex uariis diuersisq; moribus circulũ cogit. et dum studet placere omnibus: maiori discordia secum ipe pugnauit: q̃ inter se uniuersi. Vnde aut disciplina eius tota descẽdat. quã originẽ hẽat explicãdum est. Videbat Epicurus bonis aduersa semp accidere: pauptatẽ: labores: exilia: carorꝫ amissiones: malos contra bonos ee: augeri potentia: honoribus affici. uidebat inocẽtiam minus uitã: scelera ipune cõmitti. Videbat sine delectu morꝫ: sine ordine ac discrimie ãnorꝫ seuire mortem. sed alios ad senectutem puẽire: alios infantes rapi: alios iã robustos interire. alios in ꝑmo adolescentie flore imaturis funeribus extingui. in bellis potius meliores & uinci et pire. Maxie aut cõmonebat hoies in ꝑmis religiosos granioribus malis affici. His aut q aut deos oio neglexerit: aut nõ pie coluerit: uel minora incõmoda euẽire: uel nulla. ipa etiã sepe templa fulmibus conflagrare. Quod Lucretius querit̃ cũ dicit de deo. Tũ fulmia mittat & edes ipe suas disturbet et in deserta recedẽs. Seuiat exercẽs telũ. qd sepe nocẽtes ꝑterit exaiatq; indignos inq; merẽtes. Quod si uel exiguã ueritatis aurã colligere potuisset: nũq̃ diceret edes illũ suas disturbare. cũ ideo disturbet. qa nõ sunt sue. Capitoliũ quod est romane urbis et religiois caput sũmum: non semel sed sepius fulmine ictũ cõflagrauit. Hoies aut ingeniosi qd de hoc existimauerit: ex dicto Ciceronis apparet. qui ait diuinitus extitisse illã flãmã: non que terrestre illud domiciliũ Iouis deleret: sed que sublimius magnificentiusq; deposceret. Qua de re etiã in libris cõsulatus sui eade; dixit que Lucretius.

Cax

De epicure.

Nam pr̃ altitonãs stellãti mixus olimpo. ipe suas arces atq; inclita templa petiuit. Et capitolinis iniecit sedibus ignes. Pertinaci ergo stultitia non mõuim maiestatemq; ueri dei nõ intellexerunt. sed etiam ipietatem sui erroris auxerẽt. q tẽplũ celesti iudicio sepe damnatũ. Sic eĩ causam rõemq; ignorãti uidebat̃ existimauit nullã eẽ puidẽtiã. Quod cũ sibi psuasisset: suscepit etiã defendendum. sic in errores ĩextricabiles se ipe inclusit. Si enĩ prouidentia nulla est: quomõ tam ordinate tam disposite mũdus effectus est? Nulla igt dispositio est. multa enĩ facta sunt alĩ q̃ fieri debuerũt. et inuenit hõ diuinus quę r̃prehenderet. quę singula si uacar̃t refellere facile oĩnderẽ: nec sapientẽ hunc fuisse nec sanũ. Item si nulla puidentia est: quomõ aĩaliũ corpora tam prouidẽter ordinata sunt: ut singula quęq; membra mirabili rõe disposita: sua officia conseruent. Nihil igt in pcreãdis aĩalibus puidentię rõ molita est. Nam neq; oculi facti sunt ad uidẽdum: neq; aures ad audiendum: neq; lingua ad loquendum: neq; pedes ad ambulãdum: qm̃ pus hęc nata sunt q̃ esset loqui: audire: uidere: ãbulare. Itaq; nõ hęc ad usum nata sunt. sed usus ex illis natus est. Si nulla puidentia est: cur imbres cadũt: fruges oriũtur: arbusta frondescũt? Non igt semp aĩantiũ cã ista fiũt. qm̃ puidentię nihil possunt: sed oĩa sua sponte fieri necesse est. Vnde ergo nascunt̃: aut quo fiũt oĩa quę gerunt̃? Non est igt puidentię opus. sunt enĩ semĩa permane uolitãtia: qbus inter se temere cõglobatis uniuersa gignũtur atq; concrescũt. Cur igr̃ illa nõ sentimus aut nõ cernimus? Quia nec colorẽ hãt inquit nec calorẽ ullũ: nec odorem: saporis quoq; & humoris exptia sunt. et tam minuta ut secari ac diuidi nequeant. Sic cũ quia in pncipio falsum susceperat: consequẽtiũ rerũ necessitas ad deliramẽta pduxit. ubi eĩ sunt. aut unde ista corpuscula. Cur illa nemo pter unũ Leucippũ sommiauit? a quo Democritus erudiuus hereditatẽ st ultiię reliqt Epicuro. Quę si sint corpuscula & qdem solida ut dicũt: sub oculos certe uĩire possunt. Si eadem ẽ natura oĩm: qũo res uarias efficiũt? Vario igt ordine ac positione conueniũt. sicut lr̃e quę cũ sint paucę: uarię tñ collocatę inumerabilia uerba cõficiũt. At lr̃e uarias formas habẽt. Ita igt & hęc ipa pmordia. nã sunt aspera: sunt hamata: sũt leuia. Secari ergo et diuidi possunt: si aliquid inest illis qd emineat. Si autẽ leuia sunt. et humoris indigent: coherere non possunt. Hamata igitur esse oportet: ut possint inuicem cõcathenari. Cum uero tam minuta eẽ dicant̃: ut nulla ferri acie discici ualeant: qũo hamos aut angulos habẽt? Quos qa exstant necesse est posse diuelli. Deinde quo fędere inter se: qua mente conuẽiunt. ut ex his aliqd constituatur. si sensu careãt: nec coire tam disposite

possunt? Quia non pōt quicq̃ rōnale perficere nisi rō. Quā multis coārgui
hęc uanitas pōt. sed ꝓperat oro. Hic ē ille q genus hūanū ingenio supauit.
et omnes extinxit stellas: exortus ut ethereus sol. Quos eēdem uersus nunq̃
sine risu legere possū. Non enī de Socte aut Platone. aut saltim dicebat: qui
uelā reges habent philosophos. sed de hoīe quo sano & uigēti nullus eger
ineptus delirauit. Itaq; poeta ianissimus leonis laudibus murē nō ornauit:
sed obruit & obtriuit. At idem nos metu liberat mortis: de qua hęc ipius
uerba sūt expressa. Quādo nos sumus mors nō est. qn̄ nos nō sumus mors
est. Mors ergo nihil ad nos. q̃ argute nos fefellit. qi uero trāsacta mors ti-
meatur. qua iā sensus ereptus est. ac nō ipm mori quo sensus eripit̃. Est igr̃
tēpus aliqd̄ quo & nos iā non sumus. et mors tn̄ nondū est. idq; ipm uidet̃
miserū esse. ꝙ & mors eē incipit: et nos esse desinimus. Nec frustra dictū ē:
mors misera nō est. Adiuus ad mortē est miser. hoc ē morbo tabescere: ictū
ppcti: ferrū corpe excipe: ardere igni: dēnbus bestiarū laniari. Hęc sūt quę
timent̃. nō qa mortē afferūt: sed quia dolorē magnū. Quin potius effice ne
dolor malū sit. oīm ingt maloꝝ maxim ē. Quid ergo nō possū nō timere: si
id qd̄ mortē ancedit. aut efficit malū est? Quid ꝙ totū illud argumētū falsū
est: qa nō intereūt aie? Vere ingt. nā qd̄ cū corpe nascit̃: cū corpe intereat
necesse ē. Iam supius dixi differre huc locū melius: et opi ultio reseruare. ut
hāc Epicuri psuasionē: siue illa Democti: siue Dicearchi fuit. argumentis &
diuis restionis rdarguā. Verū ille fortasse ipunitatē uiciis suis spopōdit.
fuit ei turpissie uoluptatis assertor: cuius capiendę cā nasci hoīem putauit.
Quis cū hoc affirmari audiat: uiciis & sceleribus abstineat? Nam si pinure
sunt aię: appetamus diuitias. ut oēs suauitates capę possimus. Quę si nobis
desūt: ab his q hūt auferamus. clam: dolo: ui. Eo magis si hūanas res nul-
lus deus curat. qncūq; spes ipunitatis arriserit: rapiamus: necemus. Sapiē-
tis ē ei malefacere: si et utile sit & tutū. qm̄ si qs i cęlo deus ē: nō irascit̃ cuiq̃.
Eque stulti ē bn̄ facere. qa sicut ira nō comouet̃: ita nec gr̃a tāgit̃. Voluptā-
tibus igit̃ quoquo mō possumus seruiamus. Breui enī tpe nulli erimus oīo.
Ergo nullū dię: nullū demiq; tpis pūctū fluere nobis sine uoluptate patia-
mur. ne qa ipi qn̄ piturī sumus: id ipm qd̄ uiximus pereat. Hoc ille tā er si
nō dicit uerbo: re tn̄ ipa docet. Nā cū disputat oīa sapiēter sua cā facere: ad
utilitatē suā refert oīa quę agit. Itaq; q audit hęc flagitia: nec boni qcq̃ faci-
endū putabit. qm̄ bn̄ facere ad utilitatē spectat alienā. nec a scelere abstinē-
dū: qa maleficio pręda cōtūcta est. Archipirata qsq̃ uel latronū ductor: si
suos ad grānssadū cohortet̃: quo alio sermōe uti pōt: q̃ ut eadem dicat quę

dicit Epicurus: deos nihil curare. Nō ira nō grā tangi. inferoꝝ pēnas nō eē metuēdas: q̃ aiē post mortē occidant. nec ulli oio sunt inferi: uoluptatē esse maxim bonū. nullā eē būanā societatē: sibi quēq; consulere. neiem eē q̃ alterū diligat nisi sua cā: mortē nō eē metuēdā forti uiro: nec ullū dolorem. qn etiā si tor queat: si urat: nihil se curare dicat. Est plane cur q̃sq̃ putet hāc uocē uiri eē sapientis: quē pōt latrōibus aptissime cōmodari. Quo Pitagorici et stoici cōtrario epicureis errore delirant sic aiāq; im mortalitate statuentes ut eas in uaria corpora transire uelint.

ALii aūt cōtraria dixerūt: supeē aias post mortē. et hi sūt maxie pytagorici ac stoici. qbus et si ignoscēdū est qa uerū sentiūt: nō possū tn nō rephēdere eos. q nō scia sed cāu icidert i ueritatē. Itaq; i eo ipo qd recte sentiebāt aliqd errarūt. Nā cū timerēt: argumētū illd quo colligiē necesse est: ut occidant aiē cū corpibus. qa cū corpibus nascunt. Dixerūt non nasci aias: sed insinuari potius i corpa. et de aliis i alia migrare corpa. Non putauerūt alr posse fieri: ut supsint aiē post corpa: nisi uideant fuisse aī corpa. Par igr ac ppe similis error ē ptis utriusq;. sed hec in preterito falsa ē: illa in futuro. Nemo ei uidit qd ē uerissimū: et nasci aias: et nō occidere. qa cur id fieret: aut quē rō eēt hoies nescirēt. Multi ergo ex his qui eternas esse aias suspicabant: tanq̃ i cęlū migraturi eēnt. sibi ipi manus intulerūt. ut Cleātes et Crisippus. ut Zeno & Empedocles. q se i ardētis Ethne specū in tempesta nocte deiecit. ut cū repēte nō apparuisset: abiisse ad deos crederet. Ex Romanis Cato: q fuit i omi sua uita soētice uāitatis imitator. Nā Democritus in alia fuit psuasiōe. sed tn sponte sua lęto caput obuius obtulit ipe: quo nihil sceleratius fieri pōt. Nā si homicida nefarius est: q hoīs extinctor est. eidem sceleri obstrictus ē q se necat. qa hoiem necat. Immo uero maius eē id facinus existimādū est: cuius ultio soli deo subiacet. Nā sicut i hāc uitā nō nra sponte uēimus: ita rursus ex hoc domicilio corpis qd tuēdū nob assignatū ē: eiusdē iussu nobis rcedēdū ē. q nos i hoc corpus iduxit. tā diu hitaturos: donec iubeat emitti. et si uis aliq̃ inferat: equa mēte patiendū est. cū exticta inocētis aia iulta eē nō possit. hēamus q; iudicē magnū cui soli uindicta integra semp est. Homicidę igr illi oēs philosophi. et ipe romanę sapię pnceps Cato. q añq̃ se occideret: plegisse Platonis librū dr. q̃ est scptus de ęternitate aiarū. Et ad sūmū nefas philosophi auctoritate cōpulsus ē. Et hic tn aliquā moriēdi cām uidet hūisse odiū seruituis. Quid Ambrachiotes ille: qui cū eūdem librū plegisset: pcipitē se dedit. nullā aliā ob cām: nisi q Platōi credidit. Execrabilis prsus ac fugiēda doctrina: si abigit hoīes a uita. Quod

si scisset Plato atq; docuisset: a quo & quo: et quibus. et quę ob facta: et quo
tpe ĩmortalitas tribuat̃. nec Theobritũ ĩpegisset ĩ mortẽ uolũtariã. nec Ca-
tonẽ: sed eos ad uitã & ad iustitiã potius erudisset. Nam Cato uidet̃ mihi
cãm quesisse moriendi. nõ ut tã Cęsarẽ fugeret: q̃ ut stoicoꝝ decretis obtẽ-
peraret quos sectabat̃. nomẽq; suũ grãdi aliquo facinore clarificaret. cui qd
mali accidere potuerit: si uiueret nõ mueio. G. ei Cęsar ut clemẽs erat: nihil
aliud efficere uolebat. etiã in ipo belli ciuilis ardore: q̃ ut bñ mereri de re. p.
uidere t̃. duobus optis ciuibus Ciceroe & Catone seruatis. Sed redeamus
ad eos q mortẽ, p bono laudãt. De uita quereris q̃i uixeris. aut unq̃ tibi rõ
constiterit. cur oio sis natus. Nõne igr̃ tibi uerus ille et cõis oim pr̃ terẽtia-
nũ illã ture icrepauerit. Prius diste qd sit uiuere: si displicebit uita. tũ istoc
uitor. idignaris te malis eẽ subiectũ. q̃i qcq̃ merearis boni. q prez: q dñm:
q regẽ tuũ nescis: q q̃uis clarissimã lucẽ mtuearis oculis: mente tñ cęcus es.
et ĩ, pfũdis ignorãtię tenebris iaces. Quę ignorãtia efficit: ut quosdã dicere
nõ puderet: idcirco nos eẽ natos: ut scelerũ pęnas lueremus. quo quid de-
lirius dici possit nõ mueio. Vbi ei uel quę stelera potuimus admittere: q oio
non fuimus? Nisi forte credemus mepto illi sem: q se m pori uita Euforbiũ
fuisse mẽtitus ẽ. Nic credo q erat ignobili genere natus. familiã sibi ex Ho-
meri carmmibus adoptauit. O mirã & singularẽ Pythagore memoriã. O
miserã oblioionẽ nr̃m oim. q nesciamus q añ fuerimus. Sed fortasse uel er-
rore aliquo uel gr̃a sic effectũ: ut ille solus letheũ gurgitẽ nõ attigerit: nec
oblioios aquã gustauerit. uidel; senex uanus sicut ociose anicule solẽt: fa-
bulas tanq̃ mfantibus credulis finxit. Quod si bene sensisset de his q̃bus hęc
locutus ẽ: si hoies eos existiasset: nũq̃ sibi tã petulãter mẽtiendi litẽtiã uen-
dicasset. sed deridẽda hois leuissimi uãitas. Quid Ciceroni faciemus. q cũ in
pnripio consolatiois suę dixisset luendoꝝ scelerũ cã nasti hoies? Iterauit id
ipm postea: q̃i obiurgãs eũ q uitã nõ eẽ malis poenã putet. Recte ergo, p-
fatus ẽ errore ac miserabili ueritatis ignorãtia se teneri. Quod Cicero & aliq sapientissimi immortalitate animq; sed infideliter docent. Et qd mala uel bona mors sit ponderanda ex anteacta uita & ora de

Tilli q de mortis bono disputãt: qa nihil ueri stũt: sic argumẽtant̃.
Si nihil ẽ post mortẽ: nõ est malũ mors. aufert ei sensũ mali. Si aũt
supsũt aię: etiã est bonũ. qa ĩmortalitas seqt̃. Quã sniam Cicero de legibus
sic explicauit. Gratulemurq; nobis: qm̃ mors aut leuiorẽ q̃ q ẽ m uita: aut
certe nõ deteriorẽ est allatura statũ. Nam si corpe aia uigente diuia ẽ uita.
sensu carẽte nihil, pfecto ẽ mali. Argute ut sibi uidet̃ q̃i nihil eẽ aliud possit.

Ar qn utrũq; hoc falsũ est. Docet ei diuiẹ lrẹ nõ extinguí aias: sed aut pro iustitia pmio affici: aut ipẹna ꝓ sceleribus sempiterna. Nec ei fas est: aut eũ q sceleratus ĩ uita felicier fuerit effugere qd meret: aut eũ q ob iustitiã miserrimus fuerit sua mercede fraudari. Quod adeo uerũ est: ut idem Tullius ín consulatiõe nõ easdem sedes íncolere íustos atq; ĩpios predicauerit. Nec enĩ oĩbus íngt iidem illi sapiẽtes arbitrati sũt: eũdem cursũ ĩ cẹlo parere. Nã uiciis et sceleribus cõtamiatos depmi ĩ tenebras: atq; ĩ ceno iacere docuerũt. castos aũt aios: puros: íntegros: ĩcorruptos: bõis etiã studiis atq; artibus expolitos: leui quodã & facili lapsu ad deos. id ẽ ad naturã similẽ sui puolare. Quẹ snia supiori illi argumẽto repugnat. Illud ei sic assumptũ est: tanq; necesse sit oẽm hoiem natũ immortalitate donari. Quod igr erit discrimen uirtutis ac sceleris: si nihil itereſt. utrũ ne Aristides sit aliqs an Phalaris? Vtrũ Cato an Cathilina? Sed hãc repugnantiã rerũ sniamq; nõ sentit: nisi q tenet ueritatẽ. Si qs igr nos roget: utrũ ne mors sit bonũ an malũ. rspõdebimus qualitatẽ eius ex uitẹ rõe pẽdere. Nã sicut uita ipa bonũ est: si cũ uirtute uiuat. malũ si cũ scelere. ita & mors ex preteritis uitẹ actibus põderanda ẽ. Ita fit ut si uita ĩ dei rligiõe trãsacta sit: mors malũ nõ sit. qa trãslatio ẽ ad immortalitatẽ. si alr: malũ sit necesse est. qm ut dixi ad eterna supplicia trãsmittit. Quid ergo dicemus: nisi errare illos q aut mortẽ appetũt tãq; bonũ: aut uitã fugiũt tanq; malũ? Nisi ꝓ sũt íniqssimi q pauciora mala cõpensant bõis pluribus. Nam cũ oẽm uitã per exqsitas et uarias traducãt uoluptates: mori cupiũt. si qd forte his amaritudis supueniat. et sic hnt tanq; illis nunq; fuerit bn. si aliqn fuerit male. Damnãt igr uitã oẽm bonis plenã: quẹ nihil aliud q; malis opmantẽ. Hinc nata ẽ ínepta illa snia: hãc eẽ mortẽ quã nos uitã putamus. illã uitã quã nos ꝓ morte timeamus. Ita pmũ bonũ esse nõ nasci: scdm citius mori. Quẹ ut maioris sit auctoritatis sileno attribuit. Cicero ĩ consolatiõe. Non nasci íngt longe optimũ. nec ĩ hos scopulos íncidere uitẹ. Proxim aũt si natus sis: q; pmũ mori tãq; ex íncẽdio effugere uiolentiã fortunẹ. credidisse se illi uãissimo dicto. Exínde apparet ꝓ adiecit aliqd de suo ut ornaret. Quẹro igr. cui eẽ optim putet nõ nasci: cũ sit nullus oio q sentiat. Nam ut bonũ sit aliqd aut malũ sensus efficit. Deínde cur oim uitã nihil aliud eẽ q; scopulos et ĩcẽdiũ putauerit. qi aut ín nra fuerit potãte ne nasceremur: aut uitã nobis fortuna tribuat nõ deus. aut uiuẽdi rõ qcq; simile ĩcendio hẽre uideat. Non dissimile Platois illud ẽ: qd aiebat se gras agere naturẹ. pmũ ꝓ hõ natus eet potius q; mutũ aial. deide ꝓ mas potius q; fea: ꝓ grecus q; barbarus: postremo ꝓ athenieſis nõ thebanus. et ꝓ tpi-

bus Socrtis. Dici nõ põt quantã mẽtibus cęcitatẽ: quãtoſq; pariat errores ignoratio ueritatis. Ego plane contenderim nunq̃ quicq̃ dictũ eſſe ín rebus hũanis delirius. q̃i uero ſi aut barbarus: aut mulier: aut aſinus deníq; natus eẽt. idem ipe Plato nõ eẽt. ac nõ illud ipm qd̃ natus fuiſſet. Sed pythagorę uidelꝭ credidit. q ut uetaret hoies aialibus ueſci: dixit aias de corpibus ín alioꝝ aialiũ corpa cõmeare. qd̃ & uanũ et ipoſſibile eſt. Vanũ quia neceſſe nõ fuit: ueteres aias ĩ noua corpa índucere. cũ idem artifex q̃ pmas aliqñ fecerat: potuerit ſemp nouas facere. Impoſſibile: qa recte rõis aiam ĩmutare naturã ſtatus ſui nõ põt. q̃ ignis aut deorſũ mti: aut ín tranſuerſũ fulmis mõ flãmã ſuã fũdere. Exiſtimauit ergo hõ ſapiens fieri potuiſſe: ut aia quę tũc erat ĩ Platone: ín aliqd̃ mutũ aial índucereẽt. eſſetq; humano ſenſu ꝓdita ut ĩtelligeret ac doleret: ínco̅gruẽti ſe corpe oneratam. Quãto ſanius faceret: ſi gr̃as ſe agere diceret: q̃ ingenioſus: q̃ docilis natus eẽt: q̃ ín his opibus ut liberalitter erudiret. Nam q̃ Athenis natus ẽ: qd ĩ eo bñficii fuit? An nõ plurimi extiterũt ĩ aliis ciuitatibus excellẽti igenio atq; doctria uiri: q meliores ſingulq̃ oẽs athenienſes fuerũt? Quãta hoim milia fuiſſe credamus: q & athenis nati: et tpibus Socrtis: ín docti tñ ac ſtulti fuerũt? Non enĩ aut parietes aut locus ín quo quiſq; ẽ effuſus ex utero conciliat hõi ſapiam. Quid uero attínuit Socrtis ſe tpibus natum gloriari? Nũ Socrates igenia diſcẽtibus potuit dare? Non uẽit ĩ mentẽ Platõi Alcibiadem quoq; et Euriciam eiuſdẽ Socrtis aſſiduos auditores fuiſſe. quoꝝ alter hoſtis prĩę acerrimus fuit: alter crudeliſſimus oim tirãnoꝝ. Qd Socrates in eo fuit cordatior ceteris quia a ſcrutinio celestiu & naturaliu causis disputatione ſuſpendit in quibus temẽ conſumit ingeniu & ipu

Videamus nũc qd ín Socte ipo tã magnũ fuerit: ut hõ ſapiẽs merito gr̃as ageret illis tpibus eſſe ſe natũ. nõ ínficior fuiſſe illũ paulo cordatiorẽ: q̃ ceteros q naturã rerũ putauerũt ínge̅nio poſſe cõprehẽdi. In quo illos nõ tñ excordes fuiſſe arbitror: ſed etiã ipios. q̃ ĩ ſecreta illius cęleſtis ꝓuidẽtię curioſos oculos uoluerũt ĩmittere. Romę etiã ín pleriſq; urbibus ſcimus eẽ quedã ſacra quę aſpici a uiris nefas hẽtur. Abſtment igr̃ aſpectu qbus illa cõtamĩari nõ licet. et ſi forte uel errore uel cãu quopiã uir aſpexerit: pmo pęna eius: deinde iſtauratiõe ſacrificii ſcelus expiãt. Quid his facias q ínco̅ceſſa ſcrutari uolũt? Nimirũ multo ſceleratiores q archana mũdi & hoc cęleſte tẽplũ ꝓfanari ipiis diſputatiõibus querũt. quã q̃ edem Veſte: aut bonę dee: aut Cereris ínt rauerit. quę penetralia q̃uis adire uiris nõ liceat: tñ a uiris fabricata ſũt. Hi uero non tñ ipietatis crimen effugiũt: ſed qd̃ eſt

multo ĩdignius eloquẽtię famã: aut ĩgenii gloriã consequunt̃. Quid si aliqd
mueſtigare poſſẽt? Sũt ei tã ſtulti ĩ aſſeuerãdo: q̃ ĩprobi ĩ querẽdo. cũ neq;
mueire qcq̃ poſſint nec defẽdere: etiã ſi iuenerit. Nã ſi uerũ uel fortuito ui-
derit qd ſepius cõtigit: cõmittũt ut ab aliis id p falſo ffellat̃. Nõ ei deſcẽdit
aliqs de cęlo: q ſniam de ſinguloꝝ opiõibus ferat. q̃ propter nemo dubita-
uerit eos q iſta cõqrãt: ſtultos ieptos mſanos eſſe. Aliqd ergo Socẽtes bũit
cordis bũam. qui cũ mtelligeret hęc nõ poſſe mueiri: ab eiuſmõi qõibus ſe
remouit. Vereorq; ĩ eo ſolo. multa ei ſũt eius nõ mõ laude ĩdigna: ſed etiam
rep̃hẽſiõe digniſſima. m qbus fuit ſuoꝝ ſimillimus. Ex his unũ eligã. qd ab
oĩbus ſit pbatũ: celebre hoc puerbiũ Socẽtes bũit. Quod ſupra nos nihil ad
nos. Procũbamus ig̃ m terrã. et manus nobis ad pdara opa datas cõuer-
tamus ĩ pedes. Nihil ad nos cęlũ: ad cuius contẽplatiõem ſumus excitati.
nihil deniq; lux ipa ptineat. Certe uictus nr̃i cã de cęlo ẽ. Quod ſi hoc ſenſit
nõ eẽ de rebus cęleſtibus diſputãdũ: ne illoꝝ qdem rõem poterat cõprehẽ-
dere: quę ſub pedibus hẽbat. Quid ergo. nũ erraui ĩ uerbis? Veriſimile nõ
eſt. ſed mimirũ id ſenſit qd locutus ẽ. religiõi mime ſeruiẽdũ. qd ſi apte dice-
ret: nẽo patereť. Quis ei nõ ſentiat hũc mundũ tã mirabili rõe pfectũ: aliq̃
puidentia gubernari? Quãdo quidem nihil ẽ qd poſſit ſn̄ ullo moderatore
conſiſtere. Sic domus ab habitatore deſerta dilabit̃. Nauis ſn̄ gubernatore
abit peſſũ. Et corpus relictũ ab aĩa defluit. nedũ putemus tantã illã molẽ:
aut cõſtruí ſn̄ artifice: aut ſtare ſn̄ rectore tã diu potuiſſe. Quod ſi publicas
illas rligioẽs uoluit euertere: nõ iprobo. qn etiã laudabo: ſi ipe qd ẽ melius
iuenerit. uerũ idem p canẽ & anſerẽ deierabat. O hoĩem ſcurrã ut ait Zeno
epicurus. ieptũ: pditũ: deſpatũ. ſi cauillari uoluit religionẽ dementẽ: ſi hoc
ſerio fecit. ut aĩal turpiſſim p deo hẽret̃. Quis iã ſupſtitioẽs egiptioꝝ aude-
at rep̃hẽdere. quas Socẽtęs Athẽis auctoritate cõfirmauit ſua? Illud uero
nõne ſumę uãitatis: q añ mortẽ familiares ſuos rogauit. ut Eſculapio gallũ
quẽ uouerat p ſe ſacrarẽt? Timuit uidel; ne apud Rhadamãtũ receptorẽ
reus uoti fieret ab Eſculapio. Dementiſſim hoĩem putarẽ: ſi morbo affectus
piſſet. cũ uero hoc ſanus fecerit: ẽ ipe iſanus q eũ putet eẽ ſapientẽ. En cuius
tpibus natũ eẽ ſe hõ ſapiens gratuletur. Quod plato didicerit a So-
crate qd ſi obtineret humani generis periret ſocietas

Ca. xxi.

Videamus tñ qd illũ Socẽtes docuerit: q cũ totã phiſicã repudiaſſet:
eo ſe contulit ut de uirtute atq; officio quereret. Itaq; nõ dubito: qn
auditors ſuos iuſtitię pceptis erudierit. Docẽte ig̃ Socẽte nõ fugit Platonẽ:
iuſtitię uim m ęqtate conſiſtere. Si qdem oẽs pari conditione naſcunt̃. Ergo

ínqt nihil ꝑuati ac ꝓpi hẽant: sed ut pares eẽ possint. qd íustitiꝫ rõ desiderat. omia ín cõe possideãt. Ferri hoc potest q̃ díu de pecũia dici uideẽ. qd ipm q̃ ipossibile sit & q̃ iiustũ: poterã multis rbus ostẽdere. Concedamus tamẽ ut possit fieri. Omes ei sapiẽtes erũt et pecũiam contẽnẽt. Quo ergo illũ cõitas ista pduxit. Matrimoia quoq; ínqt cõia eẽ debebũt. scilz ut ad eãdẽ mulierẽ multi uiri tanq̃ canes confluãt. et is uniq; obtineat: q uiribus uicerit. Aut si sapiẽtes sũt ut philosophi: expectẽt ut uicibus tãq̃ lupanar hẽant. O mirã Platonis ęqtatẽ. Vbi est igr uirtus castitatis? Vbi fides cõiugalis? Quę si tollas: oĩs íustitia sublata est. At idem dixit beatas ciuitates futuras fuisse: si aut philosophi regnarent: aut reges philosopharent. Huic uero tã íusto tã ęquo uiro regnũ dares. q aliis sustulisset sua: aliis condonasset aliena: prostituisset pudicitiã mulierũ. quę nullus unq̃ nõ mõ rex: sed ne tirãnus qdez fecit. Quã uero íntulit rõem pessimi huius consilii: sic ínqt. Ciuitas concors erit: et mutui amoris constricta uínculis: si oẽs oĩm fuerit: et mariti & pres et uxores et liberi. Quę ista confusio generis hũani est? Quomõ seruari pot caritas: ubi nihil est certũ qd ameẽ? Quis aut uir mulierẽ: aut mulier uirũ diliget: nisi hitauerit semp una: nisi deuota mẽs & seruata iuicẽ fides ín diuiduã fecerit caritatẽ? Quę uirtus ín illa ꝓmiscua uolũtate locũ nõ habet? Itẽ si oẽs oĩm liberi fuerit: qs amare liberos tãq̃ suos poterit: cũ suos eẽ aut ignoret: aut dubitet? Quis honorem tanq̃ patri deferet: cũ unde natus sit nesciat. Ex quo fit. ut nõ etiam alienũ ꝓ pre habeat: sed etiã prem ꝓ alieno. Quid ꝙ uxor pot eẽ cõis: filius uero nõ potest? quẽ concipi nõ nisi ex uno necesse est. Perit ergo illi uni cõitas: ipa reclamãte natura. Supest ut tmmõ concordie cã uxores uel mt esse cões. At nulla uehementior discordiarũ est cã: q̃ unius feiꝫ a multis maribus appetitio. quod Plato si rõe nõ poterat: exemplis certe potuit admonere. et mutoꝝ aialium q̃ ob hoc uel acerrime pugnẽt: et hoĩm qui semp ob eã rem grauissima inter se bella gesserũt.

Qd dogma platonis no erat nisi crimis foni et fomes et uirtu

Restat ut cõio ista nihil aliud hẽat. in omnium extremitatum

ꝓter adulteria & libidiẽs: ꝓpter quas fidius euertẽdas: ẽ uirtus uel maxie necessaria. Itaq; nõ inuẽit cõcordiã quã querebat. qa nõ uidebat unde oriaẽ. Nã íustitia ĩ extrapositis nihil momẽti habet. nec ín corpe qdẽ: sed tota ín hoĩs mẽte uersaẽ. Qui ergo uult hoĩes adequare. nõ mrimonia: nõ opes subtrahere debet. sed arrogãtiam: supbiã: tumorẽ. ut illi potentes et elati pares eẽ se etiã mẽdicissimis sciãt. Detracta ei diuitibus ínsolentia et ínęqtate: nihil mitererit. utrũ ne alii diuites: alii paupes sint. cũ animi pares

ſint. qd efficere nulla alia res ꝑter relígionẽ dei ꝓt. Putauit igr ſc ímuẽiſſe
iuſtitiã.cũ eã prſus euerteret.qa nõ rerũ fragilitũ:ſed mentiũ debet eſſe cõi-
tas. Nam ſi iuſtitia uirtutũ oim eſt mr:cũ ille ſingulę tollunt: ipa ſubuertit.
Tulit aũt Plato añ oia frugalitatẽ.quę utq; nulla eſt:ubi ꝓpi nihil hẽtur.
Tulit abſtinẽtiam:ſi qdem nihil fuerit quo abſtineat alienũ. Tulit tpantiã:
tulit caſtitatẽ. quę uirtutes i utroq; ſexu maxime ſunt. Tulit uerecũdiam:
pudorẽ et modeſtiam.ſi honeſta et legittima eẽ incipiũt.quę ſolẽt flagitioſa
et turpia iudicari. Sic uirtutẽ cũ uult oimbus dare: oimbus ademit. Nam
rerũ ꝓpetas & uitioꝝ et uirtutũ materiã continet. cõitas aũt nihil aliud q̃
uitioꝝ litẽtiam. Nam uiri q multas mulieres habẽt.nihil aliud dici poſſunt
q̃ luxurioſi ac nepotes. Itẽ mulieres quę a multis habent: nõ utq; adultere
qa certũ mrimoniũ nullũ eſt. ſed ꝓſtitutę ac meretrices ſint neceſſe eſt. Re-
degit ergo hũanã uitã ac ſimilitudinẽ nõ dico mutoꝝ: ſed pecudũ ac belua-
rũ. Nam uolucres pene oes faciũt mrimoia.et paria iũgunt.et nidos ſuos
tanq̃ genitales thoros concordi mẽte defendũt. et fętus ſuos quia certi ſunt
amãt.et ſi alienos ſeteris abigũt. At hõ ſapiens contra morẽ hoim contraq;
naturã:ſtultiora ſibi quę ſequerẽt elegit. Et qm uidebat in cęteris aialibus
officia mariũ feminarũq; non eſſe diuiſa:exiſtimauit oportere etiã mulieres
militare.et conſiliis publicis intereſſe.et magratus gerere:et impia ſuſcipe.
Itaq; his arma & equos aſſignauit. conſequens eſt: ut lanã et telam uiris &
infantiũ geſtationes.nec uidit ipoſſibilia eſſe quę diceret ex eo: q adhuc in
orbe terrę neq; tam ſtulta;neq; tam uaria ulla gẽs exiterit: quę hoc modo
uiueret. De minoribus phis et qui aeternis mundum faciunt qui rerum
contemptu pficiant et errori aſſentiuntur. Liber
XXIII

QVm igr in tanta uãitate ipi philoſophoꝝ pncipes deprehendant: qd
illos miores putabimus:q nunq̃ ſibi tã ſapientes uideri ſolent. q̃ cũ
pecũię contẽptu gloriant? Fortis ãimus. Sed expecto quid faciant. et quo
ille contẽptus euadat. Tradita ſibi a parẽtibus primoia:tanq̃ malũ fugiũt
ac deſerũt. Et ne i tẽpeſtate naufragiũ faciãt:in trãquillo ſe ultro ꝓcipitãt.
nõ uirtute:ſed puerſo metu fortes. ſicut illi q cũ timẽt ne ab hoſte iugulent:
ipi ſe iugulãt.ut mortẽ morte deuitent. Sic iſti unde poſſent gloriã libera-
litatis acqrere:ſn bonore ſn gra perdũt. Laudat Democritus q agros ſuos
dereliquerit:eoſq; paſcua publica fieri paſſus ſit. ꝓbarem ſi donaſſet. Nihil
aũt ſapiẽter fit. qd ſi ab oimbus fiat:mundi eſt ac malũ.ſed hęc negligentia
tollerabilis. Quid ille qui primoniũ in nũmos redactum effudit in mare?
Ego dubito utrum ne ſanus an demens fuerit. Abite inquit in profũdum

malę cupiditates. ego uos mergã: ne ipse mergar a uobis. Si tantus pecũię contemptus est: fac illam beneficiũ: fac humanitatem: largire pauperibus. Potest hoc quod pditurus es multis succurrere: ne fame aut siti aut nuditate moriantur. Imitare insaniam saltem furoremq; tudicani. sparge populo diripienda. Potes & pecũiam effugere: et tamẽ bene collocare. quia saluum est quidqd pluribus pfuit. Zenonis autẽ paria peccata quis probat? Sed omittamus id quod est ab oĩibus semp irrisum. Illud satis ẽ ad coercendũ furiosi hominis errorem: quia inter uitia & morbos misericordiam posuit. Adimit nobis affectũ: quo ratio hũane uitę pene oĩis continetur. Cum ei natura hois imbecillior sit q̃ ceteroꝝ aĩalium: quę uel ad perferẽdam uim temporꝝ: uel ad incursiones a suis corporibus arcendas: naturalibus munimẽtis prudentia cęlestis armauit. Homini autẽ quia nihil istoꝝ datũ est: accepit pro istis oĩibus miserationis affectũ. qui plane uocatur humãitas. qua nosmet inuicem tueremur. Nam si homo ad conspectũ alterius homis efferẽt: qd facere uidemus animãtes: quarũ natura soliuaga est: nulla esset hoĩum societas: nulla urbium condendarum uel cura uel ratio. sic neq; uita quidem satis tuta cũ ceteris aĩalibus exposita: esset imbecillitas hoĩum. & ipi inter semetipos beluarum more seuirent. Non minor in aliis dementia. Quid enĩ dici potest de illo qui nigram dixit esse niuem? q̃ consequẽs erat ut etiam picem albam eẽ diceret. Hic est ille qui se idcirco natũ esse diceret: ut coelũ ac solem uideret: qui in terra nihil uidebat sole lucente. Xenophanes dicentibus mathematicis orbem lunę duo de uigiti partibus maiorẽ esse q̃ terram: stultissime credidit. et ꝓ huic leuitati fuit consentaneum: dixit intra concauũ lunę sinum: esse aliam terram. et ibi aliud genus hoĩm simili modo uiuere: quo nos in hac terra uiuimus. Habent igr illi lunatici hoies alteram lunam. quę illis nocturnũ lumẽ exhibeat: sicut hęc exhibet nobis. Et fortasse hic noster orbis alterius inferioris terrę luna sit fuisse. Seneca inter stoicos ait. q deliberaret utrũ ne soli quoq; suos populos daret. inepte scilicet qui dubitauerit. Quid enĩ perderet si dedisset? Sed credo calor deterrebat. ne tantã multitudinem periculo cõmitteret. ne si estu nimio pissẽt: ipius culpa euenisse tanta calamitas diceretur.

De antipodibus quos ideo esse timuerunt quia oppinati sunt mundum esse rotundum. Cax

QVid illi qui eẽ contrarios uestigiis nris antipodas putant? Nũqd aliquid loquũtur? Aut est quisq̃ tam ineptus. qui credat esse hoies: quoꝝ uestigia sint supiora q̃ capita? Aut ibi quę apud nos iacent uniuer-

ſa pendere: fruges & arbores deorſum uerſus creſcere: pluuias & niues et grandines ſurſum uerſus cadere in terram. Et miratur aliquis ortos penſiles inter ſeptem mira narrari. cũ philoſophi & agros et maria & urbes et montes penſiles faciant. Huius quoq; erroris aperiẽda nobis origo eſt. Nã ſemp eodem modo fallũtur. Cum enim falſum aliquid in principio ſumpſerint: ueriſimilitudine inducti: neceſſe eſt eos in ea quę conſequuntur currere. ſic incidunt in multa ridicula. quia neceſſe eſt falſa eſſe: quę rebus falſis congruũt. Cum autẽ primis habuerint fidem: qualia ſunt ea quę ſequũtur non circũſpicũt. ſed defendunt omni modo. cum debeant prima illa utrũ ne uera ſint an falſa ex conſequentibus iudicare. Quę igitur illos ad antipodas ratio perduxit? Videbat ſiderũ curſus in occaſum meantiũ. ſolem atq; lunam in eandem partem ſemp occidere: atq; oriri ſemper ab eadem. Cum autẽ non perſpicerent quę machinatio curſus eorũ tẽperet: nec quomõ ab occaſu ad orientem remeant. Cęlum antẽ ipm in omnes fere partes putarẽt eẽ deuexũ. quod ſic uideri ꝓpter immenſam latitudinem neceſſe eſt. Exiſtimauerũt rotũdum eſſe mũdum ſicut pilam. Et ex motu ſiderũ opinati ſunt coelum uolui. ſic aſtra ſolemq; cũ occiderint uolubilitate ipa mundi ad ortũ referri. Itaq; ęthereos orbes fabricati ſunt. quaſi ad figuram mũdi: eoſq; cęlarũt portentoſis quibuſdam ſimulacris quę aſtra eſſe dicerent. Hanc igitur coeli rotũditatem illud ſequebatur: ut terra in medio ſinu eius eſſet inclusa. q; ſi ita eſſet terram ipam globo ſimilem. neq; ei fieri poſſet. ut non eſſet rotũdum: quod rotũdo inclusum teneretur. Si autẽ rotunda etiam terra eſſet: neceſſe eſt ut in omnes coeli partes eãdem faciem gerat. id eſt. montes erigat: cãpos tẽdat: maria conſternat. Quod ſi eſſet: ſequebatur illud extremũ: ut nulla ſit pars terrę quę non ab hõibus: cęteriſq; aialibus incolatur. Sic pendulos iſtos antipodas cęli rotunditas adinuenit. Quod ſi queras ab his qui hęc portenta defendunt: quomõ non cadunt omnia in inferiorẽ illam cęli partem? Hanc reſpondent rerũ eſſe naturã: ut pondera in mediũ ferantur. et ad medium cõnexa ſint omnia: ſicut radios uidemus in rota. Quę autẽ leuia ſunt ut nebula: fumus: ignis: a medio deferantur ut cęlum petant. Quid dicam de his neſcio: qui cũ ſemel aberrauerint: conſtãter in ſtultitia perſeuerãt. et uanis uana defendũt. niſi q; eos interdum puto ioci cauſa philoſophari. aut prudentes & ſcios mendacia defendenda ſuſcipere. q̃ſi ut ingenia ſua in malis rebus exerceãt uel oſtendant. At ego multis argumentis probare poſſem: nullo mõ fieri poſſe: ut cęlũ terra ſit inferius: niſi et liber iam concludendus eſſet. ut adhuc aliqua reſtarent quę magis ſint preſenti operi neceſſaria. Et

quoniam singulorum errores percurrere.non est unius libri opus: satis sit pauca enarrasse: ex quibus possint qualia sint cętera intelligi.

Quod quinta perdiscenda sint et ualde necessaria: gentilitę philosophiam nullus assequat aut tamen

NVnc pauca nobis de philosophia in cōmuni dicēda sunt.ut confirmata causa peroremus. Sūmus ille noster Platōis imitator existimauit philosophiam non esse uulgarem.quod eam non nisi docti hominēs assequi possent. Est inquit philosophia paucis contenta iudicibus: multitudinem consulto ipa fugiens.Non est igitur sapientia si ab hoīm cetu abhorreret: quoniam sapientia si hōi data est: sine ullo discrimine omibus data ē. ut nemo sit prorsus qui eā capere non possit.At illi uirtutem hūano generi datam sic amplexabantur: ut soli oīum publico bono frui uelle uideantur. tam inuidi q̄ si uelint deligare oculos: aut effodere cętęris ne solem uideāt. Nam quid est aliud hōibus negare sapientiam: q̄ mentibus eorū uerum ac diuinū lumen auferre? Quod si natura hominis sapientię capax est: oportuit opifices et rusticos & mulieres: et omnes denique humanam formam gerunt doceri ut sapiant: populumq; ex omni lingua et conditione & sexu et etate conflari. Maximū itaq; argumētum est: philosophiam neq; ad sapientiam tendere: neq; ipam esse sapientiā. quod misteriū eius barba.tantū celebratur & pallio. Senserūt hoc adeo stoici: qui & seruis et mulieribus philosophandum esse dixerunt.Epicurus quoq; qui rudes oīum lītarum ad philosophiam inuitat. Item Plato qui ciuitatem de sapiētibus uoluit cōponere. Conati quidem sunt illi facere quod ueritas exigebat.sed non potuit ultra uerba procedi. Primū quia multis artibus opus est: ut ad philosophiam possit accedi.discendę litterę iste cōmunes, ppter usum legendi. quia in tanta rerum uarietate: nec disci audiendo possunt omia: nec memoria contineri. Grāmaticis quoq; non parū opere uel datū est: ut rectam loquendi rōnem scias.Id multos ānos auferas necesse est. Nec oratoria qdem ignorāda est. ut ea quę didiceris: proferre atq; eloqui possis. Geometria quoq; ac musica et astrologia necessaria est. q̄ he artes cū philosophia habent aliquā societatem.quę uniuersa perdiscere neq; femine possunt.qbus intra puberes annos officia mox usibus domesticis pro futura discēda sunt. Neq; serui qbus per eos ānos uel maxime seruiendum est: quibus possunt discere.neq; pauperes: aut opifices: aut rustici: quibus in die uictus labore est querendus. Ob eam causam Tullius ait abhorrere a multitudine philosophiam. At eī rudes Epicurus accipiet. Quomō ergo illa quę de principiis rerū dicūtur

intelligent: quę perplexa & inuoluta uix etiam politi hoīes assequuntur? In rebus igitur obscuritate implicitis: et ingenioꝝ uarietate confusis: et eloquētium uiroꝝ exquisito sermone fucatis: quis imperito ac rudi locus est? Denique nūquā ullas mulieres philosophari docuerūt: preter unam ex omni memoria Thenisten. Neq; seruos preter unū Pithagoram: quē male seruientem redemisse ac docuisse tradūt. Enumerant etiam Platonē ac Diogenē. qui tamē seruti non fuerūt. sed his seruitus euenerat. sunt enī capti. platonem qdem redemisse. Aniceris qdam traditur sextertiis octo. Itaq; īsectatus est cōuitiis hunc ipm redēptorē Seneca. q Platonem paruo existimauerit furiosus ut mihi qdem uidetur. qui hōi fuerit iratus q non multam pecuniam perdidit: scilicet aurū appendere debuit tanquā pro mortuo Hectore: aut tantum ingerere nūmoꝝ: q̄tum uenditor non poposcit. Ex barbaris uero nullum preter unū Anacharsim: qui philosophiam ne somniasset quidem: nisi & linguam et litteras ante didicisset. Qd doctrina celestis sapientiam sola largitur quia natura cui appetitu & quereut phia qp iuenit Et q̄ efficax sit lex dei et ecclesie sacramenta.

Ca. xxxvi.

QVuod ergo illi poscente natura faciendum esse senserunt. sed tamen neq; ipi facere potuerūt: neq; a philosophis fieri posse uiderūt. Sola hęc efficit doctrina coelestis. quę sola sapiētia est. Illi scilicet persuadere cuiq̄ potuerūt: qui nihil persuadēt etiam sibi. Aut cuiusq̄ cupiditates oppment. tēperabunt iram: libidinem coercebunt. cū ipi & cedant uitiis: et fateātur plus ualere naturam. Dei autē precepta quia & simplicia et uera sunt: q̄tū ualeāt in āimis hoīm: quotidiana expimenta demonstrant. Da mihi uirū qui sit iracundus: maledicus: effrenatus: paucissimis dei uerbis tā placidū q̄ouem reddam. Da cupidum: auarū: tenacem. iam tibi eū liberalem dabo. et pecuniā suā, ppriis manibus largientē. Da timidum doloris ac mortis: iam cruces & ignes: et pericula & taurū contēnet. Da libidinosum: adulterum: ganeonem. Iam sobrium: castum: continētem uidebis. Da crudelem et sanguinis appetentem. iam in uerā clementiam furor ille mutabitur. Da iniustū: insipientem: peccatorem: continuo et equus & prudens et innocēs erit. Vno enī lauacro malicia omnis abolebitur. tanta diuinę sapientię uis est: ut in hominis pectus infusa: matrē delictorū stultitia uno semel impetu expellat. Ad quod efficiendum: non mercede: non libris: non lucubrationibus opus est. Gratis ista fiunt facile: cito modo pateant aures: et pectus sapientiam sitiat. Nemo uereatur. nos aquā non uendimus. nec solem mercede prestamus. Dei fons uberrimus atq; plenissimus patet cunctis. et hoc

celeste lumē uniuersis oritur. quicūq; oculos habent. Num quis hoc philosophorū aut unq̄ prestitit: aut prestare si uelit potest? Qui cū etates suas i studio philosophie conterant: neq; aliū quēq̄ neq; seipsos si natura paulum obstitit possunt facere meliores. Itaq; sapientia eorū ut plurimū efficiat: nō excidit uitia: sed abscondit. Pauca uero dei p̄cepta sic totū hominem imutant: ut exposito uetere nouum reddunt. ut non cognoscas eūdem esse. Ad phi tepe recte pcipiur & intellu uidetur neq; cr qrendu in eis credendu in quo ydolo uitatur codito creature & unde necno aur fortune & uiuo philosophi uiui uite gladi pcuiur

Quid ergo? nihil ne illi simile precipiūt? Immo permulta. et ad uerū frequenter accedunt. sed nihil ponderis habent illa precepta. quia sunt humana. et auctoritate maiori. id est diuina illa carent. Nemo igitur credit. quia tam se hoīem putat eē qui audit: q̄ est ille qui precipit. Preterea nihil apud eos certi est. nihil quod a scientia ueniat. Sed cū omia cōlecturis agātur: multa etiam diuersa & uaria pferātur. stultissimi est hominis preceptis eoy uelle parere: que utrū uera sint an falsa dubitatur. et ideo nemo paret: quia nemo uult ad incertū laborare. Virtutem esse stoici aiunt. que sola efficiat uitam beatam. Nihil potest uerius dici. sed quid si cruciabitur aut dolore afficietur? Poterit ne quisq̄ inter carnifices beatus esse? Immo uero illatus corpori dolor materia uirtutis est. itaq; ne in tormentis qdem miser est. Epicurus multo fortius. sapiens inquit semp beatus est. et uelud inclusus in falaridis tauro hanc uocem emittet. suaue est & nihil curo. quis eum nō irriserit? Maxime cp homo uoluptarius personam sibi uiri fortis imposuit. et qdem supra modū. Non ei fieri potest: ut quisq̄ cruciatus corporis pro uoluptatibus ducat. cum satis sit ad officiū uirtutis implendum perferre ac sustinere. Quid dicitis stoici? Quid tu Epicure? Beatus est sapiens etiam cū torquetur: si ppter gloriam pacientia no fruatur. In tormēris eni fortasse morietur: si ppter memoriam aut non sentiet si occidūt aīe. aut si sentiet: nihil ex ea consequetur. Quis ergo alius fructus ē in uirtute? Que beatitudo uite: ut equo animo moriatur? Bonum mihi afferis unus hore aut fortasse momēti. propter quod nō expediat in tota uita miseriis et laboribus confici. Quātum autem tēporis mors occupat. que cum uenit: utrum equo animo an iniquo eam subieris: iam nihil refert. Ita fit: ut nihil aliud ex uirtute capteē. nisi gloria. Sed hec aut supuacua & breuis est: aut prauis hominū iudiciis non sequeē. Nullus igiē ex uirtute fructus est. ubi uirtus mortalis est & caduca. Itaq; qui hec locuti sunt: umbram quādam

uirtutis uiderunt. ipam uirtutem non uidebant. Deflexi enī fuerūt ín terrā. nec uultus suos ín altū erigebant ut eam possent íntueri: quę sese cęli regiomíbus ostētabat. Hęc causa est: cur preceptis eoꝝ nullus obtēperet. qm̄ aut ad uitia erudiūt si uoluptatē defendunt. aut si uirtutē asserūt: neq; peccato pęnam mínātur: nisi solius turpitudínis. neq; uirtuti ullum pmiū pollicētur: nisi solius honestatis & laudis. cū dicant nō ppter aliud: sed propter seipam expetendam esse uirtutem. Beatus est igit̄ sapiens ín tormentis. sed cū torquetur pro fide: pro iustitia: pro deo. illa pacientia doloris beatissimum faciet. Est enī deus qui solus potest honorare uirtutem. cuius merces īmortalitas sola est. quā qui non appetunt: nec religionē tenent. cui ęterna subiacet uita. Profecto neq; uirtutis uim sciūt: cuius premiū ignorāt. neq; ín cęlū spectant: quod ipi se facere putāt. cū res nō ínuestigabiles querunt. quia ratio ín cęlum spectandi nulla alia est: uisi aut religionē suscipere: aut aīam suam īmortalem esse credere. Quisquis enī aut deū colendum esse ínrelligit: aut īmortalitatis spem sibi ppositam habet. mens eius ín cęlo est. Et licet id non aspiciat oculis: amímę tamē lumíne aspicit. Qui autē religionē non suscipiūt: terrení sunt. quia religio de cęlo est. Et qui aīam putant cum corpore ínterire: ęque ín terram spectant. quia ultra corpus quod est terra nihil amplius uident: qd̄ sit īmortale. Nihil igit̄ prodest homínē esse fictū: ut recto corpore spectet ín cęlum: nisi erecta mente deū cernat. et cogitatio eius ín spe uitę perpetuę tota uersetur. Qd̄ fortuita nihil est quam phi. non modo deam sed deū mentiuntur. Et quo huic errorem. dæmones īmuserunt. est qui deū nescirebat aut contemnebat.

Quapropter nihil aliud est ī uita quo ratio: quo condicio nr̄a mitat̄: nisi dei qui nos genuit agnitio. et religiosus ac pius cultus. Vnde quoniam philosophi aberrauerūt: sapientes utiq; non fuerunt. Quesierunt illi qdem sapientiam. sed quia non rite querebant: prolapsi sunt longius. et ín maxios errores ínciderūt: ut etiam cōmunem sapientiam nō tenerēt. Non enī tantū religionem asserere uoluerūt: uerum etiam sustulerūt. dum specie uirtutis false índucti: conant̄ aīmos oīni metu liberare. quę religiois euersio naturę nomē ínuenit. Illi enī cum aut ignorarēt a quo esset effectus mundus: aut persuadere uellent nihil esse diuína mente perfectū: naturam esse dixerunt rerū omniū matrem. quasi dicerent oīnia sua sponte esse nata. quo uerbo plane imprudentiam suam confitētur. Natura enī remota prouidentia & potestate diuína prorsus nihil est. Quod si deū naturā uocant: quę peruersitas est naturā potius q̄ deum noīare. Si autē natura ratio est:

uel necessitas uel conditio nascendi: non est per seipsam sensibilis. qa necesse
est mentem diuinam: quę sua prudentia nascendi principiũ rebus omibus
prebeat. Aut si natura est celũ atq; terra: et omne quod natũ est: non est dei
natura sed dei opus. Non dissimili errore credunt esse fortunã: quasi deam
quãdam res hũanas uariis casibus illudentẽ. quia nesciũt unde sibi bona
et mala euenianť. Cum hac se cõpositos ad preliandũ putant. nec ullã tamẽ
rationẽ reddunt. a quo & quã ob causam. sed tantũ cũ fortuna se digladi-
ari momẽtis omibus gloriantur. Iam quicũq; alios consolati sunt ob ínteritũ
omissionemq; caroy: fortunę nomẽ acerrimis accusatiõibus prosciderunt.
nec oino ulla eorũ disputatio de uirtute est. in qua non fortuna uexetur.
Marcus Tullius in sua consolatiõe pugnasse se semp contra fortunã loqui-
tur. eamq; a se esse supatam. cũ fortiter inimicorũ impetus retudisset. nec tũ
qdem se ab ea fractũ: cũ domo pulsus patria caruit. Tum autẽ cũ amiserit
carissimã filiam: uictum se a fortuna turpiter confiteť. Cedo inquit et manũ
tollo. Quid hoc hoie miserius? qui sic iaceat insipienter inquit. sed qui pro-
fiteatur se esse sapientem? Quid ergo sibi uult assumptio nois? Quid con-
temptus ille rerũ: qui magnificis uerbis pretenditur? Quid dispar ceteris
habitus? Aut cur oino precepta sapientię danť: si nemo qui sapiat adhuc
inuẽtus est? Et quisq; nobis inuidiam facit: quia philosophos negamus eẽ
sapientes. cum ipi nec scire se quicq; ne sapere fateantur? Nam si quãdo ita
defecerit. ut ne effingere qdem quicq; possint: quid faciũt in rebus ceteris?
Tum uero ignorantię admouẽtur. et quasi furibundi exiliũt & exclamãt
se cecos eẽ & excordes. Anaxagoras pnunciat circũfusa esse tenebris oia.
Empedocles angustas esse sensuum semitas queriť. tanq; illi ad cogitandum
rheda & quadrigis opus esset. Democritus quasi in puteo quodã sic alto ut
fundus sit nullus: ueritatem iacere demersam nimirũ stulte & cętera. Non
eni tanq; in puteo demersa ẽ ueritas: quo uel descendere uel etiam cadere illi
licebat. sed tanq; in summo montis excelsi uertice: uel potius in celo quod est
uerissimum. Quid eni est cur eam potius in imum depressam diceret: q; in
sumum leuatam. nisi forte mentẽ quoq; in pedibus aut in imis calcibus cõ-
stituere malebat. potius q; in pectore aut in capite? Adeo remotissimi fuerť
ab ea ueritate: ut eos ne status qdem sui corporis admoneret: ueritatẽ illis
in summo esse querendam. Ex hac desperatione confessio illa Socratis nata
est: qua se nihil scire dixit nisi hoc unũ. q; nihil sciat. Hinc achademię disci-
plina manauit. si tamẽ disciplina dici potest. in qua ignoratio & discitur et
docetur. Sed ne illi qdem qui scientiã sibi assumpserũt: id ipm quod se scire

putabant constanter defendere potuerũt. Qui quoniam ratio illis nõ quadrabat: per ignorãtiam rerũ diuinarũ tam uarii tam incerti fuerũt. sibiq; sepe contraria disserẽtes: ut quid sentirent quid uellẽt: satis statuere ac diiudicare non posses. Quid igitur pugnes aduersus homines eos: qui suo sibi gladio pereunt? Quid labores ut eos destruas: quos sua ipos destruit atq; afficit oratio? Aristoteles inquit Cicero ueteres philosophos accusans eos aut gloriosissimos aut stultissimos fuisse: qui existimauissent philosophiam suis ingeniis esse perfectã. sed se uidere q̃ paucis ãnis magna accessio facta esset: breui tẽpore philosophiam plane absolutã fore. Quod igitur fuit illud tempus? quo in ore? quando est. aut a qbus absoluta? Nam q̃ ait stultissimos fuisse qui putauissent ingeniis suis perfectã esse sapientiã: uerũ est. sed ne ipe qdem satis prudẽter: qui aut a ueteribus cęptam: aut a nouis auctam: aut mox a posterioribus perfectũ iri putauit. Nunq̃ enim potest inuestigari. quod non per uiam suam queritur. Item repetitio de fortuna et natura eius et diffinitione eius.

SEd repetamus id quod omisimus. Fortuna ergo nihil per se est. tãq̃ nec sic habendum est: tanq̃ sit in aliquo sensu. Si quidem fortuna est accidentiũ rerũ subitus atq; inopinatus euentus. Verũ philosophi ne aliquando nõ errent: in re stulta uolunt esse sapientes. qui fortunę sexũ mutant. eamq; nõ deam sicut uulgus: sed deũ esse dicũt. Eundem tamẽ interdũ naturã: interdum fortunã uocant. Quid multa inquit idem Cicero. efficiat inopinata nobis, ppter obscuritatem ignorationẽq; causarũ? Cum igitur causas ignorent propter quas fiat aliquid: et ipm qui faciat ignorent necesse est. Idem in opere ualde serio: in quo pcepta uitę deprompta ex philosophia filio dabat. Magnã inquit esse fortunę uim in utrãq; partem quis nesciat? Nam & cũ prospero flatu eius utimur: ad exitus puenimus optatos. Et cum reflauerit: affligimur. Primũ qui negat sciri posse quicq̃: sic hoc dixit: tanquã & ipe et omnes sciant. Deinde qui etiam quę clara sunt: dubia conantur efficere. hoc putauit esse clarum: quod illi esse debuit uel maxime dubiũ. Nam sapiẽti oino falsum est. Quis inqt nescit? Ego uero nescio. Doceat me si pōt quę sit illa uis: q̃ flatus iste: et q̃ reflatus. Turpe igitur est hoiem ingeniosum id dicere: quod si neges probare nõ possit. Postremo: q̃ is qui dicit assensus esse retinẽdos: q̃ stulti sit hois rebus incognitis temere assentire. licet plane uulgi & imperitorum opinionibus credidit. qui fortunam putant esse quę tribuit hoibus bona & mala. Nam simulacrũ eius cũ copia et gubernaculo fingũt. tanq̃ hęc & opes tribuat: et humanarũ rerũ regimẽ

obtineat. cui opinioni & Virgilius assensit. qui fortunam omipotentē uocat. Et historicus qui ait. sed profecto fortuna in omni re dominatur. Quid ergo ceteris diis loci superest? Cur non aut ipsa regnare dicitur si plus potest: aut sola colitur si omnia uel si tantū mala imitur? Aliquid cause proferant. cur si dea sit: hominibus inuidcat. eosq; perditos cupiat. cum ab his religiose colat. Cur equior sit malis: iniquior aut bonis. cur insidietur: affligat: decipiat: et exterminet. Quis illā generis hominū uexatricē constituit perpetuam? Cur denique tā malam sortita sit potestatē: ut res cūctas ex libidine magis q̄ ex uero celebret obscuretq;. Nec inq̄ philosophos inquirere oportuit potius q̄ temere innocētem accusare fortunā. que etiā si sit aliqua: nihil tamē afferri ab his potest. cum hominibus tam inimica sit q̄ putatur. Itaq; ille omnes omnes quibus iniquitatem fortune laceranr: se suasq; uirtutes contra fortunā superbissime iactant: nihil sunt aliud q̄ deliramēta inconsiderate leuitatis. Quare non inuideant nobis: quibus aperuit ueritatem deus. qui sicut scimus nihil esse fortunā: ita scimus esse prauū ac subdolū spiritū. qui sit inimicus bonis: hostisq; iustitie. qui contraria faciat q̄ deus: cuius inuidie causam in secūdo libro explicauimus. Hic ergo insidiat uniuersis. sed eos qui nesciūt deū errore impedit: stultitia obruit: tenebris circumfudit. ne quis possit ad diuini nois peruenire notitiam. in quo uno & sapientia continetur & uita perpetua. Eos autē qui deum sciūt: dolis & astutia aggreditur. ut cupiditate ac libidine irretiat: aut peccatis blandiēnbus deprauatos impellat ad mortem. uel si dolo nihil profecerit: uiolentia deicere conatur. Idcirco enī in primordiis transgressionis non statim ad penam detrusus a deo est. ut hominem malicia sua exerceat ad uirtutem. que nisi agitetur: nisi assidua uexatione roboretur: non potest esse perfecta. Si qdem uirtus est pferendorū malorū fortis ac inuicta patiētia. Ex quo fit: ut uirtus nulla sit. si aduersarius desit. Huius itaq; peruerse potestatis cū uim sentirent uirtuti repugnantē: nomen ignorent: fortune uocabulū sibi inane finxerūt. Quod q̄ longe a sapientia sit remotū: declarat Iuuenalis his uersibus. Nullū numē habes si sit prudētia sed nos. Te facimus fortuna deā celoq; locamus. Stultitia igitur et error: et cecitas: et ut Cicero ait ignoratio rerum atq; causarū: naturē ac fortune nomina induxit. Sed ut aduersariū suū nesciunt: sic nec uirtutem qdem sciunt. cuius scientia ab aduersarii notione descēdit. que sic contiūcta est cū sapientia. uel ut ipi aiunt eadem ipa sapientia est. ignorent necesse est in quibus rebus sita sit. Nemo enim potest ueris armis instrui: si hostem contra quem fuerit armandus ignorat. nec aduersariū uincere: qui

in dimicando nõ hostem uerum sed umbram petit. Prosternetur enim qui alio intentus: uenientem uitalibus suis ictũ nec puiderit ante nec cauerit.

Epilogus quo docet quo transeundu sit a uanitate philosophorum recedentibus & ad ueram sapientiã aspirantibus scilicet aduertendum dei in quo solo uerita inuenitur & uerus & beatudo est

DOcui quãtum mea mediocritas tulit. longe deuiũ philosophos iter a ueritate tenuisse. sentio tñ q̃ multa preterierim. quia non erat mihi propria contra philosophos disputatio: sed huc necessario diuertendũ fuit. ut ostenderẽ tot ac tanta ingenia in rebus falsis eẽ consumpta. ne quis forte a prauis religiõibus exclusus: ad eos se conferre uellet. tanq̃ certi aliquid reperturus. Vna igitur spes hominũ: una salus ĩ hac doctrina quã defendimus posita est. Omnis sapiẽtia hoĩs in hoc uno est: ut deũ cognoscat et colat. Hoc nostrum dogma: hęc sententia est. Quanta itaq; uoce possum testificor: proclamo: denuncio. Hoc est illud quod philosophi omnes in tota sua uita quesierũt. nec unq̃ tamen inuestigare: cõprehendere: tenere ualuerũt. quia aut prauam religionem tenuerũt: aut totam penitus sustulerunt. Facessant igitur illi omnes. qui humanam uitam non instruũt sed turbant. Quid enim docent? Quem instruũt: qui seipsos non instruxerũt? Quẽ sanare egroti? Quem regere cęci possunt? Huc ergo nos omnes qbus est cura sapientię conferamus. An expectabimus donec Socrates aliquid sciat? An Anaxagoras lumen in tenebris inueniat? Aut Democritus ueritatem de puteo extrahat? Aut Empedocles dilatet animi sui semitas? Aut Archesilas & Carneades uideant: sentiant: percipiant? Ecce uox de cęlo ueritatem docens. et nobis sole ipo clarius lumen ostendens. Quid nobis iniqui sumus: et sapientiam suscipere cũctamur. quam docti hoĩes contritis inquirẽdo ętatibus suis: nunq̃ reperire potuerũt? Qui uult sapiens ac beatus esse: audiat dei uocem: discat iustiticiam: sacramẽtum natiuitatis suę norit: humana contemnat: diuina suscipiat: ut sumũ illud bonũ ad qd̃ natus ẽ possit adipisci. Dissoluts religiõibus uniuersis: et omnibus quecũq; in earũ defensionẽ dici uel solebãt uel poterant refutaris: deinde cõuictis philosophię disciplinis: ad uerã religionẽ nobis sapientiãq; ueniendũ est. qm̃ est ut docebo utrũq; conuictum: ut eã uel argumẽtis: uel exemplis: uel idoneis testibus asseramus. Et stultitiam quã nobis isti deorũ cultores obiectare non desinũt: ut nullã penes nos. sic totã penes ipos esse doceamus. Et q̃q̃ poribus libris cũ falsas arguerim religioẽs. et hic cũ falsã sapiaz tollerẽ: ubi ueritas sit ondederim: planius tñ quę religio et quę sapia uera sit: liber ꝓximus indicabit.

Lactantij firmiani de uera sapientia liber quartus incipit
Quomo uniuſ ſeculi error in omne ſit tranſfuſus terrarum
& orbem occupauerit. Et grecia poſt gloria ſeptem ſapien
tum ſtudio p quirende ueritatis exarſerit: & ſtudioſi
eiuſ ſe maluerint phoſ quam ſapientes appellari

CAPITVLV Primu

COGITANTI mihi & cũ animo meo ſepe reputanti priorẽ illum generis humani ſtatum: & mirũ pariter et idignũ uideri ſolet quod unius ſeculi ſtultitia religiones uacuas ſuſcipiẽtis: deoſq; multos eſſe credẽtis: in tantã ſubito ignorationẽ ſui uentũ ẽ: ut ablata ex oculis ueritate: neq; religio ueri dei: neq; humanitatis ratio teneret: hominibus nõ i cęlo ſũmum bonũ quęrẽtibus: ſed in terra: quã ob cauſã ꝓfecto ſęculoꝝ ueterũ mutata felicitas. Ceperũt enĩ relicto parẽte et cõſtitutore omniũ deo inſenſibilia digitoꝝ ſuoꝝ figmẽta uenerari: quę prauitas quid fecerit: quid maloꝝ attulerit: res ipa declarat. Auerſa nãq; a ſũmo bono quod ideo beatũ et ſempiternũ ẽ: quia uideri: tangi comphẽdi nõ poteſt: et a uirtutibus ei bono cõgruentibus: quę ſũt eque imortales: ad hos corruptos et fragiles deos lapſi: & ſtudẽtes his rebus quibus ſolũ corpus ornat: alit: mortẽ ſibi ꝑpetuã cũ diis et cũ bonis corporibus queſierũt: quia morti corpus omne ſubiectũ ẽ. Inſequta eſt igit huiuſmodi religionis iniuſtitia & impietas ſicuti fuerat neceſſe. Deſierũt enĩ uultus ſuos in cęlũ tollere: ſed deorſum mẽtes hominũ depreſſe: terrenis ut religionibus: ſic etiã bonis inherebãt: ſequtũ eſt diſcidiũ generis humani & fraus & nefas omne: quia ſpretis ſempiternis atq; incorruptis bonis: quę ſola debẽt ab homine concupiſci: temporalia et brenia maluerũt: maiorq; ad malum hominibus fides fuit: qui prauũ recto quia preſentius fuerat prętulerunt. Sic humanã uitã prioribus ſeculis i clariſſima luce uerſatã caligo & tenebrę comphenderũt. Et quod huic prauitati cõgruens erat poſtq; ſublata ſapiẽtia ẽ: tum demũ ſibi homines ſapiẽtũ ſibi nomẽ uendicare cęperunt. Tum autẽ nemo ſapiẽs uocabat: quom omnes erãt: uterq; nomẽ illud publicũ aliquãdo q̃uis ad paucos redactũ: tum ui ſuã retineret. Poſſet enĩ fortaſſe pauci illi uel ingenio uel auctoritate: uel aſſiduis hortamentis liberare populũ inimis & erroribus. Sed adeo i totũ ſapiẽtia occiderat: ut ex ipſa nominis arrogãtia nullũ eoꝝ qui uocarent apparuit fuiſſe ſapientẽ. Et tamẽ prius q̃ hęc philoſophia quę diciẽ eſſet inuenta ſeptem fuiſſe tradunt primi

omnũ: qui quia de rebus naturalibus querere ac disputare sunt ausi sapientes haberi appellariq; meruerunt. O miseq; calamitosumq; seculũ quo p orbem totum septem soli fuerunt q hominum uocabulo cierẽtur. Nemo enĩ potest uere dici homo nisi qui sapiens ẽ. Sed si ceteri omnes pcer ipos stulti fuerunt ne illi quidẽ sapientes: quia nemo sapiens esse uere iudicio stultoq; potest: adeo ab his affuit sapientia ut postea qdem increscente doctrina & multis magnisq; ingeniis in id ipsum semp intentis nõ potuerit pfici ueritas & comphendi. Nam possunt illoq; septem sapientũ gloriam: ĩcredibile est q̃to studio inquirendę ueritatis grecia omnis exarsit. Ac primum nomẽ ipsum sapientię arrogans putauerunt: sed quia nõ sapientes sed studiosos sapientię uocauerunt: quo facto & illos qui temere sapientum sibi nomen asciuerant: erroris stultitięq; dãnauerunt: & se quoq; ipsos ignorãtię: quã quidem non diffitebantur: nã ubicunq; rerũ natura ingenis eoq; quasi manus opposuerat: ne rationem possent aliquã reddere testificari solebãt nihil scire se: nihil cernere. Vnde multo sapientiores inueniunt q se aliqua expte uiderunt: q̃ illi qui sapere crediderãt.

Ca. II. Quod ibi est querenda sapientia ubi gentibus est stultitie titulus Cr̃ęte Pithagoras et Plato litteras ptecutori non accesserunt ad iudeos.

QVare si neq; illi fuere sapientes qui sunt appellati: neq; potentiores qui nõ dubitauerunt insipientiã confiteri: quod superest nisi ut alibi sit querenda sapientia: q̃are nõ ẽ ubi querebat̃ inuenta. Quid autem putemus fuisse causę: q̃uor tot ingenis totq; tẽporibus summo studio & labore quesita nõ reperiret̃: nisi quod eã philosophi extra fines suos quesierunt. Qui quoniã pagratis et exploratis omnibus nusq̃ ullam sapientiam cõprehenderẽt et alicubi esse illã necesse ẽ: apparet illic potissimum esse querendam ubi stultitię titulus apparet: cuius uelamento deus ne archanũ sui diuini operis in ꝓpatulo esset thesaurum sapientię & ueritatis abscondit. Vnde equidem solemus mirari: quod quom pithagoras & postea plato: amore idagãdę ueritatis accesi: ad egiptios et magos et persas usq; penetrassent: ut eaq; gentiũ ritus & sacra cognoscerẽt. Suspicabant̃ enĩ sapientiã in religione uersari: et ad iudeos tantũ non accesserũt penes quos tunc solos erat: et quo facilius ire potuisset: Sed auersos arbitror diuina ꝓuidentia ne scire possent ueritatem: quia non dum fas erat alienigenis ingenis religionẽ dei ueri iusticiãq; cognoscere: Statuerat enĩ deus appropinquante ultimo tempore ducem magnum celitus mittere qui eã pfido ĩgratoq; populo ablatã exteris gentibus reuelaret. Qua de re in hoc libro ag-

pithagoras
plato:

grediar disputare si prius ostendero sapientiam cum religione sic coherere ut diuelli utrunq; nõ possit. Nã sapia & religio inseparabiliter coherent & qd necesse est eoldem no diuersos esse secretarios sapietie & uirtutis sacerdotes. Et ẗre contra natura sit colere plesideos.

Deorum igitur cultus in priore libro docui nõ habere sapientiam: non modo quia diuinũ animal terrenis fragilibusq; substernit: sed quia nihil ibi disseritur quod ꝓficiat ad mores excolendos uitamq; formãdã: nec habet inquisitionẽ aliquã ueritatis: sed tantũmodo ritũ colendi qui nõ officio mentis sed ministerio corporis constat. Et ideo nõ est illa uera religio iudicanda quia nullis iustitiẗ uirtutisq; pręceptis erudit efficitq; meliores. Ita philosophia quia religionem idest sũmam pietatem nõ habet: nõ est uera sapientia. Nam si diuinitas quę gubernat hũc mundum incredibili beneficẽtia genus hominũ substentat: & quasi paterna indulgẽtia fouet uulte ꝓfecto gratiã sibi referri & honorem dari. Nec constare homini ratio pietatis potest: si celestibus beneficiis extiterit ingratus: quod nõ est utiq; sapientis. Quoniam igitur ut dixi philosophia et religio deoꝝ disiuncta sunt et longe discreta: si qdem alii sunt ꝓfessores sapientiẗ ꝑ quos utiq; ad deos nõ aditur. Alii religionis ãtistites ꝑ quos sapere nõ discãt: apparet nec illã esse uerã sapiẽtiam: nec hanc religionẽ: iccirco nec philosophia potuit ueritatem cõprehendere: nec religio deoꝝ rationẽ sui qua caret reddere. Vbi autem sapientia cũ religione coniũgitur: ibi silicet ubi deus colit unus: ubi uita et actus omnis ad unum caput et ad unã summã referẽt. Deniq; iidem sunt doctores sapientiẗ: qui et dei sacerdotes. Nec tamẽ moueat quẽq; quia sepe factũ ẽ: & fieri potest: ut philosophus aliquis deoꝝ suscipiat sacerdotiũ: quod quom sit: nõ tamẽ coniũgitur philosophia cũ religione: sed etiã philosophia inter sacra cessabit: & religio quando philosophia tractabit. Illa enim religio muta ẽ: nõ tantũ quia mutoꝝ est: sed quia ritus eius ĩ manu et ĩ digitis eius et nõ in corde aut lingua sicut nostra quę uera ẽ. Iccirco & in sapientia religio: & ĩ religione sapientia ẽ: ergo nõ potest segregari: quia sapere nihil aliud est nisi deum uerũ iustis ac piis cultibus honorare. Multoꝝ autẽ deoꝝ cultus nõ esse secundum naturã: etiã hoc argumẽto colligi potest: et cõprehendi. Omnẽ deum qui ab homine colit necesse est inter solemnes ritus et ꝓcationes ꝓferri: nuncupari: nõ tantum honoris gratia sed & rationis: quod & ãnquior est hoie: quod uitã: salutẽ: uictũ prestat ut pater. Itaq; et iupiter a pręcãtibus pater uocãt: & saturnus et ianus & liber & ceteri deinceps quod lucilius in deoꝝ concilio irridet: uti nemo sit

nostrũ: quin aut pater optimus diuũ: aut neptũnus pater: liber: saturnus pater: mars: ianus: quirinus pater sic et hoc dicat̃ ad unũ: quod si natura nõ patitur ut sint unius hominis plures patres. Ex uno enĩ ꝓcreatur: ergo deos etiã multos colere contra naturam est: contraq; pietatem: unus ergo colendus ẽ: qui potest ucrus pater nominari: Idem etiã dñs sit necesse est: quare sicut potest indulgere: ita etiã cohercere. Pater ideo appellandus est quia nobis multa & magna largit̃. Dominus ideo quia castigandi & puniendi habet maximã potestatem: Dominũ uero eundem esse qui sit pater: etiã iuris ciuilis ratio demõstrat. Quis enĩ poterit filios educare nisi habeat in eos potestatem: nec imerito paterfamilias dicit̃ licet tantũ filios habeat: uidelicet nomen patris: complectitur etiam seruos quia familiam sequit̃: et nomen familiẽ complectit̃ etiam filios quia pater antecedit. Vnde apparet eundẽ ipm et patrẽ seruorũ et dominũ filioꝝ. Demiq; et filius manumictit̃: tamq̃ et seruus liberatus patroni nomen accipit tanq̃ filius. Quod si ꝓpterea paterfamilias nominat̃ ut appareat eũ duplici potestate prẽditũ quia et indulgere debet quia pater est: et cohercere quia dominus: ergo idẽ seruus est q et filius: et idem dñs qui et pater. Sicut igit̃ naturẽ necessitate nõ potest esse nisi unus pater: ita nec dñs nisi unus. Quid enim faciet seruus si multi domini diuersa impauerint. ergo contra rationẽ: contraq; naturam sunt religiones multoꝝ deoꝝ. Si quidem nec patres multi possunt esse: nec domini: deos autẽ & patres et dominos nũcupari necesse est. Teneri ergo ueritas nõ potest ubi homo idem multis patribus: dominisq; subiectus est. Vbi animus in multa dispersus huc atq; illuc diuaganẽ. Nec habere ullam firmitatẽ religio potest: quãdo certo & stabili domicilio caret. Cultus ergo deoꝝ ueri esse nõ possunt. Eodẽ modo matrimoniũ dici nõ potest: ubi mulier uiros multos habet: sed hec aut meretrix aut adultera nominabitur: a qua enĩ pudor: castitas: fides abest: uirtute careat necesse est: sic & religio deoꝝ impudica est & incesta quia fide caret: quia honos ille instabilis et ĩcertus caput atq; originem nõ habet. Qd sapientia spectat ad filios religio ad seruos & utrumq; fons deus unus solus & uerus qui iniquitatem abdicat filium & fugitiũ pur seruum

Ca. IIII

QVibus rebus apparet q̃ inter se coniuncta sint sapientia et religio: sapientia spectat ad filios quẽ exigit timorem: nam sicut illi patrem diligere debent & honorare: sic hi dominũ colere et uereri. Deus autẽ qui unus est quoniã utranq; ꝑsonam substinet & patris et dei: & amare eũ debemus quia filii sumus: & timere quia serui: non potest igitur nec religio a

sapientia seperari: nec sapientia a religione secerni: quia idē deus est: quia et intelligi debet: & quod est sapientia: et honorari quod ē religionis. Sed sapientia pręcedit: religio sequit̄: quia prius est deū scire: consequēs colere. Itaq; in duobus nominibus una uis ē: q̄uis diuersa esse uideant̄. Alterū enī positū est ī sensu: alterū in actu: sed tamē similia sunt duobus riuis uno fōte manantibus: Fons autē sapientię deus est: a quo hi duo riui si aberrauerit: arescāt necesse est: quem qui nesciūt nec sapientes esse possunt: nec religiosi. Sic fit ut philosophi: & qui deos colunt similes sint: aut filiis abdicatis: aut seruis fugitiuis: quia neq; illi patrem querunt: neq; hi dominū: et abdicati hereditatē nō assequunt̄: & fugitiui impunitatē. Ita neq; philosophi īmortalitatem accipiūt quę est regni cęlestis hereditas idest sūmum bonum quod illi maxime querūt: neq; cultores deorū poenā sempiternę mortis effugiēt: quę animaduersio ueri domini aduersus fugitiuos suę maiestatis ac nominis. Deum uero esse patrem: eundemq; dominū utriq; ignorauerūt tam cultores deorū q̄ ipsi ꝓfessores sapiētię: quia aut nihil omnino colendū putauerūt: aut religiones falsas approbauerunt: aut etiam si uim potestatemq; summi dei ītellexerunt: ut plato: qui ait unū esse fabricatorē mūdi deū. Et. M. Tullius qui fatetur hominē p̄clara quadā cōditione a summo deo esse generatū: tamen et debitū tanq̄ sūmo patri nō reddidēt: quod erat consequens atq; necessariū. Deos autē neq; patres neq; dominos esse non posse: nō tantū multitudo ut supra ostendi: sed etiā ratio declarat: qua neq; fictū esse ab his hominē tradit̄ neq; deos ipos ancedere originē hominis inuenit̄. Si quidem fuisse in terra homines anteq̄ uulcanus & liber & apollo: et ipe iupiter nascerentur apparet. Sed ne saturno fictio hominis: neq; cęlo patri eius assignari solet: quod si nullus eorū qui colunt̄ formasse a pricipio atq; instituisse hominem tradit̄. Nullus igitur ex his pater hominis nuncupari potest. Ita nec deus quidē. Ergo fas nō est: uenerari eos a quibus nō sit homo generatus: quia neq; a multis potest generari. Vnus igit̄ ac solus coli debet: qui iouem: qui saturnū: qui cęlum ipm: terramq; antecessit. Is enim necesse est hominē figurauerit: qui ante hominē cęlū terrāq; perfecit. Solus pater uocandus est qui creauit solus dominus nūcupandus: qui regit: qui habet uitę ac necis uerā ac ꝑpetuam potestatē: quē q nō adorat et īsipiens seruus est qui deū suū aufugiat: et impius filius qui suū uerū patrē uel oderit uel ignoret. Quod oracula ꝓphetarū sollicite inspicienda sunt qd dicuntur esse locuta rerū multo ante predictarū conuenieuentur Et quotpre ꝓphetauerit Moses quot annis Ioine

exercit populum Quo tempore dominatus Cirus qd in philosophis est sapientiae fundamentu

Ca. V.

NVnc quoniã docui sapientiam & religionem nõ posse deduci: supest ut de ipa religione ac sapientia disseramus. Sentio quidẽ q̃ sit difficilis de rebus celestibus disputatio: sed tamẽ audiendũ ẽ ut illustrata ueritas pateat. Multiq; ab errore atq; interitu liberentur qui eam sub uelamento stultitiae latentem aspernantur ac respuũt: Sed priusq̃ incipiam de deo et opibus eius dicere: pauca mihi de ꝓphetis ante dicẽda sunt quoꝝ testimoniis nũc uti necesse est: quod in prioribus libris ne facerẽ temperaui. Ante oia qui ueritatẽ studet comphendere: nõ modo intelligendis ꝓphetarũ uocibus animũ debet intẽdere: sed etiã tempora p quae quisq; illoꝝ fuerit diligẽtissime inquirere: ut sciat & quae futura pdixerunt: et post quot annos praedicta cõpleta sint. Nec difficultas in his colligendis inest ulla. Testati enim sunt sub quo qsq; rege diuini spiritus fuerit passus instinctũ: multiq; scriptos libros de temporibus ediderunt: initiũ facientes a ꝓpheta moyse q troianũ bellũ septingẽtis fere annis antecessit. Is autẽ quom p annos quatragita populũ rexisset: successorẽ habuit ihesum: qui septem & uiginti annis tenuit principatum. Exinde sub iudicibus fuerunt p annos tricentos septuaginta. Tum mutato statu reges habere coperũt: quibus impiũ tenentibus p annos quatringẽtos sexaginta usq; ad sedechiae regnũ oppugnati a rege babilonio: captiq; iudei diuturnũ seruitiis protulerunt: donec septuagesimo post anno cyrus maior captiuos iudeos terris ac sedibus suis redderet: q p id tẽpus in persas suscepit impiũ: quo romae tarquinius superbus. Quare quom oĩs temporꝝ series ex iudaicis: & ex graecis romanisq; historiis colligar: etiam singuloꝝ ꝓphetarꝝ tempora colligi possunt: quoꝝ tamẽ ultimus Zacharias fuit: quem constat sub Dario rege: secundo anno regni eius: octauo mense cecinisse. Adeo antiquiores esse graecis scriptoribus ꝓphetae reperiũtur. Quae omnia eo ꝓfero ut errorẽ suũ sentiant: qui scripturam sacrã coarguere nituntur: tanq̃ nouã & recens fictam: ignorãtes ex quo fonte sanctae religionis origo manauerit. Quod si quis collectis ꝓspectisq; temporibus fidamentũ doctrinae salubriter iecerit: & ueritatẽ penitus cõprehenderet: & errorem cognita ueritate deponet. Quod deus creator omnium coomipotentem genuit filiũ & Pereum creauit uniuersa testes sunt Sibilla & Trismegistus oracula consona ꝓphetis & sapienti.

Ca. VI.

DEus igitur machinator cõstitutorq; rerꝝ sicuti i secundo libro diximus: anteq̃ praeclaꝝ hoc opus adoriretur: sanctum & incorruptibilẽ

et comphensibilem spiritũ genuit quẽ filiũ nũcuparunt. Et q̃uis alios postea
inumerabiles p ipm creauisset quos ãgelos dicimus: hũc tamẽ solum pmo-
genitũ diuini noĩs appellatione dignatus est patria scilicet uirtute ac ma-
iestate pollẽtem. Esse autẽ summi dei filiũ qui sit potestate maxima pdicus:
nõ tantũ congruẽtes ĩ unũ ꝓphetaꝝ uoces: sed etiã Trimegisti prędicatio:
et sibillaꝝ uaticinia demonstrãt. Hermes in eo libro qui
inscribitur: his usus est uerbis.

idest: dominus & omniũ creator: quẽ deum uocare censemus: quia secũdũ
deum fecit uisibilẽ et sensibilem: sensibilem autẽ nõ ideo quia ipe sentit dicit
hoc enĩ nõ est utrũ ipe sentiat: sed quia in sensus & mentẽ. Qui ergo eũ fecit
primum & unũ & solum: bonus ei usus est & plenissimus omniũ bonorũ:
sanctificauitq; et amauit quasi filiũ. Sibilla erithrea ĩ carminis sui principio
quod a summo deo exorsa est: filiũ dei ducẽ & impatorem omniũ his uer-
sibus pdicat.
Idest omniũ nutritorẽ: creatoremq; qui dulcem spiritũ omnibus apposuit:
ac principem omnium deorum fecit. Et rursus in fine eiusdem carminis.
Idest altez
dedit deus fidelibus uiris honorẽ ipm tuũ cognosce deum q dei filius est. Et
alia sibilla prędecepit hũc oportere cognosci
Videlicet: ipe dei filius qui p salamonem sapiẽtissimũ regem diuino spiritu
plenum loquutus est: Eaq; subiecimus. Deus condidit me in initio suaꝝ uiaꝝ
in opera sua ante sęcula fũdauit me ĩ principio anteq̃ terram faceret: anteq̃
abissos constitueret: priusq̃ ꝓderent fontes aquaꝝ: ante omnes colles ge-
nuit me: dominus fecit regiones et terras ĩhabitabiles sub cęlo. Quom pa-
raret cęlos aderam illi: et quom secerneret suã sedem: quom sup uentos fa-
ceret ualidas nubes: & quom confirmatos poneret montes sub cęlo: quã-
do fortia faciebat fundamẽta terrę: erã penes illũ disponens: ego erã quoi
adgaudebat: quotidie autẽ iocũdabar ante faciẽ eius: quom letarenẽ orbe
pfecto: Iccirco autẽ trimegistus conditorẽ dixit Et sibilla consiliariũ appel-
lat: qui tanta sapientia sit istructus a deo patre ut consilio et manibus ute-
rẽ in fabricatione mundi. Quod nome filij & angeli aut hom
nibus sit ignotũ licet nomẽ habeat quod abuiuiq adorat
& unde dicatur iheiu & unde christus

Ca. VII.

Fortasse quęrat aliqs hoc loco: quis sit iste: tam potēs: tā deo carus: et quod nomen habeat cuius prima natiuitas: non modo antecessit mundū: uerū etiā prudētia disposuerit: uirtute cōstruxerit. Primū nos scire cōuenit nomen eius ne angelis quidē notū esse qui morat̄ ī cęlo: sed ipi soli ac deo patri nec ante id publicabit̄: ut ē sanctis litteris traditū q̄ dispēsatio dei fuerit impleta. Deinde nec enunciari posse hominis ore: sicut docet hermes hęc dicens.

idest. causa autem huius causę diuini boni uolūtas cuius nomen nō potest huāno ore fari. Et paulo post ad filiū. Est enī fili secretus qdā sermo sapientię sanctū de solo dño omniū. Et qui ante mente capit̄: quē dicere supra hoīem est. Sed q̄is nomen eius quod ei a principio pater summus imposuit: nullus alius ꝑter ipm sciat: habet tamē & iter angelos aliud uocabulū: & iter homines aliud. Ihesus quippe inter homines nominat̄. Nam christus non ꝓpriū nomen ē nūcupatio potestatis & regni. Sed exponenda huius nois ratio est: ꝓpter ignorantiā errorem q eū mutata littera crestū solēt dicere. Erat iudeis ante ꝑceptum ut sacrum conficerēt unguentū quo pungi possēt hi qui uocabant̄ ad sacerdotū uel ad regnū. Et sicut nūc romanis idumētū purpurę insigne ē regię dignitatis assumptę sic illis unctio sacri unguēti nomen ac potestatem regiā conferebat. Vex quoniā greci ueteres sicut indicat homericus uersus ille quos ꝓpiriabant unxerunt oleo: grece.

idest. Hunc autē famuli lauerunt et unxerūt oleo: ob hāc rationem nos eum christum nuncupamus idest unctū: qui hebraice messias dicitur. Vnde in qbusdam grecis scripturis quę male de hebraicis interpetratę sunt idest ungendo creatus: scriptus inuenitur idest ab ungendo curari. Sed tamē utrolibet nomine rex significatur. Non quod ille regnum hoc terrenū fuerit adeptus: cuius capiēdi nō dum tempus aduenit: Sed quod cęleste ac sempiternū est de quo disserimus in ultimo libro: nūc uero de prima eius natiuitate dicamus. Qd filius hu natus est eternaliter de pre temporaliter de uirgine mre sed [illegible] inuestigabilū & ineffabilū Et quae dicatur uerbū & in quo ab alijs [illegible] distinguat & quae illa no dicatur uerbum dei uel uerba Et q̄re hms [illegible] dulcolubilis Et quod dicunt & salomon ꝓphetauerunt de hoc uerbo Et q ha c.

Ca. VIII.

Imprimis enī testificabimur illū bis esse natū: primū ī spiritū postea in carne. Vnde apud hieremiam ita utitur: Priusq̄ te formarem in utero noui te: Et itē apud ipm: Beatus qui erat anteq̄ nascerē: quod nulli

alii contigit ꝑter christo: qui quom esset a ꝑncipio filius dei regeneratus est denuo secũdum carnem: quę duplex natiuitas eius: magnũ ꝑtulit humanis pectoribus errorẽ: circũfudit q̃ tenebras ex his quę uere religionis sacramẽta retinebãt. Sed nos id plane dilucideq̃ mõstrabimus ut amatores sapiẽtię facilius ac diligentius ĩstruanẽ: qui aut dei filiũ dici nõ debet tantũ nefas mente concipere ut ex cõnubio ac ꝑmixtione femĩnę alicuius deũ ꝓcreasse: quod nõ facit nisi animal corporale mortiq̃ subiectũ: deus autem quom solus adhuc esset quoi ꝑmiscere se potuit: aut quom esset tãtę potestatis ut quicqd uellet efficeret: utiq̃ ad creandũ societate alterius nõ ꝑdigeret: nisi forte existimabimus deũ sicut orpheus putauit: & marem esse & fęmĩnã q̃ aliter generare non querit: nisi haberet uim sexus utriusq̃: quasi aut ipe secũ coiret: aut sine coitu nõ potuerit ꝓcreare. Sed hermes ꝑ eadẽ fuit opinione: quom dicit. Quid si ita esset ut a ꝓphetis pater dicitur: sic etiã mater diceretur. Quomodo igitur ꝓcreauit? Primũ nec sciri a quoq̃ possunt: nec narrari opera diuina: sed tamen sanctę lictere docent ĩ quibus tantũ est: illũ dei filiũ: dei esse sermonẽ. Item q̃ ceteros angelos dei spiritus esse. Nam sermo est spiritus cũ uoce aliqd significante ꝓbatus. Sed tamen quoniã spiritus & sermo diuersis ꝑtibus ꝓferunt: si qdẽ spiritus naribus: ore sermo ꝓcedit: magna ꝑter hunc dei filium ceteros q̃ angelos differentia ẽ. Illi enĩ ex deo taciti spiritus exiert: q̃ nõ ad doctrinã dei tradendã sed ad ꝑministeriũ creabant. Ille uero quom sit et ipe spiritus: et tamen cũ uoce ac sono ex dei ore ꝓcessit: sicut uerbũ ea ratione: quã uoce eius ad populũ fuerat usus: idest quod ille magister futurus esset doctrinę dei: & celestis archanã ad hominẽ ꝑferendi: quod ipm ꝑmo loquutus ẽ: ut per eũ ipe ad nos loquereẽ. Et ille uocem dei ac uolũtatem nobis reuelaret. Merito ergo sermo ac uerbũ dei dicitur: qui ꝓcedentẽ de ore suo: uocalem spiritũ quem nõ utero sed mente concepat: ĩexcogitabili quadã maiestatis suę uirtute ad effigiem quę ꝓprio sensu ac sapientia uigeat: comꝑhendit: et alios item spiritus ĩ angelos figurauit. Nostri spiritus dissolubiles sũt quia mortales sumus: dei autẽ spiritus & uiuũt et manent & sentiũt qa ipe immortalis est: et sensus & uitę dator. Nostrę uoces licet aure misceantur atq̃ euanescant: tamen plerũq̃ manent litteris comprehẽsę: q̃to magis dei uoce cõprehendendũ est: & manere ꝑ eternũ et sensu ac uirtute comitari quã de deo patre tanq̃ riuus de fonte traduxit. Quod si quis miraẽ ex deo deũ ꝓlatione uocis ac spiritus potius se generari: si sacras uoces prophetarũ cognouerit desinet ꝓfecto mirari salomonẽ patremq̃ eius dauid poterissimos

reges fuisse et eosdem ꝓphetas: etiã his fortasse sit notũ qui diuinas litteras
nõ attigerit: quoꝝ alter qui posterius regnauit troianę urbis excidiũ centũ
et quadraginta annis antecessit: Huius pater diuinoꝝ scriptor imnorum ĩ
psalmo trigesimosecundo sic ait. Verbo dei cęli solidati sũt: & spũ oris eius
omnis uirtus eoꝝ. Item rursus in psalmo quatragesimoquarto. Eructauit
cor meũ uerbũ bonũ: dico ego opera mea regi. Constat uidelicet nulli alii
opa dei esse nota nisi filio soli qui est uerbum dei: & quẽ regnare in ꝑpetuũ
necesse est. Item salomon ipm uerbum dei esse demonstrat: cuius mambus
opera ista mundi fabricata sunt. Ego inquit ex ore altissimi ꝓdiui ante oẽm
creaturã: ego in cęlis feci ut oriretur lumẽ indeficiens: & nebula texi omnem
terrã. Ego in altis habitaui & thronus meus in columna nubis. Iohannes
quoq; ita tradidit: In ꝓncipio erat uerbũ: & uerbum erat apud deũ: oia
ꝑ ipm facta sunt: & sine ipo factũ ẽ nihil. Quod melius a grecis logos
q a latinis uerbum Et quid de deo senserunt gentiles phizeno &

Ca ix

SEd melius greci ΛΟΓΩC dicunt q̃ nos uerbũ siue sermonem ΛΟ-
ΓΩC eni & sermonẽ significat et rationẽ: quia ille est uox & sapiẽ-
tia dei: hunc sermonẽ diuinũ: ne philosophi quidem ignorauerit: sed qdem
Zenon rex naturę dispositorẽ atq; opificem uniuersitatis
prędicat: quẽ & fatũ & necessitatẽ rex et deũ & animũ iouis nũcupat eas
consuetudine qua solent iouẽ ꝓ deo accipere: sed nihil obstãt uerba: quom
sententia cõgruat ueritati. Est eni spiritus dei quẽ ille animũ iouis noiauit.
Nam trimegistus q ueritatẽ pene uniuersam nescio quomodo inuestigauit:
uirtutẽ maiestatemq; uerbi sepe descripsit: sic declarat illud supius exempli
quo fatetur esse ieffabilẽ quendã sanctũq; sermonẽ cuius enarratio modũ
hoĩs excedat. Dixi de natiuitate ꝑma breuiter ut potui. Nunc de secũda:
quoniã controuersia est ĩ ea maxime disserẽdũ est: ut ueritatẽ scire cupien-
tibus lumẽ intelligentię ꝓferamus. De secunda natiuitate filij qua
pphete multo ante pdixerunt Et quo eductus israhel abe
gipto Et quibus ingratus beneficijs caput bouis in memo
riam apũ dei egiptioꝝ figurauerit Et quis ordo publicaꝝ

Ca x

IN primis igitur scire hoĩes oporter sic a ꝓncipio ꝑcessisse dispositõnem
summi dei: ut esset necesse appropiquãte sęculi termino dei filiũ de-
scendere in terrã ut constitueret deo templũ doceretq; iusticiã: uerꝝ tamẽ nõ
in uirtute angeli aut potestate cęlesti sed in figura hoĩs et conditione mor-
tali & quom magisterio finctus fuisset traderetur ĩ manus impioꝝ: mortẽq;
susciperet: ut ea quoq; per uirtutẽ domita resurgeret: et hõi quẽ induerat:

quē regebat: & ſpem uincendę mortis afferret: & ad prēmia īmortalitatis admitteret. Hanc ergo diſpoſitionē ne quis ignoret docebimus p̄dicta eſſe oīa quę ī chriſto uidemus eſſe cōpleta. Nemo aſſeuerationi noſtrę fidem cōmodet: miſi oſtēdero ꝓphetas ante multam tempoꝝ ſeriem prędicaſſe: fore ut aliquādo filius dei naſcerētur ſicut homo: & mirabilia faceret: & cultū dei p̄ totā terram ſeminaret: et poſtremo panbulo figerētur et tercio die reſurgeret. Quę oīa quom ꝓbauero eoꝝ tempoꝝ litteris q̄ ęlū ſuum mortali corpe uiuentē uiolaueřt. Quid aliud obſtabit quomīnus uerā ſapientiā: clarꝝ ſit ī hac religione uerſari. Nunc a p̄ncipio totius ſacramenti origo narranda ē. Maiores noſtri qui erāt p̄ncipes hebreoꝝ quom ſterilitate atq; īopia laborarēt: tranſierūt īn ęgiptū rei frumentarię gratia ibiq; diutius cōmorātes ītollerabili ſeruitutis iugo prēmerentur: tum miſertus eoꝝ deus eduxit eos ac liberauit de manu regis egiptioꝝ: poſt ānos tricētos trigīta: duce moyſe: p̄ quem poſtea illis lex a deo data eſt: īn qua eductione oſtendit uirtutē ſuę maieſtatis deus. Traiecit enī populum medio mari rubro p̄cedēte angelo atq; ſcindente aquā: ut populus p̄ ſiccū gradi poſſet: quē uerus ut ait poeta. Curuata īn mōtis faciem circūſtetit unda. Qua re audita tirānus ęgiptioꝝ cū magna ſuoꝝ manu īnſequutus ē. Et mare adhuc patens temere īgreſſus cocuntibus aquis cum exercitu deletus eſt. Hebrei uero egreſſi ī ſolitudīne multa mirabilia uiderūt. Nam cū ſitim paterentur ictu uirgę rupe pcuſſa: ꝓſiliit fons aquę populūq; recreauit: quo rurſus exuriēn cęleſtis alimēti pluuia deſcendit: quin etiā coturnices īn caſtra eoꝝ uētus īduxit: ut nō modo cęleſti ſed etiā īnſtructioribus epulis ſaturarentur. Pro his tam diuīnis beneficiis honorē deo nō reddiderūt: ſed depulſa iā ſeruitute: iā ſiti fameq; depoſita: īn luxuriā ꝓlapſi ad ꝓphanos ęgiptioꝝ ritus animos trāſtulerunt. Quom enī moyſes dux eoꝝ aſcendiſſet ī montē atq; ibi quatragīta diebus morareturē: aureum caput bouis quē uocāt ipī apim quod eos p̄cederet figuraūt. Quo peccato ac ſcelere offēſus deus impiū & īgratū populū ꝓ merito pęnis grādibus affecit: & legi quam p moyſen dederat ſubiugauit. Poſtea uero quom īn deſerta quadā parte ſyrię condidiſſēt: amiſeřt uetus nomen hebrei. Et quoniā princeps eoꝝ examinis Iudas erat: iudei ſunt appellati: et terra quā īncoluere iudea. Et p̄mo quidem: nō dominio regū ſubiecti fuerunt: ſed populo ac legi ciuiles iudices p̄ſidebant nō tamē ī ānum cōſtituti ſicut romani conſules: ſed ꝑpetua iuriſditione ſubmixi. Tum ſublato iudicū noīe poteſtas regalis īducta eſt. Veꝝ regimē eoꝝ iudicibus tenētibus prauas religiones ſepe ſuſceperāt atq; offenſus ab his deus totiens alienigenis

subiugabat: donec rursus penitẽtia populi mitigatus liberat eos seruitute. Item sub regibus finitimorꝫ bellis ob delicta uexati. Postremo capti abductiq; babilonẽ poenas impietatis suę grauí seruitio pependerẽt: donec cyrus uenirет ĩ regnũ q statum iudeos restituit edicto. Exinde tetrachas habuerẽt usq; ad herodem qui fuit sub impio Tiberii cesaris cuius anno quintodecimo idest duobus geminis consulibus ante diem decimũ kalendarũ aprilíũ iudei christum crucí affixerẽt: hic reꝫ exitus. hic ordo in archanis sanctaꝫ litteraꝫ cõtinetur: sed prius ostendam qua de causa ĩ terrã uenerat christus ut fundamentũ diuinę religionis & ratio demonstrat.

Ca XI

Quę fuerit causa incarnationis christi

QVom sepe iudei peceptis salutaribus repugnarent atq; a diuina lege desciscerent aberrantes ad impios cultus deorꝫ: quom deus iustos et electos sancto spiritu implebat ꝓphetas in media plebe constituẽs ꝑ quos peccata ingrati populi uerbis minacibus increparet & nihilominus ad penitentiã sceleris agendã hortarenẽ: quã nisi egissent: atq; abiectis uanitatibus ad deũ suũ redissent: fore ut testamentũ suũ mutaret idest hereditatem uitę ĩmortalis ad externas cõuerteret nationes. Aliũq; sibi populum fideliorẽ ex alienigis cõgregaret. Illi autẽ a ꝓphetis increpiti: nõ modo uerba eorꝫ respuerẽt: sed quod sibi peccata exprobarenẽ offensi eos ipos exquisitis cruciatibus necauerẽt: quę oia diuinę litterę signata conseruãt. Dicit enim ꝓpheta hieremias ad uos seruos meos ꝓphetas ante lucem mittebã: & non audiebatis me: neq; intẽdebatis auribus uestris quom dicerẽ uobis: conuertãt unusquisq; a uia sua mala: et a nequissimis affectationibus uestris: et habitabitis in terra ista quã dedi uobis et patribus uestris a seculo usq; in seculũ: Nolite ambulare post deos alienos ut seruiatis eis. & ne incitetis me ĩ opibus manuũ uestraꝫ ad disperdendos uos. Hesdras autẽ ꝓpheta q fuit eiusdem cyri temporibus a quo iudei sunt restituti sic loquitur. Desciuerẽt ate & abiecerũt legem tuã post corpus suũ: et ꝓphetas tuos interfecerẽt qui obtestabanẽ eos ut reuerterentur ad te. Item helias in libro basilion tertio: Emulando emulatus sum dño deo omnipotẽti quia dereliquerẽt te filii israel et altaria tua demolierẽt: & ꝓphetas tuos interfecerẽt gladio et remansi ego solitarius. et querũt animã meã aufferre a me: ꝓpter has illorꝫ impietates abdicauit eos in perpetuũ: itaq; desiit ꝓphetas mittere ad eos: sed illũ filiũ suũ ꝑmogenitũ illũ opificẽ reꝫ et consolatorẽ suũ labi iussit e cęlo ut religionẽ sanctã dei transferret ad gentes idest ad eos qui deum ignorabãt: doceretq; iustitiã quã pfidus populus abiecerat quod iã pridem ãnunciauerẽt

se esse factum. Sic malachias indicat dicens: nõ est mihi uolũtas circa uos dicit dñs: et sacrificiũ acceptũ nõ habeo ex manibus uestris: quoniã a solis ortu usq; ad occasum clarificabit nomẽ meum apud gentes. Item dauid in psalmo sextodecimo: Constitues me in caput gentiũ: populus quẽ cognoui seruiet mihi. Isaias quoq; sic loquit: uenio colligere ones gentes et linguas et uenient: et uidebunt claritatẽ meã: et dimictã sup eos signũ Et mittam ex his conseruatos in gentes que longe sunt que nõ audierãt gloriam meã: et nũciabũt claritatẽ meã i gentes. Volens igit deus metatorẽ templi sui mittere in terrã noluit eum i potestate & claritate celesti mittere: ut ingratus in deũ populus in errorẽ maximũ inducerẽt: ac penas ꝓ facinoribus suis lueret qui dominũ ac deum suũ nõ recepisset: quod olim ꝓphete cecinerãt sic esse factum. Isaias enim quẽ ipi iudei serra consectũ crudelissime necauerẽt: ita dicit. Audi celum & percipe auribus terra: quoniã dñs loquutus ẽ: filios genui & exaltaui: ipi autẽ spreuerẽt me. Agnouit bos possessorẽ suũ: & asinus pspiũ dñi sui: israhel autẽ me nõ cognouit: et populus meus me nõ intellexit. Iheremias quoq; similiter ait. Cognouit tẽpus suũ turtẽ et hirundo: et turtur & passeres custodierẽt tpa introitus sui: populus autẽ meus non cognouit iudiciũ dñi. Quomodo dicitis sapientes sumus & lex dñi nobiscũ est. In cassum facta ẽ metatura falsa. Scribe confusi sunt: sapiẽtes trepidauerẽt & capti sunt: quoniã uerbũ domini reprobauerẽt. Ergo ut ceperã dicere: quom statuisset deus doctorẽ uirtutis mittere: ac renasci eũ denuo in carne pcepit & ipi homini similem fieri: cui dux et comes & magister esset futurus: sed tamẽ quoniã clemẽs est et pius erga suos deus ad eos ipos eum misit quos oderat: ne illis in ppetuũ salutis uiã clauderet: sed his liberã facultatẽ sequẽdi deum ut pmiũ uite adipiscerentẽ si sequi fuissent: quod plurimi eorum faciũt atq; fecerẽt: ut culpa sua in penã mortis incurrerẽt: si regem suũ repudiasset. Apud illos igit & ex eorum semine regenerari eum iuxit: ne si fuisset alienigena iustã possent excusationẽ de lege ptendere: quod eũ non suscepisset simul ut nulla omnino gens esset in terra: cui spes immortalitatis negaretur. De conceptu & partu uirginis prouidto appbetis

Ca XII

De passione resurrectione & ascensione & iudicio

Descendẽs itaq; de celo spiritus ille spiritus dei sanctã uirginẽ cuius utero se insinuaret elegit. At illa diuino spiritu hausto repleta cõcepit ut sine ullo attactu uiri repente uirginalis uterus itumuit. Quod si animalia quedã uento & aura concipe solere omnibus notum est: quor quisq; mirum putet cum spiritu dei cui est facile quod uelit grauatã esse uirginem

dicimus. Quod sane incredibile posset uideri: nisi hoc futurũ multa ante sęcula ꝓpheꝰ cecinissent. Salomon sic ait. Infirmatus est uterus uirginis & accepit fœtum: & grauata est: et facta ē in multa miseratione mater uirgo. Item ꝓpheta Isaias cuius uerba sũt hęc. Propter hoc dabit deus ipse uobis signũ. Ecce uirgo concipiet in utero & pariet filiũ et uocabit nomẽ eius hemanuel. Quid hoc manifestius dici potest. Legebãt ista iudei qui eũ negauerẽt. Si quis nos hęc fingere arbitrarẽ ab his requirat: ab his potissimũ sumat: satis firmũ testimoniũ est ad ꝓbandã ueritatẽ quod ab ipsis phibetur inimicis. Hemanuel nũq̃ uocatus est: sed ihesus qui latine dicit̃ salutaris siue saluator: qa cũctis gẽtibus salutifer uenit: sed ꝓpheta declarauit hoc noie quod deus ad hoies i carne uenturus esset. Hemanuel autẽ significat nobiscũ deus: silicet quia illo p uirginẽ nato cõfiteri hoies oportebat: deũ secum esse idest in terra & in carne mortali: Vnde dauid i psalmo octuagesimoq̃rto. Veritas inquit de terra orta est: quia deus i quo ueritas ē: terrenũ corpus accepit: ut terrenis uiã salutis aperiret. Item Isaias ipse: ipi autẽ nõ crediderẽt et exacerbauerẽt spiritũ sanctũ. Et cõuersus est eis ad inimicitiam. Et ipse expugnauit & recordatus ē dieꝝ sęculi q suscitauit de terra pastorẽ ouiũ. Quis autẽ futurus esset: ille pastor declarauit alio loco dicens. Exultent cęli desup & nubes induãt iusticiã: aperiat̃ terra & pululet saluator. Ego enim dns deus creauí eum. Saluator uero est ut supra diximus yhesus: Sed alio loco idem ꝓpheta sic ꝑdicauit. Ecce natus est nobis puer: & datus ē nobis filius cuius impiũ sup humeros eius: & uocatũ est nomẽ eius magni cõsilii nũtius. Iccirco enĩ missus est a deo patre ut uniuersis gentibus quę sub cęlo sunt singularis & ueri dei sanctũ misteriũ reuelaret ablatũ pfido populo q̃ aduersus deũ sępe deliquit. Danihel quoq; similia ꝓlocutus ē. Videbã inqt in uisu noctis: et ecce i nubibus cęli ut filius hois uenies & usq; ad uetustũ dieꝝ puenit. Et qui assistebãt obtulerẽt eum: et datũ est ei regnũ & honor et impiũ: et ois populus tribus lingue seruient ei: et potestas e terra quę nũq̃ transibit: et regnũ eius quod nõ corrumpet̃. Quomodo igit̃ iudei et confitenẽ & sperãt christum dei qui hũc iccirco reprobauerẽt quia ex hoie natus est. Nam quom ita sit a deo constitutũ ut idem christus bis ueniat i terrã: semel ut unũ deum gentibus nunciat: deinde rursus ut regnet: quomodo i secundũ eius aduentũ credunt qui in ꝑmum nõ crediderẽt. Atquin ꝓpheta utroq; aduẽtus eius paucis uerbis comꝑhendit. Ecce inquit i nubibus cęli ut filius hois uenies: nõ dixit ut filius dei sed ut filius hois ut ostẽderet qui carne indui haberet in terra ut suscepta hois figura et conditione mortali

doceret hoīes iustitiā. Et quom mādatis dei functus ueritatē gētibus reue-
lasset: mulctarētur etiā morte: ut inferos etiā uinceret ac resignaret. Atq; ita
demū resurgēs ad patrem ꝓficiscerētur in nube sublatus. Adiecit enī ꝓpheta
et ait: et usq; antiquū dieꝝ puenit: et oblatus est ei. Antiquū dieꝝ appella-
uit summū deum cui et origo nō potest comphendi quia solus a sęculis ab-
fuit & erit semp ī sęcula. Christū autē post passionē et resurrectionē ascēsuꝝ
esse ad deum patrē. Dauid ī psalmo cētesimonono cōtestatus ē his uerbis.
Dixit dominus dño meo sede a dextris meis: quoadusq; ponā iimicos tuos
suppedaneū pedū tuoꝝ: qui ꝓpheta quom rex esset quē appellare dñm suū
posset q sederet ad dexterā dei nisi christū filiū dei qui est rex regum et do-
minus dominoꝝ. Quod isaias aptius ostēdit dicens. Sic dicit dñs deus xpo
dño meo cuius tenui dexterā obaudire an eum gētes & fortitudinē regum
disrumpā. Apiam ante illū portas et ciuitates nō claudenē. Ego ante te ibo
et montes deplanabo et fores ęreas conterā: & seras ferreas confringam.
Et dabo tibi thesauros abscōditos et inisibiles ut scias quia ego sum dñs de-
us q uoco nomē tuū israhel. Demq; ob uirtutē et fidem quā deo exhibuit ī
terra datū est ei regnum & honor & impiū et omnes populi tribus linguę
seruiēt ei: et potestas eius ęterna quę nūq transibit: et regnum eius nō cor-
rumpētur. Quod quidē duobus modis intelligīt quia & nūc habet ꝓpetuam
potestatē quom omnes gentes et omnes linguę nomen eius ueneranē: ma-
iestatē confitenē: doctrinā sequunē: uirtutē imitantur. habet impiū: habet
honorē: quom omnes tribus terrę ꝓceptis obtēperant. Et idē postea quom
rursus aduenerit in potestate ac claritate ut omnē animā iudicet: et iustos
ad uitam restituat: tunc uere totius terrę regimē obtinebit. Tunc sublato
de rebus humanis omni malo aureū seculū ut poetę uocant idest iustum ac
pacificū tempus orietur: sed hęc uberius in ultimo libro disserenus quom de
secundo aduētu loquemur: nunc de ꝑmo ut cępimus explicemus. Quod
filius a pre est secundum deitate. Et q gemit substantie
esse conuincitur tum ex operibus propriis: tu ex oraculis. c

Ca XIII

SVmmus igitur deus ac parens omniū quom religionē suā transferre
uoluisset doctorē iustitię misit e cęlo ut nouis cultoribus nouā legē
in eo uel ꝑeū daret nō sicut ante fecerat ꝑ hoīem: sed tamē nasci eum uoluit
tanq hoīem: ut ꝑ oīa sūmo patri similis existeret. Ipse enī deus pater & ori-
go et principiū reꝝ quoniā et parētibus caret.
idest sine patre atq; sine matre Trimegisto uerissime noiatur quod ex nullo sit
ꝓcreatus. Iccirco etiā filiū bis nasci oportuit ut ipse fieret apator atq; ama-

tor. In pma eni natuitate sculi ametor fuit qa sine officio matris a solo deo patre ꝓgeneratus est. In secunda uero carnali apaton fuit quomiã sine patris officio uirginali utero ꝓcreatus: ut mediã iter deum et hoiem substãtiã gerens nostrã hanc fragilem ibeccillẽq; naturã quasi manu ad ĩmortalitatẽ posset educere: factus est dei filius p spiritũ: et hoĩs p carnem: idest & deus et homo: dei uirtus ín eo ex opibus quę fecit apparuit fragilitas hoĩs' ex passione quã prulit: quã cur suscepit paulo post docebo. Intregy et deum fuisse testatẽ his uerbis. Fatigata ẽ egiptus et negotiatio ethiopũ et saba uiri alti ad te transgredientẽ: et tui erunt seruu & post te ambulabũt iuncti compedibus et adorabũt et te p̃cabunt quomiã ín te deus est. Et nõ ẽ alius deus preter te: tu enĩ deus es et nesciebamus deus israel saluator. Confundentẽ et reuerebuntẽ omnes qui aduersantẽ tibi & cadent ĩ confusionẽ. Item ꝓpheta Iheremias sic ait. Hic deus noster: et nõ deputabitẽ alius absq; illo: q̃ inuenit omnẽ uiam prudentie et dedit eã iacob puero suo: et israel dilecto sibi post hoc ín terris uisus est: et cũ hoĩbus uersatus est. Item dauid ĩ psalmo q̃tragesimoquarto. Thronus tuus deus ĩ secula seculoy: uirga equitatis: uirga regni tui. Dilexisti iusticiã & odio habuisti iiustiriam: Propterea unxit te deus: deus tuus: oleo exultationis: quo uerbo et nomẽ ostendit: si quidẽ ut supra docui ab untione appellatus ẽ christus: deínde hoiem fuisse eundem. Iheremias docet dicens. Et homo est: et quis cognouit eum. Item Isaias: Et mittet eis deus hoiem et saluabit eos: iudicãs sanabit eos. Sed et Moises ín numeris ita loquitẽ. Orietur stella ex iacob et exurget homo ex israel: ꝓpterea Milesius apollo consultus: utrum ne deus an homo fuerit: hoc modo respondit grece.

ídest: mortali erat corpore sapiẽs: mõstrosis opibus: sed sub iudicibus caldeis armis comphensus clauis & fustibus amaxy finẽ cõplenit. Primo qdẽ uersu uey dixit: sed argute consultorẽ fefellit: sacram entũ ueritatis pęmtus nesciẽtem. Videt enĩ negasse illũ deum: sed quom fateẽ secundũ carnẽ fuisse mortalẽ: quod nos etiã: cõsequẽs ẽ ut secũdũ spiritũ deus fuerit: quod nos affirmamus. Quid enĩ fuerat necesse carnis facere mẽtionẽ: quom satis esset dicere fuisse mortalem: sed ueritate pressus negare nõ potuit: quẽadmodũ res se haberet: sicut illud quod ait fuisse sapiẽtẽ. Quid ad hoc apollo respõdes si sapiens est: ergo doctrina eius sapiẽtia est: nec ulla alia. Et sapiẽtes q̃ sequũtẽ nec ulli alii. Quor ergo uulgo ꝓstultis uanis & ieptis haberemur: qui sectamur magistrũ etiã ipoy deoy confessione sapientẽ: Nam quod ait

portentifica illũ opa fecisse: quo maxime diuinitatis fidem meruit: assenuri nobis iam uideẽ quom dicit eadẽ qbus nos gloriamur: sed colligit sc: tamẽ et ad demonicas fraudes redit. Quom enĩ uey necessitate dixisset: iã deoy ac sui ꝓditor uidebaẽ: misi quod ab eo ueritas exꝑsserat: mendacio fallente ꝯlasset. Ait ergo illũ fecisse opera mirãda: uey nõ diuina uirtute sed magica. Quid mirũ si hoc apollo ueritatem ignorantibus ꝑsuasit: quom iudei quoq; cultores ut uidebanẽ summi dei idẽ potuerẽt: quom ante oculos eorũ quotidie fierẽt illa miracula: nec tamen tantay uirtutũ contẽplatione ꝓpelli potuerunt: ut deum crederẽt quẽ uidebantur ꝓpter dauid quẽ iter ceteros ꝓphetas uel maxime legunt: ĩ psalmo uigesimo sic eos damnãt. Redde illis retributionẽ eoy quomã nõ intellexerẽt in opibus dñi. Ex huius ipsius domo christũ generatũ iri secundũ carnem & ipe dauid et alii ãnuntiauerũt: apud isaiam: ita scriptũ est. Et erit in die illa radix iesse et qui exurget ꝑncipari in nationes: ĩ eum gentes sperabũt: et erit requies eoy in honore. Et alio loco. Exiet uirga de radice iesse: et flos de radice eius ascendet: et requiescet sup eum spiritus dei: spiritus sapiẽtię et intellectus: spiritus consilii et fortitudinis: spiritus pietatis: et ꝓplebit illũ spiritus timoris dei. Iesse autẽ fuit pater dauid ex cuius radice ascensurũ esse florẽ ꝑloquutus ẽ eũ silicet de quo sibilla dicit. idest florescit autẽ flos purus. Item in basilion libro secundo: ꝓpheta nathan missus est ad dauid uolentẽ deo templũ fabricare. Et fuit uerbum dñi ad nathan dicens. Vade et dic seruo meo dauid. hec dicit dñs omnipotens. Non tu hedificabis mihi domũ ad ihabitandũ: sed quom impleti fuerit dies tui & dormieris cũ patribus tuis suscitabo tuũ semẽ post te et parabo semẽ eius. hic ędificabit mihi in noie meo: et erigam thronũ eius usq; in sęculũ. Et ego ero ei i patrẽ et ipe erit mihi in filiũ: et fidem consequẽ domus eius usq; i sęculum. Sed hec ut iudei nõ itelligerẽt: illa fuit causa: quod Salomon filius dauid deo tẽplũ hędificauit: et ciuitatẽ quam de suo noie hierosolimã nuncupauit. Itaq; ad ipm quę a ꝓpheta dicta sunt retulerẽt. Salomõ autẽ ab ipo patre suo impii regimẽ accepit. Prophetę uero de eo loquebanẽ: q tamẽ nascereẽ postq̃ dauid cũ patribus suis reqeuisset. Preterea salomonis impiũ ꝓpetuũ nõ fuit. Annis enĩ quatragita regnauit: deinde quod nũq̃ filius dei dictus sit: sed filius dauid et domus quã hędificauit: nõ est fidem consequta: sicut ecclesia quę est uey templũ dei: quod nõ in parietibus est: sed in corde hoim ac fide: qui credunt in eũ ac uocanẽ fideles. Illud uero Salamonis tẽplum quia manu factũ est: manu cecidit. Deniq; pater eius in psalmo centesimo uige-

simo septimo de opibus filii sui ꝓphetauit hoc modo. Si dñs nõ hedificauerit domum: sine causa laborant q̃ hedificãt eã. Si dñs nõ custodierit ciuitatẽ: sine causa uigilant qui custodiũt eam. Doctrina christi sacerdotio qd ꝓphete iuꝑ & ꝑtra predixerunt sic exprimentes ihesum xpm ut oracula nec ad filium naue nec ad filium fosedech valeant retorqueri. Et de uiis quas docuit xpus c

Ca. xiiii.

QVibus ex rebus apparet ꝓphetas omnes denũtiasse de christo fore aliquãdo ut ex genere dauid corporaliter natus cõstitueret eternũ templum deo quod appellat̃ ecclesia et uniuersas gentes ad religionẽ uerã dei cõuocaret. Hec domus fidelis hoc ĩmortale templũ ni quo si quis nõ sacrificauerit: ĩmortalitatis prẃniũ nõ habebit. Cuius tẽpli & magni et eterni quoniã christus fabricator fuit: idem necesse est habeat in eo sacerdotiũ sempiternũ: nec potest nisi ꝑ eum qui cõstituit templũ ad aditũ tẽpli: & ad conspectũ dei puenire: Dauid in psalmo cẽtesimonono id ipm docet dicẽs. Ante lucifer genui te: Iurauit dñs et nõ penitebit eũ: tu es sacerdos ĩ eternum secundũ ordinẽ melchisedech. Item in basilion libro ꝑmo. Et suscitabo mihi sacerdotẽ fidelem qui oia que sunt ĩ corde meo faciat. Et hedificabo ei domũ fidelem & transibit in conspectu meo omnibus diebus. Qui autẽ futurus esset quoi deus eternũ sacerdotiũ pollicebat̃ Zacharias etiã noie posito aptissime docuit: sic eni dixit. Et ostendit mihi dñs deus yhesum sacerdotẽ magnũ stantem ante faciẽ angeli dñi: et diabolus stabat ad dexteram ipius ut aduersaret̃ ei. Et dixit dñs ad diabolũ: imperet dñs ĩ te qui elegit hierusalem: & ecce tituo eius ab Et ihesus erat induitus uestimentis sordidis et stabat ante faciẽ angeli et respõdit et dixit ad circũstantes ante faciẽ eius: ferte uestimẽta sordida ab eo et induite eũ tunica talari: et iponite cidarim mundã sup caput ipius. Et cooperuerẽt eum uestimẽto et imposuerẽt cidarim mundã sup caput ipius. Et angelus dñi stabat: et testificabat̃ ad eũ dicens: hec dicit dñs omnipotẽs. Si ĩ uiis meis ambulaueris: et ꝑcepta mea seruaueris: tu iudicabis domũ meã: et dabo tibi qui cõuertent̃ ĩ medio horũ circũstantiũ. Audi itaq; ihesu sacerdos magne. Quis nõ igit̃ captos mentibus tum fuisse iudeos arbitret̃ qui quom hec legerẽt et audirent nefandas manus deo suo intulerẽt. At quin ab eo tempore quo Zacharias fuit usq; ad annũ quintũ decimũ Tiberii Cesaris quo christus crucifixus ẽ: ãni quingẽti numeranẽt̃: si quidem Darii et Alexandri adoleuit etate qui fuerẽt nõ multo post q̃ Tarquinius supbus exactus est. Sed illi rursus eodẽ modo falsi decepti q; sũt putãtes: hec de yhesu esse dicta filio naue: qui successor fuit Mo-

isy: aut de sacerdote ybesu filio iosedech ī quos mhil congruit eorꝫ quę poeta narrauit. Non enī sordidati illi unq̃ fuerī: quom alter eorꝫ priceps potentissimus fuerit: alter sacerdos: aut ppessi sunt aliquid aduersi ut tāq̃ titio eiectus ex igne putarerē: aut aliquādo īn conspectu angelorꝫ stetērī: aut ꝓpheta de ꝑteritis loquebatur potiusq̃ de futuris. Loquutus est igitur de ybesu filio dei: ut ostenderet eū ꝑmo īn humanitate & carne esse uenturū: Hęc enī ē uestis sordida ut pararet templū deo: et sicut titio igni aburereē: idest ab hoibus cruciamēta ꝑferret: et ad ultimū extingueretur. Titionē enī uulgo appellant extractū foco torrē semiustum extinctū. Quomodo autē et cū qbus mandatis a deo mittereē īn terrā: declarauit spiritus dei ꝑ ꝓphetā docens futurꝫ ut cum uoluntate summi patris fideliter et constāter implesset accipet iudiciū atq; impiū sempiternū. Si īn uiis meis īnqt ambulaueris: & ꝑcepta mea seruaueris tu iudicabis domū meā. Quę fuerit ueri dei: et quę ꝑcepta eius: nec ambiguū nec obscurꝫ est. Deus enī quom uideret malitiā et falsorꝫ deorꝫ cultus ꝑ orbem terrę iualuisse: ut iā nomē eius ex hoīm memoria fuisset pene sublatū. Si quidem iudei quoq; quibus solis archanū dei creditū fuerat: relicto deo uiuo ad colenda figmēta irretiti demonū fraudibus aberrassent: nec īcrepitū ꝑ ꝓphetas reuerti ad deum uellent: filiū suū ꝑncipem angelorꝫ legauit ad hoies ut eos cōuerteret ab impiis et uanis cultibus ad cognoscendū et colendū uerꝫ deū. Item ut eorꝫ mētes a stultitia ad sapiētiā: ab iniquitate ad iustitię opa traduceret. Hę sunt uię dei īn qbus ambulare eum ꝑcepit: hęc ꝑcepta quę seruāda mandauit: ille uero exhibuit deo fidē. Docuit enī quod unus deus sit: eūq; solum coli oportere: ne ille unq̃ se deū esse dixit quia nō seruasset fidem si missus ut deos tolleret et unū assereret: et īnduceret alios uel aliū ꝑter unū. Hoc erat nō de uno deo facere ꝑconiū nec eius qui miserat: sed suū ꝓpriū negotiū gerere ac se ab eo quē illustraturus uenerat separare: ꝓpterea quia tam fidelis extitit quia sibi mhil ꝓrsus assūpsit ut mādata mictentis impleret et sacerdotis ꝑpetui dignitatē: et regis summi honorē: et iudicis potestatē: et dei nomē accepit. De baptismo xpi & miraculis quę gessit in carne ante passione quę no non modo apbetus prenunciata sunt s. & uaticinio Sibillarū. C. xv

Quoniā de secunda natuitate diximus qua se hoibus īn carne monstrauit: ueniamus ad illa opa mirāda quę quom essēt cęlestis iuritutis īnditia magnū iudei putauerī. Quom ꝑmū adolescere cępit tinctus ę a Iohanne ꝓpheta īn iordane flumine: ut lauacro spūali peccata non sua: quę utiq; non habebat: sed carnis quam gerebat aboleret: ut quē admodū

iudeos suscepta circũcisione: sic etiã gẽtes baptismo idest purifici roris pfusione saluaret: tũc uox de cęlo audita est: filius meus es tu: ego hodie te genui. Que uox apud dauid pdicta inuenitur et descendet sup eũ spiritus dei formatus ĩ speciẽ columbę candidę. Exinde maximas uirtutes cępit opari non prestigiis magicis quę nihil ueri ac solidi ostentant: sed ui ac potestate cęlesti quę et iam pdem ꝓphetis nũtiantibus canebaẽ. Quę opa tam multa sunt ut unus liber ad implẽda oia satis nõ sit. Enumerabo igitur illa breuiter et generatim sine ulla pſonarꝫ ac locorꝫ designatione. ut ad exponẽdã passionis eius crucisq; rationẽ possim puenire: quo iam dudũ festinat oratio. Virtutes eius fuerẽt: quas appollo portentificas appellauit: quod quacũq; iter faciebat egros ac debiles et omni morborũ genere laborãtes uno uerbo: unoq; momento reddebat ĩcolumes: adeo ut membris omnibus capti receptis repente uiribus ipi lectulos suos reportarẽt in qbus fuerãt paulo ante delati. Claudis uero ac pedũ uitio afflictis: nõ modo gradiẽdi sed etiã currẽdi dabat facultatẽ. Tum quorꝫ cęca lumina ĩ altissimis tenebris erãt: eorꝫ oculos in pristinũ restituebat aspectũ. Mutorꝫ quoq; linguas ĩ eloquiũ sermonẽq; solucbat. Itẽ surdorꝫ patefactis auribus insinuabat auditũ: pollutos ac asperos maculis repugnabat. Et hęc oia nõ manibus: aut aliq̃ medela: sed uerbo ac iussione faciebat: sicut etiã sibilla pdixerat.

idest: oia uerbo agens: omnẽ infirmitatẽ curãs: Nec utiq; mirꝫ quod uerbo faciebat mirabilia: quom ipe esset dei uerbum cęlesti uirtute submixũ. Nec satis fuit quod uires ĩbecillibus redderet: quod debilibus ĩtegritatẽ: quod egris & languẽtibus sanitatẽ: nisi etiã mortuos suscitaret: uelut e somno solutos: ad uitãq; reuocaret. Quę uidentes tũc iudei demoniaca potẽtia fieri arguebãt: quom oia sic futura ut facta sunt: archanę illorꝫ litterę cõtinerẽt. Legebãt qppe: tum aliorꝫ ꝓphetarꝫ: tum Isaię uerba dicẽtis: Confortamini manus resolutę: et genua debilia consolamini: Qui estis pusilli animi: nolite timere: nolite metuere: dñs noster iuditiũ retribuet: ipe metuet & saluos faciet nos: Tunc aperienẽt oculi cęcorꝫ: et aures surdorꝫ audient. Tunc saliet claudus sicut ceruus: et plana erit lingua mutorꝫ: quia rupta est ĩ deserto aqua: et riuus ĩ terra sitienti. Sed et Sibilla eadẽ cecinit his uersibus.

idest: mortuorꝫ autẽ surrectio erit: et claudorꝫ cursus uelox: Surdus audiet. Cęci uidebũt: Loquenẽ non loquẽtes. Ob has eius uirtutes: et opa diuina: quom magna illũ multitudo sequereẽ: uel debiliũ: uel egrotorꝫ: ul eorꝫ

qui curãdos suos offerre cupiebãt: ascendit in montẽ quendam descrtũ ut ibi adoraret: ubi quom triduo moraretur: ac fame populus laboraret. Vocauit discipulos querens: quãtos secũ cibos gestarent: At illi quinq; panes et duos pisces in pera habere dixerũt: Afferri ea iussit: ac multitudinẽ p quinquageõs distributã discumbere. Quod quom discipuli faciũt frangebat ipe panẽ minutatim: carnẽq; piscũ cõminuebat: et utraq; in manibus eius augebãt. Et quom apponere illa populo discipulis impasset: saturata sũt quinquemilia hoim et insup duodecẽ cophini residuis fragminibus ipleti. Quid aut dici aut fieri põt mirabilius? At id sibilla futuru cecinerat olim his uerb

idest. Panibus simul quinque & piscibus duobus: hominũ milia in heremo quinque satiabit: et reliquias tollens duodecim cophinos implebit in spem multorũ. Quero qd hic potuerit: ars magica moliri: cuius peritia: ad nihil aliud q̃ ad circumscribendos oculos ualet? Item secessurus orandi grã sicut solebat in montem precepit discipulis ut naiuculã sumerent: seq; pcederẽt: Atq; illi urgente iam uespere profecti: contrario uento laborare ceperunt. Quomq; iam mediũ fretũ tenerẽt: tũ pedibus mare ingressus consequutus est eos: tanq̃ in solido gradiens: non ut poetę Orionem mentiunt in pelago incedẽtem: qui demersa corpis parte: humero supeminet undas. Et rursus quom obdormiisset in naui: et uentus usq; ad extremum piculum seuire cepisset: excitatus e somno: silere protinus uentũ iussit: et fluctus q maximi ferebantur conquiescere: statimq; sub uerbo eius tanquillitas insequuta est. Mentiuntur fortasse litterę docẽtes tantam fuisse in eo potestatem: ut impio suo cogeret uẽtos obsequi: maria seruire: morbos cadere: inferos obedire. Quid qd eedem sibillę carminibus suis ante docuerunt: quarum una cuius supra fecimus mentionem sic ait.

idest. Ventos compescet: sternet autem insanũ mare: pedibus pacis: fideq; calcans. Et rursus alia quę dicit.

idest: fluctus pambulabit: morbos hoium resoluet: uiuificabit mortuos: arcebit dolores a multis. His testimoniis quidam reuicti: solent eo confligere: ut aiant non illa esse carmina sibillę: sed a nostris ficta atq; composita: quod pfecto nõ putabit qui Ciceronem: Varronẽq; legerit: aliosq; ueteres: qui erithreã sibillam ceteraſq; cõmemorant ex quarũ libris ista exempla pferimus: qui

autores obiert anteq christus secundū carnem nasceretur. Vere nō dubio quin illa carmina poribus temporibus pro deliramento sunt habita quom ea nemo intelligeret. Denūtiabant ei monstruosa quedam miracula: quoy nec ratio: nec tempus: nec autor designabatur. Deniq; erithrea fore ait ut diceretur insana & mendax. Ait enī.

idest: dicet insanā uatem & mendacem. Quom aūt facta fuerint uniuersa: tū mei meminerit: neq; me iam quisq mendacem dicet dei magni pphetā: Iacuerunt igit multis seculis postea uero aiaduersa sunt q christi natiuitas et passio patefecit archana: sicut etiā uoces pphetarū que quom per annos mille quingentos uel eo amplius lecte fuissent a populo iudeoy: nec tamen intellecte sunt nisi postq christus & uerbo et opibus interptatus est. Illum ei pphete annūtiauert: nec ullo modo poterant que illiloquebantur intelligi: nisi fuissent uniuersa completa. De passione christi que iudeis et scandalo & stultitie gentibus: quo summa uirtus continet & uerum & singulare sapientia & ueritate sue pphete. c. xvi.

Genio nūc ad ipam passionem que uelut obprobriū nobis oblectari solet: qd & hoiem: et ab hoibus insigni supplicio affectū & excruciatum colamus: ut doceam eam passionem ab eo cū magna & diuina rōe susceptam: et in ea sola & uirtutē: et ueritatē & sapientiam contineri. Neq; enim si beatissimus in terra fuisset: et per omnem uitam in summa felicitate regnasset quisq illum sapiens aut deū credidisset: aut honore diuino dignū indicasset: quod facunt uere religionis expertes: qui caducas opes: et fragilem potentiam & aliem beneficiū bona non tantū suscipiunt: uerum etiam consecrant: et scientes memorie mortuoy deseruiunt fortunā iam extinctā colentes quā ne uiuā qdem psentemq; sapientes colendā sibi unq putauerit. Nec enī potest aliquid in rebus terrenis esse uenerabile celoq; dignum: sed sola est uirtus sola iustitia que pōt uerū bonū & celeste et ppetuū iudicari: quia nec datur cuiq nec aufertur: qua uirtute ac iustitia quoniam christus instructus uenit in terram: ymmo uero quoniā ipe est uirtus: et ipe iustitia destendit ut eā doceret hoiemq; formaret. Quo magisterio ac dei legatione perfunctus ob eam ipam uirtutem quā simul et docuit & fecit ab omnibus gentibus et meruit & potuit deus credi. Ergo quom magnus populus ad eum uel ob iustitiam quam docebat: uel ob miracula que faciebat subinde confluueret: et pcepta eius audiret: et a deo missum deiq; filium crederet: tū primo rex iudeorum & sacerdotes et ira stimulati: qd ab eo tanq peccatores

increpabantur: et invidia deprauati: qd confluente ad eũ multitudine cõ-
temni se ac deseri videbant: & qd caput sceleris illoꝝ fuit stultitia & errore
cęcati & immemores p̃ceptoꝝ cęlestiũ ac ꝓphetaꝝ coierẽt aduersus eũ ipiũq;
consiliũ de eo tollẽdo cruciandoq; ceperẽt: qd ꝓphete multo ante descripse-
rant. Nã et dauid in p̃ncipio psalmoꝝ suoꝝ ꝓuidens in spiritu q̃tũ facinus
admissuri essent beatũ esse ait q nõ abierit in consilio impioꝝ: et salamon in
libro sapiẽtię his uerbis usus est. Circũueniamus iustũ quoniã insuauis est
nobis: & exprobat nobis peccata legis: ꝓmittit se scientiã dei habere et fi-
liũ dei se noiat: factus est nobis in traditionę cogitationũ nostraꝝ: grauis ẽ
nobis etiã ad uidendũ: quoniã similis ẽ alius uita illius: et immutate sunt uię
illius: tanq̃ nugaces existimati sumus ab eo: et continet se a uiis nris: & ab
immunditiis et pfert nouissima iustoꝝ: et gloriat̃ se habere patrem deũ. Vi-
deamus ergo si sermones illius ueri sunt: et temtemus quę uentura sunt illi
cõtumelius et tormẽtis interrogemus eũ ut sciamus reuerentiã illius: et pro-
bemus patientiã illius morte turpissima condẽnemus eũ. Hęc cogitauerẽt &
erraueret. Excecauit enĩ illos stultitia ipoꝝ et nesciuerẽt sacramẽta dei. Nõ ne
ita descripsit nephas illud consiliũ ab impiis initũ contra deũ ut plane in-
terfuisse uideanẽ. At qui a salomone q hęc cecinit usq; ad tempus quo gesta
res ẽ mille ac decẽ anni fuerẽt. Nihil nos fingimus nihil addimus. habebat
hęc: q fecerũt: legebãt in quos hęc dicta sunt: sed et nũc heredes nois et sce-
leris illorũ. Hec et habent et dãnationę suã ꝓphetaꝝ uoce prędictã quoti-
diais lectionibus psonãt. Nec aliquãdo in eor suũ quę pars est: et ipa dã-
natois admittit increpati. Ergo sepe a christo iudei exprobãte illius pec-
cata et iniustitias: et a populo pene deserti cõcitati sunt ad eũ necandũ: cu-
ius rei audatiã illis dedit humanitas eius. Nã quom legerent cũ q̃ta uirtute
et claritate filius dei uenturus esset e cęlo: ihesum autẽ cernerẽt humilẽ: q-
etũ: sordidũ: iformẽ: nõ credebãt filiũ dei eẽ ignorantes duos aduẽtus eius
a ꝓphetis esse prędictos: pmũ in humanitate carnis obscuꝝ: secundũ i for-
titudine carnis manifestum. De pmo dauid in psalmo septuagesimopmo sic
ait. Descendet sicut pluuia in uellus: et orietur i diebus eius iustitia et abun-
dantia pacis donec extollat̃ luna. Sicut enĩ pluuia si descẽdat i uellus anĩ-
aduerti nõ potest quia strepitũ nõ facit. Ita christũ i terra sine cuiusq̃ suspi-
tione uentuꝝ esse dixit ut iustitiã doceret et pacẽ. Isaias quoq; ita tradidit:
Domine quis credidit auditui nro? Et brachiũ nostrũ cui reuelatũ ẽ? An-
nũciauimus corã sicut ipe et pueri. et sicut radix i terra sitienti: Non ẽ figu-
ra eius neq; claritas: et uidimus illũ et nõ habuit figurã neq; decorẽ: sed si-

gura eius sine honore: et definiẽs preter ceteros hoies homo in plaga positus & sciens ferre imbecillitatem: quia auersus est: et nõ est cõputatus. Hic peccata nostra portat et ꝓ nobis dolet: et nos putauimus ipm esse i dolore et in plaga & in uexatione: ipe autẽ uulneratus est ꝓpter facinora nostra: et infirmatus est ꝓpter peccata nra: doctrina pacis nre sup illũ: liuore eius nos sanati sumus: oes sicut oues errauimus et deus tradidit illũ ꝓ peccatis nris. Et Sibilla eodẽ modo locuta ẽ.

idest: miserabilis: ignominiosus: informis: ut miserabilibus spem prebeat. ꝓpter hãc humilitatẽ dei: inierẽt consiliũ detestandũ ut puarẽt eũ uita: qui ut eos iustificaret aduenerat. Quod calumniati sunt eum quasi legis destructore & quod prefigurauerit circumcisio & que in e.

Ca. xvii.

SEd ire atq; inuidie sue quã in cordibus suis gerebãt intus inclusam alias causas pferebãt qd legem dei ꝑ moysen datã solueret: idest qd sabbatis nõ uacaret operãs salutẽ hoim qd circũcisionem uacue faceret: qd abstinentiã suille carnis auferret. In quibus rebus iudaice religiois sacramenta consistũt. Ob hec itaq; cetera pars populi que nõ dũ ad xpm secesserat a sacerdotibus incitabat ut per uim iudicaret eũ qd legem dei solueret: quom hoc ille non suo iudicio sed ex dei uolũtate ut secundũ pdicta faceret ꝓphetay. Micheas enĩ nouã legẽ datuy denũtiauit: hoc modo lex de sion: et sermo dñi ex iherusalẽ et iudicabit inter plurimos populos et reuincet: et diriget ualidas natioes. Illa enĩ por lex que ꝑ moysen data est: nõ i mõte sion: sed i mõte oreb data ẽ quã sibilla fore ait ut a filio dei solueret oñdit

idest: Sed quãdo hec pfecta erũt que dixi in ipm ois lex solueret. Sed et ipe moises: ꝑ quẽ sibi datã legem dũ ptinaciter tuet excideret a deo: sed deum nõ agnouerẽt: pdixerat fore ut ꝓpheta maximus mitteret a deo q sit supra legem qui uolũtatẽ dei ad hoies pferat in deuteronomio ita scriptũ reliquit. Et dixit dñs ad me ꝓphetã excitabo eis de fratribus eorum sicut te et dabo uerbũ meũ in os eius et loquet ad eos ea que cepero ei: et qsqs nõ audierit ea que loquet ꝓpheta ille in noie meo: ego uindicabo in eũ: denũciauit scilicet dñs ꝑ ipm legifey qd filiũ suũ idest uiuã psentẽq; legem missurus esset: et illã uetere ꝑ moysen datã soluturus ut denuo ꝑ eũ qui esset eternus: legẽ sanciret eternã. Itẽ de circũcisione soluenda Isaias ita ꝓphetauit: Hec dicit dñs uiris iuda q habitãt in iherusalem. Reuocate inter uos nouitatẽ: et ne semĩ auertis in spnis. Circũcidite uos dño deo uestro: et circũcidite ꝓputũ cordis uestri: ne exeat ira mea sicut ignis: et nõ sit qui extinguat. Item

moyses: Ipe ĩ nouissimis diebus circũcidet dns cor uestrũ ad dominũ deũ
tuũ amandũ. Itẽ ihesus naue successor eius. Et dixit dns ad ihesum: fac tibi
cultellos petrinos minis acutos et sede et circũcide secũdo filios israel: secũ-
dam circũcisionẽ futurã esse dixit: nõ carnis sicut fuit ꝑma: qua etiã nũc iu-
dei utunt̃: sed cordis ac spiritus quã tradidit xpus q̃ fuit uerus ihesus: Nõ
enĩ ꝓpheta sic ait. Et dixit ihesus ad me: sed ad ihesum ut ostenderet qd nõ
de eo loquerẽt sed de xpo ad quẽ tunc deus loquebat̃: xpi enĩ figurã gere-
bat ille ihesus: q̃ quom ꝑmũ auses uocarẽt moises figurã ꝑsentiens iussit eũ
ihesum uocari: ut dux militie delectus esset aduersus amalech qui oppug-
nabant filios israhel: et aduersariũ debellaret ꝑ nois figuram: et populũ in
terrã ꝓmissionis induceret. Et iccirco etiã moisi successit: ut ostenderet̃ nouã
legem ꝑ xpm ihesum datã ueteri legi successurã quę data ꝑ moisen fuit. Nã
illa carnis circũcisio caret utiq; rõne: qa si deus uellet sic a ꝑncipio formas-
set hoiem ut ꝓputiũ nõ haberet: sed huius secũdę circumcisionis figura erat
significãs nudandũ esse pectus idest aperto & simplici corde oportere nos
uiuere quomã pars illa corporis quę circũcidit̃ habet quandã similitudinẽ
cordis et est pudẽda. Et ob hãc causam deus nudari eã iussit ut hoc argu-
mento nos admoneret ne iuolutũ pectus haberemus: idest neqd pudendũ
facinus intra conscietie secreta uelemus. Hęc est cordis circũcisio de qua ꝓ-
phete loquunt̃ quã deus a carne mortali ad aiam transtulit quę sola mãsura
est. Volens enĩ uitę ac saluti nrę ꝓ eterna sua pietate consulere: poenitentiã
nobis ĩ illa circũcisione ꝓposuit: ut si cor nudauerimus: idest si peccata cõ-
fessi: satis deo fecerimus uemiã consequamur: quę cõtumacibus et admissa
sua celantibus denegat̃ ab eo qui nõ faciẽ sicut homo sed intima et archana
pectoris intuet̃: Eodẽ etiã spectat carnis suille iterdictio a qua cũ deus ab-
stinere iussit id potissimũ uoluit itelligi ut se a peccatis atq; immundiis ab-
stinerẽt. Est enĩ luculentũ hoc aimal et immũdum: nec unq̃ celũ aspicit: sed ĩ
terra toto corpore ꝓiectũ et ore: uentri semper pabulo seruit: nec ullũ aliũ
dũ uiuit ꝑstare usum potest: sicut ceterę animãtes: quę uel sedendi uehicu-
lũ uel in culibus agroꝝ iuuant: uel plaustra collo trahunt: uel onera tergo
gestant: uel idumẽtis: exuuiis suis exhibent: uel copia lactis exuberãt: uel
custodiẽdis domibus iuigilant: Interdixit ergo ne porcina carne uterentur:
idest ne uitã porcorũ imitarẽt q̃ ad solã mortẽ nutriunt̃: ne uentri ac uo-
luptatibus seruiẽtes: ad faciendã iustitiã inutiles essent ac morte afficerẽt.
Itẽ ne se fedis libidinibus imergerẽt sicut sus: quę se ceno igurgitat: uel ne
terrenis seruiãt simul achris ac se luto inq̃nent: luto enĩ se oblinũt qui deos

idest q lutũ terrãq; uenerãt: sic uniuersa ꝓcepta iudaice legis: ad exhibẽdam iusticiã spectãt: quoniã ꝑ ambagem data sunt ut per carnaliũ figurã spiritualia noscerentur. Qui causa & quis fuerit ordo dominici passionis Et qbꝰ sit pnuntiata oraculis

Ca. xviii

QVm igitur ea quę deus uoluit fieri: queq; per prophetas suos multis seculis ante ꝓdixit christus ipleret ob ea incitati & diuinas litteras nesciẽtes coierũt ut deũ suũ condẽpnarent. Quod cũ scirẽt futurũ ac subide diceret oportere se pati ac interfici pro salute multoꝝ: secessit tamẽ cũ discipulis suis non ut uitaret qd̃ necesse erat ꝑpeti ac substinere: sed ut ostẽderet qd̃ ita fieri oporteret ĩ oĩ persecucione: ne sua quis culpa icidisse iudeaꝝ. Ac denuntiauit fore ut ab uno eoꝝ ꝓderetur. Itaq; iudas premio illectus tradidit filiũ dei iudeis. At illi comprehensũ ac poncio pilato qui tum legatus siriam regebat oblatum cruci affligi postulauerũt: obicientes ei nihil aliud misi q dicerct se filium dei eẽ regem iudeorũ. Item qd̃ dixerat soluere etis hoc templũ quod ędificatũ est annis quatragintasex: ego illud sine manibus in triduo resuscitabo significans breui futuram passionem suam: et se a iudeis interfectũ tertio die resurrecturũ. Ipse ei erat uerũ dei templũ ac uoces eius tanq; infaustas & impias insectabantur. Quę cũ Pilatus audisset: et ille in defensionẽ sui nihil diceret ꝓnũtiauit nihil in eo damnatione dignũ uideri. At iniustissimi accusatores cũ populo quẽ incitauerãt succlamare cęperũt: et crucem eius uiolentis uocibus flagitare. Tũ Pontius et illoꝝ clamoribus et Herodis Tetrarchę instigatione metuentis ne regno pellereꝝ uictus est: nec tamẽ ipse sentẽtiam ꝓtulit: sed tradidit eũ iudeis ut ipsi de illo secũdum legem suã iudicarent. Duxerũt ergo eũ flagellis uerberatum: et ꝑusq; cruci affigerẽt illuserũt: indutũ ei coloris punicei ueste ac spinis coronatũ quasi regem salutauerũt: et dederunt ei cibum fellis & miscuerũt aceti potionem. Post hęc conspuerũt ĩ faciem eius & palmis ceciderũt. Cumq; ipi carnifices de uestimẽtis eius cõtenderent sortiti sunt iter se de tunica et pallio. Et cum hęc oia fierent nullam uocem ex ore suo tanq; si mutus esset emisit: tũ suspẽderunt eũ inter duos noxios mediũ: qui ob latrocinia dãpnati erãt: crucique affixerũt. Quid ergo in tanto facinore deplorem? aut qbus uerbis tantum nephas conquerar? non enĩ gabiniam crucẽ describimus quã. M. Tullius uiuerse eloquẽtię suę uerbis ac uiribus uelut effusis totius ingenii fontibus ꝓsequutus est: facinus indignũ esse proclamans: ciuem romanũ contra oẽs leges ĩ cruce eẽ sublatũ. Qui q̃nis innocẽs fuerit: et illo supplicio indignus: mortalis tamẽ et ab hoie scelesto qui iustitiam ignoraret affectus. Quid de

huius crucis dignitate dicemus: in qua deus a cultoribus dei suspensus atq; suffixus est. Quis tam facūdus & tanta rerum uerborūq; copia instructus existet. Quę oro tante affluentię ubertate decurrēs ut illam crucem merito deploret quā mūdus ipse & tota elementa luxerūt. Hęc autē sic futura fuisse et ꝓphetarū uocibus & sibillinis carminibus denuntiatū est. Apud Isaiam ita scptum inuenitur. Non sum contumax neq; contradico: dorsum meum posui ad flagella: et maxillas meas ad palmas: faciem aūt meā non auerti a feditate sputoꝝ. Similiter Dauid in psalmo trigesimoquarto. Congregata sunt sup me flagella & ignorauī dissoluti sunt nec compuncti sunt temptauerūt me: deriserunt me derisu: et striderunt dentibus suis sup me. Sibilla quoq; eadem futura monstrauit.

idest. in manus iniquas & infidelium postea uenient: dabūt deo alapas manibus incestis & oribus imūdis expuent saliuas uenenosas dabit autem in uerbera oio innocens dorsum. Item de silentio eius quod usq; ad mortē pti naciter tenuit. Isaias sic locutus est. sicut ouis ad immolandum ductus est & sicut agnus coram tondentibus sine uoce sic nō aperuit os suum. Et Sibilla supradicta

latine aūt. idest. et colaphos accipiens tacebit

ne quis agnoscat qd uerbū & unde uenit: ut mortuis loquatur: et coronā portabit spineam. De cibo uero & potu quē anteq; eū figerent illi obtulerūt Dauid in psalmo sexagesimooctauo sic ait. Et dederūt in escam meā fel & i siti mea potauerūt me acero. Idem hoc futurū etiam Sibilla concionara est

idest. in cibum aūt

fel in sitim acetū dederūt: in hospitalitatis hanc monstrabūt mensam. Et alia Sibilla iudeam terrā his uerbis increpat.

idest. tu enī stulta deū tuū non cognouisti ludentem mortalibus mentibus: sed et spinis coronasti corona horridumq; fel miscuisti. Fore autem ut iudei manus dederēt deo suo cūq; interficerēt testimonia ꝓphetarū hęc ancesserēt. Apud Esdram ita scptū est. Et dixit Esdras ad populū. Hoc pascha saluator noster est & refugiū nrm cogitate et ascendat i cor uestrum quoniā hēmus humiliare eū in signo et post hęc sperabimus i eum ne deseratur hic locus in ęternum tempus dicit dns deus uirtutū. Si non credideritis in eū neq; exaudieritis annūtiationē eius eritis derisio i gentibus: unde apparet iudeos nullā aliā spem: sed rem nisi se abluerint a sanguine nec sperauerint in eum

ipm quem negauerũt. Isaias cum facinus eorũ designat dicit. In humilitate iudiciũ eius sublatũ est. Nativitatem eius qs enarrabit: qm auferet a terra uita eius: et ipe peccatũ multoꝝ ptulit & ꝓpter facinora illoꝝ traditus est. Dauid quoq; ĩ psalmo. xliii. Captabũt in aiam iusti & sanguinem inocentẽ condẽnabũt: et factus est mihi dns in refugiũ. Et Hieremias: Dne significa mihi et cognoscam: tũc uidi meditationes eoꝝ: ego sicut agnus sine macula perductus sum ad uictimam in me cogitauerũt cogitationẽ dicentes. Venite mittamus lignũ in panẽ eius: et eradamus e terra uitam eius: et non erit in memoria eius amplius. Lignũ autem crucẽ significat & panẽ corpus eius: quia ipe est cibus & uita oium qui credunt in carnẽ quã portauit et ĩ crucẽ qua pependit: de qua tn aptius ipe Moyses in deuteronomio ita p̃dicauit Et erit pendens uita tua ante oculos tuos et timebis die ac nocte: et nõ credes uitę tuę. Idem rursus in numeris. Non quasi homo deus suspendinur: neq; q̃ filius hois minas patitur. Zacharias etiã sic tradidit. Et intuebunt in me quẽ transfixerũt. Item Dauid in psalmo. xxi. Effoderũt manus meas et pedes meos: denudaueri oia ossa mea. Ipsi aũt contẽplati sunt et uideri me: et diuiserũt sibi uestimenta mea & sup uestem meã miserũt sortem. Quę utiq; ꝓpheta nõ de se locutus est: fuit enĩ rex & nunq̃ illa ppessus est. Spũs dei per illũ loquebat̃ qui fuerat illa passurus post ãnos mille et q̃nquaginta. Tot ei colligunt̃ anni a regno Dauid usq; ad crucẽ christi. Sed et Salomõ filius eius qui iherosolimã condidit: eã ipam pituram esse in ultionẽ sancte crucis ꝓphetauit. qd si auertimini a me dicit dns et nõ custodieritis ueritatẽ meã reiciam israhel a terra quã dedi illis: et domus hęc erit deserta: et ois qui transibit per illam admirabitur & dicet ꝓpter quã rem fecit dns terre huic & domui huic hęc mala. Et dicet: Quia reliquerunt dnm deũ suum & persecuti sunt regem suũ dilectissimũ deũ et cruciauerunt illũ in humilitate magna ꝓpter hoc iportauit illis deus mala hęc

De miraculis quę in passione domini contigerunt. De sepultura & resurrectione. c.

Ca. xix.

QVid amplius de facinoribus iudeorũ dici põt q̃ excecatos tũ fuisse atq; insanabili furore correptos: qui hęc quotidie legentes: nec intellexerũt: neq; quin facerent cauere potuerũt. Suspensus igit̃ atq; affixus exclamauit ad dnm uoce magna et ultro spũm posuit. Eadem hora terre motus factus est. Et uelũ templi quod separat duo tabernacula scissum est in duas partes. Et sol repente subductus est. Et ab hora sexta usq; ad nonam tenebrę factę sunt qua de re Amos ꝓpheta testatur. Et erit in die illo dicit dns: occidet sol meridie & tenebrabitur dies lucis et conuertam dies festos

uros in luctu: et cantica ura in lamentationem. Item Hieremias. Exterrita e que parit & reduit aiam. Et subiuit sol ei cu adhuc medius dies esset. Confusa est & maledicta. Reliquos eorum in gladiu dabo in conspectu inimicorum eorum. Et Sibilla.

idest. templi uero uelu scindet: et medio die nox erit tenebrosa minis tribus horis. Cu hec facta eent ne prodigiis qdem celestibus facinus suu intelligere queerut. Sed qm predixerat se tertio die ab inferis resurrecturu metuentes ne a discipulis surrepto & hamato corpe uniuersi resurrexisse eu crederet: et fieret multo maior in plebe confusio. Detraxerunt eu cruci & conclusum in monumeto firmiter militari custodia circudederut. Veru tertio die ante lucem terremotu facto repente parefactu est sepulchru & custodibus quos attonitos obstupefecerat pauor nihil uidentibus integer e sepulchro ac uiuus egressus in galilea profectus est ut discipulos suos quereret. In sepulchro nihil repertu est nisi exuuie qbus iuolutu corpus incluserant. Illum autem apud inferos no remasuru: sed die tertio resurrecturu prophetq cecinerant. Danid i psalmo qnquagesimo. Non derelinques aiam mea apud inferos: nec dabis sanctu tuu uidere interitu. Item in tertio. Ego dormiui et somnu cocpi: et resurrexi qm dns auxiliatus est mihi. Osee quoq; pmus. xii. prophetaru de resurrectione eius testificatus est. Hic filius meus sapiens propter quod nuc non resistet in tribulatione filiorum suorum & de manu inferorum eruam eu. Vbi est iudiciu tuu mors. aut ubi est aculeus tuus. Idem alio loco. Viuificabit nos post biduu die tertio. Et ideo Sibilla iposituru ee morti terminu dixit post biduu somnium.

idest. Et mortis fatu finiet tru dieru somno suscepto & tunc a mortuis regressus in lucem uenet. Vitam eni nobis acqsiuit morte supata. Nulla igit spes alia consequedq immortalitatis hoi datur: nisi crediderit in eum & illa crucem portandam patiendamq; susceperit. Quod profecto in gallilea domino post resurrectionem discipuli scripturarum testa ut arcana. Et quare lex uetus dicatur testamentu: nec potuerut intelligi ante mortem dni. Et q nouu testamte e.

Ca. xx

PRofectus ergo in galilea. Noluit ei se iudeis ostedere ne adduceret eos i poenitentiam atq; impios reseruaret: Discipulis iteru congregatis scripture sancte lras. idest. pphetarum archana parefecit: que anteq patereet perspici nullo mo poterat: quia ipm passionequ eius annuntiabant: idcirco Moyses & idem ipi pphete legem que iudeis data erat testamentu

uocant: quia nisi testator mortuus fuerit nec confirmari testamentũ potest: nec scíri quid ín eo scptum sit: quia clausum & obsignatũ est. Itaq; nisi xpus mortem suscepisset apiri testamentũ. idest. reuelari & íntelligi mister iũ dei non potuisset. Verũ scptura oĩs ín duo testamẽta diuisa est. Illud qd aduẽtũ dñi passionẽq; añcessit. idest. lex & ꝓphetę uetus dicit. Ea uero quę post resurrectionẽ eius scpta sũt nouũ testamentũ noĩatur. Iudei ueteri utunt: nos nouo: sed tñ diuisa nõ sunt: quia nouũ ueteris adimpletio: et ín utroq; ídem testator est xpus: qui pro nobis morte suscepta nos hęredes ętermí regní fecit: abdicato et exheredato populo íudeoꝝ: sicut Hieremías ꝓpheta testatur cũ loquit talia. Ecce dies uenunt dicit dñs: et consumabo domui ísrahel & domus íuda testamentũ quod dispósui pribus eoꝝ ín die qua apprehendi manũ eorũ ut illos educerem e terra egipti quia nõ pseuerauerũt ín testamento meo & ego neglexi eos dicit dñs. Item alio loco similiter ait: Dereliqui domũ meã dimisi hereditatẽ meã ín manu iimicorũ eius. facta ẽ míhi hęreditas mea sicut leo í silua dedit sup me uocem suã ideo odíui eam cũ sit hęreditas cęleste regnũ non utiq; ípam hęreditatem se occidisse dicit: sed heredes qui aduersus eũ íngrati & ípii extiterũt: facta ẽ íngt hęreditas mea sicut leo. idest. preda et deuoratio factus sum hęredibus meis qui me ímolauerũt sicut pecus: dedit sup me uocem suã. idest. sententiã aduersus me. mortis crucisq; dixerũt. Nam ꝙ supius ait consumaturũ domui íuda testamentũ nouũ: ostendit uetus illud testamẽtum quod per Moysen est datum non fuisse perfectũ id qd per xpm dari hẽret consumatũ fore: domus aũt íuda & ísrahel nõ utiq; íudeos significat quos abdicauit: sed nos qui ab eo cõuocati ex gentibus ín illorũ locũ adoptionẽq; successimus: et appellamur filii íudeoꝝ quod declarat Sibilla cũ dicit.

idest. íudeorũ beatũ díuínũ genus cęlestiũ. Quod aũt futurũ esset id Isaías docet apud quẽ pater summus ad filiũ loqtur dicens. Ego dñs deus uocaui te ad íusticiam & tenebo manũ tuã et cõfirmabo te & dedi te í testamentũ generis mei: ín lucem gentium apire oculos cecorũ: producere ex uinculis alligatos: et de domo carceris sedentes ín tenebris. Cũ igit nos antea tanq; cęci: et tanq; carcere stultitię íncluſi sederemus ín tenebris ignorantes deum et ueritatẽ illumínati ab eo sumus qui nos testamento suo adoptauit: et liberatos uinculis malis atq; ín lucem sapię productos ín hęreditatem regni coelestis ascíuit. De ascensione domini: diuisione discipulorꝝ ad nascentis ecclie fundamentu iaciendu & roborandum. Et de miraculis eorꝝ Et quo Petrus & Paulus roma uenie

tes prophetauerunt regem in breui uenturum qui uero solima .c.

Ca. xxi

ORdinato uero discipulis suis euangelio ac nois sui predicatione circũfudit se repẽte nubes: Eumq; ĩ celum sustulit q̃dragesimo post passionẽ die sicut daniel fore ostẽderat dicẽs. Et ecce ĩ nubibus cęli filius homis ueniẽs usq; aduetustum diey puenit. discipuli uero p ꝓuincias dispersi fundamẽta ecclesie ubiq; posuerunt facientes & ipi ĩ noie magri dei magna & pene ĩcredibilia miracula: qui descẽdẽs ĩstruxerat eos uirtute ac potestate qua posset noue ãnunciatois ratio ſiidari & cõfirmari sed & futura aperuit illis oia que petrus & paulus qui romę pdicauerunt: & ea pdicatio ĩ mẽoriam scripta pmãsit: ĩn qua cum multa alia mira tunc eciam hoc futurũ esse dixerunt ut post breue tẽpus ĩmitteret deus regẽ qui expungnaret iudeos & ciuitatẽ eoy solo adequarunt. Ipsos autẽ fame siriq; cõfectos obsideret. Tum fore ut corporibus suoy uescerẽt & cõsumerent se iuicem. Postremo ut capti uenirent ĩ manus hostium: & ĩ conspectu suo acerbissime cõiuges suas uexari cernerẽt: uiolari ac ꝓstitui uirgines: diripi pueros: allidi paruulos: oia deniq; igni ferroq; uastari: captiuos ĩppetuum terris suis exterminari eo qd ex ultauerunt sup amãtissimum & ꝓbatissimũ dei filium. Itaq; post illoy obitũ: cum eos Nero ĩteremisset Iudeoy mẽtem & nomẽ Vespasianus extinxit fecitq; oia que illi futura predixerant. Quod argumentis

Ca. xxii.

reuincendi sunt qui diuinis detrahunt sacramentis Et qb argumentis utantur infideles ut dominice incarnationis .c.

OOnfirmata sunt ut opinor que falsa & ĩcredibilia putantur: ab his quos uera cęlestiũ litteray doctrina nõ ibuit: sed tamẽ ut refellantur a nobis eciã illi q nimium nõ sine malo suo sapiunt Rebusq; diuinis fidem detrahunt: argumẽtisq; illoy coarguimus errorẽ ut tandẽ aliqñ pnideant ita fieri oportuisse sicud nos ostẽdimus factum. Et q̃q̃ apud bonos iudices satis habeãt firmitatis uel testimoia sine argumẽtis uel argumẽta sine testimoniis nos tamẽ nõ cõtenti alterutro sumus cum suppeditat nobis utrũq;: necui puerse ĩgeniosi aut nõ ĩtelligẽdi aut cõtra disserẽdi locum relinq̃mus negãt fieri potuisse ut nature ĩmortali qdq̃ deceret. Negant deniq; deo ĩdignum ut homo fieri uellet: seq; ĩnfirmitate carnis boneraret: ut passioĩbus: ut dolori: ut morti: seipse: quasi nõ facile illi esset: ut citra corporis ĩbecilitatẽ se hoibus ostẽderet eosq; iusticiã doceret siqdẽ id uolebat maiori auctoritate ut aiũt ꝓfessi dei. tunc enim cũctos fuisse pceptis cęlestibus piuros. si ad ea uirtus ac potestas dei pcipiẽtis accideret. Cur igitur ad docẽdos hoĩes nõ ut deus uenit: cum nõ manus hominũ aut uirtute ꝓpulit aut

diuinitate uitauit. Cur nõ maiestatẽ suã sub ipsa salutẽ morte patefecit: sed ut mualidus ĩ iudicĩũ ductus ẽ ut noxẽs dãnatus: ut mortalis occisus. Refutabo hęc diligenter nec quẽq̃ paciar errare. Illa enim magna & mirabilis rõe sunt facta. quã qcũq; pcęperit nõ tantũ mirari desinet deum ab hoĩbus esse cruciatũ: uerũ eciã facile puidebit ne deum qdẽ potuisse credi si ea ipsa quę arguit facta non essent. Qd preceptorũ mox uacillat ãn docuitas it non facit ipe qd docet: sicut inpharisei parer q contra suã c̃

Ca xxiii.

QVicũq; pcepta dat hoĩbus ad uitã moresq; figit alioꝝ: quęro debeat ne ipe facere que pcipit an nõ debeat: si non fecit soluta pcepta sũt. Si enim bona sunt que pcipiunt: si uitam hoĩm ĩ optimo statu collocant non se debet ipe preceptor a numero cętuq; hoĩm segregare inter quos habitat ipse. Et ipieodẽ modo uiuẽdũ est quo docet esse uiuendũ: ne si aliter uixerit ipse pceptis suis fidẽ detrahat leuiorẽq; doctrinã suã faciat: si re ipsa resoluat qd uerbis mtãr astringere. Vnusquisq; enim cũ audit pcipientem non uult sibi ĩponi necessitatẽ parẽdi tanq̃ sibi ius libertatis adimãr. Itaq; respõdebit doctori hoc modo nõ possum facere que iubes quoniã sũt ĩ possibilia: uetas me irasci: uetas cupere: uetas libdine cõmoueri: uetas dolorẽ aut mortem timere. sed hoc adeo contra natam est: ut his affectibus aĩalia uniuersa subiecta sint uel si adeo putas repugnari posse nature: & tuipse que pcipis fac ut sciã fieri posse. Cum autẽ ipse non facias: que iniqtãs est: ut hõi libero ĩponere uelis leges qbus ipse nõ pareas. prius disce qd doces. Et anteq̃ mores alioꝝ corrigas tuos corrige. Quis neget iustã esse hãc respõsionẽ quin eciã si icõtẽptũ uenĩet huiusmodi doctor & eludet uicissim quia uidebĩt & ipse deludere. Quid ergo faciet & ille pceptor si hęc ei fuerint opposita quomodo adimet excusationẽ cõtumacibus nisi pnus factis debeat possibilia se docere: Vnde euenit ut philosophoꝝ pceptis nullus obtẽperet. Homines enim malũt excẽpla q̃ uerba quia log facile est: pstare difficile. Vtinã qdem tam multi bñfacerẽt q̃ multi loquũt bene: sed q pcipiũt nec faciũt: abest ab his fides & si hoĩes fuerint cõtẽdent ut leues: si deus opponet ei fragilitatis humãe excusatio: supest ut factis uerba firmẽt: qd & philosophi facere nequeũt. Itaq; cũ ipi pceptores uincãr affectibus: quos uinci pdicãt oportere Neminẽ possũt ad uirtutẽ q̃ pdicãt falso erudire. Ob eãq; cãm putãt neminem adhuc pfectũ ee sapiętem idest in quo summe doctrinę ac sciętię sũma uirtus & pfecta iustitia cõsenserit. Quod qdem uerum fuit. Nemo enim post mũdum cõditũ talis extitit nisi xps qui & uerbo sapienciã tradidit & doctrinã presenti uirtute firmauit.

Loqui facile ꝓtare difficile

Quod celestem doctore perfectum esse oporteat et quare perfectus esse non possit sine corporis assumptioni

Cap. xxxii

AGe nunc cõsideremus an doctor e cęlo missus possit nõ esse pfectus. Nõ dum de hoc loquor quẽ uenisse a deo negãt: fingamus aliquem e cęlo esse mittẽdũ q uitam hominum rudinẽtis uirtutis istituat: & ad iusticiã former. Nemini dubiũ potest esse quin is doctor qui cęlitus mittit̃ tam sciẽtia sit rerũ omniũ q̃ uirtute pfectus ne mhil iter coelestẽ terrenumq; differat. Nã i hoie iterna & ꝓpa doctrina esse nullo pacto potest nec enĩ mens terrenis uisceribus iclusa & tale corporis ipedita aut cõphẽdere p se potest aut capere ueritatẽ nisi aliũde doceat̃: & si maxie possit sũmãtamẽ uirtutẽ capere nequeat & oĩbus uiciis resistere quoꝝ materia ĩ uisceribus cõtiet̃. Eo fit ut terrenus doctor pfectus eẽ nõ possit: At uero celestis cui scienciam diuinitas: uirtutẽ ĩmortalitas tribuit ĩ docẽdo quoq; sicut ĩ ceteris pfectus & cõsumatus sit necesse est. At id omnino fieri non potest nisi mortale corpus assumat: Cur autẽ fieri non possit ratio clara est. Nã si ad hoies ueniat ut deus ut omittã qui mortales occuli claritatẽ maiestatis eius cõspicere ac substinere non posse. Ipse certe deus uirtutem docere nõ poterit quia exps corporis nõ faciet quę docebit: Ac p hoc doctrina eius pfecta nõ erit. Alioquin si uirtus sũma ẽ dolorẽ paciẽter ꝓ iustitia officioq; pferre: si uirtus ẽ mortem ipam & itẽtatam nõ metuere: & illatam fortiter substinere: debet ergo doctor ille pfectus & docere ista pcipiẽdo: & confrmare faciẽdo: quia q dat pcepta uiuẽdi amputare debet oĩm excusationũ uias ut ĩpõat hoĩbus parẽdi necessitatẽ non aliq̃ ui sed pudore & tñ libertatẽ relinquat ut & pmium sit cõstitutũ parẽtibus: qa poterant nõ parere si uellent. Quomõ ergo poterit amputari excusatio nisi ut q docet faciat que docet: & sit q̃si primus & manum porrigat secuturo: quẽadmodũ potest facere que docet si non sit ei similis quẽ docet: nã si nulli subiectus sit passioni pot̃ ei docenti homo sic respondere. Volo eẽdem nõ peccare: sed uincor. Indutus sum ei carne fragili & imbecilla: hęc est quę irascitur: quę concupiscit: quę dolet: quę mori timet. Itaq; ducor inuitus & pecco nõ quia uolo sed quia cogor. Sentio me etiã ipse peccare: sed necessitas fragilitatis ĩpellit cui repugnare nõ possum. Quid ad hęc respõdebit pceptor ille iustitię: quo refutabit ac redarguet & hoĩem qui delictis suis excusationem carnis ostendet nisi & ipse carne fuerit indutus ut ostendat etiã carnẽ posse capere uirtutẽ. Contumacia eĩ redargui non pot̃ nisi exemplo: nã habere non possunt quę doceas firmitatem nisi ea por feceris qa natura hoĩum ꝓclinis ĩ uitia uideri uult nõ mõ cũ uenia sed

l. ab mole

etiã cũ rõe peccare: Oportet magr̃m doctorẽq; uirtutis hõi similimũ fieri ut uincendo peccatũ doceat hoiem uinci ab eo posse peccatũ: si uero sit ím mortalis exẽplũ ꝓponere hõi nullo modo potest. Existet enim constãs aliqs ac dicet. Tu qdem non peccas quia liber es ab hoc corpore: nõ cõcupiscis quia ĩmortali nihil est necessariũ. Mihi uero multis rebus opus est ut tuear hanc uitam. Mortẽ nõ times quia ím te ualere nõ potest. dolorem contemnis: qa nullã uim pati potest. At ego mortalis utrũq; timeo qa cruciatus mihi grauissimos iferũt quos tolerare ifirmitas carnis nou potest. doctor itaq; uirtutis eciã hãc excusationẽ debuit hõibus auferre ne qsq; peccat necessitati pocius ascribat q̃ culpę suę. Ergo ut pfectus eẽ possit mhil ei debet oppõi ab eo qui docẽdus est: ut si forte dixerit ĩpossibilia ꝓcipis. Respõdeat ecce ipse facio. At ego eãdem carnẽ gero & tamen peccatũ ĩ me nõ dñat̃. Mihi opes cõtẽpnere difficile est quia uiui aliter nõ potest ĩ hoc corpore. Ecce mihi corpus est & tamen pugno contra omnem uoluptatẽ. Nõ possũ pro iusticia nec dolorem ferre nec mortem quia fragilis sum. Ecce et ĩ me dolor ac mors hẽt potestatem & ea que times uinco ut uictorem te faciam doloris ac mortis prior uado ꝑ ea que substineri non pretendis: Si ꝓcipientem seq nõ potest: sequere autẽ credẽtẽ. sublata ẽ hoc modo omis excusatio et fateri hoiem necesse est sua culpa iustũ esse q doctorẽ uirtutis & eũdem ducẽ nõ sequatur. Vides ergo q̃to pfectior sit mortalis doctor quia dux esse mortalis põt q̃ ĩmortalis: quia paciẽciã docere non potest: quia subiectus passionibus nõ est. Nec hoc tamen eo pinet ut hoiem deo ꝓferam: sed ut ostẽdã neq; hoiem pfecta doctrína esse non posse nisi sit idem deus ut auctoritate cęlesti necessitatẽ parẽdi hoibus ĩponat. Neq; deum nisi mortali corpore iduatur ut ꝓcepta sua factis adiplẽdo cęteros parẽdi necessitate constríngat. Liqdo ergo apparet eũ qui uitę dux & iustitię sit magister: corporalẽ esse oportere: nec aliter fieri posse ut sit illius plena & pfecta doctrina nisi habeat radicẽ & fũdamentũ: stabilisq; apud hoies: ac fixa pmaneat. Ipsum autem subire carnis ac corporis ĩbecilitatẽ: uirtutemq; ím se recipere doctoris ut eã sumĩ & uerbis doceat & factis. Item subiectũ esse morti & passionibus cũctis: quomã & ím passione tolleranda & ím morte subeunda uirtutis offitia uersãt̃. Quę oia ut dixi cõsũatus doctor pferre debeat ut doceat posse pferri.

Cap. xxv. Quod xpus uere mortalitate uerã sumpserit no tamẽ natus est ut alij homines sed excatus uirgins. Et qro cũ unit

Iscãt igit̃ hoies & ínteligãt quare deus summus cũ legatũ ac nuncium suum mitteret ad eruẽdam ꝓceptis iustitię suę ĩmortalitatem

l. ab erudiendam

mortali uoluerit eũ carne índui & cruce affigi & morte mulctari. Nã cum iusticia nulla eẽt ín terra doctorẽ misit quasi uiuã legẽ ut nomen ac templũ nouum conderet ut uerũ ac piũ deũ p oẽm terram uerbis & exemplo seminaret. sed tamẽ ut certũ esset a deo missũ non ita illũ nasci oportuit sicuc hõ nasciẽ ex mortali utroq; cõcretus sed ut appareret illũ etiã ín hoiem esse celestem creatus est sine opera genitoris. habebat enim spiritualẽ patrem deũ & sicut pater spiritus eius deus sine matre: ita mater corporis eius uirgo sñ patre fuit: Igitẽ deus & homo ítrr deũ atq; hoiem medius cẽstitutus. Vnde illũ greci. μεβύτερ. uocãt ut hoiem pducere ad deum posset. idest ad ín mortalitatẽ: qa si deus tantũ fuisset ut superius dictũ ẽ: exẽpla uirtutis hõi prebere non posset: si hõ tantũ non posset hoies ad iusticiã cogere nisi auctoritas ac uirtus hoie maior accederet. Et enim cũ constet homo ex carne & spũ & oporteat spiritũ iustitiẽ opibus emetiri ut fiat eternus. Caro quoníã terrena est ideo q; mortalis copulatũ sibi spiritũ trahit secũ & ab ínmortalitate ducit ad mortem. Ergo spiritus carnis exps dux esse hõi ad ínmortalitatem nullo pacto poterit: quoníã caro ipedit spiritũ: quo mínus deũ scq̃ Est enin fragilis & subiecta peccato. Peccatũ autẽ pabulũ mortis est. Itaq; ídcirco mediator aduenit idest deus ín carne ut caro eũ sequi posset & eriperet morti hoiem cuius ẽ dãnato ĩ carnẽ: ídeo carne se ĩduit ut desideriis carnis edomitis doceret nõ necessitatis esse peccare: sed ppositi ac uolũtatis. Vna enĩ nobis & magna et pcipua cũ carne luctatio est: cuius ínfinite cupiditates pmunt aiam nec dñm reminere patiuntur: sed eã uoluptatibus & illecebris suauibus mãcipatam morte afficiunt sempiterna. Quibus ut repugnare possemus deus nobis uiam supandẽ carnis et aperuit et ostendit. Quẽ uirtus perfecta & omnibus numeris absoluta coronam uincẽtibus & mercedem ímortalitatis impertit. De mistério dominice crucis & uirtute & significatione eius quę xpus gessit aut pertulit Et quo prefiguratũ sit immolatione agni legalis

Cap. xxv

Dixi de humãitate et fragilitate & passiõe: cur hęc deus subire maluerit. Nunc ipsius crucis rõ reddenda est & uis enarranda. Quid sumus pr̃a pncipio disposuerit: et q̃ admõm cũcta quę gesta sunt ordinauit: non tantũ diuínatio pphetarũ quę ín xpm uera pcessit: sed etiã ratio ipius passionis docet. Quecũq; eĩ passus est nõ fuerũt ínania: sed habuerũt figurã et significantiam magnã sicut etiã diuína illa opa quę fecit quoꝝ uis et potestas ualebat q̃dem ín psens: sed declarabãt aliud ĩ futurũ. Aperuit ęcorũ oculos uirtus celestis et lucem nõ uidentibus reddidit. Et hec facto signifi-

Cecos illuminauit

canit fore ut conuersus ad gentes quę deū nesciebant insipientium pectora illuminaret luce sapienti: et ad ueritatem contēplandā oculos cordis aperiret. Vere eī cęci sunt qui cęlestia non uidentes & tenebris ignorātię circumfusi terrena et fragilia ueneranī. Patefecit aures surdorū. Non utiq; hactenus uis illa cęlestis opata est: sed declarabat breui fore ut qui erāt ueritatis expertes & audirent et intelligerēt diuinas dei uoces. Vere eī surdos dixeris qui cęlestia & uera et facienda nō audiūt: multoq; linguas ī eloquiū soluit. Admirabilis etiā cum fieret potentia: sed inerat huic uirtuti alia significatio quę ostēderet mox futurū ut rerum cęlestiū nup ignari percepta sapientię disciplina de deo dissererent. Nam qui rationem diuinitatis ignorat uere el linguis & mutus est: licet sit oīm discertissimus. Lingua enī cum uerū loqui coepit. idest. uirtutem maiestatēq; dei singularis interptari tū demū officio naturę suę fungiī. Quā diu aūt falsa loquit in usu suo nō est. Et ideo infans sit necesse est qui diuina ploqui non pōt. Pedes quoq; claudoq; ad officium gradiendi reformauit. Laudabilis diuini opis fortitudo: sed figura id continebat qd coibinis erroribus uitę secularis ac deuię iter ueritatis apireī p quod graderētur hoies ad dei grām consequendam. Is eī uere claudus existimādus est qui caligine ac tenebris insipientię implicatus & quo tendat ignarus: offensionibus & caducis gressibus per uiam mortis incedit. Item labes et maculas inānatorum corporq; repurgauit. Non exigua immortalis potētię opera: uerū id portendebat hęc uis q̄ peccatorq; labibus ac uitiorū maculis inānatos doctrina eius purificatura esset eruditione iustitię leprosi atq; elephantici debēt haberi quos uel infinitę cupiditates ad scelera uel insatiabiles uoluptates ad flagitia compellunt: et dedecoq; maculis inustos labe afficiunt sempiterna. Iacentia mortuorū corpora erexit: eosq; nōibus ꝓpis inclamatos a morte reuocauit. Quid congruētius deo? Quid miraculo dignius oīum seculoq; q̄ decursam uitā resignasse? Completisq; hoīum temporibus tempora abiecisse ꝑpetua: archana mortis reuelasse. Sed hęc inenarrabilis ptās imago uirtutis maioris fuit: quę demonstrabat tantam uim habituram esse doctrinam suā ut gentes in orbe toto quę alienę a deo subiectę mortę fueruut cognitione ueri luis aiatę ad immortalitatis premia puenirent. Eos eī recte mortuos estimaueris: qui datorē uitę deū nesciētes atq; aias suas a cęlo in terram depimentes ī laqueos ęternę mortis incurrīt. Quę igiī cū faciebat in presens imagines erāt futuroq;: quę illesis affectisq; corporibus adhibeat ea spiritualiū figurā gerebant ut in presenti uirtutis nobis terrenę opa monstraret: et in futurū potestatē suę cęlestis maiestatis

surdos fecit audire

Mutos loqui

claudi ambulare

Leprosi mundauit

Mortuos suscitauit

al' adiecisse

ostenderet. Ergo sicut opera eius significantia in quoq; maioris potestatis habuerit. Ita etiã passio nõ simplex nec supuacua nec fortuita pcessit: sed ut illa quę fecit magnã uirtutem ac potestatẽ doctrinę eius significabãt: sicut ea quę passus ẽ odio futurã esse sapientiã nũtiabant. Aceti ei potus ac fellis cibus acerbitates et amaritudines i hac uita sectatoribus ueritatis pollicebatur. Et q̃q̃ passio ipa acerba & amara specimen nobis futuroꝝ tormẽtoꝝ dabat quę morãtibus nobis in hoc seculo uirtus ipa ꝓponit: tñ illiusmodi cibus & potus i os doctoris nri uẽiens pressurã nobis laboꝝ ac miseriarũ prebeat exemplum. Quę oia tollerari ac ꝓperi necesse est eos qui ueritatem sequunt: qm̃ ueritas ẽ acerba & inuisa oibus qui ueritatis exptes uitã suã in mortiferis uoluptatibus dedit. Nam corona spinea capiti eius imposita id declarabat fore ut diuinam sibi plebem de nocẽtibus congregaret. Corona eni dr̃ circũstans in orbe populus: nos autẽ qui ante cognitionẽ dei fuimus iniusti spinę. idest. mali & nocẽtes eramus ignorantes quid esset bonũ: et a iustitie notione atq; opibus alieni. Omnia scelere ac libidine polluebamus. Electi ergo ex diuinis assensibus scũm dei caput cingimus q̃a conuocati ab ipo & circũfusi undiq; ad eũ magr̃o et doctori deo assistimus: regemq; illũ mundi & oim uiuentium dñm coronamus. Quod uero ad crucem spectat magna i ea uis ac rõ est quã nũc conabor ostẽdere. Deus nãq; sicut supius exposui cũ statuisset hoiem liberare magr̃m uirtutis legauit in terrã qui et preceptis salutaribus formaret hoies ad innocentiã & opibus factisq; presentibus iustitię uiam panderet qua gradiens homo & doctorẽ suũ sequens ad uitã eternã peueniret. Licet igit̃ corporatus est & ueste carnis indutus ut hõi ad quẽ docendũ uenerat uirtutis et exempla et incitamẽta preberet. Sed cũ in oibus uitę offitiis iustitię specimen pbuisset ut doloris quoq; pacientiam mortis contemptũ q̃bus perfecta & consumata sit uirtus traderet hõi uenit in manus ipię nationis cum & uitare potuisset scia futuri quam gerebat: et repellere eadem uirtute qua mirabilia faciebat. Substinuit ergo cruciatus ac uerbera & spinas. Postremo etiã mortẽ suscipe non recusauit ut homo illo duce subactã et cathenatã mortem cũ suis terroribus triumpharet. Cur autẽ summus pr̃ id potissimũ genus mortis eligeret: quo afficiẽ sincret hęc rõ est. Dicat eni fortasse aliq̃s: Cur si deus fuit & mori necesse fuit non saltem aliquo honesto mortis genere affectus est? Cur potissimum cruce? Cur infami genere supplicii qd etiã hodie libero q̃uis nocenti uideat̃ indignum. Primũ q ꝓ is qui hũilis aduenerat: et hũilibus & infirmis opem ferret: et in omnibus spem salutis ostẽderet: eo genere afficiendus fuit quo

Acetum potus

Corona spinea

Crucis ratio

Cur mori in cruce elegit

hũiles & ínfirmi solent: ne quis esset oĩo qui eũ nõ posset ímitari. Deínde ut
íntegrũ corpus eíus seruarẽt quẽ díe tertio resurgere ab ínferis oportebat.
Nec hoc cuiq; ígnorandũ est qd ípse ante de sua passiõne pdicãs eciã id notũ
fecerit habere se potestatẽ cũ uellet deponẽdi spũm & resumẽdi. Suffixus
ítaq; cũ spũm spõte deponeret necessarĩũ Carnífices nõ putauerũt ossa eíus
suffringere sicut mos eoy ferebat: sed tantũmodo latus eíus perforauerunt.
sic íntegrũ corpus patibulo detractũ est: & sepulcro diligẽter ĩclusum. Quę
omnia idcirco facta sunt ne lęsum atq; dimínutum corpus ad resurgẽdum
ĩhabile redderetur. Illa quoq; pcipua fuit causa cur deus crucẽ maluerit qd
illa exaltari eũ fuit necesse et omnibus gentibus passionẽ dei notescere: nam
qm ís qui patibulo suspendit et conspicuus est omnibus et cęteris altior crux
potius electa est quę significaret illum tã conspicuũ tamq; sublimem futurũ
ut ad eum cognoscendum pariter & colẽdum cunctę nationes ex omí orbe
concurrerẽt. Deniq; nulla gens tã ínhumana est: nulla regio tã remota cui
aut passio eíus aut sublimitas maiestatis ígnata sit. Extẽdit ergo ín passiõe
manus suas orbẽq; dimensus est: ut íam tunc oñderet ab ortu solis usq; ad
occasum magnũ populũ ex oĩbus linguis & tribubus cõgregatũ sub alas
suas esse uẽturũ & signũ illud maximũ atq; sublime frõtibus suis susceptu-
rum: Cuius rei figuram íudei eciã nunc exibẽt cũ limína sua de cruore agni
notãt. deus enim pcussurus ęgiptios ut ab ea plaga ĩmunes faceret hebre-
os pceperat his ut candidum sine macula ĩmolarent ac signũ límínibus suis
de sanguíe eíus ĩponerẽt. Itaq; cũ ęgiptioy pmogẽita una nocte ínteríssent:
hebrei soli signo sanguínis tuti fuerẽt: non ḋa cruor pecudis tantã ín se uím
haberet ut hõibus saluti eẽt: sed ímago fuit rerum futurarum. Nam agnus
candidus sine macula xpus fuit. idest. ĩnocens & iustus et scũs q ab hisdem
íudeis ímolatus saluti est oĩbus q signís sanguis. idest. crucis. qua sanguíẽ
fudit sua ín fronte conspserunt. Frons enĩ summũ limen est hoĩs & lignum
sanguíe delibutũ crucis significatio ẽ. Deniq; ímolatio pecudis ab his ípis q
faciũt pasca noiatur quia passionis est figura quã deus
pscius futuroy tradidit per Moysen populo suo celebrandam: sed tñ figura
ualuit ín presenti ad depellendum pículum ut appareat q̃tum ueritas ípa
ualitura sit ad plebem dei pregendam ín extrema torius orbis necessitate.
Quomõ aũt uel ín qua plaga tuti hoĩes sint futuri q signũ hoc ueri et diuíní
sanguínis ín summo corpis sui notauerũt ín nouissimo libro docebo.

De potentia signi crucis: quante efficatie sit inuocatio nominis crucifixi Et qtu ad demonis timeat signum crucis

Non placet hec ro.

Ista melior ratio.

agnum

NVnt satis est de huius signi potentia q̃tum ualeat exponere quãto terrori sit dęmonibus hoc signũ: sciet qui uiderit quatenus adiurati per xpm de corpibus quę obsederint fugiant. Nam sicut ipe cũ inter hoies ageret: uniuersos dęmones uerbo fugabat: hoimq; mẽtes emotas et malis in ursibus furiatas i sensus pristinos reponebat. Ita nũc sectatores eosdem spũs inquinatos de hõibus & noie magri sui et signo passionis excludunt. Cuius rei nõ difficilis est pbatio: Nam cũ diis suis immolant si assistat aliquis signatã frontem gerens: sacra nullo mõ litant: nec responsa potest consultus reddere uates. Et hęc sepe cã precipua iustitiam persequẽdi malis regibus fuit. Cum ei qdam ministroꝝ nri sacrificãtibus dnis assisterẽt iposito frontibus signo deos illoꝝ fugauerunt: ne possent in uisceribus bestiarũ futura depingere. Quod cũ intelligerent aruspices instigãtibus hisdem demõibus qbus psacrant tõquerẽtes pphanos hoies sacris interrisse: adegerẽt pncipes suos i furore ut expugnarẽt dei templum: seq; uero sacrilegio contamiarẽt q̃ grauissimis psequentiũ poenis expiarẽt. Nec tamẽ ex hoc ipo tęci hoies intelligere possunt: aut hãc esse uerã religionẽ: cui ad uintendum tanta uis inest: aut illã falsam quę subsistere aut congredi non põt: sed aliũ hoc deos nõ metu uerũ odio facere q̃i qsq̃ possit odisse nisi eũ q aut noceat aut possit nocere: imo uero cõgruẽs maiestati fuit: ut eos quos oderãt pnibus pęnis afficerent potius q̃ fugerẽt. Sed qm̃ neq; accedere ad eos possunt in quibus cęlestem notã uiderint: nec his nocere quos signum immortale munierit tãq̃ inexpugnabilis murus lacessunt eos p hoies & manibus psequunt alienis quos, precto si esse confitentur uincimus. Necesse est hãc esse uerã religionẽ quę & rationẽ demonũ nouit: et astutiam intelligit: & uim retũdit: et eos spũalibus armis domitos ac subactos cedere sibi cogit. Si negant testimoniis poetarũ at philosophoꝝ refellent. Quod si eẽ & malos esse inficias: qd supest nisi ut alios eẽ dicãt deos: alios dęmoes? Exponãt igit nobis drãm generis utriusq; ut sciamus quid colendum: qd exetrãdum sit. Habeãt ne inter se aliquod consortiũ: aut uero inimici sunt. Si sunt aliqua necessitudie copulati: quãts eos disternemus? aut quo utriusq; generis honorẽ cultũq; miscebimus? Si autem sunt inimici: aut dęmones deos non timent: aut dii dęmones fugare non possunt. Ecce aliqs instinctu dęmonis pcitus demẽtit efferitur insanit. Ducamus istũ in Iouis optimi maximi templum: uel quia sanare hoies Iupiter nesit in Esculapii uel Apollinis fanum iubeat utriuslibet sacerdos dei sui noie ut nocẽs ille spũs excedat ex hoie: nullo id pacto fieri põt. Quę igit deoꝝ uis ẽ: si subiectos sibi dęmones nõ habent. At uero

idem dęmones adiurati per nomẽ ueri dei ꝓtinus fugiũt. Quę ratio est ut xp̃m timeãt: Iouem aũt nõ timeãt: nisi q̃ idem sunt dęmoẽs quos uulgus deos esse opinatur. Demq̃ si constituat ĩ medio & is quẽ constat incursum dęmoĩs perpeti et delphici apollinis uates: eodem mõ dei nomẽ horrebũt: et tam celeriter excedet de suo uate Apollo: q̃ ex hoĩe spũs demonicus: & adiurato fugatoq̃ deo suo uates ĩ ꝑpetuum conticescet. Ergo idem sunt dęmones quos fatenẽ execrandos esse iidem dii quibus supplicant. Si nobis credendum eẽ nõ putant: credant Humero q̃ summũ illũ Iouem dęmõibus aggregauit: sed & aliis poetis ac philosophis qui eosdem mõ dęmonas mõ deos nuncupant: quoꝝ alterũ uerũ alterũ falsum est. Illi enĩ neq̃ssimi spũs ubi adiurãtur: ibi se dęmonas confitenẽ. Vbi colunẽ: ibi se deos mẽtiunẽ: ut errores hõibus ĩmittant & auocent a dei ueri notione: per quã solã põt mors ęterna uitari. Idem sunt qui deiciendi hoĩs cã uarios sibi cultus peruersa religione condiderũt: mentitis tñ assuptisq̃ nõibus ut fallerẽt. Nam quia diuinitatem per se ipos affectare nõ poterant asciuerĩt sibi noia potẽtium regũ sub quoꝝ titulis honores sibi deoꝝ uendicarẽt. Qui error discuti põt & in lucem ueritatis ꝓtrahi. Nam si q̃s studet altius inq̃rere congreget eas q̃bus pina ẽ uere ab inferis aĩas: Euocent Iouem Neptunum Vulcanũ Mercuriũ Apollinẽ p̃remq̃ oĩm Saturnũ. Respondebunt ab inferis oĩes: et interrogati loquẽtur: et de se & de deo fatebunẽ. Post hęc euocent xp̃m: non aderit nõ apparebit: q̃a non amplius q̃ biduo apud inferos fuit. Quid hac ꝓbatione certius ꝓferri põt? Ego uero non dubito quin ad ueritatem Trismegistus hãc aliqua rõe peruenerit: qui de deo patre omnia & de filio loquutus est multa quę diuinis continentur archanis.

De uera & singulari religione & unde durat religio ut secundum Cicronem ut alios

Ca. xxxviii.

QVod cũ ita se habeant ut ostendimus apparet nullã aliam spem uitę hõĩ esse ꝓpositam: nisi ut abiectis uanitatibus & errore miserabili deũ cognoscat et deo seruiat: nisi huic tempali renũciet uitę: ac se rudimẽtis iusticię ad cultũ religioĩs instituat. Hac ei conditione gignimur: ut generati nos deo iusta & debita obsequia prebeamus: hunc solum nouerimus hunc seq̃mur. Hoc uinculo pietatis obstricti deo et religati sumus: unde ipa religio nomẽ accepit: non ut Cicero interpratus est a relegãdo: qui ĩ libro de natura deoꝝ secũdo dicit ita. Non enĩ philosophi solum: uerũ etiã maiores nostri supstitionẽ a religione sepauerũt. Nam qui totos dies pcabantur & imolabant ut sui sibi filii superstites essent: supstitiosi sunt appellati. Qui aũt

Religio vñ n̄ sup̄stit

Cicero

Sup̄stitio qmd sit

omia que ad cultū deorū pinerent retractarent & tanq relegerent hi dicti
sunt religiosi ex relegendo: tanq ex eligēdo & eligendo eligentes et ex di-
ligendo diligentes: et ex intelligendo intelligentes. His ei omibus inest uis
legendi eadem quę in religioso ita factū est in supstitioso a religioso: alterum
uitii nomē: alterū laudis. Hęc interpratio q inepta sit ex re ipa licet noscere. Dampnat Cicronis interpn.
Nam si in hisdem diis colendis: et religio & superstitio uersatur exigua uel
potius nulla distantia est. Quid eni mihi affert causę cur precari pro salute
filioꝝ semel religiosi & iidem decies facere superstitiosi esse hoīs arbitretur.
Si eni semel facere optimū est: qto magis sepius. Si hora pma: ergo et tota
die. Si una hostia placabilis: placabiliores utiq; hostię plurime qa multi-
pro plicata obsequia demerētur potius q offendūt. Non ei nobis odiosi uidentur
hi famuli qui assidui ac frequētes ad obsequiū fuerint: sed magis cari. Cur
igitur sit in culpa: et nomen reprehensibile accipiat: qui aut filios suos magis
diligit: aut deos satis honorat: laudetur aut qui minus. Quod argumentum
etiam econtrario ualet. Si ei totos dies precari: et imolare ominis est: ergo
et semel. Si supstites filios subinde optare uitiosum est: Supstitiosus est igitur
ille qui raro id optauerit. Aut cur uitii nomen sit ex eo tractum quo nihil
honestius: nihil iustius optari potest. Nam q ait religiosos a religendo ap-
pellatos qui retractent ea diligenter quę ad cultū deorū pertineant: cur illi
qui hoc sepe in die faciūt religiosoꝝ nomen amictant cū multo utiq; diligē-
tius ex assiduitate ipa religant ea qbus dii colunt: quid ergo est. Nimirū
religio ueri cultus: superstitio falsi. Et oio quid colas interest aut qd pceris:
Sed qa religiosos deoꝝ cultores se putant cū sint superstitiosi: nec religionē
possunt a supstitione discernere nec significatiam noim expmere. Diximus
nomē religiois a uinculo pietatis ee deductū: q hoiem sibi deus relegaue-
rit & pietate constrinxerit: quia nos seruire ei ut domino et obsequi ut pri
necesse est. Eo melius ergo id nomē Lucretius interpratus est: qui ait reli- Lucretius de Religione disp
gionum se nodos soluere. Supstitiosi aut uocātur: non qui filios superstites
optant. Omes ei optamus: sed aut hi supstitem memoriam defūctoꝝ colūt: qui
aut qui parentibus suis superstitibus colebāt imagines eoꝝ domi tanq deos = optima diffinitio supstitionis
penates. Nam qui nouos sibi ritus assumebant ut in deoꝝ uicem mortuos contra Cicronem:
honorarēt quos ex hoibus i cęlū receptos putabāt: hos supstitiosos uoca- = Item et Religionis.
bāt. Eos uero q publicos et antiquos deos colerēt religiosos noiabāt. Vnde
Virgilius: una supstitio ueterūq; ignara deoꝝ. Sed cū ueteres quoq; deos Virgilius.
ueiamus eodē mō consecratos ee post obitū: Supstitiosi ergo q multos ac
falsos deos colūt. Nos aut unū deū religiosi q uni et uero deo supplicamus.

De unitate pris & filij ut liqueat quo unus dei possint esse cultores qui duos colunt alterus prem alterus filium : prem quoque mortalem filium mortale de quo superius dictum est.

Ca. xxix.

FOrtasse querat aliquis quo cum deū nos unū colere dicamus duos tamē asseueremus deū patrem : et deū filiū : que asseuerario plerosq; in maximū impegit errorem. Quibus cū ꝓbabilia uideant esse que dicimus in hoc uno laborare nos arbitrantur qd & alterū et mortalem deū fatemur. De mortalitate iā diximus : nunc de unitate doceamus. Cum dicimus deū prem : et deū filiū : non diuersum dicimus. nec utrūq; secernimus : qa nec pr sine filio eē pōt : nec filius a pre secerni : siqdem nec pater sine filio nūcupari : nec filius pōt sine pre generari. Cū igitur & pater filiū faciat : et filius prem : una utriq; mens : unus spūs : una suba est : sed ille qi exuberans fons est : hic tanq; defluens ex eo riuus : ille tanq; sol : hic tanq; radius ex sole porrectus : q qm summo pri et fidelis & carus est : nō separatur sicut nec riuus a fonte : nec radius a sole : qa & aqua fontis in riuo est : et solis lumē in radio : eque neq; uox ab ore seiungi : nec uirtus aut manus a corpe diuelli pōt. Cur igitur a propheris idem manus dei & uirtus et sermo dicatur : utq; nulla diseretio est : quia aut lingua sermois ministra & manus in qua est uirtus indiuiduē sunt corpis portiones : ꝓpriore exemplo uti liber. Cum qs habet filiū quē unice diligit qui tñ sit in domo & manu pris : licet ei nomen dni potestatēq; concedit : ciuili tñ iure et domus una et unus dns noiatur. Sic hic mūdus una dei domus et filius & pater qui unanimes ieolunt mundū deus unus : quia et unus est tanq; duo : et duo tanq; unus. Neq; id mirū eū & filius sit in pre : quia pater diligit filiū : et pr in filio : qui uoluntati pris fideliter paret : nec unq; faciat aut fecerit nisi qd pater aut uoluit aut iussit. Demq; unū deū esse tam prem q; filiū : Isaias i illo exēplo quod supius posuimus ostendit cū diceret : Adorabūt te : et pcabuntur qm in te deus est : et non est alius deus preter te. Et alio loco similiter ait. Sic dicit dns deus rex israhel : et qerit eū deus eternus : ego pmus et ego nouissimus : et preter me nemo est deus.

Ysaias

Cum duas personas ꝓposuisset dei regis. idest. xpi : et dei pris qui eū post passionē ab inferis excitauit sicut ostēdisse dicimus Osee ꝓphetam : qui ait. Et de manu inferoꝝ eruā eum. tñ aduträq; personā referens intulit et pter me non est deus : cū posset dicere preter nos. sed fas nō erat plurali numero separationē tāte necessitudinis fieri. Vnus ē ei solus liber deus summus carēs origine quia ipse est origo rerū : et in eo est simul & filius et oia continētur. Quapropter cū mens & uolūtas alterius in altero sit : uel potius in utroq;

Osee.

una: merito unus deus uterq; appellatur: quia q̃quid est ín patre ad filiũ transfluit: et quicq̃d est ín filio a pr̃e descendit. Non põt igit̃ ille summus ac singularis deus nisi per filiũ coli: qui sol ũ pr̃em se colere putat. sicut filiũ nõ colit ita nc pr̃em q̃dem colit. Qui autem filiũ suscipit: et nomen eius gerit: is uere cum filio simul et pr̃em colit: qm̃ legatus et nuntius & sacerdos summi patris ẽ filius. Hic templi maximi ianua est. Hic lucis uia: hic dux salutis: hic hostium uitę.

De hereticis quas nõ modo ꝓhete sed & xpus & apostoli predixerunt emergurasi esse uitandas: Et q̃ illa sola catholica ẽ ũ uera in qua ẽ confessio & medicina peccatorũ per penitentiam & fidei sacramenta

Ca. xxx.

Sed qm̃ multę hereses exiterunt & ínstínctibus dęmonũ populus dei scissus est: determínãda est nobis breuiter ueritas: ac ín suo, ꝑpo domicilio collocãda ut si quis aquã uitę cupit haurire non ad detritos lacus deferatur: qui non habent uenã: sed uberrimũ dei fontem noueric: quo irrigatus perenni luce potiatur. Ante oia scire nos cõuenit: et ipm et legatos eius ꝑdixisse q̃ plurimę sectę et hęreses hẽrent existere quę concordiam sancti corpis rũperẽt. ac monuisse ut summa prudentia cauerenus: neqn̄ ín laqueos & fraudes illius aduersarii nostri cũ quo luctari nos deus uoluit incideremus: tamen dedisse certa mandata quę ín perpetuum custodire debẽmus. Quoꝝ plerique imitatores deserto itinere cęlesti uias sibi deuias p̃ amfractus & precipitia condiderẽt: per quę partẽ plebis incautã et simplicem ad tenebras mortẽq̃ deducerẽt. Quod quatenus accidat exponã. Fuerũt q̃dam nr̃oꝝ uel mínus stabilita fide: uel mínus docti: uel mínus cauti: q̃ discidiũ facerẽt unitatis: et ecclesiam dissiparent. Sed hi quoꝝ fides lubrica fuit: cum deũ nosse se & colere simularent augẽdis opibus et honori studentes affectabãt maximũ sacerdociũ & a potioribus uicti cadere se cũ suffragatoribus suis maluerẽt: q̃ eos facere ꝑpositos q̃bus concupiscant ipi ante ꝑponi. Quidam uero non satis cęlestibus lr̃is eruditi: cũ ueritatis accusatoribus rn̄dere non possent: obiciẽtes ul ipossible uel icõgruẽs eẽ ut deus ĩ uterũ mulieris ĩcludereẽ: nec cęlestem illam maiestatem ad tantã ínfirmitatem potuisse deduci ut hõibus cõtemptui: derisui: contumelię: et ludibrio eẽt. Postremo etiam cruciamẽta perferret: atq̃ execrabili patibulo figeretur. Quę oia cum neq; íngẽnio nec doctrína defendere ac refutare possent. Nec enĩ uim rõemq̃ penitus pudebant: deprauati sunt ab itinere recto & cęlestes lr̃as corruperẽt ut nouã sibi doctrínam sine ulla radice ac stabilitate cõponerent. Non nulli aũt falsoꝝ prophetarum uaticínio illecti: de q̃bus & ueri ꝓphetę et ipe predixerant

pr̃mo pũ hr̃sim: causse.

excideřt a doctrína dei & ttaditione uerā reliquerřt. Sed illi oēs dęmōicis fraudibus irretiri: quas, pspicere & caucre debuerant: dúúmum nomen & cultū per īprudentiam pdiderūt. Cum enī Friges: aut Nouatiani: aut Valentiniani: aut Marciomitę: aut Antropiani: aut Arriani: scu quilibet alii noiantur: xpiani esse desierūt hi: qui xpi noīe amisso: humana et externa uocabula índuerūt. Sola igitī catholica ecclesia est: quę uerū cultū retinet. Hic est fons ueritatis. Hoc est domicilīū fidei. Hoc templum dei: quo si quis non íntrauerit: uel a quo si qs exíuerit: a spe uitę ac salutis alienus est. Nemínem sibi oportet pertinaci concertatione blandiri. Agitur enī de uía & salute: cui nisi caute et diligenter consulatur: amissa & extincta erit. Sed trī quia singuli quiq; cetus hereticoz se potissimū xpianos et suā esse catholicā ecclesiam putant: sciendum est illam esse uerā ín qua est religio: confessio: et poenitētia: quę peccata & uulnera ąbus est subiecta imbecillitas carnis salubriter curat. Hęc ínterim paucis admonēdi gra retuli: ne quis errorem fugere cupiens: maiori implicetur errore: dū penetrale ueritatis ignorat. Postea pleníus & uerius contra oēs mendatioz sectas, pprio separoq; ope pugnabimus. Sequitur ut quomā satis de religiōe uera et sapiētia loquuti sumus: ín proximo libro de iustitia disseramus.

= Friges
= Nouatiani
= Valentiniani
= Marciomite.
= Antropiani
= Arriani
hēnt

Catholica et a que sit.

Lactantij firmiani de iustitia liber quintus incipit feliciter

Quod impium & impium estante damnat uel persona uel causam q̄ dementiu eius cognosce. Et quare sapientia uinculata ir religioni & quare sapientia huius mundi tras sacrās esse contempnent. Et q eloquentia seruit seculo & plerumq; ut ut amplius diuitiis induistria impugnat ueritate. Que fere semper idoneis assertoribus indiuer. Capitulū primū

PON est apud me dubiū Constantine Impator maxime: quín hoc opus nīm quo singularis ille rerū conditor & huius ímensi opis rector asseritur. Si quis attigerit ex istis ínepte religionis: ut sunt nimia supstitione īpientes ínsectetur etiam maledictis: ut uix lecto fortasse pncipio affligat, piciat execreť: seq; īexpiabili scelere cōtamīari atq; astrīgi putat: si hęc aut legat patienter aut audiat. Ab hoc tamē si fieri potest humāitatis íure postulamus: ut nō pus damnet q̄ uniuersa cognouerit. Nam si sacrilegis & proditoribus & ueneficis potestas defēdēdi sui datur: nec predānari q̄q̄ ímcognita cā licet. nō íniuste petere uidemur. ut si quis erit ille qui inciderit ín hęc. si leget plegat. si audiet sníam differat ín

extremũ.sed noui hoĩm ptinatiã: nunq̃ ĩpetrabimus. Timent eĩ ne a nobis reuicti manus dare aliqñ clamãte ipa ueritate coganẽ. Obstrepũt igitur et ĩtercidunt ne audiant: et oculos suos opprimunt: ne lumen uideant quod offerimus. Quo plane ipi diffidentiam suę pdite ratiois ostendunt: cũ neq; cognoscere: neq; congredi audent: qa sciunt se facile supari. Et ideco discep-tatione sublata pellitur e medio sapia ui geritur ut ait Ennius. Et qa studẽt dãnare tanq̃ nocẽtes quos utiq; sciunt ĩnocentes: constare de ipa ĩnocentia nolunt: q̃i non maior ĩnqtas sit ꝓbatam ĩnocentiam dãnasse q̃ ĩnauditam. Sed ut dixi uerẽtur: ne si audierint: dãnare non possint. Et ideo culcores dei summi: hoc est iustos hoies torquẽt: interficiũc: exterminãc: nec causas odioꝝ ipi reddere possunc: q tã uehementer oderũt: qa ipi errãc: irascunt̃ bis qui uiam uerã sequũtur: et cum corrigere se possint: errores suos insup crudelibus factis coaceruãt: innocentiũ cruore maculantur: et dicatas deo mẽtes euisceratis corpibus detorquẽt. cũ talibus nũc cõgredi ec disputare contẽdimus. Hos ad ueritatẽ ab inepta persuasione traducere: q sanguiẽm facilius hauserũt q̃ uerba iustoꝝ. Quid igit̃ opam ne perdemus minime. Nam si lucrari hos a morte ad quã concitatissime tendũc nõ potuerimus: si ab illo itinere de morte ad uitã lucẽq; reuocare: qm̃ ipi saluti suę repugnãt: nostros tñ confirmabimus quoꝝ nõ est stabilis ac solidis radicibus fidata et fixa sñia. Nutant enĩ plurimi & maxie qui lrarũ aliquid attigerũt. Nam et in hoc philosophi et oratores et poete pnitiosi sunt: q incautos aios facile irritire possunt suauitate sermois et carminũ dulci modulatione currentiũ. Ob eãq; cãm uolui sapiam cũ religione conĩũgere: neqd studiosis illa ianis doctrina possit officere: ut iam scia lrarũ non mõ nihil noceat religiõi atq; iustitię: sed etiam ꝓsit q̃plurimũ: si is q eas didicerit sit uirtutibus instruc-tior & ueritate sapientior. Preterea etiam si nulli alii: nobis certe ꝓderit. delectabit se conscia: gaudebit mens se in ueritatis luce uersari: qd̃ est aię pabulũ incredibili quadam iocũditate perfusum. Verũ non est desperãdũ. fortasse: nõ canimus surdis. Nec eĩ tam in malo statu res est: ut desint sanę mentes q̃bus & ueritas placeat: et monstratũ sibi rectum iter & uideant et sequant̃. Circũlniatur mõ poculũ celestis sapię melle. ut possint ab impru-dentibus amara remedia sine offensione potari. dum illiciens ꝑma dulcedo acerbitatẽ saporis asperi sub ꝑtextu suauitatis occultat. Nam hęc in ꝑmis causa ẽ: cur apud sapientes et doctos et ꝑncipes huius seculi scꝑtura sancta fide careat: q ꝓphetę cõi ac simplici sermõe ut ad populũ sunt locuti. Con-temnũtur itaq; ab his qui nihil audire uel legere nisi expolitũ ac disertum

uolũt. Nec qcq̃ herere animis eorꝫ pōt: nisi q̃ aures blandiori sono mulcet. Illa uero qnę sordida uidentur amilia: inepta: uulgaria existimantur. Adeo nihil uerum putant nisi qd̃ auditu suaue est. nihil credibile est nisi qd̃ potest incutere uoluptatē: nemo rē ueritate ponderat sed ornatu. Nō ergo credūt diuinis qa fico carent. sed ne illis q̃dem qui eas inter ptant: quia sunt & ipi aut oio rudes: aut certe parū docti. Nam ut plene sint eloquentes pertraho cōtingit. cuius rei cā ī apto est. Eloquēria ei seculo seruit: populose iactare: et in rebus malis placere gestit. Siq̃dem ueritatē sepius expugnare conat̃: ut uim suā mōstret. Opes expetit: honores cōcupiscit: summū denicq; gradū dignitatis exposcit. Ergo hęc q̃ humilia despicit: archana tanq̃ contraria sibi fugit. quippe qui publico gaudeat: et multitudinem celebritatēq; desideret. Eo fit: ut sapia et ueritas idoneis pcombus indigeat. Et si q̃ forte lratorū se ad eā contulerūt: defensioni eius non suffecerunt. Ex his qui mihi noti sunt Minucius foelix nō ignobilis iter causiticos loci fuit: huius liber cui Octauio titulus ē declararat: q̃ idoneus ueritatis assertor esse potuisset: si se totū ad id studiū contulisset. Septimus quoq; Tertulianus fuit omni genere lrarū pitus: sed ī eloquēdo parū facilis: & minus comptus: & multum obscurus fuit. Ergo ne hic q̃dem satis celebritatis meuit. Vnus igit̃ pcipuus et clarus extitit Cipanus: q̃ magnā sibi gloriā ex artis oratorie pfessiōe quesierat: et admodum multa conspsit in suo genere miranda. Erat ei ingenio facili: copioso: suaui. et quę sermōis maxia ē uirtus apto: ut discernere nequeas: utrū ne ornatior in loquēdo: an facilior in explicando: an potentior in p suadendo quisq̃ fuerit. Hic tñ placere ultra uerba sacramentū ignorāntibus non pōt: qm̄ mistica sunt quę locutus est. et ad id ppata ut a solis fidelibus audiātur. Denicq; a doctis huius seculi quibus forte spta eius innotuerūt derideri solet. Audiui ego quēdam hoiem disertū sane: qui eū imutata una lra coprianū uocaret q̃i qui elegans ingeniū: et melioribus rebus aptū ad amiles fabulas contulisset: q̃ si accidit hoc ei: cuius eloquēria nō insuauis ē: quid tandem putemus accidere illis: quorꝫ sermo ieiunus est et ingratus. q̃ neq; uim persuadendi: neq; subtilitatem argumētandi. neq; ullam prorsus acerbitatem ad reuincendum habere potuerunt. Quod ex defectu doctorum data est temerariis hominibus audacia impugnandi ueritatem ignotam & hoc probat exemplo duorum phorum quorum uiderat ī Bithinia

De eloquentia b' sect.

Minutius

Tertullianus pu' s melegn do pny facili

De cipriani laude

Ca. rr.

ERgo qa defuerit apud nros idonei peritiq; doctores: q̃ uehementer: qui acriter errores publicos redarguerent: qui cām oēm ueritatis ornate copieseq; defenderēt: puocauit quosdā hęc ipa penuria: ut auderēt

scribere contra ignotã sibi ueritatem. Omitto eos qui ꝓ oribus eã tẽporibus
ne quicq̃ lacessierũt. Ego cum ín Bithinia lras oratorias accitus docerem:
contigisset q̃ eodem tpe ut dei tẽplum euerteret̃. duo exiterunt ibidem qui
tacenti atq; abiectę ueritati nescio utrũ supbius an importunius ínsultarẽt.
quoꝝ alter antistitẽ se philosophię pfitebat̃. uerũ ita uitiosus: ut continẽtię
magr̃ nõ mínus auaritia q̃ libidínibus arderet. ín uictu tam sumptuosus:
ut ín scola uirtutis assertor: parsimonie paupertatisq; laudator: ín palatio
peius cenaret q̃ domi. tamen uitia sua capillis & pallio: et qd maximum est
uelamẽtum diuitiis pretegebat. quas ut augeret ad amicitias iudicũ miro
ambitu penetrabat. eosq; sibi repente auctoritate falsi noĩs obligabat: non
modo ut eoꝝ sententiam uenderet: uerũ etiã ut confines suos quos ędibus
agrisq; pellebat a suo repetendo hac potẽtia retardabat. Hic uero qui suas
disputatioẽs moribus destruebat: uel mores suos disputationibus argue-
bat: ipse aduersus se grauis censor & accusator acerrimus: eodem ipso tpe
quo iustus populus nefarie lacerabat̃. tres libros euomuit contra religionẽ
nomẽq; xpianum. pfessus aĩoĩa philosophi officiũ esse: erroribus hoĩum
subuenire. atq; illos ad ueram uiam reuocare. idest. ad cultus deoꝝ: quorũ
numíne ac maiestate: ut ille dicebat: mũdus gubernaret̃. nec pati homínes
impios quorũdam fraudibus illici: ne simplicitas eoꝝ predę ac pabulo sit
hõibus astutis. Itaq; se suscepisse hoc munus philosophia dignũ: ut preferret
non uidentibus lumẽ sapię. non mõ ut susceptis deoꝝ cultibus resanescant:
sed etiam ut ptínaci obstinatione deposita corpis cruciamẽta deuitent. nec
seuas mẽbroꝝ laceratioẽs frustra pperi uelint. Vt autẽ appareret cuius rei
gr̃a opus illud elaborasset: effusus ín ꝓncipum laudes: quoꝝ pietas et pru-
dentia ut q̃dem ipe dicebat: tum ín cęteris rebus humanis: tũ precipue ín
defendendis deoꝝ religionibus claruisset. consultum esse tãdem rebus: ut
cohibita impia & anili supstitione: uniuersi hoĩes legitimis sacris uacarẽt:
ac ꝓpicios sibi deos expirent̃. Vbi aũt religionis eius contra quã porabat
ínfirmare uoluit rõem: ínepius: uanus: ridiculus apparuit. qa grauis ille
consultor utilitatis alienę: nõ mõ quid oppugnaret: sed etiam qd loquerẽt̃
nesciebat. Nam si qui nr̃oꝝ affuerũt q̃uis tpis gr̃a cõticerent: aĩo tñ derisere.
ut po te cũ uiderent hoĩem pfitentẽ se illuminaturũ alios: cũ ipe cęcus eẽt.
reducturũ alios ab errore: cũ ipse ignoraret ubi pedes suos poneret. eru-
diturũ alios ad ueritatẽ: cuius nec sintillam unã uidisset aliq̃n. quippe cum
sapię pfessor profligare sapiam nitereẽt̃. Omẽs tamen id arguebant q; illo
potissimum tempore id opis esset aggressus: quo furebat odiosa credulitas.

Lactantius in bithynia dom

Domitie max uelamẽtũ uitioꝝ

Tres libri cõtra christianã religionẽ

O philosophum adulatorem ac tpi seruientem. Verũ hic pro sua ínanitate cõtemptus est. qui & grãm quam sperauit non est adeptus. et gloria quam captauit ín culpam reprehensionem q; conuersa est. Alius eãdem materiam mordacius scripsit. qui erat tũc e numero iudicum. et qui autor in primis faciendę ,psecuciois fuit. quo scelere non contentus: eidem scriptis eos quos afflixerat ínsecutus est. Composuit enim libellos duos non cõtra xpianos. ne ínimice ínsectari uideretur. sed ad christianos ut hũane et benigne consulere putaret. ín quibus ita falsitatem scripture sacre arguere conatus est tanquam sibi esset tota contraria. Nam quedã capita quę repugnare sibi uidebantur exposuit. adeo multa: adeo íntima enumerans: ut aliquãdo ex eadem disciplína fuisse uideatur. Quod si fuit: quis eũ demosthenes poterit ab ímpietate defendere: cui religionis fuerat assensus & fidei: cuius nomen índuerat & sacramẽti qd acceperat ,pditor factus: nisi forte casu ín manus eius diuinę lrę ínciderũt? Quę igitur temeritas erit id audere dissoluere: quod illi nemo iterptatus ẽ bene. q; aut nihil didicit: aut nihil íntellexit? Tantum enim abest a diuinis lris repugnãcia: quãtum ille abfuit a ueritate & fide precipue tamẽ paulũ petrũq; lacerauit. ceterosq; discipulos tanq; fallacię seminatores: quos eosdem tam rudes & ídoctos fuisse testatus est. Nam quosdam eoy piscatorio officio questũ fecisse: quasi egre ferret q; illam rem non Aristophanes aliquis aut aristarcus cõmẽtatus est. Quid a discipulis christi uoluntas mentiendi abfuit. qui uitam ueneerabat contraria uicissim. Et quid respondendum fuit blasfemie eoy q. pcpm magũ effuisse mentiri fuit. Et sibi ipsi contraria docuerunt

Cap. iiii.

ABfuit ergo ab his fingẽdi uoluntas & astucia. quoniã rudes fuerũt. Aut quis possit ídoctus apta ínter se et coherẽtia fingere: cũ philosophorum doctissimi Plato et Aristoteles & Epycurus et Zenon ipi sibi repugnãtia & contraria dixerit? Hęc est ei mendatioy natura ut coherere non possint. Illoy aũt traditio quia uera est quadrat ubiq; ac tota sibi consentit: et ideo persuadet qa constanti rõe suffulta est. Non igitur questus et cõmodi grã religionẽ istam cõmentati sunt. q̃ppe qui & pceptis: et ipa re eã uitam secuti sunt: quę et uoluptatibus caret: et omnia quę habẽtur ín bonis spernit. et qui nõ tantũ mortẽ pro fide subierint: sed etiã morituros eẽ se et scierint & pdixerint. et postea uniuersos q eoy disciplinã secuti eẽnt acerba et nefanda passuros. Ipm autẽ xpm affirmauit a iudeis fugatum: collecta nongẽtoy hoim manu latrocinia fecisse. Quis tantę auctoritati audeat repugnare? Credamus hoc plane. nam fortasse illi hoc ín somniis Appollo

aliquis nuntiauit. Tot semp latrones pierĕt et quotidie pereũt. utiq; multos et ipe dãnasti. Quis eorũ post crucẽ suã non dicam deus: sed hõ appellatus est? Verũ tu forsitan ex eo credidisti: quia uos homicidã martẽ cõsecrastis ut deũ. quod tamẽ non fecissetis: si illum ariopagitę ĩ crucem substulissent. Item cũ facta eius mirabilia destrueret: nec tamẽ negaret: uoluit ostẽdere apollinẽ uel paria uel eciam maiora fecisse. Mirũ q̃ apulegium p̃termisit: cuius solẽt & multa et mira mẽorari. Cur igit̃ o deliz̃ caput: nemo apollinem ꝓ deo colit. nisi forte tu solus: illo scilicet deo dignus: cũ quo te in sempiternũ uerus deus puniet? Si magus christus q̃a mirabilia fecit: picior utiq; apuleius qui ut describis cũ domicianus eum punire uellet: repente ĩ iudicio nõ comparuit. q̃ ille qui comp̃hensus est: et cruci affixus. At enim ex hoc ipso fortasse ĩsolenciam ip̃ius uoluit arguere q̃ deũ se constitueret: ut ille uerecũdior fuisse uideat̃: qui cũ maiora faceret ut hic putat: tamen id sibi non arrogauerit. Omitto nunc ip̃a opera compare. quia in secundo & in supiori libro de fraude ac p̃stigiis artis magice dixi. Nego esse quẽq̃ qui non optet ĩ primis id sibi post mortẽ cõtigere: qd̃ eciam reges maximi cõcupiscũt. Cur enĩ sibi hoies sepulcra magnifica: cur statuas cur imagies comparãt. cur aliquibus factis p̃claris: aut eciã morte ꝓ ciuibus suscepta: studẽt opiniones hominum ꝓmoueri? Cur deniq; igenii tui monumẽtum hoc detestabili stulticia tãq̃ ceno edificatũ constituere uoluisti: nisi q̃ ĩmortalitatem de memoria nominis speras? Stultũ est igit̃ id putare apulegiũ noluisse: quo optaret utiq; si posset: quia nemo est qui ĩmortalitatem recuset et maxĩe cũ eũ dicas & adoratũ esse. a quibusdam sicut deum: & simulacz̃ eius sub herculis alexiaci noĩe constitutũ ab effesiis eciã nunc honorari nõ potuit: ergo post mortẽ deus credi: quia & hoĩem & magum fuisse cõstabat. et ideo aliení noĩs titulo affectauit diuinitatem: quia suo nec poterat nec audebat. Noster uerõ & poterat deus credi: quia magus non fuit. & creditus est: quia uerus fuit. Non ĩquit hoc dico idcirco Apolloniũ non bẽri deũ: q̃a noluerit: sed ut appareat nos sapientiores eẽ q̃ mirabilibus factis non statim fidem diuinitatis adiũximus: q̃ uos qui ob exigua portẽta deũ credidistis. Non est mirũ si tu qui a dei sapia longe remotus es mhil ꝓrsus intelligis eoz̃ quę legisti: cũ iudei q̃ a p̃ncipio ꝓphetas lectitauerãt: q̃busq; sacmentũ dei fuerat obsignatũ: tñ quid legerĩt ignorauerĩt. Disce igit̃ si quid tibi cordis est: non idcirco a nobis deũ creditũ xp̃m: q̃a mirabilia fecit: sed q̃a uidimus ĩ eo facta eẽ oia: quę nobis annũciata sunt uaticinio ꝓphetarũ. fecit mirabilia: magũ putassemus ut et uos nũcuqatis. et iudei tũc putaue-

runt: si non illa facturũ xp̃m, pphetę oẽs uno spũ predicarent. Itaq; deum credimus: non magis ex factis operibusq; mirandis: q̃ ex illa ipsa cruce quam uos sicut canes lãbitis: qm̃ simul & illa predicta est. Non igitur suo testimonio. Cui enim de se dicẽri credi potest. sed pphetarꝝ testimonio: qui omnia que fecit ac passus est multo ante cecinerũt. fidem diuinitatis accepit qd̃ neq; appollineo neq; apulegio: neq; cuiq̃ magorꝝ potuit: aut potest: alteri cõtingere. Cum igitur talia ignorantię suę deliramenta fudisset: cum ueritatem penitus excidere cõmixus esset: ausus est libros suos nefarios ac dei hostes ãnotare. O cecum pectus: o mẽtem cimeriis ut aiunt tenebris acorem: discipulus hic fortasse anaxagorę fuerit: cui niues atramẽtum fuerunt. Atq; eadem cecitas est & uero falsitatis & mẽdacio ueritatis nomen imponere. Videlicet homo subdolus uoluit lupum sub ouis pelle celare: ut fallaci titulo posset irretire lectorem: uerꝝ est inscitia hoc nõ malicia feceris quã tandem nobis attulisti ueritatem: nisi qd̃ assertor deorꝝ eosipõs ad ultimũ pdidisti: psecutus enim summi dei laudes: quem regem: quem maximum: quem opificem rerꝝ: quem fontem bonorꝝ: quem parẽtem omnium: quem factorem. altioremq; uiuentium confessus es: ademisti Ioui tuo regnũ Eũq; summa potestate depulsum: in mistrorꝝ numerꝝ redegisti. Epilogus itaq; tuus arguit stulticię: uanitatis: erroris. Affirmãs deos esse & illos tamen subicis & mãcipas ei deo cuius religionẽ conaris euertere.

Quare hoc opus inceptum sit: & contra quos & ad quid prosit

Ca. IIII

H

Si ergo de quibus dixi cum pfite me ac docente sacrilegas suas lras explicassent: & illorꝝ supba impietate stimulatus: & ueritatis ipius cõsciẽcia: & ut ego arbitror suscepi hoc munus. ut omibus ingemi mei uiribus accusatores iusticię refutarem: non ut contra hos scribẽrẽ qui paucis obteri poterãt: sed ut omẽs qui ubiq; idem operis efficiũt aut effecerũt uno simul impetu, pflígarem. Nõ dubito enim quin & alii plurimi: & multis in locis: & nõ mõ grecis sed etiam latinis lris: monumẽtũ iusticię suę struxerunt. quibus singlis qm̃ rndere non poteram: sic agendã mihi hãc causam putaui: ut etiam priores cum omibus suis scriptis puerterẽ: & futuris omnem facultatem scribendi aut respõdendi amputarem. pbeant modo aures: Efficiam, pfecto: ut quicũq; ista cõgnouerit: aut suscipiat qd̃ ante dãnauit: aut qd̃ est proximũ deridere aliqn̄ desistat Quãq̃ tertulianus eãdem causã plene porauerit: in eo libro cui apologeticon nomẽ est: tn̄ qm̃ aliud est accusantibus rndere: qd̃ indefẽsione aut negacione sola positũ est: aliud institu-

Tertullianus.

ere qd nos facimus: in quo necesse est doctrinę tocius substanciā continere: non defugi hūc laborem ut implerem materiam quam Cipriānus non est executus i ea oratione: qua demetriānū sicut ipe ait oblatrantē atq; obstrepētem ueritati redarguere conatur: qua materia nō est usus ut debuit. Nō enim scripturę testimomis: quā ille utiq; uanam: fictam: cōmēticiam putabat sed argumētis & ratione fuerat refellēdus. Nam cum ageret cōtra hominē ueritatis ignarum dilatus paulisper diuinis lectionibus: formare hunc a principio tamq̄ rudem debuit. Eiq; paulatim lucis principia monstrare ne toto lumine abiecto caligaret. Nam sicut infans solidi ac fortis cibi capere uim non potest ob stomachi tenerituinē: sed liquore lactis ac mollitudine alit̄: donec firmatis uiribus uesci forcioribus possit: ita & huic oportebat quia nondum poterat capere diuina prius humana testimoia offerri: idest philosophorū & historicorum ut suis potissimum refutaret autoribus. qd quia ille non fecit: raptus eximia erudicōe diuinarū litterarū: ut his solis contētus esset qbus fides cōstat: accessi deo inspirāte ut ego facerē. & simul ut uiam ceteris ad imitādum pararē. ac si hortatu nostri docti homines ac diserti huc se cōferre ceperint: et ingenia sua uinq; dicendi in hoc ueritatis cāpo iactare maluerit: euanaturas breui religiones falsas: et occasurā esse oēm philosophiam nemo dubitauerit: si fuerit oibus persuasum hanc solā religionem: tū eciam & solā ueram esse sapiēciam. Sed euagatus sū lōgius q̄ uolebam. De iustitia quam nō modo phi sed & poete qui eos precesserunt tantū qui eciam uiribus. Et quō pro uera habēda debeat non figmento poetico q̄ iustitia terras incolebat regnāte Saturno & aurea fuisse secula sed Ioue regnante iniqui. c.

Cipriānus

NVnc reddenda est de iustitia proposita disputacio quę aut ipa sola est uirtus: aut fōs est ipsa uirtutis. quā non modo philosophi quesierūt: sed poetę quoq; qui priores multo fuerūt. et ante philosophię nomē pro sapiēnibus habebantur. Hi plane itellexerūt a besse hanc rebus hūanis: eamq; fixerunt offensam uiciis hominū cessisse e terra: in cęlūq; migrasse. Atq; ut docerēt quid sit iuste uiuere: solēt enim precepta p ābages dare: a Saturni tēporibus quę illi uocant aurea exēpla iusticię narrantq; in quo statu fuerit uita humana: dum illa in terra moraretur. qd quidē nō p poetica fictione: sed p ueto habēdū est. Saturno enim regnāte nō dū deorum cultibus instituis nec dū illa gēte ad diuinitatis opinionem cōsecrata deus utiq; colebatur. & ideo non erāt neq; dissenciones: neq; inimicicię neq; bella non dum uesanos rabies nudauerat enses: ut germanicus cesar in aratheo

iustitia virtus fons.

Saturnus.

Germanicus cesar i Ara

loquitur carmine: nec consanguineis fuerat discordia nota. immo nec alie-
nigenis quidem: neq; ulli omino gladii qui nudarentur fuerunt. Quis enim
pnte ac uigente iusticia: aut de tutela sui cum nemo insidiaretur: aut de per-
nicie alterius cogitaret? Cum nemo quicq̃ cõcupisceret: malebãt tenui con-
tenti uiuere culnu. ut cicero in suo narrat: qd est ,ppũ nre religionis. Ne sig-
nare quidem aut ptim limite campũ: fas erat in mediũ. Querebãt quippe
cum deus cõem omibus terram dedisset: ut cõem degerẽt uitam: non ut ra-
bida & furens auaricia sibi omia uendicarẽt. nec ulli deesset quod omibus
nasceretur. Quod poete dictũ sic accipi oportet: non ut existimemus nhil
omino tunc fuisse ꝑuati: sed more poetico figuratũ. ut itelligamus tam libe-
rales fuisse hoies: ut natas sibi fruges icluderẽt. nec soli abscõdinis icubarẽt
sed pauperes ad cõmunionẽ ,pprii laboris admitterẽt. flumina iam lactis:
iam flumina nectaris ibant: nec miꝫ cum prõptuaria iustoꝫ benigne pa-
rerẽt oibus nec auaricia itercipiẽs bñficia diuina famen sitimq; uulgo face-
ret: sed omẽs ęqualiter abũdarẽt: cum hñtes nõ habẽtibus large copiose;q;
donarẽt. Sed postq̃ saturnus a filio pulsus in latiũq; delatus ẽ. Arma iouis
fugiẽs: & regius exul: adeptus: cum iam populus uel noui regis metu: uel
quia sponte deprauatus: deũ colere dedisset: regẽq; ,p deo habere coepisset.
cũ ipe ,ppemodũ parricida exẽplo ceteris esset: ad uiolandũ pietatẽ deser-
uit ,ppe terras iustissima uirgo: sed nõ ut ait cicero. Et Iouis in regno celiq;
in pte resedit. Quomõ enĩ poterat in eius regno residere aut conmorari qui
prem regno expulit: bello psecutus est: exulem toto orbe iactauit? Ille ma-
lum uirus serpẽtibus addidit atris: pclariq; lupos iussit id est odiũ & iui-
diã & dolũ hoibus iseruit: ut essẽt tamq̃ serpẽtes uenenati: tam rapaces q̃
lupi. Quod quidem uere faciũt hi qui iustos ac fideles deo psequũtur: dãtq;
iudicibus seniẽdi aduersus inoxios ptãtem. Fortasse aliquid eiusmodi iupi-
ter fecerit ad expugnãdam tollẽdãq; iusticiã: & ideo efferasse serpentes ac
lupos acuisse traditur: tũ belli rabies & amor successit habẽdi: neq; imerito.
Sublata enim dei religione: bom quoq; ac malisciãm pdiderũt: sic hoibus
itercedit cõitas uitę. & direptũ foedus societatis humanę. Tum inter se ma-
nus inserere coeperunt & insidiari. & gloriam sibi ex humano sanguine
comparare. Quod cupiditas fons malorum omnium expulsa iusticias
uelit uiquissimas promulgauit leges. Et quo subiouet natuũ
consortes seruitutis subiecerit audax auara ambitiosa superba
& crudelis impietas hominũ. Et aureum expulit seculũ quod
sola fauit puritas uere religionis

Cicero

Liberalitas Antiquorum

deprisset

Ca. vi.

QVor omniũ malor fons cupiditas erat quę scilicet ex cõtẽptu uerę maiestatis erupit. nõ tñ enim nõ pricipabãt aliis hi quibus aliquid affluebat: sed aliena quoq; rapiebãt ĩ p̃uatũ lucr trahẽtes oia: & que antea in usus hominũ singuli laborabãt: in paucor domos cõferebãt: ut enim cęteros seruicio subiugarẽt ĩ p̃mis necessaria uitę subducere & colligere coeperũt. Eaq; firmiter cõclusa seruare ut bñficia cęlestia facerẽt sua non ppter humanitatem quę nulla in ipis erat: sed ut oia cupiditatis & auaricię instrumẽta coõderẽt leges: eciã sibi iusticię noie multas: iniqssias: iustissias: sãcierũt. q̃bus rapinas & auariciã suã contra nim multitudis tuerẽtur. Tãtum igit̃ auctoritate quãtũ uiribus aut opibus aut auaricia preualebãt. Et qm̃ nullũ uł his iusticię uestigium fuit: cuius officia sunt humanitas: equitas: misericordia: iã supba & tumida ĩ equalitate gaudebãt: alciorelq; se ceteris hoibus satellitũ comitatu et ferro et insigni ueste faciebãt. Hic honores sibi & purpuras et fasces inuenerunt: ut securium gladiorũq; terrore subnixi: quasi iure dñorum pculsis ac pauẽtibus imperarent: in hac condicõe humanã uitã rex ille cõstituit: qui debellato ac fugato parẽte nõ regnum sed impiam tirãnidem ui & hoibus armatis occupauit. Et aureũ illud iustũ q; seculũ substulit. cogitq; hoies malos & impios fieri: ucl ex hoc ipo q; ipos auertit a deo ad se adorãdu;. qd̃ terror insolentissime potestatis expsserat. Quis enim non metueret eũ quẽ arma cingebant: quem ferri & gladiorũ fulgor insuetus circũdabat? Aut qui parceret alieno: qui ne pri suo quidẽ pepcerat? Quem uero metueret q titanã robustã excellẽtęq; uiribus gẽtem bello uicerat: occasione deleuerat? Quid mirum si oĩs multitudo insolito metu pressa: in unius adulacionẽ cõcesserat? Hũc uerebanẽ: huic honorẽ maximũ deferebãt: Et qm̃ mores ac uicia regis imitare genus obsequii iudicatur. Abiecerũt omẽs pietatẽ: ne exprobrare regi scelus uiderenẽ si pie uiuerẽt. Sic assidua imitacione corrupti: diuinũ fas reliquerũt. & paulatim male uiuẽdi cõsuetudo mos factus est. Nec iã quicq̃ ex ancedẽtis seculi pio atq; optimo statu mãsit. sed explosa iusticia ueritatem secũ trahens reliquit hoibus errorẽ: ignorãciã: cecitatem. Imprudentes igitur poete: qui eã ad cęlũ cõfugisse cecinerũt id est ad Iouis regnũ. Si enĩ seculo quod uocãt aureũ iusticia in terra fuit: a ioue utiq; pulsa est: qui aureũ seculũ cõmutauit. Seculi autẽ cõmutacio & expulsio iusticie nihil aliud ut dixi q̃ deserto diuinę religionis putanda est quę sola effecit ut homo hominem cary habeat: Eumq; sibi fraternitatis uinculo sciat esse cõstrictũ. siquidem pater idẽ deus est omibus: ut dei patris coĩs bñficia cum his qui nõ habẽt parcianẽ: nulli

noceat: nullū ꝑmat: nō fores claudat hospiti: nō aurē pręcāti: sed sit largꝰ beneficus liberalis. quas regias esse laudes nullius existimauit. Hęc est profecto iusticia & hoc aureū sęculum: quod Ioue regnāte ꝑmum corruptum: mox & ipo & omī eius, ꝓgeniē cōsecrata: deoꝝq; multoꝝ cultu suscepto fuerat omne sublatum. De aduentu xpi aureum seculum restituentis in eledus id est uera reformatus religione & q uirtus in noscat. & pbatur exercitio uiuere ut liquidum sit q̃ de mala ce pmiscat

Sed deus ut parens indulgentissimus: appropinquāte ultimo tēpore núcium misit. qui uetus illud sęculum fugatamq; iusticiam reduceret: ne humanū genus maximis & ꝑpetuis agitareē erroribus. Rediit ergo species illius aurei tēporis: & reddita quidē terrę: sed assignata paucis iusticia est: quę nihil aliud est: q̃ dei unici sola pia: & religiosa cultura. Sed moueat fortasse aliquē cur si hęc sit iusticia: nō omī humano generi sit data nec in eam multitudo uniuersa cōsenserit: magnę hoc disputationis est: cur a deo cum iusticiam terrę daret sit retēta diuersitas: qd & alio loco declaraui: & ubicūq; oportune inciderit explicabitur. Nunc designare id breuissime satis est: uirtutē aut certi nō posse nisi habeat uicia cōtraria: aut nō esse pfectam nisi exerceatur aduersis. Hanc enim deus bonoꝝ & maloꝝ uoluit esse distanciā: ut qualitatem boni ex malo sciamus. Item Mali ex bono. nec alterius racio intelligi sublato altero potest: deus ergo nō exclusit malum: ut racio uirtutis cōstare posset. Quomō enim paciēcia uim suā nomēq; retineret: si nihil esset quod pati cogeremur? Quomō laudem mereretur deuota deo suo fides: nisi esset aliquis qui a deo uelleret auertere. Nam & ideo pociores esse iiustos pmisit: ut cogere ad malum posset. ideo plures ut uirtus esset ꝑciosa qd rara est: Quod quidem ipm Quinliarus eggie ac breuiter ostendit in capite obuoluto. Nam quę inquit uirtus esset innocēcia: nisi laudē raritas dedisset. Veꝝ quia natura sic cōpatū est: ut odiū cupiditas: ira in id quod incubuerint agāt cecos supra hominē: uidetur culpa uacare. Alioqui si natura pares omibus effectus dedisset: pietas nihil erat hoc q̃ ueꝝ sit: doceat necessitas ipa racionis. Si enī uirtus est malis: ac uiciis fortiter repūgnare: apparet sine malo ac uicio nullam esse uirtutem. quā deus ut absolutam pfectāq; redderet: retinuit id quod erat ei cōtrariū: cū quo depūgnare posset. Agitata enī malis quaciētibus. stabilitatē capit. & quanto frequēter impellitē: tanto firmiter roboratē. Hęc nimiꝝ causa efficit ut quāuis sit hoibꝰ missa iusticia: tn aureū sęculū nō esse dicatē quia malū nō substulit: ut retineret diuersitatē. quę sacmētū diuinę religionis continet sola.

Quare iustitia quę improbatur e nouitate ab hominibus Et q̃ homo dei templum est non aurū ut lapides Et q̃ deus uult tutibus colendus e nō corruptibilibus donis Et q̃ omnia mala ex eo p̃ uenium q̃ plures dij colunt̃ quia si unus solus uere coleret ordō uita fraternitatis agnoscerent & exercerent

Ca. viii

QVi ergo putant iustū esse nemmē: aīa oculos habēt iusticiam. sed eam nolunt cernere: Quid est enī qd illā uel in carminibus uel i omni sermone describāt: cōquerentes eius absenciam: cum sit facilimum bonos esse si uelint. Quid uobis ianem iusticiā depingitis: & optatis cadere de celo tamq̃ in aliquo simlacro figuratam. Ecce i cōspectu uro est. suscipite si potestis: eāq̃ in domicilio uestri pectoris cōstituite. Nec difficile nec alienū a tēporibus existimetis. Estote equi ac boni. & sequet̃ uos sua spōte iusticia quā queritis Deponite omnē malā cogitacionē de cordibus uestris· & statim uobis illud tempus aureū reuertetur: quod aliter consequi nō potestis: q̃ si uex deum colere ceperitis. Vos aūt manēre cultu deorū: iusticiam desideratis i terra: quod fieri nullo pacto potest: sed ne tum quidē potuit: cū putatis quia non dū natis diis istis quos impie colitis: necesse est unius dei cultum fuisse per terram: eius scilicet q execrat̃ maliciam: exigitq̃ bonitatē. cuius tēplum est non lapides aut lutū: sed homo ipe qui figuram dei gestat. Quod templum nō auro & gēmax donis corruptibilibus: sed eternis uirtutū muneribus ornat̃. Discite igitur siquidem uobis reliquę mētis est. homines ideo malos et iiustos esse: quia dii colunt̃. et ideo mala oia rebus hūanis quotidie ingrauescere: quia deus huius mundi effector & gubernator derelictus est: quia susceptę sūt cōtra q̃ fas est religiones impie. Postremo: quia neq̃ coli quidem uel a paucis deū sinitis. Quod si solus deus colerēt: non essēt discēsiones & bella: cū scirēt hoīes se unius dei filios esse: ideoq̃ diuine necessitudinis sacro & inuiolabili uinculo copulatis. nullę fierent insidię: cū scirenc eiusmōi pęnas deus aīax interfectoribus prepararet: qui clandestina scelera & ipas etiā cogitaciones puidet. Non essent fraudes neq̃ rapine: si deo pcipiēte dividissēt: & suo & paruo esse cōtēti: ut fragilibus & caducis solida & eterna pferrent. Non essent adulteria & mulieres pstituciones: & stupra: si esset notū omibus dānari a deo: Quicquid appetitur ultra generādi cupiditatem. Nec foemina necessitas cogeret pudorē suum pfanare: ut uictum sibi obscenissimum querat cum & mares libidinē contēnerent: & habentiū pia & religiosa collacio nō hūtes subuenīret. Nō essēt igit̃ ut dixi hec oia i terris mala: si ab hoībus in legem dei cōiurarent̃: si ab uniuersis fierent que

unus nr̄ populus opatur: Quā beatus esset: q̄q; aureus humanay reys status: si per totū orbem māsuetudo: & pietas: & pax: & inocēcia: et equitas: & tēperancia: & fides morarer̄. Demq; ad regēdos homines: non opus eēt tā multis & tam uariis legibus: Cum ad pfectā inocēciam dei lex una sufficeret. neq; carceribus: neq; gladiis p̄sidum: neq; terrore penay. cum p̄ceptorū cęlestiū salubritas humanis pectoribus infusa: ultro ad iusticię opera homines erudiret. Nunc autē mali hoies sunt ignoracione recti ac boni: qd̄ qdem cicero uidit. Disputans enī de legibus sicut una inquit eademq; nata mūdus omibus partibus interse cōgruētibus coheret ac nitiur: sic omnes homines iter se natura cōfusi prauitate dissēciūt: nec se itelligūt esse cōsanguineos & subiectos omnes sub unā eādemq; tutelam: qd̄ si tenerentur deorū pfecto uita homines uiuerent. Vniuersa igit̄ mala quibus humanū genus seipm iuicē cōficit: iustus atq; impius deoy cultus iduxit. Nec enī poterāt retinere pietatem: qui cōem omniū p̄rem deū tamq̄ pdigi ac rebelles liberi abnegassent. Quod uniqui iusticiam quā sibi abesse sentiunt omnibus ab esse putant q̄ ineos qui iustiores & innocentissimi sunt atrociori sentiunt ut est in seruos xpi mensura parcu impleuerit qui caput omnium iustoy christum occiderunt eo q̄ dissimilitudo uite criminose sitiat sanguinē innocentiū

Caix.

Non nūq̄ tamē sencīūt se malos esse: & uetey seculoy statū laudāt: & de moribus suis meritisq; coniectāt abesse iusticiā. quā obuersantem oculis suis: non tm̄ nō suscipiūt nec agnoscūt: ueyeciā uioleter oderunt. & psequūt̄: & extermiare cōtēdunt. fingamus hanc itey nō esse iusticiā: quā nos seq̄mur: quomō si illa uenerit: quā ueram putāt. eā recipiēt qui laniāt & occidunt eos & ipi fatēr̄ imitatores esse iustoy. quia bona openī et iusta: cū si tārūmō malos occiderēt: digni essent ad quos iusticia non ueniret: cui nulla fuit alia causa linquendi terrā: quā humani cruoris effusio: quanto magis cū pios iterficiāt: & ipos iusticię sectatores pro hostibus ducāt: imo uero plusq̄ p hostibus: quibus utiq; cū aias eoy & opes & libros ferro & igni appetant: tm̄ pciter uictis & est locus inter arma clemēcię. Aut si adeo seuiri placuit: nihil plus in eos fit: q̄ ut occidanī: uel in seruitutē adducāt̄. Hoc uero ienarrabile est: qd̄ fit aduersus eos: qui malefacere nesciunt. Et nulli nocēciores habēr̄: q̄ qui sunt ex omnibus inocētes. Audent igitur homines improbissimi iusticię facere mēcionē: qui feras immanitate uincunt: qui placidissimū dei gregem uastāt: ceu lupi rapaces atra in nebula: quos improba uētris exegit cecos rabies. Veyy hos non uētris sed cordis rabies

efferauit. Nec atra ĩ nebula: sed apta prędacione crassanĩ: nec eos unq̃ conſciencia ſceleꝝ reuocat: ne ſanctũ ac pium nomẽ iuſticię ore illo uiolent: qui cruore inocenciũ tanq̃ rictus beſtiaꝝ madent. Huius tanti & tam pinacis odii: quam potiſſimum cauſam eſſe dicamus. utrũ ne ueritas odium pariat: ut ait poeta: quaſi diuino ſpiritu inſtictus. An erubeſcũt corã iuſtis & boĩs eſſe nequam: an pocius utrumq;. Nam & ueritas ideo ſemp inuiſa eſt. q̃ ĩs qui peccat uult habere liberũ peccãdi locũ: nec aliter ſe putat malefactorũ uoluptate ſecurius pfrui poſſe: quaſi nemo ſit cui delicta nõ placeãt. Ergo tanq̃ ſcelerũ & malicię ſuę teſtes: extirpare fũditus mirũt & tollere: graues q; ſibi putãt: tanq̃ uita eoꝝ coarguatur. Cur enĩ ſint aliqui intẽpeſtiue boni qui corruptis moribus publicis: cõuiciũ beneuiuendo faciant: cur non oẽs ſint ęque mali: rapaces: impudici: adulteri: piuri: cupidi: fraudulenti: quin pocius auferantur. quibus coram male uiuere pudet: qui peccãciũ fontez: & ſi nõ nerbis qiua tacẽt: tamẽ ipo uitę genere diſſimili ferũt & uerberãt. Caſtigare enĩ uidetur quicũq; diſſentit. Nec eſt magnope mirandum: ſi aduerſus boĩes iſta fiũt: cũ aduerſus ipſũ deũ, pptter eandẽ cauſã inſurrexerit eciam populus ĩ ſpe conſtitutus: nec dei neſcius. ſequitq; iuſtos eadẽ neceſſitas: que ĩpm iuſticię uiolauit auctorem. Vexant ergo & exquiſitis pęnarũ generibus excruciãt: parũq; habẽt interficere quos oderũt: miſi eciaꝫ crudelitas corporibus illudat. ſi q aũt doloris ul mortis metu: uel ſuapte pfidia celeſte ſacramentum deſeruerint: ad funeſta ſacrificia conſenſerint: eos laudant & honoribus mactant: ut eoꝝ exemplo cęteros illiciant. Qui autẽ magni exiſtimauerint fidem: cultoreſq; ſe dei non ab negauerũt: in eos uero totis carnificine ſue uiribus ueluti ſãguinẽ ſiciãt: incũbũt: & deſperatos uocãt: quia corpori ſuo minime parcũt: quaſi quicq̃ deſperacius eſſe poſſit: q̃ torquere ac dilaniare eum quem ſcias innocẽtem. Adeo uero nec pudor ullus apud eos ſupeſt: a quibus abeſt oĩs humanitas. & detorquent in boĩes iuſtos contricia ſibi congruẽtia: impios enim uocant: ipſi ſcilicet impii: & ab humano ſanguine abhorrẽtes: cũ ſi & actus ſuos conſiderẽt: et illoꝝ quos tanquã impios dãnant: tam intelligant q̃ mendaces ſint: & his oĩbus que aduerſus bonos aut dicunt aut faciũt digniores. Non enim de noſtro: ſed de illoꝝ numero ſemp exiſtũt: qui uias obſidãt armati: maria predentur: uel ſi palam craſſari non licuit: uenena clam temperent: qui uxores necent ut dotes eaꝝ lucrẽt: aut maritos ut adulteris nubãt: qui natos ex ſe puros aut ſtrangulent: aut ſi minũ pii fuerint exponãt: qui libidines incęſtas nec a filia nec a ſorore: nec a matre: nec a ſacerdote cõtineãt: q aduerſus ciues

suos priamq; coiurēt: qui neq; culleū timeāt: qui demq; sacrilegia cōmittāt:
& deoꝝ quos colūt tēpla dispolient: & ut quę leuia sunt atq; ínusitata dica-
mus: qui hereditates captent: testamēta supponāt; iustos heredes uel aufe-
rant uel excludāt: qui corpora sua libidinibus ꝓstituāt: q demq; ínmeōres
q̄ nati sunt: cū fęis: paciētia certēt. q sāctissimā quoq; corporis sui partē cō-
tra fas omne polluāt & ꝓfanent: q uirilia sua ferro metant. & qd ē scelera-
tius: ut sint religionis ātistites: q nec uitę qdem suę pcant. sed extinguēdas
publice animas uendant. qui si iudices sedeāt: aut ímericos pdant mercede
corrupti: aut noxios ipune dimittāt qui cęlū quoq; ípm ueneficiis appetant
tanq̄ eoꝝ malitiā terra nō capiat. Hęc iq̄ et his plura scelera utiq; ab his fue-
rit: qui deos colunt. Quis ínter hęc tot & tanta iustitie locus est? Et ego de
multis pauca collegi. nō ut arguerem: sed ut ostēderē. Qui uolent scire oia
Senecę libros ín manu sumāt q moꝝ uitioꝝq; publicoꝝ & descriptor ueris-
simus: & accusator acerrimus fuit. Sed & lucilius tenebrosam istam uitam
circūscripte breuiterq; depinxit: his uersibus. Nunc uero a mane ad noctē
festo atq; ꝓfecto totus idē pariterq; populusq; patresq; iactare uide fore se
omēs decedere nusq̄ uni se atq; idē studio omnes dedere & arti uerba dare
ut caute possint pugnare dolose blādiria certare bonum simulare uirum se
Insidias facere ut si hostes sint oibus omēs. Nro autē populo qd hoꝝ potest
obici cuius omis religio ē sine scelere ac sine macula uiuere. Cum igit uide-
ant se ac suos ea que diximus gerere nostros aūt nihil aliud opari mlęquū
& bonū. poterant siquid sapēc ex hoc itelligere. & illos q bonū facīūt pios
esse: & se ipios qui nefāda cōmittūc. Neq; enī fieri potest ut qui ín ommibus
uitę suę actibus nō errant: ín ipsa sūma errēt. Hoc est ín religione que rerū
ommiū caput est. Impietas enī suscepta ín eo qd est sūmum bonum. per cętera
uniuersa frequētat eoq; fieri nō pocest: ut ipsi qui errāt ín omni uita: non &
ín religione fallāt. quoniā pietas ín sūmo regulā tenēs: tenorē suum seruat
& ín cęteris. Ita fit ut ín utraq; parte de conditione rerū que gerūt: qualis
sit summa ipsa noscat. De impia unquam qui deum nesciunt pietate
et quid & ubi sit uera pietas quā deoꝝ cultores assequi nequeunt
propter subnectas causas

Ca x.

OPerepręciū est cognoscere illoꝝ ipietatē. ut ex his que clementer ac
pie facīūc: possinc ímtelligi qualia sint quę ab his contra iura pietatis
gerūt At ne quē uidear iclementer ín cessere: Aliquam mihi personā poeti-
cam sumā quę sit uel maximum pietatis exemplū. Apud maronē: Rex ille
quo iustior alter Nec pietate fuit: nec bello maior & armis. Qui nobis do-

cumēta iusticię ꝓtulit. Vinxerat & post terga manus quos mitteret umbris
In ferias cęso: sparsuros sanguine flāmas. Quid potest esse hac pietate de-
mēcius. q̃ mortuis humanas uictimas īmolare: et ignē cruore hoīnū tāq̃ o-
leo pascere? Sed fortasse hoc nō ipsius uitiū fuerit sed poetę. q ĩsignē pietatē
uiri īsigni scelere fędauit. Ecce pius Eneas sulmone creatos: Quatuor hic
iuuenes totidē quos educat ufeus Viuētes rapit īferias: quos īmolet ūbris.
Captiuoq; rege: pfundat sanguine flāmas. Cur ergo dicebat eodem īpo tpe
quo uinctos homines ad immolationē mittebat. Et quidem et uiuus conce-
dere uellē: cum quos uiuos habebat ī potestate: nice pecudū iuberet occidi
Sed hęc ut dixi culpa nō illius fuit qui lras fortasse nō didicerat: sed tua. q
cū esses eruditus: ignorasti tamē q̃d esset pietas. & illud ipsū q̃d nefarie: q̃d
detestabiliter fecit. pietatis esse officiū credidisti. uidelicet ob hoc unū pius
uocatur quia patrē dilexit. Quid q̃d bonus Aeneas haud spernāda ꝑcan-
tes trucidauit Adiuratus enim ꝑ eūdē patrē: & spiritui surgētis uili neq̃q̃
pepcit furiis accēsus & ira. Quisq̃ ne igit̃ putet hūc aliq̃d uirtutis habuisse.
qui & furore tanq̃ stipula exarserit. & manium patris ꝑ quē rogabat̃ obli-
tus: iram frenare nō quierit. Nullo igit̃ modo pius: qui nō tantū nō repug-
nātes sed eciā ꝑcantes interemit. Dicet hic aliqs. quę igit̃ aut ubi aut q̃lis ē
pietas? Ni mirū apud eos qui bella nesciūt. q concordiā cū omni ui seruāt
amici sunt eciā īmimicis. qui oīs hoies ꝓ fratribus diligūt. qui cohibere irā
sciūt. omnēq; animi furorē tranquilla moderatiōe lenire. Quanta igit̃ caligo:
q̃ta tenebrarū & erroꝝ nubes hoīm pectora obduxit. qui cū se maxime pios
putant tam maxie fiūt impii. Quāto enī religiosius terrenis istis simulacris
seruiūt: tanto magis scelerati aduersum nomē diuinitatis uere existūt. Itaq;
pro merito impietatis suę granioribus malis sępe uexant̃. quoꝝ causam qa
nesciūt fortunę culpa oīs ascribit̃. & locū īnueīt epicuri phia nihil ad deos
pinere cēsentis. nec gracia eos tangi: nec ira moueri: qa & contēptores eoꝝ
sępe uideant bonos. & cultores sępe miseros. Quod eo fit: quia cum religiosi
uideāt̃ & natura boni. nihil tale credunt̃ mereri quale sępe paciūt̃. Cōsolāt̃
se tamē accusatiōe fortunę. nec consenciūt q̃d si esset ulta cultoribus suis nū-
quam noceret. Merito igit̃ huius modi pietatē poena cōsequit̃. & offēsa di-
uinitas scelere hominum praue religiosoꝝ: graui eos ī fortunio mactat. Qui
licet sanctis moribus iuuāt īm sūma fide atq; īnoocētia. tn qa deos colunt:
quoꝝ ritus impios ac ꝓfanos deus uerus odio habet. a iusticia & a nomie
uere pietatis alieni sunt. Nec ē difficile docere: cur deoꝝ cultores boni et iusti
esse nō possint. Quomodo enim sanguine abstinebūt q colūt cruētos deos

martem atq; bellonã? Quomõ aut parẽtibus parcẽt qui expulsorẽ patris
sui iouẽ: aut natis ex se ínfãtibus: qui colũt saturnũ? Quomodo pudicitiam
tuebuntur: qui colũt deam nudam & adulteram: et quasi apud deos pro-
stitutam? Quomõ se a rapinis et fraudibus abstinebunt qui mercurii furta
nouerunt: docẽtis non fraudis esse decipere sed astuciẽ? Quomõ libidines
cohercebũt: qui iouem: hercnlẽ: liberum: apollinem: cẽteros q; uenerantur.
quorum adulteria & stupra ĩ mares et feminas nõ tãtũ doctis nota sunt:
sed exprimũtur eciã ĩ teatris atq; cãtanẽ. ut sint oĩbus nociora? Possunt ne
inter hec iusti esse hoĩes. qui eciã si natura sint bomi. ab ipis tamen diis eru-
diantur ad iusticiam? Ad placandum enim deum qnem colas his rebus
opus est: quibus illũ gaudere ac delectari scias. Sic fit ut uitam colencium
deus p qualitate noĩs sui formet. qm̃ religiosissimus est cultus imitari.
Quod persecutores xpianorũ non modo bestiis fuerunt sed ipis bes-
tiis brutiores & crudeliores Quibus & quãtis tormentis mar

Ca. XI.

Hoĩs igitur hoĩbus qui deorum tires afficiant
suoꝝ moribus congruunt: quia grauis ẽ & acerba iusticia. eandem
impietatẽ suã qua ĩ ceteris rebus utũtur: aduersus iustos uiolenter exercet
Necimerito a pphetis bestie noĩanẽ. Preclare itaq; .Etenim si nemo ẽ iuq̃t:
qui ne mori malit q̃ cõuerti ĩ aliqnã figuram bestiẽ q̃ uis mẽtẽ hoĩs hiturus
quãto est miserius in hoĩs figura animo esse efferato? Mihi quidem tanto
uideẽ: quãto est pstabilior animus corpe. Aspernanẽ itaq; corpora beluaꝝ
quibus sunt ipi bruciores. sibiq; adeo placẽt q̃ hoĩes sint nati: quoru; mhil
misi liniamẽta & summã figurã gerũt. Nã qs caucasus: quę india: quę hir-
cania tã immanes tã sanguinarias bestias ũq̃ aluit. Quoniam feraꝝ oĩum
rabies usq; ad uentris sacietatem furit. fameq; sedata cõquiescit. Illa est uera
bestia: cuius una iussione fũdit̃ ater ubiq; cruor. Crudelis ubiq; luctus ubiq;
pauor: & plurima mortis imago. Nemo huius tãtę beluę immaĩtatẽ potest
p merito describere. quę uno loco recubans: tamẽ p totum orbem dentibus
ferreis seuit. & non tantũ artus hoĩm dissipat: sed & ossa ipa cõminuit. & in
cineres fudit. ne quis extet sepulturę locus. quasi uero id affectent qui deu;
cõfitentur. ut ad eoꝝ sepulcra uenia ẽ. ac non ut ipi ad deum pueniãt. Que
nam illa feritas: quę rabies: quę insania est. lucẽ uinis terrã mortuis dene-
gasse? Dico igit̃ nihil esse miserius his hoĩbus quos ministros furoris alieni:
quos satellites impie iussioĩs: necessitas aut inuenit aut fecit. Non enĩ hõr
ille aut puectio dignitatis fuit. sed hoĩs dãnacio ad carnificinã: dei nero ad
penam sempiternam. Quę autem p totum orbem singuli gesserit: cuarrare

impossible est. Quis enim uoluminũ numerus capiet tam infinita tam uaria genera crudelitatis? Accepta enim potestate: ꝑ suis moribus quisq; seuiit. Alii ꝑ nimia tumiditate plus ausi sunt q̃ uidebat̃. Alii suo proprio aduersũ iustos odio: quidã natur̃ali mẽtis feritate: nõ nulli ut placerẽt: et hoc officio uiã sibi ad alciora munirẽt. alii ad occidendũ ꝓcipites extiterũt. sicut unus i frigia qui uniuersũ populũ cũ ipso pariter cõuẽticulo concremauit. sed hic quãto senior tanto demencior iuenit̃. Illud uero pessimum genus ẽ: cui clemẽcie species falsa blãditur. ille senior ille granior est carnifex: qui neminẽ statuit occidere. Itaq; dici non potest: huiusmodi iudices quãta & q̃ grauia tormẽtorꝫ genera cogitauerit. ut ad effectũ propositi sui pueirent. Hec autẽ non tãtũ ideo faciunt: ut gloriari possint nullũ se inocẽcium ꝑmisse. Nam & ipe audiui aliquos gloriãtes: quia administracio sua in hac parte fuerit incruenta sed iuidie causa. ne aut ipsi uincãt̃: aut illi uirtutis sue gloriã consequãt̃. Itaq; i excogitãdis penarꝫ generibus: nihil aliud q̃ victoriã cogitãt Sciunt enim certamẽ illud esse & pugnã. Vidi ego i biania ꝑsidem gaudio mirabiliter elatum. tanq̃ barbarorꝫ gentẽ aliquã subegisser. ꝑ unus qui per biẽniũ magna uirtute restiterat. postremo cedere uisus ẽ. Contẽdunt igitur ut uincãt & exquisitos dolores corporibus imittũt: & nihil aliud euitant: q̃ ut ne toti moriant̃. Quasi uero mors tãtũ nec bonos faciat: ac non etiam tormenta quãto fuerint grauiora: tãto maiorẽ uirtutis gloriã pariant. Illi autẽ ꝑtinaci stultitia iubent curã tortis diligẽter adhiberi: ut ad alios cruciatus mẽbra renouent̃. & paretur nouus sanguis ad penam. Quid tã piũ tam beneficũ tã humanum fieri potest? Nõ curasseut tã sollicite quos amarẽt. Hęc ẽ deorũ disciplia. Ad hęc opa cultores suos erudiũt. hęc sacra desiderãt. Quĩ eciã sceleratissimi hoicide cõtra pios impia iura cõdiderũt. Nã & constituciones sacrilege & disputationes turisperitorꝫ legũ iniuste. Domitius de officio procõsulis libro septimo rescripta pricipũ nefaria collegit. ut doceret eos qui se cultores dei confiterentur.

Q uomodo ipi carnificibus oti facti sut qui diligunt inimicos Et q̃ expoteratiuus est cũ bonũ & malum putari quam malũ esse & uideri bonum

Cap. xcii.

QVid his facias: qui ius uocãt carnificinas uetere tirãnorꝫ: aduersus inocẽtes rabide seuienciũ: & cũ sint iusticie crudelitatisq; doctores: iustos esse se tamẽ ac prudẽtes uideri uolũt: ceci & hebetes ac rerũ & ueritatis ignari? Adeo ne apud uos perit inocencia: ut ne morte quidẽ simplici diguã iudicetis. sed supra oia facinora habeat̃. nullum facinus admittere: pectusq; purũ ab oi sceleris contagione ꝑstare? Et q̃m cõmuniter cũ deorꝫ

cultoribus loq̃mur: liceat ꝑ nos benefacere uobiscũ. Hęc est enim lex nostra
hocopus: hęc religio. Si uobis sapientes uidemur imitamini: si stulti cõtem-
nite: aut eciam ridete si libet. Vbi enim stulticia uestra ꝓdest. quid lacratis:
quid affligitis? Nõ inuidemus sapiẽcię uestrę. Hãc stulticiã maluimus hanc
amplectimur. Hoc nobis credimus expedire ut uos diligamus. & ĩ uos ip-
sos qui odistis oia cõferamus. Est apud Ciceronẽ nõ abhorrẽs a uero locus
ĩ ea disputacione que habeẽ a furio cõtra iusticiam. Quero inquit: si duo sint
quoꝝ alter optimus uir equissimus: sũma iusticia: singulari fide: alter isignis
scelere & audacia: & si ĩ eo sit errore ciuitas: ut bonum illũ uirũ sceleratum
facinorosum putet cõtra autem qui sit improbissimus existimet sũma ꝓbi-
tate ac fide. ꝓq; hac opinione omniũ ciuiũ: bonus ille uir uexetur rapiatur.
manus ei demiq; auferãẽ. effodiãtur oculi. dãnetur: uinciãẽ: uratur: exter-
minẽẽ: egeat. postremo: iure etiam optimo oibus miserrimus esse uideatur.
Contra autẽ ille improbus: laudeẽ: colãẽ: ab oibus diligatur. Omẽs ad eũ
honores: oia iperia: oms opes: oms demiq; copię conferanẽ. Vir demiq; op-
timus omniũ existimatiõe & dignissimus omni fortuna iudiceẽ. Quis tãdẽ
erit tam demẽs qui dubitet utrũ se esse esse malit? Profecto q̃si diuinaret que
nobis mala et quomodo euẽtura essẽt ꝓpter iusticiã. Hoc posuit exemplum
Hęc eni populus noster patrẽ oia. erranciũ prauitate. Ecce in eo est errore ci-
uitas ul potius orbis ipse totus. ut bonus et iustos uiros tãq̃ malos et ipios
ꝓsequãẽ: excruciet: damnet: occidat. Nam ꝙ ait neminẽ esse tam demẽtem
qui dubitet utrũ se esse malit. Ille quidẽ ut is qui contra iusticiam disserebat
hoc sensit. malle sapiẽtem malũ esse cũ bona existimatiõe: q̃ bonum cũ mala
A nobis autẽ absit hec amẽtia ut falsum uero anteponamus. An boni nostri
qualitas ex populi pocius pendebit erroribus quã ex conscientia nostra &
iudicio dei? Aut aliq̃ nos felicitas illiciet ũq̃: ut non pocius uerã bonitatem
cũ omni malo: quã falsam cum omni ꝓsperitate malimus. Sua sibi habeant
regna Reges. suas diuitias diuites ut loquiẽ plautus. suã uero prudenciam
prudẽtes. relinquãt nobis stultitiã nostrã. quam uel ex hoc apparet eẽ sa-
piẽciam: quia nobis inuident. Quis enim stulto ĩuideat misi q̃ ipse sit stultis-
simus? Illi autem nõ sunt adeo stulti ut stultis ĩuideãt. sed ex eo: ꝙ accurate
ꝙ sollicite ꝓsequũẽ. stultos nõ eẽ cõcedũt. Cur eni tam crudeliter ꝓsequunt. misi
q̃a metuũt ne ĩ dies iualescẽte iustitia cũ diis suis uariosis relinq̃tur Si ergo
cultores deoꝝ sapiẽtes sũt nos stulti. qd metuũt ne sapiẽtes illiciãẽ a stultis.
Quod ex eo patet iustitia xpiane religionis & uerum fidei
q̃ deo cultoribus [illegible]

nec tormentis compelli possunt ad cultum deorum licet quidam
sacrificasse et infirmitate lapsuri uiuuti qui tamen postea
per penitentiam in quo nouationi confutantur suffecerunt
sorores. Et q paciencia maturum solidissimu e xpiane & Ca. xiiii.

QVm autem uester numerus semp de deorum cultoribus augeatur. nunq
uero ne i ipsa quidem psecucione minuatur. qm peccare homines & mnari
sacrificio possunt: auerti autem a deo non possunt. ualet enim ui sua ueritas
qs est tam excors tamq cecus: q nõ uideat quia in utraq sit pte sapiencia?
Sed illi malicia & furore cecantur ne uideant. stultosq arbitrantur esse: qui cum
habeant i sua potestate supplicia uitare: cruciari tamen & mori malunt. cum
possint ex eo ipso puidere nõ esse stulticiam: in qua tanta homm milia p orbem
totum una & pari mente consenciunt. Si enim femie sexus infirmitate labuntur.
nam interdum isti muliebrem & amlem supstitionem uocant. uiri certe sapiunt.
si pueri si adolescentes improuidi sunt p etatem: maturi certe ac senes habent
stabile iudiciu. Si una ciuitas desipit: certe utiq inumerabiles stulte esse nõ
possunt. Si una prouincia una nacio puidẽca caret: ceteras omnes habere
intelligenciã recti necesse est. Cũ uero ab ortu solis usq ad occasum lex di-
uina suscepta sit: & omis sexus omnis etas et gẽs & regio unis ac paribus
animis deo seruiat: eadem sit ubiq paciẽcia: idem cõtemptus mortis: intel-
ligere debuerant aliquid i ea re esse racioꝗs: qd nõ sine causa usq ad mortẽ
defendantur: aliquid fundamẽti ac soliditatis: qd eã religionẽ nõ tm iniuriis
& uexacione soluat: sed augeat semp & faciat firmiorẽ. Nam et i hoc quoq
illorum malicia cõuincit: qui euersse se fũditus religionẽ dei opinãtur: si homines
inmnauerint. cũ & deo satisfacere liceat: & nullus sit tam malus dei cultor:
quin data facultate ad placidum deũ reuertẽtur & qdem deuocione maiori.
Peccati enim cõsciẽcia & metus penę religiosiorẽ facit. et semp multo ẽ firmi-
or fides quã repomit pemitẽcia. Si ergo ipi cum deos arbitrantur sibi iratos:
tamẽ donis & sacrificiis & odoribus placare eos credũt. quid est tãdem qd
deũ nostrũ tã inimicem implacabilẽ putent: ut uideatur is nã christianus esse
nõ posse: qui diis eorum coactus inuitusq libauerit. nisi forte cõtamiatos semel
putant animũ translaturos. ut sua spõte iam facere incipiãt: qd p tormenta
fecerunt? Quis id officiũ libẽs subeat: qd ab iniuria cepit? Quis cũ uideat
laterũ suorũ cicatrices: non magis oderit deos ppter quos eterna penarũ
insignia & impressas uisceribus suis notas gestet? Ita fit ut data diuinitus
pace: & qui fuerũt uniuersi redeãt. et alius ppter miraculũ uirtutis nouus
populus accedat. Nã cũ uideat uulgus dilacerari homines uariis tormẽtorũ

generibus. & inter fatigatos carnifices inuictã tenere paciencã: extimãt id qd res est. nec cõsensum tã multoꝝ: nec pseuerancia morienciũ uanam esse: nec ipam paciẽciã sine deo cruciatus tãtos posse supare. latrones & robusti corporis uiri eiusmodi lacerationes pferre nequeãt: exclamãt & geitus edunt. Vincũtur. ei dolore qa deest illis inspirata paciẽcia. Nostri aũt ut de uiris taceã pueri & muliercule tortores suos taciti uicũt. & exprimere illis gemitũ nec ignis potest. Eant Romaï et mutuo glorientur et regulo. quoꝝ alter necãdũ se hostibus tradidit: qd capriuũ puduit uiuere. alter ab hostibus deprhensus: cũ uideret se mortẽ uitare nõ posse: manum foco iiecit. ut p facinore suo satisfaceret hosti: quẽ uoluit occidere. eaq; pena uenam quam nõ meruerat accepit. Ecce sexus femineus & fragilis etas dilacerari se toto corpore uriq; ppetitur non necessitate. quia licet uitare si uelint. sed uolũtate quia confidunt in deo. De uera uirtute xpianoq; qui inuiolabile patientie constituti pbos laudatores patientie antecedit patienda uirtute. Et q uanam & stulta imaginata tra-

Ca xiiii

Sed est uera uirtus: quã philosophi quoq; gloriabũdi nõ re sed uerbis in ambus iactant. disserentes nihil esse tã congruẽs uiri sapiẽtis gratitari atq; cõstãcię: q̃ nullis terroribus de sinia & proposito posse depelli. sed tãti esse cruciari & mori: ne fidẽ prodat: ne ab officio discedat: ne metu mortis aut dolore acerbo subactus aliqd faciat iiustũ. nisi forte delirare illis uidetur flaccus in liricis cũ dicit: iustũ & tenacem ppositi uirum: non ciuiũ ardor praua iubẽciũ: nõ uultus istãris tiranni mẽte quatit solida. quo nihil uerius dici potest: si hoc ad eos referat̃: qui nullos cruciatus: nulla u mortem recusant. ne a fide iusticiaq; declinent. qui non tirannicas iussiones non presidum gladios tremũt. quo minus uerã & solidã libertatẽ constanti mente defendãt. quę in hoc solo tuenda sapiencia est. Quis enim tã insolẽs: tan elatus: qui me uetet oculos in cęlum tollere. qui iponat mihi necessitatẽ uel colẽdi quod nolim: uel quod uelim nõ colendi? Quid nobis iã ulterius relinquetur. si eciam hoc qd uolũtate fieri oportet. libido extorquet aliena? Nemo istud efficiat. si quidẽ nobis ad cõtemnẽdã mortẽ doloręq; uirtutis est. Quã constanciã si tenemus: cur stulti iudicamur facientes ea que philosophi laudant? Recte igit̃ Seneca incõgruenciam hominibus obiectans ait. Summa uirtus illis uidetur magnus animus. Et idem. Eum qui contemnit mortem pro furioso habent. qd est uriq; sumę puersitatis. Sed hi uanarũ religionũ cultores: eadẽ stulticia id obiciũt: quia uerꝝ deum non intelligunt. Quos sibilla erithrea uocat surdos scilicet

excordes: q nec audiant diuia nec sentiant. sed terrā digitis suis imaginata mentiant & adorent. Quare sapientiā habent profitentes. Et quo in duabus precipue virtutibus pietate scilicet & equitate iustitia consistat. Et quid pietas secundum Tullium & quid equitas secundum eiusdem quarum ceterarum assecl potuerit.

Ca. xv.

QVę nunc causa sit: ut eos qui sapiētes sunt stultos putēt magna ratio est nec enim frustra fallūtur quę nobis diligenter est explicāda. ut errores suos tādem si fieri potest agnoscāt. Iustitia suapte natura. spētē quādā stulticię hēt. qd ego & diuinis & humanis testimoniis cōfirmare possum. sed nihil fortasse apud istos agemus: nisi eos de suis doceamus auctoribus nō posse iustū quēq; esse cōiūctū cū uera religione aut sapiētia nisi idē stultū esse uideatur. Carneades achademice sectę philosophus: cuius in disserēdo quę uis fuerit: quę eloquēcia: quod acumē: qui nescit ex p̄dicaciōe Ciceronis itelliget aut Lucilii. apud quē disserens neptūnus de re difficilima. ostēdit nō posse id explicare: nec si carneadem ipm ortus remittat. Is cū legatus ab Atheniēsibus romā missus esset: disputauit de iustitia copiose. audiente Galba et Catone censoribus. maximis tunc oratoribus. Sed disputacionem suam postridie cōtraria disputacione subuertit & iustitiam quā pridie laudauerat substulit nō quidam philosophi grauitate cuius prudēcia firma: & stabilis debet esse sentēcia sed quasi oratorio exercicii genere in utramq; ptē disserēdi: Quod ille facere solebat: ut alios qdlibet asserētes posset refutare Eam disputacionē qua iustitia subuertitur apud Ciceronē. L. furius recordatur. Credo qm̄ de re publica disserebat: ut defēsionē laudacionēq; induceret. sine qua putabat regi nō posse rem publicā. Carneades autē ut Aristotilem refelleret ac platonē instituię patronos: p̄ma ea disputacione collegit ea ōnia quę p iustitia dicebātur. ut posset illa sicut fecit euertere. Erat enim facilimū iustitiā radices nō habētē labefactare. ut diceret anhelāter laborare: quia tamen nulla interra fuit: ut qd esset. aut qualis a philosophis diceretur. Atq; utinā tot ac tales uiri: qntū eloquēcię: quātū aimi: tm̄ etiam scię ad implēdam defēsionē summę uirtutis habuissēt. cuius origo in religione ratio i equitate est Sed hi qui p̄mā illā ptem nescierūt: nec secdam qdem tenere potuerūt. Volo aūt p̄us circūsēptę ac breuiter qd sit ostēdere: ut itelligat̄ philosophos ignorasse iustitiā. nec id qd mime nouerant potuisse defēdere. iustitia quātus omnes simul uirtutes amplectat̄: tn̄ duę sunt omniū pricipales: quę ab illa diuelli separiq; nō possūt. pietas & equitas. Nā fides tēperancia, pbitas innocēcia integritas & cętere huiusmodi: uel natura uel

ínstitutis parẽtũ possũt ínesse hisdem hominibus qui íusticiam nesciũt.sicuti semp fuerũt.Nã romani ueteres qui íusticia gloriari solebant.his utiq; uírtutibus gloriabãt.quę ut dixi,pficisci a íusticia possũt.& ab ipo fõte secerni. Pietas uero & equitas uenę sunt eius.His enĩ duobus fontibus cõstat tota íusticia.sed caput eius & origo ín illo pmo est: ín secũdo uis omnis ac ratio. Pietas autẽ nihil aliud est q̃ dei nocio.sicut Trimegistus uerissime diffinuit. ut alio loco diximus Si ergo pietas est cognoscere deũ cuius cognicio is summa est ut eũ colas.ignorat utiq; íusticiam.qui religionem dei non tenet Quomõ enĩ potest eam ipam nosse: qui unde oriatur ignorat? Plato quidẽ multa de uno deo locutus est.a quo ait cõstitutũ esse mũdũ.sed nihil de religioue: sommiauerat enĩ deũ nõ cognouerat.Quod si íusticię defẽsionẽ ul ipe uel quilibet alius iplere uoluisset: ín pmis deoy religiones euertere debuit. quia contrarie sunt pietati.Quod qdẽ Socrates qa facere temptauit: ín carcere correptus est.ut iã tũc appareret qd esset futurũ his hoibus : q̃ íusticiã ueram defẽdere: deoq; singulari seruire coepissẽt. Altera igitĩ íusticię pars ẽ equitas.equitatem nõ dico utiq; bene íudicãdi: qd & ipsum laudabile est ín hoie íusto.sed se cũ ceteris coequãdi.Quã Cicero equalitatẽ uocat.Deus enĩ qui hoies generat & ispirat. Oms equos idest pares esse uoluit.Eandem cõditionẽ uiuẽdi oibus posuit.Oms ad sapientiã genuit.oibus imortalitatem spospondit.Nemo ei a beneficiis eius celestibus segregat. Nam sicud oibus unicũ suũ lumẽ equaliter diuidit. Emittet oibus fontes.uictũ subministrat. quietẽ somni difficillimã tribuit.sic oibus equitatem uirtutẽq; largitĩ. Nemo apud eũ seruus est.nemo dominus. Si enĩ cunctis idem pater est.equo iure oms liberi sumus.Nemo deo pauper ẽ.nisi q íusticia idiget. Nemo diues nisi qui uirtutibus plenus est.Nemo demiq; egregius: nisi qui bonus & inocens fuerit.Nemo clarissimus: nisi qui opa misericordie largiter fecerit.Nemo pfectissimus: nisi qui oms gradus uirtutis ipleuerit.Quare neq; romani neq; greci uisticiã tenere potuerũt: quia dispares multis gradibus hoies habuerũt.a pauperibus ad diuites: ab humilibus ad potẽtes: a puatis demiq; usq; ad Regũ sublimissimas potestates. Vbi enĩ nõ sunt uniuersi pares: equitas non ẽ.& excludit inequalitas ipa íusticiã.cuius uis ois ín eo ẽ: ut pares faciat eos.qui ad huius uitę conditionẽ pari sorte uenerũt.

De equitate xpianoꝝ quam phi nõ habentes nec inuenire nec defendere potuerunt

Ca. xvi.

Ovobus igitĩ illis íusticię fontibus imutatis: ois uirtus & omnis ueritas tollitur.& ipa íusticia remigat ín coelũ.Ideo non est illud bonũ a

philosophis reptũ.quiã ignorabãt uel unde oriret uel quid efficeret.quod nullis aliis preterq̃ nostro populo reuelatũ ẽ.Dicet aliqs.Nõne sunt apud uos alii pauperes:alii diuites:alii serui:alii dominí? Nõne aliqd inter singulos increst? Nihil. Nec alia causa ẽ cur nobis inicẽ fratrũ factũ nomen ipriamus:nisi quia pares esse nos credimus.Nam cũ oia humana nõ corpe sed spiritu metiamur:tam & si corporũ sit diuersa conditio:nobis tamẽ serui non sunt.sed eos & habemus & dicimus spiritu fratres:religione ꝗ seruos·Dinicię quoq; non faciũt insignes nisi quos possũt bonis opibus facere dariores.Diuites sunt enim nõ q diuitias habẽt:sed q utũt illis ad opa iusticie. Et qui pauperes uidentur:eo tñ diuites sunt.quia & egent & concupiscũt nihil.Cum igitur & liberi seruis:& diuites pauperibus:humilitate animi pares sumus.apud deũ tamẽ uirtute discernimur. Tãto qsq; sublimior est.q̃to iustior .Si enim iusticia qua parem se etiã minoribus facere quãq̃ hoc ipso pcellat:q̃ se inferioribus coequauit. tamẽ si non tantũ quasi parem sed etiam quasi minorem se gesserit.utiq; multo altiorẽ dignitatis gradum deo iudice consequet. Nam pfecto in uita hac seculari:quoniã breuia & caduca sunt omnia.Et pferũt se alteris homines.& de dignitate contendũt.quo nihil fedius:nihil arrogãtius:nihil a sapiẽtis ratione semotius. Rebus enim cęlestibꝫ contraria sunc ista uniuersa terrena. Sicut ei sapiẽtia hoim summa stultitia est apud deũ stultitia ut docui summa sapiẽtia ẽ sic deo huilis & abiectus ẽ: qui fuerit conspicuus & sublimis in terra. Nam ut taceam q̃ hęc pnia terre bona quibus magnus honor tribuit. uirtuti contraria sunt & uigorẽ mentis eneruãt que tandem potest firma nobilitas.quę opes? que potentia:cum possit deus reges quoq; ipos inferiores isimis facere? et ideo consulẽs nobis deus:inter diuina precepta illud precipue posuit.qui se extollit humiliabit & q se humiliat exaltabitur. Cuius precepti salubritas docet.q̃ qui se apud homines planũ fecerit:humilemq; prebuerit.hic apud deũ pcellens & isignis hẽat·Neq; enim falsa est illa sentẽtia quę apud Euripidẽ fertur i hũc modum.Quę hic mala putantur hęc sunt in cęlo bona. Quo carneades & ira pro utilitate iancura & uecam in hominibus iusticiã nisi forte stultus collegerit inuenirí non posse·Et cuius iusticia sapiaqdem habeat sed inuita naturalis aut iusticie utiq; ẽ

Ca. xvii

Exposui causam cur philosophi nec inuenire iustitiam nec defendere potuerunt.Nunc redeo ad illud qd itenderam. Carneades ergo qũ erat infirma que a philosophis disserebantur:sumpsit audaciam refellendi quia refelli posse intellexit.Eius disputationis summa hęc fuit.Iurasibi hoẽs

,p utilitate sanxisse scilicet uaria,p moribus: & apud eos,p tēporibus sepe mutata: ius autē naturale esse nullū.oīs & hoīes & aiantes: alias ad utilitates suas natura ducēte ferri,p īde aut nullā esse iustitiam: quomā sibi nocet alienis comodis consulēs Et inferebat hęc argumenta oibus populis qui florerent imperio & romanis quoq; ipis qui totius orbis potirēt dominio si iusti uelint esse: hoc ē si aliena restituāt.ad causas esse redituūdū.& innecessitate ac miseriis iacēdū.cū omissis cōmumbus ad propria uenrebant. Bonus uir inquit si habeat seruū fugitiuū: uel domū insalubrē ac pestilentem: quę uicia solus sciat.& ideo,pscribat ut uendat.utrū ne profitebit fugitiuū seruū ac pestilentem domum uendere an celabit emptorem? Si,pfitebitur bonus quidē: quia non fallit.sed tamē stultus indicabit.quia uel paruo uēdet uel omnino nō uēdet.Si celauerit.erit quidem sapiēs q rei cōsulet.sed idē malus quia fallet.Rursus: si repiat aliquē qui auricalcū se putet uendere cū sit illud aurū.aut plūbū cū sit argentū.tacebit ne ut id paruo emat. An id indicabit ut magno? Stultum plane uideē malle magno. Vnde intelligi uolebat & eum qui sit iustus ac bonus stultum esse & cū qui sapiēs malū. Et tamen sine pnicie fieri posse ut sint homines paupertate cōtēti. Trāsibit ergo ad maiora.in quibus nemo potest sine periculo uitę iustus esse. Dicebat enī nēpe iustitia est hoīem non occidere.alienū,pssus non attingere. Quid ergo iustus faciet si forte naufragiū fecerit.& aliquis imbecilior uiribus tabulam ceperit.nōne illū a tabula deturbabit ut ipse conscēdat eaq; mxus euadat. cū maxime sit nullus medio mari testis. Si sapiens est.faciet. ipsi enim peūdū est nisi fecerit. Si autē mori maluerit quā manus inferre alteri: iā non iustus ille sed stultus est qui uitę suę nō pcat dum pcit aliene. Item si acie suoz fusa hostes īsequi coperint & iustus ille nactus fuerit aliquē saucium equo insidētem.ei ne pcet ut ipse occidat.an deiciet ex equo ut ipse possit hostem effugere? quod si fecerit sapiens sed idem malus.sed non fecerit iustus sed idem stultus sit necesse est. Ita ergo iusticiā cū in duas partes diuidisset: alterā ciuilem esse dicēs.alteram naturalē.utranq; subuertit q illa ciuilis sapiētia sit qdem.sed iustitia non sit. Naturalis autem illa iustitia sit quidē.sed non sit sapientia. Arguta hec plane & uenenata sunt & quę Marcus tullius nō potuerit refellere. Nam cum faciat leliū furio respondētem,pq; iustitia dicentē irrefutata hec tanq fouea est ptergressus.ut uideat idē lelius nō naturalē quę istulticię crimem uenerat: sed illam ciuilem defendisse iusticiam.quam Furius sapiam qdem esse concesserat: sed iniustam. Contra carneadem q nec stultus potest esse iustus nec sapiens iniustus. Et q in

innocentibus & iustis dicit sem p optime conferrit & necessaria
prouidet que patent ex diffinitione stulticie & sapientie

Ca. xviii.

QVod ad pnte disputatione pnnebat: ostendi quo iustitia similitudinem stultitiae gerat. ut appareat non sine causa decipi eos: qui putant nrę religiois hoies stultos esse. qui talia uideantur facere qualia ille ꝓposuit. Nūc maius a me exigi sentio. ut ostendā quare iusticiā deus stultitie specie cōuolutam ex oculis hominum uoluerit auferre. Si prius furio respondero quia parū plene respondit lelius: qui ꝓfecto licet sapiens fuerit ut uocabat: patrocinari tamē uerę iustitię nullo modo poterat. quia caput ipsum fontemq; iustitię non tenebat. Nobis facilior est ipa defensio: quibus celesti benefitio familiaris ac penitus nota iustitia est quiq; illam non noie sed re nouimus Nā Plato & Aristoteles honesta quidē uolūtate iusticiā defēdere cupierūt effecissentq; aliqd si conatus eorū bonus: si eloquentia: si uirtutem genii: diuinarūq; rerū doctrina iuuisset. Itaq; opus illorū mane atq; inutile iacuit. nec cuiq; hoim psuadere potuerūt ut eorū ꝓscripto uiueret. quia fūdamētum a celo disciplina illa nō habuit. Nostrum opus certius sit necesse est. qd deus docuit. Illi enī depigebant uerbis: & imaginabantur iusticiā que in cōspectu non erat. nec presentibus exēplis confirmare poterant que disserebāt. Responderi enī posset ab audiētibus nō posse ita uiui sicut illi sua disputatione ꝓscripserūt adeo ut nulli ad huc extiterint qui id genus uite sequerētur. Nos autē non uerbis modo sed eciā exemplis ex uero peritis. uera esse que a nobis dicuntur ostendamus. Sensit igitur Carneades quę sit natura iustitię. nisi ꝓ parū alte prospexit stulticiā non esse. qq intelligere mihi uidear qua mente id fecerit. Non enī uere existimauit eū stultū esse quia iustus est. sed cū sciret non esse: & rationē tamen cur ita uideretur nō conphenderet: uoluit ostēdere latere in abdito ueritatem. ut decretū disciplinę suę tueretur cuius summa sententia ē nihil ꝓcipi posse. Videamus ergo utrū ne iustitia foedus aliqd habere cum stultitia possit. Iustus inquit si aut equū saucio: aut tabulā naufrago nō ademerit ut ipe animā suā liberet. stultus est. primū omniū nego. nullo modo fieri posse. ut homini qui quidē uere iustus sit: eiusmodi casus euenīat. quia iustus neq; cuiq; irato inimicus: nec quicq; oio appetit alienū. Cur ei nauiget aut qd petat ex aliena terra cui sufficit sua? Cur autē belligeret aut se alienis furoribus misceat: in cuius animo pax cū hoibus ꝓpetua uersetur? Scilicet pegrinis mercibus aut humano sanguine delectabitur. qui neq; lucrū sciat appetere cui sufficit victus. & nō modo ipse cedē facere: sed interesse facientibus ac spectare ducat nefas? Sed omitto ista. quoniam fieri potest ut

uel inuitus ad hec subeūda cogat. Adeo ne ergo iusticiam o furi: uel pocius o
Carneade cuius est illa oīs oracio: tam manem tam supuacuā: tāq; cōtēptā
deo putas: ut nihil possit nihilq; habeat ī se se qd ad custodiā sui ualeat. Sed
uidelicet quia sacramētū hoīs ignorant. Ideoq; ad hanc uitam temporalem
referūt oia: q̄ta sit uis iustitiē scire nō possūt. Nā & cū de uirtute disputāt:
q̄uis intelligant erūpnis ac miseriis esse plenissimam: tamē expetendam esse
a iūt sua causa. Eius enim p̄mia quē sūt eterna & immortalia nullomō uidēt.
Sic rebus oībus ad hanc p̄ntem uitam relatis: uirtutē plane ad stulticiam
redigunt. siquidē tātos huius uitē labores frustra & maniter suscipit. Sed
hec alio loco plenius. iterī de iustitia ut cepimus cuius tāta uis est. ut cūm
oculos in celū substulerit: a deo mereat omnia. Recte igitur flaccus tātam
esse dixit innocētiē uim: ut ad tutelam sui nō egeat nec armis nec uiribus:
quacūq; iter fecerit. Integer uitē scelrisq; purus: non eget mauris iaculis
nec arcu: nec uenatis gruida sagittis fasce faretra: siue p̄ sirtes. Iter estuo-
sas siue facturus p inhospitalē caucasum. uel quē loca fabulosus ābit hida-
spes. Non potest ergo fieri: quin hoīem iustū inter discrimina tēpestatū atq;
bellorē celestis tutela custodiat. Ac non ceiā si cū parricidis & nocentibus
nauiget: aut malis quoq; peat: ut una iusta & innocēs aia libereť. aut cer-
te peūtibus ceteris sola seruet. Sed concedamus posse fieri qd pponit philo-
sophus. Quid ergo iustus faciet si nactus fuerit aut ī equo sauciū: aut ī ma-
ri naufragū? Non inuitus cōfiteor: moriet pocius quam occidet. Nec ideo
tamen iustitia qd est singulare hoīs bonū stulitie nomē accipiet. Quid enim
melius: quid clarius hōi esse debet quā innocentia. quē utiq; tanto pfectior sit
necesse est: q̄to illā pduxeris ad extremū. moriq; malueris: ne qd de inno-
centie ratione minuat. Stultitia est inquit alienē animē pcere cum pnitie suē.
Nunc eciam p amicitia pire stultū iudicabit. Quid ergo familiares illi pita-
gorici laudant a uobis quorē alter se tirāno uadere mortis p altero dedit:
Alter ad p̄stituū tempus cū iam sponsor eius duceret: presenciam sui fecit:
eūq; iteremptu suo liberauit. quorē uirtus in tanta gloria nō haberet cū alter
p amico alter eciam p fide mori uoluit. sed stulti putarētur. Deniq;. ob hāc
ipsam uirtutē tirānus his gracia retulit utrūq; seruādo: & hoīs crudelissi-
mi natura mutata ē. Quin eciā deprecatus esse dicit: ut se terciū ī aiciciam
reciperent. nō utiq; tanq̄ stultos: sed tāq̄ bonos & sapiētes uiros. Itaq; non
uideo quare cū pro amicicia & fide mori sūma gloria cōputetur. nō eciam
pro innocencia perire sit homini gloriosum. Ergo stultissimi sunt qui nobis
crimini dant: mori uelle pro deo: cū ipi eū qui pro homine uoluit mori: in

celū sūmis laudibus tollāt. Demiq; ut cōcludā disputationē: nō posse eundē stultū esse ac iustum. & eūdem sapientē & iiustū. docet ipa ratio. Qui ei stultus est: quid sit bonum ac iustū nesit. & ideo semper peccat. Ducit ei quasi captiuus a uiciis. nec resistere ullo modo potest. quia caret uirtute q̄ nescit. Iustus autem ab oi peccato se abstinet. q̄ alter facere non potest: q̄ habeat recti prauiq; noticiā. Rectum autem disternere a prauo quis potest nisi sapiens? Ita fit ut nunquam possit iustus esse qui stultus est: neq; sapiens qui fuerit iniustus. Quod si est uerissimum: manifestum est eum qui aut naufrago tabulam: aut equum saucio non ademerit stultum non esse. quia hoc facere peccatum est a quo se sapiens abstinet. Videri tamē & ipse profiteor: per hominū errorē ignorancīū: cuiusq; rei proprietatē. Itaq; oīs hec questio non tam argumētis q̄ diffinitione dissoluit. Stultitia igit est in factis dictisq; per ignorāciā recti ac boni erratio. Ergo stultus non est: qui ne sibi quidem pcit dūmodo alteri non noceat. qd est malū. Quod quidē nobis & ratio et ueritas ipsa prescribit. In oibus enim uidemus aialibus quia sapiencia carent: conciliatricem esse naturam. Nocent igit aliis: ut sibi prosint. Nesciūt enī quia malū est nocere. Homo uero qui sciēciā boni ac mali habet. abstinet se a nocendo & cum icōmodo suo. qd animal irrationale facere non potest. Et ideo inter summas hoim uirtutes innocentia numerat. Quibus rebus apparet sapientissimū esse: qui maluit pire ne noceat. ut id officiū quo a mutis discermur seruet. Nam qui uēdentis errorem nō redarguit: ut aurum paruo emat aut qui non profiteē fugitiuū seruū uel pestilētem se domum uendere: lucro et cōmodo suo consulens. non est ille sapiens ut Carneades uideri uolebat: sed callidus & astutus. Calliditas & astutia in multis quoq; animalibus sūt. uel cum insidiantur aliis & dolo capiūt ut deuorēt: uel cum insidias alioq; uario genere deludūt. Sapiēcia uero i hoiem solū cadit. Sapientia ei ē itelligentia uel ad bonum rectūq; faciēdū: uel abstinēdū: delictoq: factorūq; improboq.

Lucro autē nūq̄ sapiens studet. quia bona hec terrena contemnit. nec quēq̄ falli patit: quia boni uiri officiū est errores hoim corrigere: eosq; in uiam reducere. siquidem socialis hois est ac benefica natura: qua sola cogniione; cū deo habet. Qd ignoratio immortalis & dei ueri predictor causa erroris & morte meretur eterna. Et q̄ homo nō sit hominis q̄ minor sed minister q̄ generationis Et q̄ ordo

Sed mirū hec causa efficit: ut stultus esse uideat: q̄ egere aut mori malit q̄ noceat uel eripiat aliquid alteri: qd hoiem morte deleri putant. ex eaq; psuasione oīs tū uulgi tū etiā philosophoq: nascūtur errores. Si enim

q̃ diuina et cõmodis oibus plena. Quod q faciet: a iustitiæ regula discedat post mortẽ nihil sumus: ꝓfecto stultissimi ẽ hois nõ huic uitæ cõsulere: ut sit necesse est. Si autẽ supest hoi uita melior & lõgior: qd et philosophoꝝ magoꝝ argumẽtis: et uatum responsis: et ꝓphetarũ diuinis uocibus discimus hãc ꝑsentẽ cũ suis bom's cõtemnere sapiẽtis est. cuius oĩs iactura ĩ mortalitate pẽsat̃. Apd Ciceronẽ idem ipe iustitiæ defẽsor Lelius uult igt pene uirtus honorem. nec est uirtutis ulla alia merces. Est plane & quidem uirtute dignissima. quã tu Leli nequaq̃ poteras suspicari. Nihil enĩ diuinaꝝ noueras lr̃arum. quam tamẽ ille ĩquit accepit: facile exigit non acerbe. Erras uehemẽter si putas ab hoĩe ꝑmiũ solui posse uirtuti. Cũ ipe alio loco uerissime disseras. huic uiro quas diuicias obicies: quæ imperia quæ regna? Qui ista putat humana: sua bona diuina iudicat. Quis ergo te sapientem Leli putet: cũ ipse tibi loquaris cõtraria? Et paulo post adimis uirtuti quæ dedisti. sed uidelicet ignorãtia ueri facit ĩcertam labatãq; sẽtẽtiã. Deĩnde qd adiũgis: Sed si aut ĩgrati uiuersi aut ĩuidi multi: aut iimici potẽtes: suis uirtutẽ ꝑmiis spoliãt. O q̃ fragilẽ q̃ ĩanẽ uirtutẽ ĩduxisti: si spoliari põt suo ꝑmio. Quod si bona sua diuina iudicas ut aiebas: qui possũt existere tam ĩgrati tã ĩuidi tã potentes: qui uirtutem spoliare ualeant: his bom's que fuerit ĩ eam collata diuinitus? Ne illa se ĩquit multis solaciis oblectat: maximeq; suo decore seipam substentat. Quibus solaciis quo decore: cũ ĩ crimen sepe ueniat: et ĩ pnã decor ille uertat̃? Quid enĩ si ut furius dicebat: rapiatur uexetur exterminetur egeat. auferanẽ ei manus: effodiant̃ oculi: damnetur: uinciat̃: uratur: miseris etiã modis necet̃. perdet ne suũ ꝑmiũ uirtus? An pocius peribit ipsa? Mĩime. Sed & mercedem suam deo iudice accipiet et uiuet et semp uigebit. Quæ si tollas: nihil potest ĩ uita hoĩm tam ĩutile tã stultum uideri esse q̃ uirtus. cuius naturalis hoĩtas & honestas docere nos potest aiam nõ esse mortalẽ. diuinũq; illi a deo premiũ cõstitutũ. Sed idcirco uirtutem ipam deus sub pson̄a stultitiæ uoluit esse celatam: ut misterium ueritatis ac religioms suæ esset archanũ. ut has religioẽs: sapiẽtiãq; terrenã extollentẽ se alcius: sibiq; uultũ placentẽ: uanitatis erroriscq; damnaret: ut ꝓposita deniq; difficultate: p ãgustissimos tramites ad ĩmortalitatis ꝑmiũ sublime pduceret. Docui ut opĩnor cur populus noster apd stultos stultus haberet̃. Nam crucari atq; ĩterfici malle: q̃ thura tribus digitis cõprehẽsa ĩ focũ iactare tam ĩeptũ uidet̃: q̃ i piculo uitæ alterius aiam magis curare q̃ suã. Nesciũt enĩ quãtũ sit nephas adorare aliud: preterq̃ deũ q condidit celum atq; terrã. qui humanũ genus finxit inspirauit luce donauit. Quod

si seruoꝝ neqssimus habetur qui dominum suũ fuga deserit: isq; uerberibus uinculis & ergastulo et cruce & omni malo dignissimus iudicatur. et si filius eodẽ mõ eque impius existiatur: qui prem suũ dereliquerit ne illi obsequatur. ob eãq; causam dignus putat qd sit exheres: et cuius nomen ĩ ppetuũ deleatur. Quãto magis q deũ deserit: in quem duo uocabula dñi & patris eque uenerãda cõuenũt. Nam ille qui seruum pcio comparat: qd in eũ beneficii confert pter alimenta que: illi utilitatis sue gracia subministrat. Et qui filium generat: nõ habet in potestate ut cõcipiat: ut nascatur: ut uiuat. Vnde apparet non esse illũ patrem: sed tantũmõ generãdi ministrũ. Quibus ergo supplicii dignus ẽ: desertor eius q & dñs uerus et pater est: nisi que deus ipe cõstituit: qui spiritibus iustis eternũ parauit ignẽ. qd ipse p uates suos impiis ac rebellibus cõminatur. De insania eorq; qui deos colunt et non audent ratione contendẽ cum fidelibus. Et quare iuramento fidentium indicant. Eorq; religio, per paucitatẽ defendi ẽ & ratione potius q̃ feuicia ferro uel igne Et q̃tum & ignorãtia dulce

Ca. xx.

Oiscant igit & suaꝝ et alienarũ interfectores aiarũ: cuiꝰ religionis ẽ q̃ inexpiabile facinus admittant. Primũ: qd seipos iugulãt pditissimis demonibus seruiẽdo: quos deus ĩ eterna supplicia dãnauit. deinde qd nec ab aliis deũ coli paciũt. sed auertere boies ad mortifera sacra cõtẽdũt: nitũtur q; sũma diligentia: ne qua sit aia incolumis in terra. que saluo statu suo specter ĩ celũ. Quid aliud dicã q̃ miseros: q predonũ suoꝝ instigacoibus parẽt: quos deos esse opinantur. quorum neq; cõdicione neq; origine: neq; noia neq; rationẽ sciũt: sed inherẽtes psuasioni uulgari libẽter errãt. et stultitie sue fauent. a quibus si psuasionis eius rationẽ requiras: nullam possunt reddere. sed ad maioꝝ iudicia cõfugiũt. q illi sapiẽtes fuerint. illi pbauerit illi scierint quid esset optimũ. seq; ipsos sensibus spoliant: ratione abdicant: dum alienis erroribus credũt. Sic ĩplicati rerũ oim ignorantia. nec se nec deos suos norũt. Atq; utinã soli errare: soli desipe uellent. Alios eciã in consorciũ mali sui rapiũt. quasi hituri solacium de perditione multoꝝ. Sed hec ignorantia efficit. ut in psequẽdis sapiẽtibus tam mali sint: fingũt se illis cõsulere. illos ad bonã mentẽ uelle reuocare. Nũ igit hoc sermone aut aliq̃ rõe reddita facere nituntur. Minie. Sed ui atq; tormẽtis. O mira & ceca demẽtia ĩ his putat mala mẽs esse: q fidẽ seruare conant: ĩ carnificibus autem bona. In his ne mala mens est: qui contra ius humanitatis: contra fas omne laceranẽt. An pocius in his: qui ea faciũt in corporibus inocẽciũ que nec seuissimi latrones: nec iratissimi hostes: nec immanissimi barbari aliquãdo fecerũt.

Adeo ne eciã sibi mẽciũt: ut uicissim boni ac mali noia transferant & mmu-
tent? Quid ergo? non diem noctẽ uocãt: solem tenebras? Alioquin eadem
iprudẽtia est bonis maloꝝ nomẽ iponere: sapiẽtibus stultoꝝ: iustis ipioꝝ:
quinimo si q̃ illis fiducia est: uel m philosophia uel i eloquẽtia: arment se ac
refellãt hec nostra si possũt: cõgrediãt commus: & singula quęq; discutiãt.
decet eos suscipere defensionẽ deoꝝ suorũ. ne si nostra mualuerit: ut quotti-
die mualescũt: cũ delubris suis ac ludibriis deserant. Et qm nihil possunt:
augetur enim illis religio dei. quãto magis pmitur ratione: magis & horta-
mẽtis agant. Procedãt m mediũ pontifices: seu minores seu maximi flami-
nes: augures: itẽ reges sacrificoli: quiq; sunt sacerdotes & ãtistites religio-
num. cõuocẽt nos ad cõtionẽ: cohortenẽ nos ad suscipiendos cultus deoꝝ.
persuadeãt multos esse: quoꝝ munere ac puidẽtia regãtur. omia ostẽdãt:
origines & micia sacrorũ ac deoꝝ: quõ sint mortalibus tradita. q fons quę
ratio sit explicẽt. proferãt quę merces i cultu: quę pęna m cõtemtu maneat:
quare ab hoibus se coli uelint: qd illis si beati sunt humana pietas conferat.
Que oia nõ asseuerationẽ ppria: nec enim ualet quicq̃ mortalis hois aucto-
ritas. sed diuinis aliquibus testimoniis confirmẽt: sicuti nos facimus. nõ est
est opus ui & miuria: quia religio cogi nõ potest. uerbis potius quam ue-
beribus res agẽda est: ut sit uolũtas. distringãt aciem ingenioꝝ suorum: si
ratio eorũ uera ẽ: asseraẽ. parati sumus audire. si doceãt: tacẽtibus certe nihil
credimus. Imitenẽ nos: ut rationẽ tocius rei exponant. Nos enim nõ illicimus
ut ipi obiectãt. sed docemus: probamus: ostẽdimus. Itaq; nemo a nobis re-
tinetur iuitus. Inutilis est enim deo qui fide ac deuotione caret. et tamẽ nemo
discedit: ipa ueritate retinẽte. Doceant isti hoc mõ. si q̃ illius fiducia ueritatis
est loquanẽ: discant. Audeant mq̃ disputare nobiscũ aliquid eiusmodi. iam
profecto a b aniculis quas cõtemnũt: et apueris nostranbus error illoꝝ ac
stultitia ridebiẽ. Cum enim sint pitissimi: deorumq; progeniẽ & res gestas &
imperia et interitus & sepulcra de libris nouerint. iposq; ritus quibus sunt
iniciati ex rebus gestis hoim: uel ex casibus uel eciã ex moribus natos sciãt
incredibilis dementia est deos putare: quos fuisse mortales negare nõ au-
deant. uel si tam iprudentes fuerint ut negent. suę illos ac illoꝝ litterę coar-
guent. ipa deniq; illos sacroꝝ inicia conuincẽt. Sciant igiẽ ex hoc ipso quãtũ
intersit iter uerũ & falsum. quãdo ipsi qui sunt eloquẽtes psuadere nõ pos-
sunt. imperiti ac rudes possunt. quia res ipsa & ueritas loquiẽ. Quid ergo?
seuiunt ut stulticiã suam dum minuere uolunt augeant. Longe diuersa sunt
carnificina & pietas. Non potest pietas cum ui aut iustitia cum crudelitate

coninngi. Sed merito non audet de rebus qcq docere diuinis. ne & a nris
derideant. & a suis deserantur. Nã forte uulgus cui simplex incorruptũq;
uidictũ est: si misteria illa cognoscat. i memoria mortuoy constituta dãna-
bit. aliudq; uerius qd colat quęret. Nunc fida silentia sacris constituta sũt ab
hominibus callidis. ut nesciat populus qd colat. Cũ aũt nos i eoy doctri-
nis uersemur: cur nob aut nris nõ credũt q utrũq; nouimus. aut in uidet qa
falsis uera pferamus. Sed defẽdẽda sunt inqũt publice suscepta sacra. O q̃
inhonesta uolũtate miseri errãt. Sentiũt enim nihil esse in rebus humanis
religione pstantius. eamq; summa ui oportere defẽdi. Sed ut i ipsa religiõe:
sic i defẽsionis genere fallunt. Defendenda eni religio est nõ occidendo sed
monendo. nõ ꝯuicia sed pacientia: non scelere sed fide. Illa ei maloy sunt: hęc
bonoy. Et necesse est bonũ i religione uersari nõ malum. Nam si sanguine
si tormentis si malo religionẽ defendere uelis. iam non defendetur illa. sed
polluet & uiolabitur. Nihil est enĩ tam uoluntariũ q̃ religio. in q̃ si animus
sacrificantis auersus est iã sublata iam nulla est. Recta igit ratio est ut re-
ligionem pacientia uel morte defendas. in q̃ fides consecrata & ipi deo grata
et religioni addit auctoritatem. Nam si is q i hac terrestri militia: regi suo
fidẽ seruat i aliquo egregio facinore. si postea uixerit acceptior fit & carior.
Si perierit: summã cõsequitur gloriam qd pro duce suo morte occubuerit.
quãtomagis impatori omniũ deo fides seruãda est. qui nõ tm uiuentibus sed
& mortuis premiũ potest uirtutis exoluere. Igit dei cultus qm militię ce-
lestis est. deuotionẽ maximã fidẽq; desiderat. Quomõ enĩ deus aut amabit
colẽtem: si ipe non ametur ab eo. Aut prestabit pręcãti quicq orauerit: cũ
ad pręcãdũ neq; ex animo neq; obseruãt accedat. Isti autẽ cũ ad sacificãdũ
ueniũt. nihil intimũ nihil ꝓprũ diis suis offerũt. nõ integritatẽ mentis. non
reuerentiã: nõ timorẽ. Peractis itaq; sacitiis inanibus. omnẽ religionem in
tẽplo & cum tẽplo sicut uenerant relinquũt. Nihilq; secũq; ex ea neq; afferũt
neq; referũt. Inde est qd eiusmodi religiones nec bonos facere possunt neq;
firme atq; imutabiles esse. Traducũtur itaq; ab his homines facile. quia ni-
hil ibi ad uitam: nihil ad sapiẽtiã: nihil ad fidẽ disciũt. Quę est supsticio illoy
deoy. quę uis. quę disciplina. quę origo. quę ratio. qd fũdamẽtum. quę
sbstãtia. quo tẽdit. aut quid pollicet ut ab homine possit seruari fortiterq;
defẽdi. in qua nihil aliud uideo q̃ ritũ ad solos digitos pinẽtẽ. Nostra uero
religio eo firma est & solida & immutabilis. quia iusticiam docet. quia no-
biscũ semp est quia tota in animo colẽtis est quia mẽtẽ ipam ꝓ sacitio habet
Illic nihil exigit aliud quã sanguis pecudũ. & fumus & inepta libatio. Hic

bona mēs: purū pectus: inocēs uita. Illuc ueniūt sine delectu. adulterę: impudicę: lenę, pcaces: obscenę meretrices. Veniūt. gladiatores: latrōes: fures uenefici: & pcātur nihil aliud q̄ ut scelera impune cōmictāt. Quid enī latro sacificās aut gladiator roget nisi ut occidat? Quid fenerarius nisi ut fallat. Quid meretrix nisi ut plurimū peccet? Quid adultera nisi ut mortem uiri optet aut ut sua ipudicia celet? Quid lena nisi ut multos bonis exuat Quid fur nisi ut plura rapiat? Hic uero etiā leui cōmuniq; peccato locus nullus ē Et si quis ad sacrifitium nō integra cōsciētia uenerit audit quę illi deus cōminetur. ille qui latebras cordis uidet qui peccatis sp infestus est & exigit iustitiā. qui fidem poscit. Quis hic male menti aut male pci locus est. At illi infelices nec ex sceleribus suis intelligūt q̄ malū sit quod colūt. quam quidē flagiciis omnibus inānati ueniūt ad pcādū & se pie sacificare opinātur si cutē lauerint. tamq̄ libidinē intra pectus inclusam. Vlli amnes abluāt. aut ulla maria purificēt. Quāto satius est mētem potius eluere que malis cupiditatibus sordidatur. uno uirtutis ac fidei lauacro uniuersa uitia depellere. Quod qui fecerit qdliber inānatū ac sordidū corpus gerat: satis purus est.

Quod hostes tuos adorat stulta gentilitas quoq; cultui nō modo christiani sed & plri & domestici cultores deoq; destruunt

Ca. xxi.

ISti autē qui nesciūt quid uel quō sit colēdū ceci & imprudētes incōtrarium cadunt. Adorant itaq; hostes suos latrones & interfectores suos uictimis placāt. & aimas suas cū thure ipo cremādas aris detestabilibus iponūt. Irascūtur etiam miseri q̄ nō similes alii pereāt incredibili mētiū cecitate. Quid enī uideāt qui solem nō uident? q̄si uero si dii essent: indigerēt hominū auxilio aduersus cōtēptores suos. quid ergo nobis irascunt̄. si illi nihil possūt nisi q̄ ipsi deos suos destruūt. de quoq; potestate diffidūt. magis irreligiosi quā qui omnino nō colūt? Cicero i suis legibus cū caste ad sacrifitia preciperet accedere: pietatem inquit adhibito. opes amoueto. O qui secus faxit: deus ipse uindex erit. Recte hoc quidē. Neq; enim fas est desperare de deo: quē ideo colas quia potestatē putas. Nā quō uindicare colētis iniuriā potest: qui suam nō potest? Libet igitur ex his querere cui potissimū pstare se putent cogēdo inuitos ad sacificiū. Ipis ne quos cogūt? At non est beneficiū qd ingerit recusanti. sed cōsulēdū est etiam uolentibus quādo quid bonū sit nesciūt. Cur ergo tam crudeliter uexant. debilitant. cruciant si saluos esse uolūt? Aut unde pietas tam impia: ut eos miseris modis aut pdāt aut inutiles faciāt. quibus nel int esse cōsultū? An uero dii pstāt? At non ē sacificiū quod expmit̄ ab inuito. Nisi enī spōte atq; ex aimo fiat: execratio ē.

cum homines, pscriptione ímiuriis carcere tormētis adacti faciūt. Si dii sūt isti qui sic colūtur. aut, ppter hoc solū colēdi non sunt qꝑ sic coli uolūt. dingni scilicꝫ detestatione hominū. quibus cū lacrimis. cū gemitu. cū sanguine de mēbris oibus fluente libar. At nos cōtra: non experimus ut deū nostrū qui est omniū creator uelit nolit colat aliquis miuitus. nec si non coluerit irascimur cōfidimus enī maiestati eius qui tam cōtēptū sui possit ulcisci. q̄ seruoꝝ suoꝝ labores & iiurias & ideo cū tam nefanda pperimur ne uerbo quide reluctamur. sed deo remittimus ultionem nō ut hi faciūt. qui defēsores se esse deoꝝ suoꝝ uideri uolūt & seuiūt efferate aduersus nō colentes Ex quo itelligi datur: q̄ nō sit bonū deos colere qm̄ bono potius adducēdi homines ad bonum fuerant nō malo. sed quia illud malū est: etiā officiū eius bono caret. At enī puniendi sunt qui destruūt religiones. Num peius nos destruimus q̄ natio Egiptioꝝ qui turpissimas bestiarū ac pecudū figuras colūt? Quedā etiam pudenda dictu tamq̄ deos adorabāt Num peius tam idem ipi qui cū deos se colere dicāt tamē eos publice turpiterq̄ derident de quibus etiā per mimos agi cū risu & uoluptate paciūt. Qualis hęc religio aut quāta maiestas putanda est. quę adorar in tēplis illudir i theatris? Et qui hęc fecerit nō poenas uiolati nuis pendūt. sed honorati etiā laudatiq̄ discedūt. Nnm peius nos destruimus quā quidā philosophi qui omino nullos deos esse aiūt. sed oia sua spōte esse nata: oia fortuitu fieri quę gerūtur Num peius q̄ Epicurei: qui esse quidā deos sed curare quicq̄ negāt. neq̄ irasci eos neq̄ gratia cōmoueri? Quibus dictis uiq̄ psuadēt colēdos omino nō esse. siq̄dem colentes respiciūt neq̄ nō colētibus irascūtur. Pretea cū contra metus dissert nihil aliud efficere conant q̄ ut nemo deos timeat. & hęc tamē ab hominibus & audiuntur libenter: & disseruntur impune: Quare malignī spīs instigent cultores suos in persecutione fidelium Et quare uera religio indeat manus

Ca. xxii.

Non ergo ideo aduersus nos insaniūt. quia dii nō coluntur a nobis a multis enim nō colunt sed quia ueritas penes nos est. quę ut est uerissime dictum odium parit. Quid igit ex istimabimus. nisi nescire illos quid paiāt? Pergit ergo ceco & irrationabili furore. quē nos uidemus illi nesciuut. Nō enim ipsi homines psequnt. qui causam cur irascāt innocentibus non habēt. sed illi spiritus contaminati ac pditi: quibus ueritas & nota est & i uisa. insinuant se mētibus eoꝝ et instigant nestios i furorē. Ni enī q̄ diu pax est in populo dei fugitant iustos & pauēt. Et cum corpora hominū occupāt. aiasq̄ diu uexant adiurant ab his et noie ueri dei fugant. Quo au-

dito tremunt & exclamant & uri uerberariq; se testãtur. Et interrogati qui sint. qñ uenerit. quo ĩ hominẽ irrepserit. cõficenẽ. Sic extorti & excruciati uirtute diuini nois exulãt, ppter hęc uerbera & minas scõs et iustos uiros semp oderunt. & quia per se nocere his nihil possunt. publicis eos odiis pse quũtur. quos sibi graues sentiũt. exercẽtq; seuitiam quã uiolatissime possũt ut aut eoꝝ fidem minuãt per dolorẽ. aut si id efficere nõ quierit: auferant oio de terra. ne sint qui possint eoꝝ nequitiam coercere. Non me fugit quid rñderi e cõtrario possit. Cur ergo deus ille singularis. ille magnus. quẽ reꝝ potẽtem: quẽ dñmomium cõficeris hęc fieri patiẽ nec cultores suos aut uindicat aut uetat? Cur demiq; qui eũ nõ colũt opulẽti & potęntes et beati sũt. et honoribus regnoq; potiunẽ. eos q; ipsos dinoni suę ac potestati sbiectos hãt? Reddẽda & huius ratio est rei. ne quid remaneat erroris. Nam ĩ primis hęc causa est. cur existimẽt religio dei uiui nõ habere q; inducanẽ hoies spe terrenoꝝ ac pñtiũ bonoꝝ quę ad curã mẽtis nullo mõ pinent. quibus qa carere iustos uidẽt & affluere iniustos. et dei cultũ inanem arbitranẽ in quo messe illa nõ cernũt. & deoꝝ ritus existimãt ueros qm̃ cultores eoꝝ & diuitiis et honoribus & regnis fruãtur. Veꝝ hi qui sunt ĩ hac existimatiõe nõ pfitiũt alterius uim rationemq; hois. quę tota nõ ĩ corpore sed ĩ mẽte est Nihil enim uidẽt amplius q̃ uidẽt corpus. scilicet quod quia oculis manuq; tractabile est. ibecillũ fragile mortale est cui sũt illa oia bona quę cupiditati ac miraculo sunt. opes honores iperia qm̃ corpori afferunt uoluptates & ideo tam caduca sũt q̃ corpus ipsum. Animus uero ĩ quo solo est homo. qm̃ sbiectus oculis nõ est: nec bona eius inspici possunt quę in sola uirtute sũt posita. & ideo tam stabilis et constans & perpetuus sit necesse est. sicuti ipsa uirtus in qua est animi bonum.

Quae deus electos suos tradita impij potestate uexari patiatur.

Longum est uniuersas uirtutũ species pmerere. ut de singulis doceã q̃ necesse sit sapiẽtẽ ac iustũ uirũ lõge ab illis bois abhorrere. qbus quia fruũtur iusti. deoꝝ cultus ueri & efficaces esse credũt. qd ad pñtẽ pinet questionẽ satis est si ex una uirtute id pbemus quod intendimus. Nempe magna et pcipua uirtus est patiẽtia. quã pariter & uulgi publicę uoces: et philosophi et oratores summis laudibus cõcelebrãt. Quod si negari nõ potest quin summa sit uirtus. necesse est iustũ & sapiẽtem uirum in potestate esse hominis iniusti ut capiat patiẽtiam. Patientia. est enim maloꝝ quę aut inferũtur aut accidũt. cũ ęquanimitate platio. Ergo iustus ac sapiens quia uirtutẽ capit. habet ĩ se patiẽtiam. qua carebit omio. si nihil patiẽt aduersi.

Contra.qui ĩ rebus ꝓsperis agit ĩpatiẽs est.et uirtute maxia caret. In patiẽtiã dico quia nihil patiẽr. Innocẽtiam quoq; seruare non potest.quę et ipa iusto & sapiẽti uiro ꝓpria est uirtus.sed et nocet sepe et cõcupiscit aliena.et rapit quę cupierit p iniuriã.quia uirtutis expers uitio peccatoq; sbiectus est. et fragilitatis oblitus aio isolẽter elato tumet. Inde iusti ac deũ nesciẽtes.et diuitiis & potẽtia et honoribus florent. Hęc enim cũcta iustiq; pmia sũt. quia & ppetua esse non possũt.et p cupiditatẽ uiolentiamq; querunt. Iustus uero ac sapiens: qa illa omnia humana sunt.ut est a lelio dictum: sua bona diuina iudicat: nec alienũ quicq; cõcupiscit ne quem contra ius humaitatis ledat oio.nec ullam potẽtiam honorem ne desiderat ne cui fatiat iniuriam. Scit enim cũctos ab eodem deo & eadẽ conditione generatos iure fraternitatis esse coniũctos.sed et suo contẽtus & paruo.quia fragilitatis suę memor non amplius quęrit.q; unde uitã sbstentet.et ex eo ipo quod habuerit expertit etiã nõ habenti quia pius est.pietas etiã sũma uirtus est.et accidit ex eo q; uoluptates caducas uitiosasq; contẽnit.quay causa opes appetunt qm conuiuẽs est ac libidinũ victor.et nihil timoris ac insolẽtię gerens.non extollit se altius.nec erigit supbũ caput.sed placidus & concors et planus et cõmunis est.quia conditionẽ suam nouit. Cum ergo iniuriam nulli fatiat nec aliena rapiat.nec sua quoq; si auferant defẽdat.eũ sciat etiã illatã iniuriã moderate ferre qa uirtute pręditus est.necesse est iustũ hominem sbiectum esse iniusto.& contumeliis ab insipiẽte affici sapientem.ut et ille peccet quia iniustus est et hic in se uirtutẽ habeat quia iustus est. Si quis aũt uolet scire cur malos & iniustos deus potẽtes beatos et diuites fieri sinat.pios cõtra humiles miseros inopes esse patiar.sumãt eum senecę librum cui titulus est. Quare bonis uiris multa mala accidãt cum sit ꝓuidẽtia. In quo ille multa nõ plane imperitia seculari sed patiẽter ac pene diuinitus locutus.deus inqt homines pro liberis habet: sed corruptos & uitiosos luxuriose ac delicate patiẽr uiuere: quia nõ putat emẽdatione sua dignos. Bonos aũt quos diligit castigat se pius et assiduis laboribus ad usum uirtutis exercet.nec eos caducis ac mortalibus bonis corrũpi ac deprauari sinit. Vñ nemini debet mirũ uideri si ꝓ nostris sepe delictis castigamur a deo imo uero cũ uexamur ac pmimur.tũ maxime gratias agimus indulgentissimo patri.q; corruptelã nostrã nõ patiẽr longius ꝓcedere sed plagis ac uerberibus emẽdat. Ex quo intelligimus nos esse deo curę qm cũ peccamus irascit. Nam cũ posset populo suo et opes et regna largiri sicut dederat ãte iudeis.quoy nos successores ac posteri sumus.idcirco esse uoluit sub aliena ditione atq; imperio degere.

ne rerũ ꝓsperarum felicitate corruptus ín luxuriam labereẽ.ac dei ꝑcepta contẽneret.sicut illí maiores nostri.qui ſepe terrenis ac fragilibus his bonis eneruati aberrauerunt a diſciplina legis.uinculaq; ruperunt.prouidit ergo quatenus cultoribus ꝑſtarent qetem ſi mãdata ſeruaſſẽt.et tñ eos emẽdarẽt ſi ꝑceptis nõ obtẽperaſſẽt.Itaq; ne tã corrũperẽt otio q̃ patres eoꝝ.Licẽtia ꝑmi eos ab his uoluit ĩ quoꝝ maĩbus collocauit.ut & labantes confirmet et corruptos ad fortitudinẽ repet.et fictos experiat̃ ac tempter.Quomõ enĩ poteſt ímpator militũ ſuoꝝ ꝓbare uirtutem niſi habuerit hoſtem? Et illí tñ aduerſarius ſurgit ĩuito qa mortalis eſt et uinci põt deo autẽ qa repugnari nõ poteſt.ipe aduerſarios nõí ſuo excitat.non qui cõtra ipm deũ repugnẽt ſed cõtra milites eius.ut deuotionẽ ac fidem ſuoꝝ uel ꝓbet uel corroboret. donec ꝑſſure uerberibus defluẽrem corrigat diſciplinã.Eſt et alia cauſa cur aduerſus nos ꝑſecutiones fieri ſinat.ut dei populus augeat̃.Nec eſt difficile mõſtrare cur aut quõ illud fiat.primũ fugantur a deoꝝ cultoribus plurimi odio crudelitatis.cur etiã talia ſacrifitia nou horreãt.deínde placet q̃buſdã uirtus ac fides ipa.nõ nulli ſuſpicanẽ deoꝝ cultũ nõ ſine cauſa malũ putari a tã multis hoĩbus.ut emori malint q̃ id facere qd̃ alii fatiũt ut uiuãt. Aliq cupiũt ſcire quidnã ſit illud bonũ qd̃ ad mortẽ uſq; defẽditur.quod oĩbus que ĩ uita iocũda et cara ſũt ꝑfertur.a quo nec bonoꝝ nec lucis amiſſio nec dolor corporis nec uiſcerũ cruciamẽta deterrẽt.ualent hec plurimũ ſed ille maxie cauſe nr̃oꝝ uumerũ ſemp auxerẽt. Audit circũſtans populus: ínter ipa tormẽta dicentes nõ ſacificare ſe lapidibus manu factis.ſed deo uiuo q ſit ín celo.Multi hoc uerũ eſſe ínteliguntꝰ & ín pectus admittũt:Deínde ut fieri ſolet ĩ rebus incertis:dum ínter ſe iuicẽ querũt que ſit huius ꝑſeuerãtie cauſa.multa que ad religionẽ pinẽt diuulgata:ac ꝓ rumorẽ biciſſim aucupata diſcũtur.que qa bona ſũt platiãt neceſſe eſt.Pretera ultio ſecuta ſicut ſemp actidit ad credendum uehemẽter ipellit.Ne hec qdem leuis cauſa eſt. qꝑ ímũdi demonũ ſpũs accepta licẽtia multoꝝ ſe corporibus ímergũt.qbus poſtea reiectis:oms qui reſanati fuerit:adhereãt religioní cuius potentiam ſenſerũt.He tot cauſe ín unũ collate.magnam deo multitudinẽ mirabiliter acquirũt. Quod bonos tortores torquebunt & malas bestias de terra auferat deus

Ca xxxiii

QVicqd ergo aduerſum nos mali principes molíũtur fieri:ipe pmittit. et tamẽ iiuſtiſſimi ꝑſecutores qbus dei nomẽ cõtumelie ac ludibrio fuit:nõ ſe putẽt ipune lituros quia índignationis aduerſus nos eius quaſi miſtri fuerunt.Punienẽ enĩ iudicio dei qui accepta poteſtate ſupra hũanum

modum fuerit abusi. & insultauerint etiã deo supbius. eiusq; nomẽ eternum uestigiis suis sbiecerũt ĩpie nefarieq; calcandũ. Propterea uindicaturũ se. eos celeriter pollicet. & exterminaturũ bestias malas de terra. Sed idẽ q̃uis populi sui uexationes et hic ĩ presenti soleat uindicare: tñ iubet nos expectare patiẽter illũ celestis iudicii diem. quo ipse ꝓ suis quẽq; meritis aut honoret aut puniet. Qua ꝓpter nõ sperẽt sacĕlege aĩe contẽptos et multos fore quos sic obterũt. Veniet rabiosis ac uoratibus lupis merces sua. q iustas et simplices aĩas nullis facinoribus admissis excruciauerũt. Nos tm̃ nõ laboremus ut ab hoĩbus nihil aliud ĩ nobis nisi sola iustitia puniantur. Demus operam totis uiribus: ut mereamur a deo simul et ultionẽ passioĩs et p̃miũ.

Lactantij firmiani de uero cultu liber sextus incipit feliciter
Quod innocentia uerissimus dei cultus sit quam carnalis hõmo
corpori dedicus nescit Capitulum primum

QVOD erat officium suscepti mũeris diuino spũ instruẽte. ac suffragãte. ipa ueritate conplebimus. Cuius asserendę atq; illustrandę causa. mihi & sciam et fidẽ ipe dominus noster iposuit. sine quo nec sciri quicq̃ potest nec explicari Venio nũc ad ipm quod est sũmũ opis huius & maxim. ut doceã quo ritu quo ue sacĕrtio deũ coli oporteat. Id ei ẽ hoĩs officiũ. ĩ eoq; solo sũma rerũ et oĩs beatę uitę rõcõsistit. q̃ doq̃dẽ ꝓpter ea facti et ĩspirati ab eo sum9. nõ ut celũ uiderem9 et solẽ qd̃ Anaxagoras putauit. ut artificẽ sol & cęli deũ pura et itegra mẽte colerem9. q̃uis aũt p̃cedẽtib9 libris ꝓ igenii mediocĕtate defẽderi ueritatẽ tñ ex ritu quoq; ipo elucere l maxie pot. Nihil eni sãcta et sigularis illa maiestas aliud ab homie desiderat q̃ solã inocẽtiã. quã si quis obtulerit deo satis pie religioseq; litauit. Homines aũt neglecta iustitia: cũ sint omibus flagitiis ac sceleribus inquinati: religiosos se putant si tẽpla ac aras hostiarũ saguine cruẽtauerit. si focos adorauerit ac ueteris uini pfusione madefecerint. Quin etiam sacris dapes apparãt et exquisitas epulas. q̃si aliquid inde libaturi offerũt. Quicquid aspectu earum: quicquid opere aut odore p̃ciosum est. & hęc grata diis suis nõ ex aliqua diuinitatis rõe quam nesciũt: sed ex suis cupiditatibus iudicãt. nec intelligũt terrenis opibus deũ nõ idigere. Nihil eni sapiunt nisi terram. bonaq; et mala solius corporis uoluptate ppendũt. Huius arbitrio ut religionẽ ponderãt: sic totius uitę suę acta disponunt. Et qm̃ se semel a cęli contemplatione auerterũt. sensumq; illũ cęlestẽ corpori mãcipauerũt. Libidinibus frena pmittũt tamq̃

secũ ablaturi uoluptatẽ. quã momentis omibus cape festinãt. cum animus
misterio corporis nõ corpus misterio aimi uti debeat. Idem maximũ bonũ
iudicãt opes. quas si boïs artibus assequũtur. fraudant: rapiũt: spoliant: insidiantur: abiurãt. Nihil denique moderati aut pensi habẽt. dũmõ auro corruscẽt argento. gemmis. uestibus fulgeãt. auidissimo uentri opes ingerãt. stipati familiarũ ggibus p domitũ populũ semp incedãt. sic addicti & seruiẽtes uoluptatibus uim uigoremq; extiguũt. et cũ uiuere se maxie putãt: ad mortẽ concitatissime ꝓperãt. Nam sicut i secũdo libro docuimus celi ratio in aio: terre autẽ in corpore est. qa bona negligũt animi. corporis appetũt: in tenebris ac morte uersanturẽ. que sũt terre atq; corporis. quia uita & lumẽ de celo est. cuius qm̃ exptes sunt corpori seruiẽdo. longe absũt ab intellectu rerũ diuinarum. Eadem miseros ubiq; cecitas pmit. sicut qui sit uerus deus: ita qui sit uerus cultor ignorant. Quod deus nec esurit nec sitit nec in tenebris ẽ ut ei oporteat hostias immolari aut uina offerri uel lumina. Et quae hec offerantur diis genti um que fidem recta & uera innocentia offerre nescuint. In quibus consistit dei cultus & q intra oia que ad cultum dei pertinent prestantissimu ẽ hominem ad ueritate. ẽ.

Cap. ii.

Dactãt igitur opimas ac pingues hostias deo quasi esuriẽti. ꝓfũdunt uina tãq; siciẽti. Accẽdunt lumina uel ut itenberis agẽti. Quod si suspicari aut pcipere aio possẽt que sint bona illa celestia. quoy magnitudinẽ terreno adhuc corpore obuoluti sensu cape nõ possumus. iã se cũ his offitiis inanibus stultissimos esse cognoscant. uel si celeste lumẽ quod dicimus solem contẽplari uelint. iam sentiãt q̃ non indigeat lucernis eoy deus. qui ipe in usum boïs tam candidã lucem dedit. Et tamen cum in tã paruo circulo: qui ꝓpter longinquitatem non amplius q̃ hũani capitis uideẽt. hre mẽsurã tantũ sit fulgoris ut eũ mortaliũ luminũ acies non queat cõtueri. Et si paulisper intenderis oculos caligo ac tenebre cõsequantur. Quid tandẽ luis quid claritatis apud ipm deum penes quẽ nulla nox est esse arbitremur. q̃ hanc ipsam lucẽ sic moderatus est. ut neq; nimio fulgore: neq; calore uehementi noceret animãtibus. tantũq; istarũ rerum dedit ei quantum mortalia corpora pati possũt. Aut frugum maturitas postularet? Nũ igitur mẽtis sue cõpos putandus est. qui autori & datori luminis cãdelarũ ac cerarum lumẽ offert pro munere. Aliud uero ille a nobis exigit lumen. et q̃dem non fumidũ: sed ut ait poeta liq̃dum atq; clarũ mẽtis scilicet ꝓpter qd̃ a poetis fõtes nũcupantur. quod exhiberi non põt nisi qui deũ agnouerit. Illoy aũt dii qa terreni sũt

egẽt luminibus ne ĩ tenebris sunt. quoꝝ cultores qa celeste nihil sapiũt. etiã religiones q̃bus deseruiũt ad terrã reuocant. In ea lumine opus est. qa ratõ eius et natura tenebrosa est. Itaq; diis nõ celestẽ sensum sed hũanum potius attribuũt. Ideoq; illis necessaria & grata credunt esse. quę nobis q̃bus aut esuriẽtibus opus est cibo. aut sitiẽtibus potu. aut ueste algẽtibus. aut cũ sol decesserit lumine. ut uidere possimus. Nullis igit̃ ex rebus tã ꝓbari & ĩtelligi potest deos ipos cum aliq̃ uixerint mortuos esse: q̃ ex ipo ritu q est totus e terra. Quid enĩ celestis ĩ se boni põt habere pecudũ sanguis effusus quo aras ĩqnãt. nisi forte deos estimant eo uesci qd̃ hoĩes aspernant̃ attingere. Et qsquis illis hanc saginã pstiterit: q̃ uis ille grassator adulter ueneficus parricida sit: beatus ac felix erit. Hũc diligũt. hũc tuent̃. huic oia quę optauerit pstant. Merito ergo plus hunisce mõi superstitiones suo more deridet Qua tu ĩquit mercede deoꝝ emeris auriculis pulmone et lactibus ũctis Sentiebat uidelicet nõ carne opus est ad placãdam celestem maiestatẽ. sed mẽte sãcta et iusto aĩmo et pectore. ut ipe ait qd̃ naturali sit hoestate generosum. Hęc est religio celestis. non quę cõstat ex rebus corruptis sed uirtutibus aĩmi qui oritur e celo. Hic uerus cultus est. ĩ quo mens colentis se ipsam deo ĩ maculatam uictimã sistit. Id aũt ipm quomõ cõsequẽdum q̃o pstandum sit docebit huius libri disputatio. Nihil enĩ tam predaꝝ homiq; cõueniens potest esse. q̃ erudire hoĩes ad iustitiam apud Ciceronẽ. Catulus ĩ hortẽsio philosophiã rebus omibus preferens. malle se dicit uel unũ puũ de officio libellum: q̃ lõgam orationẽ ꝓ sedicioso homine cornelio. Quę snia non unq; catuli qui fortasse illud non dixit sed Ciceronis est putanda. qui scripsit credo. ut libellos quos de offitis erat scripturus cõmendaret ĩ q̃bus ipsis nihil esse testat̃ ĩ omni philosophia melius & fructuosius. q̃ pcepta uitę dare. Quod si hoc illi faciunt q̃bus nõ est ueritas cõgnita: quãto magis nos facere debemus qui adeo eruditi & illuminati possumus uera pcipere. nec tamẽ sic docebimus: ut quasi ꝑma uirtutis elementa tradamus quod est ĩsimũ. sed tamq̃ docẽdum suscepimus eũ qui apud illos iam pfectus uideat̃. Manẽtibus enĩ pceptis coꝝ que solẽt ad ꝓbitatẽ recte dare ignota illis suꝑstruemus ad pficiendam consumandãq; iusticiam quã non tenent. Ea uero quę possunt cũ illis esse cõmunia ꝑtermictã ne quid ab his uidear mutuari quoꝝ errores coarguere atq; aperire decreuerim. De duabus uiis q̃ altera uirtutum altera uiciorum est quę in utera pictagorica figurantur & fideliuꝰ tractant̃ exponuntur q̃ apostolus & de duobus ductibus uiaꝝ

Cap. III.

Quę sunt uię p quas humanā uitam ꝓgredi necesse est. scilicet. Vna quę in cęlū ferat. Altera quę ad iferos deꝑmat quas & poetę ī carminibus: et philosophi in disputationibus suis induxerūt. Et qdem alterā uirtutū esse uoluerūt. alterā uicioꝝ. eamq; quę sit assignata uirtutibus: ꝑmo aditu esse arduā et cōfragosam ī qua si quis difficultate supata in sūmū eius euaserit habere eum de cetero planū iter: amenūq; cāpum. & oēs labores capę fructus uberes atq; iocūdos. Quos aūt ꝑmi aditus difficultas deterruerit eos in eam uitioꝝ uiā labi atq; deflectere. quę ꝑmo ingressu sit quasi amena multoq; tristior. deinde cū in eā paulo ulterius ꝓcesserint ameitatis eiꝰ spē repēte ꝑdūti. exoriri aūt uiā ꝓcipitē: nūc saxis asperā nūc obductā sēnibus: nūc gurgitibus itercisā torrētibus lapideā. ut laborare herere labi cadere sit necesse. Quę omnia eo ꝓferunt: ut appareat in uirtutibus capiēdis: labores esse maxios: ī pceptis aūt maxios fructus. et solidas atq; īcorruptas uoluptates. Vitia uero q̄bus dā delinimētis naturalibus illicere animos hominū. & inaniū iocūditatū specie captos: ad acerbas amaritudines miseriasq; pducere. Sapiēs prorsus disputatio: si uirtutū ipārū formas atq; terminos scirēt. non enim didicerāt uel quę sint: uel qd eas mercedis adeo maneat. qd nos his duobus libris docebimus. Hii uero qa ignorabāt aut dubitabāt aias hoīm īmortales esse. & uirtutes et uitia terrenis honoribus aut pęnis estimauerūt. Omis ergo hęc de duabus disputatio: ad frugalitatē ac luxuriā spectat. Dicūt enim hūanę uitę cursum Vlīę similē. q̄ unusq̄sq; hominū cū ꝑmū adolescētię limen attingerit: et in eū locū uenerit ubi se uia findit ī ambas. Hereat mutabūdus. ac nesciat ī quā se partē potius iclinet. Si ducē nactus fuerit qui dirigat ad meliora titubantē. hoc ē si aut phiam didicerit. aut eloquētiam. aut aliqd honestę artis quo euadat ad bonā frugem. qd fieri sine labore maxio non potest. Honestā ac copiosā uitā disputant pacturū. Si uero doctorē frugilitatis non inuenerit: ad sinistrā uiam quę meliorē speciē mentiat īcedere: idest desidię luxurię inertięq; se tradere: quę suauia q̄dem uidentur ad tēpus: uera bona ignorātes. Post aūt āmissa omni dignitate ac refamiliari: in ommbus miseriis ignominiaq; uiciturum Ad corpus ergo et ad hāc uitam quā in terra ducimus. fines earū uiarum retulerūt poetę fortasse melius. qui biuiū hoc apud iferos esse uoluerūt. sed in eo fallunt. quia eas uias mortuis ꝓposuerūt. Vtriq; ergo uere. sed tamē utriq; nō recte: quia oportuit uias ipas ad uitam: fines earū ad mortē referri. Nos igitē melius & uerius: qa duas istas: uiā cęli et inferoꝝ esse dicimus. qa iustis īmortalitas: iniustis pena eterna ꝓposita est. Quomō aūt uię

istę uel in cęlū tollāt uel ad inferna pcipitēt explicabo. et aperiā quę sit uirtutes quas philosophi nesciērūt. tū etiā quę sint earū prēmia. simul etiā quę sint uitia: quę ue eorū supplicia mōstrabo. Nam fortasse aliquis expectet ut separatim de uitiis ac uirtutibus dicā: cū de bono ac malo disserētibus nobis etiā qd est cōtrariū possit intelligi. Siue enim uirtutes inferas uitia sponte decedēt siue uitia eximas uirtutes ultro subibūt. sic bonorū ac malorū cōstituta natura est. ut se inuicē semp oppugnēt: semp expellāt. ita fit ut neq; uitia retrahi sine uirtutibus possit: nec uirtutes inseri sine detractatione uitiorū. Has igitē uias longe aliter iducimus: q̄ a philosophis induci soleāt. Primū. qd utriq; ppositū esse dicimus ducē. utrūq; īmortalem. sed alterū bonoratū. qui uirtutibus ac bonis sit pditus. Alterū damnatū qui uitiis ac malis. Illi aūt in deteriore tm uiā ducē ponūt. neq; unū neq; ppetuū. Siquidē q̄libet doctorē bonę artis inducūt. qui a desidia reuocer hoīes. & frugi esse doceat Sed neq; ingēdi fatūt ī eam uiā: nisi pueros & adolescētes. uidelicet q̄ artes discanē in his ętatibus. Nos aūt omis sexus & generis et ętatis ī hoc cęleste iter iducimus. q̄a deus qui eius uię dux est: īmortalitatē nulli homini nato negat. Forma quoq; uiarū ipārū nō ita est ut illi putauerūt. Quid enī opus Y lra in rebus cōtrariis atq; diuersis? Sed altera illa melior cōuersa est ad solis ortū: altera illa deterior ad occasum. qm̄ q̄ ueritatē ac iusticiā sequitē. is accepto īmortalitatis pmio: pennī luce potiet. qui autē ab illo malo duce illectus pmlerit uitia uirtutibus: mēdaciū ueritati: necesse est ad occasū & tenebras deferat. Describam igitē utramq; et earum pprietates habitusq; monstrabo. De uia uirtutis que melior campos deducere dicit & uiciorum que ad impia tartara duxit & ducibo utrumq;

UIa est igitē uirtutis ac bonorū uia: quę fert in elisios cāpos ut poetę loquūtur. sed ad ipam mūdi arcē ac lenia malorū exercet penas: & ad ipia tartara mittit. Est enim ēminatoris illius: q̄ pranis religioibus istituitis auertit hoīes ab itinere celesti. et ī uiā pditionis inducit. cuius uię spēs et figura sic est cōposita in aspectu. ut plana & patēs omni genere florū atq; fructuū delectabilis esse uideat. In ea enim posuit deus omnia quę p bonis habenē ī terra: opulentiā dico: honorē quietem uoluptatē illecebras omes sed cū his pariter inusticiā crudelitatē supbiā perfidiā libidinē cupiditatem discordiā ignorātiam mēdatiū stulticiā ęteraq; uitia. Exitus aūt talis ē uię Cū uētum fuerit ad extremū uñ iam regēdi non licet. cū omni sua pulcitudine tā subito pcidit: ut non autē qs fraudē pspicere possit q̄ pcipitatus in altitudinē pfundā cadat. Quis enim presentiū bonorū specie captus: et in his

cõsequẽdis ac fruendis occupatus: nõ ꝑuiderit ea quę post mortẽ sequutura sunt. seq; a deo auertetur. Is uero ad ꝛnferos deiectus ĩ eternã dãnabitur pęnã. Via ergo illa cęlestis difficilis & cliuosa ꝓposita est: uel spinis horrẽtibus aspera: uel saxis extantibus ĩpedita: ut cũ sũmo labore ac pedũ tritu: cumq; magna cadẽdi sollicitudine sit cuiq; gradiẽdum. ĩ hac posuit iusticiã tempantiã paciẽtiam fidem castitatẽ abstinẽtiam cõcordiam sciam ueritatẽ sapiam cęteraq; uirtutes. sed simul cũ his pauptatẽ ignominiã laborẽ dolorem amaritudines omnes. Quisquis enim spem suã porrexerit longius: & meliora maluerit. carebit his terrę bonis. ut expeditus ac leuis difficultatẽ uię super. Nec enim potest qui se apparatu regio circumdederit aut diuitiis onerauerit: angustias illas uel ingẽdi uel tenere. Vñ itelligit idcirco malis & iniustis facilius ꝓuenire quę cupiãt. qa ꝓna et declinis est eorꝫ uia. bonis autẽ quę optẽt difficile ꝓcedere: qa difficili & arduo itinere gradiũt. Iustus ergo qm̃ durũ asperumq; iter ingẽssus est: contẽptui: derisui: odio sit necesse est. Omnes enim quos cupiditas aut uoluptas ꝓcipites trahit: inuidẽt ei qui uirtutem cape potuit. et iniq; ferunt id habere aliquẽ qd ipi non habẽt. Erit itaq; paup humilis ignobilis. subiectus in iurię: & tñ omnia quę amara sunt pferẽs. Et si pacientiã iugem ad sũmũ illum gradũ finẽq; ꝓduxerit. dabit̃ ei corona uirtutis. et a deo ꝓ laboribus quos in uita ꝓpter iusticiam ꝓtulit: ĩmortalitate donabit̃. Hę sunt uię quas deus hũanę uitę assignauit. ĩ qbus singulis & bona oñdit et mala: sed ordine ꝓpostero atq; cõuerso. In una enĩ mõstrauit tpalia prius mala cũ eternis bonis qui est ordo melior. in altera tẽporalia ꝑ̃ bona cũ eternis malis. q est ordo deterior: ut quicũq; ꝑsentia mala cũ iusticia delegerit: maiora & certiora bona cõsequat̃: q̃ fuerunt illa quę spreuit. Quisquis autẽ ꝑsentia bona ꝓposuerit̃ iusticię: in maiora et lõgiora incidet mala: q̃ fuerũt illa quę fugit. Hęc enĩ uita tempalis qa breuis est: et id circo et bona eius et mala breuia sint necesse est. Illa uero spiritalis quę huic frenę cõtraria est: qa sempiterna est: id circo et bona eius & mala sempiterna sunt. Ita fit: ut & bonis breuibus mala ęterna: et malis breuibus bona ęterna succedãt. Itaq; cũ simul ꝓposita sint homini bona & mala. cõsiderare unũquẽq; secũ decet: q̃to satius sit ꝓ ꝓpetuis bonis mala breuia pẽsare: q̃ ꝓ breuibus et caducis bonis mala ꝓpetua substinere. Nam sicut ĩ hoc seculo cũ est ꝓpositũ cũ hoste certamẽ. ꝑ̃ laborãdũ est: ut sis postmodũ in otio. esuriẽdũ siciẽdũ. Estus frigora pferẽda: humi qescendũ: uigilandũ: periclitandũ est. ut saluis pignoribus: et domo & re familiari. & omnibus pacis ac uictorię bonis perfrui possis. Sin autem ꝑsens ociũ malueris q̃ la-

borē: malū tibi maxīm facias necesse est. Preoccupabit enī aduersarius nō resistētem. uastabūtur agri: diripiet̄ domus. īm pdam uxor ac liberi uenīēt. ipe īnterficiere ac rapiere. Quę omia ne accidāt psens cōmodū deferendū ē ut maius lōgīusq; rapiat̄. Sic īm omī hac uita: quia nobis aduersariū deus reseruauit: ut possemus cape uirtutē. omictē daiest pns uoluptas: ne hostis oppmat. uigilādum stationes agendę. militares: expeditiones obeūdę. fundēdus ad ultimū cruor. Omia demq; amara & grauia patiēter ferēda: eo quidem, pmius: quo nobis ipator noster deus premia, p laboribus eterna cōstituit. Et cū īm hac terrena militia tm hoies laboris exhauriāt: ut ea sibi pariāt: quę possūt eodē modo pire quo parta sunt. certe nobis nullus labor est recusandus. quo id acquirit̄ qd nullo mō possit amicti. Voluit enī deus qui hoies ad hāc militiā genuit: expeditos īm acie stare. et attētis acter animis ad unius uel īuisibilis hostis īsidias: uel aptus ipetus uigilare. q nos sicut periti & excitati duces solēt uariis artibus captat, p cuius q; natura & moribus seruiēs. Aliis enim cupiditatē īsaciabilē īmictit. ut opibus suis tamq; cōpedibus alligatos: a uia ueritatis excutiat. Alios īflāmat ire stimulis. ut ad nocēdū potius īntētos: a dei contēplatione de torqueat. Alios īmoderatis libidinibus īmergit. ut uoluptati et corpori seruiētes: ad uirtutem respicere non possint. Aliis uero īspirat iuidiā: ut suis ipis tormētis occupati: nihil aliud cogitēt: nisi eos quos oderūt felicitatē. Alios īflāmat ambitioibus. Hii sunt q ad gerēdos magrātus: omnē uitę suę opam curāq; cōuertūt. ut fastos signēt & annis nomē iponāt. Quorūdā cupiditas ēdit altius non ut, pūncias tempali gladio regant. sed ut īfinita et ppetua potestate domios se dici uelint uniuersi generis hūani. Quos autē pios uiderit ī ambus iplicat religionibus: ut ipios faciat. His uero q sapiencia querūt: philosophiā ī oculos ī pīngit ut specie lucis excecet: ne quis conphendat aut teneat ueritatē. Sic hoibus obstruxit aditus omnes. & obsepsit omes uias publicis latas erroribus. Quos ut discutere possemus: ipmq; autorē maloz uincere. illumiauit nos deus: & armauit uera cęlestiq; uirtute. de qua mihi nūc disserendū est. De falsa diffinitione phie qua autores Lucilio poterunt phi & uera dra scientie & uirtutis

Sed pusq; singulas uirtutes exponere īcipiā: determīnāda est ipa uirtus. quā philosophi non recte diffinierūt quid esset: aut īm q̄bus rebus qd operis qd habeat officii. Nomē itaq; solū retinuerūt uim uero & effectū et rationē perdiderūt. Quęcumq; autē īm diffinitione uirtutis solent dicere: paucis uersibus collegit & eneruat Lucilius. quos malo eqdē pone-

re: ne dũ multoꝝ sentẽcias refello: sim lõgior q̃ necesse est. Virtus albm̃ę: ẽ
ptiũ persoluere uerũ. Quis iuersamur. qs uiuimus rebus potesse. Virtus ẽ
hom̃ni scire id qd̃ quęq; habeat res. Virtus scire hom̃ni rectũ: utile: qd sit
honestũ. Quę bona quę mala. Itẽ quid iutile: turpe: m̃honestũ. Virtus que-
rẽdę rei finẽ: scire modũq;. Virtus diuitiis: pm̃iũ persoluere posse. Virtus
id dare qd̃ re ipa debetur honori. Hostẽ atq; m̃imicũ hoim moꝝq; bonoꝝ.
Cõtra defẽsorũ hoim: moꝝq; bonoꝝ. Hos magnificare: hiis bene uelle: his
uiuere amicũ. Cõmoda pterea patrię pma putare. Deinde parentũ tercia:
iã postremaq; nostra. Ab his diffinitionibus quas poeta breuiter conphẽ-
dit. Marcus Tulius traxit offitia uiuẽdi: Panetiũ stoicum sequutus. eaq;
tribus uoluibus m̃clusit. Hęc autẽ q̃ falsa sint mox uidebimus. ut appare-
at q̃tũ nobis dignatio diuina cõtulerit. quę nobis apuit ueriatẽ. Virtutem
esse dixit. scire qd sit bonũ et malũ. quid turpe: quid honestũ: quid utile. qd
minus breuiusq; facere potuit si tm̃ bonũ ac malũ diceret quia nihil potest
esse utile uel honestũ: qd̃ non idẽ bonũ sit. Nihil m̃ utile ac turpe: qd̃ nõ idẽ
malũ sit. Quod & philosophis uideẽ. et idẽ. Cicero i tertio supradicti opis
libro ostẽdit. Verũ scia non potest esse uirtus. quia nõ est m̃tus i nobis. sed
ad nos extrm̃secus uenit. Quod autẽ trãsire ab altero ad alterum potest:
uirtus nõ est. quia uirtus sua cuiq; est. Scia igiẽ alieni benefitii est. qa poita
est m̃ audiẽdo. Virtus tota nostra est. qa posita ẽ i uolũtate faciẽdi bonum.
Sicut ergo m̃itm̃ere celebrãdo nihil ꝓdest uiã nosse: nisi conatus ac uires
suppeditẽt ambulãdi: ita uero scia nihil ꝓdest: si uirtus ꝓpria deficiat. Nã
fere etiã hii qui peccant. et si nõ pfecte: tm̃ quid sit bonum et malũ sentiũt. Et
quociẽs aliquid i ꝓbe fatiũt: peccare se sciũt. & ideo celare nitũtur. sed cum
eos boni & mali natura nõ fallat: cupiditate mala uincũtur ut peccẽt. quia
deest illis uirtus. idest cupiditas recta & honesta faciẽdi. Ex hoc igiẽ appa-
ret aliud esse sciam boni maliq;: aliud uirtutẽ. qa potest esse scia sine uirtute
sicut i plurimis philosophoꝝ fuit. In quo qm̃ recte ad culpã pinet nõ fecisse
quę scieris. recte uolũtas praua & uitiosus animus quẽ excusare ignoratio
non potest punieẽ. Ergo sicut uirtus non ẽ: bonũ ac malũ scire. ita uirtus ẽ:
bonũ facere malũ nõ facere. Et tm̃ scia sic cũ uirtute cõiũcta ẽ: ut scia pcedat
uirtutẽ: uirtus sequaẽ sciam. qa nihil ꝓdest cognitio: nisi et actio subsequaẽ.
Horatius ergo paulo melius diffiniuit. Virtus est uitiũ fugere & sapientia
pma sed m̃epte quia eã cõtrario termiauit ut si diceret bonũ est qd̃ malũ nõ
est. Cur enim qd sit uirtus nescio: ne uitiũ qdem quid sit scio. Vtrũq; igitur
m̃diget diffinitione. qa natura rei talis est: ut utrũq; aut itelligi aut non m̃-

telligi sit necesse. Verũ nos faciamus qd ille debuit. Virtus est irã cohibere, cupiditatẽ cõpescere: libidinẽ refrenare. Id est enim uitiũ fugere. Nam fere omnia quę fiũt iniuste atq; ĩ,pbe. ab his oriũtur affectibus. Si enĩ cõmotionis huius quę ira dicitur ĩpetus retũdatur. omnes hominũ contentiones male sopientur. nemo insidiabitur. nemo psiliet ad nocendũ. Item si cupiditas tẽperetur. nemo terra mariq; grassabitur. nemo exercitũ ducet ut rapiat & uastet aliena. Itẽ si ardor libidinũ conpmatur. omnis ętas et sexus retinebit suã sãctitatem. Nemo quicq̃ pudendũ aut patietur aut faciet. Ergo uniuersa scelera & flagitia his cõmotiombus uirtute sedatis: ex hoim uita moribusq; tollẽtur. Quę sedatio cõmotionũ et affectuũ hãc habet rationẽ: ut omnia recta faciamus. Omne igitur uirtutis offitiũ est nõ peccare. quo,pfecto fũgi non potest: qui deũ nescit. qm̃ ignoratio eius a quo bona oriũtur ĩprudẽter ĩpingat in uicia necesse est. Itaq; ut breuius et significantius utriusq; rei summa offitia determinẽ: scia est deũ nosse. uirtus colere. ĩ illo sapia. ĩ hoc iustitia cõtinet.

Qd phi nesciuerunt quid esset bonum aut malu qua fontem boni lucidum nesciebant nec intellexerunt qui de bratrex & opex finis ec. Et quo constet lucidu falso dissi c

Dixi qd erat pmũ sciam boni non esse uirtutẽ. deinde qd sit uirtus & in quo sit. sequitur: ut id quoq; ipm quid sit bonũ et malũ nescisse philosophos breuiter ostẽdam. quia pene declaratũ est libro tercio cũ de sumo bono disputarẽ. Qui autem qd esset summũ bonũ nescirẽt et in ceteris bonis malis ue quę summa nõ sunt errauerit necesse est. qd nõ potest uero iudicio examiare: qui fontem ipm nõ tenet: unde illa descẽdunt. Fons autẽ bonorũ deus ẽ. malorũ uero ille scilicet diuini nois sẽp inimicus. de quo sepe diximus. Ab his duobus principiis bona malaq; oriũtur. Quę ueniũt a deo hãc hãt rationẽ: ut immortalitatẽ parent qd est summũ bonũ. Quę autẽ ab illo altero: id habẽt offitiũ ut a cęlestibus aduocatum terrenisq; demersum: ad pęnam iterficiant sempiternã. qd est summũ malũ. Non igitur dubiũ est quin omnes illi: q quid esset bonũ & malũ ignorauerit: q nec deũ nec aduersariũ eius scierit. Itaq; finẽ bonorũ ad corpus et ad hãc uitã breuẽ retulerũt. qd scilicet solui & occidere necesse est nõ sunt pgssi ulterius. sed omnia pcepta: & oia quę inducũt bona terrę iherẽt & humi iacent. qm̃ simul cũ corpore qd est terra moriũtur. ptinet enĩ nõ ad uitã homini conpandam. sed ad querẽdas uel agẽdas opes: honores: gloriã: potẽtiã. quę sũt uniuersa mortalia tã scilicet q̃ ille q ut ea sibi cõtingerẽt laborauit. Hinc est illud. Virtus querẽdę rei finẽ scire modumq;. Precipiũt enim q̃bus modis & quibus artibus res

familiaris querēda sit. qa uidēt male queri solere. Sed huiusmōi uirtus nō
est ꝓposita sapiēti. Nec enī est uirtus opes querere: quarū neq; mutēio neq;
possessio in nr̄a potestate est. Itaq; & questu et obtentu faciliores sunt malis
q̄ bonis. Non potest ergo uirtus esse ī his rebus querēdis: ī quarū cōtēptu
uis ac racō uirtutis apparet. nec ad ea ipa trāsfugiet: quę magno ac excelso
animo calcare ac ꝓterere gestit. neq; fas est animā cęlestibus intentā bonis:
ut hęc fragilia sibi compet. ab immortalibus suis opibus a uocari. sed potissim
in his rebus cōparandis uirtutis ratio cōsistit. quas nobis nec homo ullus:
nec mors ipa possit auferre cum hęc ita se habeāt. illud qd sequitur uerū est.
Virtus diuitiis pciū psoluere posse. Qui uersus idē fere sigmficat qd primi
duo. sed neq; ipe neq; quisq̄ philosophoꝝ scire potuit: preciū ipm uel q̄le uel
quod sit. Idē enim poetę et illi omnes quos sequutus est putauerūt recte opi-
bus uti. hoc est frugi esse nō istruere cōuiuia sūptuose. nec largire temere. nō
effūdere ī res sup uacuas aut ēpes rem familiarē. Dicet aliqs fortasse. Quid
tu? Negas ne esse hāc ueritatem? Non eqdem nego. cōtraria enim uideor
ꝓbare si negē. sed uerā nego. quia nō sit illa cęlestis sed tota terrena. quā-
doqdem nihil efficit nisi qd remaneat ī terra. Quid sit autē recte opibus uti
& qd sit ex diuitiis fructus petēdus: declarabo aptius: cū de pietatis officō
loqui cępero. Iam cętera quę sequūtur nullo mō uera sunt. Nam ī ꝓbis imi-
micias indicere aut bonoꝝ defēsionem suscidere: potest cū malis esse cōe.
Quidā enim ꝓbitate ficta uiā sibi ad potētiam munūt. faciūtq; multa quę
boni solent. eo qdem ꝓmtius: q̄ fallendi gracia fatūt. Vtrūq; tā facile esset
pstare: q̄ facile est simulare bonitatē. Sed hii cū esse cęperint ꝓpositi ac uori
sui cōpotes: & summū potētię gradū cęperint: tū uero simulatione deposita
mores suos detegūt. capiūt. omnia uiolāt et uexāt. eosq; ipos bonos quoꝝ
causam susceperāt insequūtur. & gradus ꝑ quos ascēderūt ā putāt. ne quis
illos contra ipos possit imitari. Verū tū putemus hoc officiū non nisi boni
esse: ut bonos defēdant ac id suscipere facile est. iplere difficile. quia cum te
certamini cōgressioniq; cōmiseris: in arbitrio dei non tuo posita uictoria est.
Et plerūq; ī ꝓbi & numero et cōspiratione sunt potētiores q̄ boni. ut ad eos
supandos nō tā uirtus sit q̄ felicitas necessaria. An aliquis ignorat quociēs
melior iustiorq; pars uicta sit? Hinc semp damnationes acerbę ī ciues ex-
iterūt. Plena est exēplis omnis historia: sed nos contēti erimus uno. Clau-
dius enim pōpeius bonoꝝ uoluit esse defēsor. siqdem ꝓ re publica ꝓ senatu
ꝓ libertate arma suscepit. Idem tamen uictus cum ipa libertate occidit: & a
spadonibus ęgiptiis de trūcatus in sepulcris abiectus est. Non ē igit uirtus

aut hostē maloꝝ aut defēsorem bonoꝝ esse. quia uirtus ín certis casibus nō
potest esse subiecta. Cōmoda ꝓterea patrię ꝑma putare. sublata hoím con-
cordia nulla est omnino. quę sunt enī patrię cōmoda nisi alterius ciuitatis
aut gentis ī commoda? Id est fines ꝓpagare alios uiolēter ereptos augere
ſperiū uectigalia facere meliora. Quę oīa nō utiq; uirtutes: sed uirtutū sunt
euersiones. In ꝑmis enī tollit hūanę societatis cōiūctio. tollit inocētia. tollit
alienī abstīnētia. tollit denīq; ipsa iustitia. quę dissidiū generis hūanī facere
non pōt. et ubicūq; arma fulserūt hinc eam fugari & exterminari necesse est.
Verū est Ciceronis illud. Qui autē ciuiū rationē dicūt habendā. externoꝝ
negant. dirimūt hii cōmunē generis hūanī societatē. qua sublata: bēficentia
liberalitas iustitia fīditus tollit. Nam quō potest iustus esse q̄ nocet. q odit.
qui spoliat. qui occidit? Quę omnia faciūt: q patrię ꝓdesse nitūtur. Id enim
ꝓdesse quid sit ignorāt. q nihil putant utile. nihil cōmodū: nisi quod teneri
manu potest. qd solū teneri nō potest. quia eripi potest. Hęc itaq; ut ipsi ap-
pellāt bona quisquis patrię acqsierit: hoc est q euersis ciuitatibus. gētibusq;
deletis ęrariū peccunia referserit. agros ceperit. ciues suos locupletiores fe-
cerit. hic laudibus ferē in cęlū. hęc putaē summa & pfecta esse uirtus. Qui
error nō modo populi et īpitoꝝ: sed etiā philosophoꝝ est. qui ꝓcepta quoq;
dāt ad iusticiā. ne stultitię ac malitię disciplinęq; auctoritas desit. Itaq; cū de
offitiis ad rē militarē ptinentibus disputēt. neq; ad iustitiā neq; ad ueram
uirtutē cōmodaē illa omnis oratio. sed ad hāc uitā moremq; ciuilem: quem
non esse iustitiā et res indicat. et ipse Cicero testatus est. Sed nos inquit ueri
iuris germanęq; iustitię solidā & expssā effigiem nullam tenemus. Vmbra
et imaginibus utimur. easq; ipsas utinā sequeremur ferunē ei ab optis naē
ac uirtutis exemplis. Vmbra ē igīē & imago iustitię: q illi iusticiā putaue-
rūt. Quod sapientiā? nonne idē confitrē in philosophis esse nullā? Aut cū
Fabritius inquit aut Aristides iustus noietur: aut ab illis fortitudinis aut
ab hoc iustitię tamq̄ a sapiēte petīē exēplū. Nemo enim hoꝝ sic sapiēs ut sa-
pientē uolumus intelligi. Nec hii q sapiētes habiti & noiati. Marcus Cato
et Cicero Lelius sapientes fuerūt. Nec illi qdem septem. sed ex medioꝝ offi-
cioꝝ frequētia similitudinē quādam gerebāt speciemq; sapientū. Si ergo &
philosophis ipoꝝ cōfessione. adempta sapia est. & his qui iusti habiti sunt.
adempta iustitia est. Omis igīē ille uirtutis descriptiones false sint necesse ē.
qa quę sit uera uirtus scire nō pōt nisi iustus ac sapiēs. Iustus aūt ac sapiēs
nemo est nisi quēi dominus ꝓceptis cęlestibus erudiuit. Quod in una extris
est speciei sapientiae & uirtutis Et q ma ueritatis & sapientie
e simplex & angusta & ardua & deu habet duce.

Ca vii

Nam illi omnes q̃ p alios cõfessã stultitiã sapientes existimantur: specie uirtutis induti: umbras et imagines appetẽdũt: nihil uerũ. Quod ea fit ratione: qm uia illa ut mendax: quę fert ad occasũ. multos tramites habet. ꝓpter studios & disciplinarũ ueritatẽ: quę sunt in uita hoim dissimiles atq; diuerse. Nam sicut illa uia sapiẽ habet aliqd simile stultitię: qd libro pcedẽte mõstrauimus: ita hęc cũ sit tota stultitię: habet aliqd simile sapiẽ. qd arripiant hii qui stultitiã publicã intelligunt. & ut habet uitia maifesta: sic habet aliqd qd simile esse uideatur uirtuti. ut habet aptũ scelus: sic imaginẽ quãdã spẽmq; iustitię. Quomõ enim pcursor eius uię: cuius uis & potestas omnis in fallẽdo est: uniuersos in fraudem posset in ducere: nisi uerisimilia hoibus ostẽtaret? Deus enim ut i mortale illud archanũ eius in apto esset: posuit in uia sua: quę hoies ꝓ malis & turpibus aspernarentur. ut auersi a sapientia et ueritate: quã sine duce ullo reqrebãt: i id ipm iciderẽt: qd uitare ac fugare cupiebant. Itaq; illam pditionis ac mortis uiam multiplicẽ ostendit. uel q̃ multa sint genera uitę. uel q̃ dii multi qui colunt. Huius dux puaricator ac subdolus: ut uideatur esse dissimen aliqd falsi & ueri mali ac boni. Alia ducit luxuriosos. alia eos q̃ frugi appellantur. alia ipitos: alia indoctos: alia iertes: alia strenuos: alia stultos: alia philosophos. Et eos quidem nõ uno tramite. Illos enim q̃ aut uoluptates aut diuitias nõ refugiũt: ab hac publica et celebri uia modice seggat. Eos autẽ qui aut uirtutẽ sequi uolũt: aut contẽptũ rerũ cõfitentur: p fragrosa quędã pcipitia trahit. Sed tñ illa omnia itinera quę spẽm bonos ostentãt non sunt alie uię: sed diuerticula et semitę: quę uidentur qdem ab illa cõmuni dextrouersum separi. ad eandem tñ & ad unum omnes exitũ sub ipo fine referuntur. Ibi eni dux ille coniũgit omnes: ubi opus fuerat bonos a malis: fortes ab inertibus: sapiẽtes a stultis separi. in deos scilicet cultu: i quo ille uniuersos qa sine ullo dissimine stulti fuerũt: uno mucrone iugulat & pcipitat i mortẽ. Hęc autẽ uia quę est ueritatis: et sapiẽ: & uirtutis: et iustitię. quos oim fons unus est. una uis: una sedes: & simplex est. qd paribus animis sũmaq; concordia unũ sequamur & colamus deũ. et angusta. qm pauioribus uirtus data est. & ardua: quoniã ad bonũ. quod summũ et sublime ẽ nisi cũ sũma difficultate et labore nõ pot puenire.

Quare a pbis uerum uirtuti ro poterat nec abbis qui ter rerum dedit sunt sed abiecti uiuentes plegem dei cui pot c.

Ca viii

Hec est uia quã philosophi querũt. sed ideo non iuenerũt: qa in terra potius ubi apparere non potest querũt. Errant ergo uelut in mari magno. nec quo ferant intelligũt. qa nec uiã cernũt: nec ducẽ sequuntur ullũ.

Eadem nãq; ratione hãc uitę uiam queri oportet. qua ín alto iter nauibus queriẽ. quę nisi aliqd cęli lumen obseruẽt: i certis cursibus uaganẽ. Quis quis autẽ rectũ iter uitę tenere nitẽ: nõ terrã debet aspicere sed cęlũ. et ut aptius loquar: non hoiem sequi debet sed deũ. nõ his terrestribus simulacris: sed deo seruire cęlesti. nõ ad corpus referre omnia: sed ad mẽtem. nõ huic uitę dare opam: sed ęterne. Itaq; si oculos ín cęlũ semp íntendas: & solẽ qua oriẽ obserues. eũq; habeas uitę q̃si nauigii ducẽ: sua sponte ín uiã pedes dirigẽt. & illud cęleste lumen qd sanis mentibus multo clarius sole est: q̃ hic quẽ ín carne mortali uidemus. sic reger·sic gubernabit: ut ad summum sapię uirtutisq; portum sine ullo errore pducat. Suscipienda igiẽ dei lex est: quę nos ad hoc iter dirigat: illa sancta illa cęlestis quã Marcus tulius ín libro de re publica tertio pene diuína uoce depínxit: cuius ego ne plura dicerẽ uerba subieci. Est qdẽ uera lex recta ratio naturę cõgrues: diffusa ĩ omes: cõstãs sempiterna: quę uocet ad officiũ íubẽdo: uetando: a fraude deterreat. quę tñ neq; pbos frustra íubet aut uetat: nec iprobos íubẽdo aut uetãdo mouet. Huic legi nec ppagari fas est neq; derogari ex hac aliqd licet. neq; tota abrogari põt: nec uero aut psenatũ aut p populũ solui hac lege possumus. Neq; ẽ querẽdus explanator aut iterpres eius. Nec erit alia lex romę: alia athenis: alia nũc: alia post hanc·sed & omis gentes et omi tẽpore una lex et sempiterna et imutabilis cõtinebit. Vnusq; erit cõmunis q̃ magister et iperator omniũ deus. ille legis huius íuẽtor: disceptator: sator. cui q nõ parebit: ipse se fugiet. ac naturã hominis aspernatur. hoc ipo luet maximas penas. etiã si cętera suppliria quę putanẽ effugerit. Quis sacramẽtũ dei sciens: tã significãter enarrare legẽ dei posset: q̃ illam homo lõge a ueritatis notitia remotus expsit. Ego uero eos q uera iprudentes loquũẽ: sic habendos puto tãq; diuino spiritu aliquo ínstructi. Quod si ut legis sãctę uim rationẽq; puidit: ita illud quoq; scisset aut explicasset: ín qbus pceptis lex ipa consisteret. non philosophi fictus esset offitio: sed ppheteq. quod qa facere ille non poterat: nobis faciendũ est: quibus ipa lex tradita est ab illo uno mgro & ipatore omniũ deo. Quod caput religionis & una necessitatis est deum fideliter nosse & fideliter colere Et quare diuine legis sit a genitibus instituere Et qui sensiu integritate. c.

Cap IX

OVtus legis caput ẽ pmũ ipm deũ nosse. soli obtẽpare: solum colere. Non põt enim rationẽ hois obtínere. q parentẽ aię sue deũ nescit. qd est summũ nefas. Quę ignoratio facit ut diis alienis seruiat. quo nihil scelerãtius cõmitti potest. Hínc iã pclinis ẽ ad malitiã gradus: p ignorãtiã ueri

ac singularis boni. quia deus quē nosse refugit: fons est ipse bonitatis. uel si
iustitiā sequi uolet dei: diuini tñ iuris ignarus. gētis suę leges tanq̄ uerū ius
amplectit̄. quas non uniq; iustitia sed utilitas repperit. Cur enim p omnes
populos diuersa et uaria iura sūt cōdita. nisi q̄ uuaquęq; gens id sibi sāxit:
qd̄ putauit rebus suis utile. Quantū autē a iustitia recedat utilitas: popu-
lus ipe romanus docet. qui pfectiales bella indicēdo: et legitime iurias fa-
tiendo: sempq; aliena cupiendo atq; rapiendo: possessionē sibi totius orbis
cōparauit. Verum hi se iustos putāt: si cōtra leges suas nihil fatiāt. qd̄ etiā
timori ascribi pōt: si pſentiū penarū metu sceleribus abstineāt. Sed cōceda-
mus sane: ut id natura uel ut ait philosophus sua sponte fatiāt: qd̄ legibus
facere coguntur. Num idcirco iusti erūt: qui parent instituis hoim. qui &
ipi aut errare aut iniusti esse potuerūt. Sicut illi duodecim tabularū cōdi-
tores. q publice utilitati p cōditione tēporū seruierūt. Aliud est igit̄ ciuile
ius quod p moribus ubiq; uariat̄. aliud ē uera iustitia: quā uniformem ac
simplicē p posuit omibus deus. quē q̄ iguorat: et ipsā iustitiā ignoret necesse
est. Sed putemus fieri posse: ut aliqs naturali et ingenito bono ueras uirtu-
tes capiat. qualē fuisse Thimonē athenis accepimus: qui & egentibus stipē
dedit. & pauperes iuuitauit. et nudos indutit. tñ cū illud unū qd̄ est maxīm
deest agnitio dei: iam illa bona oia superuacua sunt et mania. ut frustra in
his assequēdis laborauerit. Omnis enī iustitia eius similis ē hūano corpori
caput non habēti. in quo tā et si mēbra oia et locis suis constent: et figura et
habitudine. tñ qm̄ deest id qd̄ est oim principale. et uita et omni sensu caret.
Itaq; mēbra illa formā tm̄mō mēbroꝝ habent: usum nō habent. tā scilicet q̄
caput sine corpore cui similis ē qui cū deū nō ignoret: uiuit iuste. Id enim
solum habet quod ē summū. sed frustra: qm̄ uirtutibus tanq̄ mēbris caret.
Itaq; ut sit uiuū ac sensibile corpus: & agnitio dei necessaria est q̄si caput. et
uirtutes oīs q̄si corpus. ita fiet homo perfectus ac uiuus. sed tñ summa oīs
in capite ē qd̄ q̄uis constare nō possit sine oibus: sine qbusdam tñ potest. Et
erit qdem animal uitiosū ac debile. sed tñ uiuet. sicut & his qui deū nouit. et
in aliqua re peccat. dat enim peccatis ueniā deus. Itaq; sine mēbris aliqbus
uiui pōt. sine capite nullo modo. Hec res effecit. ut philosophi etiā si natura
boni sunt. tñ nihil sciāt: nihil sapiāt. Omnis doctrina & uirtus eoꝝ sine ca-
pite ē. qa deū nesciūt qui est uirtutis ac doctrinę caput. quē q̄ non agnoscit:
licet uideat cęcus est. licet audiat surdus. licet loquat̄ eliguis est. Cum uero
conditorē rerū parētemq; cognouerit: tūc & uidebit et audiet & loquetur.
Habere enim caput cępit. in quo sunt sensus oīs collocati. hoc ē oculi auris

& ligua. Nam pfecto is uidet: qui ueritatem in qua deus est: uel deū in quo ueritas ē oculis cordis aspexerit. Is audit q diuinas uoces ac pcepta uitalia pectori suo affigit. Is loquit q celestia disserēs: uirtutē ac maiestatē dei singularis enarrat. Quare nō est dubiū qn ipsius sit qs quis deū nō agnouerit: omesq uirtutes eius quas habere aut tenere se putat: in illa mortifera uia reperiūt: quē tota tenebrarū. Qua ppter nihil est qp aliqs sibi gratulet: si has ianes uirtutes adeptus ē. qa nō t m miser q bonis psentibus carear: sed etiā stultus sit necesse ē. q labores i uita sua maxios suscipiat icassū. Nā dēpta spe immortalitatis quā deus pollicet i sua religiōe uersantibus: cuius assequendę grā uirtus appetenda est: & quicqd maloꝝ acciderit pferendū est. Maxia erit pfecto uamitas: obsequi uelle uirtutibus: quę frustra hōi calamitates afferunt & labores. Nam si uirtus est: egestatem: exiliū: dolorem: mortēq timenē a ceteris pati fortiter ac subire: qd tādem boni in se habet? Cur eā philosophi ppter se ipsam dicāt expetēdam? Nimirū supuacuis et inanibus pęnis delectanē. qbus licet agere trāquille. Si enim mortales sūt animę: si uirtus dissoluto corpore nihil futura ē: qd fugimus attributa nob bona. q̄si aut ingrati aut idigni q diuinis muneribus pfruamur? Quę bōa ut habeamus: scelerate ipiecq uiuēdū ē. qa uirtutem id est iustitiā pauptas sequit. Sanus igit nō ē: qui nulla spe maiori ppposita: his bonis qbus ceteri utunt in uita: labores & cruciatus et miserias anteponat. Si autem uirtus ut ab his rectissie dicit capessenda est: quia cōstet ad eā n asci hoiem. subesse debet spes aliq maior. quę maloꝝ & laboꝝ quos pferre uirtutis ē: magnū afferat pclarūq solaciū. Nec aliter uirtus cum p se dura sit haberi pro bono pōt: q̄ si acerbitatē suā maxio bono pēset. Eqꝝ nō aliter his bonis psentibus abstinēdū ē: q̄ si sint aliq maiora ppter quę tanti sit et uoluptates omittere et mala omnia sustinere. Ea uero nulla sunt dona alia ut i tertio docui. nisi ppetuę uitę. Hanc autē pstare qs potest nisi deus. q uirtutē ipsam ppposuit? Ergo in dei agnitione & cultu rerū summa uersat. in hoc est spes omnis & salus hōis. hic est sapiētię gradus pmus ut sciamus qs sit nobis uerus pr. eūq solū pietate debita psequmur. huic pareamus. huic deuotissime seruiamus. in eo pmerendo actus omnis & cura et opera collocetur. Quod religio deo misericordia homini debet. Et quas causas edificandi cuiuscuq & conuertendi socialitas: & iuentionis ē.

Ca. xx

Dixi qd debeat deo. dicā nūc quid homini tribuēdum sit. quamq̄ id ipm quod hōi tribueris deo tribuit. qa homo dei simulacrū ē. sed tn pmū offitiū iustitię est coniūgi cū deo. sedm cū hoie. Sed illud pmū religio

dicitur. hoc sedm misericordia uel hūanitas nominat̃. Que uirtus ppria est iustoꝝ & cultoꝝ dei. q̃ ea sola uite cōmunis in se cōtinet rationē. Deus enim q̃ ceteris animalibus sapiam nō dedit: naturalibus ea munimētis ob icursu et piculo nutriora generauit. Hominē uero nudū fragilemq̃ formauit. ut eū sapiēcia pocius instrueret: dedit pter cetera hunc pietatis affectū: ut homo hoiem tueatur: diligat: foueat: contraq̃ omia pericula & accipiat et prestet auxiliū. Summū igr̃ inter se hoim uinculū est humāitas. quod q̃ disruperit nefarius & parricida existimādus est. Nam si ab uno hoie quē deus finxit oēs orimur: certe consanguinei sumus. et ideo maxim scelus putandum est odisse hoiem uel nocentem. Propterea deus pcepit iimicitias per nos nūq̃ faciendas. semp esse tollēdas. scilicet ut eos q̃ sint nobis inimici. necessitudis admonitos minigemus. Itē si ab uno deo inspirati sumus omes & animati. quid aliud q̃ fratres sumus? Et qdē coniūctiores q̃dem animis: q̃ q̃ corporibus. Itaq̃ non errat Lucretius cū dicit. deniq̃ celesti sumus omes semine oriūdi. Omnibus ille idē pater est. Ergo ꝓ beluis inmāibus sunt habendi: q̃ hoibus nocēt. q̃ cōtra ius huāitatis & fas ome spoliāt: truciāt occidūt: extermināt. Ob hanc necessitudinē germanitatis docet nos deus mala nūq̃ facere: bonū autē semp. Id autem ipm bene facere quid sit: idē ipe pscribit. Prestare auxiliū depssis et laborāntibus. ipertiri uictū nō hūtibus. Deus enī qm̄ pius est animal nos uoluit esse sociale. Itaq̃ in aliis hominibus nos ipos cogitare debemus. Non meremur in piculo liberari: si nō succurrimus. non meremur auxilio: si negamus. Ad hanc ptem philosophoꝝ nulla precepta sunt. q̃ppe qui false uirtutis specie capti: misericordiā de hoie sustulerunt. et dū uolūt sanare uitiauerūt. Et cū iidem plerūq̃ fateant̃: societatis humane coionem esse retinendam. ab ea plane se ipos in humane uirtutis sue rigore dissotiant. Cōuincēdus ergo etiā hic error illoꝝ est. qui nihil cuiq̃ ipiendū putāt. Vrbis condende originē atq̃ cām nō una intulerī. sed alii eos hoies qui sint ex terra pmitus nati: cū per siluas & cāpos erraticā degerent uitā. nec ullo inter se sermois: aut iuris uinculo cohererēt: sed frondes & herbā pro cubilibus: spelūcas et antra pro domibus hērent. bestiis & fortioribus aīalibus prede fuisse cōmemorant. Tum eos qui aut laniati effugerāt: aut laniari ꝓxios uiderant: admōitos piculi sui: ad alios hoies decurrisse. presidū imploraſſe. et primo nutibus uoluntatē significasse. Deinde sermonis initia tēperasse: ac singulis q̃busq̃ rebus noia impmendo: paulati loquendi perfecisse rōem. Cum aūt nec multitudinē ipam uiderēt contra bestias esse tutam: oppida etiam cepisse munire. ut uel quietē noctis tutā sibi facerent:

uel ut incursiones atq; ipetus bestiarũ nõ pugnãdo: sed obiectis aggeribus arcerent. O ingenia hõibus indigna: quę has ineptias protulerũt. miseros atq; miserabiles: qui stultitiam suã litteris memorieq; mandauerũt. Qui cũ uiderẽt mutis quoq; aĩalibus ingenitã esse rõem: uel cõueniendi: uel iuicẽ appetendi: uel piculi fugiendi: uel mali cauẽdi: uel cubicula sibi & latibula parãdi: hoies aũt ipos existimauerũt nõ nisi exẽplis admoneri: ac discere potuisse. qd metuere sibi quid cauere qd facere deberẽt. aut nũq; cõuẽturos inter se fuisse nec loquẽdi rõem reperturos. nisi eos bestie comedissent. Hęc alius delira uisa sũt: ut fuerũt. dixerũtq; nõ ferarũ laniatus cãm fuisse coeũdo: sed ipam potius humanitatem. Itaq; inter se congregatos: q̃ natura hoim solitudinis fugiens: et coionis ac societatis appetẽs eẽt: nõ magna inter eos disceptatio est. siqdem causę dispares sunt: res eadem est. Potuit utrũq; igr: quia nõ repugnat. sed tñ utrũq; nullo mõ uerũ est. quia nõ per oẽm terram nati sunt hoies e terra. tanq̃ ex draconis alicuius dentibus persemĩnati. ut poete ferũt. sed unus hõ a deo fictus est. ab eoq; uno oĩs terra hũano genere cõpleta est. eadem scilicet rõe qua rursus post diluuiũ. qd certe negare non possunt. Nulla igr in pncipio facta est eiusmõi congregatio. nec unq̃ fuisse hoies ĩ terra: qui ppter infantiam nõ loquerentur: intelligit cui rõ non deest. Fingamus tñ illa uera eẽ: quc ociosi & inepti hoies senes fabulantur. ut eos potissimũ sensibus & suis rõibus refellamus. Si hac de cã sunt hoies congregati ut mutuis auxiliis ĩbecillitatẽ suã tuerentur. Succurrẽdum est igitur hõi qui egeat auxilio. Cum enĩ presidii cã hoies societatẽ cũ hõibus inierint et sanxerint. foedus illud a pncipio sui ortus inter hoies initũ: aut uiolare aut nõ conseruare: summũ nefas putãdũ est. Nam q̃ se a prestãdo auxilio remouet: etiã ab accipiendo se remoueat necesse est. qa nullius ope idigere se putat: qui alteri suã denegat. Huic uero qui se ipe dissociat: ac secernit a corpe. nõ ritu hoĩs: sed ferarũ more uiuẽdum est. Quod si fieri nõ põt: retinendum est omĩ mõ uinculũ societatis hũanę. quia hõ sine hoie nullo modo potest uiuere. Retentio autẽ societatis est cõitas. id est auxiliũ prestare ut possimus accipere. Sin uero ut illi alii disputãt: humãitatis ipius cã facta est hoim congregatio. Homo certe hoiem debet agnoscere. Quod si fecerunt illi rudes et adhuc feri hoies: et fecerũt nõdum constituta loquendi rõe: qd putemus hõibus expolitis sermone rerũ oimq; comertio inter se copulatis esse faciendum: qui assueti hõibus solitudinem ferre non possunt?

In quos precipue fit humanitas exercenda & in quibus liberalitatibus imaginatis pertant opera & q̃ impensa pstatus

Ca xi

Onseruanda est igitur humanitas. si homines recte uelimus dici. Id autem ipsum conseruare humanitatem: quid aliud est quam diligere hominem quia homo sit. & id quod nos sumus. Discordia igitur atque dissensio non est secundum hominis rationem. Verumque est illud Ciceronis quod ait. hominem naturae obedientem homini nocere non posse. Ergo si nocere homini contra natura est. prodesse igitur homini secundum naturam sit necesse est. Quod quis non facit homines se appellatione despoliat. qua humanitatis officium est: necessitati hominis ac periculo subuenire. Quero igitur ab his: qui flecti ac miseri non putant esse sapientis. si homo ab aliqua bestia comprehensus auxilium sibi armati homines implorent. utrum ne succurrendum putent an minime? Non sunt tam imprudentes ut negent fieri oportere: quod flagitat quod exposcit humanitas. Item si aliquis circumuenitur inimicorum. ruina opprimatur. mergatur mari. flumine rapiatur. num putent homines esse non auxiliari? Non sint impi homines si putent. Nemo enim potest eiusmodi periculis non esse subiectus. imo uero & hominis et fortis uiri esse dicent seruare pituru. Si ergo in eiusmodi casibus qui periculum uitae homini afferunt: succurrere humanitatis esse concedunt: Quod certe est si homo esuriat: siciat: algeat succurrendum esse non putent? Quae cum sint paria natura cum illis casibus fortuitis: et una candemque humanitatem desiderent. tamen illa discernunt quam non re illa ipsa uera. sed utilitate presenti omnia metiuntur. Illos enim quos periculo surripiunt. sperant sibi gratiam relaturos. Egentes autem quam non sperant. pire arbitrantur quicquid hominibus imprimat. Hinc est illa plauti detestanda sententia. Male meret qui mendico dat quod edat: nam & illud quod dat pit. et illi perducit uitam ad miseriam. At enim poeta fortasse per persona loquutus est. Quod Marcus tulius in suis officialibus libris nonne hoc idem persuadet: non esse omnino largiendum? Sic enim dixit. largitio quae fit ex re familiari: fontem ipsum benignitatis exhaurit. ita benignitas benignitate tollitur. Qua quo in plures usus sis eo minus in multos uti possis. Et item paulo post. Quid autem est stultius quam quod libenter facias: curare ut id diutius facere non possis. uidelicet professor sapientiae refrenat homines ab humanitate. monetque ut rem familiarem diligenter custodiant. malutique archam quam iustitiam conseruare. Quod cum intelligeret inhumanum esse ac nefarium. ex alio capite quasi actus poenitentia sic ait. Non numquam est largiendum. nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum: & saepe idoneis hominibus egentibus de re familiari impertiendum. Quod est idoneis? Nempe his quae restituere ac referre gratiam possint. Si nunc Cicero uiueret: exclamare profecto. Hic hic Marcus Tulius aberrasti a uera iustitia. eamque uno uerbo substulisti. cum pietatis & humanitatis officia utilitate metitus es. Non enim idoneis hominibus largiendum est. sed quantum potest non idoneis id enim iuste:

id pie: id hũane fit: qd sine spe recipiẽdi feceris. Hęc ẽ uera illa et germana iustitia: cuius solidã et expssam effigiẽ nullã tenere uos dicis. Ipse pluribus locis clamas mercenariã non esse uirtutem. fateris q; in libris legiẽ tuarum liberalitatem granitam esse his uerbis. Nec est dubiũ quin is qui liberalis benignusq; diciẽ: officiũ non fructũ seqt. Cur ergo idoneis potius largiris: nisi ut postea mercedẽ recipias? Te ergo auctore ac pceptore iusticię qsqs idoneus non erit: nuditate siti fame conficiẽ. Nec hoies copiosi & usq; ad delicias abũdãtes subueniẽt ultimę necessitati: si uirtus mercedẽ nõ exigit. si ꝓpter se ut dicitis expetẽda ẽ. Ergo iustitiã pncipem matrẽq; uirtutũ suo precio non tuo cõmodo estima. ei potissimũ tribue a quo nihil speres. Quid psonas eligis? quid membra inspicis? ꝓ hoie tibi hĩdus est qs quis precaẽ· ideoq; te hominem putet. Abice umbras illas imagines q; iusticię. atq; ipsã ueram et expressam tene. largire cęcis: debilibus: claudis: destitutis. quibus nisi largiare moriendũ est. Inutiles sunt hõibus sed utiles deo. qui eos ẽtinet in uita. qui spũ donat. qui luce dignaẽ. foue quantũ in re est et aĩas hominũ: ne extinguaẽ hũanitate sustẽta. Qui succurrere pituro põt: si nõ succurrerit occidit. Verũ isti quare neq; naturã retinẽt neq; põmiũ in eo qd sit sciũt. dũ pdere timent pdunt. & in id qd maxie cauẽt incidũt. ut quicquid largiunt aut pereat omnino: aut ad tempus breuissimũ ꝓsit. Nam q exiguã stipem miseris negãt. qui cõseruare hũanitatẽ sine dãno suo nolũt. patrimonia sua effũdunt. ut aut pitura fragilia sibi cõparent. aut certe suis maxis damnis nihil cõsequantur. Quid enim dicendũ ẽ de his q populari leuitate ducti: uel magnis urbibus suffecturas opes exhibẽdis muneribus ĩpendũt: nisi eos demẽtes ac furiosos qui pstent id populo qd & ipi pdant. et nemo eoꝝ qbus pstatur accipiat? Itaq; ut est oĩs uoluptas caduca et breuis: oculoꝝ maxie et auriũ. aut obliuiscantur hoies & alterius dãna ꝓ ingratis habent. aut etiã offẽdunt. si non est libidini uulgi satisfactũ. ut etiã hoies stultissimi malum sibi malo conpauerit aut si adeo placuerit: nihil amplius q̃ manẽ fauorem paucoꝝ q; dicerũ fabulas assequunt. sicut quotidie leuissioꝝ hoim primonia in res supuacuas ꝓdigunt. Nũ ergo illi sapiẽtius qui utiliora et diuturniora ciuibus suis exhibent munera. his scilicet qui publicis operibus extructis: memoriam nõi suo querũt. Ne isti qdem recte bona sua in terram sepeliũt. qa nec memoria quicq̃ mortuis cõfert: nec opera eoꝝ sempiterna sũt. siqdẽ aut uno tremore terrę dissipantur et corruũt. aut fortuito cõsumũtur ĩcendio aut hostili aliquo impetu diruũt aut certe uetustate ipa dissoluta labuntur. Nihil est enim ut ait orator ope & manu factũ qd non conficiat et consumat

uetustas. At hęc iustitia et leuitas florescit quotidie magis. Illi ergo melius q tribulibus suis aut clientibus largiunt. aliqd enim pstant hoibus et pfut. sed nō est illa uera et iusta largitio. Bnficentia ei nulla est ubicūq; necessitas non ē. perit ergo quicqd gracię causa tribuit nō indigētibus. aut cū fęnore reddit et bnficentia nō erit. Quod & signatū est his qbus dat. iustū tn non est. quia si non fiat nihil mali sequit. Vnū igitur certum et uerū liberalitatis offitiū est: egentes atq; inutiles alere. A quo sit speranda & expetenda & que & quanta sit uere liberalitatis merces & q inanis c.

Ca xvi

Hec est illa pfecta iustitia: quę custodit humanam de qua philosophi loquūt societatē. Hic diuitiarū maximus & uerissimus fructus est. non uti opibus ad ppriā unius uoluptatē: sed multoq; salutē. nō ad pntem suū fructū sed ad iustitiā. quę sola non interit. Tenendū est igit omnino ut ab offitio misericordię. spes recipiēdi absit oīno. Huius enim opis & offitii merces a deo expetēda est solo. nā si ab hoie expetes iam non hūanitas erit illa. sed benefitii remūeratio. Nec pōt uideri bene meruisse: q quod fecit non alteri sed sibi pstat. & tamen eo redit ut qd alteri quisq; pstiterit nihil ab eo cōmodi sperans. uere sibi pstet. q mercedē capiet a deo. Item deus pcepit ut si qn cęnā parauerimus eos in cōuictū adhibeamus: q reuocare nō possint. et uicem reddere. ut omis actus uitę nre non careat misericordię munere. Nec tamen quisq iterdictā sibi putet aut coionem cū amicis: aut caritatē cū pximis. sed notū nobis deus fecit: qp sit uerū & iustū opus. ita nos oportet cū pximis uiuere. dūmodo sciamus illud ad hoiem: hoc ad deū ptinere. Precipua igit uirtus est hospitalitas qd philosophi quoq; aūit. sed eā detorquēt a uera iustitia & ad cōmodū rapiūt. Recte ingt Cicero a Theophrasto est laudata hospitalitas. Est enim ut mihi quidem uideat ualde decoz. patere domos hoim illustriū hospitibus illustribus. Eodem mō rursus errauit quo tamē cū idoneis esse diceret largiendū. Nō enī iusti & sapientis uiri domus illustribus debet patere: sed hūilibus et abiectis. nā illustres illi ac potētes nulla re possunt indigere. quos opulentia sua & munit et honorat. Nihil a uiro iusto faciendū ē: msi qd sit benefitiū. Bnfitiū si referat interit atq; fint. Nec enī possumus id habere integrū: cuius ptiū nobis psolutum est. In his itaq; benefitiis iusticię ratio uersatur. quę salua & incorrupta permāserint Permanēt autē nō aliter q si pstent his hōibus: qui pdesse nullo mō possūt. At ille in ricipiendis illustribus nihil spectauit aliud msi utilitatē. nec dissimulauit homo ingeniosus: quid ex eo cōmodi speraret. Ait enim qd faciat potentē apud exteros futurū p gratiā principū: quos sibi hospitii et aicitie

·c·xiiij·

omī. scti Ambr. sup luca in breuiario ordīca xvi. est penthec. Nam hospi lem esse remunerariis fectus auaritiae est. Porro qsi emeritę mili uiro contendere sti. ndiū pscribit fatuitati.

iure cõstrinxerint. O q̃ multis argumẽtis: Ciceronis m̃ constãtia si id agerẽ redargui posset nec tã nr̃is q̃ suis uerbis refellerẽt. Idem quippe ait ut qsq̃ maxĩe ad suũ cõmodum referat quęcũq̃ agit. ita nemm̃ẽ esse uirũ bonum. Idem etiã negat simplicis & apti hominis esse: ambire. simulare aliquid. & p̃tendere aliud agere uideri: cũ aliud agat. pr̃stare se alteri fingere. qd̃ sibi p̃ster. sed malitiosi potius & astuti & fallacis et subdoli. Quõ ergo defẽdẽt quo m̃nus ambitiosa illa hospitalitas malitia esset. Tu mihi p omẽs portas circũcurses ut adueĩentes populoꝝ atq̃ urbiũ principes domũ tuã m̃uites ut p eos apud ciues eoꝝ potentiã consequare. uelisq̃ te iustũ & hũanum et hospitalẽ uideri cũ studeas utilitati tuę. Verũ hoc ille non potius m̃cauere. Quod enĩ m̃nus m̃ Ciceronẽ cõuenit. Sed ignorantia ueri iuris prudens ac sciens m̃ hos se laqueos iduit. Quod ut ei possit ignosci testificatus est. nõ ad uerã iustitiam quã non teneat p̃cepta se dare: sed ad umbrã imaginẽq̃ iustitię. Ignoscendũ ẽ igr̃ umbratico et imaginario p̃ceptori. nec ab eo ueritas exigenda est: q se nescire fateatur. Captiuoꝝ r̃demptio magnũ atq̃ p̃clarũ iustitię munus ẽ. qd̃ idem ipe Tulius approbauit. Atq̃ hęc benignitas m̃qt etiam rei publicę est utilis. r̃dimi a seruitute captos. locupletare tenuiores. Hãc ego cõsuetudmẽ beignitatis largitõi muẽrũ lõge añpono. Hęc ẽ grauiũ hoim atq̃ magnoꝝ. Propriũ igr̃ iustoꝝ opus ẽ: alere pauperes. ac r̃dimere captiuos cũ apud m̃iustos si qui hęc faciãt graues & magni appellenẽt. His emm maxĩę laudis ẽ benefacere: quos nemo sperauit esse facturos. nam q bonũ facit uel consanguineo uel pxĩo uel amico: aut nullam uel certe non magnã laudem merẽt qa facere debet. Sitq̃ ipius ac detestabilis m̃isi fecerit id qd̃ ab eo & natura ipa et necessitudo exigit et si facit. non tã glorię assequende q̃ reprehensionis uitãdę causa facit. Quid autẽ facit alieno & ignoto: is non dignus ẽ laude. quoniã ut faceret sola ductus est hũanitate. Ibi ergo iustitia ẽ: ubi ad benefatiendũ necessitatis uinculũ nullũ ẽ. Hoc igr̃ benignitatis offiriũ nõ anteponere qdem largitioni munerũ debuit. qd̃ est cõparatis et e duobus bonis id quod sit melius eligentis. Illa uero largitio hom̃mum pr̃imonia m̃ mari abiciẽtium ianis & letis et ab omni iustitia r̃motissima est. Itaq̃ ne dici qdem munera oporter. m̃ qbus nemo accipit. m̃isi q accipere nõ merẽt. Nõ m̃nus magnũ iustitię opus ẽ: pupillos & uiduas destitutos et auxilio ĩdigẽtes tueri atq̃ defẽdere. qd̃ adeo uiuersis diuĩa illa lex p̃scribit. qũ qdẽ boĩ quiq̃ iudices ad offiriũ suũ iudicant p̃tinere. ut eos hũanitate naturali foueãt ac pdesse nitãtur. Verũ hęc opa quippe nr̃a sunt: q legem: qui uerba ipius dei p̃cipientis accepimus. Nam illi sentiũt natura eẽ iustũ:

tueri eos qui tutela carẽt. sed cur ita sit non ꝓspicitur. Deus enim cuius ꝓpetua
clemẽtia est: idcirco viduas pupillosq; defendi ac tueri iubet. ne qs ĩspectu
ac miseratione pignorũ suorꝫ retardeẽ quo minus mortem ꝓ iustitia fideq;
suscipiat. sed icũctanter ac fortiter ſbeat. cũ sciat se caros suos deo ĩlinquere
nec his umq; ꝓsidiũ defuturũ. Egros quoq; qbus defuerit q assistãt curãdos
fouẽdosq; suscipe summę humãitatis et magnę operationis ẽ. Quod q fecerit:
hic viuã hostiã deo aequiret. et qd alteri dederit ad tẽpus: ipe a deo accipiet
in eternũ. Vltimũ illud & maxim pietatis officiũ est: pegrinorꝫ et pauperũ
sepultura. qd illi virtutis iustitięq; doctores ꝓrsus non attigerũt. Nec enim
poterãt id videre. qui utilitate omnia officia sua metiebanẽ. In ceteris enim
quę supra dicta sunt: q̃uis uerũ limitẽ nõ tenuerit: tamẽ qm̃ cõmodi aliqd
in his deꝑhenderunt: q̃si odore quodã ueritatis retenti ꝓpius aberrarunt.
Hoc aũt quia nihil videre in eo comodi poterãt reliquerũt. Quin etiã non
defuerũt qui supuacaneã facerent sepulturã. nihilq; dicerẽt esse mali: iacẽ
inhumatũ atq; abiectũ. quorꝫ ipiam sapiam tã omnc humanũ genus ĩspuit
q̃ diuine uoces quę id fieri iubẽt. Verũ illi nõ audent dicere id nõ esse faci-
endũ. sed si forte nõ fiat nihil esse incõmodi. Itaq; in ea re non tã ꝓcipientiũ
q̃ cõsolantiũ fũgunẽ officio. ut si forte id sapiẽti euenerit: ne se ob hoc miserũ
putet. Nos autẽ non qd sapienti deferendũ sit dicimus. sed quid facere ipe
debeat. itaq; nõ querimus nic utrũ ne tota sepiliẽdi ratio sit utilis nec ne. licet
hec etiã si sit iamis ut illi existimãt: tamẽ faciendã ẽ. uel ob hoc solũ: q̃ apud
boies. bene & hũane fieri videẽ: animus queritẽ: et ꝓpositũ ponderaẽ. Non
enim patiemur figurã & figmentũ dei feris ac uolucribus in ꝑdam iacere. sed
reddemus id terrę unde ortũ est. Et q̃uis in boie ignoto necessariorꝫ sepul-
turam nulli negandã munus ĩplebimus. in quorꝫ locũ quia desunt succedet
hũanitas & ubicũq; homo desiderabit. ibi exigi officiũ nostrũ putabimus.
In quo autem magis iustitię ratio cõsistit q̃ in eo. ut qd ꝓstamus nostris per
affectũ: ꝓstemus alienis ꝓ hũanitatẽ. quę est multo certior iustiorq;. cũ iam
nõ hõi ꝓstaẽ qui nihil sentit. sed deo cui carissimũ sacrificiũ est opus iustum.
Dicet aliq; fortasse. si hec oia fecero nihil habebo. Quid enim? Si magnus
hoim. numerus egebit: algebit: capieẽ: morieẽ: ut hęc facientẽ uel uno die
primonio extui sit necesse. ꝑdam ne rẽ familiarẽ meo aut meorꝫ labore que-
sitam: ut iã ipi mihi aliena misericordia uiuendũ sit? Quid tu tam pusillo
animo pauptatem times. quam etiã uestri philosophi laudant. nihilq; hac
tutius nihilq; hac tranquillius esse testanẽ? Hoc quod times sollicitudinum
portus est. An ignoras quot piculis quot casibus cum his malis opibus

subiaceas. Quę tecũ bene agent: si sine tuo cruore transierint. tu uero preda onustus incedis. & spolia geris quę irritẽt animos etiam tuos? Quid ergo dubitas bene collocare id quod tibi forsitan eripiet: aut unũ latrocinũ: aut resistens, pscriptio repente: aut hostilis aliq̃ direptio? Quid uerere fluxũ ac fragile bonũ facere sẽpiternũ: aut thesauros tuos custodi deo tradere: ubi non furem pdonẽq; timeas. nõ rubiginem nõ tirannũ? Qui apud deũ diues ẽ paup esse nũq̃ poterit. Si iustitiã tãti putas. sequere abiectis oneribus quę te premũt. Liberare te ipm cõpedibus et catenis: ut expeditus ad deũ curras. Magni & excelsi animi est despicere et calcare mortalia. Sed si hanc uirtutẽ nõ capis: ut diuitias tuas in archam dei cõferas. ut fragilibus tibi cõpares meliora. Liberabo te metu. Omnia ista pcepta nõ soli tibi danẽ sed omni populo. q mẽte cõtũctus ẽ & coberet sicut unus hõ. Si solus magnis opibus nõ sufficis, p uirili parte opare iustitiã. sic tamẽ ut quantũ diuitiis inter ceteros tm opere pcellas. Neq; nũc suaderi tibi putes: ut rẽ familiarẽ tuã minuas. uel exhaurias. sed quę i supuacua fueras ipensurus: ad meliora conuertas. Vnde bestias emis. hinc captos redime. unde feras pascis: hinc paupes ale. unde boies ad gladiũ cõparas: hinc inocentes mortuos sepeli. Quid pdest pdite nequitię bestiarios facere locupletes: & instruere ad flagitia? Trãsfer ad magnũ sacrifitiũ male pitura. ut p his ueris muneribus habeas a deo munus eternũ. Magna est misericordię merces: cui deus pollicetẽ peccata se oia remissurũ. Si audieris inquit pces supplicis tui: et audiã ego tuas. si misertus laborantiũ fueris: et ego in tuo labore miserebor si aũt non respexeris nec adiuueris: & ego animũ tuũ contra te geram: tuisq; te legibus iudicabo. De premio & q in necessitate & pcibo paupes quisq; tenetur a deo: & tribui gradibus uirtutis

Ca xiii

QVotiẽs igitẽ rogaris. tẽptari te a deo crede: an sis dignus exaudiri. Circũspice conscientiam tuam. et quantũ potes medere uulneribus. nec tamẽ quia peccata largitione tollunẽ: dari tibi licentiã peccandi putes. Abolenẽ eni si deo largiare: qa peccaueras. Nam si fiduria largiẽdi pecces: nõ abolentur. Deus enim purgari boies a peccatis maxie cupit. ideoq; agi penitẽtiam iubet. Agere autẽ penitentiã nihil aliud ẽ: q, pfiteri et affirmare se ultrius non peccaturum. Ignoscitur itaq; his qui ad peccatũ ignoranter iprudẽter incauteq; labunẽ. ueniam non habet qui sciens peccat. Nec tamẽ si aliquis purificatus fuerit ab omni labe peccati: tempandum sibi ab opere largitionis existimet: qa non habeat peccata quę deleat. imo uero tũ magis iustitiã debet opari: cũ factus ẽ iustus. ut qd ante i medelã uulnerũ fecerat:

deus peccatorem per eleemosynam purgat

postmodũ faciat ín gloriam laudemq; uírtutís. Eo accidit ꝗ nemo esse sine delicto pōt: q̃díu ín dumẽto carnís oneratus est. Cuíus ĩfirmitas triplicí mõ subiacet domíno peccatí. factís: dictís: cogitationibus. Per hos gradus ad summũ culmen iustitia ꝓcedit. Primus est uírtutís gradus: malís operibus abstinere. secundus etiã malís uerbis. tertius etiã cogitatione rerũ malarũ. Qui primũ gradũ ascendit satis íustus est. qui secundũ: iam pfecte uírtutís. si qdem neq; factís neq; sermone delinquat. Qui tertiũ: is uere similitudínẽ dei assecutus uídet. Est enim pene supra hũanum modũ: ne ĩ cogitatione qdẽ admittere quod sit uel factu malũ: uel íprobũ dictu. Itaq; etiam iusti hoies qui frenare se possũt ab omní opere míusto: non nũq̃ tamen ipa fragilitate uicũt. ut uel ĩ ira malũ dicãt. uel ĩ aspectu rerũ delectabilũ tacita cogitatõe cõcupiscant. Quod si mortalis conditio nõ patiẽt hoiem esse ab omni macula purum: debent ergo largitione ꝑpetua peccata carnis aboleri. unũ est enim sapientis et iusti et uitalis uiri opus: diuitias suas ín sola iustitia collocare. qua ꝓfecto q eget: licet ille Cresum aut crassum diuitiis super: hic pauper: hic nudus: hic mendicus putandus est. Danda igit̃ opera est: ut índumento iustinę pietatisq; uelemur. quo nos nemo exuat. qd nobis sempiternũ ꝓbet ornatũ. Nam si deoꝝ cultores simulacra ínsensibilia excolũt. et quicqd preciosi habẽt ĩ ea cõferunt: qbus nec uti possũt nec gratias agere ꝗ acceperit. q̃to iustíus ẽ et uerius: uiuẽtia dei simulacra excolere ut ꝓmereare iuenire uiuentẽ. Quod sicut usui habent quicqd acceperint et gracias agũt. ita deus ín cuíus conspectu bonũ feceris: & ꝓbabit et mercedem pietatis exoluet.

Ca. xiiii

Qd phi uera caritatí hũanitate. qui cum stoicis eam inter morbos animę posuerunt.

Si ergo ín homíne preclarũ & excellens est bonũ misericordía: ídq; diuinis testimoniis & bonoꝝ maloꝝq; consensu optimũ iudicatur: apparet philosophos lõge abfuisse ab hũano bono. q neq; pceperũt cíus mõi quicq̃ neq; fecerunt. sed uírtutẽ quę ꝓpe modũ ín hoie est singularis ꝓ uitio semp habuerũt. Libet hic ĩterponere unũ de philosophía locũ. ut illoꝝ pleníus coarguamus errores. qui misericordiã cupiditatem: metum morbos animí appellant. Conanẽ illi qdem uírtutes a uitiis disiũgere. quod est sane facillimũ. Quis enim non posset liberalem a ꝓdigo separe ut illi fatiũt̃. aut purũ a sordido: aut quietũ ab merí: aut cautũ a timido. ꝗ hec quę sũt bõa: fines suos habeant. quos si excesserínt ín uitia labunt̃. ita ut constantia nisi ꝓ ueritate sit suscepta sit íprudẽtia. Itẽ fortitudo si nulla necessitate cogẽte: aut non ꝓ caũsa honesta certũ piculum subierit ín temeritatem cõuertitur.

Liberalitas quoq; si alios insectetur potius q̃ insectantibus resistat: contuatia est. Seueritas etiã nisi se intra congruentes nocentiũ penas coerceat: fit seua crudelitas. Itaq; dicũt eos q mali uideantur non sua sponte peccare. nec mala potius eligere. sed bonorũ specie lapsus icidere in mala. dũ bonorũ ac malorũ discrimen ignorãt. Hęc qdem falsa non sunt: sed ad corpus cũcta referuntur. Nam parcũ alias purũ esse aut constantẽ aut cautũ aut quietũ aut seuerum uirtutes sunt qdem: sed huius temperantię uitę. Nos autẽ qui hanc uitã contemimus: alias nobis uirtutes ꝓpositas habemus. de quibus philosophi ne suspicari qdẽ ulla ratione potuerũt. Itaq; et uirtutes q̃sdam ꝓuitiis: et uitia quędã ꝓ uirtutibus habuerũt. Nã stoici affectus omes quorũ ipulsu aimus cõmouetur ex hoie tollunt cupiditatem atq; lętitiam: metum mestitiam. quorũ duo priora ex bonis sunt: aut futuris aut presentibus. posteriora ex malis. Eodem modo hec quatuor morbos ut dixi uocant. non tã natura insitos q̃ praua opinione susceptos. Et idcirco cẽsent eos extirpari posse radicitus: si bonorũ malorũq; opinio falsa tollatur. Si enim nihil censeat sapiens bonum nihilq; malũ: nec cupiditate ardescet: nec letitia gestiet: nec metu terrebitur: nec egritudine contrahetur. Mox uidebimus an effiuant quod uelint: an quid effiriant interim ꝓpositũ arrogans ac pene furiosum: qui se putent mederi et eniti posse contra uim rationemq; naturę. Quomodo peripatetici fuerat stoicos & docerant affectuum naturalium stimulos euelli no posse sed mitigari Et q ea quę bruti animalibus data sunt singulo hominis insita sunt uniuersa Et quo stoici metus affectuoce .e. Ca. xv.

Hec enim naturalia esse nõ uoluntaria: omniũ uiuentiũ ratio demõstrat. quę hisdem omibus quantũ affectibus. Peripatetici ergo rectius q hęc omnia detrahi posse negant: quia nobiscũ simul nata sunt: & conantur ostẽdere: q̃ ꝓuidẽter et q̃ necessarie deus siue natura: sic enim dicũt his nos armauit affectibus. quos tamẽ quia plerũq; uitiosi fiũt si nimii sint: posse ab hoie adhibito modo salubriter temperari. ut tm̃ homini q̃tũ n aturę satis ẽ relinquatur. Non insipiens disputatio: sed ut dixi omnia non ad hanc uitam referentur. Stoici ergo furiosi: q ea nõ tẽperãt: sed abscidũt. rebusq; a natura insitis castrare hoiem quodãmodo uolũt. Quod tale est: quale si uelint aut metũ detrahere ceruis: aut uenenũ anguibus: aut irã feris: aut placiditatẽ pecudibus. Nã quę singula muris animalibus data sunt: ea uero uniuersa hõi simul. Quod si ut medici dicunt lętitię affectus in splene est: irę in felle: libidinis in iecore: timoris in corde. facilius ẽ interficere animal ipm̃: q̃ ex corpore aliqd euellere: quod ẽ animãs naturam uelle mutare. Sed hoies

prudentes non intelligũt: cũ uitia ex hoie tollũt. etiã uirtutẽ se tollere. cui soli locũ fatiũt. Nã si uirtus est i medio ire ipetu se ipm cohibere et repmere quod negare non possunt. Caret ergo uirtute quisqs ira caret. Si uirtus est libidinem corporis continere: uirtute careat necesse est: qui libidinem quã tempet non habet. Si uirtus est cupiditatem ab alieni appetitione frenare: nullam certe uirtutem potest habere: qui caret eo ad qd cohibendũ uirtutis usus adhibeẽ. Vbi ergo uitia non sunt. nec uirtuti locus est qdem. sicut nec victorie quidem: aduersarius ubi nullus: ita fit ut bonũ sine malo esse i hac uita non possit. Affectus igiẽ q̃si ubertas animoꝝ est naturalis. Nam sicut in sentes ager quẽ natura fecũdus exuberat. sic animus incultus uitiis sua sponte iualescentibus uelut spinis obduciẽ. Sed cum uerus cultor accesserit: statim cadẽtibus uitiis fruges uirtutis oriuntur. Deus itaq; cũ hoiem primũ fingeret: mirabili ꝓuidentia ingeneruit ei prius istas animi cõmotiones. ut posset cape uirtutẽ sicut terra culturã. Posuitq; materiã uitioꝝ i affectibus: uirtutis in uitiis. Quę ꝓfecto aut nulla est: aut in usu esse non poterit: si desint ea ꝑ que uis eius aut appareat aut constet. Videamus nũc iidẽ illi qui uitia excidũt quid effecerint. Quatuor illos effectus quos ex opinione bonoꝝ maloꝝq; nasci putant. quibus euulsis sanandũ esse animũ sapientis existimant. qm̃ intelligũt et natura insitos esse: et sine his nihil moueri nihil agi posse alia quędã in eoꝝ locum uicemq; supponũt. Pro cupiditate alias substituũt uoluntatẽ. q̃si uero non multo sit prestabilius: bonũ cupe q̃ malũ uelle. Item ꝓ lętitia gaudiũ: ꝓ metu cautionem. At in illo quarto imutãdi nois eius ratio deficit. Itaq; egritudinẽ pęnitus idest mestitiam dõloremq; animi abstulerũt. qd fieri nequaq̃ potest. Quis enim põt non dolere: si priam aut pestilentia exhauserit: aut hostis iuaserit: aut tirãnus oppresserit? Potest aliquis non dolere si sublatam uiderit libertatẽ: si ꝓxios: si amicos: si bonos uiros aut exterminatos: aut crudelissime trucidatos: misi cuius mẽs ita obstupuerit: ut sit ei sensus omnis ereptus? Quare aut omnia tollere debuerũt: aut iplenda fuerant cũcta hec. & debilis disputatio idẽ etiam ꝓ egritudine aliquid reponendũ: qm̃ superioribus ita ordinatis hoc consequẽs erat. Vt enim prę sentibus letamur bonis: sic malis angimur ac dolemus. Si ergo lętitię quam uitiosam putabãt nomen aliud indiderũt: sic ęgritudini qm̃ & ipam uitiosam putabant: aliud uocabulũ tribui congruebat. Vnde apparet: nõ illis rem defuisse sed uerbũ. cuius indigentia eum totũ affectum qui est uel maximus contra quã natura pateret: auferre uoluerũt. nã illas nominũ cõmutationes poterã coarguere pluribus & oñdere. aut sermonis ornãdi:

augendęq; copię gratia: multa nomina hisdem rebus ipsita: aut certe non multũ inter se illa distare. Nam & cupiditas a uolũtate incipit. et cautio a metu oritur. & lętitia nihil aliud est q̃ ꝓfusum gaudiũ. Sed putemus ut ipi uolũt esse diuersa. Nempe igit̃ cupiditatẽ esse dicent perseuerantẽ ac ꝑpetuã uolũtatem. lętitiã uero insolenter se efferens gaudiũ. metum autẽ nimiã & excedentẽ modũ cautionẽ. Ita fit ut ea que tollenda esse censent non tollãt: sed temperent. siquidem nomina tũmodo imutãt: res ipe manẽt. Eo igitur iprudentes reuoluũtur: quo ꝑipatheici ratione pueniũt: ut uitia q̃m tolli non possunt: medię tempanda sint. Errant ergo: q̃m nõ effitiũt qd uolunt. et longo asperoq; circuitu in eandẽ uiam redeũt. Quo ꝑipatetici uincant stoici errauerit. Et qd bonus uitiũ affectum uirtus &

Ego ne ꝑipatheticos qdem accessisse ad ueritatem puto: quin uitia esse concedũt. sed ea mediocriter temperãt. Carendum est enĩ uitis etiã mediocribus quin potius effitendũ fuit primũ ne uitia essent. Nec enim quicq̃ uitiosũ nasci potest: sed uitia fieri si malis utamur affectibus uirtutes. si bene. Deinde monstrandum est nõ ipos affectus: sed eoꝝ causas esse moderandas. Non est iquiũt nimia lętitia gestiendum. sed modice ac tẽperate. Hoc uero tale est quale si dicerent: non esse currendũ concitate: sed gradiendum moderate. At: potest & qui gradiitur errare: et qui currit rectã uiã tenere. Quid si ostendo esse aliqd ubi non tm̃ modicũ: sed uel punctũ gaudere uitiosum sit. & aliud cõtra: ĩ quo uel exultare lętitia: mime ĩmiosũ? Quid tãdem nobis ista mediocꝯtas ꝓderit? quero. utrũ ne sapienti lętandũ putẽt. si quid iimico suo mali uident accidere: aut utrum ne lętitiã ffrenare debeãt: si uictis hostibus aut oppresso tirãno libertas et salus ciuibus parta sit? Nemo dubitat. quin & in illo exiguum letari: et in hoc parum lętari sit maxim̃ crimen. Eadem de cęteris affectibus licet dicere. Sed ut dixi non in his moderãdis sapię ratio uersatur: sed icausis eoꝝ. q̃m extrinsecus comouentur. nec his potissimũ frenos imponi oportuit: q̃m & exigui possunt esse in maxio crimine: et maximi possunt esse sine crimine. sed assignãdi fuerũt certis tẽporibus: et rebus & locis: ne uitia sint quibus uti recte licet. Sicut enim recte ambulare bonũ est: errare autem malum: sic moueri affectibus in rectũ bonum est: in prauũ malum. Nam libido si extra legitmũ thoꝝ nõ euagetur: licet sit uehemens: tamen culpa caret. Sin uero appetit alienũ: licet sit mediocris: uitiũ tamen maxim̃ est. Nõ ẽ itaq; morbus irasci. nec cupere: nec libidine cõmoueri. sed iracũdum esse morbus est. Cupidum libidinosũ. qui enim iracundus est: etiã cui non debet aut cũ non oportet irascit̃. Qui

cupidus: etiã qd̃ non opus est concupiscit. Qui libidinosus: etiã qd̃ legibus uetatur affectat. Omnis ergo ratio ĩ eo uersari debuit: ut quoniam earum rerum ĩpetus inhiberi non potest: nec debet. quia necessario est insitus ad tuenda offitia uitę. dirigeretur potius ĩ uiã rectam: ubi etiã cursus offensione ac periculo caret. Quod ea que phi uitia putabant uirtutes sint si tamen referantur ad finem debitum id est ad deum. Eteq insanitas cõ.

Cap. XVII.

SEd euectus sum coarguendi studio lõgius. cũ sit mihi ꝓpositũ ea quę uitia philosophi putauerũt ostendere. nõ tam uitia nõ eẽ: uerũ etiã magnas esse uirtutes. Ex aliis docendi gratia sumã: quę pertinere ad rem maxĩe puto. Metũ seu timorẽ in maximo uitio ponũt. summãq; ibecillitatẽ esse animi putant: cui sit contraria fortitudo. quę si sit ĩ hoĩe: locũ timori esse nullũ. Credit ergo ne aliqs fieri posse. ut idem metus summa sit fortitudo. Minime. Neq; enim uideẽ capere natura: ut aliquid in contrariũ recidat. Quia ego non arguta aliqua conclusione: ut apud Platonẽ Socrates facit. qui eos quos cõtra disputat: cogit ea quę negauerãt cõfiteri. sed simpliciter ostendam summũ metũ: summã uirtutem. Nemo dubitat quin timidi & imbecilli sit animi. aut dolorem metuere: aut egestatẽ: aut exiliũ: aut carcerẽ: aut mortem. que omnia quisqs non exhorruerit: fortissimus iudicaẽ. Qui autẽ deũ metuit: illa uniuersa nõ metuit. Ad qd̃ ꝓbandũ argumẽtis opus nõ est. Spectatę sunt enĩ semper. spectãturq; adhuc per orbem pęne cultoꝝ dei. in quibus excrutiandis noua et inusitata tormenta excogitata sũt. Nã de mortis generibus horret animus recordari. cũ inmaniũ bestiarũ ultra ipsam mortem carnificina seuierit. Has tamẽ execrabiles corpoꝝ laceationes: felix atq; inuicta patientia sine ullo gemitu pertulit. Hęc uirtus oĩbus populis atq; ꝓuinciis: & ipis tortoribus miraculum maxĩm prebuit. cum patientia crudelitas uinceretur. At qui hanc uirtutem nhil aliud q̃ metus dei fecit. Itaq; ut dicebam nõ euellendus ut stoici: neq; temperandus timor ut pipatetici uolũt. sed ĩ uerã uiam dirigẽdus est: auferendiq; sunt metus. sed ita ut is solus relinquatur: qui qm̃ legitimus ac uerus est: solus efficit ut possint cętera nõ timeri. Cupiditas quoq; inter uitia numeraẽ. sed si hęc quę terrena sunt concupiscit uitiũ est: uirtus autem si cęlestia. Qui enim iustitiã: qui deũ: qui uitam ꝑpetuam: qui lucem sempiternam: eaq; omnia quę deus homini pollicẽ cõsequi cupit: opes istas & honores et potẽtatus: et regna ipa contemnet. Dicet fortasse stoicus. uolũtate opus esse ad hęc consequẽda non cupiditate. imo uero parum est uelle. Multi enim uolũt. sed cum dolor uisceribus accesserit: uolũtas cedit. cupiditas perseuerat. quę si efficit ut cõ-

tẽptui sunt oĩa que a ceteris appetũtur: summa uirtus est. siquidẽ continẽtię
mater est. Ideoq; potius illud efficere debemus. ut affectus q̃bus praue uti
uitiũ est: dirigamus ín rectũ. Nam iste concitationes animoꝝ iũcto curru
similes sunt. ĩ quo recte moderãdo sũmũ rectoris offitiũ ẽ: ut uiã nouerit.
quam si tenebit: q̃libet concitate ierit non offendit. Si autem errauerit: licet
placide ac leuiter eat: aut p confragosa uexabit̃: aut p precipitia labetur:
aut certe quo non opus est deferet̃. Sic cursus ille uitę: qui affectibus uelut
equis pnicibus ducit̃. si rectam uiã teneat fũgẽ offitio. Metus igit̃ & cupi-
ditas si, piciant̃ ín terram: uitia fient. Virtutes autẽ si ad diuina referant̃.
Parsimoniã contra: uirtutis loco habent. quę si studiũ est habendi: non põt
esse uirtus. quia ín augendis uel tuendis terrestribus bonis tota uersatur.
Nos autẽ summũ bonũ non referimus ad corpus. sed oñe offitiũ solũs aíe
uersatione metimur. quod si ut supra docui patrimonio mĩme parcẽdũ est:
ut hũanitatem iustitiamq; teneamus. non est uirtus frugi esse. quod nomen
uirtutis spene fefellit ac decipit. Est enĩ frugilitas abstinẽtia q̃dẽ uoluptatũ.
sed eo uitiũ quia ex habẽdi amore descendit: cũ sit et uoluptatibus abstinẽ-
dum. & pecunię mĩme tempandũ. Nã parce idest mediocriter uti pecunia:
q̃si quędam pusillitas est animi. aut ꝓtinentis ne sibi desit: aut desperantis
posse se illã repare: aut contemptũ terrestriũ non cupientis. Sed illi rursus
eũ qui rei familiari suę nõ parcat, pdigũ uocant. Nam ita liberalẽ distingũt
a, pdigo: q̃ is liberalis sit: qui bene meritis & cũ opus nõ est: et sine r̃spectu
rei familiaris effũdat. Quid ergo? ,pdigum ne dicemus eũ. q̃ misericordię
causa tribuit egentibus uictũ? At quin multũ refert utrũ ne scortis, ꝓpter
libidinẽ largiare: an miseris, ꝓpter hũanitatẽ. Vtrũ pecuniã suã pductoꝝ
aleatores. lenones q; diripiant. an illam pietati ac deo prestes. Vtrũ ne illã
uentri ac gule íngeras. an ín thesauro iustitię reponas. Vt ergo uitium est
effũdere ín malã partẽ: sic ín bonã uirtus. Si uirtus est nõ parcere opibus
quę possũt repari: ut bonis uitã substentes quę repari non potest. uitiũ igit̃
parsimonia est. Quare nihil aliud dixerim q̃ ínsanos: qui hominem uite ac
sociale animal orbãt suo nomine: qui euulsis affectibus quibus oñis cõstat
hũanitas: ad mobilem stuporem mentis pducere uolũt. dum studẽt animũ
a pturbationibus liberare. & ut ipi dicunt quietũ tranquillũq; reddere. qd
fieri nõ tm nõ põt: qa & ratio eius ín motu est. sed ne oportet quidẽ. qa sicut
aqua qdem semper iacens et quieta ínsalubris et magis turbata est: sic aíus
ímotus ac torpens inutilis est etiã sibi. nec uitam ipam tueri poterit. qa nec
faciet quicq̃ nec cogitabit. cũ cogitatio ipa nihil aliud sit q̃ mentis agitatio.

Denique qui hāc īmutabilitatem animi asserūt: priuare animū uita uolūt. qa uita actuosa est mors quieta. Quędā etiā recte ꝓ uirtutibus habēt. sed earū modū nō tenent. Virtus ē constātia. nō ut inferentibus iniuriā resistamus. His enī credendū. quod cū fieri debeat mox docebo. sed ut iubēntibus facere nos cōtra dei legem cōtraq; iustitiā: nullis minis aut suppliciis terreamur: quo minus dei iussionem hominis iussioni pferamus. Item uirtus est mortē contēnere. nō ut appetamus: eāq; ultro nobis iferamus. sicut philosophoꝝ plurimi & maximi sępe fecerūt. quod est sceleratū ac nefariū. sed ut coacti deum relinquere: ac fidem pdere: mortem suscipere malimus. libertatemq; defendamus aduersus īpotentiam stultam uecordemq; uiolentiam. ut omnes seculi minas atq; terroꝝ fortitudine animi ꝓuocemus. Sic ea quę alii timēt: excelsa & insupabili mente dolorem mortemq; calcamus. Hęc ē uirtus. hęc uera constātia. ī hoc tuenda et conseruāda solo. ut nullus nos terror: nulla uis a deo possit auertere. Vera igitur Ciceronis illa sentētia est. Nemo in quit iustus potest esse. qui mortem: qui dolorē: q exilium: qui egestatē timet. Item Senecę in libris moralis philosophię dicentis. hic est ille homo honestus: non apice purpura ue: non lictoꝝ insignis ministerio. sed nulla re minor. qui cū mortem in uicinia uidet: nō sic pturbat̄ tanq̄ rem nouā uiderit: qui siue toto corpore tormenta patienda sunt: siue flamma ore rapienda ē: siue extendende per patibulū manus: nō querit qd patiet̄: sed q̄ bene. Qui autē deum colit: hęc patit̄. nec timet. Ergo iustus his rebus efficit̄: ut neq; uirtutes: neq; uirtutū exactissimos limites nosse aut tenere possit omnino quisqs est a religione dei singularis alienus. Quomodo precepta dei quibus uirtus enduit a phis diuident instituti & quanti sint partitę: c. xviii.

SEd omittamus philosophos. qui aut omnino nihil sciūt idest ipm ꝓ sua scientia ꝓferūt: aut qui non pspiciūt etiam quę sciunt: aut. q q̄m se putant scire quę nesciunt: inepte arroganterq; desipiūt. Nos ergo ut ad ꝓpositū reuertamur: qbus solis a deo ueritas reuelata: & celitus missa sapiētia ē. faciamus quę iubet illuminator noster deus. substineamus inuicē. et labores huius uitę mutuis adiumētis perferamus. Nec tamen si qd bonī fecerimus: gloriā captemus ex eo. Monet enim deus opatorem iustitię non oportere esse iactantē. ne nō tam mandatis cęlestibus obsequendi: q̄ studio placendi hūanitatis officio fūctus esse uideat̄. Habeatq; iam pretiū glorię quod captauit. nec pmiū cęlestis illius ac diuinę mercedis accipiat. Cętera quę obseruare cultor dei debet: facilia sunt illis uirtutibus conphensis. Nō mentiat̄ ūquā decipiendi aut nocendi causa. Est enim nefas eū qui ueritati

ſtudeat ĩ aliq̃ re eſſe fallacẽ.atq; ab ipa quã ſequit̃ ueritati diſtedere.In hac iuſtitie uirtutũq; omniũ uia: nullus mẽdatio locus ẽ .Itaq; uiator ille uerus ac iuſtus nõ dicet illud lucilianũ. Homini amico ac familiari non ẽ mentiri meum .ſed etiam inimico atq; ignoto exiſtimabit non eſſe mentiri ſuũ. nec aliquãdo cõmittet ut lingua ĩterpres animi a ſenſu et cogitatione diſcordet. pecuniam ſi quam crediderit: non accipiat uſuram.ut & benefitiũ ĩcolume ſit: qd ſuccurrit neceſſitati.et abſtineat ſe prorſus alieno.In hoc enim genere offitii debet ſuo eſſe contentus: quẽ oporteat alias. ne,pprio qdem parcere ut bonũ faciat.plus aũt accipere q̃ dederit iuſtũ eſt.Quod qui facit iſidiat̃ qdammõ ut ex alterius neceſſitate prędet̃.At iuſtus nũq̃ prętermittet quo minus aliquid miſericorditer faciat. nec inquinabit ſe huiuſmõi queſtu.ſed efficiet ut ſine ullo ſuo dãno id ipm qd cõmodat inter bona opa numeret̃. Munus nõ accipiet a paupere.ut ſi qd ipe preſtiterit: eo bonũ ſit quo fuerit gratuitũ.maledicenti benedicto reſpondeat.nũq̃ ipe maledicat: ne uerbũ malũ,pcedat ex ore hoĩs q colit uerbum bonũ.Quin etiã caueat diligẽter: ne quando inimicũ ſua culpa faciat.& ſi quis extiterit tam,pteruus q bono et iuſto faciat iniuriam: clemẽter ac moderate ferat.et ultionẽ ſuam nõ ſibi aſſumat: ſed dei iudicio reſeruet.innocẽti am ſemp et ubiq; cuſtodiat.Quod preceptũ non ad hoc tm ualet. ut ipe iniuriã non inferat: ſed ut illatã ſibi non uindicet.ſed ei qui maximus & equiſſimus iudex ſpeculator ac teſtis eſt omniũ. hunc hõi preferat: hũc malit de ſua cauſa,pnũtiare: cuius ſniam nemo effugere poteſt. nec defẽſione cuiuſq̃ nec gratia.Ita fit ut homo iuſtus cõtemptui ſit oĩbus.et qa putabit̃ ſemctipm defendere nõ poſſe: habebit̃ ,p ſegni et inerti.Qui autẽ fuerit ultus inimicũ: hic fortis: hic ſtrenuus iudicat̃.hũc colũt hũc omnes uerent̃.Bonus uero ille tam et ſi,pdeſſe omnibus uel pluribus poſſit: illum tamen ſuſcipiũt qui nocere q̃ qui,pdeſſe poſſit.ſed iuſtũ pranitas hoĩm deprauare non poterit. quo minus deo ſtudeat obtẽperare.malitq; contẽpni dũmodo ſemp boni ſũgatur offitio: mali nũqnam. Cicero in iiſdem illis offitialibus.Ac uero ſi quis uoluerit inquit ſui animi cõplicatam notionẽ euoluere: iam ſe ipſe doceat eũ uirũ bonũ eſſe: qui,pſit quibus poſſit: noceat nemini niſi laceſſitus iniuria.O q̃ ſimplicem ueramq; ſentẽtiã duoꝝ uerboꝝ adiectione corrupit.Quid eni opus fuerat adiũgẽr: niſi laceſſitus iniuria: ut uirtũ bono uiro q̃ſi cauſam t̃piſſimam apponeret: patientię quę omniũ uirtutũ maxĩa eſt faceret exptem̃. Nocituru eẽ dixit bonũ uirũ ſi fuerit laceſſitus.Iam ex hoc ipo boni uiri nomẽ amittat neceſſe eſt: ſi nocebit.Non minus enim mali eſt referre iniuriã q̃ inferre. Nã unde

certamina inter hoies. unde pugne cotentionesq; nascunt: nisi q; improbitati apposita ipatientia: magnas sepe concitat tempestates. Quod si pacientiam qua uirtute nihil uerius: nihil homine dignius inueniri potest improbitati opposueris: extinguet primus tanq; igni aqua superfuderis. Sin autē puocatrix illa improbitas ipacientia sibi comparē nacta est: tanq; pfusa oleo tantū excitabit incendiū: ut id nō flumen aliquod: sed effusio cruoris extinguat. magna itaq; pacientie ratio est: q; sapiens ademit bono uiro. ut enim nihil maloy fiat hec sola effecit. quę si deē omnibus: nullū scelus nulla fraus ī rbus hūanis erit. Quid ergo bono uiro pōt esse tā calamitosum: tanq; cōtrariū: q; irę frena pmittere. quę illū nō mō boni: sed etiā hois appellatione despoliet. Siqdem nocere alteri ut ipse ait uerissime: non est secdm hois naturam. nā et pecudes si lacessas: aut calce aut cornu repūgnāt. Et serpentes ac ferę nisi perseqris ut occidas: negotiū non exhibent. Et ut ad hominū exempla redeamus: ipiti quoq; et insipiētes si quādo accipiūt iniurias: ceco et irrationabili furore ducunt. & his qui sibi nocēt uicem tribuere conant. In quo igr sapiens ac bonus uir a malis et insipiētibus differt: nisi q; habet inuictā patientiam qua stulti carent: nisi q; regere se ac mitigare iram suam nouit: quā illi quia uirtute indigēt frenare nō possunt. sed uidelicet hęc ipm res refellit. quia cū de uirtute querit: in quacūq; conditione uinceret: putauit esse uirtutis. Nec uidere ullo modo potuit hoiem dolori & irę succūbentē. et his affectibus indulgentem. qbus debet potius reluctari. Et ruentē q;cūq; in parte puocarit improbitas: uirtutis officiū non tenere. qui enim referre iniuriā niat: eū ipm a quo lesus ē gestit imitari. ita qui malū imitat: bonus esse nullo pacto potest. Duobus igr uerbis duas uirtutes maximas: bono et sapienti uiro: innocentiā pacientiāq; detraxit. sed quia ipse caminam illā fadūdiam sicut Salustius ab Appio dictū refert exercuit: uoluitq; hoiem camino mō uiuere. ut remordear lacessitus. quę ītributio cōtumelię q; pmitosa sit: et quas edere solear strages: unde opportunius peteretur exemplū: q; ex ipsius pceptoris tristissimo casu. qui cū his philosophoy pceptis obtēperare gestit: ipse se perdidit. Quid si lacessitus iniuria pacientiam tenuisset: si dissimulare: si ferre cōtumeliā boni uiri eē didicisset: nec illas nobiles orationes alieno titulo inscripras: ipacientia et leuitas et insania pdidisset: nūq; capite suo rostra in qbus ante floruerat cruētasset. nec rem publicā fūditus pscriptio illa delesset. Sapientis ergo ac boni uiri non est uelle certare ac se piculo cōmittere. qm et uincere nō est in nostra potestate. & est anceps ome certamen. sed est sapientis et optimi uiri non aduersariū uelle tollere: quod

fieri sine scelere ac piculo non potest. sed certamen ipm qd fieri et utiliter & iuste potest. Summa igr uirtus habēda pacientia est. quā ut caperet homo iustus: uoluit illū deus ut supra dictū est, p mortem contemni. Nisi enī cōtumeliis fuerit affectus: quātū bēat fortitudinis ī seipo cohibēdo ignorabit. Si autē lacessitus iniuria ledentem psequi cęperit: uictus est. Si uero motū illū ratione compresserit: hic plane imperat sibi. & hic regere se potest. quę substentatio sui recte pacientia noiatur. quę una uirtus omibus ē apposita uitiis et affectibus. Hęc pturbatū animū ac fluctuantē ad tranquillitatem suā reuocat: hęc mitigat: hęc hoiem sibi reddit. Ergo qm̄ nature rpūgnare impossibile est: & inutile: ut non cōmoueamur omnino. prius tn q cōmotio illa, psiliat ad nocendū: quo ad fieri potest maturius sopiat. Precepit deus non occidere solem sup irā nostrā. ne furoris nostri testis abscedat. Denique Marcus tullius cōtra suū pceptū de quo paulo añ dixi: oblitionē iniuriarū ī magnis laudibus posuit. Spero inq cesar q oblitusi nihil soles nisi iniurias. Quod si hoc ille faciebat homo: non a celesti tantū: sed a publica quoq ciuiliq iustitia remotissimus. qtomagis id nos facere debeamus: q ī mortalitatis uelamine candidati sumus. Quod peripatetici stoicis obiuant in detentione affectuū Et q sint tres furie quas potest habere

Ca. xxvii

Stoici cū affectus ex hoie tanq morbos conant euellere: peripatetici se opponūt: eosq non mō retinēt: sed etiā defendūt. Nihilq ni hoie esse dicūt: quod nō magna ratione ac, pudentia sit inuatū. Recte id qdem: si singularū rerū ueros terminos scirent. Itaq hanc ipam iram comitem esse dicūt uirtutis. tanq nemo possit aduersus hostes fortiter dimicare: nisi fuerit ira concitatus. Quo plane ostendūt nec qd sit uirtus scire se: nec cur homini tribuerit iram deus: Quę si nobis ideo data est ut ea utamur ad occidēdos homines: qd immanius homine: quid similius feris beluis existimandum est: q id animal quod ad coionem et innocentiam deus fecit? Tres sunt igr affectus qui hoies in omnia facinora pcipites agant. ira: cupiditas: libido. Propterea poete tres furias esse dixerūt. quę mentes hominū exagitēt. ira ultionē desiderat. cupiditas opes: libido uoluptates. Sed his omibus deus certos limites statuit. quos si transcenderēt: maioresq esse cęperint: necesse est naturā suam deprauēt. & in morbos ac uitia uertant. Qui autē sint isti limites: nō est magni laboris ostendere. Cupiditas ad ea comparanda nobis data ē: quę sunt ad uitā necessaria. libido ad sobolē, ppagādā. irę affectus ad coercēda peccata. eoq quę sunt ī nra potestate: idest ut artiore disciplina minor ętas ad, pbitatem iustitiamq formet. quę nisi metu cohibeat: licētia

pariet audatiam. quę ad omne flagitiũ et facinus euadet. Itaq; ut ira uti aduersum minores & iustũ est et necessariũ: sic et aduersum pares & pnitiosũ est et impiũ. Impiũ q uiolat humanitas: pnitiosum q illis repũgnantibus aut pdere necesse est aut pire. Hanc autem quã dixi esse rationem: cur hõi sit irę affectus datus: ex ipsius dei pręceptis intelligi potest. qui iubet uti maledictis & ledentibus nõ irascemur. manus autẽ nostras supra minores semp habeamus. hoc est ut peccantes eos assiduis uerberibus corrigamus. ne amore inutili et indulgẽtia nimia educentur ad malũ. et ad uitia nutriantur. Sed rerũ impiti et rationis ignari: eos affectus qui sunt hõi ad usus bonos dati exterminauerũt. et latius q̃ ratio postulat euagantur. Inde iniuste atq; impie uiuũt. utunt̃ ira cõtra pares. hinc discidia: hinc expulsiones: hic bella cõtra iustitiã nata sunt. Vtunt̃ cupiditate ad gerendas opes: hinc fraudes: hinc latrocinia: hinc omnia scelerũ genera orta sunt. Vtunt̃ libidine ad capiendas tm uoluptates. Hinc stupra: hinc adulteria: hinc corruptelę omnes extiterũt. Quicũq; igr illos affectus ĩtra fines suos redegerit: qd ignorãtes deũ facere nõ possũt: hic patiẽs: hic fortis: hic iustus est. De quinq; sensiũ uoluptatibus et q̃re plus uoluptatis datũ sit homi a natura q̃ ceteris animantibus & primũ de uoluptate usus & de spec. c.

Ca. xx.

Restat ut contra quinq; sensuũ uoluptates dicam breuiter. Nam & ipsius libri mensura iam modum flagitat. quę omnes qm uitiosę ac mortiferę sunt: uirtute supari atq; opprimi debent. uel qd paulo añ dicebã. de affectibus ad rationẽ suã ruocari. Cęterę animãtes pter unã uoluptatẽ quę ad generandũ pinet nullã sentiũt. Vtunt̃ ergo sensibus ad naturę suę necessitatem. Vident ut appetant ea quibus opus est ad uitam tuendam: audiũt inuicem seq; dinoscũt: ut possunt congregari. Quę utilia sũt ad uictũ aut ex odore inueniũt: aut ex sapore pcipiũt. inutilia respuũt aut recusant. Edendi et bibendi offitiũ uentris plenitudine metiũt̃. Homini uero solertissimi artificis prudentia dedit uoluptatem infinitã. et in uitiũ cadentẽ: quia pposuit ei uirtutẽ quę cũ uoluptate semp tanq̃ cũ domestico hoste pũgnaret. Cicero in catone maiore. Stupra uero inqt et adulteria et omne flagitiũ nullis excitari aliis illecebris nisi uoluptatis. Cũq; hõi siue natura siue quis deus nihil mẽte pręstabilius dedisset: huic diuino muneri ac dono nihil tã inimicũ q̃ uoluptatẽ. Nec enim libidine dominante tempantię locũ esse: neq; i uoluptatis regno uirtutẽ posse cõsistere. sed ecõtrario deus idcirco uirtutẽ dedit: ut expũgnaret et uinceret uoluptatem. eamq; egredientem fines sibi datos: intra pscriptũ coerceret. ne hoiem suauitatibus delinitũ atq; captũ:

ditioni suę subiceret. ac sempiterna morte mulctaret. Voluptas oculoꝝ uaria et multiplex: quę capiũt ex aspectu rerũ quę sunt ĩ usu hoĩm: uel natura uel ope delectabiles. hãc philosophi rectissime sustulerũt. Aiũt ei multo esse ꝑclariũs et hoĩe dignius: cęlum pocius q̃ celata mueri: et hoc pulcherrimũ opus inter micãtibus astroꝝ luminibus tanq̃ floribus adornatũ: q̃ picta et ficta et gẽmis distincta mirari. Sed cũ diserte ad contemptũ terrestriũ nos exhortati sunt: et ad cęli spectaculũ excitauerũt: tũ spectacula hęc publica non cõtemnũt. itaq; his et delectantur & libenter ĩterfunt: quę q̃m maxĩa sũt irritamẽta uitioꝝ: et ad corrũpẽdos aĩos potissime ualẽt: tollẽda sũt nobis. quia non mõ ad beatam uitã mihil conferũt: sed etiam nocent plurimũ. Nã qui hoĩem q̃ uis ob merita damnatũ in conspectu suo iugulari, p uoluptate cõputat: conscientiã suam polluit. tam scilicet q̃ si homicidii quod fit occulte spectator et particeps fiat. Hos tamẽ ludos uocant ĩ qbus hũanus sanguis effũdiũ. Adeo longe ab hominibus secessit hũanitas: ut cũ animas hominũ ĩterficiãt: ludere se opinentur. nocẽtiores his oĩbus quoꝝ sanguinẽ uoluptati habẽt. Quero nũc an possint pii et iusti hoĩes esse: q constituros sub ictu mortis ac misericordiã depcantes. non tm patiũtur occidi: sed efflagitant ferũtq; ad mortẽ crudelia et ĩhumana suffragia. nec uulneribus saciari: nec cruore contẽti: quin etiã pcussos iacẽtesq; repeti iubent: et cadauera ictibus dissipari. ne quis illos simulata morte deludat. Irascunt etiam pũgnãtibus nisi sceleriter alter e duobus occisus est et tanq̃ hũanum sanguinem sitiant: oderũt moras. alios illis cõpares dari poscũt recẽtiores: ut q̃ primũ oculos suos sacient. Hac consuetudine imbuti hũanitatem pdiderũt. Itaq; nõ pcunt etiã innocentibus. sed exercent in oĩes qd ĩ maloꝝ trucidatione didicerũt. Huius igr publici homicidii sotios et pricipes esse non cõuenit: eos q iustitię uiam tenere mitunt. Non enim cũ occidere deus uetat: latrocinari nos tãtũ prohibet qd ne per leges qdem publicas licet. sed ea quoq; ne fiant monet: quę apud hoĩes, p liciũs habentur. Ita neq; militari iusto licebit: cuius militia ẽ ipa iustitia. neq; nõ accusare quemq̃ crimine capitali. qa mhil distat utrũ ne ferro an uerbo potius occidas. qm occisio ipa, phibẽt. Itaq; in hoc dei pcepto nullam, prsus exceptionẽ fieri oportet: quin occidere hoĩem sit semp nefas. quẽ deus sanctũ animal esse uoluit. Ergo ne illud qdem cõcedi aliquis existimet: ut recens natos liceat oblidere. quę uel maxima est impietas. Ad uitam enim deus inspirat animas non ad mortem. Verũ hoĩes ne quod sit facinus quo manus suas nõ polluãt: rudibus adhuc et simplicibus aĩabus abnegant lucẽ non a se datã. Expectet uero aliqs ut alieno sanguine pcant:

q nõ parcunt suo. sed hi sine ulla cõtrouersia scelerati et iiusti. Quid illi quos falsa pietas cogit exponere? Non possunt innocentes existimari: q uiscera sua cambus obiciũt et q̃tum in ipis est: crudelius necant q̃ si strangulasset. Quis dubitet quin impius sit qui alienę misericordię locũ non tribuit? qui etiam si contingat ei qd̃ uoluit ut alat: addixit certe sanguinem suũ uel ad seruitutem uel ad lupanar. Quę autem possint uel soleant accidere in utroq; sexu. uel per errorẽ qs nõ itelligit? qs ignorat? Quod uel unius Edipodis declarat exemplũ: duplici scelere cõfusum. Tam igr̃ nefariũ est exponere q̃ necare. At enim parricidę facultatũ angustias conquerunt. nec se pluribus liberis educãdis sufficere posse ptendunt. q̃si uero aut facultates i potestate sint possidentiũ: aut nõ quotidie deus ex diuitibus pauperes: et ex paupibus diuites faciat. Quare si quis liberos ob pauptatẽ non poterit educare: sacius est ut ab uxoris congressione contineat: q̃ sceleratis mambus dei opa corrũpat. Ergo si homicidiũ facere nullo mõ licet: nec itereſſe omino cõceditur. ne conscientiam perfundat ullus cruor. Siqdem populo sanguis ille prestat. in scenis quoq; nestio an sit corruptela uitiosior. Nam et comicę fabulę de stupris uirginũ loquũt: aut amoribus meretricũ: et quo magis sũt eloquẽtes qui flagitia illa finxerũt: eo magis sententiarũ elegantia suadẽt. et facilius inherẽt audiẽtiũ memorię uersus numerosi et ornati. Itẽ tragicę historię subiciunt oculis parricidia et incęsta regum maloꝝ: et conturnata scelera demonstrant. Histrionum quoq; impudicissimi motus: quid aliud nisi libidines docent & instigant? quorum eneruata corpora: & in mulieꝝ incessum habitumq; mollita: impudicas fęminas inhonestis gestibus mentuinur. Quid de mimis loquar corruptelarũ preferentibus disciplinam: q docẽt adulteria dũ fingunt: et simulatis erudiũt ad uera? Quid iuuenes aut inrgines faciãt. cũ et fieri sine pudore: et spectari libẽter ab omibus cernũt. Admonent utiq; quid facere possint. & inflammant libidine: quę aspectu maxime concitat. ac se quisq; p sexu in illis imaginibus pfigurat. probãtq; illa dũ rident. et adherentibus uitiis corruptiores ad cubicula fuertuntur. nec pueri modo quos prematuris uitiis imbui nõ oportet: sed etiam senes quos peccare iam non decet. Circensiũ quoq; ludoꝝ ratio quid aliud habet nisi leuitatem: uanitatẽ: insaniam? Tanto namq; impetu concitant animi in furorem: quãto illic impetu currit. ut iam plus spectaculi exhibeant: qui spectãdi gratia ueniũt: cũ exclamare et efferri & exilire ceperint. Vitãda ergo spectacula omnia. non solum ne quid uitioꝝ pectoribus insidiat: quę sedata et pacifica esse debẽt. sed ne cuius nos uoluptatis cõsuetudo deliniat:

et a deo atq; a bōis operibus auertat. Nam ludoꝝ celebrationes deoꝝ festa sunt. siqdem ob natales eoꝝ uel tēpoꝝ nouoꝝ dedicationes sunt constituti. Et primitus quidem uenationes quę uocantur munera sātno attributę sunt. Ludi autē scenici libero. Circenses uero neptūno. Paulatim uero & ceteris diis idem honos tribui cepit. singuliq; ludi nōibus eoꝝ conseēti sunt. Sicut Sisinnius capito in libris spectaculoꝝ docet. Si qs igr spectaculis interest: ad quę religionis gracia cōuenit. discescit a dei cultu: & ad deos se cōtulit. quoꝝ natales & festa celebrauit. De uoluptate auium & quod sibi uelut diuinos eloquios simplicitas q omnib carmib. c. (c. xxi)

AVrīū uoluptas ex uocū et cantū suauitate pcipit. quę scilicet tam nitiosa est: q oblectatio illa de qua diximus oculoꝝ. Quis enim non luxuriosum ac nequā putet eū: q scenicas artes domi habeat. At qui nihil refert utrū ne luxuriam solus domi: an cū populo exerceas i theatro. Sed iam de spectaculiss dictū est. restat unū quod est nobis expūgnandum. ne capiamur his quę ad sensū integrū penetrant. Nam illa omnia quę uerbis carēt idest aeris et neruoꝝ suaues soni: possūt facile contēni. qa nō adherēt ne scribi possunt. Carmen autē compositū et oratio cū suauitate decipiens: capit mentes et quo uoluerit impellit. Inde hoies litterati cū ad religionem accesserint dei: ab aliquo pito doctore fūdati minus credunt. Assueti enim dulcibus & politis siue orationibus: siue carminibus: diuinarū litterarum simplicem cōmunemq; sermonē, p sordido aspernantur. id enim quērūt quod sensum demulceat. Persuadet autē quicqd est suaue: & animo penitus dum delectat insidit. Num igr deus et mētis & uocis et linguę artifex: diserte loq non potest. Immo uero summa, pnidentia carere fuco uoluit ea quę diuina sunt. ut omes itelligerent: quę ipa omibus loquebatur. Ergo q ueritati studet: q non uult ipe se decipere: abiciat inimicas et noxias uoluptates. quę animam sibi uinciāt ut corpus cibi dulces: preferāt uera falsis: eterna breuibus: utilia iocūdis. Nihil aspectu gratū sit: nisi qd pie qd iuste fieri uideas. nihil audiu suaue: nisi quod alit animā: melioremq; te reddit. Maximeq; hic sensus nō est ad nitiū detorquendus. q nobis ideo datus ē: ut doctrinā dei pcipere possemus. Itaq; si uoluptas ē audire cantus et carmina: dei laudes canere et audire iocūdum sit. Hęc est uoluptas uera: que comes est & soria uirtutis. Hęc est non caduca et breuis: ut illę quas appetūt q corpori ut pecudes seruiūt: sed perpetua et sine ulla intermissione delectans. Cuius termios si qs excesserit: nihilq; aliud ex uoluptate pecierit nisi ipam uoluptatem: hic mortē meditatur. quia sicut uita perpetua in uirtute est: ita mors

in uoluptate. Qui enim temporalia maluerit: carebit eternis. qui terrena protulerit: celestia non habebit.

Ca. xxii. De uoluptate olfactus & gustus q̃ ut plurimum cantare debet ut laqueos & tenduicula fuerit

AD uoluptates autē saporis et odoris: qui duo sensus ad solū corpus pertinent: nihil est quod a nobis disputetur: nisi forte quis exigit: ut dicamus turpe esse sapiēti ac bono: si uentri & gulę seruiat: si unguētis oblitus: ac floribus coronatus incedat. qd̄ qui facit utiq; insipiens & ineptus et nihil est. et quē ne odor qdem uirtutis attigerit. Fortasse quispiā dixerit. Cur ergo illa facta sunt: nisi ut illis fruamur? At enim iam sepe dictum est uirtutē fuisse futuram nullam: nisi haberet quę opprimeret. Itaq; fecit omnia deus ad instruendū certamen rerū duarū. Ergo illecebrę iste uoluptatum: arma sunt illius cuius opus unū ē expūgnare uirtutē: iustitiāq; ab omnibus excludere. His blandimentis titillat animas & suauitatibus. Scit enim qa mortis est fabricatrix uoluptas. nam sicut deus hoīem ad uitā non nisi per uirtutem ac laborem uocat: ita ille ad mortē per delitias ac uoluptates. & sicut ad uerum bonū per fallacia mala: sic ad uerū malū per fallacia bona pueniē. Cauenda sunt igr̄ oblectamenta ista tanq̄ laquei et plagę. ne suauitudinū mollitie capti: sub ditione mortis cum ipo corpore redigamur: cui nos mancipauimus.

Ca. xxiii. De uoluptate tactus: & quae sit in homine uehementior q̄ in ceteris animalibus: & q̄ta sperum diabolus turpitudinem ingerat & spiculas gehenne & de luxuria coitu & illicito. Et q̄re ultra omnia animantia sola mulier post conceptu

VENio nūc ad eam quę percipit̄ ex tactu uoluptatē. qui sensus ē qdem totius corporis: sed ego nō de ornamentis aut uestibus: sed de sola libidine dicendū mihi puto. quę maxīe coercenda est: quia maxime nocet. Cum excogitasset deus duoꝝ sexuū rationem: attribuit ipis ut se inuicem appeterēt. et coniūctione gauderent. Itaq; ardentissimam cupiditatē cūctoꝝ animantium admiscuit corporibus: ut in hos affectus auidissime ruerent. eaq; ratione ppagari et multiplicari genera possent. Que cupiditas & appetentia in hoīe uehementior et acrior inueniē. uel qa hominū multitudinē uoluit esse maiorē: uel qm̄ uirtutem soli hōi dedit. ut esset laus et gloria in coercēdis uoluptatibus: & sui abstinentia. Scit ergo aduersarius ille nostr̄ q̄ta sit uis huius cupiditatis. quā qdem necessitatē dicere maluerūt. eamq; a recto et bono ad malū et ad prauū transfert. Illicita enī desideria imitrit. ut aliena contaminēt. quibus habere ppria sine delicto licet. obicit quippe oculis irritabiles formas. suggeritq; fomenta. et uitiis pabulū subministrat.

tũ ínímis uisceribus stímulos omes conturbat: et comouet, & naturalem illũ icitat atq; iflãmat ardorẽ. donec irretitũ hoẽm iplicatũq; decipiat. At ne quis esset qui penarũ metu abstineret alieno: lupanaria quoq; constituit. & pudorem ínfelitíũ mulierũ publicauit. ut ludibrio haberet tã eos q faciũt: q̃ quas pati necesse est. His obscenitatibus animas ad sanctitatem genitas: uelut ín sceni gurgite demersit: pudorẽ extinxit: pudicitiam flagitauit. Idẽ etiam mares maribus admiscuit. et nefandos coitus contra naturã: cõtraq; institutũ dei machínatus ẽ. sic imbuit hoies et armauit ad nefas omẽ. Quid enim potest eẽ sanctũ his q etatẽ ínbecillam et presidio índigẽtem: libidiní suę depopulandam fedandãq; substrauerínt? Non potest hęc res p magnítudine sceleris enarrari. Nihil amplius ístos appellare possum: q̃ impios & parricidas. quibus non suffitiat sexus a deo datus: nísi & suum sexũ pfane ac petulanter illudant. Hęc tamen apud nos leuía et q̃si honesta sunt. Quid dicam de his qui abhomínandam non libídínẽ sed ínsanía pocius exercẽt? Piget dicere. Sed quid his fore credamus: quos non píget facere. & tamen dicendum est quia fit? de ístis loquor quoꝝ teterrima libído et execrabilis furor: ne capiti qdem parcit. Quibus hoc uerbis aut qua ídignatione tãtũ nefas prosequar? Vícit offitiũ linguę sceleris magnitudo. Cum ígẽ libído hęc edat opera: & hęc facínora designet: armandi aduersus eam uirtute maxima sumus. Quisqs affectus illos frenare nõ potest: cohibeat eos ínta prescriptũ legitími thori. ut et íllud quod auide experit assequat̃. et tamen ín peccatũ non ícidat. Nam qd sibi homines pditi uolunt? Nempe hõesta opa uoluptas sequit̃: si iplam p se appetit: iusta et legitima frui licet. Quod si aliq̃ necessitas phibet: tũ uero maxima adhibẽda uirtus erit: ut cupidítati continentia reluctet̃. Nec tm alienis quę attingere non licet: uerũ etiam publicis uulgatisq; corporibus abstínẽdũ deus pcepit. Docetq; nos cũ duo ínter se corpora fuerínt copulata: unũ corpus efficere. Itaq; q se sceno ímerserit: sceno sit oblitus necesse est. Et corpus qdem cito abluí potest: mens aũt contagione ímpudici corporis ínnata nõ potest: nísi ex longo tempore & multis bonis ab ea quę ínbeserit colluuione purgari. Oportet ergo sibi q̃q; preponere duoꝝ sexuũ cõiũctionem generandi causa datũ esse uiuentibus. Eamq; legem his affectibus positam: ut successionẽ parent. sicut autẽ dedit nobis oculos deus nõ ut spectemus uoluptatemq; capiamus: sed ut uideamus, ppter eos actus qui ptínent ad uitę necessitatem. Ita genitalẽ corporis partẽ qd nomẽ ipm docet: nulla alia causa nísi efficiẽdę sobolis accepimus. Huic diuínę legi summa deuotione parendũ est. sint omes q dei discipulos

se pfitebunt ita morari et instituti: ut impare sibi possint. Nam q uoluptatibus indulget: qui libidini obsequunt: hi animā suam corpori mancipant: ad mortēq; condemnāt. q se corpori addixerūt: i quo habet mors potestatē. Vnusq;q; igr quum pōt formet se ad uerecūdiam: pudorēq; colat. castitatē mēte et conscientia tueat: nec tm legibus publicis pareat: sed sit supra oms leges: qui legē dei sequit. qbus bonis si assueuerit: iā pudebit eū i deteriora descendere. Modo placeant recta et honesta quę melioribus iocūdiora sūt: q praua et inhonesta peioribus. Non dū omnia castitatis offitia executus sum. quam non modo deus intra priuatos parietes: sed etiam prescripto lectuli terminat. ut cū quis habeat uxorem: neq; seruam neq; liberā habere insup uelit. sed matrimonio fidem seruet. Non enim sicut iuris publici ratio est: sola mulier adultera est quę habet alium. Maritus autē etiam si plures habeat: a crimine adulterii solutus est. Sed diuina lex ita duos q matrimoniū quod ē in corpus unū pari iure coniūgit: ut adulter habeat: quisquis cōpagē corporis i diuersa distraxerit. Nec ob aliā causam deus cū ceteras animātes suscepto fętu maribus repūgnare uoluisset: solā omniū mulierē patientem uiri fecit. scilicet ne fęminis repūgnantibus libido cogeret uiros aliud appetere: eoq; facto castitatis gloriā nō tenerent. sed neq; mulier uirtutē pudicitię capet: si peccare non posset. Nam quis mutū animal pudicū esse dixerit: qd suscepto fętu mari repūgnat. Quod ideo facit: qa necesse ē in dolorem atq; i piculum ueniat si admiserit. Nulla igr laus est nō facere: qd nō possis facere. Ideo autē pudicitia in homine laudat: qa nō naturalis est sed uolūtaria. Seruāda igr fides ab utroq; alteri ē: immo exemplo continentię docēda uxor. ut se caste gerat. Iniquū est enim ut id exigas: quod ipe prestare nō possis. Quę iniquitas id effecit pfecto: ut essent adulteria. fęminis egre ferentibus prestare se fidem: nō exhibentibus mutuā caritatē. Deniq; nulla est tam perditi pudoris adultera: quę non hanc causam uitiis suis pretendat: iniuriam se peccando non facere sed referre. quod optime Quintilianus expressit. homo inquit neq; alieni matrimonii abstinēs: neq; sui custos: quę inter se natura connexa sunt. Nā neq; maritus circa corrupendas alioy cōiuges occupatus: pōt uacare domesticę sanctitati. Et uxor cum in tale incidit matrimoniū exemplo ipo concitata: aut imitari se putat aut uindicari. Cauendū igr ne occasionē uitiis nostra intempantia demus: sed assuescant inuicem mores duoy: et iugū paribus animis inferant. Nos ipos in altero cogitemus. Nā fere i hoc iustitię summa consistit: ut nō facias alteri quicqd ipe ab altero pati nolis. Hęc sunt quę ad continentiā pcipiūtur

a deo.sed tamen si quis dimma pcepta circūscribere se putet posse:addantur illa: ut omis calūnia et occasio fraudis remoueatur.adulterū esse q a marito dimissā duxerit.et eū qui pter crimen adulterii uxorē dimiserit ut alteram ducat.Dissotiari enim corpus et distrahi deus noluit.Preterea non tantū adulterū esse uitandū:sed etiā cogitationē:ne qs aspiciat alienā.et animo concupiscat.Adulterā enim fieri mentē:si uel imaginē uoluptatis ipa sibi depinxerit.mens ē eni pfecto quę peccat.quę immoderatę libidinis fructū cogitatione complectitur.In hac crimē est:in hac omē delictū.Nā et si corpus nulla sit labe maculatū:nō cōstat tamen pudicitię ratio:si animus incestus est. nec illibata castitas uideri pōt:ubi conscientiā cupiditas inquinauit.Nec uero aliqs existimet difficile eē ponere frenos uoluptati.eamq; uagā et errantē castitatis pudicitięq; liminibus īcludere:cū ppositū sit hōibus omnibus etiā uincere:ac plurimi beatā atq; incorruptā corporis integritatē retinuerūt. multiq; sunt qui hoc eęlesti genere uitę felicissime pfruantur. Quod qdem non ita deus fieri pcepit tanq; astringaat:quia generari hoies oportet:sed tanq; sinat.Scit eni q̄tam his affectibus īposuerit necessitatē.si qs hoc inqt facere potuerit:habebit eximiā incompabilemq; mercedē.Quod cōtinentię genus q̄si fastigiū est:omniūq; consumatio uirtutū.Ad quā si qs enitī atq; eluctari potuerit:huc seruū dominus:huc discipulū magister agnoscet.hic terram triūphauit.hic erit cōsilis deo:qui uirtutē dei cępit.Nec qdē difficilia uidētur: sed de eo loqmur:cui calcatis omibus terrenis iter in cęlū paratur. Nam qa uirtus ī dei agnitione consistit:omnia grauia sunt:dū ignores ubi cognoueris facilia.per ipas difficultates nobis exeundū est. qui ad summū bonū tendimus

De penitentia & fructuum & conscientie stimulis & distructio dei uiditio: ex quibus sacrificiq; mūdata posit placari

Ca xxxiii

Nec tamen deficiat aliqs: aut de se desperet. si aut cupiditate uictus: aut libidine īpulsus:aut erroī deceptus:aut ui coactus:aut ī iniustitię uia lapsus est.Potest eni reduci ac liberari si eū pęniteat actoy:et ad meliora conuersus satis deo faciat.qd fieri posse Cicero non putauit.Cuius hec in achademico tertio uerba sunt. Quod si liceret his q in itinere deerrasset: sic uiam deuiā secutos corrigere errorē ī pęnitendo.facilior esset emēdatio temeritatis.licet plane. Nam si liberos nostros cum delictoy suoy criminis pęnitere:correptos esse arbitramur:et abdicatos abiectosq: rursus tamen suscipimus:fouemus:amplectimur:cur desperemus clementiam dei patris pęnitētēdo posse placari? Ergo idem dominus ac parens indulgentissimus: remissurū se pęnitētibus peccata pmittit. & obliturū omes iniqtates eius:

Contra Ciceronem.

qui iustitiã denuo cępit opari. Sicut enĩ mĩhil ꝑdest male uiuẽti añ actę uitę probitas: qa supueniẽs neqtia iustitię opa deleuit. ita mĩhil offiriũt peccata uetera correcto: qa supueniens iustitia labem uitę prioris abolenit. Quem enim facti suí pęnitet: errorem suũ pristinũ intelligit. Ideoq; greci melius et significantius. μετανοσιν. dicũt. quas nos latine possumus dicere resipiscentiã. Resipiscit enĩ ac suã mentẽ q̃si ab insania recipit. quẽ errari piget castigatq; se ipm dementię. et cõfirmat animũ suũ ad rectius uiuendũ. tum illud ipm maxime cauet: ne rursus in eosdẽ laqueos inducat̃. Denq; muta quoq; aĩalia cũ fraude capiũtur: si aliquo se modo in fugam extricauerint: fiũt postmodũ cauciora. uitantq; semp ea omnia in quibus dolos insidias q; senserũt. Sic hoiem pęnitentia cautũ ac diligentẽ facit: ad euitãda peccata. ĩ quę semel fraude deciderit. Nemo enĩ potest eẽ tã prudẽs: tã circũspectus: ut non aliquãdo labat̃. Et idcirco deus imbecillitatẽ nostrã sciens: pro sua pietate aperuit nobis portũ salutis. ut huic necessitati cui fragilitas carnis subiecta ẽ: medicina pęnitẽtię subueniret. Ergo quicũq; aberrauerit referat pedem: seq; q̃ primũ recipiat ac reformet. Sed reuocare gradũ: superasq; euadere ad auras. hoc opus hic labor est. Degustatis enĩ male iocũdis uoluptatibus: nix diuelli ab his possũt. facilius recta sequerenẽ: si earũ suauitates non attigissent. Sed si eripiãt se male seruituti: condonabit̃ his omnis error. si errorẽ suũ uita meliori correxerint. Nec lucrari se q̃sq̃ putet: si delicti consciũ nõ habebit. scit ille oĩa ĩ cuius conspcũ uiuimus. Nec si uniuersos hoĩes cęlare possumus: deũ possumus. cui mĩhil absconditũ: mĩhil põt esse secretũ. Seneca exhortationes suas mirabili sentẽtia terminauit. Magnum inqt nescio qd maius q; q̃ cogitari potest numẽ est: cui uiuẽdo opam damus. Huic nos approbemus. nã mĩhil ꝑdest ĩclusam eẽ conscientiã. patemus deo. Quid uerius dici põt ab eo q deũ nosset: q̃ dictũ est ab hoie uere religionis ignaro. Nam et maiestatẽ dei expressit maiorẽ eẽ dicẽdo: q̃ ut eã cogitatio mentis hũane capę posset. & ipm ueritatis attigit fontẽ: sentiẽdo uitã hoĩm supuacuã nõ esse. ut Epicuri uolũt. sed deo ab his opam uiuẽdo dari: si qdẽ iuste ac pie uixerint. Potuit esse uerus dei cultor: si quis illi monstrasset ut cõtempsisset ꝑfecto Zenonem et magrm suũ Sutionem: si uerę sapiẽtię ducẽ nactus esset. Huic nos inqt approbemus. Cęlestis prorsus oratio nisi antecederet ignorãtię cõfessio: mĩhil ꝑdest inclusã habere conscietiam: patemus deo. Nullus ergo mẽdatio nullus dissimulationi locus est: quia parietibus oculi hoĩm submouenẽ. dei autẽ diuinitas nec uisceribus submoueri potest: quo minus totum hoĩem perspiciat et norit. Idem ĩ eiusdem operis primo.

Muta q̃ aĩalia fraudem laqueos maiores semel inciderunt

Nemo tã prudẽs: q̃ nõ labat̃

Versus

Nihil absconditũ deo.

Seneca: patemus deo

Con̄ epicureos

Zenon

Quid agis ímquit? qd machmaris? qtid abscondis? Custos te mus sequit. Alium tibi pegrmatio subduxit: aliũ mors: aliũ ualitudo. Heret hic quo carere nũq̃ potes. Quid locum abditũ legis: et arbitriũ remoues? puta tibi cõtigisse ut oculos ommiũ effugias demẽs? Quid tibi ꝓdest nõ habere cõstiũ habẽti cõscientiã? nõ mmus mirabiliter de consciẽtia et deo. Tulius meminerit ímqt deũ se habere testem: idest ut Ego arbitror mentẽ suam. q̃ mbil boi deus ipe diumius. Itẽ cum de bono et iusto uiro loquereẽ. Itaq; talis uir iqt. nõ mõ facere: sed ne cogitare qdẽ quicq̃ audebit: qd nõ audeat pdicare. Purgemus igr̃ conscientiam. quę oculis dei est puia. et ut aít idem semp ita uiuamus: ut rationẽ nobis reddẽdã arbitremur. putemusq; nos momẽtis omibus nõ ím aliquo ut ille dixit orbis terrę theatro ab hõibus: sed desup spectari ab eo q et iudex et testis ipe futurus est. cui rationẽ uitę reposcenti actus suos ínfitiari nõ licebit. Ergo satius est aut fugere conscientiã: aut nos ipos ultro apire animũ. et pnitiem rescissis uulneribus effudere. qbus nemo alius mederi põt: msi solus ille q g̃ssũ claudis: usũ cecis reddidit. maculata purpurauit mẽbra: mortuos excitauit. Ille ardorẽ cupiditatis extinguet: extirpabit libidmes: ímuidiã distraget: irã mitigabit. Ille redder ueram et ppetuam sanitatẽ. Appetenda est hęc omibus medicma. qm maiori piculo uexat̃ anima q̃ corpus. et q̃ primũ latẽtibus morbis adhibenda ẽ curatio. Neq; enim si utatur aliqs oculoꝝ acie clara: mẽbris omibus íntegris corporis totius fortissima ualitudíne: tamen eũ dixerim sanũ: si efferat̃ ira: supbia tumidus ímfleẽ: libidmi seruiat: cupiditatibus ímardescat. sed eũ pocius q ad alienã felicitatẽ non attollat oculos: opes nõ admireẽ: alienã mulierem sancte uideat: mbil ommino appetat: nõ cõcupiscat alienũ: nõ iuideat ulli: non fastidiat quemq̃: sit bũilis: misericors: beneficus: mitis: bũanus: pax ĩ animo eius ppetuauerseẽ. Ille homo sanus: ille iustus: ille pfectus ẽ. Quisqs igr̃ his omibus pceptis cęlestibus obtempauerit: hic ẽ ueri dei cultor. cuius sacrifitia sunt mansuetudo animi: et uita ímnocẽs et actus bom. Quę omma qui exhibet: totiens sacrificat quotiẽs aliqd ac fecerit piũ. Deus enim nõ desiderat uictimã. neq; muti aialis: neq; mortis ac sanguinis: sed hõis & uitę. Ad qd sacrifitiũ neq; uerbenis opus ẽ: neq; fibris neq; cespitibus: quę sunt utiq; uanissima. sed his quę de ímmo corde ꝓferenẽ. Itaq; ím aram dei quę uere maxie est: et quę ím corde hõis collocata comqnari non põt sanguíne: iustitia imponẽ. paciẽtia: fides: ímnocẽtia: castitas: abstmẽtia. Hic ẽ uerissimus ritus. hic est lex dei. ut a Cicerone est dictũ. preclara et diuma semp̃q recta et honesta iubet. uetat praua & turpia. cui parentem sanctissime ac

Seneca pulchre de conscia

Tullius

De iudice

Cicero. de legr diuina bon

certissime legi: iuste ac legitime necesse est uiuere. Cuius legis pauca eqdem capita posui. qꝑ sum pollicitus ea me tmmodo eē dicturū: quę sūmū fastigiū uirtuti et iustitię imponerent. Si quis uolet cętera omnia comphendere: ex fonte ipo petat unde ad nos riuus iste manauit. De differentia dom & sacrificij diuini: & forma laudandi deū: & omni forma & fructu

Ca xxv.

NVnc de sacrificio ipo dicamus pauca. Ebur mqꝫ Plato non castum donū deo. Quid ergo. picta scilicet & testa pciosa: immo uero non castū donū deo: quicqd surripi quicqd corrūpi pōt. Sed sicut hoc uidit non oportere uiuenti offerre aliqd: qd sit ex mortuo corpore. cur illud nō uidit nō debere incorporali corporale munus offerri? qto melius & uerius Seneca? Vultis ne uos inqꝫ deū cogitare magnū et placidū: et maiestate leni uerendū: amicū & semp in pximo non immolationibus et sanguine multo colendū. Quę enim ex trucidatione ī merentiū uoluptas ē. sed mente pura: bono hōestoq; pposito: non tēpla illi congestis in altitudinē saxis struēda sunt: in suo cuiq; consecrandus est pectore. Vestes igr gēmas & cętera quę habentur in pcio: si quis putat deo cara: is plane qd sit deus nescit. cui putat uoluptati esse eas res: quas etiā homo si contempserit: iure laudabitur. Quid ergo castū: qd deo dignū: nisi q ipe ī illa diuina lege sua poposcit? Duo sūt quę offerri debeāt: donū et sacrificiū: donū in ppetuū: sacrificiū ad tēpus. Verū apud istos q nullo mō rationē diuinitatis intelligūt: donū est quicqd auro argētoq; fabricatur. Item quicqd serico et purpura texitur: sacrificiū est & uictima: et quęcūq; in ara cremantur. sed utroq; non utitur deus. qa et ipe ī corruptus ē: et illud totū corruptibile. itaq; deo utrūq; ī corporale offerēdum est: quo utitur. Donū est integritas animi. sacrificiū laus et imnus. Si enī deus non uideret: ergo his rebus coli debet quę nō uidentur. Nulla igr alia religio est uera: nisi quę uirtute ac iustitia constat. Quomō autē deus iustitia hōis utatur: intellectu facile est. Si enī iustus fuerit homo: accepta immortalitate ęternū deo seruiet. Homines autē nō nisi ad iustitiā nasci. Tum philosophi uetteres: tū etiā Cicero suspicatur. disserens enim de legibus. sed omniū inquit quę in hominū doctorū disputatione uersantur: nihil est, pfecto prestabilius: q plane intelligi nos ad iustitiam esse natos. Id ergo solū deo exhibere atq; offerre debemus: ad qd capiēdū nos ipe genuit. Hoc aūt duplex sacrificii genus: q sit uerissimū Trismegistus Hermes idoneus testis est. Qui nobiscū id est cū philosophis quos seqmur tam re q uerbis congruit: de iustitia sic locutus est. Hoc uerbū o fili adora et cole. Cultus autē dei unus est: malū nō esse. Item ī illo sermone, pfecto cū exaudisset Asclepiū querentē a filio suo: utrū

plato

Seneca.

Donum et sacrificium offerenda sit deo

Integritas animi: donum laus et imnus: sacrificium.

placeret pri eius offerri thus et alios odores: ad sacrifitiũ dei. exclamauit bene bene o mi nate: o Asdepi. Est enim maxim tale quid de uno ac singulari bono in animũ inducere. hęc & his similia huic non cõueniũt. Omniũ enim quęcũq; sunt plenus est: et oim minime indigẽs. Nos uero gratias agentes adoremus. huius enim sacrifitiũ sola benedictio: et recte. uerbo enim sacificari oportet deo. si qdem deus uerbum ē: ut ipe confessus ē. Summus igr colēdi ritus est: ex ore iusti hois ad deũ directa laudatio. quę tamen ipa ut deo sit accepta. et humilitate et timore et deuotione maxima opus est. ne quis forte integritatis et inocētię fiduciã gerēs: tumoris et arrogātię crimē incurrat. eoq; facto gratiã uirtutis amittat. Sed ut sit deo carus: omniq; macula careat: misericordiã dei semp imploret. nihilq; aliud pręcē: nisi peccatis suis ueniam. licet nulla sint. Si qdem aliud desiderauerit. Non est opus deo sciēti qd uelimus. si qd ei boi euenerit: gracias agat: si qd mali: satisfaciat. & illud sibi ob peccata sua fateat euemisse. et nihilominus in malis gratias agat: & in bonis satisfaciat. ut idem sit semp et stabilis et immutabilis et incōcussus. Nec tm hoc in tēplo putet sibi esse faciendũ: sed et domi & in ipo etiã cubili suo. Secũ denique habeat deũ semp i corde suo conseētum. qm ipe ē dei tēplũ. qd si deo patri ac dño hac assiduitate hoc obsequio hac deuotione seruierit: consumata & pfecta iustitia est. quam q tenuerit: hic ut ante restati sumus deo paruit: hic religioni atq; suo officio satisfecit.

Lactantij firmiani de diuina uita liber septimus incipit
Quid dictum in preterentibus libris: quid restat dicendum in ultimo qui sunt creduturi uerataci & qui non & quare Capitulũ primum

BENE HABET. facta sunt fũdamenta ut ait eximius orator. Verũ nos non tm fũdamenta iecimus: quę firma & idonea essent operi pficiendo: sed magnis robustisq; molibus: ędifitiũ totum pene usq; ad summam pduximus. Restat id qd ē multo facilius: uel tegere uel ornare. sine quo tamē priora opa inutilia sunt & ingrata. Nam quid prodest aut fallis religioibus liberari: aut itelligere ueram? Quid aut uanitatem fallę sapientię pnidere: aut quę sit uera cognoscere? quid ing; pdest cęlestē illam iustitiam defendere? quid cũ magnis difficultatibus cultũ dei tenere? Quę ē summa uirtus nisi cũ diuinũ pmiũ beatitudinis ppetuę subsequat? de qua nobis est in hoc libro disserendũ. ne priora omnia irrita & infructuosa uideantur. si hoc cuius cã illa suscepta sũt: i incertũ relinquamus.

ne qs forte arbitrēt tantos labores ī cassū suscipi: dum eorū celesti mercede
diffidit: quā deus statuit ei qui hęc suauia terrę bona, psola nudaq; uirtute
contēpserit. Satis et huic parti faciamus. tū testimoniis diuinarū litterarū:
tū etiam, pbabilibus argumentis. ut eque clarū sit: et futura presentibus: &
diuina terrenis: et ppetua breuibus esse anteponēda. qm̄ temporalia sunt
premia uirorū: sempiterna uirtutū. Exponam igr̄ rationem mūdi: ut facile
possit intelligi: quando et quare sit effectus a deo. quod Plato qui de mundi
fabricatione disseruit: nec scire potuit nec explicare. qppe q celeste misteriū
quod nō nisi, ppheris ac deo docēte discī ignorabat. ideoq; in ppetuū dixit
esse fabricatū. qd̄ longe secus est. qm̄ quicquid est solido et graui corpore. ut
initiū cepit aliquando: ita finem capiat necesse est. Nam Aristoteles cū non
uideret q̄ admodū posset tanta rerū magnitudo iterire: et hāc presēptionē
uellet effugere: semp ait fuisse mūdum: ac semp futurū. prorsus nihil uidit.
quia quicqd est aliquādo habuerit principiū necesse est. nec omnino quicq̄
potest esse nisi ceperit. Nam cū terram et aquā et ignem disperire: consumi:
extinguiq; uideamus: que sunt utiq; mūdi partes: itelligī totū eē mortale:
cuius mēbra sunt mortalia. Ita fit: ut natū sit quicqd pōt interire. sed et omne
quod sub uisu oculorū uenit: et corporale ut ait Plato et solubile sit necesse ē.
Vnus igr̄ Epicurus autore Democrito: ueridicus in hac re fuit. qui ait &
ortū aliqn̄ et aliquādo esse futurū. nec tn̄ rationē ullā reddere potuit. scilicet
aut qbus de causis hoc tm̄ opus aut quo tēpore resoluat̄. Quod qm̄ nobis
deus reuelauit: nec coniecturis id asseqmur: sed traditione celesti: docebi-
mus sedulo ut tādē studiosis ueritas appar̄at. nec uidisse nec comp̄hendisse
philosophos ueritatē. sed ita leniter odoratos: ut tamen unde eos ille odor
sapiētię tā suauis tā iocūdus afflaret: nullo mō senserint. Interim necessariū
puto admonere lecturos: q̄ hęc nostra quę tradimus: praue uitiosęq; mētes
aut omnino nō intelligēt. Ebetant̄ enī acies eorū terrenis cupiditatibus: quę
sensus omnes grauāt. ibecillosq; reddūt: aut etiā si intelligent dissimulabunt
tamē. et esse hęc uera nolēt: qa trahunt̄ a uitiis. et scientes malis suis fauēt.
quorū suauitate capiūtur: & uirtutis uiā deserūt. cuius acerbitate offēdūt̄.
Nam q auaritia et opū inexplebili q̄dam siti flagrant. qa nō possūt uēditis
aut elargitis quę amāt tenui cultu uitā degere. sine dubio malūt id eē fictū:
quo desideriis suis renūctiare cogunt̄. Item qui libidinū stimulis incitati: ut
ait poeta in furias ignemq; ruunt. utiq; incredibilia nos afferre dicūt. quia
uulnerant aures eorū p̄cepta continētię. quę illos uoluptatibus suis, phibēt.
qbus animā suā cū corpore adiudicauerūt. Qui uero ambitione inflati aut

amore potentię inflammati: omne studium suum ad honores acquirendos contulerũt. nec si solem qdem ipm gestemus in manibus: fidẽ cõmodabunt ei doctrinę: quę illos iubet omni potẽtia et honore contẽpto: hũiles uiuere. atq; ita humiles ut et accipe iniuriam possint et referre nolint si acceperint. Hi sũt hõies q contra ueritatẽ clausis oculis quoquomõ latrãt. Qui autẽ sani sũt uel erũt: id ẽ nõ ita uitiis imersi ut sanabiles nõ sit: et credẽt his et libẽter accedent: et quecũq; dicimus apta et plana et simplicia: & qd maxie opus ẽ uera et inexpugnabilia illis uidebunt. Nemo uirtuti fauet: nisi qui seq; põt. sequi autẽ non facile est omibus. Hi possũt quos pauptas et rerũ indigẽtia exercuit: et capaces uirtutis effecit. Nam si uirtus est tollerantia malorũ: nõ capiunt ergo uirtutem: qui semp in bonis fuerũt. quia mala neq; expti sũt: neq; ferre possunt: assuetudine ac desiderio bonorũ: quę sola nouerũt. Eo fit ut paupes & hũiles deo credant facilius qui sunt expediti: q diuites qui sũt impedimentis suis iplicati. immo catenati & compediti sunt: & seruiunt ad nutũ domine cupiditati quę illos inextricabilibus uiculis irretiuit. nec possũt in cęlũ aspicere. qm mens eorũ in terra, pna hũiliq; defixa est. Virtutis autẽ uia non capit magna onera portantes. Angustus admodũ trames est: per quẽ iustitia hominẽ deducit in cęlũ. Hunc tenere non potest: nisi qui fuerit expeditus et nudus. Nã isti locupletes multis et igẽtibus sarcinis onerati: p uiam mortis incedũt. quę latissima ẽ. qm late pditio dominatur. His acerba sunt: his uenena quę deus ad iustitiam pcepit: quęq; nos dei magisterio de uirtute ac ueritate disserimus. Quibus si repugnare audebũt: hostes se necesse est uirtutis iustitięq; fateantur. Aggrediar nũc quod supest. ut finis operi possit imponi. Id autẽ supest: ut de iudicio dei disseramus. qd tũc constituet: cũ dominus noster redierit i terrã: ut unicuiq; p merito aut pmiũ psoluat aut pęnã. Itaq; ut in quarto libro de primo aduentu eius diximus: sic i hoc secdm referamus aduentũ. quẽ iudei quoq; & confitentur et sperant: sed frustra qm necesse ẽ ad eos consolandos reuertatur: ad quos cõuocãdos prius uenerat: nam q uiolarũt impie humilẽ: sentient in potestate uictorẽ. Eaq; omnia quę legũt et nõ intelligũt: deo cõpensante pacientẽ. qppe q peccatis omibus inquinati: et insup sancto cruore pfusi: ab illo ipo cui nefandas manus intulerũt: sint ad eterna supplicia destinati. Sed erit nobis cõtra iudeos sepata materia: i qua illos erroris et sceleris cõuincemus. Nunc ignaros ueritatis instruamus. Qd autẽ seruilium id est felicissimus status fuitu ruse post uiduitu & quae to mudi no por ab hoie apprehedi c

Cap.

Di ipositione summi dei sic ordinatum ut iniustũ hoc seculum decurso
tẽpor spatio terminũ sumant. extinctaq; protinus omni malitia: et
pior animis ad beatam uitam reuocatis: quietum tranquillumq; pacificum
aureum deniq; ut poetę uocãt seculũ: deo ipo regnante florescat. In primis
causa error omniũ philosophis hęc fuit. q rationẽ mũdi quę totã sapiẽtiã
continet nõ comphenderũt. Ea uero sensu, pprio et ĩ eterna intelligentia nõ
potest comphendi. quod illi sine doctore p se ipos facere uoluerũt. Itaq; in
uarias sibiq; sępe contrarias sentẽtias inciderũt. ex qbus exitũ nõ haberẽt
et ĩ eodem luto sicut Comicus ait hesitauerũt. scilicet assumptionibus eor nõ
respondente ratione: cũ assumpsissent qdem uera: sed quę affirmari, pbariq;
non possent. Sciẽtia ueritatis rerũq; cęlestiũ: quę ut sępe iã dixi nõ potest eẽ
in homine: nisi deo docẽte pcepta. Nam si potest homo intelligere diuina:
potest et facere ẽ. nam intelligere est q̃si euestigio subsequi. Non potest autem
facere quę deus: quia mortali corpore indutus est. ergo nec intelligere qdẽ
potest quę facit deus: quod autem fieri nõ possit: ex ĩmensitate rerum atq;
operũ diuinor facile est unicuiq; metiri. Nam si mũdum cũ oĩbus quę sũt
in eo contẽplari uelis: itelliges, pfecto q̃tum dei opus hũanis opibus ante-
steret. Ita q̃tum inter opa diuina et humana interest: tãtum distare inter dei
hominisq; sapientiã est necesse. Nam qa deus incorruptus atq; immortalis
est: et ideo pfectus quia sempiternus est: sapiẽtia quoq; eius perinde ut ipe
pfecta est. nec obstare illi quicq̃ pot. qa nulli rei deus ipe subiectus ẽ. Homo
autem quia subiectus est passioni: subiecta ẽ et sapientia eius errori. et sicut
hominis uitã multe res impediũt: qno minus possit eẽ ppetua: ita sapiẽtiã
quoq; eius multis rebus impediri necesse ẽ: quo minus ĩ pspiciẽda penitus
ueritate pfecta sit. Ergo nulla ẽ hũana sapientia: si per se ad notionem ueri
sciẽtiãq; nitat. qm̃ mens hoĩs cũ fragili corpore illigata: et ĩ tenebroso domi-
cilio inclusa: neq; liberius euagari: neq; clarius pspicere ueritatẽ pot. cuius
notio diuinę cõditionis ẽ. Deo enĩ soli opa sua nota sũt. hõ aũt nõ cogitãdo
aut disputãdo asseq eã pot. Sed discendo et audiẽdo ab eo q scire solus pot
et docere. Ideo Marcus Tullius sentẽtiam Socratis de Platone transferens
dicẽtis: uemisse tẽpus ut ipe migraret e uita. illos aũt apud quos cãm suam
porabat agere uitã. utrũ melius sit ingt diũ ĩmortales sciũt: hoĩem aũt ar-
bitror scire neminẽ. Quare necesse ẽ oĩes philosophię sectas alienas esse a
ueritate. qa hoĩes erant q eas constituerũt. nec ullũ fũdamentũ aut firmitatẽ
possũt habere: quę nullis diuinarũ uocũ fultũ oraculis. Quantũ errauerunt stoici de tõe mũdi & autore oĩum deo & hominũ ẽ

Ca. III.

ET quoniã de philosophoꝝ erroribus loqmur: stoici naturam ĩ duas diuidũt partes. unã quę efficiat: alteram quę se ad faciẽdũ tractabilem p̃beat: In illa p̃ma esse nim sentiendi: in hac materiã. nec alterũ sine altero posse. Quomõ idem esse põt qd tractat et qd tractat? Si qs dicat idẽ eẽ figulũ quod lutũ: aut lutũ idẽ esse qd figulũ: nõne apte insanire uideat? At isti uno naturę nomine duas res diuersissimas comp̃hendunt. deum & mũdum: artificem et opus. dicũtq; alterũ sine altero nihil posse. tanq̃ natura sit deus mũdo terminatus. Nam interdũ sic confũdunt: ut sit deus ipse mẽs mũdi: et mũdus sit corpus dei. q̃si uero simul eẽ ceperint mũdus et deus. ac non ipse mũdum fecerit. qd et ipi fatent̃. alias cũ hoim causa prędicant esse fabricatũ: et esse sine mundo si uelit possit. Siqdem deus est diuina mens & eterna: a corpore soluta et libera. cuius nim maiestatẽq; qm̃ intelligere non poterant: miscuerũt cũ mũdo id ę̃ suo opi. Vnde est illud uirgilianũ. totãq; infusa p artus mens agitat molem. et magno se corpore miscet. Vbi ẽ ergo illud quod idem ipi aiũt. et factũ esse diuina, ꝓuidẽtia et regit? Si enim fecit mũdum: fuit ergo sine mũdo. si regit: non uiq; sicut mens corpus regit: sed tanq̃ dominus domũ: nauimq; gubernator: auriga currũ. Nec tamẽ mixti sunt his rebus quas regũt. Nam si hęc omnia quę uidemus dei mẽbra sũt: iã insensibilis ab his constituit̃ deus. qm̃ membra sensu carẽt. et mortalis ẽ. qm̃ uidemus membra esse mortalia. Possum enumerare quotiens repentinis q̃ssatę motibus: uel hiauerint terrę: uel desederint in abruptum: quotiens demersę fluctibus et urbes et insule abierũt in ꝓfundũ: frugiferos campos paludes inundauerint: flumina et stagna siccauerint: montes etiã uel deciderint abrupti: uel planis fuerint adequati: plurimas regiones: et multoꝝ fũdamẽta montiũ latens et ĩternus ig̃ms absumit. Et hoc parũ ẽ: si membris suis nõ parcit deus. nisi etiã hõi liceat aliqd uideri corpus. Maria extruũt̃: montes excidunt̃: et ad eruẽdas opes interiora terrę uiscera effodiũt̃. Quid q̃ ne arari qdem sine laceratione e diuini corporis põt: ut iã scelerati et impii simus: q dei membra uiolemus? Parit̃ ne ergo uexari corpus suũ deus: & debilẽ se uel ipse facere: uel ab hõie fieri simit? nisi forte diuinus ille sensus q mũdo et oĩbus mũdi partibus p̃mixtus est: p̃mam terrę faciẽ reliquit. ac se in ima demersit. ne qd doloris de assidua laceratione sentiret. Quod si hoc uanũ et absurdũ est: tã ig̃r ipi eguerũt: q̃ hęc indigẽt sensu. q nõ ꝓspexerũt diuinũ qdem spiritũ esse ubiq; diffusũ. eoq; omnia contineri. non tamẽ ita ut deus ipse q est incorruptus: granibus et corruptibilibus elemẽtis misceatur. Illud ergo rectius qd a Platone sumpserũt: a deo factũ esse mũdum: et eius

prouidentia gubernari. Oportebat igr̃ et Platonem et eos q̃ idem senserunt docere atq; explicare: quę causa quę ratio fuerit tãti opis fabricãdi. q̃re hoc aut cuius gr̃a fecerit. At iidem stoici hom̃ũ ĩquiũt causa mũdus effectus est: audio. sed Epicurus ignorat ipos hom̃nes: quare aut quis effecerit. Nã Lucretius cũ diceret mũdum nõ eẽ aliis cõstitutũ: sic ait dicere porro hoim causa uoluisse parare p̃clarã mũdi naturã. deinde ĩnulit: desipe est. Quid enĩ ĩmmortalibus atq; beatis. gr̃a nr̃a quęat largiri et emolumẽti: ut nostra quicq̃ causa agere aggdiant̃? Merito enim illi nullã rationẽ afferebãt: cur hũanũ genus uel creatũ uel ĩstitutũ eẽt a deo. Nostrũ hoc officiũ ẽ: sacmentũ mũdi et hõis exponere. cuius illi exptes sacrariũ ueritatis nec attigere: nec uidere potuerũt. Ergo ut paulo ante dicebã. cũ assũpsisset id quod erat uerũ: id ẽ mũdum a deo factũ: et hom̃ũ causa esse factũ: tamẽ q̃m eos ĩ sequẽtibus ratio defecit: nõ potuerũt defendere id quod assũpserant. Denique Plato. ne dei opus ĩbeccillũ et ruĩnosũ faceret: ĩeternũ dixit eẽ mansurũ. Si hoim causa factus est: et ita factus est ut eẽt ęternus: cur ergo ipi quoq; causa factus ẽ: nõ sunt sempiterni? si mortales ppter quos factus est: ergo et ipe mortalis atq; solubilis. neq; enĩ pluris est ipe q̃ hi quoq; gr̃a factus ẽ. q̃ si ei ratio quadraret: ĩtelligeret pĩtũrũ eẽ qa factũ est. nec posse ĩeternũ manere: nisi qd tangi non põt. Qui aũt negat hoim causa factũ: hic nullam rationẽ tenet. Si enĩ dicit ipm fabricatorẽ sua causa tãta hęc opa eẽ molitũ: cur ergo nos nati sumus? Cur mũdo ipo fruimur? Quid sibi uult humani generis ęteroq; animantiũ fictio? Cur aliena cõmoda itercipimus? Cur deniq; augemur? mĩuimur? interimus? Quid habet rationis ipa generatio? Quid ppetua successio? Nimirũ uidere deus uoluit. et suis uariis imagĩnibus tanq̃ sigilla confingere. qbus se oblectaret. et mhilomĩnus tñ si ita eẽt: curę haberet anĩmãtes. pcipueq; hoiem cuius impio cũcta subiecit. Qui autẽ dicũt semp fuisse mũdum: omitto illud qd eẽ ipm sine aliquo principio non põt. unde extricare se nequeũt. sed hoc dico. si semp mũdus fuit: nullã põt habere rationẽ. qd enim potuit ĩ eo ratio moliri: qd nũq̃ sũpsit exordiũ. Nã pusq̃ fiat aliqd aut struat̃: opus est cõsilio. ut disponi possit q̃admodũ fiat. nec ĩcipi quicq̃ põt: sine ꝓuisione rationis. Itaq; oñe opus ratio pcedit. non habet ergo rationẽ qd factũ nõ est. At qn mũdus habet rationẽ. qua et constat & regit̃. ergo et factus est. et si factus ẽ: et resoluet̃. Reddant ergo isti rationẽ si possũt. cur aut factus ĩ principio sit: aut postea resoluat̃. Quod qa docere non poterat Epicurus siue Democritus: sua sponte natũ eẽ dixit. sensibus iter se passim coeũtibus. qbus iterũ resoluris: discidiũ atq; ĩteritũ

secuturũ. Corrupit ergo qd recte uiderat. et totam rationem penitus ígnorantia rõmis euertit. redegitq; mũdum et omia quę i eo gerunt: ad similitudínem cuiusdã sommii uanissimi. siqdem rebus hũanis nulla ratio subsistat. Cũ uero mũdnm omnesq; partes eius ut uidemus mirabilis ratõ gubernet: cũ cęli tẽperantia: et ęqlis in ipa uarietate cursus astroꝝ lumínũq; cęlestiũ: tẽpoꝝ constãs ac mira descriptio: terrarũ uaria fęcũditas: plana campoꝝ moníměta: et aggeres montiũ: uiriditas ubertasq; siluarũ: fontiũ saluberrima eruptio: flumínum opportuna ímundatio: maris opulenta & copiosa ínterfusio: uentoꝝ diuersa et utilis aspiratio. Cęteraq; omia ratione summa constent: quis tam cecus est: ut existimet sine causa eẽ facta: in quibus mira dispositio, puidẽtissimę rationis elucet? Si ergo sine causa nec ẽ nec fit quicq; omnino: si et puidẽtia summi dei ex dispositione rerũ: et uirtus ex magnitudíne: et potestas ex gubernatione manifesta est: hebetes ergo et insani: qui puidentiã nõ eẽ dixerũt. Non improbarẽ si deos idcirco nõ eẽ dicerẽt: ut unũ dicerent. cũ autẽ ideo ut nullũ: q eas delirasse non putat: ipe delirat. Qd omnia ad aliquę usum facta sint: cũ illa quę omia ui deantur esse mala: qte hõ ceteraq; uiuentia fragilia: ẽ

Ca. IIII

Sed de puidentia satis in pmo libro diximus. qa et si est ut apparet ex mirabilitate operũ suoꝝ: necesse est etiã hoiem ceterasq; animãtes eadẽ puidentia creauerit. Videamus ergo quę ratio fuerit fingendi generis hũani. qm̃ constat id qd stoici dicũt: hoim causa mũdum eẽ fabricatũ. qq; in hoc ipso nõ mediocter peccẽt: qui non hõis causa dicũt sed hoim. Vnius enim singularis appellatio totũ comphẽdit hũanũ genus. Sed hoc ideo qm̃ ígnorant unũ hoiem a deo eẽ formatũ. putantq; hoies i omibus terris et agris tanq; fũgos eẽ generatos. At hermes nõ ignoranit hoiem et a deo et ad dei silitudínẽ factũ. sed redeo ad ppositũ. Nihil ẽ ut opinor qd sit ppter se ipm factũ. sed quicquid oino fit: ad usũ aliq̃ fieri necesse est. Quis ẽ enim uel tã ineptus uel tã ociosus: ut aggdiar facere aliqd frustra: ex quo nullã utilitatẽ nullũ cõmodũ sperer? Qui domũ ędificat: nõ idcirco ędificat ut tm̃mõ domus sit: sed ut i ea possit habitari. Qui naui fabricat: nõ ideo isumit opam: ut tm̃ nauis appar: sed ut i ea nauiger. Itẽ quas aliqd istituit aut format. nõ propterea id facit ut tm̃ fecisse uidear: sed ut uas illud effectum capiat aliqd necessariũ. Similiter cętera quęcũq; fiũt: nõ utiq; in supuacuũ: sed ad usus aliquos laboranẽ. Mũdus igr a deo factus est: non utiq; propter ipm mũdum. neq; enim aut calore solis aut lumíne: aut aspiratione uentoꝝ: aut humore imbriũ: aut alimonia frugũ. cũ sensu careat indiget. Sed ne illud

Omia ad hoiẽ et hoc hoim

quidem dici potest q̃ deus propter se ipm fecerit m̃ udum̃. quomã potest eẽ
sine mũdo sicut fuit antea. Et his omibus quę i eo sunt: quęq; generanr̃ deus
ipe non utr̃. Apparet ergo aiantiũ cã mũdum eẽ constructũ. qm̃ his r̃bus
quibus constat animãtes fruunr̃. quę ut uiuere: ut constare possint: omnia
his necessaria tẽporibus certis submínistranr̃. Rursus cęteras animantes
hõis causa esse fictas. ex eo clarũ est q̃ hõi seruiũt: et tutelę eius atq; usibus
data sunt: qm̃ siue terrenę sũt: siue aq̃les: nõ sentiũt mũdi rationẽ sicut hõ.
Respondendũ est hoc loco philosophis: maxieq; Ciceroni q ait. cur omnia
nostri causa cũ faceret: tantã uim natricũ uiperarũq; fecerit. cur tam multa
pestifera terrę mariq; dispersérit: ingens ad disputandũ locus est. sed ut in
transcursu breuiter stringẽdus ẽ. qm̃ homo ex rebus diuersis ac r̃pugnãti-
bus configuratus ẽ: anima & corpore: id est cęlo atq; terra: tenui et comp̃-
hensibili: ęterno ac temporali: sensibili atq; bruto: luce p̃dito atq; tenebroso:
ipa ratio ac necessitas exigebat. & bona hõi ꝓponi & mala: bona quibus
utat̃: mala quę uitet et caueat. Idcirco enim data ẽ illi sapiẽtia: ut cognita
bonoꝝ maloꝝq; natura: & in appetẽdis bonis et in malis declinãdis: uim
suę rationis exerceat. Nam cęteris aialibus q̃bus sapiẽtia non data est. sed
munita indumẽtis naturalibus et armata sũt. Homini autẽ ꝓ his omibus:
q̃d erat p̃cipuũ rationẽ dedit solã. Itaq; nudũ formauit et inermẽ: ut eũ sa-
piẽtia et muniret et tegeret. munimẽta et ornamẽtũ eius nõ foris sed intus:
nõ in corpore sed in corde constituit. Nisi ergo essẽt mala quę caueret: quę
a bonis utilibusq; distingueret: non eẽt ei sapientia necessaria. Sciat ergo
Marcus Tullius aut ideo homini datã ẽ rationẽ: ut et pisces caperet usus sui
gr̃a: et natrices uiperasq; uitaret salutis suę cã. Aut idcirco bona ei malaq;
proposita: qa sapiam acceperat. cuius uis omis i discernẽdis bonis malisq;
uersat̃. Magna igr̃ & recta et admirabilis est uis et ratio et potestas hõis.
propter q̃ mũdum ipm et uniuersa quęcũq; sũt deus fecit. tm̃q; illi honoris
habuit: ut eum p̃ficeret uniuersis. qm̃ solus poterat dei opa mirari. Optime
igr̃ Asclepiades noster de ꝓuidẽtia summi dei disserẽs: in eo libro q̃ scripsit
ad me. Atq; ideo inquit merito quis arbitrer ꝓximũ sibi locũ diuinam ꝓ-
uidentiam dedisse ei qui potuit intelligere ordinationẽ suam. Nam sol iste
est: quis eum uidet ita ut intelligat quia sol est: et quantũ gracię afferat cę-
teris instituris? Hoc cęlum ẽ: quis id suscipit? terra hęc: quis eam colit? hoc
pelagus: quis in eo nauigat? hic est ignis: quis eo utitur? Instituit ergo sũ-
mus deus non ꝓpter se: quia nihilo indiget: sed propter hominem qui his
congruẽter uteretur. Quare homo creatus sit & qre excontra

ot hoc nunc et chrs scim
homi hoam est

tyl constet: & qui domiculum constitutu est in medio &
uita duplex proponitur ipsi alteram ministrat natura
altera largitur gra. Et quid significet q̃ho p̃mum c̃.

Ca. V.

REddamus nunc rationem quare hom̃nem ip̃m fecerit deus. quod si philosophi fecissent: aut defēdissent illa quę uera ínuenerant: aut ín proxios errores nō ícidissent. Hęc est summa: hic cardo rerū est: quē qui nō tenuerit: ueritas illi oīs elabit̃. Hoc est deniq; qd̄ effiniat illis nō q̃drare rationē. quę si effulsisset: si sacmentū hōis oīe cognoussēt: nūq̃ disputatōes coy et omnem philosophiā de transuerso achademia iugulasset. Sicut ergo mūdum nō ꝓpter se deus fecit: qa cōmodis eius nō ídiget: sed ꝓpter hoīem qui eo utī: ita ip̃m hoīem ꝓpter se. Quę utilitas deo ín hōie ínqt Epicurus. ut cū ꝓpter se faceret? Scilicet ut esset q opa eius ínteligeret q ꝓuidentiam disponēdi: rationē faciendi: uirtutē consumādi: & sensu admirari: et uoce proloq posset. Quoy oīm sūma hęc ē ut deū colat. Is eni colit q hęc ítelligit. is artificē rerū omnīū: ís uerū patrem suū debita ueneratione ꝓsequit̃: qui uirtutē maiestatis eius de suoy opm iuēntione: ínceptione: pfectione metit̃. Quod plamius argumentū ꝓferri potest. et mūdum hōis: et hoīem sui causa deū fecisse: q̃ cp ex oīmbus aiantibus solus ita formatus est: ut oculi eius ad cęlū directi: facies ad deū spectant. uultus cū suo parēte cōis sit. ut uideat̃ hoīem deus q̃ porrecta manu alleuatum ex humo: ad contemplationē sui excitasse? Quid ergo ínqt deo cultus hōis confert: bono et nulla re ídigēt?. uel si tm̄ honoris hōi habuit: ut ipīus cā mūdum fabricaret: ut ínstrueret eū sapiētia: ut dn̄m uiuentiū faceret: eumq; diligeret tanq̃ filiū. cur mortalē fragilēq; constituit: cur oīmbus malis cp diligebat obiecit: cū oportet et beatū eē hoīem tanq̃ coniūctū et ꝓxīm deo: et ꝓpetuū sicut ē ipe. ad cp colēdū et contemplandū figuratus est? Quamq̃ hęc fere ín poribus libris sparsim docuimus: tamē qm̄ ꝓprie id materia nūc exigit: qa de uita beata disserere propositū est. explicanda sunt ista diligētius et plenius. ut dispositio dei & opus et uolūtas noscat̃. Cum posset semp spiritibus suis īmortalibus ínumerabiles animas ꝓcreare. sicut angelos genuit. qbus īmortalitas sine ullo maloy piculo aut metu cōstat. excogitauit tm̄ ienarrabile opus cp admodum ínfinitā multitudīnē crearet animarū. quas ꝓmo imbecillibus fragilibusq; corporibus illigatas: constitueret iter bonū malūq; medias. ut constantibus ex utrisq; naturę uirtutē ꝓponeret. ne īmortalitatē delicate assequerent̃ ac mollīter. sed ad illud eternę uitę ínelogbile p̃miū: summa cū difficultate ac magnis laboribus puenirēt. Ergo ut eas gratibus et uexabilibus mēbris

et deū colat hom̃ et bono

induceret: qm̃ consistere ĩ medio manĩ nõ poterant: ponderibus et grauitate corporis deorsum pmẽte: sedẽ illis ac domicilũ pmo cõdendũ eẽ decreuit. Itaq; ineffabili uirtute ac potentia: pdara mũdi opa molitus est. suspensis ĩ altitudinem leuiõus elemẽtis: et grauibus ĩ ima depssis: et celestia firmauit et terrena constituit. Non est necesse nũc exequi singula. qm̃ in secũdo libro uniuersa executi sumus. Lumina igr̃ posuit in celo. quoꝝ moderatio et claritas & motus aptissime ad utilitates uiuentiũ tempatus est. Terre autem quã sedẽ euoluit eẽ: fecũditatẽ uariã gignẽdi ac pferendi dedit. ut ubertat frugum et herbarũ & uirentiũ p natura & usu cuiusq; generis alimoniam ministraret. Tum pfectis omibus que ad cõditionẽ mũdi ptinebãt: hoiem finxit ex ipa terra. quã illi a principio ĩ habitaculũ preparauit. id ẽ spiritũ suũ terreno corpore induit et inuoluit. ut compactus ex rebus diuersis ac repugnãtibus: bonũ ac malũ capet. et sicut terra ipa fecũda est ad fruges pariẽdas: ita corpus hõis qd assũptũ ẽ e terra: generandi copiã facultatẽq; procreãde sobolis accepit. ut qm̃ fragili materia formatus ĩ eternũ manere non poterat: pacto tẽporalis uite spacio cederet. et illud qd fragile atq; imbeccillũ gerebat: pperua successione renouaret. Cur igr̃ eum mortalẽ finxit atq; fragilem: cũ illius causa mũdum edificasset? pmũ ut infinita uis aiarũ gignere ẽt. omemq; terram multitudine oppleret. deinde ut pponeret homini uirtutẽ. idest tollerantiã maloꝝ ac bonoꝝ. p quã posset pmiũ immortalitatis adipisci. Nã qa homo ex duabus rebus constat: corpore atq; anima. quoꝝ alterũ terrenũ est alterũ celeste: due uite hõi attributę sunt. una temporalis que corpori assignat̃. altera sempiterna que animę subiacet. Illam nascendo accepimus: hanc asseqmur laborando. ne immortalitas hõi ut ante diximus sine ulla difficultate constaret. Illa terrena ẽ sicut corpus: et ideo finit̃. Hec uero celestis sicut anima: et ideo terminũ non habet. Illã pmam nescientes accepimus. hanc secũdam scientes. Virtuti enim non naturę dat̃. qa uoluit nos deus uitã nobis in uita compare. Idcirco hanc nobis presentẽ dedit: ut illam ueram & ppetuã aut uitiis amittamus: aut uirtute mereamur. In hac corporali non ẽ summũ bonũ. qm̃ sicut necessitate diuina nobis data ẽ: ita rursus diuina necessitate solueẽt. Ita q finẽ habet: summũ bonũ nõ habet. In illa uero spiritali quã p nos ipi acqrimus: summũ bonũ continet̃. qa nec malũ põt hre nec finẽ: cuius rei argumentũ natura & ratio corporis põbet. Cetera nãq; animalia in humũ uergũt qa terrena sunt. nec capiũt immortalitatem que de celo est. Homo autẽ rectus in celũ spectat. quia pposita ẽ illi immortalitas. nec tamẽ uenit nisi tribuat̃ hõi a deo. Nam nihil interest inter

iustũ et iniustũ. siqdem omnis homo natus immortalis fieret. ergo immortalitas non sequela naturę: sed merces pmiũq; uirtutis est. Deniq; hõ nõ statim quãdo natus ẽ rectus ingẽdiẽ. sed q̃drupes pmo. qa ratio corporis et huius presentis uitę cõmunis est nobis cũ mutis aialibus. Post deinde cõfirmatis uiribus erigiẽ. & lingua eius in eloquiũ soluiẽ: et mutũ animal esse desinit. Quę rõ docet mortalem nasci hoiem. postea uero immortalem fieri: cũ cępit ex deo uiuere. id est iustitiam sequi quę continet in dei cultu: cũ excitauerit hoiem deus ad aspectũ cęli ac sui. Quod tũc fit cũ homo cęlesti lauacro purificatus: exponit infantiam cũ omni labe uitę prioris. et incremento diuini uigoris accepto: fit homo pfectus ac plenus. Ergo qa uirtutem ppositit hõi deus: licet anima et corpus consociata sint: tñ contraria sunt et impugnant inuicẽ. animi bona: mala sũt corporis. id est opũ fuga: uoluptatũ interdictio: doloris mortisq; contemptus. Item corporis bona: mala sunt animi. hoc est cupiditas et libido. qbus et opes appetunt: & suauitas uariarũ uoluptatũ. qbus eneruatus animus extinguiẽ. Ideo necesse ẽ iustũ et sapientẽ in oibus malis eẽ. qm̃ maloꝝ uictrix ẽ fortitudo. Iniustus autẽ ĩ diuitiis: in honore: in potestate. Hęc enim bona corporalia et terrena sũt. Illi autẽ terrenã uitã agũt. nec assequi immortalitatẽ queũt: quia se uoluptatibus dediderũt. quę sũt uirtutis inimicę. Itaq; uita hęc tẽporalis illi eternę debet esse subiecta: sicut corpus animę. Quisqs ergo aię uitã maluerit: uitam corporis contemnat necesse ẽ. nec aliter emini ad summũ poterit: nisi quę sũt ima despexerit. Qui autẽ corporis uitã fuerit amplexus: et cupiditates suas ĩ terram deiecerit: illã sapiorem uitã consequi nõ põt. Sed qui mauult bene uiuere in eternũ: male uiuet ad tẽpus. et afficiẽ omnibus molestiis & laboribus: q̃diu fuerit in terra. ut habeat diuinũ ac cęleste solatiũ. & qui maluerit bene uiuere ad tẽpus: male uiuet in eternũ. qa dãnabiẽ dei sentẽtia ad pęnã. qa cęlestibus hõis terrena ppositit. Propterea igr̃ coli se deus expetit et honorari ab hõie tanq̃ pater: ut uirtutẽ et sapiam teneat. quę sola immortalitatẽ parit. Nã qa nullus alius pręter ipm donare eam põt: quia solus possidet pietatem hõis. Qui deũ honorauerit hoc affiietur pmio: ut sit in eternũ beatus. sitq; apud deũ: & cum deo semper. Item q̃re mundus creatus sit: q̃re homo q̃ mani sit cultui dei

Cap. VII.

DVnc totã rationem breui circũscriptione signemus. Idcirco mũdus factus est ut nascamur. Ideo nascimur ut agnoscamus factorem mũdi ac nri deũ. Ideo agnoscimus ut colamus. ideo colimus: ut immortalitatẽ pmercede laboꝝ capiamus. qm̃ maxis laboribus cultus dei constat. Ideo premio immortalitatis afficimur: ut similes angelis

Nota omia

affecti: summo patri ac deo ín perpetuum seruiamus. et simus eternum deo regnũ. Hec summa rerũ est: hoc archanũ dei: hoc místeriũ dei. hoc místeriũ mũdi. a quo sũt aliení q presentẽ uoluptatẽ: terrestribus ac fragilibus bõis se addixerũt. & animas ad celestia genitas: suauitatibus mortiferis tanq̃ luto sceno ue demerserũt. Queramus nũc uicissim: an ín cultu deoꝝ rõ ulla subsistat. quí simulti nati sunt. Sí ídeo tm̃ ab hõibus colunt̃: ut prestent íllis opes: honores: uictorias: queq; alia que nõ nísi ad preses ualent. Sí sine cã fingimur: si ĩ hõibus, pcreãdis, puidẽtia nulla uersat̃: si casu nobis metipsis ac uoluptatis nr̃e gratia nascimur: si nihil post mortẽ sumus: qd potest esse tam supuacuũ tã ínane: tam uacuũ q̃ hũana res? et q̃ mũdus iste? qui cũ sit íncredibili magnitudíne: tã mirabili ratõne constructus: tamẽ rebus ieptis uacet. Cur enim uentoꝝ spiritus citẽt nubes? Cur emicẽt fulgura: tonitrua mugiant: imbres cadãt ut fruges terra, pducat: ut uarios fetus alat? Cur deniq; omis natura rerũ laboret: ne qd desit earũ rerũ quibus uita hoim substínet̃: si ẽ ínanis: si ad nihilũ ĩterimus: si nihil ẽ ín nobis maioris emolumenti deo? Quod si est dictu nefas: nec putandũ est fieri posse: ut non ob aliquam maximã rationem fuerit constitutũ: qd uideamus maxĩa ratione constare: que põt esse rõ ín his erroribus prauarũ religionũ: et ín hac persuasione philosophoꝝ qua putant animas ínterire? Profecto nulla. Quid enim habent dicere. Cur díi hõibus tam diligenter suis queq; temporibus exhibeant̃? an ut illis far et merũ demus: & odorẽ thuris: et sanguínẽ pecudũ? que neq; ĩmortalibus grata eẽ possũt. quia sunt fragilia. neq; usui esse ex partibus corpoꝝ: quia hec ad usum corporalíũ data sunt. Et tamen si ea desiderent: sibi ipi possẽt exhibere cũ uellẽt. Siue igr̃ ínteréũt animę. siue ĩ eternũ manent: quã rationẽ continet cultus deoꝝ: aut a quo mũdus factus ẽ? Cur aut quãdo aut quousq;. quatenus hoies: aut q̃obrem, pcreati? Cur nascunt̃: ĩtereũt: succedunt: renouant̃? Quid díi ex cultibus eoꝝ assecunt̃: q post mortẽ nihil futuri sunt? Quid prestant? quid pollicent̃? qd mínãtur aut homínibus aut díis dígnũ? Vel si manẽt animę post obitũ: quid de his faciũt: facturi ue sũt? Quid illis opus ẽ thesauro animarũ? Ipsi illi ex quo fonte oriunt̃? quomodo aut quare aut unde multi sunt? Ita fit ut si ab illa rerũ summa quã supius comphendimus aberraueris: oís rõ ínteréat et ad nihilũ omnia reuoluant̃. Quar pbi nequiuerunt comprehendẽ intro quam tamẽ sic exempla declarant particulatim ẽ

Cã vii

QVam summam quia philosiphi non comphenderũt: nec ueritatem comphendere potuerũt: quãuis ea fere qbus summa ipa constat et

uiderunt et explicauerũt: sed diuersi ac diuersę omnia illa ꝓtulerunt. non annectẽtes nec cãs rerũ: nec consequentias: nec rationes. ut summã illã quę continet uniuersa & compingerẽt et implerẽt. facile est autem docere pene uniuersam ueritatem ꝑ philosophos et sectas esse diuisam. Non enim sicut philosophiã nos cuertimus ut achademici solẽt. qbus ad omnia respondere propositũ est. qd est potius calũniari et ꝛnuidere. sed docemus nullã sectam fuisse tam deuiã: neq; philosophoꝝ qu emq̃ tam manẽ: q non uiderit aliquid ex uero. Sed dũ contradicẽdi studio ꝛnsamiũt: dũ sua etiã falsa defendunt: alioꝝ etiã uera subuertũt. non tm̃ illis elapsa ueritas ẽ: quã se querere simulabant. sed ipi etiã potissimũ suo uitio ꝑdiderũt. Quod si extinisset aliquis q ueritatẽ sparsam ꝑ singulos ꝑ sectas q; diffusam colligeret ĩ unũ: ac ꝛdigeret ꝛn corpus: is ꝓfecto non dissentiret a nobis. Sed hoc nemo facere nisi uerĩ pitus ac sciens põt. Verũ aũt scire nõ nisi eius ẽ: qui sit doctus a deo. Nemo enim põt aliter repudiare quę falsa sũt: eligere ac ꝓbare quę uera: sed si uel cãu id efficeret: certissime philosophare ẽ. Et q̃uis nõ posset diuinis testimoniis illa defẽdere: tm̃ se ipam ueritas illustraret suo lũie. Quare ĩcredibilis est error illoꝝ. qui cũ aliquã sectam ꝓbauerint: eiq; se addixerint: ceteras damnãt tanq̃ falsas et manes. Armantq; se ad pręliandũ. nec qd defẽdere debent sciẽtes: nec quid refutare. incursantq; passim sine delectu omnia quę afferũt. quicũq; dissentiũt. Ob has eoꝝ pinacissimas contentiones: nulla extitit philosophia quę ad uerũ ꝓpius accederet. Nã particulatim ueritas ab his tota cõprensa est. factũ eẽ mũdum a deo dixit Plato. idem ꝓphetę locunt̃. idemq; et sibillę carminibus apparet. Errant ergo qui omnia uel sua sponte esse nata dixerunt: uel minutis seminibus conglobatis: qm̃ tanta res tam ornata: tam magna: neq; fieri neq; disponi et ordinari sine aliquo prudentissimo auctore potuit. et ea ipa ratione qua constare ac regi oia sẽtiũt̃: solertissime mentis artificẽ confitent̃. hoim causa mũdum et omnia quę ĩ eo sunt esse facta. Stoici loquũtur. idem nos diuinę litterę docẽt. Errauit ergo Democritus. q uermiculoꝝ modo putauit effusas eẽ de terra. nullo auctore nullaq; rõe. Cur enim formatus sit homo: diuini sacramenti ẽ. qd qa ille scire nõ poterat: humanam uitã deduxit ad nihilũ. Ad uirtutẽ capessendam nasci hoies Ariston disseruit. Idem nos monemus ac discimus a ꝓphetis. Igitur falsus Aristippus. qui hoiem uoluptati id ẽ malo tanq̃ pecudẽ subiugauit. immortales esse animas Ferecides & Plato disputauerũt. Hęc uero ꝓpria est in nra religione doctrina. Ergo Dicearcus cũ Democrito errauit. q pire cum corpore ac dissolui argumẽtatus est. Esse inferos Zeno stoicus docuit.

et sedes pioꝝ ab impiis esse discretas. & illos qdem quietas ac delectabiles incolere regiones. hos uero luere penas ī tenebrosis locis: atq; ī scenī uoraginibus horrendis. Idem nobis, ppheteq; palā facitur. Ergo Epicurus errauit. qui poetarū id esse figmentū putauit. & illas inferoꝝ penas quę ferunt: in hac esse uita interptatus est. Totam igr ueritatē et omne diuinę religionis archanū philosophi attigerūt. sed aliis refellentibus defendere id qd inuenerāt nequiuerūt: qa singulis ratio nō q̄drauit. nec ea quę uera senserant in summā redigere potuerūt. sicut supius nos fecimus. De immortalitate & quibus tam argumentis plato sit conatus astruere

Ca viii

Vnum est igr summū bonum immortalitas. ad quam capiendam: & formati a principio et nati sumus. Ad hanc tendimus: hanc spectat huana natura: ad hanc nos, puehit uirtus. qd bonū quia comphendimus: sup est ut etiā de ipa immortalitate dicamus. Platonis argumēta q̄is ad rē conferant multū: tñ parū habēt firmitatis ad, pbandā et implēdā ueritatē. qm̄ nec rōnem misterii magni totius consumauerat: ī unūq; collegerat. nec summū bonū comphenderat. Nam licet uerū de immortalitate aię sentiret: tñ non ita de illa tanq̄ de summo bono disserebat. Nos igr certioribus signis eligere possumus ueritatem. qui eam non ancipiti suspitione collegimus: sed diuina traditione cognouimus. Plato autē sic argumētatus est. immortale eē quicqd per se ipm et sentit et semp moueī. Quod enim principiū motus non habet: nec finē habiturū. qa deseri a se meripo nō potest. qd argumentū etiā mutis animalibus eternitatem daret: nisi adiectione sapientię discreuisset. Addidit igr ut effugeret hanc cōmunitatē fieri nō posse: quin sit unortalis animus huanus. cuius miranda solertia inuentendi: et sceleritas cogitandi: et facilitas pcipiēdi atq; discēdi: et memoria preteritoꝝ: et, puidētia futuroꝝ: et artiū plerūq; innumerabiliū sciētia: qua cęterę careāt aiantes: diuina & cęlestis, appareat. qa et origo animi qui tanta capiat tanta contineat: nulla rapiat in terra. si qdem ex concretione terrena nihil habeat ad mixtū. sed necesse ē in terram resolui qd est ī hōie ponderosū & dissolubile. Quod aūt tenue ac subtile: id uero esse indiuiduū. ac domicilio corporis uelut carcere liberatū: ad cęlū & naturam suā puolare. Hęc fere Platonis collecta breuiter: quę apud ipm late copiose q; explicant. In eadem sentētia fuit etiam Pithagoras antea: cius dēq; pceptor Ferecides. quē Cicero tradidit pmū de eternitate animarū disputauisse. Qui omes licet eloquētia excellerēt: tamē in hac dūtaxat cōtentione non minus auctoritatis habuerūt: qui cōtra hāc sentētiā disserebāt. Dicearcus pmo. deide Democritus. postremo Epicurus.

adeo ut res ipa de qua inter se pugnabant in dubium uocaretur. deniq; & Tullius expositis hoc omnium de immortalitate ac morte sententiis: nescire se quid sit uerum pnuntiauit. Harum inquit sententiarum que uera sit: deus aliquis uiderit. Et rursus alibi: qm utraq; inqt earum sententiarum doctissimos habuit auctores. nec quid certi sit diuinari pot. uerum opus nobis diuinatione non e. qbus ueritate diuinitas ipa patefecit. Que sit de immortalitate aie fidelis assertio Et qd laboe uirtutiq; finis hta eternitas est

Ca. ix.

His itaq; argumentis: que nec Plato nec ullus alius iuenit: animarum eternitas pbari ac perspici potest. que nos breuiter colligimus. qm properat oratio ad narrandum iuditium dei maxim. quod in terra ppinquate seculoe fine celebrabit. Ante omia qm deus ab homine uideri no potest: ne quis tame ex eo ipo putaret deum no esse. qa mortalibus oculis no uideret: inter cetera institutoe miracula: fecit etiam multa quoe uis qdem appareret: substantia tn no uideret. sicut est uox odor uentus. ut harum rerum argumento et exemplo: etiam deum licet sub oculos non ueniret: de sua tame ui et effectu et opibus cerneremus. Quid uoce clarius: aut ueto fortius: aut odore uiolentius? Hec tamen cum p aerem ferunt: ad sensusq; nostros uenium: & eos potentia sua impellunt. non cernunt acie lumnum: sed aliis corporis partibus sentiuntur. similiter deus no aspectu nobis alio ue fragili sensu comphendendus e. sed mentis oculis intuendus. cum opa eius preclara et mirada uideamus. Nam illos qui nullum omnino deum esse dixerunt: non mo philosophos sed ne hoies qdem esse dixerim. q mutis simillimi ex solo corpore constiterunt. nihil omnino cernentes animo et ad sensum corporis cuncta referentes. q mhil putabant e misi qd oculis contuebant. Et quia uidebant aut bonis accidere aduersa: aut malis pspera: fortuitu geri omnia crediderunt. et natura mundum non prouidentia constitutum. Hinc iam plapsi sunt ad deliramenta. que tale sententia sequebant necessario. qd si est deus et incorporalis & inuisibilis et eternus: ergo no idcirco interire animam credibile est. quia non uidet postq; recessit a corpore. qm constat esse aliqd sentiens ac uigens: qd no ueniat sub aspectu. At enim difficile est animo comphendere: qadmodum possit anima retinere sensum sine his partibus corporis: in qbus inest officium sentiendi. Quid de deo: nu facile e comphendere qadmodum uigeat sine corpore? Quod si deos esse credunt: qui si sunt: utiq; animę sunt expres corporis. necesse est humanas animas eadem roe subsistere. qm ex ipa ratione ac prudentia intelligit: esse quedam i hoie a deo dissimilitudo. Deniq; illud argumentum qd Marcus Tullius uidit satis firmum est: ex eo eternitate animę posse dinosci. qa nullum sit aliud

animal quod habeat notitiam dei aliquã. religiocq; sit pene sola: quę hoïem
discernat a mutis. quę cũ in hoïem solũ cadat: profecto testatur id affectare
nos: id desiderare: id colere. quod nobis familiare: qd̃ pxim sit futurũ. An
aliqs cũ cęterarũ animantiũ naturã considerauerit: quas pmis corporibus
abiectas in terramq; pstratas: summi dei pnidẽtia effecit: ut ex hoc itelligi
possit: nihil eas rationis habere cũ cęlo. pot non intelligere solũ ex omibus
cęleste ac diuinũ animal eẽ hoïem: cuius corpus ab humo excitatũ: uultus
sublimis: status rectus originem suã quęrit. & q̃i cõtempta hũilitate terrę
ad altũ nitit. quia sentit summũ bonũ in summo sibi eẽ querendũ. memorq;
conditionis suę qua deus illũ fecit eximiũ: ad artificem suũ spectat. Quam
expectationẽ Trimegistus. rectissime nominauit. quę in
mutis animalibus nulla est. Cum autẽ sapientia quę soli hõi data est: nihil
aliud sit q̃ dei notitia: apparet animã nõ interire neq; dissolui. sed manere
i sempiternũ. qa deũ q sempiternus ẽ et querit et diligit. ipa cogẽte natura:
sentiens uel unde orta sit: uel quo reditura. Pręterea non exiguũ imortalitatis argumentũ ẽ. q̃ homo solũ cęlesti elemento utatur. Nam cũ rerũ natura
his duobus elemẽtis quę pugnãtia sibi et iimica sũt constet: igne et aqua.
quoꝝ alterũ cęlo alterũ terrę ascribit. Cęterę aiantes quia terrenę morta-
lesq; sunt: terreno graniq; utunt elemẽto. hõ solus ignẽ in usu habet. quod ẽ
elementũ leue: sublime: cęleste. Ea uero quę ponderosa sunt: ad mortem de-
primũt. et quę leuia sunt ad uitã subleuãt. qa uita in summo est mors i imo.
Et ut lux esse sine igne non pot: sic uita sine luce. Igit ignis elementũ ẽ lucis
ac uitę. unde apparet hoïem q eo utit imortalem sortitũ eẽ conditionẽ. quia
id illi familiare ẽ qd̃ facit uitam. Virtus quoq; hõi soli data: magno argu-
mento ẽ immortales eẽ animas. quę nõ erit scdm naturam si aia extinguit.
Huic enim pręsenti uitę nocet. nã uita ista terrena quã cũ mutis aialibus
ducimus: et uoluptatẽ expetit. cuius uariis fructibus ac suauibus delectat.
et dolorẽ fugit. cuius aspitas naturam uiuentiũ acerbis sensibus ledit. et ad
mortẽ pducere nitit quę dissoluit animantes. Si ergo uirtus & phibet his
bonis hoïem quę naturaliter appetunt: & ad sustinẽda mala impellit. quę
naturaliter fugiunt. Ergo malũ est uirtus et inimica uere. stultũq; iudicari
necesse ẽ q eã sequit. qm se ipe ledit. & fugiẽdo bona pręsentia: et appetẽdo
eque mala sine spe fructus ãplioris. Nam cũ liceat nobis iocũdissimis frui
uoluptatibus: nõne sensu carere uideamur. Si malimus in humilitate: in
egestate: i contemptu: in ignominia uiuere. aut ne uiuere qdem: sed dolere
cruciari et mori. Ex qbus malis nihil ãplius asseqũmur: quo possit uoluptas

omissa pensari. Si autem uirtus malum nõ est: facirq; hõeste. q̃ uoluptates uitiosas turpesq; contẽnit. & fortiter. q̃ nec dolorem nec mortem timet. ut officiũ seruet. Ergo maius aliquod bonũ assequat̃ necesse ẽ: q̃ sunt illa quę spnit. At uero morte suscepta: qd̃ ulterius bonũ sperari põt nisi ęternitas?

Item de immortalitate animę. q̃ uirtus seruari habita perpetuatur & amitti nõ potest. & q̃ uita duplex ẽ & item. ẽ.

Ca. x.

TRanseamus nunc uicissim ad ea quę uirtuti repugnãt. ut etiã ex his immortalitas animę colligat̃. uitia oia tẽporalia sunt. ad pręsens enim cõmouetur irę impetus. recepta ultione sedat̃. libidinis uoluptas corporis finis ẽ. Cupiditatẽ autẽ sacietas earũ rerũ quas expetit. aut alioq; affectuũ commotiones interimũt. Ambitio postq̃ honores quos uoluit adepta est: consenescit. Itẽ cętera uitia cõsistere ac pmanere nõ possũt. sed ipo fructu quẽ expetũt finiũt̃. Recedũt ergo et redeũt. Virtus autẽ sine ulla intermissione ppetua ẽ: nec discedere ab eo põt: qui eã semel cępit. nã si habeat iteruallũ: si aliquãdo ea carere possumus redibũt, primus uitia. que uirtutem semper impugnãt. Nõ est igr̃ comphensa si deserit: si aliquãdo se cedit. Cũ uero sibi domiciliũ stabile collocauit: in omni actu uersari eam necesse est. nec potest fideliter depellere uitia & fugare: nisi pectus quod insedit ppetua statione munierit. Ipsa ergo uirtutis ppetuitas indicat hũanũ animũ si uirtutẽ cępit pmanere. quia & uirtus ppetua ẽ: et solus animus hũanus uirtutem capit. Quoniã igr̃ contraria sunt uitia uirtuti: omnis ratio diuersa & cõtraria sit necesse ẽ. qa uitia cõmotiones & pturbationes animi sunt. Virtus cõtrario lenitudo et tranqllitas animi est. quia uitia tẽporalia & brenia sunt: uirtus ppetua et constãs. et par sibi semp. qa uitioq; fructus id est uoluptates ęque ut ipa breues tẽporales q; sunt. Virtutis ergo fructus ac pmiũ sempiternũ est. qa uitioq; cõmodũ in pręsenti ẽ. uirtutis igr̃ i futuro. Ita fit: ut i hac uita uirtutis pmiũ nullũ sit. quia uirtus ad huc ipa est. nã sicut uitia cũ in actu suo finiũt̃: uoluptas et pmia eoq; sequũt̃. ita uirtus cũ finita ẽ: merces eius insequit̃. Virtus aũt nũq̃ nisi morte finit̃. quoniam & in morte suscipienda summũ eius officiũ est. Ergo pmiũ uirtutis est post mortẽ. Denique Cicero in tusculanis. q̃ uis dubitãter tñ sẽsit sũmũ bõi bonũ nõ nisi post mortẽ cõtingere. Fidenti animo ingr̃ si ita res feret gradiet̃ ad mortem. i qua aut sũmũ bonũ: aut nullũ malũ esse cognouimus. Mors igr̃ non extinguit hominẽ: sed ad pmiũ uirtutis admittit. Qui autem se ut ait idem uitiis ac sceleribus contaminauerit: uoluptatiq; seruierit: is uero damnatus ęternã luet pęnã: quã diuinę lrę secũdam mortem nominant. quę est et ppetua et grauissimis

cruciatibus plena. Nam sicuti duę uitę ꝓpositę sunt homini: quarũ altera ē
aię altera corporis: ita et mortes duę ꝓpositę sunt: una ptinēs ad corpus:
qua cūctos sēdm naturam sūgi necesse est. Altera ptinens ad animam: quę
scelere adquirit uirtute uitat. Vt hęc uita tēporalis est: ceterosq; terminos
habet quia corporis est sic et mors ęque tēporalis ē certū q; habet finē: quia
corpus attingit. De resurrectione corporꝭ mortuorꝭ & morte ē.

Ca. xxi.

IMpletis ergo temporibus quę deus morti statuit: terminabit ipsa
mors. Et qa temporalē uitā tēporalis mors sequit: consequēs est ut
resurgant aię ad uitā perennē. qa finē mors tēporalis accipit. Rursus sicut
uita animi sempiterna ē: in qua diuinos & ineloqbiles immortalitatis suę
fructus capit: ita et mors eius ppetua sit necesse est. in qua pennes penas &
infinita tormēta ꝓ peccatis pendit. Ergo i ea cōditione res posita est: ut qui
beati sunt i hac uita tēporali atq; terrena: semp miseri sint futuri. quia iam
bonis quę maluerūt potiti sunt. qd his euenit q deos adorant: deū negliūt.
Deinde q iustitiā fuerūt securi: i hac iuta miseri fuerūt. et contēpti & iopes:
et ob ipam iustitiā contumeliis & iniuriis sępe uexati. qa nec aliter uirtus
teneri pōt: semp beati sunt futuri, ut qa mala iā ptulerūt: etiā bonis fruant.
Quod his uniq; cōtingit q contemptis terestribus diis & fragilibus bonis:
celestē religionē dei sequunt. cuius bona sicut ipe q tribuit sempiterna sunt.
Quid opa corporis atq; animi? nonne indicant esse aiam mortis expem?
Nam corpus qa ipm fragile ē atq; mortale: quęcūq; opa molit ęq; caduca
sunt. Nihil eni Tullius ait eē quod sit manibus humanis laboratū: qd non
aliquādo ad interitū redigat. uel iniuria hominū: uel ipa confectrice oim
uetustate. At uero animi opa uidemus ęterna. Nam quicumq; contemptū
presentiū studētes: in memoriā monumēta ingenioꝝ factorumq; magnoꝝ
reliquerūt: hi plane mentis suę ac uirtutis nomē indelibile quęsierūt. Ergo
si opa corpis ideo mortalia sunt qa ipm mortale est: sequit ex eo ut anima
immortalis appareat: qa uidemus opa eius non eē mortalia. Eodem modo
desideria quoq; corpis animiq; declarāt alterū eē mortale: alterū sēpiternū.
Corpus ei nihil nisi tempale desiderat. id est cibū potum indumentū quietē
uoluptatē. Et tamē hec ipa sine ui et adminiculo animi nec cupere nec asseq;
potest. Animus autē ꝑse multa desiderat. quę ad offitiū fructū ue corporis
redūdent ea quę non fragilia sed ęterna sunt. ut fama uirtutis: ut memoria
nominis. Nam cultum dei qui constat abstinētia cupiditatum ac libidinū:
paciētia doloris: ac contēptu mortis: etiā contra corpus anima cōcupiscit.
Vnde credibile est non interire animā: sed dissociari a corpore. qa corpus

sine anima nihil pōt, animus autē pōt multa et magna sine corpore. Quid
q̄ ea quę uisibilia sunt oculis: & tangibilia manu: quia externam uim pati
possūt: ęterna esse non possunt. Ea uero quę neq; sub tactu neq; sub uisu ue-
niūt: sed cūmodo uis eoꝝ et rō & affectus apparet: ęterna sunt. qa nullam
uim patiūtur extrinsecus. Corpus autē si ideo mortale est qa uisui pariter
ac tactui subiacet: ergo et aia idcirco immortalis est: qa nec tāgi potest nec
uideri. Item de immortalitate animę contra Lucretiū & ep

Ca. xcii.

NVnc argumenta eoꝝ qui
contradixerūt refellamus. quę Lucretius tercio libro executus est.
qm̄ cum corpore ingr̄ anima nascitur: cū corpore intereat necesse ē. At nō
est par utriusq; rō. solidū enī et comp̄hensibile corpus est et oculis & manu.
Anima uero tenuis & tactū uisumq; fugiens. Corpus ex terra fictum atq;
consolidatū est. anima in se nihil concreti: nihil terreni ponderis habet. ut
Plato disserebat. Nec enī tantā possēt habere solertiam: tantā uim: tantam
ęleritatē: nisi originē traberet e ęlo. Corpus igr̄ qm̄ fictū ex ponderoso et
corruptibili elemēto: et tangibile est & uisibile corrūpitur atq; occidit. nec
uim repellere pōt. quia sub aspectū et sub tactum uenit. Anima autem quia
tenuitate sua omnē tactum fugit: nullo ictu dissolui pōt. Ergo q̄uis inter se
coniūcta et sociata nascātur: et alterū quod est de terrena concretione for-
matū: q̄si uasculum sic alterius: qd̄ est a ęlesti subtilitate deductū. cum uis
aliqua utrūq; discreuerit: quę discretio mors uocat̄. cum utrūq; in naturam
suā recedit. qd̄ ex terra fuit id in terram resoluit̄. quod ex ęlesti spiritu: id
constat ac uiget semp. quoniā diuinus spiritus sempiternus est. Deniq; idē
Lucretius oblitus qd̄ assereret: et qd̄ dogma defenderet hos uersus posuit.
Cedit idem retro de terra qd̄ fuit ante. In terrā sed quod missū ē ex ętheris
oris. Id rursus ęli fulgentia tēpla receptāt. Quod eius non erat dicere qui
pire animas cum corpibus disserebat. sed uictus ueritate et imprudenti rō
uera surrepsit. Prętera id ip̄m qd̄ colligit dissolui animā: hoc est simul cum
corpore interire. qm̄ simul nascant̄ et falsum ē & i contrariū cōuerti potest.
Non ei simul interit: sed anima discedente integrū p multos dies maner. &
plerūq; medicatū diutissime durat. Nam si ut simul nascunt̄ simul interirēt.
non discederet repēte aia corpusq; desereret: sed uno tempis pūcto utrūq;
pariter dissipareē. et tā celeriter etiam corpus adhuc spiritu in eo manente
deliquescere ac perire: q̄ celeriter anima secedit. imo uero dissoluto corpe
anima uanesceret uelut humor fracto uase diffusus. Nā si terrenū et fragile
corpus post secessū animę nō statim diffluit: in terramq; tabescit ex qua illi

origo est. Ergo anima quę fragilis non est ín ęternum manet. quoniã origó eius ęterna est. Quoniam crescit ínqt sensus ín pueris: et ĩ iuuenibus uiget: et ín senibus dimínuit: apparet esse mortalem. Primũ non idem est mens et aia. Aliud ẽ enim qd uiuimus: aliud quod cogitamus. Nam dormientiũ mens non anima sopit: et ín furiosis mẽs extínguit: anima manet. et ideo non exanimes: sed demẽtes uocant. Mens ergo id est íntelligẽtia uel augeẽ uel mínuit pro ętate. anima ín statu suo semp est. Et ex quo tẽpore spirandi accepit facultatẽ: cadẽ usq; ad ultimũ durat. donec emissa corpis claustro: ad sedem suam reuolet. Deínde q anima q̃uis a deo sit ínspirata: tamen qa tenebroso domicilio terrenę carnis íncluſa est: scientiam non habet quę est diuínitatis. Audit ergo ac discit omnia: et sapientiam distendo & audiẽdo capit. et senectus nõ mínuit sapiẽtiam sed auget. si tñ iuuenilis ętas uirtute decursa est. et si mínia senectus fregerit membra: non ẽ animę uitiũ. si uisus euanuit: si lingua torpuit: si auditus obsurduit: sed corpis. At eĩ memoria deficit. qd mirũ si labẽtis domicilii ruína pmitur mens: et ptcrita obliuiscit. non aliter futura diuínaq̃ si carcerem quo cohibẽ effugerit. Verum eadem ínquit dolori ac luctui obnoxia est: et ebrietate dementit. unde fragilis & mortalis appareat. Idcirco ígr uirtus & sapiẽtia necessaria ẽ. ut et meror q contrahit ídigna paciẽdo ac uidendo fortitudíne repellat: et uoluptas non mõ potandi: sed etiam rerũ ęterarũ abstínẽtia superatur. Nam si carcat uirtute: si uoluptatibus dedita moliat mortificet obnoxia. qm et uirtus ut docuimus immortalitatis ẽ: fabricatrix & uoluptas mortis. Mors autem sicut ostendi non fiditus pimit ac delet: sed ęternis afficit cruciatibus. nam ínterire prsus anima nõ pot. qm ex dei spiritu q ęternus est origínẽ cępit. Anima etiam ínqt morbum corpis sentit: et obliuionẽ sui patitur. Et sicut ęgrescit sic etiã sępe sanat. Hoc est ergo cur maxime uirtus adhibẽda sit: ne illo corpis dolore frangat. et obliuione sui non aia sed mens paciatur. quę quoniã certa corporis regione consistit: cum eam partem uis aliqua morbi uiciauerit: mouet loco. et q̃i conq̃ssata de sede sua emígrat redintura. scilicet cũ medela et sanitas domicilii suũ reformauerit. Nam qa anima est iuncta cũ corpe: si uirtute careat: contagio eius ęgrescit: et imbecillitas de societate fragilitatis redũdat ad mentẽ. Cum aũt dissociata fuerit a corpore uigebit ipa p se. nec ulla iam fragilitatis conditione tẽptabit. qa índumentũ fragile proiecit. Sicut oculus ínqt euulsus a corpore ac sepatus nihil põt uidere: ita et anima sepata nihil sentire. quia et ipa pars est corpis. Falsum hoc & dissimile est. Anima enĩ non pars corporis sed ín corpe est. sicut id qd uase

continetur uasis pars non est: nec ea quę in domo sunt partes domus esse dicunt: ita nec anima pars est corporis, quia corpus uel uas est animę uel receptaculū. Iā illud argumentū multo magis īane ē: q̃ animā qa nō citius emittat̃ e corpore mortalem uideri, sed paulatim se ex omnibus membris explicet, a summis pedibus īcipiens. tanq̃ si eēt ęterna uno tēporis momēto erūpet qd̃ fit in his q ferro intereūt. Quos autem morbus interemit: spiritū diutius exhalant. ut paulatim frigescentibus membris anima efflet̃ur. quę cū materia sanguinis contineat̃ sicut lumen oleo: & materia febriū calore consumpta: necesse est membro⁊ sūma quęq; frigescere, qm̄ uenę exiliores in extrema corporis porrigunt̃. et extremi ac tenuiores riui deficiēte uena fontis arescūt. Nec tamē quia sensus corporis deficit: animę sensū extinguī et occidere putandū est. Non enī anima corpore deficiente: sed corpus aīa decedēte putrescit. quia sensum omnem trahit secū. Cum autē presens anima sensum tribuat corpori: et uiuere id efficiat: fieri non pōt ut non ipa per se uiuat et sentiat. quoniā ipa est et sensus & uita. Nam qd̃ ait q si immortalis nīa foret mens: non tam se moriens dissolui conquerer̃. sed magis ire foras uestemq; relinquere ut anguis. Et quidem nunq̃ uidi qui quereret̃ se morte dissolui. sed ille fortasse Epicureū aliquē uiderat: etiā dum moriur, pphetantem ac de sua dissolutione in extremo spiritu disserentē. Quomodo sciri pōt utrū dissolui se sentiūt an corpe liberari: cū in exitu lingua mutescat? Nam dū sentit et loqui pōt: non dum dissolutus est. ubi dissolutus est: nec sentire iā nec loq potest. Ita queri de dissolutione aut nō dum pōt: aut iam non pōt. Ac ei prius q̃ dissoluat̃ intelligit se dissolutū iri. Quid q̃ uidemus plerosq; morientiū nec dissolui conquerētes: ut ait. sed exire se et pficisci & ambulare testantes. idq; aut gestu significāt: aut si ad huc possunt & uoce pronūtiant? Vnde apparet nō dissolutōē; fieri: sed separationē. quę declarat aīam pmanere. Cętera Epicurei dogmatis argumēta Pictagore repugnāt. disserenti migrare animas de corporibus uetustate ac morte confectis. & insinuare se nouis et recens natis. Et easdem semp renasci: modo ī homine: modo in pecude: modo in bestia: mō in uolucre. et hac rōe immortales eē: quod sępe uario⁊ ac dissimiliū corpo⁊ domicilia cōmutent. Quę sententia deliri hominis quoniam ridicula est: et immo dignior q̃ scolastico fuerit: ne refelli qdem serio debuit. Quod qui facit uideur uereri ne quis id credat. Prętereunda sunt igī nobis ea quę p falso contra falsum disserebant̃. satis est ea refutasse quę contra uerū disputata sunt.

Quibus testimonijs immortalitas animę approbatur & futurę iudicij dei. ē

Declarauí ut opinor animam non esse solubilem. superest citare testes quoq; autoritate argumēta firmenť. Neq; nūc ꝓphetas in testimoīm uocabo. quoq; ratio et diuinatio in hoc solo posita est: ut ad cultum dei et ad īmortalitatē ab eo accipiendā creari hominē doceant. sed eos pocius qbus istos qui respuūt ueritatē credere sit necesse. Hermes naturam describēs ut doceret q̄ admodum esset a deo factus hęc intulit. και αυτο εξ εκατε-
ρων φυσεων τησ τε αθαματον και τησ θνητησ μιαν εποιει φυσιν ανθρωπουτον αυτον πη μεν αθαματον πη δε θνητον ποιησασ και τουτον φερων εν μεσω θειασ και αθαματου φυσεωσ και τησ θνητησ και ευμεταβλητον ιδρυσεν ινα ορων απαντα απαντα καιθαυμασιν. Id est. Et idem ex utraq; natura mortali et immortali unam faciebat naturam hōis: eundem in aliquo qdem īmortalem in aliquo autē mortalē faciens: et hunc ferens in medio diuinę et immortalis naturę. et mortalis mutabilisq; constituit. ut omnia uidens omnia mireť. Sed hunc fortasse aliquis in numero philosophoꝝ computet. q̄ uis in deos relatus Mercurii nomine ab ęgiptiis honoreť. nec plus ei autoritatis tribuat: q̄ Platoni aut Pictagore. Manus igiť testimoniū reqramus. Polites qdam consuluit Appollinem Milesium: utrū ne maneat anima post mortem an resoluať. Respondit his uersibus
ψυχη μεν μεχρισ ου δεσμοισ προσ σωμα κρατειται φθαρτα μοουσα παθη θνηταισ αλγιδοσιν εικει νηικα δαμαλυσιν βροτεην μετα σωμα καραμθεν ωκιστην ευρηται εσ αιθερα πασα φορειται αιεν αγηραοσ ουσ μενει δειν σπαμπατηρησ πρωτογονοσ γαρ ουτο θεου διεταξε προνοια. Id ē passioēs sentiēs mortalibus cedit doloribus. Cū uero solutōem hūanā post corpus inueniet: facile abiens a terra nūq̄ senescit. Aia qdē quo ad uinculis corporeis teneť corruptibiles passiōes sentiēs. mortalibus cedit doloribus. Cum uero humanā solutionem uelocissimā post corruptū corpus inuenerit: omnis e terra ferť: nūq̄ senescens. et manet in eternū sine pęna. Primogenita eteni hoc diuina disposuit prudētia. Quid carmia sibillina? Nōne ita eē declarant: cū fore aliquādo denūciant: ut a deo de uiuis ac mortuis iudiceť. quoq; exempla post inferemus. Falsa est igiť Democriti et Epicuri sententia et dicearchi de animi dissolutione. q̄ pfecto nō auderēt de iterim aiarū mago aliquo pręsente disserere: q̄ sciret certis carminibus ciere ab inferis animas: & adesse et prebere se humanis oculis uidendas: et loqui & futura p̄dicere. Et si auderent: re ipa et documentis pręsentibus

uincerentur. Sed quia non peruidebant animę rationem. quę tam subtilis est ut oculos humanę mentis effugiat: iterire dixerũt. Quid Aristoxenus: qui negauit omnino ullam esse animã. etiã cum uiuit in corpore? sed sicut ĩ fidibus ex intẽtione neruoꝝ effici concordem sonũ atq; cantũ. quem musici armoniam uocãt: ita in corpibus ex compage uiscerũ ac uigore membroꝝ uim sentiendi existere. quo nihil dici delirius potest. Verũ ille oculos qdem habuit incolumes: cor tamen cęcũ. q uiuere se et habere mentẽ qua id ipm qd cogitauerat nõ uidebat. Sed plerisq; hoc philosophis accidit. ut putarẽt omnino nõ esse quidqd oculis nõ apparet. cũ mentis acies multo clarior eẽ debeat q̃ corporis. ad ea perspicienda quorum uis ac ratio sentitur pocius q̃ uidetur. De fine mundi & errore caldeorũ. De etate mundi & q̃ post sex etates uidet sex mille annorũ. Etatis mundi mutabitur & renouabitur. Et q̃ mille anni fuit unus diei dei. Ca xviii

QVoniam de immortalitate diximus animę: sequitur ut doceamus quatenus homini et quando tribuat̃. ut in hoc quoq; prauitatis & stulticię suę perspiciant errores: qui mortales quosdam decretis placitisq; mortaliũ deos eẽ factos opinant̃. uel q̃ artes inuenerant: uel q̃ usũ quarũq; frugum docuerant: uel q̃ utilia uitę hoim̃ puiderant: uel q̃ imanes bestias iteremerant. Quę merita q̃ lõge ab immortalitate semota sint: et docuimus in prioribus libris et nunc docebimus. ut appareat solã esse iustitiam: quę uitã homini pareat eternã. et solũ deum qui eterne uitę premiũ largiatur. Nam illi qui suis meritis ĩmortales facti esse dicunt̃. qa nec iustitia nec ulla ĩ his uera uirtus fuit: nõ ĩmortalitatẽ sibi sed mortẽ peccatis ac libidinibus quesierunt. Nec celeste p̃mium sed inferna supplicia meruerũt. quę pendent simul cũ his oĩbus q eos coluerũt. Cuius iudicii ꝓpinq̃re tẽpus ostẽdam. ut et iustis merces digna soluat̃: & pęna merita impiis irrogetur. Plato et multi alii philosophoꝝ cũ ignorarẽt originẽ rerũ: sup̃mumq; illud tempus quo mũdus eẽt effectus: multa milia seculorum fluxisse dixerũt. ex quo hic pulcerrimus mundi ornatus extiterit. sicuti fortasse caldeos: qui ut Cicero tradidit in libro de diuinatione p̃mo. quadringẽta septuaginta milia ãnoꝝ monumẽtis conp̃hensa se hr̃e delirant. in quo se qa posse argui nõ putabãt: liberũ sibi crediderũt esse mentiri. Nos autem quos diuinę lr̃ę ad scienciam ueritatis erudiũt: p̃ncipiũ mundi finemq; cognouimus. de quo nunc in fine operis disseremus. qm̃ de p̃ncipio in secũdo libro explicauimus. Sciant igr̃ philosophi qui ab exordio mũdi seculoꝝ milia enumerant: nondũ sextum millesimũ annũ eẽ conclusũ. quo numero expleto consũatõnẽ fieri necesse eẽ.

et humanarum rerum statum ín melíus reformari. cuíus rei argumentum
prius est enarrandũ ut ratio elucear. Mundum deus & hoc rerum naturę
admirabile opus: sicut archanis sacrę scripturę continetur: sex dierũ spatio
consumauit. diemq; septimum quo ab operibus requieuit sanxit. Hic est
autem dies sabbati: quí ín lígua hebreorũ a numero nomen accepit. unde
septenarius numerus legitimus ac plenus est. Nam et dies septem sunt: q-
bus per uicem reuolutis: orbes conficiuntur annorum. & septem stellę quę
non occidunt: et septem sidera que uocanẽ errantia. quorũ dispares cursus
et íníequales motus rerum ac temporum uarietates efficere creduntur. Ergo
qm̃ sex diebus cuncta dei opera perfecta sunt: per secula sex ãnorum idest sex
milia manere ín hoc statu mundum necesse est. dies enim magnus dei mille
annorum circulo terminatur. sicut índicat ꝓpheta dicens. Ante oculos tuos
domíne mille anni tanq̃ dies unus. Et sicut deus sex illos dies ín tantis re-
bus faciendis laborauit: ita et religio eius & ueritas ín his sex milibus an-
norum laborare necesse est: malitia preualente ac domínante. Et rursus quo-
niam perfectis operibus requieuit die septimo: eũq; benedixit. necesse est
ut ín fine sexti millesimi anni: malitia omnis aboleatur e terra: & regnet p
annos mille iusticia. sitq; tranquillitas et requies a laboribus. quos mũdus
iam diu perfert. Verum quatenus íd euenat explicabo suo ordíne. Sepe
diximus minora et exigua magnorum figuras & p̃monstrationes esse. ut
hunc diem nostrũ qui ortu solis et occasu finitur: diei magni speciẽ gerere.
quem circuitus annorum mille determinat. Eodem modo etiam figuratio
terreni homínis celestis populi preferebat ĩ posterum fictionem. Nam sicut
perfectis omnibus que ĩ usum homínis molitus est deus: ip̃m hoĩem sexto
die ultimũ fecit. eumq; índuxit ín hunc mundũ tanq̃ ín domũ iã diligenter
ínstructam. Ita nunc sexto die magno uetus homo uerbo dei fingitur. íd est
sanctus populus doctrína & preceptis dei ad iustitiam figuratur. Et sicut
tũc mortalis atq; imperfectus e terra fictus est: ut mille annis ín hoc mũdo
uiueret: ita nunc ex hoc terrestri seculo fingitur hõ perfectus: ut uiuificatus
a deo ín hoc eodem mũdo per annos mille domínẽ. Quomodo autẽ consu-
matio futura sit: & qualis exitus humanis rebus impendeat: si qs diuínas
litteras fuerit scrutatus inueniet. sed et secularũ ꝓphetarum congruentes
cũ celestibus uoces: finem rerum & occasum post breue tempus annũtiant.
describentes q̃si fatigati et delabentis mundi ultimã senectutem. Que uero
a prophetis et uatibus futura eẽ dicantur: prius q̃ supueniat extrema illa
conclusio: collecta ex omibus et coaceruata subnectam.

Quod submersio pharonis & egiptiorum & liberatio hebreorum de seruitute egipti prefiguratur liberatione electorum et reprobationem dampnatorum que futura est in fine mundi et q̃ figura multa sicut illa ita & hanc precedunt. Ca. xv.

ESt in archanis sanctarum litterarum transcendisse in egiptũ cogẽte inopia rei frumẽtarie: pncipem hebreorũ cũ omni domo et cognatõe. Cuius et posteri cũ diutius in egipto cõmorãtes in magnã gentẽ creuissẽt: et grauí atq; intollerabili seruitutis iugo pmerentur: pcussit egiptum deus insanabili plaga. et populũ suũ liberauit: traductũ medio mari cũ discissis fluctibus et ĩ utrãq; partẽ dimoris: p siccũ populus gradereẽ. Conatusq; rex egiptiorũ pfugos inseq: coeũte in statũ suũ pelago cũ omnibus copiis interceptus est. Quod facinus tã clarũ tãq; mirabile: q̃ nis ad presens uirtutem dei hominibus ostenderet: tñ p̃figuratio et figura maioris rei fuit. quã deus idem in extrema tẽporis consumatione facturus est. Liberauit eni plebem suã de grauí seruitute mũdi. Sed q̃m tunc una plebs dei et apud unã gentẽ fuit egiptus sola pcussa est. Nunc autẽ qa dei populus ex omnibus linguis congregatus: apud omnes gentes cõmorantur. et ab his dominãt et pmitur: necesse ẽ uniuersas nationes. id est orbẽ totum celestibus plagis uerberari. ut iustus et cultor dei populus liberetur. Et sicut tunc signa facta sũt q̃bus futura clades egipti ostendereẽ: ita in ultimo fient pdigia miranda p omnia elementa mundi. quibus imminens exitus uniuersis gentibus intelligatur. Propinquante igit̃ huius termino seculi: humanarũ rerum statũ commutari necesse est. et in deteriũs neqtia inualescente plabi. ut iam nr̃a hec tempora q̃bus iniqtas et malitia usq; ad summũ gradũ creuit. in illius tñ insanabilis mali comparatione felicia et ppe aurea possint iudicari. Ita etenim iustitia rarescet: ita impietas & auaritia & cupiditas et libido crebrescet: ut si q tũ forte fuerint boni: predẽ sint sceleratis. ac diuexentur undiq; ab iniustis. soli autẽ mali opulenti sint. boni autẽ in omnibus contumeliis atq; in egestate iactentur. Confũdetur omne ius et leges interibũt. Nihil tunc q̃piam habebit nisi aut quesitũ aut defensũ manu. audacia et ui omnia possidebũt. Non fides in hominibus: non pax: nõ humanitas: non pudor: non ueritas erit. Atq; ita neq; securitas: neq; regimẽ: neq; requies a malis ulla. Omnis enim terra tumultuabit̃. frement undiq; bella. omnes gentes in armis crũt. et se inuicem oppugnabunt. Ciuitates finitime inter se pliabunt̃. Et pma omniũ egiptus stultarũ superstitionũ luet penas. et sanguine uelut flumine opiebitur. Tunc peragrabit gladius orbem metens omnia: et tanq̃ messem cũcta psternens.

Cuius uetustatis et confusionis hęc erit causa: ꝗ romanum nomen quo nūc regit̃ orbis: horret animus dicere. sed dicā qa futurū est: tolletur de terra. Et imperiū in asiā reuerteṫ. ac rursus oriēs dominabit̃ atq; occidēs seruiet. Nec mirū cuiq̃ debet uideri: si regnū tanta mole fūdatum: ac tam diu p tot et tales uiros auctum: tantis demiq; opibus confirmatū: aliqn̄ tamē corruet. Nihil est humanis uiribus laboratū: qd nō ab humanis ęq; uiribus destrui possit. qm̄ mortalia sunt opa mortaliū. Sic et alia pus regna cum diutius floruissent: nihilominus tamē occiderūt. Nam ęgiptios et pſas & grecos et assirios ꝓditū est regimen habuisse terrarū. quibus omnibus destructis ad romanos quoq; rerū summa puenit. Qui q̃to ceteris omnibus regnis ātestant: tanto maiore decident lapsu. qa plus habent ponderis ad ruinā quę sunt ceteris altiora. Non inscite Seneca romanę urbis tempora distribuit p ętates. Primā enim dixit infanciā sub rege Romulo fuisse. a quo et genita et q̃ educata sit roma. Deinde puericiā sub ceteris rebus: a qbus & aucta sit et disciplinis pluribus instituisq; formata. At uero Tarquino regnante cū iam q̃ adulta eē cepisset: seruiciū nō tulisse: et reiecto supbę dominatōis iugo: maluisse legibus obtempare q̃ regibus. Cumq; esset adolescentia eius fine punici belli terminata: tū demiq; cōfirmatis uiribus cepisse iuuenescere. Sublata igr̄ cartagine quę diu emula imperii fuit: manus suas in totū orbē terra mariq; porrexit. donec regibus cūctis et nationibus subiugatis: cum iam belloꝝ materia deficeret: uiribus suis male uteretur qbus se ipa cōfecit: hęc fuit ꝑma eius senectus. cū bellis lacerata ciuilibus: atq; in testimo malo pressa: rursus ad regimē singularis imperii recidit: q̃i ad alterā ifantiā reuoluta. Amissa enī libertate quā Bruto duce et auctore defēderat: ita cōsenuit tanq̃ substētare se ipa nō ualeret: nisi āminiculo regētiū niteretur. Quod si hęc ita sunt: quid restat nisi ut sequat̃ interitus senecturē? Et id futurum breui contiones ꝓphetarū denuntiant sub ambage alioꝝ nominū. ne facile qs intelligat. Sibille tn̄ aprē interituram esse romā loquunt̃. et qdem iudicio dei. ꝗ nomen eius habuerit in uisum. et inimica iusticię alumnum ueritatis populū trucidarit. Hidaspes quoq; q fuit medorum rex antiqssimus. a quo ammis quoq; nomen accepit. q nunc Hidaspes dicitur: admirabilis oim sub interpētatione uaticinātis pueri: ad memoriā posteris tradidit. sublatū iri ex orbe imperiū nomenq; romanū: multo ante prefatus est: q̃ illa troiana gens conderetur.

Ca. xvi. Quomodo imperij ueritura sit destructio & q illi signa pcitura sint

QVomodo autem id futurū sit: Ne quis incredibile arbitretur ostendam. In ꝑmis multiplicabitur

regnum.et summa rerum potestas p plurimos dissipata et concisa minuet. tũc discordię ciuiles ĩ ppetũ seretur.nec ulla reges bellis exicialibus erit: donec et reges decem pariter existant.q orbem terrę nõ ad regendũ sed ad consumandũ priantur.Hi exercitibus in ĩmensũ auctis.et agroꝝ cultibus destitutis:qd est p̃ncipiũ euersionis et cladis.disperdent omia & cõminuẽt et uorabunt. Tunc repente aduersus eos hostis potentissimus ab extremis finibus plagę septentrionalis orietur. q tribus ex eo numero deletis qui tunc asiam obtinebũt:assumet in societatẽ a ceteris ac p̃nceps omniũ constituet. Hic in sustentabili dominatione uexabit orbem. diuina & hũana miscebit. infanda dictu et execrabilia molietur.noua consilia ĩ pectore suo uolutabit: ut ꝓpriũ sibi cõstituat imperiũ.leges cõmutabit et suas sanciet.cõtaminabit: diripiet:spoliabit:occidet. deniq; immutato nomine atq; imperii sede trãslata:cõfusio ac pturbatio hũani generis consequet. Tam uero detestabile atq; abhoriandum tẽpus existet:q nulli hoim sit uita iocũda. Euertentur siditus ciuitates atq; interibũt.non modo ferro atq; igni:uerũ etiam terrę moribus assiduis et eluuię aquarũ.& morbis frequẽtibus et famę crebra. Aer enim uiciabit.et corruptus ac pestilẽs fiet.& mõ iportunis imbribus: modo inuli siccitate:nũc frigoribus nunc estibus nimiis. nec terra hominí dabit fructũ.nec seges quicq̃.non arbor non uitis feret.sed cũ in florẽ spem maxiam dederint:in fruge decipiẽt. Fontes quoq; cũ fluminibus arescẽt: ut ne potus qdem suppetat.et aquę ĩ sanguinẽ aut amaritudinẽ mutabunt. Propter hęc deficiẽt et in terra quadrupedes:et in aere uolucres:et ĩ mari pisces. Prodigia quoq; in celo mirabilia mentes hominũ maximo terrore confũdent. Et crines cometarũ et solis tenebrę:et color lunę:et cadentium siderũ lapsus.Nec tamẽ hęc usitato modo fient:sed existent subito ignota et inuisa oculis astra. sol imppetũ fuscabit. ut uix iter noctẽ diemq; discernat. luna iam non tribus deficiat horis: sed perpetuo sanguine obfusa: meatus extraordinarios pageret.ut non sit hõi ꝓmptũ aut siderũ cursus:aut rõnem temporꝝ agnoscere. fiet eni uel estas in hieme:uel hiems in estate. tũc ãnus breuiabit et mẽsis minuet:et dies ĩ angustũ coartabit. stellę uero creberrie cadent ut celum omne cecum sine ullis luminibus appareat.montes quoq; altissimi decident.et planis ęq̃buntur.Mare inuanigabile constituetur. Ac ne qd malis hoim terreq; desit:audiet de celo tuba. quod hoc modo sibilla denuntiat dicens. σαλπιγξ ουρανοθεν φοβερν πολυθρηνον αφησει.Id est tuba de celo uocẽ luctuosam emittet.Itaq; trepidabũt omis. et ad luctuosum illum sonitũ contremescẽt. Tunc uero p iram dei aduersus

hominés q iustitiã dei non agnouerunt. seuiet ferrũ: ignis: fames: morbus. Et sup omnia metus semp impendens. tunc orabunt deum et non exaudiet. optabit mors et nõ uenier. Ne nox qdẽ reqem timori dabit. nec ad oculos somnus accedet: sed aias hominũ sollicitudo ac uigilia macerabit. plorabũt et gement. et dentibus stridebunt. gratulabunt mortuis et uiuos plangent. His & aliis pluribus malis solitudo fiet in terra. et erit deformatus orbis atq; desertus. quod in carminibus sibillinis ita dicitur. εσται κοσμος ακοσμος αποκυμεμων αμθρωπων. Id ẽ erit mũdus imũdus peuribus hõibus. Ita ei cõficit hũanũ genus: ut uix decia pars hominum relinq̃tur. et unde mille pcesserãt: uix pdiet centũ. de cultoribus etiã dei duę partes interibũt. et tertia quę fuerit pbata remanebit. De aduentu magni pphete quibetias dicitur & quo interficiatur ab antixpo & resurget die tertia & ascendet in celũ

Ca xvii

SEd planius qũo id eueniat exponã. Imminẽte iã tẽpoy cõclusione: propheta magnus mittet a deo. q cõuertat hoies ad dei agnitionẽ et accipiat põtatẽ mirabilia faciẽdi. Vbicũq; nõ audierit eũ hoies: claudet cęlũ et abstinebit imbres. aquã cõuertet i sanguinẽ: et cruciabit illos siti ac famę. Et qcũq; conabit eũ ledere: procedet ignis de ore eius atq; amburet illũ. His pdigiis atq; uirtutibus cõuertet multos ad dei cultũ. pactisq; operibus eius: alter rex orietur ex syria malo spiritu genitus. euersor ac pditor generis hũani. q reliqas illius prioris mali cũ ipo simul deleat. Hic pugnabit aduersus pphetã dei. et uincet & interficiet eũ. et insepultũ iacere pacietur. sed post die tertiũ reuiuiscet. atq; inspectãtibus et mirantibus cũctis rapietur in cęlũ. Rex uero ille teterrimus erit qdem et ipe: sed mẽdatioy pheta. & se ipm constituet ac uocabit deũ se coli iubebit ut dei filiũ. Et dabit ei põtas ut faciat signa & pdigia. quibus uisis irretiat hoies ut adorent eũ. Iubebit ignem descẽdere de cęlo. et solẽ a suis cursibus stare. et imaginẽ loqui. et fiẽt hęc sub uerbo eius. qbus miraculis etiam sapientiũ plurimi allicient ab eo. Tunc eruere dei templũ conabit. et iustũ populũ persequetur. et erit pssura et cõtritio q̃lis nunq̃ fuit a pncipio mũdi. Quicũq; crediderint atq; accesserit ei: signabunt ab eo tanq̃ pecudes. Qui autem recusauerint notã eius: aut in montes fugient: aut comphensi exqsitis cruciatibus necabunt. Idem iustos hoies obuoluet libris pphetarũ. atq; ita cremabit. et dabit ei desolare orbẽ terrę mensibus. xlii. id erit tẽpus quo iustitia picietur. et innocẽtia odio erit. quo mali bonos hostiliter pliabunt. Non lex aut ordo aut militię disciplia seruabit. Non canos quisq̃ reuerebitur. nõ officium pietatis agnoscet. Non

sexus aut infantię miserebitur. Confundentur omnia et miscebuntur cōtra fas: contra iura naturę. Ita q̄ i uno cōiq; latrocinio terra uniuersa uastabit̄. Cū hęc ita erūt: tunc iusti et sectatores ueritatis segregabunt se a malis: & fugiēt ī solitudines. Quo audito īpius rex inflāmatus ira ueiet cū exercitu magno. et admotis omibus copiis circūdabit montē in quo iusti morabūt̄: ut eos comprehendat. Illi uero ubi se clausos undiq; atq; obsessos uiderint: exclamabūt ad deū uoce magna. et auxiliū cęleste implorabūt. et exaudiet eos deus. et mittet regem magnū de cęlo. qui eos eripiet & liberet. omnesq; impios ferro igniq; disperdat. Quomodo hec prenunciata sint a uaticinijs ꝓphetarū & oraculis gentilium uatū & uersibus. c. Ca xviii

HEc ita futura esse tū ꝓphetę omnes ex dei spiritu: tū etiā uates exinstinctu dęmonū cecinerūt. Hidaspes enī quē suptus noiani descpta iniqtate seculi huius extremi: pios ac fideles a nocētibus seggatos. ait cum fletu et gemitu extensuros ad cęlū manus: et īploraturus fidē Iouis. Iouem respecturū ad terram: et auditurū uoces hoīm atq; īpios extinctūrū. Quę oia uera sūt: ꝑter unū q̄ Iouē dixit illa facturū quę deus faciet. sed et illud nō sine dęmonū fraude subtractū est. missū iri tūc a pr̄e filiū dei. qui deletis omibus malis pios liberet. qd Hermes tū nō dissimulauit. in eo enī libro q τελιωσ iscribit̄. post enumeratōem maloꝝ de qbus diximus: subiecit hęc graeco sermone. επαν δη ταυτα γενηται ω ασκληπιε τοτε ο κυριος και πατηρ και θεος και τον πρωτον και εμοσ θεον δημιουργοσ επιβλεψασ τοισ γενομενοισ και την εαυτου βουλησιν τουτεστι το αγαθον αμτεριισασ την ατ-αξιαν και αμακαλεσαμενοσ την πλευμην και τιν κακιαν εκκαθηρασ πη μεν ὕδατι πολλω καταλυσασ πη δε πυρι οξυτατω διακαυσασ ενιοτε δε πολεμοισ και λοιμοισ εκπαισασ ηγαγεν επι τοαρχαιον και αποκατεστησε τον εαυτου κοσμον. Id ē Cum hec facta fuerint o Asclepi. tūc dominus et pr̄ & deus et p̄mi et unius dei creator r̄spiciēs que facta sūt: et suā uolūtatē ī hutus mōi: bonū opponēs temeritati. et errorē reuocās. maliciā purgabit. Sibillę quoq; nō aliter fore oīdunt: q̄ ut dei filius a sūmo pr̄e mittat̄. q et iustos liberet de manibus īpioꝝ: et īiustos cū tirānis ęquiēnbus deleat. e qbus una sic tradidit. ηξει και μακαρων εθελων πολιν εξαλαπαξαι και κεντισ θεοθεν βασιλευσ πεμφθεισ επιδικων παντασ ολει βασιλεισ μεγαλουσ και φωτασ αριστουσ ειθοντωσ κριμειται ὑπαφθιτον ανθρωποισι. Id ē ueiet et beatoꝝ

uolēs urbē expugnare.et qdam a deo missus rex ad suos omīs pdet reges magnos ec tiros optimos.sic indicabitur ab īmortali hōi.Item alia sibilla.
Το ϱϋτομ ομοδουλομ δϋσβαστακτομ επι αυχεμι κειμεμομ αρκ και δεσμουσ αθεουσ λϋσει δεσμουσ τε βιαιουσ.
Id est Iugū nrē seruitutis intollerabile in collo positū tollet.et leges impias soluet tinculaq; violenta. Quomo christus & quibus signis procedet ibus descendet de celo ut introfuat antixpm & tyrannos, & impios deleat de terra Et q uigilie nocturne christianos c.

Ca xix

OPpresso igit orbe terre:cū ad destruendā īmensarū tirtū tirānidē hūane opes defecerit:sicdē capto mūdo:cū magnis latronū exercitibus īcubabit.divio auxilio tāta illa calamitas īdigebit.Cōmotus ig deus ec ācipiti piculo & miserāda cōploratōe iustoϱ: mittet ptinus liberatorē. Tūc apiet cęlū medīū ī tēpesta nocte & tenebrosa.ut ī orbe toto lumē descēdētis dei cāq fulgor appareat.qd sibilla his uersibus locuta ē. οτοταμ ελθη πϋρεσται σκοτοσ εμ μεση μϋκτι μελαιμη. Id ē cū uenerit ignis erūt tenebre ī media nocte obscura.Hęc ē nox quę a nob ppter aduētū regis ac dei nri puigil cęlebrat.cuius noctis duplex ē rō. q ī ea & uitā tū recipit cū passus ē.ec postea orbis terre regnū recepturus ē.Hic est enī liberator et iudex et cultor et rex et deus.quē nos xpm uocamus qui pusq descēdat hoc signū dabit.Cadet repēte gladius e cęlo.ut sciāt iusti ducē sāctę milicię descēsurū.et descēdet comicātibus āgelis in medīū terre.et pcedet eū flāma īextinguibilis.et uirtus āgeloϱ tradet ī manus iustoϱ multitudinē illā:quę mōcē circūsederit.et cōcidet ab hora tertia usq; ad uesperū.et fluet sāguis mor torrētis.deletisq; omibus copiis:ipius solus effugiet et pibit ab eo uirtus sua.Hic ē aūt q appellat Antixps.sed se ipe xpm mētiet.et cōtra uerūdimicabit.et victus effugiet:et bellū sępe renouabit:ec sępe uicet.donec quarto plio cōfectis omibus ipiis debellatis et captus:tandē scelerū suoϱ luet pnas.sed et cęteri pncipes et tirāni q cōtriuerūt orbē sil cū eo:uicti adducet adrgē.et increpabit eos et coarguet.Et exprobrabit his facinora ipoϱ. ec dānabit eos.ac meritis cruciatibus tradet.Sic extincta malitia et ipietate cōpressa:rqescet orbis.q p toc secla sbiectus errori ac sceleri:nefādā ptulic seruitutē.Nō colet ulterius dii manu facti.sed a tēplis et pulminaribus suis deiebata simlacra igni dabunt.et cū domis suis mirabilibus ardebūt.qd etiā sibilla cū ppheris cōgruēs:futurū ee pdixit.τρι ϕουσι δε ειδωλα βροτοι και πλουτομ απαντα.Id ē cōcerēt aūt simlacra hoies et dimitias oēs.Eritrea quoq idē spopōdit.ε ργαδε χειροποιητα θεωρσϋμε

κκαυσομται. Id est opa autē deoꝝ hūanis manibus facta exurentur.

Quomodo aperiant & inferi & resurgent mortui. Et qui iudicandi sunt & qui cremandi sunt. Ca. xxx

POst hec apienē iferi et rsurgēt mortui. de qbus iudiciū magnū ipe idem rex ac deus faciet. cui sū-mus pr et iudicādi et rgnādi dabit maxiam potatē. de quo iudicō ac rgno apd Erithreā sibillā sic iuenit ī greco eloqo. οποτε δε και τολαβητε λοσ αισι μομηδε βροτοισ αφιξηται δη κρισισ αθαματοιο θεοιο ηξει επαμθρωποσ μεγαλη κρισισ ηδε και αρχη. Id est. Cū aūt dies iste finē fatalē accepit. et ad mortales iudiciū imortalis dei uenerit: uēiet sup homes magnū iudiciū et iniciū. Deinde apd aliā. ταρταρεομ δε χαοσ τοτε δειξει γαια χαμουσα ηξουσιμ δεπι βημα θεου βασιληοσ απαντεσ. Id ē. Tartareū aūt chaos tūc ostēdet imbiās terra. Veniet aūt ad tribunal dei rgis oēs. Et alio loco penes eādem. ουραμομ ειλιξωμ γαιησ κενθεωμασ αμοιξω και τοτε αμασ τησωμ εκρουσ μοιραμ αμαλυσασ και θαματου κεμτρομ και υστερομ εισ κρισιμ αξω κριμωμ ευσεβεσωμ και δυσσεβεσωμ βιομ αμδρωμ. Id ē. Cęlū uoluēs terrę latebras apiā et tūc leuabo mortuos fatū soluēs et stimlm mortis. posteaq; ī iudiciū ducā iudicās pioꝝ atq; ipioꝝ uitā uiroꝝ. Nec tn uniuersi tūc a deo iudicabūt. sed hi tm q fūt ī dei rligione uersati. Nā q deū nō agnouerūt: qm sētētia de his ī absolutōe ferri nō pōt: iā iudicati dānatiq; sūt. sāctis lris cōtestānibus nō rsurrecturos eē ipios iudiciū. Iudicabūt ergo q deū scierūt. et faciora eoꝝ ī mala opa cū bonis collata pōderabunt. ut si plura et grauia fuerit bona iustaq; dent ad uitā beatā. si aūt mala supauerint: cōdānent ad pęnā. Hic fortasse dixerit qspiā. si ē imortalis aīa: quo passibilis iducit ad pęnā sētiēs. Si ei obmerita puiet: sētiet utiq; dolorē. atq; ita etiā mortē. si morti nō ē obnoxia nec dolori qdē. patibilis ergo nō ē. Huic qōni siue argumēto ita a stoicis occurrit. Aīas qdem homm pmānere. nec iterum mortis ī imbilū rsolui, sed eoꝝ q iusti fuerūt: puras et ipatibiles et btās ad sedē cęlestē uñ illis origo ē rmeare. ul ī cāpos quosdā fortūatos rapi. ubi fruāt miris uoluptatibus. Impios uero qm se malis cupiditatibus ingnauerūt: mediā quādā gerere iter imortalē mortalēq; natrā. et habet aliqd ibecillitatis ex cōtagiōe carnis: cuius desideriis ac libidinibus addictę: iel imbilē quēdā fucū trahāt labēq; terrenā. quę cū tpis diurnitate peimus iheserit: etiis naturę rddi aīas. ut si nō extinguibiles ī totū qm ex deo sūt: tn cruciabiles fiāt p corpis maclam. quę peccatis iiusta sensū doloris attribuit. quā sniam poeta sic explicauit. Quin &

supmo cū luie uita rliqt. Nō tñ ome malū miseris nec fiditus oms. Corporeq excedūt pestes: peinusq necesse ē. Mlta diu cōcreta mois i olescer miris. Ergo exercēr penis: ueterūq maloꝝ supplicia expēdūt. Hęc ppe mōm uera sūt. Aia ei cū diuortiū fecit a corpe ē ut ait idē poeta. Par lenibus uēris uoluūq simillia sōpno. qa spūs ē et ipa tenuitate icomphēsibilis. sed nobis q sumus corporales: deo autem cui subest posse omnia comprehensibilis.

De potentia dei qui pro merito cuiusq potest & homines & angelos punire. De carni immortalitate potest restituere & uite dare

Primū igr dicimus tātā ee dei pōtatē: ut etiā corpālia comphēdat. et ꝓ admōm uoluerit efficiat. Nam et āgeli deū metūt. qa castigari ab eo possūt ienarrabili quodā mō. Et dęmōes rformidāt. qa torquēr ab eo et puniūr. Quid ergo mirū si cū sint imortales aię tñ patibiles sit deo? Nā cū i se nihil habeāt solidū et cōtrectabile a solidis et corpalibus: nullā ui pati possūt. sed qa i solis spiritibus uiuūt: a solo deo tractabiles sūt. cui uirtus et suba spiritalis est. Sed tñ docēt nos scē lrę ꝓ admōm pēas ipii sūt laturi. Nā qa peccata i corpibus cōtraxerūt: rursus carne induenr. ut i corpibus piaculū soluāt. et tñ nō erit caro illa q̄ deus hōi rriecerit huic terrenę slis. sed isolubilis ac pmanēs i eternū. ut sufficer possit cruciatibus et igni sēpiterno. cuius natura diuersa ē ab hocnro: quo ad uitę necessaria utimur. q nisi alicuiꝰ materię foitę alar extinguir. At ille diuinus pse ipm sēp uiuit ac uiget sñ ullis alimētis. nec admixtū hēt fumū. sed ē purus ac liqdus et ṁ aquę mōm fluidus. nō ei ui aliq̄ sursū uersus urger sicut nr. quē labes terrei corpis quo tener et fumus itermixtus exilir cogit. et ad cęlestē naturā cū trepidatōe mobili sbuolar. Idē igr diuinus ignis una eadēq ui atq potētia et cremabit ipios et rcreabit. et q̄tū ex corpibus assūet: tū rpōet. ac sibi ipe eternū pabulū sbmistrabit. qd poetę ṁ uulturē et titiū trāstuler. Ita sñ ullo ruiuiscētiū corpoꝝ detrimēto: aduret tū ac sēlū doloris afficiet. Sed & iustos cū iudicauerit deus: etiā igni eos exaiabit. Tum quoꝝ peccata uel pōder ul numero ꝑualuerit: pstrigēr ab igni atq āburēr. Quos aūt plena iustitia & maturitas uirtutis icoxerit: igne illū nō sentiēt. Habēt ei aliqd i se dei qd ui flāmę rpellat ac rriciat. tāta uis ē inocētię: ut ab ea ignis ille refugiat inoxius. q accipit a deo hāc pōtatē: ut ipios urat iustis obtēpet. Nec tñ qlq̄ puter aias post mortē ptinus iudicari. Nā oms i una cōiq custodia detinēr donec tpus adueiat quo maxius iudex meritoꝝ faciat examen. Tum quorum fuerit probata iustitia: hi premium immortalitatis accipient. Quorū autem peccata et scelera detecta: non resurgent. sed

cũ impiis in easdem tenebras recondentur ad certa supplicia destinati.

Quod hec a quibusdã dicantur esse poetica: et unde ei notitia uenerunt poetarũ: quibus detentis corruperunt uoluptatem ẽ

Ca xxxi

Figmẽta hęc eẽ poetarũ qdã putãt. ignorãtes uñ illa poetę accepint. ac negãt hęc fieri posse. nec mirũ ita illis uideri. aliter ei q̃ res habet tradit̃ a poetis. q licet sit multo ãtiq̃ores q̃ historici et oratores et cętera genera sęptoꝝ: tñ ga misteriũ diuini sacmẽti nesciebãt: et ad eos mẽtio resurrectõis futurę obsturoꝝ ore puenerat: eã uero temere ac leuiter auditã in mõm cõcinẽtię fabulę pdiderũt. Et tñ iidẽ testati sũt: nõ autorẽ se certũ sed opionẽ seq. ut Maro q̃ ait sit mihi fas audita loq. Quãuis igr̃ ueritatis arcana i pte corumpint: tñ ipa r̃s eo uerior iuenit̃ q̃ cũ pphetis i pte cõsentiũt. qd nobis ad pbationẽ ñ satis ẽ. Errori tñ eoꝝ subẽ rõ nulla. Hã cũ pphetę assiduis cõcõibus pdicarẽt iudicaturũ eẽ de mortuis filiũ dei: et hęc ãnũciatõ nõ lateret. qm̃ rctorẽ cęli nõ aliũ putabãt q̃ Iouẽ: iudicar̃ apd iferos Iouis filiũ tradiderũt. sed tñ nõ Appollię aut Liberũ aut Mercuriũ. q celestes putãt̃. sed deũ q et mortalis fuerit et iustus uel Minoẽ uel Eacũ uel Rodomãtũ. Corrupũt igr̃ poetica licẽtia qd accepant. uel opio ueritatẽ p diuersa ora sermõesq; uarios dissipata mutauit. Nã q̃ pactis apd iferos mille ãnis: rursus ad uitã r̃stituí tecierũt: Maroẽ ita dicẽte. Has oms ubi mille rotam uoluer̃ p ãnos. Letheũ ad fluuiũ deus euocat agmine magno. Scilicet ĩmemors supa ut cõnexa reuisãt. Rursus et icipiẽt ĩ corpa uelle r̃uerti. Hec eos rõ feuellit. q̃ resurgẽt defũcti nõ post mille ãnos mortis suę: sed ut restituti rursus ĩ uita mille ãnis cũ deo regnẽt. Deus ei uelet ut orbe hoc ab oñi labe purgato: r̃dimimas iustoꝝ aias corpibus inouans ad sẽpiternã bẃitudinẽ suscitet. Itaq; pter aquã obliuiõis uera sũt cętera. quã idcirco fixerũt ne qs illis opponeret. Cũ ergo nõ meminerit se aliqñ uixisse. Aut q fuerit aut quę gesserit. sed nihilominus tñ uerisse nõ putãt̃. Et res tota uelut licẽter et fabulose ficta r̃sp̃uit̃. Nobis aũt de r̃surrectõe affirmãtibus atq; docẽtibus aias ad alterã uitã nõ oblitas sui: sed ĩ eodẽ sensu. ac figura eẽ reddituras: illud oppõit̃. Tot iã secula trãsierũt. qs unq̃ unus ab iferis r̃surrexit. ut exẽplo eius fieri posse credamus? At enĩ r̃surrectio fieri nõ põt. dñante ad huc iniustitia. Hoc ei seculo necant̃ hoies ui: ferro: insidiis uenenis: afficiũt̃ iniuriis: egestate: carceribus: tormẽtis: proscptõibus. Eo accidit q̃ iustitia inuisa est: q̃ oms q deũ seq uolũt: nõ tm odio habent̃. sed uexãt̃ omibus contũeliis. & excruciãt̃ multiplici genẽ pęnarũ. & ad ipios cultus mãufactoꝝ deoꝝ non rõe aut ueritate: sed nefãda corpoꝝ lateratõe togũt̃. Nũ igr̃ oportet ad hęc

eadem resurgere: ac reuerti hoies ad uitã ĩ qua uiti eẽ non possẽt. Cũ ergo iusti tã iules hẽant: cã facile collanẽ: qd putemus futurũ fuisse: si qs ab iferis rdiẽs uitã post limmiũ rcepisset. Auferet, pfecto ab oculis hoim. nc uso eo uel audito deos uniuersi rlinquerẽt: et ad unius se dei cultũ religionẽq; cõuertẽt. Ergo semel fieri rsurrectõem necesse ẽ. cũ malũ fuerit ablatũ. qm eos q rsurrexerit nec mori iã ulcerius nec uiolari ullo mõ fas ẽ. ut beatã possit agẽ uitã. quoq; mors rsignata ẽ. Poetę uero cũ scirẽt hoc seculũ malis oibus redũdar: obliuiõis amnẽ iduxerũt. ne laboq; ac maloq; mẽores aiẽ reuerti ad supos rcusarẽt. Vnde Virgilius. O pr an ne aliqs ad cęlũ hinc ir pucãdũ ẽ. Sublies aias icerũq; ad tarda ruerti. Corpa quę lucis miseris tã dira cupido. Ignorabãt ei qũo aut qm idfieri oportẽt. Itaq; rnasci eas putauerũt. ec denuo ad uterũ ruolui atq; ad ifanciã regẽdi. Vñ et Plato de aia disserẽs ex hoc ait posse cognosci aias eẽ ĩmortales atq; diuias: q ĩ pueris mobilia sũt ĩgenia: et ad pcipiẽdũ facilia. q ea quę discãc ita cęleriter capiãc uti nõ cũc pmũ discer illa uideãt: sed rcognoscere atq; rmniscĩ. ĩ quo uir sapiẽs poetis ieptissime credidit. De resurrectione & q Pitagoras & alij phi inepte locuti sunt & de anastasi mentiuntur aias uiuaria ẽ.

Ca xxxiii

NOn igr rnascẽt. qd fieri nõ põc. sed rsurgẽt. et a deo corpibus iduẽt. et poris uitę factorũq; oim mẽores erũt ec i bõis cęlestibus collocati: ac fruẽces iocũditace inumerabiliũ copiarũ pnti deo grias agẽt. q malũ oñe deleuerit: q eos ad regnũ uitamq; ppetuã suscitarit. Qua de Anastasi philosophi quoq; dicer aliqd conati sũt cã corrupte q poete. Nã Pithagoras crãsire aias ĩ noua corpa disputauit. sed iepce. q ex hõibus ĩ pecudes et ex pecudibus ĩ hoies. et se ipm ex Euforbio eẽ reparũ. Melius Chrisippus quẽ Cicero ait fulcir porticũ stoicoq; q ĩ libris quos de, puidẽtia scpsit cũ de inouatõe mũdi loquerẽt: hęc inulic. τουτον δε ουτως εχομτος δηλομ ως ουδεμ αδυματομ και ημας μετα τοτελεντησαι παλιμ περιοδωμ τιμωμ ειλημμεμωμ χρομον εμ ω μυμ εσμεμ καταστησεσθαι σχημα. Id ẽ qd cũ ita sit apparet mi esse ĩpossibile. ec nos post excessũ nrm rursus spatis qbusdã ruoluts rpoq; ĩ hũc statũ rstitui: ĩ quo nũc eẽ uidemur. Sed nos ab hũamis ad diuina rdeamus. Sibilla iterũ dicit. δυσπιστομ γαρ απαμ μεροπωμ γενος αλλοταμ ηδη κοσμομ και θμητωμ ελθη κρισις ημ θεος αυτος ποιησει κριμωμ ασεβεισ αμα ευσεβεασ τε και τοτε δυσσεβεασ μεμ επι ζοφομ εμ πυρι πεμψει οσαι δε ευσεβουσι πα λιμ ζησουσ επι γαιης πμευμα θεου δομτος τιμημ αμα

καιβῖομαντοισ. Id ē ere ī difficile ad credēdū oīe hoīm genus. Sed cū iā
mūdi & mortaliū uenerit iudiciū: qd d:us ipe facier iudicās pios simul &
īpios. tūc demū īpios qdē ī ignē et tenebras mittet. q aūt pietatē tenēt: iterū
uiuēt ī terra. spū dei dāte. honorē simul et uitā īpis. Quod si nō mō ppherę
sed etiā uates et poetę et philosophi anastasi mortuoꝝ futurā eē confēt̄iūt:
nemo quęrat a nobis ꝓpadmōm fieri possit. Nec ei diuīoꝝ opm pōt rēddi rō.
Sed si a pncipio deus hoīem nescio quo īenarrabili mō īstituit, crędamus
ab eodē rēstitui uererē posse q nouū fecit. Quod secundū naturaīa sibil
le post iudicū p mille annos regnabit in terra filius dei cum
electis suis in sancta ciuitate quā constituet & diabolus
mittet mille annis & omni creatura manuetescet et ad. Ca xxxi

NVnc reliqua subnectā. Veniet īgīt sūmi & maxi dei filius. ut uiuos
ac mortuos iudicet. Dicēte sibilla sic. πασησ γαρ γαιησ τοτε
θνητων συγχυσισ εσται αυτοσ ο παντοκρατωρ οταν ε-
λθη βηματι κριναι ζωντων καιν εκυων †υχασ και κοσ-
μον απαντα. Id ē totius ei terrę mortaliū cōfusio tūc erit. et ipe oīpo-
tēs cū uenerit ī solio iudicare uiuoꝝ mortuorūq; aīas et mūdū omnē. Verū
ille cū deleuerit iustitiā: iudiciūq; maxīm fecerit: ac iustos q a pncipio fue-
rūt ad uitā rēstauraueritt: mille ānis iter hoīes uersabit̄. eosq; iustissio īpio
reget. qd alibi sibilla uaticinās furēsq; pclamat. κλυτε δε μου μερο
πεσ βασιλευσαι ωριοσ αρχει. Id ē Audite me hoīes rex sēpiter-
nus dnat̄. Tūc q erūt ī corpibus uiui nō moriēt̄. sed p eos dē mille ānos īn-
finitā multitudīnē generabūt. et erit soboles eoꝝ sācta & deo cara. q aūt ab
inferis suscitabunt̄: hi perūt uiuētibus uelut iudices. Gētes uero nō extin-
guēt̄ oīno. sed quedā reliquent̄ ī uictoriā dei: ut trīūphent̄ a iustis. ac sub-
iugēt̄ ppetuę seruitutī. sub idē tēpus etiā pnceps dęmonū q ē machiator oīm
maloꝝ: uciet̄ catheis. et erit ī custodia mille ānis cęlestis īpii. quo iustitia īn
orbe regnabit. ne qd malū aduersus populū dei moliat̄. Post cuius aduēt̄ū
congēgabunt̄ iusti ex oīni terra. pactoq; iudicio ciuitas sca cōstituet̄ ī medio
terrę: īn qua ipe cōditor deus cū iustis domīanabus cōmoret̄. quā ciuitatē
sibilla designat cū dicit. και πολιν ην εποιησε θεοσ αυτην εποι-
ησε λαμπροτεραν αστρων και ηλιου ηδε σελημησ. Id ē urbē
quā fecit deus eā clariorē fecit astris atq; sole lūaq;. Tūc auferent̄ a mūdo
tenebrę ille qbus offūdit̄ atq; obcecabit̄ cęlū. et lūa clarīudīnē solis accipi-
et. nec minuet̄ ulterius. sol aūt sępcies tāto q̄ nūc est clarior fiet. Terra uero
apiet fęcūditatē suā. et uberrias fruges sua spōte generabit. Rupes montiū

melle ſudabũt. p rinos uina decurrẽt. et flumĩa lacte mundabũt. Mundus deniq; ipe gaudebit. et oĩs rerũ natura lętabitur: erepta & liberata dominio mali: & impietatis: & ſceleris: & erroris. Non beſtię p hoc tẽpus ſanguine alentur: non aues pręda. ſed qeta et placida erũt oĩa. leones et tituli ad pſepe ſimul ſtabũt. lupus ouẽ nõ rapiet. Canis nõ uenabitur. Accipitres et aqle nõ nocebũt. Infãs cũ ſerpẽtibus ludet. Deniq; tũc fiẽt illa quę poetę aureis tẽporibus facta eẽ iã ſaturno regnãte dixerũt. quoq; error hic exortus ẽ. q̃ propheę futuroq; pleraq; ſic pferũt et enũciãt q̃ i iã pacta. Viſiones ei dimio ſpũ offerebantur oculis eoq;. et uidebantur illa ĩ conſpcũ ſuo q̃ fieri ac terminari. Quę uaticinia eoq; cũ paulatim fama uulgaſſet: qm̃ pfami a ſacimẽto ignorabãt q̃tenus dicerentur: cõpleta iã eẽ ueteribus ſeculis illa omia putauerũt. quę utiq; fieri cõpleriq; nõ poterãt hõie rgnãte. Cũ uero deletis religiõibus impiis: et ſcelere cõpreſſo: ſubiecta erit deo terra. Cedet et ipe mari uector nec nautica pinus. Mutabit merces. oĩs feret oĩa tellus. Nõ raſtros pacietur humus: nõ uinea falcẽ. Robuſtus quoq; iã tauris iuga ſoluet arator. Tũc et molli paulati flaueſcet cãpus ariſta. Inculti ſq; rubẽs pẽdebit ſẽtibus uua. Et dure quercus ſudabũt roſcida mella. Nec uarios diſcet mẽtiri lana colores. Ipe ſed in pratis aries iã ſuaue rubẽti. Murice iã croceo mutabit uellera luto. Spõte ſua ſandix paſcentes ueſciet agnos. Ipe lacte domũ referent diſtenta capelle. Vbera nec magnos metuẽt armẽta leones. Quę poeta ſcdm Cumeę ſibillę carmĩa plocutus ẽ. Erithrea uero ſic ait. οι δε λυκοι συν αρναισ εσουρεσιν αμαρτε εδονται χορτον παρδαλεισ τερι φοισ αμα βοσκησονται αρκτοι συν μοσχοισι ομου και πασι βροτοισι σαρκοβοροσ τελεων φαγεται αχυρον παρα φατναισ συν βρεφεσι τε δρακοντεσ αματορσι κοιμησονται Id eſt nec lupi cũ agnis in mõtibus dimicabũt. Herbãq; linces cũ edis paſcentur. Vrſi cũ titulis ſimul omnibus aĩalibus carniuorãs leo comedet paleas ad pſepia. cũ infantibus dracones ſine mri bus dormiẽt. Et alio loco de libertate rerũ. και τοτε δη χαραν μεγαλην θεοσ αν δρασι δωσει και γαρ γη και δενδρα και ασπετα θρεμματα γαιησ δωσουσι καρπον τον αληθινον αν θρωποισιν οινον και μελιτοσ γλυκερον λευκον τε γαλακτοσ και σιτον οπερ εστι βροτοισ καλλιστον απαντων. Id eſt Et tũc gaudiũ magnũ deus dabit hõibus. nã et terra et arbores et inumerabilia terrę pecora dabũt fructũ uerũ hõibus uini et mellis dulciſſimi. et cãdidi lactis. atq; tritici. qd ẽ hõibus optimũ oĩm. Et alia eodẽ mõ. ευσεβεων δε μονοσ αγια

χθων παντα τα δοισει μαμαμελιτοσ απο πετρησ ηδατι
οπηγησ και γαλα τα μβροσιησ ρευσει παντεσσι δι δαιοισ
Id ēpioy aūtsola ſcā terra oīa hęc feret fluēta mellis de petra atq; de fōte. et
lac īmortalitatis manabit omībus iuſtis. Viuēt itaq; hoīes tranqllissimam
uitā et copiosissiam. & regnabūt cū deo pariter. Et reges gentiū uenīēt cū
donis ac mūeribus: ut adorēt et honorificēt regē magnū. cuius nomē erit
preclarū ac uenerabile uniuersis nationibus quę sub cęlo erūt: et regibus q
dominabunt īn terra. Quod non restant & quarunda scripturae assertione nisi ducenti anni usq; ad tere innouationem ē.

Ca. xxx

HEc sūt quę a ꝓphetis futura dicūtur. quoy testimōia & uerba ponēr
opus nō esse duxi. quoniā esset īnfinitū. nec tātam rerū multitudinē
mensura libri capet. tā multis uno spū similia dicētibus. simulq; ne fastidiū
legēnbus fieret: si ex omībus collecta et translata cōgererē. Prętera ut ea
ipa quę dicerē non nīis sed aliēis līris potissim cōfirmarē. docerēq; nō mō
apd nos: uerū etiā apd cos ipos q nos īnsectanī ueritatē cōsignatā teneri:
quā recusāt agnoscere. Qui autē hęc diligētius uoluerit scire: ex ipo fonte
hauriat. et plura q̄ nos īn his libris complexi sumus admirabilia reperiret.
Fortasse ñc qspiā reqrat quādo ista quę diximus sit futura. Iā supius ostēdi.
cōpletis ānoy sex millibus mutatōem istā fieri oportere. Et iā ꝓpīnq̄re illū
summū cōclusiōis extremediē: de signis quę dicta sūt a ꝓphetis licet noscer.
Predixerūt ei signa qbus consūmatio tēpoy et expectāda sit nobis ī singulos
dies et timēda. Quādo tñ cōpleat hęc summa: docēt hi q de tēporibus scp̄-
serūt. colligētes ea ex līris sanctis. et ex uariis historiis. quātus sit numerus
ānorū ab exordio mūdi. q licet uarient et aliquantulū numeri eorū summa
dissentiat: omis tamē expectatio non amplius q̄ ducentoy uidetur annoy.
etiā res ipa declarat lapsum ruīnāq; rerū breui fore: nisi q̄ incolumi urbe
roma: nihil istius uideī ē metuendū. At uero cū caput illd orbis ceciderit
& τηρρει esse coeperit. quod sibillę fore aiūt. quis dubitet uenisse iā finē
rebus humanis orbiq; terrarū. Illa est ciuitas quę ad huc sustentat omnia.
precanduſq; nobis & adorandus est deus cęli. si tamē statuta eius et placita
differri possunt. ne cicius q̄ putamus tirannus ille abhominandus uenīat.
q tantū facinus moliatur. ac lumē illud effodiat. cuius interitu mūdus ipse
lapsurus ē. Nūc ad cętera exeqūda redeamus. quę deiceps secutura sunt.

Quod elepsis mille annis aureat seculi post uiuitum soluet item diabolus & conuertabit gentes ut eam expugnent tare & obsidebūt eam & qnō eam omnio deus deleuerit.

XXVI

Oximus paulo ante in principio regni sancti fore: ut a deo pnceps
demoniorum uinciatur. Sed idem cum mille anni regni hoc est septem
millia coperint terminari: solueē denuo et e custodia missus exibit. atq; omis
gentes quę tunc erūt sub ditione iustorum cōcitabit: ut inferāt bellum sanctę
ciuitati. Et colligēt ex oi orbe terrę inumerabilis populus nationū: et obse-
debit et circūdabit ciuitatē. tūc ueiet nouissia ira dei sup gētes. et debellabit
eos usq; ad imū. Ac primū cōcuciet terrā q̄ ualidissie. et a motu eius scindēt
montes sirię. & subsidēt colles in abruptū. et muri oim ciuitatū cōcident. Et
statuet deus solem triduo ne occidat. et inflāmabit eū. et descendet estus ni-
mius. et adustio magna supra pduelles et ipios populos. et ibres sulphuris
et grandines lapidū & gutte ignis. et liquescēt spūs eorum in calore et corpa
cōterenē in grandine. & ipi se mutuō gladio feriēt. Replebunē mōtes cada-
ueribus. et campi opienē ossibus. populus autem dei tribus illis diebus sub
cōcauis terrę occultatus erit. donec ira dei aduersus gētes et extremū indi-
ciū terminēt. Tūc exibūt iusti de latebris suis. et iueniēt oia cadaueribus
atq; ossibus tecta. Sed & genus oime ipiorum radicitus interibit. nec erit i hoc
mūdo ulla natio amplius pter solam gentē dei. Tum p annos septē ppetes
intactę erūt siluę. nec excidēt de mōtibus lignū. sed arma gentiū cōburenē.
et iā non erit bellū. sad pax et requies sempiterna. Cum uero cōpleti fuerint
mille āni: renouabitē mūdus a deo. & cęlū cōplicabi: & terra mutabitur. Et
transformabit deus hoies in similitudinē angelorum. Et erūt cādidi sicut nix.
et uersabūtur semp i conspcū oi potētis. et domio suo sacrificabūt et seruiēt
in ęternū. Eodē tempe fiet secūda illa et publica oim resurrectio. etiā in qua
excitabūtur ipii ad cruciatus sēpiternos. Hi sunt q māufacta coluerūt. qui
dūm mūdi ac parentē uel nesciēt uel abnegauerūt. sed & dominus illorum
cum ministris suis comphendetur. ad pęnamq; damnabitē. cum quo pariter
omnis turba impiorum p suis facinoribus in conspectu angelorum atq; iustorū
perpetuo igni cremabitur in ęternū. Hęc est doctrina sanctorum pphetarum.
quam cristiani sequimur. Hęc sapiencia nostra quā isti q uel fragilia colūt:
uel inanem philosophiam tuentur: tanq̄ stulticiā uanitatēq; derident. quia
nos defendere hanc publice atq; asserere non solemus. deo iubēte ut quieti
ac silentes arcanū eius in abscondito atq; intra nostram cōsciētiā teneamus.
Nec aduersus istos ueri, pfanos: qui nō discendi sed arguēdi atq; illudendi
gracia inclementer deum ac religionem eius impugnāt: primaci contentōe
certemus. Abscondi enim tegiq; misterium q̄ fidelissime oportet: maxime a
nobis q nomen fidei gerimus. Verum illi hāc taciturnitatē nostram ueluti

conscientiam malam crimínant. Vnde etiam quasdam execrabiles opínióes de pudicis et ínnocentibus fingunt. et libenter his quę finxerínt credunt.

Exhortando ut omnes properent ad suscipiendā cū religione sapientiā per quas ad beatissima peruenitur eternā uitā. Ca. xxxvii

QVoniam decursis ppositi opis septē spaciis: ad metā puecti sumus: superest ut exhortemur oms ad suscipiendā cū uera religione sapiētiā. cuius uis & officiū ín eo uertit: ut contēptis terrestribus & abiectis erroribus qbus antea tenebamur: fragilibus seruiētes & fragilia cōcupiscētes: ad ęterna cęlestis thesauri pręmia dirigamur. quę ut cape possimus: q̄ pmū omittēde sunt huius presēntis uitę illicibiles uoluptates. quę animas hoīm pernitiosissima suauitate delinīūt. Quanta felicitas existimāda ē subtractis his labibus terrę: proficisci ad illū eqssimū uidicē parentēq; īdulgētissimū. q̄ p laboribus reqem: pro morte uitā: pro tenebris claritatē: pro terrenis ac breuibus bonis ęterna et cęlestia largiat̄. qua cū mercede acerbitates ac miserię quas pperimur ín hoc mūdo: facientes opa iustitię cōferri et coeq̄ri nullo mō possunt. Proínde si paciētes si beati esse uolumus: cogitāda ac p ponenda nobis sunt: non tm̄ terentiana ílla molendū esse usq; ín prístínū. uapulandum. habende compedes. sed his multo atrociora: carcer: catenę: tormenta pacienda: sustínēdi dolores: mors deniq; ípa et suscipiēda est & ferenda. cum liqueat constientię nr̄ę nec fragilem istā uoluptatē sine poena: nec uirtutē sine pmio fore. Vníuersos igr̄ oportet operam dare ut uel se q̄ pmū ad rectā uiā dirigant. uel susceptis opatisq; uirtutibus: huius uite laboribus paciēter exactis: consolatorē deū habere mereant̄. Pater eī noster ac domínus q condidit firmauitq; cęlū: q solem cū cęteris sideribus illuxit: qui libratā magnitudie sua terram uallauit. montibus mare circumdedit: ammibusq; distínxit. Et qdquid ē ín hoc ope mūdi cōflauit acpfecit e nihilo perspectis erroribus homínū ducem misit. qui nobis iustiticę uiam pāderet. Hunc sequamur omes: hūc audíamus: huic deuotissime pareamus. quoniā solus ut aít Lucretius Veridicis homínū purgauit pectora dictis. Et finem stauit torpedínis atq; timoris. Exposuitq; bonū summū quo tēdímus oms. Quid foret atq; uiā monstrauit limite pno. Qua possemus ad id recto contendere cursu. Nec monstrauit tm̄ sed etiam pcessit. ne quis difficultatis gr̄a iter uirtutis horreret. Deseratur si fieri pōt uia pditionis et fraudis: ín qua mors uoluptatis illecebris ad operta celatur. Et q̄to q̄sq; ānis ad senectutē uergentibus apropínq̄re cernit illū diem: quo sit ei ex hac uita migrandū: cogitet q̄ purus abscedat: q̄ ínnocens ad iudicíū ueniat: non ut faciūt qdam

cęcis mentibus nixi. qui iam deficiẽtibus corpis uiribus in hoc admonenẽ: instantis ultimę necessitatis: ut cupidius et ardẽtius hauriẽdis libidinibus intendant. Qua ex uoragine liberet se quisq; dum licet, dum facultas adest. seq; ad deum tota mẽte conuertat. ut illũ diem securus expectet. quo psens dominusq; mũdi deus de singulor; factis cogitatõibusq; iudicabit. Quecũq; hic expetũtur non tm negligat sed effugiat. pociorẽq; animã suam iudicet q̃ bona ista fallacia: quor; icerta et caduca possessio ẽ. Migrant ei quotidie et multo uelocius exeunt q̃ intrauerant. Et tñ si nobis usq; ad ultimũ liceat istis frui: aliis certe relinq̃da sũt. Nihil nobiscũ ferre possumus nisi uitã bñ atq; innocẽter actã ille ad deũ copiosus. ille opulẽtus aduenięt. cui astabũt continentia misericordia paciẽtia caritas fides. Hec est hęreditas nostra quę nec eripi cuiq̃ potest nec transferri ad aliũ. Et qs est qui hęc bona parare et acqrere sibi uelit? Veniant qui esuriũt. ut cęlesti cibo saturati sempiternam famem ponãt. Veniãt qui sitiũt ut aquam salutarem de penni cęlesti fonte plenissimis faucibus trahant. Hoc cibam atq; potu dei: et cęci uidebunt & surdi audient & mum loquentur. et claudi ambulabũt et mortui reuiuiscẽt et stulti sapient et egroti ualebunt. Quisquis enim corruptelas terrę uirtute calcauerit. Hunc arbiter ille summus & uerax ad lucem uitamq; ppetuam suscitabit. Nemo diuiciis: nemo fascibus: nemo regia potestate confisus sit: immortalem ista non faciunt. Nam quicũq; rationem hominis abiecerit ac pręsentia secutus: in humũ se ipe prostrauerit tanq̃ desertor domini & imperatoris et pris sui punietur. Intendamus igr iustitię quę nos inseparabilis comes ad deum sola perducet. Et dum spiritus hos regit artus: infatigabili milicia deo militemus. stationes uigiliasq; celebremus. Congrediamur cum hoste quę nouimus fortiter ut uictores: ac diuicto aduersario triũphãtes: premium uirtutis quod ipse promisit a deo consequamur.

Diuinarũ institutionũ aduersus gentes Lactantii Firmiani liber septimus atq; ultimus explicit. Et sequitur eiusdem liber de ira dei ad Donatum.

Lactantij firmiani de ira dei
Proœmium in quo premittens ordinem dicendorum
ad habendam ueritatem docet deum esse cognoscendum

Cap. primum

NIMADVERTI sepe Donate plurimos id existiare: quod etiam nonnulli philosophorum putauerunt: non irasci deum. quoniam uel benefica sit tantummodo natura diuina: nec cuique nocere prestantissime atque optime congruat potanti. uel certe nil curet omno. ut neque ex beneficencia eius quicque boni perueniat ad nos: neque ex maleficentia quicque mali. Quorum error quia maximus est: et ad euertendum uite humane statum spectat: coarguendus e a nobis. ne & ipse fallaris. impulsus auctoritate hominum: qui se putant esse sapientes. Nec tum nos arrogantes sumus: ut comprehensam nostro ingenio ueritate gloriemur: sed doctrinam dei sequimur. qui scire solus potest & reuelare secreta. Cuius doctrine philosophi exptes existiauerunt naturam rerum coiectura posse deprehendi. Quod nequaquam fieri potest: quia mens hominis tenebroso corpis domicilio circumsepta: longe a ueri pfectione summota est. Et hoc differt ab humanitate diuinitas. quod humanitatis est ignoratio: diuinitatis scia. Vnde nobis aliquo lumine opus est ad depellendas tenebras. quibus offusa est hominis cogitatio: quum in carne mortali agentes: nris sensibus diuinare non possumus. Lumen autem mentis humane deus est. quem quis cognouerit: et in pectus admiserit: illuminato corde misterium ueritatis agnoscet. Remoto autem deo: celestique doctrina: oia erroribus plena sunt. Rectique Socrates cum esset omnium philosophorum doctissimus: tum ut ceteroque argueret inscitiam: qui se aliquid tenere arbitrabantur: ait se nihil scire nisi unum. quod nihil sciret. Intellexit enim doctrinam illam nihil hre in se certi: nihil ueri. nec ut putabat quidam simulauit ipam doctrinam: ut alios refelleret: sed uidit ex parte aliqua ueritatem. testatusque est etiam in iuditio. sicut traditur a Platone. quod nulla esset humana sapientia. Adeo doctrinam qua tum philosophi gloriabantur contempsit: derisit: abiecit: ut id ipm pro suma doctrina pfiteretur. quod nihil scire didicisset. Si ergo nulla est sapientia humana ut Socrates docuit: ut Plato tradidit: apparet esse diuina. nec ulli alii: quam deo ueritatis notitiam subiacere. Deus igitur noscendus est. in quo solo ueritas est. Ille mundi parens et conditor rerum. qui oculis non uidetur. mente uix cernitur. cuius religio multis modis impugnari solet. ab his qui neque ueram sapientiam tenere potuerunt: neque magni & celestis arcani comprehendere rationem. De gradibus quos ad ueritatem ascendit

Ca. ii. & qui de ipsis gradibus deciat

Nam cum sint gradus multi: per quos ad domicilium ueritatis ascendim̃. nõ est facile cuilibet euehi ad sũmũ. Caligãtibus ei ueritatis fulgore luminibus: q stabilẽ gressũ tenere nõ possunt: reuoluunt̃ in planũ. Primus autem gradus est intelligere falsas religioẽs. et abicere impios cultus hũana manu fabricatos. Secũdus uero perspicere aio. q unus sit deus summus: cuius põtas ac puidẽtia effecerit a pncipio mundũ: et gubernet i posterũ. Tercius: cognoscere ministrum eius ac nunciũ quẽ leganit in terrã. quo docẽte liberati ab errore: quo implicati tenebant̃: formanq; ad ueri dei cultũ. de iustitia disseremus. E qbus oõibus gradibus ut dixi: pronus ẽ lapsus & facilis ad ruinã: nisi pedes incõcussa stabilitate figant̃. De pmo gradu eos excuti uidemus: q cũ falsa intelligãt: tñ uerũ non inuẽiunt. contẽptisq; terrenis fragilibusq; simulacris: nõ ad colendũ sc deũ conferũt quẽ ignorãt: sed mundi elemẽta mirãtes: celũ terrã: mare: solem: lunã: ceteraq; astra uenerãtur. Sed impietatem hoy iã coarguimus i sedo diuinarũ institutionũ libro. De secũdo uero gradu eos dicimus cadere: q cũ sentiant unũ esse sũmũ deũ. iidem tũ a philosophis irretiti: et falsis argumẽtatiõibus capti: aliter de unica illa maiestate sentiũt: q̃ ueritas habet. q aut figurã negãt hẽ ullã deũ: aut ullo affectu cõmoueri putãt: qa sit oĩs affectus imbecillitatis quę in deo nulla est. De tercio uero hi pcipitant̃: q cũ sciant legatũ dei: eũdemq; diuini & immortalis tẽpli conditorẽ. tñ aut non accipiũt eũ: aut aliter accipiũt e q̃ fides poscit. quos ex parte iam refutauimus i quarto supradicti opis libro. et refutabimus postea diligẽtius: cũ rñdere ad oẽs sectas cęperimus. quę ueritatẽ dũ disputãt pdidert. Nunc uero cõtra eos disseremus. q de secũdo gradu lapsi: praua de summo deo sentiũt. Aiũt ei qdam: nec gratificari eũ quicq̃ nec irasci: sed securũ & qetũ immortalitatis suę bonis pfrui. Alii uero irã tollũt: grãm relinquunt deo. naturã enĩ sũma uirtute prestantẽ: et nõ maleficã esse debere. Ita oões philosophi de ira consentiũt. de grã discrepant. Sed ut ad ppositã materiã p ordinẽ desecẽdat oro: huiusmõi facienda nobis & exequẽda particio est. cũ diuersa & repugnãtia sint ira et grã. Aut ira tribuẽda est deo: et gratia detrahẽda: aut utrũq; piter detrahendum. Aut ira demenda est: et gratia tribuẽda: aut neutrũ detrahẽdum. Aliud ãplius pręter hęc nihil põt cape natura. ut necesse sit i uno istoy aliquo uerũ quod quęrit̃ inuẽiri. Consideremus singula. nos ut ad latebras ueritatis: et ratio & ordo deducat.

Quod nullus asserunt deum irasci & grã nõ moueri

Ca. III

PRimũ illud nemo de deo dixit: unq; irasci eum tmmõ: et gratia non moueri. Est ei disconueniens deo. ut eius mõi põtate sit prędितus: qua nocear et obsit. prodesse uero ac benefacere nequeat. Quę igit rõ: quę spes salutis hõibus ꝓposita est: si malo ꝯ tmmõ auctor est deus? Quod si sit: iam maiestas illa uenerabilis nõ ad iudicis põtatẽ. cui licet seruare ac liberare: sed ad torroris & carnificis officiũ deducet. Cum autẽ uideamus nõ modo mala esse in rebus hũanis: sed etiã bona. utiq; si deus nõ est: auctorem esse alterũ necesse est. q contraria deo faciat: et det nobis bona. Si est: quo noie appellãdus est. Cur nobis q malefacit notior ẽ: q̃ ille q bene? Si autẽ nihil põt esse pręter deũ: absurdũ est et uanũ putare diuinã põtatem: qua nihil ẽ maius nihil melius nocere posse. et ideo nemo extitit q auderet id dicere. quia nec rõem habet: nec ullo mõ põt credi. Quod qa cõuenit. transeamus et ueritatem alibi reqramus.

Contra Epicuri disputat qui negabat deum uasoi ꝯtutare & omnia prouidere

Ca. IIII.

QVod sequtur de scola Epicuri: sicut iram in deo nõ esse: ita nec grãm qdem. Nam cũ putaret Epicurus alienum eẽ a deo malũ facere: qd ex affectũ iracũdię plerũq; nascit: ademit ei etiam beneficẽtiam. qm uidebat consequẽs esse: ut si hẽat iram deus: hẽat & grãm. Itaq; ne illi uiciũ conderet: etiã uirtutis fecit exptem. Ex hoc inqt beatus & incorruptus ẽ: quia nihil curat. neq; hẽt ipe negociũ: neq; alteri exhibet. Deus igit non est: si nec moueti. quod est ꝓpriũ uiuentis: nec facit aliqd ipossibile hõi. quod ẽ ꝓpriũ dei. si oio nullã habet uolũtatem: nullũ actũ: nullã deniq; administrationẽ quę deo digna sit. Et quę maior: et quę dignior ãministratio deo assignari põt: q̃ mundi gubernatio: q̃ cura uiuentiũ: maxieq; generis hũani. cui omia terrena subiecta sunt? Quę igit in deo põt esse beatitudo: si semp quietus & immobilis torpet? Si pręcãtibus surdus? Si colentibus cęcus? Quid tam dignũ. tã ꝓpriũ deo: q̃ prouidentia? Sed si nihil ꝓuidet: amisit oẽm dignitatem. Qui ergo totã uim: totã deo substãtiam tollit: qd aliud dicit nisi deũ oio non esse. Deniq; . M. Tullius a Possidonio dictũ refert id Epicurũ sensisse: nullos deos esse. sed ea quę de diis locutus sit: depellendę inuidię causa dixisse. Itaq; uerbis illũ deos relinquere: re ipa tollere. qbus nullũ motũ: nullũ tribuit officiũ. Quod si ita est: quid deo fallacius? quod a sapiente & graui uiro debet eẽ alienũ. Hic uero si aliud sensit: et aliud locutus est: quid aliud appellãdus est q̃ deceptor: bilinguis: malus. et ꝓpterea stultus? Sed nõ erat tã uersutus Epicurus: ut fallendi studio ista loquereti. cũ etiã sẽptis ad ęternã memoriã consignaret: sed ignorãtia ueritatis errauit. Inductus

eni a principio uerisimiliudine unius sniẽ: necessario in ea que sequebantur incurrit. Prima ei sentẽtia fuit. irã in deũ nõ conuẽire. Quod cũ illi uerũ & inexpugnabile uidereẽt: nõ poterat consequẽtia recusarẽ. quia uno affectu amputato: etiã cẽteros affectus adimere deo necessitas ipa cogebat. Ita qui non irascitur: utiq; nec grã mouetur. qd est ire contrariũ. Iam sic nõ ira i eo nec grã est. utiq; nec metus: nec lẽtitia: nec meror: nec misericordia. Vna est ei rõ cũctis affectibus. una cõmotio: que in deũ cadere nõ põt. Quod si nullus affectus i deo est. quia quicqd afficiẽ imbecillũ est: ergo nec cura ullius rei: nec ꝓuidentia est in eo. Hucusq; pueẽt sapientis hois disputatio. cẽtera que sequunẽ obtiuit. scilicet qa nec cura sit in eo nec ꝓuidẽtia. ergo nec cogitationẽ aliquã nec sensũ in eo eẽ ullũ. quo efficiẽ: ut nõ sit oio. Itaq; cũ gradatim ascẽdisset. in extremo gradu constitit: qa iam pcipiciũ uidebat. Sed qd prodest reticuisse ac periculũ dissimulasse? Necessitas illũ uel inuitũ cadere coegit. Dixit ei qd noluit. qa argumentum sic ordinauit: ut ad illud quod euitabat necessario deueẽiret. Vides igr quo pueniat ira sublata. et deo adempta. Denique aũt nullus id credit. aut admodũ pauci. et qdem scelerati ac mali: q sperãt peccatis suis impunitatem. Quod si & hoc fallsũ inuẽitur: nec iram in deo eẽ nec gratiam. Veniamus ad illud quod tercio loco positũ est.

Ca. v. Contra stoicos dicentes in deo esse grãm sed nõ iram

Existimant stoici: et alii nõnulli aliquãto melius de diuitate sensisse. qui aiũt grãm in deo eẽ. iram nõ esse. fauorabilis ac popularis oio: nõ cadere in deũ. Hanc aimi pusillitatẽ. ut ab ullo se lesum puret: q ledi nõ põt. ut quieta illa et sancta maiestas conciteẽ: perturbetur: insaniat. qd est terrene fragilitatis. Irã ei cõmotionẽ mẽtis eẽ ac pturbationẽ. que sit a deo aliena. Quod si hoiem quoq; q mõ sit sapiens & grauis: ira nõ deceat. si qdez cũ in aimũ cuiusq; incidit: uelut seua tẽpestas tantos exciteat fluctus: ut statum mẽtis immutet. ardescãt oculi. os tremat. lingua tinibet. dẽtes cõcrepẽt. alterius uultum maculet. nũc suffusus rubor. nũc pallor albescens: quanto magis deũ nõ deceat tã feda mutatio? Et si hõ q habet impiũ ac potestatem late noceat: per irã sanguinẽ fundit: urbes subuertat: populos deleat: prouincias ad solitudinẽ redigat: quãto magis deũ. qui habeat totius generis hũani et ipius mũdi põtatem: pditurũ fuisse uniuersa credibile sit si irasceretur. Abesse igr ab eo: tã magnũ: tam pnitiosũ malũ oportere. Et si absit ab eo ira & concitatio: qa et deformis et noxia est. nec cuiq; male facit. nihil aliud supest: nisi ut sit lenis. tranqllus. ꝓpicius. beneficus cõseruator: ita ei demũ et cõis oim pr. et optimus maximus dici poterit. quod experit diuia

cęlestisq; natura. Nã si ínter boĩes laudabile uídet: prodesse potius q̃ nocere: uiuificare q̃ occidere: saluare q̃ perdere: nec ĩmerito ĩnocẽtia ínter uírtutes numerat̃.et q hęc fecerit: diligitur. prefertur. ornat̃. bñdictis oĩbus uotisq; celebrat̃. Denique ob merita & beneficia deo similimus ídicat̃. quãto magis ípm deũ p̃rem diuínis pfectisq; uírtutibus pcellentem. atq; ab omni terrena labe sũmotũ: diuĩs & cęlestibus bñficiis oĩe genus hoĩm pmereri. Speciose ista popularitérq; dícunt̃.et multos illiciũt ad credendũ. Sed qui hęc sentiũt: ad ueritatẽ qdem ppius accedũt. sed ín pte labunt̃: naturã rei parũ considerantes. Nam si deus non irascitur ímpiis & ínuistis: nec pios utiq; iustosq; diligit. Ergo constãtior est error illoꝝ: q & irã simul et gr̃am tollunt. In rebus enĩ diuersis. aut ín utrãq; ptem moueri necesse est: aut ín neutrã. Itaq; q bonos diligit. et malos non odit: nec bonos diligit. quia & diligere bonos: ex odio malorũ uenit. et malos odisse: ex bonorũ caritate descendit. Nemo est qui amet uitam sine odio mortis. q appetat lucem: nisi q tenebras fugit. Adeo natura ista cõnexa sunt: ut alterũ sine altero fieri nequeat. Si qs dñs habẽs ĩ familia seruos: bonũ ac malũ: nõ utiq; aut ambos odit: aut ambos beneficiis & honore prosequit̃. quod si faciat: et íníquus et stultus est. sed bonũ & alloqtur amice. et ornat. et domui ac familię: suisq; oĩbus rebus pręficit. malũ uero maledictis: uerberibus: nuditate: fame: siti: cõpedibus punit. ut & hic exẽplo: cęteris sit ad nõ peccãdum: et ille ad promerendũ. ut alios metus cohercat: alios honor puocet. Qui ergo diligit: et odit. qui odit et diligit. Sunt eĩ q diligi debeãt. sunt qui odio haberi. Et sicut is q diligit confert bona ín eos quos diligit: ita q odit irrogat mala his quos odio habet. Quod argumentũ quia uerũ est: dissolui nullo pacto põt. Vana ergo & falsa est snia eoꝝ: qui alterũ detrahũt: nõ mínus q̃ illorũ qui utrũq; detrahunt. Sed illi ut ostẽdimus ex parte nõ errant: sed id quod melius ẽ ex duobus retinẽt. Hi uero quos ratio & ueritas argumẽti huius índucit: falsa oĩno suscepta ín maxĩm errorem cadũt. Non ei sic oportebat eos argumẽtari: quia deus nõ irascitur: ergo nec gr̃a cõmouet̃. sed ita. quia deus gr̃a mouetur: ergo & irascitur. Si enĩ certũ et ídubitatũ fuisset non irasci deũ: tũc ad illud alterũ uẽiri esset necesse. Cum autẽ magis sit ambiguum de ira. pene manifestũ de gratia. Absurdum est ex ínceto certũ uelle subuertere: cũ sit promptius de certis íncerta firmare.

Ca. vi

Quod deus irascitur

Hęc sunt de deo philosophoꝝ snię. aliud pręterea nihil quisq̃ dixit. Quod si hęc quę dicta sũt falsa eẽ deprehẽdimus: unũ illud extremũ

supest: in quo solo possit ueritas inueniri. quod a ppbetis nec susceptum est
unq̃. nec aliqñ defensum: consequens esse irascat̃ deus: qm̃ gr̃a cõmouetur.
Hęc tuenda nobis & asserẽda sentẽtia est. In eo ci summa oĩs et cardo reli-
gionis pietatis q; uersatur. Neq; bonos ullus deberi põt deo: si nihil prestat
colenti, nec ullus metus: si nõ irascit̃ non colenti. Quod ꝓbi errant atq;
homines ab aliis animantibus maxime differunt religione cõ.

Ca vii

QVm sepe philosophi per ignorãtiam ueritatis a rõe desciuerũt. atq;
in errores inciderũt inextricabiles. id ei solet his euẽire quod uia-
tori uiam nesciẽti: et nõ fatenti se ignorare: ut uagẽt. dum pcũctari obuios
erubescit. Illud tñ nullus philosophus asseruit unq̃. nõ nihil inter hoĩem ac
pecudem interesse. nec oĩno quisq̃ mõ sapiens: qui uel leuiter rõnale aĩal cũ
mutis & irrõnabilibus coequauit. qd̃ facũt qdam impiti: atq; ipsis pecu-
dibus similes. qui cũ uentri ac uoluptati se uelint tradere: aiunt eadem rõe
se natos: qua uniuersa quę spirãt. quod dici ab hoĩe nefas est. Quis enĩ tam
indoctus ut nesciat? Quis tã imprudens ut non sentiat: inesse aliqd in hoĩe
diuini? Nondum uenio ad uirtutes aĩmi & ingenii. quibus hõi manifesta
cognitio est. Nonne ipius corpis status & oris figura declarat: nõ esse cum
mutis pecudibus equales? Illarũ natura ĩ humũ pabulũq; pstrata est. nec
habet qcq̃ cõe cũ cęlo. quod nõ inuenĩ. Homo autẽ recto statu: ore sublimi
ad contẽplationẽ mũdi excitatus cõfert cũ deo uultũ: et rõem rõ cognoscit.
propterea nullũ est aĩal ut ait Cicero pręter hoĩem. quod hẽat aliquã no-
titiam dei. solus ei sapia instructus est. et religionẽ solus intellĩgit. et hęc est
hõis atq; mutoꝝ uel pcipua uel sola distãtia. Nam cetera quę uidenĩ hõi eẽ
propa: et si nõ sunt talia ĩ mutis: tñ similia uideri possũt. Propus hõi sermo
est. tñ & in illis quędã similitudo sermois. Nam et dinoscũtur. edunt sonum
iurgio similem. et cũ se ex interuallo uidẽt: gratulãdi officiũ uocc declarãt.
Nobis qdem uoces eorũ uidenĩ incognite: sicut illis fortasse nr̃ę. sed ipis q
se intelligũt: uerba sunt. Demiq; ĩ oĩni affectu: certas uoces notas expmũt.
qbus habitũ mẽtis ostẽdant. Risus quoq; est hõi ꝓpus. et tñ uidemus ĩ aliis
aĩalibus quędã signa lticię. cũ ad lusum gestiũt: aures demulcent. rictum
contrahũt. frontẽ serenãt. oculos in lasciuiam resoluũt. Quid tã ppriũ hõi.
q̃ rõ & prouidẽtia futuri? Atqui sunt aĩalia: quę latibulis suis diuersos et
plures exitus pandant. ut si quod piculũ inciderit: fuga pateat obsessis. qd̃
nõ facerent: nisi inesset illis intelligẽtia & cogitatio. Alia puidẽt in futurũ.
ut ingentẽ formice farris aceruũ comportãt. hiemis memores: estate labo-
rem expiũtur. et in mediũ quęsita reponũt. Longũ est si exequi uelim: quę

a singulis generibus aialium fieri soleant humane sollertie simillima. Quod si hoy oim que ascribi hoi solet: in multis quoq; deprehendit similitudo: apparet solam esse religionē. cuius in mutis uel brutis: nec uestigiū aliquod: nec ulla suspicio inueniri pot. Religiois ei est ppria iustitia: que nullū aliud aial attingit. homo enī solus imperat. cetera sibi conciliata sunt. Iustitie autē dei cultus ascribit. quē q nō suscipit: hic a natura hois alienus. uitam pecudum sub humana specie uiuit. Cū uero a ceteris aialibus hoc pene solo differamus: q soli oim diuina uim potare q; sentimus. in illis autē nullus sit intellectus dei. certe illud fieri nō pot: ut in hoc uel muta plus sapiant: uel humana natura desipiat. cū hoi ob sapientiam. et cuncta que spirāt: et omis rerū natura subiecta sint. Quare si rō: si ius hois hoc pcellit & supat ceteras aiantes: q solus notitiam dei capit: apparet religionē nullo mō posse dissolui.

Contra epicurum religionē subuertentē. Et q religio sit habenda. Ca viii

Dissolnitur autē religio. si credamus Epicuro illa dicenti. Omis enī p se diuina natura necesse est immortali cuo: suma cū pace fruatur. semota a nris oculis sciūctaq; longe. Iam puata dolore omi: puata periculis: ipsa suis pollens opibus: nil indiga nri. Nec bene pro meritis capitur. nec tangitur ira. Que cū dicit. utrū aliquē cultū deo putat esse tribuendum: an euertit oem religionem? Si ei deus nihil unq; boni tribuit: si colētis obseqo nullā gram refert: qd tam uanū tam stultū q; tēpla edificare. rem familiarem minuere: ut nihil asseqmur? At enī naturam excellentē honorari oportet. Quis bonos deberi pot nihil curāti & ingrato? An aliqua rōe obstricti eē possumus ei. q nihil hēat cōe nobiscū? Deus inqt Cicero si talis est: ut nulla gra: nulla hoim caritate: ualeat. Quid ei ppicius pot nemini. qd cōtēptius dici potuit in deū? Valeat inqt. id est abeat ac recedat: qn pdesse nulli pot. Quod si negociū deus nec hēat nec exhibet: cur ergo nō delinq;mus: quotiens hoim cōscientiā fallere licebit. ac leges publicas circūscribere? Vbicūq; nobis latendi occasio arriserit: auferamus aliena: uel sine cruore uel etiam sanguine: si pter leges nihil ē amplius quo colendū sit. Hec dū sentit Epicurus: religionē funditus delet. qua sublata: cōfusio ac perturbatio uite sequet. Quod si religio tolli nō pot. ut & sapiam retineamus: q cōis uita sit tutior: quō religio ipa sine metu tueri aut custodiri pot? Quod enī non metuitur: contēpnitur. quod contēpnit: utiq; nō colitur. Ita fit: ut religio et maiestas. et honor & metus constent. Metus aūt nō est. ubi nullus timet. Sic igit gram deo siue irā siue utrūq; detraxeris: religionē tolli necesse est. sine qua uita hoim stultitia: scelere: immanitate completur. Multū enī refrenat hoies

conſcientia. ſi credamus nos ín conſpectu dei uíuere: ſi non tm̃ quę gerimus uideri deſuper: ſed etiã quę cogitamus: aut loqmur: audiri a deo putemus. At enĩ ꝓdeſt id credere ut qdam putãt. non ueritatis gr̃a: ſed utilitate. qm̃ leges conſciam punire nõ poſſũt. niſi aliqs deſup terror impediat ad cohibenda peccata. Falſa eſt igit̃ oĩs relígio: et diuínitas nulla eſt. ſed a uíris prudẽtibus uniuerſa confecta ſunt. quo rectíus ĩnocẽtiuſq; uíuat̃. Magna hęc & a materia quam propoſuimus alíena queſtio eſt. ſed quia neceſſario ínciditur debet q̃uis breuiter attingi. Varias opiniones de mundi opificio & gubernatione enumerat

Ca. xx.

QVm ſententię philoſophoꝝ ꝑoris tẽporis de ꝓuidẽtia conſenſiſſẽt: nec ulla eẽt dubitatio: qn mũdus a deo & rõe eſſet iſtructus. et rõe gereret̃. Primus oĩm Pitagoras extitit tpibus Soc̃tis: qui ſibi diceret nõ liquere. utrũ eẽt aliqua diuínitas nec ne. Quę diſputatio eíus a deo impia: et contra ueritatem & relígionem ĩudicata eſt: ut et ipm athenienſes expulerínt ſuis finibus. et libros eíus ĩ concione qbus hęc continebant̃ exuſſerint. De cuíus ſententia nõ eſt opus diſputare. quia nihil certi ꝓnuntiauit. Poſt hęc Socrates & auditor eíus Plato. et qui de ſcola Platonis tanq̃ riuuli díuerſas ín partes ꝓfluxerunt ſtoici & peripatetici: ín eadem fuere ſententia qua ꝑores. Poſtea uero Epicurus deũ qdem eſſe dixit. qa neceſſe ſit eẽ aliqd ín mũdo preſtans. et eximiũ & beatum: prouidentiam tamẽ nullam. Itaq; mũdum ipm nec ratione ulla: nec arte: nec fabrica ínſtructũ: ſed naturam rerũ quibuſdam mínutis ſemínibus & ínſecabilibus cõglobatam. Quo qd repugnãtius dici poteſt non uideo. Et enĩ ſi eſt deus: utiq; prouidens eſt ut deus. nec aliter ei põt diuĩtas attribui: niſi & preterita teneat: et preſentia ſciat: et futura proſpiciat. Cum igit̃ prouidentiã ſuſtulit. etiam deũ negauit eſſe. Cum autẽ deũ eſſe profeſſus eſt. et ꝓuidentiã ſimul eſſe conceſſit. Alterũ enĩ ſine altero. nec eſſe prorſus nec ínteliigi põt. Verũ his poſtea tẽporibus qbus iã philoſophia defloruerat: extitit alius qdã Diagoras: qui nullũ eẽ oĩno deum diceret. ob eamq; ſententiam noiatus eſt Atheus. Item Cireneus Theodorus ambo qui nihil noui poterant reperire. omnibus iam dictis & inuentis maluerũt contra ueritatem id negare: ín quo priores uniuerſi ſine ãbiguitate conſenſerãt. hi ſũt q tot ſeculis: tot ĩgenis aſſertã atq; defenſam prouidentiam calũniati ſunt. Quid ergo? Vtrũ ne iſtos mínutos et ínertes philoſophos rõe: an uero ueritate preſtantiũ uíroꝝ refellemus. an potius utroq;? Sed ꝓperandum eſt. ne longius a materia deuagetur oratio.

Quod mundus dei prouidentia factus ſit & gubernet

Ca. x.

QVi uolũt diuĩa, puidentia factũ esse mundũ: aut principiis inter se temere coeũtibus dicũt esse concretum: aut repẽte natura extitisse. Naturã uero ut Stratio ait hr̃e in se uim gignendi & uiuendi: sed eam nec sensum hr̃e ullũ nec figurã. ut intelligamus oĩa q̃i sua sponte esse generata: nullo artifice nec auctore. Vtrũq; uanũ et ĩpossibile. sed hoc euenit ignorãtibus ueritatem: ut quid uis potius excogitent q̃ id sentiant: qd rõ deposcit. Primũ minuta illa semina: quoꝝ concursu totũ coisse mũdum loquunt̃. ubi aut unde sint quero? Quis illa uidit unq̃? Quis sensit? Quis audiuit? An solus Leucippus oculos habuit? solus mẽtem? Qui, pfecto solus oim cęcus & excors fuit: qui ea loquere t̃. quę nec eger q̃ q̃ delirare: nec dormiens posset sompniare. Quatuor elemẽtis constare oĩa philosophi ueteres disserebant. Ille uoluit ne aliens uestigiis uideretur insistere: sed ĩpoꝝ elementorũ alia uoluit esse pinordia. quę nec uideri possint: nec tangi: nec ulla corporis pte sentiri. Tam minuta sunt int: ut nulla sit acies ferri tã subtilis: qua secari ac diuidi possint. unde illis nomẽ imposuit athomoꝝ. Sed occurrebat ei q̃ si una eẽt oĩbus eadẽq; natura: nõ possẽt res efficere diuersas: tãta uarietate quanta uidemus inesse mundo. Dixit ergo leuia esse & aspera et rotũda & hamata. Quãto melius fuerat tacere: q̃ in usus tam miserabiles tam inanes hr̃e linguam? Et qdem uereor ne non minus delirare uideat̃. qui hęc putet refellenda. Respõdeamus tñ uelut aliqua dicenti. Si leuia sunt & rotũda: utiq; nõ possunt inuicem se apprehendere: ut aliquod corpus efficiant. ut si qs militũ uelit in unã coagmẽtationẽ constringere: lemitudo ipa granorũ in massam coire nõ sinat. Aspera inquit & angulata sunt et hamata. ut possint coherere. Diuidua ergo et secabilia sunt. Hamos eni necesse est & angulos eminere ut possint ãputari. ita q̃ ãputari ac diuelli põt. et uideri poterit & teneri. Hęc int pinane irreqetis moribus uolitant. et huc atq; illuc ferunt̃: sicut puluerís minutias uidemus in sole: cũ per fenestrã radios ac lumẽ immiserit. Ex his arbores et herbe: et fruges oẽs oriunt̃. ex his aĩalia: et aqua et ignis: et uniuersa gignũtur. et rursus in eadem resoluunt̃. Ferri hoc põt q̃diu de rebus paruis agit̃. ex his etiã mũdus cõplexus ẽ. Impleuit numerum pceptę insamię. nihil ultertius adici posset: sed inuẽit tñ ille qd adderet. Quoniã oĩne int infinitũ nec põt quicq̃ uacare. necesse ẽ ergo inumerabiles eẽ mũdos. Quę tãta uis fuerat athomoꝝ: ut moles tã inexumabiles ex tam minutis cõglobarẽtur. Ac primũ reqrõ. quę sit istoꝝ seminũ uel rõ uel origo. Si eni ex illis sunt oĩa: ipa igr̃ unde esse dicemus? Quę natura tantã copiam ad efficiendos inumerabiles mũdos submistrauit. Sed cõcedam ut

impune de mūdis delirauerit. de hoc loq̃mur i' quo sumus: et quē uidemus.
Ait oia ex idiuiduis corpusculis fieri. Si hoc ita eēt: nulla res unq̃ sui generis semie indigeret. sine ouis alites nascerentur: aut oua sine partu: itē cetera
uiuētia sine coitu: arbores & que gignūtur e terra, ꝑpa semina nō haberēt:
que nos quotidie tractamus et serimus. Cur ex frumento seges nascitur. et
rursus ex segete frumentū? Denique si athomorꝫ coitio et cōglobatio efficeret
oia. et in aere uniuersa concrescerēt. Si qdem pmane athomi uolitant: cur
sine terra: sñ radicibus: sine hūore: sñ semine: nō herba: nō arbor: nō fruges
oriri aut generari possunt? Vnde apparet nihil ex athomis fieri. qñ quidem
unaquequ res habet ꝑpam certāq; naturā: suū semē: suā legem: ab exordio
datā. Denique Lucretius q̃i oblitus athomorū quos asserebat. ut redargueret
eos. qui dicūt ex nihilo fieri oia: his argumētis usus est. qui contra ipm
ualerent. Sic enī dixit. Nam si de nihilo fierēt: ex omnibus rebus omne genus
nasci posset. nil semine egeret. Item postea. Nil igitur fieri de nullo posse putā-
dum est semine: qñ opus est rebus: quo queq; create aeris in terras possint
proferre ꝑauras. Quis hūc putet hūisse cerebrū eū hec diceret: nec uideret
sibi esse contraria? Nihil eī ꝑ athomos fieri exinde apparet: q̃ semie cuiusq;
rei certū est. nisi forte ignis et aque naturā ex athomis eē credemus. Quid
q̃ durissimi rigoris materie: si ictu uehementiore collidantur: ignis excutiū?
Nam in ferro aut silice athomi latent. Quis inclusit? Aut cur sua sponte nō
emicant? Aut quō semia ignis in materia frigidissima pmanere potuerīt?
Omicto silicem ac ferrū: orbem uitreū plenū aque. si tenueris i sole: de luce
quod ab aqua refulget ignis accēdit. etiā in durissimo frigore. Num etiam
in aqua ignē esse credendū est? Atqui de sole ignis ne estate qdem accendi
pōt: si cere inalaueris. uel si uapor leuis aliqd attigerit: aut crustā marmo-
ris: aut laminā paulatim ꝑ minutissimos rores aqua concrescit. Item de alitu
terre aut maris nebula existit: que aut dispersa humefacit quidqd texerit:
aut collecta in arduos montes in sublime uēto rapta: stipatur in nubem. atq;
imbres maxios deicit. Vbi ergo dicimus liquores natos esse? Num in ua-
pore? Nū in alitu? Num in uento? Atqui nihil pōt consistere: in eo qd nec
tangi: nec uideri. Quid ergo de aialibus loquor: in quorū corpibus nihil
sine rōne: sñ ordine: sine unitate: sñ specie figurarū uidemus? Adeo ut so-
lertissima & diligētissima oim partiū mēbrorūq; descptio: casū ac fortunā
depellat. Sed putemus artus: et ossa & neruos: et sanguinem de athomis
posse concrescere? Quid sensus: cogitatio: memoria: ingeniū: qbus semibus
coaugmentari possūt? Minutissimis in ꝓt. Sunt ergo alia maiora. Quō igitur

ínsecabilia? Demq; si ex iussibilibus sint quę uidenť. cur igiť nemo uider? Sed ínuisibilia quę sunt ín hoíe consideret. siue tractabilia. quę nemíni sub aspectu: rōne: ueraq; constare qs non uider? Quomō ergo sine rōe coeunťia possūt aliqd efficere rōnale? Videmus eí nihil esse ín oīni mūdo: quod non hēat ín se maxīam mirabilēq; rōnem. Quę qa supra hoīs sensum & íngeniū est: cui rectíus q̄ diuínę ꝓuidentię tribuenda est? An si simulachrū hoīs & statura: ratio: et ars fingít: íp̄m hoíem de frustis temere concurrētibus fieri putabimus? Et quid simile ueritatis ín ficto: cū summū & excellēs artificiū: nihil alíud nisi umbram et extrema corpis liníamēta possit imitari? Num potuit humana solertia dare opi suo: aut motū alíquē: aut sensum? Omícto usum uidendí: audiendí: odorandí: cęterorūq; membroꝝ: uel apparentiū uel latentiū mirabiles utilitates. Quis artífex potuit aut cor hoīs: aut uocem: aut íp̄am fabricare sapīam? Quisq̄ ne íg̃r sanus exístīat: qd̄ homo rōe et consilio facere nō possit: id concursu athomoꝝ passim coherentíū perfici potuísse. Vides í quę deliramēta ínciderūt. cū uolūt effectionē curāq; rerū deo dare. Concedamus tamē his. ut ex athomís fiant quę terrena sunt. nū etiam celestia? Deos aíūt íncorruptos. eternos. beatos eē. solisq; dant ímmitatē: ne concursu athomoꝝ contraesse uídeanť. Si eni deos quoq; ex illís constituisset: dissipabiles fierēt. semibus aliqñ resolutis: atq; ín naturā suā reuertēntbus. Ergo si est aliqd qd athomi nō effecerínt: cur nō cętera eodem modo íntellígamus? Sed quero anteq̄ mūdus p̄mordia ista generaret: cur sibi dii habitaculū nō edificauerūt? Videlicet nisi athomi coíssent cęlumq; fecissent. adhuc dii ꝑ mediū ín aere penderent. Quo íg̃r consilio: qua rōe de confuso aceruo se athomi cōgregauerūt: ut ex aliis ínferíus terre cōglobarentur: cęlū desup tendereē: tanta siderū uarietate: ut nihil unq̄ excogitari possit ornatius? Tanta ergo qui uideat & talia: pōt existīare nullo effecta esse consilio. nulla ꝓuidentia: nulla rōne diuína. sed ex athomís subtilibus exíguís concreta esse tanta miracula. Nōne ꝓdigio sumile est: aut naturā eē hoíem q hęc diceret: aut extitisse qui crederēt. ut Democritū q auditor eíus fuit. uel Epicurū ín quē uanitas oís de Leucippí fonte ꝓfluxit. At eni sicut alii dicunt. natura mundus effectus est: quę sensu & figura caret. Hoc uero multo est absurdíus: si natura mūdum fecit. consilio et rōe fecerit necesse est. Is ei facit aliqd. qui aut uolūtatē faciendi habet aut sciam. Si caret sensu ac figura: quo pōt eb ea fieri. qd̄ et sensum hēat & figuram? Nisi forte qs arbitretur. naturā aīalíū fabricatā tam subtilem a nō semie formari animariq; potuisse: aut ístam cęlí spēm tam ꝓuidēter ad utilitates uíuentíū tēperatā:

nescio quo casu. sine conditore: sine artifice subito extitisse. Si quid ínqt est
Crisippus qd̃ efficiat: ea quę homo licet rõe sit preditus facere nõ possit: id
profecto est maius & fortius et sapientius hoĩe. homo autẽ non põt facere
cęlestia: ergo illud quod hoc efficiat uel effecerit supat hoĩem arte: consilio:
prudentia: potestate. Quis igr̃ põt eẽ nisi deus? Natura uero quam ueluti
mr̃em esse rerũ putãt. si mentẽ non habet: nihil efficiat unq̃ nihil molietur.
Vbi enĩ non ẽ cogitatio: nec motus ẽ ullus nec efficacia. Si aũt consilio utĩt̃
ad ínciplendũ aliqd: rõe ad disponẽdum: arte ad efficiendum: uirtute ad
consumãdum: põtate ad regendũ & continendũ: cur natura potius q̃ deus
noĩetur? Aut si concursus atomoy: uel carẽs mente natura: ea quę uide-
mus effecit. quero cur facere cęlũ potuerit: et urbẽ aut domũ nõ potuerit?
Cur mõtes marmoris fecerit: colũnas & simulachra nõ fecerit? Atqui nõ
potuerãt atomi etiã ad hęc efficiendã cõcurrere? Siqdem nullã positionẽ
relínquũt. quã nõ expiantur. Nam de natura quę mentẽ non hẽat: non est
mirãdum: ꝓ hęc facere oblita sit. Quid ergo est. utíq; deus cũ íncboaret hoc
opus mũdi. quo nihil põt esse nec dispositius ad ordínẽ. nec aptius ad utili-
tatem: nec ornatius ad pulchritudínem: nec maius ad molem. quę fieri ab
hoĩe nõ poterant: fecit ipe. ín q̃bus etiam hoĩem ipm: cui particulam de sua
sapĩa dedit: et ínstruxit cũ rõe. quantũ fragilitas terrena capiebat: ut ipse
sibi efficeret quę ín usus suos essent necessaria. Si uero ín huius mũdi ut ita
dixęrim re.p. nulla prudentia est quę regat: nullus deus q ãmínistret: nec
oĩno sensus ullus ín hac rerũ natura poller. Vnde igr̃ mẽs hũana tã solers:
tam íntelligens orta eẽ credetur? Si ei corpus hoĩs ex humo fictũ est: unde
hõ nomẽ accepit? Animus ergo q sapit: rector est corpis. cui membra ob-
sequunt̃ tanq̃ regi & ímpatori: qui nec aspici: nec cõprehẽdi põt: nõ potuit
ad hoĩem nisi a sapiente natura pueĩre. sed sicut oĩne corpus mens et aĩmus
gubernat: ita & mũdum deus. Nec enĩ uerisimile est: ut mínora et humilia
regimen hẽant: maiora & sũma nõ hẽant. Denícq; M. Cicero ín tusculanis
et ín consolatione aĩoy ínqt. Nulla ín terris origo ínuenírí põt. nihil ẽ ínqt
ín aĩmis mixtũ atq; concretũ. aut qd̃ ex terra natũ atq; factũ esse uideatur.
nihilue hũidum: quod aut flabile aut igneũ. His enĩ naturis nihil ínest qd̃
uim memorię: mentis: cogitatioĩs hẽat: quo ín pterita teneat et futura prui-
deat: et cõplecti possit pnta. quę sola diuína sunt. nec eĩ íneĩunt̃ unq̃ unde
ad hoĩem ueĩre possint nisi a deo. Exceptis igr̃ duobus tribusue calũniato-
ribus uanis: cũ constat diuína prudentia mundum regi sicut & factus est.
nec sit qsq̃ qui Diagore Theodoriq; snĩam: uel Leucippi ínane cõmentũ uel

Democriti Epicuriq; leuitatem preferre audeat auctoritati. uel illoꝝ septem
porũ qui sunt appellati sapientes: uel Pictagorę: uel Socratis: uel Platoīs:
ceterorũq; philosophoꝝ q esse ꝓuidentiam iudicauerũt. Falsa igr̃ est et illa
snia: qua putãt terroris ac metus gr̃a religionẽ a sapientibus instituta:
quo se hoīes imperiti a peccatis abstinerent. Quod si uerũ sit: ergo deriſi ab
antiqs sapientibus sumus. Quod si fallendi nostri atq; a deo totius generis
hũani cã cõmẽtati sunt religionẽ. sapientes igr̃ nõ fuerũt: qa in sapiente nõ
cadit mẽdacii. Sed fuerint sapiẽtes. quę tanta felicitas mẽciendi: ut nõ mõ
indoctos: sed Platonẽ quoq; ac Socrtem fallerent & Pictagorã: Zenonem:
Aristotelem maxiarũ sectarũ pncipes tã facile deluderent. Est igitr̃ diuina
prouidentia: ut senserunt hi hoīes quos noiaui. cuius ui ac põtate: oīa quę
uidemus. et facta sũt et regũtur. Nec ei tanta rerũ magnitudo: tãta dispo-
sitio: tãta i seruãdis ordinibus ẽpibusq; constãtia: aut olim potuit sñ ꝓuido
artifice oriri. aut constare tot seculis: sine incola potenti. aut imperpetuum
gubernari sñ perito ac sine rectore. quod rõ ipa declarat. Quidqd est ei qd
hẽt rõem: rõe sit ortũ necesse est. Ratio aũt sentiẽtis sapientisq; natura: nihil
aliud põt esse q̃ deus. Mundus aũt qm̃ rõem habet qua & regitr̃ et constat.
ergo a deo factus est. Quod si est conditor rectorq; mũdi deus: recte igr̃ ac
uere religio constituta est. Auctori enim rerũ parẽtiq; cõi honos uenerarioq;
debetur. Vtrum unus dei an plurium deorũ ꝓuidẽtia mundũ. Capi. xi.

QVoniam constitit de ꝓuidẽtia: sequitur ut doceamus utrũ ne multoꝝ
esse credẽda sit. an potius unius. Satis ut opior docuimus uel ostẽ-
dimus i nris institutionibus: deos multos esse nõ posse. q diuina uis ac põtas
si distribuat̃ in plures: diminuit̃ utiq; & mortalis est. Si uero mortalis non
est: nec minui nec diuidi põt. deus igr̃ unus est: in quo uis et põtas consũ-
mata: nec minui põt nec augeri. Si aũt sũt multi. dum hẽt singuli põtatis
aliqd ac numinis: sũma ipa decrescit. nec poterũt singuli hr̃e totũ: quod est
cõe cum pluribus. unicuiq; tantum deerit: quantũ ceteri possidebunt. Non
possũt igr̃ in hoc mũdo multi eẽ rectores. nec in una domo multi dñi. nec in
naui una multi gubernatores. nec in armẽto aut grege duces multi. nec in
uno regimĩe multi reges. Sed nec i celũ qdem multi soles eẽ potuerũt. sicut
nec aię plures in uno corpore: a deo in unitate natura uniuersa consentit.
Quod si mũdum spus intus alit: totãq; infusa per artus mẽs agitat molem
et magno se corpe miscet: apparet testimoio poetę unũ esse mundi habita-
torem deũ. Si qdem corpus oẽ: nisi ab una mente incoli regiq; non põt:
oẽm igr̃ diuinã põtatem necesse est in una esse. cuius nutu & impio regant̃

omnia. et ideo tantus est: ut ab homine non possit aut uerbis enarrari: aut sensibus extimari. Vnde igr̃ ad hoies opinio multoꝝ deoꝝ psuasiõe pueñit? Nimirũ hi oẽs q colũtur ut dii: hoies fuerẽt: et iidem p̃mi ac maximi reges. sed eos aut ob uirtutẽ qa ꝓfuerãt hoim generi: diuinis honoribus affectos esse post mortem. aut ob bñficia & inuenta. qbus hũanã uitã excoluerant: immortalem mẽoriam consecutos qs ignorat? Nec tm̃ mares. sed & fẽmias. Quod cũ uetustissimi greciẹ sẹptores: quos illi theologos nũcupant: cũ etiã romani grẹcos sequuti & imitati docent. quoꝝ pcipue Euhemerus ac noster Ennius: q eoꝝ oim natales: cõiugia: progenies: impia: res gestas: obitus: simulachra demonstrãt. Et secutus eos Tullius tertio de natura deoꝝ libro dissoluit publicas religioẽs. sed tm̃ uerã quã ignorabat: nec ipse nec alius quisq̃ potuit inducere. Adeo et ipe testatus est falsũ qdem apparere: ueritatem tm̃ latere. Vtinã inqt tã facile uera inueire possem. q̃ falsa cõuincere. Quod qdem nõ dissimulanter ut academicus: sed uere atq; ex animi sntia proclamauit. qa ueritas hũanis sensibus erui nõ põt. quod assequi uoluit hũana ꝓuidentia: id assecutus est ut falsa detegeret. Quidqd ei fictũ & comentitiũ: qa nulla rõe submixũ est: facile dissoluit. Vnus est igit̃ princeps et origo rerũ deus: sicut Plato in thimeo & sensit et docuit. cuius maiestatẽ tantã esse declarat: ut nec mẽte comphendi: nec lingua exp̃mi possit. Idem testat̃ Hermes quẽ Cicero ait in numero deoꝝ apd̃ egiptios hr̃i. eũ scilicet q ob uirtutem multarũq; artiũ sciam Trismegistus noiatus. et erat nõ modo Platone: uerũ Pictagora: septemq; illis sapientibus longe antiqor. Apud Xenofontem Socẽtes disputans: ait formã dei nõ oportere conq̃ri. Et Plato in legũ libris. Quid oino sit deus nõ esse querendũ: qa nec inueiri possit nec enarrari. Pictagoras quoq; unũ deũ confitet̃ dicens incorpalem eẽ mentẽ. quẹ p oẽm rerũ naturã diffusa & intenta: uitalem sensum cũctis aiantibus tribuat. Antistenes aũt in phisico unũ esse naturalem deũ dixit. q̃ uis gẽtes et urbes suos habeant populares. Eadem fere Aristoteles cũ suis peripatetieis. Et Zeno cũ suis stoicis. Longũ est eni singulorũ sententias exequi: licet diuersis nõibus sint abusi: ad unam tamen potestatẽ quẹ mundum regeret concurrerũt. Sed tamen summũ deũ cũ et philosophi & poetẹ: et ipi denique qui deos colunt sepe fateantur. de cultu tamẽ & honoribus eius nemo unq̃ requiuit: nemo disseruit: ea scilicet persuasiõe: qua semp beneficũ incorruptum credentes. nec irasci eũ cuiq̃ nec ullo cultu indigere arbitrantur. adeo religio esse non potest: ubi metus nullus est.

Quod religio sit & hominis sit

Cap. xcii

Vnc quomã respondimus impie quorũdam detestabilique prudẽtię uel potius amẽtię: redeamus ad ꝓpositũ. Diximus religiõe sublata: nec sãpiam teneri posse nec iustitiam. dum diuitaris intellectus quo differimus a beluis in hoie solo repiat̃ iustitia. quã nisi cupiditates nr̃as deus qui falli nõ põt cohercuerit: scelerate impieq; uiuemus. Spectari ergo actus nr̃os adeo nõ mõ ad utilitatem cõis uitę attinet. sed etiã ad ueritatem. quia religiõe iustitiaq; detracta: uel ad stultitiam pecudum amissa rõe deuoluimur: uel ad bestiarũ immãitatẽ immouero ãplius: siqdem bestie sui generis aĩalibus parcunt. Quid erit hoie truculentius? Quid immitius: si dempto metu supiore: uim legũ aut fallere potuerit: aut contempnere? Timor igit̃ dei solus est: qui custodit hoim inter se societatẽ. per quẽ uita ipa sustinetur: munitur: gubernat̃. Is aũt timor aufertur. si fuerit hõi persuasum: q; ire sit expers deus. quẽ moueri & indignari non mõ cũ iniusta fuit cõis utilitas: sed etiam rõ ipa et ueritas persuadet. Rursus nobis ad supiora redeũdum est. ut qa docuimus a deo factũ esse mundũ: doceamus quare sit effectus.

Cap. xciii

Quod omnia tam bona q̃ mala hominis gra facta sunt

Si consideret aliqs uniuersam mũdi ãministrationẽ: itelliget ꝓfecto q̃ uera sit snia stoicorũ. qui aiunt nr̃a causa mũdum esse constructũ. Omnia ei qbus constat queq; generat ex se mũdus: ad utilitatem hoĩs accomodata sunt. Homo igni utitur ad usũ califaciendi: et lumis: et coquẽdoꝝ ciborũ: ferriq; fabricãdi. utitur fontibus ad potũ: et ad lauacra flumibus: ad agros irrigandos terminãdasq; regiones. Vtitur terra ad ꝓcipiendam frugũ ubertatẽ: collibus ad conserẽda uineta: mõtibus ad usũ arborũ atq; lignoꝝ. Vtitur mari nõ solũ ad cõmercia & copias ex longinqs regiõibus ferendas: uerũ etiam ad ubertatẽ oĩs generis pisciũ. Quod si his elementis utitur qbus est ꝓximus: nõ est dubiũ qn & cęlo. qm̃ et cęlestiũ rerũ officia: ad fertilitatẽ terrę ex qua uiuimus tẽperata sunt. Sol irreqetis cursibus & spaciis inęqlibus orbes ãnuos conficit. et aut oriens diem ꝓmit ad laborẽ: aut occidens noctem supducit ad reqem. et tũ abscessu longius ad meridiẽ: tũ accessu ꝓpius ad septentrionẽ: hiemis & estatis uicissitudines facit. ut et hibernis hũoribus ac pruinis ĩ ubertatẽ terra pinguescat. et estiuis caloribus: ut uel herbide fruges maturitate durent̃: uel quę sũt ĩ hũidis incocta et feruefacta mitescãt. Luna quoq; nocturni tpis gubernatrix. et amissi ac recepti lumis uicibus menstrua spacia moderat̃. et cęcas tenebris horrentibus noctes fulgore sue claritatis illustrat: ut estiua itinera & expeditiões et opera sine labore ac molestia confici possint. Siqdem nocte leues melius

stipulę: nocte arida prata tōdenť. Astra etiā cętera uel ortu uel occasu suo: certis stationibus oportunitates tēporū subministrant. Sed & nauigiis quo minus errabundo cursu per immensum uagenť regimē prebent: cū ea rite gubernator obseruās ad portū destinati litoris puehatur. Ventorū spiritu attrahuntur nubes. ut sata imbribus irrigentur. ut uites fętibus: arbusta pomis exuberent. Et hęc p orbem uicibus exhibenť. ne desit aliqñ: quo uita hoīm sustineať. Vt ei cęteras aiantes eadem terra nutrit: et eiusdēz fętu etiā muta pascūtur. Num etiam mutorū cā deus laborauit? Minime. Quia sunt rōis expcia. Sed intelligimus & ipa et eodem mō in usū hoīs a deo facta. partim ad uestitū: partim ad opis auxilia. ut clarū sit diuinā puidentiam rerū & copiarū abundantia hoīum uitā instruere atq; ornare uoluisse. ob eamq; cām et aerē uolucribus: et mare piscibus: et terrā q̄drupedibus impleuit. Sed achademici contra stoicos disserentes solent querere: cur si deus oia hoīm cā fecerit: etiā multa contraria et inimica & pestifera nobis reperiañ tam i mari q̄ in terra. Quod stoici ueritatē nō respicientes inepti ssime repulerūt. Aiunt enī multa in gignētibus et in numero aialiū quorū latcat utilitas: sed etiā pcessu tēporū inueniri. sicut iā plura poribus seculis icognita necessitas & usus inuenerit. Quę tandem utilitas pōt in muribus: in blatis in serpentibus reperiri. quę hōi molesta et pricio sa sunt. An medicina in his aliqua latet? Quę si ē: inueniť aliqñ nēpe aduersus mala. cū id illi quęranť esse oino malū. Viperā ferunt exustā: in cinerēq; dilapsam: mederi eiusdem bestie morsui. Quāto melius fuerat ea prsus nō esse: q̄ remediū contra se ab ea ipa desiderari. Breuius igr ac nerius respōdere potueřt in hūc modum. Deus cū formasset hoīem uelut simulachrū suū: quod erat opificii summū: inspirauit ei sapiam solī. ut oia imperio ac diciōi suę subiugaret. omibusq; mūdi cōmodis utereť. ppositit tū ei et bona et mala: qa sapiaz dedit. cuius oīs rō in discernendis malis ac bonis posita est. Non pōt enī quisq̄ eligere meliora & scire qd bonū sit: nisi sciat simul reicere ac uitare quę mala sunt. inuicem sibi alterutrū cōnexa sunt. ut sublato alterutro; utrūq; sit tolli necesse. Propositis igr bonis malisq; tū demū opus suū peragit sapia: eqdem bonū appetit ad utilitatē: malū reicit ad salutē. Ergo sicut bona innumerabilia data sūt qbus frui posset. sic etiā mala quę caueret. Nam si malū nullū sit piculū: nihil demiq; qd ledere hoīem possit. tollitur oīs materia sapię: nec erit hōi necessaria. Positis ei tmmō in conspectu bonis: qd opus ē cogitatioāe: intellectu: scia: rōne? Quocūq; porrexerit manū: id naturę aptum & cōmodum sit. ut si quis uelit apparatissimā cenam infantibus: qui nondum

sapiant apponere: utiq; id appetent singuli. quo unūquēq; aut impetus: aut fames: aut etiam cāus attraxerit. et quidqd sumpserint: id illis erit utile ac salubre. Quid igr̄ nocebit eos sicuti sūt pmanere: et semp infantes: ac nescios esse rerum? Si aūt admisceas uel amara uel inutilia: uel etiam uenenata: decipiūtur utiq; p ignorantiā boni ac mali: nisi accedat his sapia. per quā hēant maloꝝ reiectionē bonorūq; delectū. Vides ergo magis ppter mala opus bonis cē sapia. quę nisi fuissent ppsita: rōnale aīal nō eēmus. Quod si hęc rō uera ē quā stoici posuerūt: dissoluī etiā argumentū illud Epicuri. Deus inqt aut uult tollere mala & nō pōt: aut pōt et nō uult. aut neq; uult neq; pōt. aut & uult et pōt. Si uult & non pōt: imbecillis est: qd in deū non cadit. Si pōt et nō uult: inuidus. quod eque alienum est a deo. Si neq; uult neq; pōt: et inuidus & imbecillis est. ideoq; neq; deus. Si et uult & pōt. qd solū deo cōuenit. Vnde ergo sūt mala? Aut cur illa nō tollit? Stio plerosq; philosophoꝝ qui puideātiam defendunt: hoc argumēto pturbari solere. et inuitos pene adigi: ut deū nihil curare fateantur. qd maxīe querit Epicurus. sed nos rōe pspecta: formidolosū hoc argumentū facile dissoluimus. Deus ei pōt qdquid uelit. et imbecillitas uel inuidia in deo nulla est. Potest igitur mala tollere sed nō uult. nec ideo tn inuidus. Idcirco enī non tollit: quia & sapiam sicut et docui simul tribuit. et plus boni ac iocūditatis in sapia: q̄ in malis molestię. Sapia etiam facit. ut deū cognoscamus: et pē cognitionē: immortalitatē asseq̄mur. quod ē summū bonū. Itaq; nisi pus malū agnouerimus. nec bonū poterimus agnoscere. Sed hoc nō uidit Epicurus nec alius quisq̄. si tollantur mala: tolli piter sapiam: nec ulla in hoīe uirtutis remanere uestigia. cuius rō sustinēda et supanda maloꝝ acerbitate consistit. Ita ppter exiguum cōpendiū sublatoꝝ maloꝝ: maxīo & uero: et pprio nobis bono careremus. Constat igr̄ oia ppter hoīem ppsita. tam mala q̄ etiam bona.

Cur deus fecerit hominē

Seqtur ut ostendam. cur fecerit hoīem ipm deus. sicut mundū ppter hoīem machinatus est: ita ipm ppter se tanq̄ diuini tēpli ārīstitem: spectatorem operū rerūq; cęlestiū. Solus est ei qui sentiens capaxq; ratiois intelligere possit deū: q opa eius admirari: uirtutem: pōtatemq; perspicere. Idcirco enī consilio: mente: prudentia instructus est. Ideo solus pter cęteras aiantes rectus corpore ac statu factus est: ut ad contēplationē parentis sui excitatus eē uideat. Ideo sermonē solus accepit ac linguā cogitationis interpretem. ut enarrare maiestatē dni sui possit. Postremo idcirco ei cuncta subiecta sūt. ut factori atq; artifici deo eēt ipe subiectus. Si ergo deus hoīes

suum uoluit esse cultorem: ideoq; illi tantũ bonoris attribuit: ut rerũ oĩum dominaretur. utiq; iustissimũ esse deũ uidelicet eũ: q tanta prestiterit amare hoĩem: qui sit nobiscũ diuini iuris societate coniũctus. Nec enĩ fas ẽ cultorẽ dei a dei cultore uiolari. Vnde intelligitur religionis ac iustitiẽ cã esse hoĩem figuratum. cuius rei testis est Mar. Tul. in libris de legibus ita dicens. Sed oĩm quẽ ĩ doctoꝝ hoĩm disputatiõe uersantur: nihil est pfecto prestabilius: q̃ plane intelligi nos ad iustitiã eẽ natos. Quod si est uerissimũ: deus ergo uult oẽs hoĩes eẽ iustos. id est deũ & hoĩem caros hãre. deũ scilicet honorare tanq̃ patrem: hoĩem diligere uel ut frem. In his ei duobus tota iustitia consistit. Qui ergo aut deũ nõ agnoscit: aut hõi nocet: iniuste & contra naturã suam uiuit. et hoc modo irrumpit institutum legemq; diuinam.

Vnde ad homine peccata puenant

Hic fortasse querat aliqs: unde ad hoĩem peccata puenerint. aut quẽ prauitas diuini instituti regulam ad peiora deторserit. ut cũ sit ad iustitiam genitus: opa tũ efficiat iniusta. Iam superius explanaui simul deũ proposuisse bonũ ac malũ: et bonũ qdem diligere: pugnas odisse. sed ideo malũ pmisisse: ut & bonũ emicaret. quod alterũ sine altero sicut sepe docui intelligimus constare nõ posse. Deniq; ipm mundum ex duobus elementis repugnãtibus: et iuicem copulatis eẽ concretũ: igneo et hũido. nec potuisse lucem fieri: nisi & tenebre fuissent. qa nec supum põt esse sũ infero. nec oriẽs sine occidente. nec calidum sine frigido. nec molle sine duro. Sic & nos ex duobus eq; repugnãtibus cõpacti sumus: aĩa et corpore. quoꝝ alterũ celo ascribitur: qa tenue ẽ et intractabile. alterũ terre: qa cõprehẽsibile est. Alterũ solidũ & eternũ est. alterũ fragile atq; mortale. Ergo alteri bonũ adheret: alteri malũ. Alteri lux: uita: iustitia. alteri tenebre: mors: iniustitia. Hinc exuit in hõibus naturẽ suẽ deprauatio: ut eẽt necesse constituí legem: qua possent & uitia phiberi: et uirtutis officia imperari. Cum igitur sint in rebus hũanis bona et mala: quoꝝ rõnem declaraui: necesse est ad utrãq; partem moueri deũ. et ad grãm: cũ iusta fieri uidet. et ad irã: cũ cernit iniusta. Sed occurrit nobis Epicurus ac dicit. Si ẽ ĩ deo letitiẽ affectus ad grãm: et odii ad irã: necesse ẽ hẽat et timorẽ: et libidinẽ: et cupiditatẽ: ceterosq; affectus qui sũt imbecillitatis hũanẽ. Non est necesse ut timeat q irascatur. aut mereat qui gaudet. Deniq; iracũdi minus timidi sũt. et natura leti minus merent. Quid opus est de hũanis affectibus dicere. quibus fragilitas nr̃a succũbit? Consideremus diuinã necessitatem. nolo enĩ naturã dicere: quia deus nunq̃ creditur natus. Timoris affectus habet in hoĩe materiã. in deo non habet.

Homo quia multis casibus periculisq; subiectus est: metuit ne qua uis maior existat: quę illum uerberet: spoliet: laceret: affligat: interimat. Deus aūt in quē nec egestas: nec iniuria: nec dolor: nec mors cadit: timere nullo pacto pōt. qa nihil est qd ei uim possit inferre. Item libidinis rō in hoīe manifesta est. Nam q fragilis et mortalis ē affectus: necesse fuit alterū sexū: diuersūq; constitui. cuius pmixtione soboles effici posset. ad cōtinendā generis ppetuitatē. Hęc autē libido in deū locū non habet. qa & fragilitas: et interitus ab eo alienus est. nec ulla est apud eū fęia: cuius possit copulatiōe gaudere. nec successione indiget: qui semp futurus est. Eadem de inuidia et cupiditate dici possūt. quę certis mānifestisq; de causis ī hoīem cadūt: in deū nullo mō. At uero & gratia: et ira: et miseratio habent in deo materiam. rectēq; illis utitur summa illa & singularis potestas ad rerū conseruationem.

Ca. xvi.

Quę materia sit unde miserationis ore ut ire

QVerit qspiam quę sit ista materia. Primū accedentibus malis afflicti hoīes ad deū plerūq; confugiūt: mitigant: obsecrant. credentes eū posse ab his iniuriis ppulsare. Habet igr causam miserādi. nec ei tam immitis est hoīmq; cōtemptor: ut auxiliū laborantibus deneget. Item plurimi quibus persuasum est deo placere iustitiam: eūq; qui sit dns ac parens oīm uenerantur, cū precibus assiduis ac frequentibus uotis: dona & sacrificia offerūt: nomē eius laudibus psequunt. iustis ac bonis opibus demereri eū laborātes. Ergo est ppter quod deus & possit et debeat gratificari. Nam si nihil ē tam cōueniens deo: q̄ bnficētia. nihil aūt tā alienū: q̄ ut sit ingratus: necesse est ut officiis optimorū sanctęq; uiuentiū pręstet aliquid: ac uicem reddat: ne subeat ingrati culpam. quę est etiam hōi crimīnosa. Contra autē sunt alii facinorosi & nefarii. qui libidinibus oīa polluāt: cedibus uexent: fraudent: rapiant: piurent: nec consanguineis: nec parentibus parcāt. Leges et ipm etiam deū negligant. habet igr ira in deo materiam. Non est enī fas eū cum talia fieri uideat nō moueri. et insurgere ad ultionem sceleratorū. et pestiferos nocentesq; delere: ut bonis omnibus consulat. Adeo et in ipa ira inest gratificatio. Inania ergo & falsa reptitur argumēta. uel eorū qui cū irasci deū uolūt: gratificari uolūt. quia ne hoc qdem fieri sn ira pōt. uel eorū qui nullū aīmi motū esse in deo putant. Et quia sunt al: qui affectus: qui nō cadūt in deū. ut libido: timor: auaricia: meror: inuidia. oīnō prsus affectu eū uacare dicerūt. His ei uacat. quia uitiosi affectus sunt. Eos autē q sunt uirtutis: id est ira in malos: caritas in bonos: miseratio in afflictos: quoniā diuina pōtate sunt digna: propos & iustos et ueros habet. Quę pfecto nisi

habeat humana uita turbabitur. atq; ad tantã confusionẽ deueniet status rerũ: ut contemptis superatisq; legibus sola regnet audacia. ut nemo deniq; tutus esse possit: nisi qui uiribus p̃ualeat. Ita quasi cõi latrocinio terra omis depopulabit̃. Nũc uero q̃m & mali pęnã: et boni gratiam: et afflicti opem sperant. et uirtutibus locus & scelera rariora sunt. Ac ei plerũq; et scelerati feliciores sunt. et boni miseriores. et iusti ab iniustis impune uexant̃. Considerabimus postea cur ista fiant. Interim de ira explicemus. an sit aliqua i deo. utrũ nihil curet oino: nec moueatur ad ea quę impie gerũtur.

Ca xvii Qd deus administrat mundum Et regit homine actus ē.

DEus inq̃t Epicurus nihil curat: nullã igit̃ habet pōtatem. curare eni necesse est: eũ qui habet pōtatem: uel si habet & nõ utitur. quę tanta est causa: ut ei non dicã nostrũ genus: sed etiã mũdus ipe sit uilis. Ideo inq̃t incorruptus est ac beatus. quia semp qetus. Cur ergo ãministratio tantarũ rerũ cessit: si hęc a deo negantur quę uidemus rõe summa gubernari? Aut qetus esse quõ pōt. q uiuit & sentit? Nam qes aut somni res est: aut mortis. sed nec somnus habet quietẽ. Nam cũ soporati sumus: corpus qdem qescit: aius aũt irreqetus agitatur. imagines sibi quas cernat effingit: ut naturalẽ suũ motũ exerceat uarietate uisoꝝ auocatq; se falsis: dũ membra saturentur̃ ac uigorem capiant de qete. quies igr̃ sempiterna solius mortis est. Si autẽ mors deũ non attingit: deus igr̃ nunq̃ qetus est. Dei uero actio quę pōt esse nisi mũdi ãministratio? Si uero mũdi curã gerit: curat igr̃ hoim uitã deus. ac singuloꝝ actus aĩaduertit. eosq; sapientes ac bonos esse desiderat. hęc est uolũtas dei: hęc diuĩa lex: quã qui sequtur: q̃ obseruat: deo carus ē. Necesse est igr̃ ut ira moueatur aduersus eũ: qui hanc eternam diuinãq; legem: aut uiolauerit: aut spreuerit. Si nocet alicui deus iã bonus nõ est. Non exiguo fallũtur errore: qui censuram siue humanam siue diuinam acerbitatis noie infamant. putantes nocẽtem diei oportere: qiu nocentes afficit pęna. Quod si est: nocẽtes igr̃ leges hẽmus. quę peccãtibus supplicia sanxerũt: nocẽtes iudices q scelere cõuictos pęna capitis afficiũt. Quod si & lex iusta est. quę et nocenti tribuit: qd merer̃. et iudex integer ac bonus dicit̃: cũ malefacta uindicat. bonoꝝ ei salutem custodit qui malos punit: ergo et deus cũ malis obest nocens nõ est. Ipe est aũt nocens: qui aut innocenti nocet: aut nocenti pareit. ut pluribus noceat. Libet querere ab his q deũ faciunt immobilem. Si quis hẽat rem: domũ: familiam: seruiq; eius contempnentes patientiam dñi omnia eius muaserint: ipi bonis eius fruant̃: ipos familia eius honoret. dñs autẽ contẽpnatur: ab omibus derideat̃: relinq̃tur: utrũ ne sapiens esse

possit: q contumelias non uindicet: suisq; rebus eos perfrui paciatur ī quos bēat pōtatem. Quę tanta ín quoq; potest pacientia repperiri: si tñ pacientia noianda est: et nō stupor qdem ínsensibilis. Sed facile est ferre contemptū. Quid si fiant illa quę a Cicerone dicūtur. Etei quero si qs pīfamilias liberis suis a seruo ínterfectis: uxore occisa: íncensa domo: supplicīū de seruo nūq; acerrimū sumpserit. utrū is demens: an misericors: an ínhūanus & crudelissimus esse uideatr. Quod si eusmodi facinoribus ignoscere crudelitatis ē potius q; pietatis. nō est ergo uírtuus ín deo ad ea quę ínuste fiūt nō commoueri. Nam mūdus tanq; dei domus est: et homínes tanq; serui. quibus si ludibrio sit nomen eius: qualis aut quanta pacientia est: ut honoribus suis cedat. praua & ínqua fieri uideat et nō índigneē. quod ppríū & naturale est: ei cui peccata nō placeant. Irasci ergo rōmis est: auferūtur liceēte. quod utiq; íuste sapienterq; fit. Sed stoici nō uiderūt esse discrimē recti & prauí: esse iram íustā & ínustā. et qa medelam rei nō ínueniebant: uoluerūt eam penitus excidere. Peripatetici uero nō excidendā: sed tēperādā eē dixerūt. qbus ín sexto libro ínstitutionū satis respōdimus. Nesciisse aūt philosophos quę rō esset irę apparet: ex diffinitiōibus eoy. quas Seneca enumerauit ín libris quos de ira eōposuit. Ira est ínqt cupiditas ulciscendę ínurię. Alii ut ait Possidonius cupiditas puniendi eius a quo te ínique putes lesū. Quidā ita diffinierūt. Ira est ínciitatio animi ad nocendū ei q aut nocuit: aut nocere uoluit. Aristotelis diffinitio nō multū a nr̄a abest. Ait ei irā eē cupiditatē doloris r̄spōdendi. Hęc est ira de qua supius diximus. quę etiā muris ínest. In hoie uero cohibēda est: ne ad aliqd maximū psiliat furorem. hęc ī deo esse nō pōt: qa illesibilis est. ín hoie autē quia fragilis est: ínuēitur. Inurit ei lesio dolorē. et dolor facit ultioīs cupiditatē. Vbi est ergo illa ira aduersus delínquētes. quę utiq; nō est cupiditas ultioīs: quia nō pcedit ínuria. Non dico de his qui aduersus leges peccant: qbus & si íudex sine crimíne irasci pōt: fingamus tñ eū sedato aīo esse debere: eū subicit pęne nocētem. qa legū sit mínister nō animi aut pōtatis suę. Sic ei uolūt qui iram conanr̄ euellere. Sed de his potissimū dico qui sunt nr̄ę pōtatis: ut serui: liberi: et cōiuges et discipuli: quos cū delínquere uidemus: ínciitamur ad cohercendū. Necesse ē eni o mi bono ac íusto displicere quę praua sūt: et cui malū displicet: moueē eū id fieri uidet. Ergo surgimus ad uindictam. non quia lesi sumus: sed ut disciplína seruer: mores corrigantur. licentia comprimatr. Hęc est ira íusta. quę sicut ín hoie necessaria est ad pranitatis correctionem: sic utiq; ín deo a quo ad hoiem pueīt exēplum. Nā sicuti nos pōtati nr̄ę subiectos cohercere

debemus: ita etiam peccata uniuersor deus cohercere debet. quod ut faciat irascatur necesse est: quia naturale est bono ad alterius peccatū moueri & incitari. Ergo diffinire debuerūt. Ira ē motus animi ad cohercenda peccata insurgentis. Nam diffinitio Ciceronis. Ira est libido ulciscindi: nō multū a superioribus distat. Iram aūt quā possumus: uel furorē uel iracūdiā noīare: hęc nō in boīe qdem debet eē quę tota uiciosa est. Ira uero quę ad correctionem uitior pertinet: nec hōi adimi debet nec deo pōt: qa & utilis ē rebus hūanis et necessaria.

Ca xviii

Quod sine ira peccata non corriguntur

QVid opus est inquit ira. cū sine hoc affectu peccata corrigi possūt? Atqui nullus est qui peccātem possit uidere trāquille. Possit fortasse qui legibus presidet: qa facinus nō sub oculis eius admittitur: moueri aduersus eū q pōt innocens inuēiri. Cumq; detectū facinus in lucem uenerit: iam nō sua sed legū sentētia utitur: potest concedi ut sine ira faciat. habet ei qd seqtur. Nos certe cū domi peccat̄ a nr̄is siue id cernimus: siue sentimus: indignari necesse est. Ipe enim peccati aspectus indignus est. Nam qui non moueē oio: aut pbat delicta qd est turpius & iniustius: aut molestiā castigandi fugit: q̄ sedatus aīmus et qeta mens aspernat̄ ac renuit nisi stimulauerit. Qui aūt cōmouetur: tñ intēpestiua lenitate uel sepius q̄ necesse ē: uel etiam semp ignoscit. is plane & illorū uitā pdit: quor audaciam nutrit ad facinora maiora. et sibi ipi eternā molestiarū materiā subministrat. Viciosa est ergo in peccatis ire suę cohibitio. Laudat̄ Archita tarentinus. qui cū in agro corrupta eē oia compisset: uillici sui culpā redarguēs. Miserū te inqt.

Sed quantū potuerūt grauissime ut stomacū cum his incitent. atq; impune discedāt. Ego uero laudarem si cum fuisset iratus: dedisset ire sue spaciū: ut residente per interuallū tpis animi timorē: haberet modū castigatio. Non ergo ppter ire magnitudinē donāda erat pena: sz differēda. ne aut peccāti maiorē iusto dolorē inureret: aut castigāti furorē. Nunc uero quę tandem equitas: aut quę sapia est: ut aliqs ob exiguū dolorē puniat̄: aut maximū nō puniat̄? Quod si naturā rerū causasq; didicisset: nunq̄ tam importunā continētiam pfitereē ut nunq̄ seruus iratū.

Dumbis quos odio habēt irascunt etiam paribus: aut etiam superioribus. Hinc quotidie ad maxia facinora, psilit, hinc tragidie sepe nascunt. Est igit laudādus Architas: si eū alicui eiui et pari faciēti sibi iniuriā fuisset iratus: repressisset se tamē & paciēcia furoris impetū mitigasset. Hęc sui cohibitio gloriosa ē: qua cōpescitur aliqd immimēs magnū malū. seruoz autē filioz, q; peccata nō cohercere peccatū est. Euadent ei ad maius malū p impunitatē; hic nō cohibēda ira: sed etiā si iacet excitāda ē. Quod aūt de hoie dicimus: id etiā de deo. q hoiem similē sui fecit. Omitto de figura dei sapere: itelligere: prouidere: pstare. ex o mibus aūt aialibus hō solus hoc habet. Ergo ad dei similitudinē factus est. Sed ideo, peccit in uitiū: quia de terrena fragilitate permixtus: nō pōt id quod a deo sumpsit incorruptū purūq; seruare: nisi ab eodē deo iustitię pceptis imbuat. Quod homo ex corpore uitia & ex anima uirtutes habet et q eum uelit deus homines bonos ē

Ca. xix.

Sed quonia compactus ut diximus e duobus: animo & corpore in altero uirtutes: in altero uitia cōtinent: et impugnāt inuicē. Animi ei bona quę sunt i cōtinendis libidinibus: cōtraria sūt corpori. et corporis bona quę sunt in omi genere uoluptatū: inimica sūt aio. Sed si uirtus animi repugnauerit uoluptatibus: easq; compsserit: erit uere deo similis. Vnde apparet animā hōis quę uirtutē diuinā capit nō eē mortalē. Sed discrimē illud ē. quod cum uirtus habeat amaritudinē: et sit dulcis illecebra uoluptatis: uincunt plurimi et abstrahunt ad suauitatē. Hi uero quia se corpori rebusq; terrenis addixrūt. pmunt i terrā. nec asseq possūt diuini numinis gratiā: qa se uitioz labibus inqnauerūt. Qui autē deū secuti eiq; parentes corporis desideria contēpserint: & uirtutē preferentes uoluptatibus: innocentiā iustitiamq; seruauerint: hos deus ut sui similes ꝓcognoscit. Cū ig it sanctissimā legē posuerit: uelitq; uniuersos innocētes ac beneficos eē: pōt ne nō irasci. cū uidet cōtemni legē suam: abici uirtutē: appeti uoluptatem? Quod si est mūdi āministrator sicut esse debet: nō utiq; cōtempnit id quod ē in omi mūdo uel maxim. Si est, puidus ut oportet deus: consulit utiq; generi hūano: quo sit uita nra et copiosior melior & tucior. Si est pr ac deus uniuersoz: certe et uirtutibus hominū delectat & uitiis cōmouet. ergo et iustos diligit et impios odit. Odio inqt opus non ē. semel enim statuit bōis pmiū et malis pnā. Quod si aliqs iuste inocenterq; uiuat: et idem nec colat nec curet oino: ut Aristoteles cęteriq; philosopho rū: cedet ne huic ipune? Quod cū legi dei obtempauerit: ipm tamē spreuerit. et aliquid, pter quod deus possit irasci tanq fidutia integritatis aduersus eū rebellanti. si huic pōt

irasci propter superbiam: cur non magis peccatori q legem cũ ipso pariter latore contempserit? Iudex peccatis uenia dare non pot: quia est legis suę ipse disceptator & iudex, quã eũ poneret nõ ademit sibi omnem potestatẽ: sed habet ignoscendi licentiam. Qd malos felicitat sic deus non contradicat Et q sit deus patientissimus

Ca. xx.

SI potest igr irasci: cur ergo inquiet aliqs et q peccãt sepe felices sũt: et qui pie uiuũt sepe miseri? Quia fugitiui & abdicati libere uiuũt. et q sub disciplina patris aut domini sunt strictius et frugalius. Virtus eni per mala et pbaẽ et constat, uitia p uoluptatẽ: nec tñ ille qui peccat sperare debet ppetuam impunitatẽ: qa nulla est ppetua felicitas: sed scilicet ultima semp expectanda dies hõi ẽ: diciq beatus ante obitũ nemo supmaq funera debet. ut ait poeta nõ in suauis. Exitus ẽ q arguit felicitatẽ. et nemo iudicũ pot nec uiuus effugere nec mortuus. Habet ei potestatẽ et uiuos pcipitare de sumno: et mortuos eternis afficere cruciantibus. Immo iuqe si irascit oeus: statim debuit uindicare. et pio merito quemq punire. At enim si id faceret nemo supesset. Nullus est eni qui nihil peccet, et multa sunt quę ad peccãdũ irritent. Etas: uinolentia: egestas: occasio: premiũ. Adeo subiecta ẽ peccato fragilitas carnis qua iduti sumus: ut nisi huic necessitati deus parceret: minimũ fortasse pauci uiuerent. propter hanc eãm paciẽtissimus ẽ: et iram suã continet. Nam quia pfecta est in eo uirtus: necesse ẽ pacientiã quoq eius eẽ pfectam, quę et ipa uirtus est. Quam multi ex peccatoribus iusti posterius effecti sunt: ex malis boni: ex improbis continentes. Quam multi in prima etate turpes: et omniũ iudicio damnati: postmodũ tñ laudabiles extiterũt. quod utiq nõ fieret: si omne peccatũ pena sequereẽ. leges publicę manifestos reos damnãt. sed plurimi sunt quoy peccata occultantẽ: plurimi q delatorẽ compmunt, aut precibus: aut pmio. plurimi q iudicia eludũt per gram uel potentiã. Quod si eos omnes q hũanam penã effugiũt: censura diuina damnaret: eẽt homo aut rarus aut nullus in terra. Demiq uel una illa cã delẽdi generis hũani iusta eẽ potuisset, q hoies contẽpto deo uiuo: terrenis fragilibusq figmentis honorem diuinũ tanq celestibus deferũt, adorantes opera humanis digitis laborata. Cũq illos deus artifex ore sublimi statu recto figuratos: ad contemplationẽ cęli et notitiam dei excitauerit: curuare se ad terram maluerũt pecudum modo. humilis enim et curuus et pnus ẽ qui ab aspectu cęli deiq pris aduersus terram quã calcare debuerat: id ẽ de terra ficta et formata uenerat. In tanta igr impietate hominũ tantisq peccatis id assequr paciẽtia dei: ut se ipi hoies dãnantes: uitę poris erroribus corrigãt.

Demiq; et boni sūt iustiq; multi: & abiectis terrenis cū nubis maiestatē dei singularis cognoscūt. Sed cū maxīa et utilissima sit dei pacientia: tū q̄uis sero noxios punit. nec patiē lōgius pcedere: cū eos iemēdabiles eē puiderit.

Si deus irascitur cur hominem irasci phibeat

SVperest una et extrema questio. Nam dixerit fortasse qspiā adeo non irasci deū: ut et in pceptis hoīem irasci uetet. Possē dicere q̄ ira hominis refrenāda fuerit: qa inuiste sepe irascit̄. & presentē habet morū qa tēporalis est. Itaq; ne fierent ea quę faciūt p iram: et hūiles et mediocres & magni reges tempari debuit furor eius et compmi: ne mentis īpossibile aliquod īexpiabile facinus admitteret. Deus aūt et nō ad presēs irascit̄. et qa ęternus est: pfectęq; uirtutis. et nūq̄ nisi merito irascit̄. Sed tamē nō ita res se habet. Nam si omino phiberet irasci: ipe quodammō reprehensor opisitii sui fuisset. quia in principio iram iecori hōis indidisset. siqdem credit̄ causā huius cōmotionis in humore fellis contineri. Non igit̄ in totū phibet irasci. qa his affectus necessario datus ē. et phibet ī ira pmanere. Ira ei mortalitū debet eē mortalis. nā si maneat: confirmanē iimicitię ad pernitē sēpiternā. Demiq; rursus cū irasci qdem: sed tn non peccare pcepit. non utiq; euellit irā radicitus: sed tempanit. ut in oni castigatione modū ac iustitiā teneremus. Qui ergo irasci non iubet: ipe utiq; irascit̄. qui placari celerius pcipit: ē utiq; ipe placabilis. Ea ei pcepit quę sunt iusta. et rebus utilia cōmunibus. Sed quia dixeram: nō eē iram dei tempalem sicut hōis q presentanea cōmotōne feruescit: nec facile regere se pōt. pprer fragilitatē. intelligere debemus. quia sit ęternus deus: iram quoq; eius in ęternū manere. sed rursū qa uirtute sit maxima pdituus: in potestate hr̄e iram suā. nec ab ea regi: sed ipm illā q̄ admodū uelit moderari. quod utiq; non repugnat superiori. Nam si prsus immortalis fuisset ira eius: non eēt satisfactioni aut gr̄ę post delictū locus. cum ipe hoies ante solis occasū reconciliari iubeat. sed ira diuina in ęternū manet aduersus eos: q peccāt in ęternū. Itaq; deus non thure: non hostia: non pciosis muneribus. quę omia sunt corruptibilia: sed moꝫ emendatione placat̄. et qui peccare desinit: iram dei mortalem facit. Idcirco enim nō ad presens noxiū quemq; punit. ut habeat hō resipistendi sui facultatem.

Epilogus & inductio auctoritatum sibille cuthree. ē.

HEc habui quę de ira dei dicerē donate carissime: ut scires q̄ admodū refelleres eos qui deū faciūt imobilem. Restat ut more Ciceronis utamur epilogo. ad perorandū sicut ille ī tusculanis de morte disserēs fecit. Ita nos ī hoc opere testimoia diuina: qbus credi possit adhibere debemus.

ut illoꝝ persuasionem reuincamus. q̃ sine ira deum esse credentes dissoluũt omnem religionẽ. sine qua ut ostendimus. aut ĩmanitate beluis: aut stulticia pecudibus adeq̃mur. In sola ei religione. id ẽ in dei summi notione: sapiẽtia est. Prophetę uniuersi diuino spiritu repleti: nihil aliud q̃ de gr̃a dei erga iustos: et de ira eius aduersus impios loquunt̃. quoꝝ testimonia nobis qdẽ satis sunt. uerũ his quomã nõ credũt: isti qui sapientiam capillis et habitu iactant. rõe quoq; & argumẽtis fuerant a nobis refellẽdi. Sic enim ꝓpostere agit̃. ut hũana diuinis tribuãt auctoritatẽ: cũ potius humanis diuina debuerint. Quę nũc sane omittamus. ne nihil apud istos agamus. et ĩ infinitũ materia ꝓcedat. Ea igit̃ quęramus testimonia. q̃bus illi possint aut credere: aut certe non repugnare. Sibillas plurimi et maximi auctores tradiderũt grecoꝝ: Aristoricus: et Appollodorus: Erithreus: nostroꝝ Varro et Fenestella. Hi omnes ꝑcipuam et nobilem prętер ceteras. Erithream fuisse cõmemorãt. Appollodorus qdẽ ut de ciui ac populari sua gloriat̃. Fenestella uero etiã legatos Erithreos a senatu eẽ missos refert. ut huius Sibillę carmina Romã deportarent̃. et ea consules Curio et Octauianus ĩ capitolio quod tũc erat curante Quinto Catulo restituũ: ponẽda curarẽt. Apud hãc de sũmo & conditore rerũ deo huiusmõi uersus reperiũtur. Αφθαρτος κτίστης αιωνιος αιθερα ναιων τοις ακακοις ακακον προφερων πολυ μειζονα μισθον τοις δε κακοις αδικοις τε χολον και θυμον εγειρων. id est ĩcorruptibilis et conditor ęternus in aere habitans. bonis bonũ ꝓferens. iustis multo maiorẽ mercedem. iniustis aũt & malis iram et furorem excitans. Rursus alio loco enumerans. q̃bus maxĩe facinoribus inciteẽt deus hęc intulit. φευγε δε λατρειας αμοιονος θεωζωντι λατρευε μοιχειας τε φυλασσε και αργεινος ακριτον ευνην ἰδιαν γεμεαν παιδων τρεφε μηδε φονευε και γαραθανατος κεχολωσεται οσκεν αμαρτη. Id est. Fuge sceleratas religiones. et uiuo deo serui. ab adulterio te abstine. et masculi pmixtione praua. propam generationẽ crea. et ne occidas. His enim deus immortalis irascit̃ qui hęc agũt. Indignat̃ ergo aduersus peccatores.

Auctoritatibus aliarũ sibillarũ iram dei probat

Ca xxxiii

Verum quia plures ut ostendi Sibillę a doctissimis autoribus fuisse traduntur. unius testimoniũ satis nõ sit ad confirmãdam sicut intendimus ueritatem. Cumęq; qdem uolumina: q̃bus Romanoꝝ facta conscripta sunt: in arcanis habent̃. Ceterarũ tñ fere oim libelli. quo minus in usu sint: omnibus non uetantur. Ex q̃bus alia denũtians uniuersis gentibus iram dei

ob impietatem hoim hoc mõ exorsa est. Ερχομενιο οργησ μεγαλησ
επι κοσμομ απαθη εσχατομ εισ αιωμα θεου μυμηματα φε
ρω πασι προφητευσασα κατα πολιμ αμθρωποισι. Id est.
Venient ire magne sup mũdum. dei pnũtiationes enarrans omibus hõibus
in urbibus pphetans. Alia quoq; per indignationẽ dei aduersus iniustos:
cathaclismũ priore seculo factũ esse dixit. ut malicia generis humani ex-
tingueretur. εξ ου μιμισαμτοσ επουραμιοιο κιω αμθρωποι-
σιμ απασι γημ καλυφε θαλασσα αυταισι πολεεσι και κα
τακλισμοιο ραγεμτοσ. Ex quo irascẽte celesti deo: ipas ciuitates cũ
hõibus cũctis et terrã: mare: cooperuit diluuio rupto. Simili mõ deflagra-
tionem postea futurã uaticinata est. qua rursus impietas hominũ deleatur.
και ποτε τημ οργημ θεομ ουχι τι πραυμομτα αλλεξεμβρι
θομτα και εξολυομτα γεμμαμ αμθρωπτωμ αμα πασαμ
υπερ πρησμον. Vnde apud Nasonem de Ioue ita dicit. Esse quoq; in
fatis reminiscitur affore tẽpus: quo mare: quo tellus: corruptaq; regia celi
ardeat. et mũdi moles oposa laboret. Quod tũc fiat necesse est: cũ honor &
cultus dei sumi apud hoies itericrit. Eadem tñ placari eũ penitẽtia factorũ.
et sui emẽdatione cõtestans hec addidit. Αλλελεει μεταθεσθε βρο
τοι δη μηδε προσ οργημ παμτοιημ αγαγητε θεομ μεγαμ.
Omes ergo hoies transferte uos· neq; ad irã ducite deũ magnũ. Item palo
post. Ουκ ολεσει πανσει δε παλιμ χολομ επαμραπαμτεσ
ενσεβεειμ πυρι θυμωεμι φρεσιμ ασκησητε. Neq; pder. ire autẽ
parcet: cũ omes pietatem ex mente pcipiatis. Deinde alia Sibilla: celestiũ
terrenorũq; genitorẽ diligi oportere denũtiat: ne ad perdendos hoies in-
dignatio eius insurgat. μηποτε θυμοθεισ θεοσ αφθιτοσ εξαπο
λεση παμγενοσ αμθρωπτωμ βιοτομ και φυλομ αιδεσ δει
στεργειμ γενετηρα θεομ σοφομ εομτα. Ne forte iratus incorrup-
tibilis deus omẽ genus hominũ perdat. uitã tribuens improbam. Oportet
eni genitorem deũ amari: qui plenus est et sapiens. Ex his apparet uanas
esse rõnes philosophoꝝ qui deũ putant sine ira. et inter ceteras laudes eius
in id ponunt: quod est contra ipam maiestatem. Regnum hoc imperiumq;
terrenũ nisi metus custodiat solui. Aufer iram regi. non mõ nemo peribit:
sed etiã de fastigio pcipitabit. Immo uero cuilibet humili eripe hũc affectũ.
Quis eũ non spoliabit: quis nõ deridebit: quis non afficiet iniuria. Ita nec
indumenta: nec sedem: nec victum poterit habere: aliis quidquid habuerit
diripientibus. ne dũ putemus celestis iperii maiestatẽ sine ira et metu posse

consistere. Apollo Milesius. de iudeorꝫ religiõe cõsultus respõso hoc ididit.
ηδε θεος βασιλεα και γεμετηρα προ παντων α τρεμεται
γαια και ουρανος ηδε θαλασσα ταρταρεοι τε μυχοι και
δαιμονες απο φριττουσι. Regem aũt & genitorem ante oĩa quę
terra cõtremescit. cęlũq; et mare & latebrę tartareę et demões abhorrescũt.
Si tam lenis est q̃ philosophi uolũt: quomõ ad nutũ eius non mõ demones
et ministri tandem potestatis: sed etiã cęlũ et terram & rerũ natura omnis
contremescit. Si ei nullus alteri seruit nisi coactus: omne igr̃ imperiũ metu
constat. metus autẽ p iram. nam si nõ moueat̃ qs aduersus parere nolentẽ:
nec cogi poterit ad obsequiũ. Consulat unusqsq; affectus suos. iã intelliget
neminẽ eẽ sine ira et castigatione imperio subiugari. Vbi ergo ira nõ fuerit:
imperiũ quoq; non erit. Deus aũt habet imperiũ: ergo et iram quę constat:
imperiũ habeat necesse est Conducit deum amandum bono
nouicandum & metuendum

Ca. xxxiii.

QVapropter nemo uamloquẽtia philosophorꝫ iductus: ad contẽptũ
se dei erudiat. qd est maxim nefas. Debemus hunc omnes. et amare
q̃ pater est: et uereri q̃ dominus: et honorificare q̃ beneficus: et metuere q̃
seuerus: utraq; persona in eo uenerabilis. Quis salua pietate nõ diligat aię
suę parentẽ? aut qs impune contẽpnat eum: qui rerũ dominator habeat in
omnes uerum et eternã potestatẽ? Si patrẽ consideres: ortũ nobis ad lucem
qua fruimur subministrat. per illũ uiuimus. p illũ in hospiciũ huius mundi
intrauimus. Si deũ cogites. ille nos inumerabilibus copiis alit: ille sustẽtat:
in huius domo habitamus: huius familia sumus: & si minus obsequens q̃
decebat: minusq; q̃ officiosa domini & parẽtis immortalia merita poscebant:
tñ plurimũ ꝓficit ad uenia consequendã. si cultũ eius notionẽq; teneamus.
si abiectis humilibus terrenisq; tam rebus q̃ bonis cęlestia et diuina sempi-
terna meditemur. Quod ut facere possimus deus nobis sequendus ẽ: deus
adorandus. qm̃ in eo ẽ materia rerũ: et ratio uirtutũ: et fons bonorꝫ. Quid
enim deo aut potentia maius est. aut rõe pfectius. aut claritate luculentius?
Qui qm̃ nos ad sapientiã genuit: ad iusticiã ꝓcreauit. nõ est fas hominem
relicto deo: sensus ac uitę datore terrenis fragilibusq; famulari. aut querẽ-
dis tẽporalibus bonis inherentem: ab innocẽtia & pietate discedere. Non
faciũt beatũ uiciose ac mortifere uoluptates. nõ opulentia libidinũ incita-
trix: non inanis ambitio: non caduci honores. quibus illaqueatus aimus
hũanus: et corpori mãcipatus ęterna morte damnat̃: sed sola innocentia:
sola iustitia. cuius legitima & digna merces est immortalitas. quã statuit a

ꝑncipio deus sanctis: et incorruptis mẽbus. quę se a uiciis & ab omni labe terrena integras iuiolatasq; conseruãt. Huius premii celestis ac sempiterni participes esse nõ possunt. qui fraudibus: rapinis: circũscriptionibus conscientiam suã polluerũt. quicq; iniuriis hominũ nefariis cõmissis inelinibiles sibi maculam immiserũt. Proinde uniuersos oportet q sapiẽtes: qui hoies: merito dici uolũt: fragilia contẽpnere: terrena calcare: humilia despicere: ut possint cum deo beatissima necessitudine copulari. Auferatur impietas: discordię: dissensionesq; turbulentę ac pestiferę sopiantur. quibus humanę societates et publici fęderis diuina conuũctio irrumpitur: dirimitur: dissipatur. Quantũ possumus bonitate ac benefici esse meditemur: si quid nobis operum: si quid supperit copiarũ: non uoluptati unius: sed multorũ saluti impediatur. Voluptas enim tam mortalis est q̃ corpus. cui exhibet ministeriũ. Iusticia uero et beneficentia tam immortales q̃ mens et anima. quę bonis operibus similitudinem dei assequitur. Sit nobis deus nõ in templis: sed in corde nr̃o consecratus. Destructibilia sunt omnia quę manu fiũt. mundemus hoc tẽplũ quod non fumo: non puluere: sed malis cogitationibus sordidatur. qd̃ non cereis ardentibus: sed claritate ac luce sapientię illuminatur. In quo si semp deum crediderimus esse pręsentem: eius diuinitatis potẽtia ita uiuemus: ut et propitium semper habeamus et nunq̃ uereamur iratum.

Lactantij firmiani de opificio dei uel formatione hominis
Prohemiale capitulum ad demetrianu in quo narrat cur hoc
opus assumpserit · Capitulum Primum

QVam minime sim qetus etiam summis necessitatibus ex
hoc libello poteris existimare: quem ad te rudibus pene
uerbis, put igenii mediocritas tulit Demetriane perscpsi:
ut et quotidianũ studiũ meum nosces. et non deessem tibi
pceptor etiã nũc: sed honestioris rei: melioriscq doctrinę.
Nam si te in lris nihil aliud q̃ liguã instruẽtibus auditorẽ
satis strẽnuum pbuisti: quantomagis in his ueris et ad uitã pertinentibus
dotilior esse debebis. apud quem nunc, pfiteor: nulla me necessitate uel rei
uel temporis ipediri: quo minus aliquid excudam. quo philosophi nostrę
sectę quam tuemur instructiores doctioresq ĩ posterũ fiant: q̃ nis nũc male
audiãt. castigenẽq uulgo q alicer q̃ sapiẽtibus conuenit uiuãt. et uitia sub
obtẽtu nominis cęlent. qbus aut mederi oportuit: aut ea prorsus effugere.
ut beatũ atq incorruptũ sapiẽtię nomen: uita ipa cũ pręceptis congruẽte
prestarẽt. Ego tamen ut nos ipos simul et cęteros instruã: nullum laborem
recuso. neq enim possum oblitisti mei: tum presertim cum maxime opus
sit meminisse. sic ne tu quidem tui ut spero & opto. Nam licet te publicę rei
necessitas a ueris et iustis operibus auertat: tñ fieri nõ potest: quin subinde
in cęlũ aspiciat mens sibi conscia recti. Ego qdem lętor: omnia tibi quę pro
bonis habenẽ prospere fluere. sed ita si nihil de statu mẽtis ĩmutẽt. Vereor
ei ne paulatim consuetudo & iocũditas earũ rerũ sicut fieri solet: in animũ
tuũ repat. Ideoq te moneo. ne oblectamẽta ista terrę, p magnis aut ueris
bonis habere te credas. quę sunt non tñ fallacia quia dubia: uerũ etiã insi-
diosa quia dulcia. Nam et ille colluctator & aduersarius noster: scis q̃ sit
astutus. et idem ipe uiolentus. sicut nũc uidemus. Is hęc omnia quę illicere
possũt pro laqueis habet. et qdem tam subtilibus: ut oculos mẽtis effugiãt:
ne possint hominis, puisione uitari. Summa ergo prudentia est pedetẽtim:
qm utrobiq saltus insidet. et offensacula pedibus latẽter opponit. Itaq res
tuas, pprias in quibus nũc agis suadeo: ut, p tua uirtute aut contemnas si
potes: aut non magnope mireris. Memento & ueri parentis tui. et in qua
ciuitate nomẽ dederis. et cuius ordinis fueris. Intelligis, pfecto qd loquar.
Nec eni te supbię arguo. cuius in te ne suspicio qdem ulla ẽ: sed ea quę dico.
ad mentẽ referẽda sunt non ad corpus. cuius omnis rõ ideo compata ẽ: ut
animo tanq̃ domino seruiat et regat nutu eius. Vas ẽ enim quodammodo

fictile quo animus. id est homo ipe uerus continet. et qdem nõ a Promœtheo fictũ ut poete loquunt: sed a summo illo rerũ cõditore ac artifice deo. cuius diuinã, puidẽtiã pfectissimãq; uirtutem nec sensu comphendere: nec uerbo enarrare possibile est. Temptabo tñ quoniã corporis & animi facta mẽtio ẽ. utriusq; rationẽ q̃tum pusillitas intelligẽtie meę puidet explicare. quod officiũ hac de eã maxime suscipiendũ puto, qd Marcus Tullius uir ingenii singularis in quarto de re publica libro eũ id facere temptasset: materiam late patentẽ angustis finibus terminauit leuiter summa queq; decerpẽs. Ac ne ulla esset excusatio: eur eum locũ nõ fuerit exequutus ipe testatus ẽ. nec uolũtatem sibi defuisse nec curam. In libro ei de legibus primo eũ hęc idem summatim stringeret sic ait. Hunc locũ satis ut mihi uidet̃ i his libris quos legistis expressi Scipio. Postea tñ in libro de natura deorũ secũdo. hoc idem latius exequi conatus. Sed qm̃ nec ibi quidem satis expressit: aggdiar hoc munus et sumã mihi audacter explicandũ: quod homo dissertissimus pene omisit intactũ. Forsitan rephendas: q̃ in rebus obscuris coner aliqd disputare. eũ uideas tanta temeritate hoies extitisse q uulgo philosophi noiant̃. ut ea quę obstrusa, prsus atq; abdita deus eẽ uoluit scrutarent̃. ac naturam rerũ celestiũ terrenarũq; conqrerent. quę a nobis longe remote neq; oculis contrectari: neq; tangi manu: neq; pcipi sensibus possunt. Et tam de illarũ oim rõe sic disputant. ut ea quę afferũt, pbata et cognita uideri uelint. Quid est tãdem eur nobis inuidiosũ q̃q̃ putet. sed rõem corporis nri inspicere et contẽplari uelimus? Quę plane obscura nõ ẽ. qa ex ipis membrorũ offitiis et usibus partiũ singularũ q̃ta ui, puidẽtię quisq; factus sit itelligere nobis licet. Que deus hominis & quę ceteris animatibus dedit

Cap ii

Edit enim hominis artifex ille noster ac parens deus sensũ atq; rõnem. ut ex eo appareret nos ab eo esse generatos. quia ipe intelligentia: ipe sensus ac ratio ẽ. Ceteris aiantibus qm̃ rõnalem istã uitam nõ attribuit. quãadmodũ tamẽ uita earũ tutior esset ante prętidit. Omnes enim suis ex se pellibus texit. quo facilius posset uim pruinarũ ac frigora substinere. Singulis autẽ generibus ad, ppulsandos impetus externos sua, ppa munimẽta constituit. ut aut naturalibus telis repugnẽt fortioribus: aut quę sũt imbecilliora subtrahant se periculis: pnicitate fugiendi: aut quę simul et uiribus & celeritate indigẽt astu se, ptegãt. aut latibulis septãt. Itaq; alia eorũ uel plumis leuibus i sublime suspensa sunt: uel suffulta ungulis: uel instructa cornibus: quibusdam in ore arma sunt dentes: aut in pedibus aduncĩ ungues. nulliq; munimentũ ad tutelam sui deest. Si qua uero in prędam maioribus

cędunt ne tñ stirps eoꝝ funditus ínteriret. aut ín ea sũt religata regíone ubi maiora esse non possũt. aut acceperũt uberem generandi fęcunditatẽ: ut & bestiis quę sanguíne alanẽ uictus suppeteret ex illis. et illatã tamen cladem ad conseruationẽ generis multitudo ípa supęret. homínẽ autem rõe cõcessa & uirtute senciẽdi: atq; eloquendi data eorũ quę cęteris aĩalibus attributa sunt: fecit exptem. quia sapientia reddere poterat quę illi naturę conditio denegasset: statuit nudũ et ínermẽ: qa et íngenio poterat armari & ratione uestiri. Ea uero ípa quę mutis data: et homíni denegata sunt. q̃ mirabiliter homíni ad pulchritudínem faciãt expmi nõ potest. Nam si homini ferinos dentes: aut cornua: aut ungues: aut ungulas: aut caudã: aut uarii coloris pilos addidisset: qs nõ sentiat q̃ turpe animal eẽt futurũ: sicut muta si nuda et ínermia fingerenẽ? Quibus si detrahas uel naturalẽ sui corporis uestẽ: uel ea qbus ex se armanẽ: nec speciosa poterũt esse nec tuta: ut mirabiliter si utilitatẽ cogites: ínstructa. si speciẽ: ornata uideanẽ. Adeo miro mõ consẽtit utilitas cũ decore. hoiem uero: qm̃ ęternũ animal atq; immortale fingebat. nõ forínsecus ut cętera: sed itertus armauit. nec munimentũ eius ĩ corpore sed ín animo posuit. qm̃ supuacuũ fuit cũ illi quod erat maximũ tribuisset: corpalibus eũ tegere munimẽtis: cũ presertim pulchritudínẽ hũaní corpis impedirent. Contra Epicuroꝝ disputat qui opera naturę dap

Ca. iiii.

QUIde ego philosophoꝝ qui Epicurũ sequũtur: nabant & pupue. c. amẽtiam soleo mirari. qui naturę opera reprehenderũt. ut ostẽdant nulla puidentia ínstructũ esse. ac regi mundum: sed originẽ rerũ ínsecabílibus ac solidis corpibus assignãt. quorũ fortuitis cõcursiõibus: uniuersa nascantur & nata sint. Pręterea quę ad ipsum mundum uitio dant. ín quo ridicule ínsaníũt. id sumo: q̃ ad rem de qua nũc agimus pertinet. Querunẽ hoiem mínis imbecillũ et fragilem nasci: q̃ cętera aĩalia nascũtur. quę ut sũt ędita ex utero: protinus ín pedes suos erigi: et gestire discursibus: statimq; aeri tollerãdo idonea esse: q̃ ín lucem naturalibus índumẽtis munita processerínt. hoiem contra: nudum & iermem: tanq̃ ex naufragio ĩ huius uitę miserias pící et expelli. qui neq; mouere se loco ubi effusus est possit: ne alimentũ lactis appetere: nec ínuiriam tẽporis ferre. Itaq; naturã non mirem esse hũaní generis: sed nouercam. quę cũ mutis tã liberaliter gesserit. hoiem uero sic effuderit: ut ínops & ínfirmus: et omni auxilio índigens: nihil aliud possit q̃ fragilitatis suę conditionem: ploratu ac fletibus ommari. scilicet cui tũ ín uita restet transire maloꝝ. Quę cũ dicũt uehemẽter sapere credũtur. propterea q̃ unusquisq; ínconsideratę suę conditiõi ingratus est. Ego uero

illos nunq̃ magis desipere contendo: q̃ cũ hoc loquũtur. Considerans enim conditionẽ rerũ: intelligo nihil fieri aliter debuisse: ut non dicam potuisse. quia deus põt oia. sed necesse est: ꝓ illa ꝓuidẽtissima maiestas id effecerit. quod erat melius & rectius. Libet igitur interrogare istos diuinoꝝ operũ rep̃hensores: quid in homine deesse: quia imbecillior nasciẽ credant. Num idcirco minus educenẽ hoies: num minus ad summũ robur ętatis ꝓuehãẽ: num imbecillitas: aut incrementũ impediat: aut saluẽ. qm̃ quę desũt ratio dependit? At hõis inquiũt educatio maximis laboribus constat: pecudum scilicet conditio melior. ꝓ hę omes cũ fętũ edidẽrint: nõ nisi pastus suũ curã gerũt: ex quo efficiẽ ut uberibus sua sponte distẽtis alimentũ lactis fętibus ministreẽ. et id cogẽte natura sine sollicitudine appetãt. Quid aues quarũ ratio diuersa ẽ. nonne maxios suscipiũt in educando labores: ut interdum aliq̃d humanę intelligẽtię hẽre uideanẽ? Nidos enim aut luto hedificãt: aut uirgultis & frondibus construũt: et ciboꝝ exptes incubãt ouis. et quoniã fętus de suis corporibus alere nõ datũ est: cibos cõuehunt. & totos dies in huiusmõi discursatõe consumũt. noctibus uero defendũt: fouẽt: protegũt. Quid amplius facere hoies possũt. nisi hoc solum fortasse: ꝓ non expellunt adultos: sed ꝓpetua necessitudine ac uinculo caritatis adiunctos habent? Quid ꝓ autũ fętus multo fragilior est q̃ hominis? Quia non mr̃no corpore ip̃m animal edunt: sed id qd̃ materni corporis fętu et calore tepefactũ aiãl efficiat. quod tñ cũ spiritu fuerit animatũ. Id uero implume ac tenerũ non modo uolandi sed ambulandi quoq; usu caret. Non ergo ineptissimus si qs putet male cũ uolucribus egisse naturam. ꝑmũ ꝓ bis nasciẽ. deinde ꝓ tã infirme ut sint quęsitis ꝑ laborẽ cibis a parẽtibus nutriẽdę. Sed illi fortiora eligũt. imbecilliora ꝓtereũt. Quero igr̃ ab his qui conditionẽ pecudum suę preferũt: qd eligãt si deus his deferat optionẽ. utrũ malint hũanã sapiẽtiã cũ imbecillitate: an pecudũ firmitatẽ cũ illoꝝ natura. Scilicet nõ tã pecudes sunt ut non malint: uel fragiliorẽ multo q̃ nũc est: dummõ humanã: q̃ illam irrationabilẽ firmitatẽ. Sed uidelicet prudẽtes uiri: neq; hõis rõem uolunt cũ fragilitate: neq; mutoꝝ firmitatẽ sine rõe. Quod nihil est tã repugnans: tãq; contrariũ: q̃ unũquodq; animal aut ratio instruat necesse ẽ: aut cõditio naturę. Si naturalibus munimẽtis instruat. supuacua ratio est. Quid enim excogitabit: quid faciet: aut quid molieẽ? Aut in quo lumen illud ingenii ostendet: cũ ea quę possũt esse rõis: ultro natura concedat? Si autem rõe sit prędituũ: quid opus erit sepimentis corporis: cũ semel concessa ratio nature munus possit implere? Quę q̃dem tm̃ ualet ad ornandũ tuendũq; hominẽ:

ut nihil potuerit maius ac melius a deo dari. Denique cum et corporis non magni homo: et exiguarũ uiriũ: & ualiturdinis sit infirmę. tñ qm̃ id quod ẽ maius accepit. et instructior est ceteris animalibus & ornatior. Nam cum fragilis imbecillusq; nascat̃: tñ et a mutis omnibus tutus est: et ea omnia quę firmiora nascũtur. etiã si uim celi fortiter paciũtur: ab hõie tñ tuta esse non possunt. Ita fit ut plus homini conferat ratio: q̃ natura mutis. qm̃ ĩ illis nec magnitudo uiriũ: neq; firmitas corpis efficere põt: quo minus aut oppmãt̃ a nobis: aut nr̃ę subiecta sint potestati. Potest ne igit̃ aliqs cũ uideat etiam boues: uaccas cum immanissimis corporibus seruire hõi: quęri de opifice rerum deo. q̃ modicas uires. q̃ paruũ corpus acceperit: nec benefitia in se diuina, p merito extimat. qd̃ est ĩgrati: aut ut uerius loq̃mur insani? Plato ut hos credo ingratos refelleret naturę gracias egit: q̃ hõ natus cẽt. Quãto melius et sanius qui sensit conditionẽ hõis esse meliorem: q̃ isti q se pecudes natos esse maluerũt. Quos si deus in ea forte cõuerterit aialia: quoꝝ sortẽ preferũt suę: iã, pfecto cupiant remigrare magnisq; clamoribus conditionẽ pristinã flagitent: qa non est tanti robur ac firmitas corpis ut offitio liguę careas. aut auiũ per aerem libera discursatio: ut manibus indigeas. Plus enim manus prestant q̃ leuitas ususq; pennarũ. plus ligua q̃ totius corpis fortitudo. Quę igr̃ amentia est ea pferre. quę si data sint accipe detrectes?

Ca. xiii. Contra epicuros conquerentes hominem morbis & immatue

Idem quęruntur hominem morbis & immaturę morti esse subiectũ. Indignanẽ uideliret non deos se esse natos. Minime inquiũt: sed ex hoc ostendimus hominẽ nulla, prudentia esse factũ quod aliter fieri debuit. Quid si ostendero id ipm magna rõe, puisum eẽ: ut morbis uexari posset. et uita sua in medio cursus sui spacio rũpereẽ. Cum enim deus aial qd̃ fecerat sua sponte ad mortẽ transire cognouisset: ut mortem ipam quę ẽ dissolutio naturę capere possit: dedit ei fragilitatẽ. quę morti aditũ ad dissoluendum animal inueniret. Nam si eius roboris fieret: ut ad eũ morbus & egritudo adire non posset: ne mors qdem posset. qm̃ mors sequela morborũ est. Immatura uero mors quomõ abesset ab eo. cui esset constituta natura? Nempe nullũ hoiem mori uolunt. nisi cũ centesimũ etatis cõpleuerit annũ. Quomõ illis in tanta repugnãtia rerũ ratio poterit constare? Vt ei ante ãnos centũ mori quisq; non possit: aliqd illi roboris quod sit ĩmortale tribuendum est. Quo concesso. necesse est conditionẽ mortis excludi. Id aũt ipm cuiusmodi põt esse. qd̃ hoiem cõtra morbos & ictus extraneos: solidũ atq; iexpugnabilem faciat? Cum ei constet ex ossibus & neruis: et uisceribus & sanguine.

quid hoꝫ poteſt eſſe tam firmũ: ut fragilitatem repellat ac mortem? Vt igr̃
hõ indiſſolubilis ſit ante illud tẽpus: qd̃ illi putant oportuiſſe conſtitui. ex
qua ei materia corpus attribuãt? Fragilia ſũt oĩa quę uideri ac tãgi poſſũt.
Supeſt ut aliqd ex cęlo petant. qm̃ in terra nihil eſt quod nõ ſit infirmum.
Cum ergo ſic homo formãdus eẽt a deo ut mortalis eſſet: aliquãdo res ipa
exigebat: ut terreno & fragili corpe fingeretur. Neceſſe eſt igit̃ ut mortem
recipiat qlibet. qm̃ corpalis eſt. Corpus ei quodlibet ſolubile atq; mortale
eſt. Stultiſſimi ergo q de morte ĩmatura querunt̃. qm̃ naturę conditio locũ
illi facit. Ita conſequẽs erit. ut morbis quoq; ſubiectus ſit. Neq; enĩ partitur
natura: ut abeſſe poſſit infirmitas ab eo corpe: quod aliqn̄ ſoluendũ eſt. Sed
putemus fieri poſſe q̃admodũ uolunt: ut hõ non ea conditione naſcat̃. qua
morbo morti ue ſubiectus ſit: niſi pacto ętatis ſuę ſpacio: ad ultimã pceſſe-
rit ſenectutẽ. Non igr̃ uident ſi ita ſit conſtitutũ quid ſeq̃tur. hõi utiq; certo
cpe mori nullo modo poſſe. ſed ſi phiberi ab altero uictu põt: mori poterit.
Res igr̃ exigit. ut hõi qui ante certũ diem mori nõ põt: cibo alimẽtis quia
ſubtrahi poſſũt opus non ſit. ſi opus cibo non erit: iam non hõ ille ſed deus
fiet. Ergo ut ſupius dixi: q de fragilitate hõis querunt̃: id potiſſimũ querũ-
tur: qd̃ non immortales ſempiterniq; ſint nati. Nemo niſi ſenex mori debet.
Atqui mortalitas non poteſt cũ immortalitate cõiungi. Si ei mortalis eſt ĩ
ſenectute. ĩmortalis eẽ in adoleſcentia nõ põt. Nec eſt ab eo conditio mortis
aliena: qui quãdoq; moriturus eſt. nec ulla ĩmortalitas eſt: cui ſit terminus
conſtitutus. Ita fit ut & ĩmortalitas excluſa in pperuũ: et ad tẽpus recepta
mortalitas: hoĩem conſtituat in ea conditiõe: ut ſit in qlibet ętate mortalis.
Quadrat igr̃ neceſſitas undiq; nec debuiſſe aliter: nec fas fuiſſe. ſed iſti rões
ſequẽtium nõ uident: qa ſemel errauerũt in ipa ſũma. Excluſa enĩ de rebus
hũanis diuina puidẽtia: neceſſario ſequebat̃: ut omĩa ſua ſponte ſint nata.
Hinc inuenerũt illas minutoꝫ ſeminũ plagas. et concurſiões fortuitas: qa
rerũ originẽ non uidebant. In quas ſe anguſtias cũ conieciſſent: iã cogebat
eos neceſſitas exiſtimare aĩas cum corporibus naſci. et item cũ corporibus
extingui. Aſſumpſerant ei nihil fieri mente diuina. qd̃ ipm nõ aliter pbare
poterãt: q̃ ſi oſtenderãt eẽ aliqua: in qbus uideret puidẽtię rõ claudicare.
Reꝑhenderũt igr̃ ea: in qbus uel maxie diuinitatẽ ſuã debuerint cogitare.
prouidentia mirabiliter expreſſit. ut illa quę retuli de morbis et immatura
morte cũ debuerit cogitare. his aſſũptis quę neceſſario ſequerent̃. Sequunt̃
aũt illa quę dixi. ſi morbũ nõ reciperet: neq; tectis neq; ueſtibus indigeret.
Quid enĩ uentos: aut imbres: aut frigora metueret. quorũ uis in eo eſt: ut

morbos afferāt. Idcirco ei accepit ſapiam: ut aduerſus nocētia fragilitatē
ſuā muniat. Sequtur neceſſe eſt. ut qm̄ retinēdę rōmis cā morbos capit: etiā
mortem ſemp accipiat. quia is ad quē mors nō uenit: firmus ſit neceſſe eſt.
Infirmitas autē habet in ſe mortis conditionē. Firmitas uero ubi fuerit: nec
ſenectus locū poteſt hre. nec mors quę ſequtur ſenectutem. Preterea ſi mors
certe conſtituta eēt etati: fieret hō inſolentiſſimus. et hūanitate omi careret.
Nā fere iura oia hūanitatis. qbus inter nos coheremus ex metu & conſcia
fragilitatis oriunt. Deniq; imbecilliora et timidiora queq; aialia conggant.
ut qm̄ uiribus: tueri ſe nequeūt: multitudine tueātur. Fortiora uero ſolitu-
dines appetūt. qm̄ robore uiribusq; confidūt. Homo quoq; ſi eodem modo
haberet ad ppulſanda picula ſuppetens robur: nec ullius alterius auxilio
indigeret. quę ſocietas eſſet: quę ue rō: quę hūanitas? Aut qd eēt deterius
hoie: quid efferatius: quid immanius? Sed qm̄ imbecillis eſt. nec per ſe pōt
ſine hoie uiuere: ſocietatem appetit. ut uita cōius & ornatior fiat et tutior.
Vide igr oēm hois rōnem in eo maxie ſtare: q nudus fragiliſq; naſcitur. q
morbis afficit. q immatura morte mulctat. Quę ſi hōi detrahantur: rōnem
quoq; ac ſapiam detrahi neceſſe eſt. Sed nimis diu de rebus aptis diſputo:
cum ſit liqdum: nihil ſine puidentia nec factū eſſe unq̄: nec fieri potuiſſe. De
cuius opibus uniuerſis ſi nunc libeat diſputare per ordinē. infinita materia
eſt. Sed ego de uno corpore hois tm̄ inſtitui dicere: ut in eo diuię puidentię
pōtatem quātā fuerit oſtēdam. his dūtaxat i rebus: quę ſūt cōprehēſibiles
et apertę. Nam illa quę ſunt aimę. nec ſubici oculis: nec cōprehendi queunt.
Nunc de ipo uaſe hois loquimur quod uidemus. De differentia crea
tionis animalium brutorū & hominis ſecdm corpus

Ca. v.

IN principio cū deus fingeret aialia: noluit ea in rotūdam formę ſpēm
cōglobare atq; colligere. ut & moueri ad ambulādum: et flectere ſe in
qualibet partē facile poſſent: ſed ex ipa corporis ſūma pduxit caput. Item
produxit mēbra quędā lōgius: quę uocāt pedes. ut alternis motibus ſolo
fixa pducerēt aial: quo mens tuliſſet. aut quo petēdi cibi neceſſitas puocaſ-
ſet. Ex ipo aūt uaſculo corporis quatuor fecit extantia. bina poſterius: quę
ſunt in omibus pedes. Item bina capiti & collo pxia: quę uarios aiantibus
uſus prebent. In pecudibus ſunt poſteriores pedes. ac ſimiles feris. In hoie
autem manus. quę nō ad ambulādum: ſed ad faciēdum reparādumq; ſunt
natę. Eſt et tertium genus: in quo pora illa neq; pedes: neq; manus ſūt: ſed
alę. in qbus pennę per ordinem fixę uolandi exhibent uſum. Ita una fictio
diuerſas ſpēs & uſus habet. Atq; ut ipam corporis craſſitudinem firmiter

comprehenderet: maioribus & breuibus ossibus mutuicem colligatis: quasi carinam cōpegit. quā nos dicimus spinā. Eamq; noluit ex uno perpetuoq; osse formare: ne gradiendi: flectendiq; se facultatē aīal nō haberet. Ex eius parte q̄ media: costas. id est. transuersa & plana ossa porrexit in diuersū. quibus clementer curuatis: et in se utlut in circulū pene conductis: interna uistera contegantur. ut ea quę mollia et minus ualida fieri opus erat: illius solidę ętatis amplexu possent esse munita. In sūma uero constructioīs eius: quā similē nauis carinę diximus: capud collocauit. in quo eēt regnū totius aīantis. Datumq; illi hoc nomē est. Vt qdem Varro ad Ciceronē scribit. q̄ hinc capiāt initiū sēsus ac nerui. Ea uero quę diximus de corpe uel ābulādi uel faciendi: uel uolādi cā esse pducta: neq; nimiū longis propter celerem mobilitatē: neq; nimiū breuibus ppter firmitatē: sed et paucis & magnis ossibus constare uoluit. Aut eī bina sunt: ut ī hōie. aut quaterna: ut ī quadrupede. quę cū non fecit solida: ne in gradiēdo pigritia et grauitas retardaret: sed cauata et ad uigorem corpis conseruandū medullis intrinsecus plena. eaq; rursus non equaliter porrecta finiuit: sed summas eorū partes crassioribus nodis conglobauit. ut et substringi neruis facilius et uertiū tuciūs posset. unde sint uertibula nominata. Eos nodos firmiter solidatos leui quodā opculo texit quod diciē carulago. scilicet ut sine attritu: et sine sensu doloris aliquo flecterentē. eosdem cū non in unū modū informauit. Alios enim fecit simplices et ī orbem rotūdos. in his dūtaxat articulis: in quibus moueri membra in omnes partes oportebat ut in scapulis. quoniam manus utrūlibet agitari et cōtorqueri necessariū est. Alios aūt latos et equales et in unā partem rotūdos. et in his utiq; locis ubi tūmodo curuari membra in omnes partes oportebat. ut in genibus: et in cubitis: & in manibus ipsis. Nam sicut manus ex eo loco: unde oriuntur ubiq; uersus moueri speciosum simul et utile fuit: sic pfecto si hoc idem triā cubitis accideret et superuacuus esset eiusmōi motus et turpis. Iam trī manus amissa dignitate quam nunc habet: mobilitate mimia pmuscidis similis mirabiliter uideretē. essetq; homo plane anguimanus. Quod genus ī illa īmanissima belua mirabiliter effectū est. Deus eī qui puidentiā et potestatē suā multarū rerū mirabili uarietate uoluit ostendere. qm̄ caput eius aīalis nō tam longe porrexerat: ut terram posset ore cōtingere. qd erat futurū horribile atq; tetrū. et qa os ipm pfusis dentibus sic armauerat: ut etiā si contingeret pascendi tū facultatem dentes adimerēt. Produxit iter eos a sūma fronte molle ac flexibile membrū. quo prendere: quo tenere qd libet posset. ut rationem uictus capiēdi uel dentiū

promínens magnítudo: uel ceruicis breuitas non impediret.

Ca. vi.

Contra Epicurum et athomis fortuito concurrentibus copat.

NOn possum hoc loco teneri quomínus Epicuri stultíciam coarguam. Illíus ei sunt omnía quę delirat Lucretius. Qui ut ostenderet aĩalia nõ artifitio aliquo díuínę mẽtis: sed ut solet fortuito eẽ nata. dixit ĩ p̃ncipio mũdi alias quasdam ínumerabiles aĩantes mirãda specie & magnítudíne fuisse natas. sed eas pmanere non potuisse: q̃ illas aut sumẽdi cibi facultas: aut coeũdi: generãdiq̃ rõ defecisset. Videlicet ut et athomis suis locũ faceret. díuínã puidẽtiã uolunt excludere. Sed cũ uideret ĩ omnibus quę spirãt: mirabilẽ puidẽtię ínesse rõnem: qd malũ uanitatis erat dícere fuisse aĩalia prodígiosa ín qbus rõ cessasset. Quoniã igr omnía quę uidemus cũ ratione nata sunt. id eni ipm nasci efficere nisi rõ nõ pot. manifestũ est nihil omnino rõnis expers potuisse generari. At ei puisum ẽ ín singulis qbusq̃ fingẽdis: quatenus et mínisterio membroy ad necessaria uitę uterer. et q̃tenus adíungatis corpíbus elata soboles: uníuersas generatim conseruaret animãtes. Nam si peritus architectus cum magnũ aliquod ędifitiũ facere constituit: primo omniũ cogitat quę summa pfecti ędifitii futura sit. & ante emeciatur quem locum leue pondus expectet: ubi magní opis statura sit moles: quę columnarũ ínterualla: qui aut ubi aquarũ cadentiũ decursus et exitus et receptacula. Hoc ín q̃ prius puidet. ut quecũq̃ sũt pfecto opi iã necessaria: cum ipis fundamentis pariter ordiar. Cũ deũ quisq̃ putet ín machínandis aĩalibus non ante puidisse: quę ad uiuendũ necessaria essẽt: q̃ ípam uitam daret. Quę utiq̃ constare non posset. nisi prius effecta essent quibus constat. Videbat igr Epicurus ĩ corpíbus aĩaliũ díuię rõis solerciã. Sed ut efficeret qd ante imprudẽter assũpserat. adiecit aliud deliramentũ supiori cõgruẽs. Dixit eni neq̃ oculos ad uidendũ esse natos. neq̃ aures ad audiendũ: neq̃ pedes ad ambulandũ. qm̃ membra hęc prius nata sunt: q̃ esset usus uidendi: et audiendi: et ambulandi. sed hoy omníũ offitia ex natis extitisse. Vereor ne huiusmõi portenta et ridícula refutare. non mínus ínepti esse uideatur. Sed libet ínepti re: qm̃ cũ iepto agimus. ne se ille nimis argutũ putet. Quid aís Epicure? Non sunt ad uidendũ oculi nati? Cur igr uident? Postea ínqt usus eoy apparuit. Videndi ergo cã nati sunt. siqdem nihil possunt aliud q̃ uidere. Item membra cętera cuius rei cã nata sũt. ipe usus ostẽdit. Qui utiq̃ nullo mõ posset existere: nisi eẽnt mẽbra omnia tam ordínata: tã puidẽter effecta: ut usum possent hre. Quid si ei dicas aues nõ ad uolandũ eẽ natas. neq̃ feras ad se uiendũ: neq̃ pisces ad natandũ: neq̃ boies ad sapiendũ. cũ

appareat ei naturę officioq; seruire animantes. ad qd̄ est queq; generata.
Sed uidelicet qui summā ueritatis amisit. semp erret necesse est. Si enim nō
prouidentia: sed fortuitis athomoꝝ concursiōibus nascunt omnia: cur nunq;
fortuito accidit sic coire illa principia: ut efficerēt aial eiusmōi qd̄ naribus
potius audiret. aut odoraret oculis: auribus cerneret. Si ei p̄mordia nullū
genus positionis exptum relinquunt: oportuit eiusmodi quotidie monstra
generari. in quibus et membroꝝ ordo preposterus: & usus longe diuersus
existeret. Cum uero uniuersa genera & uniuersa quoq; membra: leges suas
et ordines et usus sibi attributos tueantur: manifestū est nihil fortuito esse
factū. qm̄ diuinę rōnis dispositio seruatur. Verū alias refellemus Epicurū.
nunc de prouidentia ut cępimus disseramus. De dei prudentia circa uniuersalem hominis fabricā Ca vii

DEus igr̄ solidamenta corporis. quę ossa dicūtur: nodata & adiūcta
inuicē neruis alligauit atq; constrinxit. Quibus mens si excurrere
aut resistere uelit: tanq; retinaculis uteret. et qdem nullo labore nulloq; co-
natu: sed minimo nutu totius corpis molem tēperaret ac flecteret. Hęc aūt
uisceribus operuit. ut q̄cūq; locū decebat: ut quę solida ossa conclusa tege-
rentur. Item uisceribus ipis uenas admisuit: quasi riuos per corpus omne
diuisos. per quę discurrens humor & sanguis: uniuersa mēbra suis uitali-
bus irrigaret. et ea uiscera formata in eū modū: qui unicuiq; generi ac loco
aptus fuit: superiecta pelle contexit. Quā uel sola pulcritudine decorauit:
uel seris adoperuit: uel squamis muniuit: uel plumis isignibus adornauit.
Illud uero cōmentū dei mirabile. quod una dispositio & unus habitus: in-
numerabiles aiantium preferat uarietates. Nam in omibus fere quę spirāt.
eadem series et ordo membroꝝ est. Primū enī caput & huic ānexa ceruix.
Item collo pectus adiūctū. et ex eo p̄minētes armi. Adherēs pectori uēter.
Itē uentri subnexa genitalia. Vltimo loco femora pedesq;. Nec solū mēbra
suū tenorē. ac situ in omibus seruāt: sed etiā partes mēbrorū. Nam in uno
capite ipo certam sedem possident aures. certā oculi. nares item. os quoq; et
in eo dentes & lingua. Quę oia cū sint eadem in omnibus aiantibus: tamen
infinita et multiplex diuersitas figuratoꝝ est. q̄ ea quę dixi aut p̄ductiora:
aut contractiora liniamētis uarie differētibus cōprehēsa sunt. Quid illud:
nōne diuinū. quod in tāta uiuētium multitudine: unūqdq; aial in sui genere
et specie pulcerrimū est. Vt si quid uicissim de altero in alterū transferatur:
nihil impeditius ad utilitatē: nihil deformius ad aspectū uideri necesse sit.
Vt si elephāto ceruicem p̄plixā tribuas: aut camelo breuē: uel si serpentibus

pedes aut pilos addas. in qbus porrecti eqliter: corporis longitudo nihil aliud exhibeat: nisi maculis terga distincti: et squamarū lenitate suffulti: ī lubricos tractus sinnosis flexibus laberentur. In qdrupedibus aūt idē opifex contextū spine: a summo capite deductum. longius extra corpus eduxit & acuminauit ī caudā. ut obscene corpis partes: uel ppter feditatē tegerent: uel ppter teneritudinē munirent. ut animalia quedam minuta et nocentia: motu eius arcerent a corpore. Quod membrū si detrahas. impfectū fit aīal ac debile. Vbi autem rō et manus est. tn non est id necessariū q indumentū pilorū. Adeo in suo quoq genere aptissime congruūt. ut neq nudo qdrupede: neq homine tecto excogitari quicq turpius possit. Cū tn ipa nuditas hominis mire ad pulcritudinē ualeat. non tn etiā capiti congruebat. Texit ergo illud pilo. Et qa in sūmo futurū erat. qi summū edifitii culmē ornauit. Qui ornatus non est in orbem coactus: aut in figuram pilei teres factus. ne quibusdā partibus nudis esset informis: sed alibi infusus: alibi retractus: pro cuiusliber loci decentia. Frons ergo uallata p circuitū: et a timporibus effusi ante aures capilli: et earū summe partes in corone modum cincte: et occipitiū oīne cōtectū: spēm miri decoris ostentat. Iam barbe rō incredibile est. qūm conferat ad dinoscendā corpoꝝ maturitatem. uel ad differentiam sexus: uel ad decorē uirilitatis ac roboris. ut uideatur oīno nō constructa fuisse totius corporis ratio: si quidq aliter esset effectum. De forma hominis & totius membrorum habitudine si specialiter de ambo & oculis

Ca viii

NVnc rōnem totius hoīs ostendam. singulorumq membroꝝ: que in corpore aperta aut operta sunt: utilitates & habitus explicabo. Cū igitur statuisset deus ex oīnibus aīalibus solū hoīem facere celestem. cetera uniuersa terrena. Hunc ad celi contēplationem rigidum erexit. bipedemq constituit. scilicet ut eadē spectaret unde illi origo est. Illa uero depressit ad terram. ut qa nulla his īmortalitatis expectatio est: toto corpore in humū proiecta: uentri pabuloq seruirent. Hoīs itaq solius recta rō: et sublimis status: et uultus deo pri cōis ac proximus: origiem suā fictorēq testatur. Eius prope diuina mens. quia nō tm aīmantiū que sūt in terra: sed etiā sui corpis est sortita dnatū: in sūmo capice collocata: tanq ī arce sublimis speculat oīa et contuetur. Hāc eius aulam nō obductā porrectāq formauit. ut ī mutis aīalibus: sed orbi & globo similem. q orbis rotūditas perfecte rōis est ac figure. Eo igit mens et ignis ille diuinus tanq celo tegit. Cuius cū summū fastigiū naturali ueste texisset: porem parcē que dicitur facies: necessariis meboꝝ ministeriis & instruxit pariter et ornauit. Ac primū oculoꝝ orbes

concauus foraminibus conclusit. a quo foratu frontem nominatam Varro existimauit. et eos neq; minus neq; amplius: q̃ duos esse uoluit. q̃ ad speciem nullus est pfectior numerus q̃ duoꝝ. sicut & aures duas. quarũ duplicitas incredibile est: q̃tam pulcritudinem preferat. q̃ tũ pars utraq; similitudine ornata ē: tũ ut uenientes altrinsecus uoces facilius colligant. Nam & forma ipa mirandũ in modũ ficta. q̃ earũ foramina uoluit eē nuda: et inobsepta. quod et minus decorũ & minus utile fuisset. quoniã simplicium cauernarum ãgustias pteruolare uox posset: nisi perceptã per cauos sinus: et repercussu retentam: foramia ipa cõueherent. illis similia uasculis: qbus ipositis solent angustiora uasa compleri. Eas igit aures q̃bus est iductũ nomẽ a uocibus hauriendis. Vnde Virgilius. Vocemq; his auribus hausi. quia uocẽ ipam greci uocant ab auditu per imutationem lrę. aures uelut audes sunt noiatę. Noluit deus artifex mollibus pelliculis iformare. quę pulcritudinem demerẽt: pendulas atq; flectentes: neq; duris ac solidis ossibus. ne ad usum inhabiles essent: imobiles ac rigentes: sed quod esset horũ medium excogitauit. ut eas cartilago mollior alligaret. et habẽt aptã simul et flexibilem firmitatem. In his audiendi tantũ officiũ constitutũ est. sicut in oculis uidendi. Quoꝝ pcipue inexplicabilis est: ac mira subtilitas. qa eorũ orbes geminarũ similitudinẽ preferẽtes. ab ea parte qua uidendũ fuit: mẽbranis plucẽribus texit. ut imagines rerũ contrapositarũ tanq̃ i speculo refulgẽtes: ad sensum intimũ penetrarẽt. Per eas igit mẽbranas. sensus ille qui dicitur mens ea quę sunt foris transpicit. ne forte existimes: aut imaginũ incursiõe nos cernere: ut philosophi dixerũt. qm̃ uidendi officiũ in eo debet eē quod uidet: nõ in eo quod uidet: aut intentiõe aeris cũ acie: aut effusiõe radiorũ. qm̃ si ita esset: radiũ quẽ oculis aduertimus uideremus: donec intentus aer cũ acie: aut effusi radi: ad id qd uidendũ eēt peruẽirent. Cũ aũt uideamus eodem momẽto tẽporis. plerũq; uero aliud agẽtes: miho inustũ uniuersa quę cõtra sũt posita inueamur. Verius et manifestius ē mentẽ eē. quę p oculos ea quę sũt opposita transpiciat: q̃ p fenestras lucente uitro: aut speculari lapide obductas. Et idcirco mens & uolũtas ex oculis sepe dinoscit. Quod qdem ut refelleret Lucretius. ineptissimo usus est argumento. Si enim mens inqt per oculos uidet: erutis et effossis oculis magis uideret. qm̃ euulse cum postibus fores: plus inferunt lumis: q̃ si fuerint obductę. Nimirum ipi. uel potius Epicuro qui eũ docuit: effossi oculi erant. ne uiderẽt effusos orbes: et ruptas oculoꝝ fibras: et fluentẽ per uenas sanguinẽ: et crescẽtes ex uulneribus carnes: et obductas ad ultimũ cicatrices nihil posse lucis admittere.

Nisi forte auribus oculos similes nasci uolebat. ut nõ tã oculis q̃ foraminibus cerneremus. quo nihil ad speciem fedius: ad usum inutilius fieri potest. Quãtulum ei uidere possemus. si mens ab intimis penetralibus capitis: per exiguas cauernarũ rimulas attẽderet. ut si qs uellet transpicere per cicutã. nõ plus pfecto cernat: q̃ cicute ipius capacitas cõprehẽdat. Itaq; ad uidendum mẽbris potius in orbem conglobatis opus fuit: ut uisus in latũ spergere r̃. et quę in priori facie adhererent. ut libere possint oia contueri. Ergo ineffabilis diuinę prouidentię uirtus: fecit duos simillimos orbes. eosq; ita deuinxit. ut nõ in totũ cõuerti: sed moueri tamen ac flecti cũ modo possent. Orbes aũt ipos: humoris puri ac liquore plenos eẽ uoluit. in quoꝝ media parte: simtille luminũ conclusę tenerent̃. quas pupillas nũcupamus. i qbus puris ac subtilibus cernẽdi sensus ac rõ continet̃. Per eos igr̃ orbes se ipam mens intendit: ut uideat. miraq; rõe in unũ miscetur: et coniũgitur amboꝝ luminũ uisus. Contra eos qui sensus fallõs esse contendunt

Ca. xx

Libet hoc loco illoꝝ reprehendere uãitatem. q dũ uolũt ostẽdere sensus falsos eẽ: multa colligũt in qbus oculi fallant̃. inter quę illud etiam qd lymphis et ebriis: oia duplicia uideant̃. Quasi uero eius erroris ob scura sit causa. Ideo ei fit. qa duo sunt oculi. Sed qũo id fiat accipe. Visus oculorũ intentiõe animi constat. Itaq; qm̃ mens ut supradictũ est: oculis tãq; fenestris utitur. non tm̃ hoc ebriis aut insanis accidit: sed etiã sanis & sobriis. Nam si aliqd minis ppius admoueas. duplex uidebit̃. Certũ est enim interuallum ac spaciũ. quo acies oculorũ coit. Item si retrorsũ auoces aiũ: q̃si ad cogitandum: et intentionẽ mentis relaxes. cũ acies oculi utriusq; deducit̃: tunc singuli uidere inciptũt separim. Si autẽ rursus intẽderis: aciẽq; direxeris: coit in unũ quidqd duplex uidebatur. Quid ergo mirũ: si mens ueneno ac potẽtia uini dissoluta: dirigere se nõ põt ad uidendum. sicut ne pedes qdẽ ad ambulandũ: neruis stupescentibus debiles. aut si uis furoris in cerebrũ sentiens: concordiam disiũgit oculoꝝ. Quod adeo uerũ est. ut luscis hõibus: si aut insani aut ebrii fiant: nullo mõ possit accedere: ut aliqd duplex uideant. Quare si ratio apparet cur oculi fallũtur: manifestum est non esse falsos sensus. qui aut non fallũtur: si sunt puri & integri. aut si falluntur: mens tũ non fallit̃. quę illoꝝ nouit errorem. Ad oculoꝝ fabricam tedit & omnium membroꝝ habituudinẽ si; specialiter quę usq; aduerte c

Ca. x.

Sed nos ad dei opera reuertamur. Vt igr̃ oculi munitiores essent ab iniuria: eos cilioꝝ tegminibus occuluit. unde oculos dictos eẽ Varõi placet. Nam & ipe palpebre qbus mobilitas inest: palpitatio uocabulum

tribuit: pilis in ordine stantibus uallate: septũ oculis decentissimũ prebẽt. Quarum motus assiduus: incõprehẽsibili celeritate concurrens: et uidendi tenorẽ nõ impedit. et reficit obtutũ. Acies enĩ. id est mẽbrana illa plucens: quã siccari & obarescere non oportet: nisi humore assiduo tersa pure niteat obsolescit. Quid ipa supciliorũ fastigia. pilis breuibus adornata? Nõne q̃si aggeribus & munimẽtum oculis: ne quid superne incidat: et speciem simul prestant? Ex quoq; confinio nasus exoriens: et uelut eq̃li porrectus iugo: utrãq; aciem simul & discernit et munit. Inferius quoq; genarũ nõ indecẽs tumor. in similitudinem colliũ leniter exurgens: abomni parte oculos efficit tutiores. prouisumq; est ab artifice sũmo: ut si quis forte uehementior ictus exiterit: eminẽtibus repellatur. Nasi uero pars superior usq; ad medium. solida formata est. Inferior autem cartilagine adheret mollita. ut ad usum digitoq; possit esse tractabilis. In hoc autẽ quãuis simplici membro. tria sũt officia constituta. Vnum ducendi spiritus. Alterũ capiendi odoris. Terciũ ut per eius cauernas. purgamẽta cerebri defluant. Quas ipas deus: q̃ mirabili: q̃ diuina rõne molitus est: ut tamẽ hiatus ipe nasi: oris speciem non deformaret. qd̃ erat plane futurũ: si simplex foramen pateret. At id uelut pariete per mediũ ducto interseptũ atq; diuisit. fecitq; ipa duplicitate pulcerrimum. Ex quo intelligimus quantum dualis numerus: una & simplici compage solidatus: ad rerũ ualeat perfectionẽ. Nam cũ sit corpus unum: tamẽ totũ ex simplicibus membris constare nõ poterat: nisi ut essent partes uel dextere uel sinistre. Itaq; ut pedes duo. et item manus: non tantum ad utilitatem aliquã: ususq; uel gradiendi uel faciendi ualent: sed & habitum decorẽq; admirabilem conferunt. sic in capite quod totius diuini operis q̃si culmen est: et auditus in duas aures: et uisus in duas acies: et odoratio in duas nares: a sũmo artifice diuisa est. quia cerebrũ in quo sentiendi rõ est. q̃uis sit unũ: tamen in duas partes membrana interueniente discretũ est. sed et cor quod sapientiẽ domiciliũ uideẽ. licet sit unũ: duos tamen intrinsecus sinus habet. qbus fontes uini sanguinis continẽtur: septo intercidẽte diuisi. ut sicut in ipo nudo: summa rerũ uel de simplici duplex: uel de duplici simplex: et gubernat & continet totũ: ita ĩ corpe de duobus uniuersa cõpacta indissociabilem pretenderẽt unitatem. Oris quoq; spẽs et rictus ex transuerso patefactus: q̃ utilis: q̃ decens sit enarrari nõ pot. cuius usus ĩ duobus constat officiis. sumẽdi uictus. et eloquendi. Lingua intus inclusa. que uocẽ moribus suis: in uerba distendit. et est interpres animi. Nec tamen sola pot per se eloquendi munus implere: nisi acumen suum palato illiserit: nisi intra

uel offensione dentium: uel compressione labiorũ. dentes tñ plus conferũt ad loquẽdum. Nam & infantes nõ ante incipiũt fari: q̃ dentes habuerint. et senes ãmissis dentibus: ita balbuciũt: ut ad infantiam reuoluti: denuo eẽ audiantur. Sed hęc ad hoiem solũ pertinẽt: aut ad aues. in qbus accumiata: et uibrata certis moribus lingua: inumerabiles cõcinit flexiones. et sonorũ uarios modos exp̃mit. Habet prętera & aliud officiũ: quo in oĩbus: sed tamẽ solũ in mutis utitur. q̃ contritos & cõmolitos dentibus cibos collĩgit. et conglobatos ui sua dep̃mit: et transmittit ad uẽtrem. Itaq; Varro a ligãdo cibo putat linguę nomẽ impositũ. Bestias etiã potu adiuuat. portẽta enĩ cauataq; bauriunt aquã. eamq; comprehensam linguę sinu: ne tarditate ac mora defluat: ad palatũ celeri mobilitate cõplodit. Hęc itaq; palati concauo: tanq̃ testudine tegitur. eamq; dentiũ septis deus q̃i muro circũuallauit. dentes autem ipos. ne nudi ac restricti: magis horrori q̃ ornamento essent gignis mollibus: quę a gignendis dentibus noiantur. ac deinde labiorum tegminibus honestauit. Quoꝝ duricies sicut in molari lapide maior est & asperior: q̃ in cęteris ossibus: ut ad conterendos cibos pabulũq; sufficerent. Labra ipa quę quasi antea coherebant: q̃ decẽter intercidit. quoꝝ superius sub ipa medietate auriũ: lacuna quadam leui quasi ualle signauit. inferius honestatis gratia foras mollĩter explicauit. Nam quod attinet ad saporem capiendum fallĩt quisq; hũc sensum palato inesse arbitratur. Lingua est ei qua sapores sentiũtur. nec tamen tota. Nam partes eius quę sunt ab utroq; latere teneriores. saporem subtilissimis sensibus trahunt. Et cũ neq; ex cibo quicq̃: neq; ex potione minuat: tamẽ inenarrabili modo penetrat ad sensũ sapor. eadem rõne: qua nihil de quacũq; materia odoris decrepit. Cętera q̃ decora sint. uix exp̃mi potest. Deductũ clemẽter a genis mentũ. et ita inferius conclusum: ut acumẽ eius extremũ signare uideatur: leuiter impressa diuisio. Rigidum ac teres collũ. scapulę uelut mollibus iugis: a ceruicę dimissę. ualida & substricta neruis ad fortitudinem brachia insignis toris extentũ. lacertoꝝ ingens robur. utilis ac decens flexura cubitorum. Quid dicam de mãibus rõis. ac sapientię ministris? Quas solertissimus artifex: plano ac modice concauo sinu fictas: ut si quid tenendũ sit: apte possit insidere. in digitos terminauit in qbus difficile est expedire: utrũ ne species an utilitas maior sit. Nã & numerus perfectus ac plenus: et ordo: ac gradus decentissimus: et articulorũ pariũ curuatura flexibilis: et forma unguium rotũda concauis tegminibus digitoꝝ: fastidia cõprehendens atq; firmãs: ne mollitudo carnis in tenendo cederet: magnũ prebet ornatũ. Illud uero

ad usum miris modis habile: ꝙ unus a ceteris separatus: cũ ipa manu oriẽ: et in diuersum maturius findit. qui se uelut obuium ceteris prebẽs: oẽm tenendi faciendiq; rõnem: uel solus: uel precipue possidet: tanq; rector oim atq; moderator. Vnde etiã pollicis nomen accepit. ꝙ ui & potestate inter ceteros polleat. Duos qdem articulos extantes habet. nõ ut alii trinos: sed unus ad manus carnem nectitur pulcritudinis gratia. Si eni fuisset tribus articulis: et ipe discretus feda & idecora spẽs ademisset mãibus honestatẽ. Nam pectoris latitudo sublimis. et exposita oculis: mirabilẽ pre se fert habitus sui dignitatem. Cuius hec causa est. ꝙ uidetur hoiem solũ deus: ueluti supinũ formasse. Nam fere nullũ aial iacere in tergũ potest. mutas autem aiantes: q̃si alterno latere iacentes fuxisse atq; terram comphensisse. Idcirco illud angustũ pectus: et ab aspectu remotũ: et ad terram uersus abiectum. hois aũt patens & erectũ: qa plenũ rõnis a celo datũ: humile aut indecens esse nõ debuit. Pupillę quoq; leuiter eminẽtes: et fusiõibus ac puis orbibus coronatę: non nihil addunt uenustatis feminis ad alendos fetus. datę maribus ad solum decus. ne informe pectus: et quasi mulctile uideretur. Huic subdita est planicies uentris. quã mediã fere umbilicus: nõ indecenti nota signat. ad hoc factus: ut per eũ fetus dum est in utero nutriatur.

De uisceribus interioribus usq; ad membra genitalia

Sequitur necessario: ut de internis quoq; uisceribus dicere incipiam. quibus non pulcritudo: quia sunt abdita: sed utilitas incredibilis attributa est. q̃m opus fuerat: ut terrenũ hoc corpus suco aliquo: de cibis ac potibus alere: sicut terra ipa imbribus ac pruinis. Prouidẽtissimus artifex: in medio eius receptaculũ cibis fecit. quibus concoctis & liquefactis: uitales sucos membris oimbus dispertiret. Sed cũhõ constet ex corpe atq; aia: illud quod supra dixi receptaculũ: soli corpori prestet alimentum. aię uero aliam sedem dedit. Fecit eni genus quoddam uisceru molle atq; raru: quod pulmonẽ uocamus. eũq; non in uteri modũ finxit: ne effudere simul spiritus. aut inflaret simul. Idcoq; plenũ quidem uiscus effecit: sed inflabile atq; aeris capax: ut paulatim spiritũ reciperet: dum uitalis uẽtus per illam spargitur raritatem. et eũdem rursus paulatim redderet: dum se ex illo explicat. Ipa ei uicissitudo & spirandi respirãdiq; tractus: uitam sustentat in corpore. Quoniam ergo duo sunt in hoic receptacula. unũ aeris: quod alit aiam. alterũ ciborũ: quod alit corpus: duas esse per collũ fistulas necesse ẽ: cibalem ac spiritualem. quarum superior ab ore ad uẽtrem ferat: inferior a naribus ad pulmonẽ. Quarũ ratio & natura diuersa est. Ille eni qui est ab

ore transitus mollis effectus est. et qui semper clausus cohereat sibi: sicut os ipm. qm potus & cibus dimota et patefacta gula qa corpales sunt: spaciũ sibi transmeandi faciũt. Spiritus contra: qui est incorpalis ac tenuis. quia spaciũ sibi facere nõ poterat: accepit viam patẽtem. quę uocat̃ gurgulio. Is constat ex ossibus flexuosis ac mollibus: q̃si ex anulis ĩ acute modũ inuicẽ cõpactis & coherentibus. patetq; semp hic transitus. Nullam enĩ requiem meandi habere spiritus põt: quia is qui semper cõmeat: demissa uniliter de cerebro membri portione cui ima nomẽ est: uelut occursu quodã refrenat̃: ne aut teneritudinẽ domicilii cum impetu uenicns: attracta pestilenti aura corrũpat. aut tota nocendi uiolentia: interiis receptaculis perferat. Ideoq; etiã nares breuiter sunt apertę: quę idcirco sic noiant̃: qa per eas uel odor uel spiritus nare nõ desinit. Tamẽ hęc fistula spiritalis nõ tantũ ad nares: uerum quoq; ad os iter patet in extremis palati regionibus. ubi se colles fauciũ spectantes unã tollere incipiũt in tumorẽ. Cuius rei causa & rõ non obscura est. Loquendi ei facultatẽ nõ haberemus: si sicut gulę iter ad os tm: ita gurgulio ad nares tantũ pateret. Aperuit igr̃ viam uoci diuina solertia ex illa fistula spiritali: ut posset lingua ministerio suo fungi: et uocis ipsius inoffensum tenorẽ: pulsibus suis in uerba concidere. Qui meatus si aliquo modo interceptus sit. mutũ faciat necesse est. Errat enĩ pfecto qsquis aliam causam putat: cur boies muti sint. Non enĩ uulgo ut creditur uinctã gerũt linguam: sed hi uocalem illũ spiritũ per nares q̃si mugientes pfundunt: qp uoci transitus ad os: aut nullus oino est: aut nõ sic patens: ut plenam uocẽ possit emittere. Quod plerũq; natura fit. aliquãdo etiã cãu fit uel accidit: ut morbo aliquo: hic aditus obseptus uocẽ nõ transmittat ad linguã: faciatq; de loqntibus mutos. Quod cũ acciderit: auditũ quoq; obstrui necesse est. ut quia uocem emittere non potest: nc admittere qdem possit. Loquendi ergo causa. patefactus ẽ hic meatus. Illud quoq; prestat. ut in lauacris celebrãdis: qa nares calorem ferre nõ possunt: aer feruens ore ducat̃. Item si forte spiramẽta nariũ frigoris pinuita pcluserit: per os auram trahere possumus. ne obstructa meãdi facultate: spiritus strãgulet̃. Cibi uero in aluũ recepti: et cũ potus humore pmixti: cũ iam calore percocti fuerint: eorũ sucus inenarrabili mõ per membra diffusus: irrigat uniuersum corpus & uegetat. Intestinoꝝ quoq; multiplices spirę: ac longitudo in se conuoluta: et uno tẽ substricta uinculo: q̃ mirificũ dei opus est. Nam ubi maceratos ex se cibos aluus emiserit: paulatim per illos iternoꝝ anfractus extrudunt̃. ut quidqd ipis inest succi: quo corpus alitur: membris oinibus diuidatur. Et tamẽ ne

qui forte obhereant: ac resistant quod fieri poterat, ppter ipsorũ uolumnũ flexiões ĩ se sepe redcũtes. et fieri sñ pnicie nõ poterat. Oppleuit ea ínterínsicus crassiore suco: ut purgamenta illa uentris: ad exitus suos facilius p lubricũ iterẽtur. Illa quoq; ratio subtilissima est: q uesica cuius usũ uolucres non habent: cũ sit ab ínteríns separata: nec ullam habeat fistulam: qua ex illis urinã trahat: cõpletur tamẽ & humore distẽdítur. Id qũo fiat non est difficile peruídere. Interstínoz ei partes. que ab aluo cibum potũq; suscipiũt patẽtiores sunt: q̃ cetere spirę & multo tenuiores. Hę uesicã circũplectũ tur et continẽt. Ad quas partes cum potus & cibus mixta peruenerínt: fimus qdem crassius fit et transmeat. humor autẽ omnis per illam tenerítudínem percolaẽ. cumq; uesica cuius eque tenuis subtilisq; membrana est: absorbet et colligit: ut foras qua natura exitum patefecit emittat.

De ratione membri conceptionis & ipsius conceptiũ phisica

Cap. XII

De utero quoq; et conceptione qm̃ de ínternis loqmur: dici necesse ẽ. ne qd pterisse uideamur. Que q̃q̃ ín operto latent: sensus tamẽ atq; íntelligẽtiam latere nõ possũt. Vena ĩ maribus que semína cõtinet: duplex est. paulo ínterior: q̃ illud humoris obstení receptaculũ. Sicut ei renes duo sunt: itemq; testes: et uene semínales due. ín una tñ cõpage coherẽtes: quod uídemus ĩ corporibus aialíum: cũ ínterfecta patefiunt. Sed illa dexterior masculínũ continet semẽ. sinisterior femínínũ. Et ideo ín toto corpore pars dextera masculína est. sinistra uero femínína. Ipsum semen qdam aíunt ex omni corpore ad uenã genitalem confluere. ibiq; cõcrescere. Sed hoc hũana mens. qũo fiat non potest cõprehendere. Item ui semínis uterus ín duas se diuidit partes. que ín díuersum diffuse ac reflexe: circũplicanẽ sicut arieris cornua. Que pars ín dexteram retorquetur: masculína est. que ín sinistrã: femínína. Conceptũ igr̃ Varro & Aristoteles sic fieri arbitranẽ. Aíunt nõ tantũ maribus ínesse semen: uerũ etiam femínis. et índe plerũq; matribus similes, pcreari. sed earũ semen sanguíne esse purgatum. Quod si recte cum uirili mixtũ sit. utraq; concreta: et simul coagulata iformari. Et pmũ qdem cor hois confingi. q ín eo sit & uita homínis et sapientia. Demq; totũ opus quadragesimo die consumari. Ex abortiõibus hęc fortasse collecta sunt. In auiũ tamẽ fetibus pmũ oculos fingi dubiũ non est. quod ín ouis sepe deprehendímus. Vnde fieri non posse arbitror. qn fictio a capite sumat exordiũ. Similitudines autẽ ín corporibus filiorũ sic fieri putant. Cum semína ínter se pmixta coalescũt. si uirile supauerit: patri similem. pro uirile siue marẽ seu feiam. si muliebre pualuerit: progeniẽ cuiusq; sexus ad imagínẽ respõdere

maternam. Id autem preualet e duobus. quod fuerit uberius. Alterũ enim quodãmodo amplectitur ac íncludit. Hínc plerumq; fieri. ut uníus tantum limamenta pretendat. Si uero equa fuerit ex pari semente pmixtio: figuras quoq; miscerí. ut soboles illa cõis: aut neutrũ referre uideat: quia totũ ex altero nõ habet. aut utrũq; qa partem de singulis ímitata est. Nam ín corporibus aialiũ uidemus. aut consũdí parentũ colores: ac fieri tertiũ neutri generatiuũ simile: aut utriusq; sic expmí: ut discoloribus membris per oẽme corpus cõcors mixtura uariet. Dispares quoq; naturę hoc mõ fieri putantur. cũ forte ĩ leuam uteri partem: masculínę stirpis semẽ ínciderit: marem qdem gigní opínatio est. sed qa sit ín fęmenía parte conceptus: aliquid ín se habere fęmíneũ. supra quã decus uírile ponatur: uel formam ínsignem: uel nímiũ candorem: uel corporis lenitatem: uel artus delicatos: uel staturam breuem: uel uocem gracilem: uel aĩum ímbecillum: uel ex his plura. Item si partem ín dexterã semen fęmínínì sexus ínfluxerit: fęmínã qdem pereari. sed qm ín masculína parte concepta sit: habere ĩ se aliquid uirilitatis: ultra q̃ sexus ratio pmittat. aut ualida membra: aut uultũ índecorũ: aut uocem robustã: aut aĩum audacem: aut ex his plura. Si uero masculínũ ín dexteram. fęmínínũ ín sinistram puenerit: utrosq; fętus recte pueire: ut & fęmis per oẽnia naturę suę decus constet: et maribus tam mente q̃ corpore robur uírile seruet. Illud uero ípm: q̃ mirabile constitutũ dei. qd ad conseruationẽ generũ singulorꝫ duos sexus maris ac femínę machínatus est. quibus ínter se per uoluptates illecebras copulatis: successiua soboles pareretur: ne oẽme genus uiuentiũ conditio mortalitatis extingueret. Sed plus roboris maribus attributũ est. quo facilius ad pacientiã iugi maritalis femínę cogerenẽ. Vir itaq; noiatus est: q̃ maior ĩ eo uis est q̃ ín fęmína. et hínc uirtus nomẽ accepit. Item mulier ut Varro ínterp̃tatur. a mollicie ĩmutata & detracta littera uelut molier. Cui suscepto fętu. cũ partus appropínquare iam cępit: turgescẽtes iam mãme dulcibus sucis distẽdũtur. et ad nutrimẽta nascẽtis: fontibus lactis fęcundũ pectus exuberat. Nec ei decebat aliud: q̃ ut sapiẽs aĩal a corde alimoniam duceret. Idq; ípm solertissime comparatum est: ut candens ac pínguis humor: teneri iudícem noui corporis irrigaret: donec ad capiendos fortiores cibos: et dentibus ístruatur: et uíribus roboretur. Sed redeamus ad propositũ: ut cętera quę supersunt breuiter explicemus.

Contra illos qui per uoluptate membris genitalibus abutuntur

Cap. xxiii

Porro iam nunc ego ipꝫ quoq; genitaliũ & reliquorũ ínembrorꝫ forma membrorꝫ mirificã rõem ubi exponere: nisi me pudor ab huiusmõi

colli pt exhar ratiõ: femi. ę nũ fm mare ahqñ posse grpe

Vir q maiõ meo uis fuit a virtus a uiro n accep

Mulier a mollitie.

sermone reuocaret. Itaq; a nobis ímdumento uerecūdię quę sunt pudenda uelentur. Quod ad hāc rem attinet quęri: satis est boīes impíos ac ꝓfanos sūmum nefas admittere. qui díuínū & admirabile dei opus: ad ꝓpagandā successionem iexcogitabili rōne, puisum: et ad affectus: uel ad turpissimos quęstus: uel ad obscenę libidínis pudēda opa cōuertūt: ut iam níhil aliud re sanctissima petant: q̄ ínanem & sterilem uoluptatē. Quę reliqui corpis partes nō carent rōne ac pulcritudíne. Conglobata ín nates caro: q̄ sedēdi officio apta. et eadem firmior q̄ ín cęteris membris: ne prémente corporis mole ossibus cederet. Item femínū deducta et latioribus toris: ualida longitudo: quo facilíus onus corporis sustíneret. quā paulatim deficientem ín angustum genua determínant: quorū decentes nodi flexuram pedibus ad gradiendum: sedendūq; aptissimā prebent. Item crura nō equali mō ducta: ne índecēs habitudo deformaret pedes: sed teretibus suris clemēter extantibus sensimq; tenuatis: et firma sunt & ornata. In plātis uero eadem qdē: sed tamen longe dispar q̄ ín māibus ratio est. Quę quoniā totius operis q̄st fūdamenta sunt: mirificus eas artifex non rotūda specie: ne homo stare nō posset. aut aliis ad standum pedibus índigeret sicut q̄drupedes: sed potē tiores longioresq; formauit: ut stabile corpus efficerent planicie sua. unde illis índínū nomē est. digiti eq; totidem quot ín māibus: spēm magis q̄ usū maiorē pferentes. ideoq; & iūcti et breuis & gradatim cōpositi. Quoꝝ q est maximus. qm illū sicut ín manu discerni a cęteris opus nō erat: ita ī ordínē redactus est: ut tamen ab aliis magnitudíne: ac modico ínteruallo distare uideatur. Hęc eoꝝ speciosa germanitas. non leui adiumēto nissum pedum firmat. Concitari enī ad cursum nō possumus: nisi digitis ín humū pressis: soloq; mítentibus impetū saltūq; capiamus. Explicasse uideor oīnia. quorū ratio ínteligi potest. Nunc ad ea uenio. quę uel dubia uel obscura sunt.

Nates.

Alt femorum

Genua

Crura.

planta pedis a planicie.

Col

Qd or multis quę sunt nīcognoscere ratio fieri nequit

QVlta esse constat ín corpore. quoꝝ uim rōemq; perspicere nemo nisi qui fecit pōt. An aliquis enarrare se putat posse: quid utilitatis: qd effectus habeat tenuis membrana illa perlucens: qua circūtectitur aluus ac tegitur. quid renū gemína similitudo? Quos aít Varro ita dictos: quasi riui ab his obscení humoris oriantur. quod est longe secus: qa spíne alter ínsicus supíní coherent. et sunt ab ínteestinis separati. Quid splen? Quid iecur? Quę uiscera q̄si ex conturbato sanguíe uidentur esse cōcreta. Quid fellis amarissimus liquor? Quid globus cordis? Nisi forte illis credēdū putabimus q affectū iracūdię ín felle constitutū putāt: pauoris ín corde: lentię ī splene.

Renes dicti q̄ ab eis riui obscoeni humoris oriuntur

Splen

Iecur

Viscera

fel

Cor

Ipsius autem iecoris officiũ uolũt esse: ut cibos ín aluo coquat amplexu & calefactu suo. qdam libídies rerũ uenerearũ ín iecore contineri arbitrantur. Primũ ista perspicere acumen humani sensus nõ potest: quia hoz officia ín operto latent. nec usus suos patefacta demonstrant. Nam si ita esset: fortasse placidiora quęq; aĩalia uel nihil fellis oĩno: uel mínus haberẽt: q̃ fere timidiora plus cordis: lasciuiora plus splenis habuissent. Sicuti igr̃ nos sentimus: audire auribus: oculis cernere: naribus odorare: ita profecto sentiremus nos felle irasci: iecore cupe: splene gaudere. Cũ autẽ unde affectus isti ueniant: mínime senciamus. fieri põt: ut alíunde uẽiant: et alíud uiscera illa q̃ suspicamur efficiant. Nec tamẽ cõuincere possumus falsa illos qui hęc disputant dicere. Sed oĩa que ad motus animi aĩęq; pertineãt: tam obscure atq; rõnis esse arbitror: ut supra hoĩem sit ea liquido puidere. Id tũ certũ et índuitatũ esse debet: res tot. tanta uiscerum genera: unũ & ídem habere officium: ut aĩam contineant ín corpore. Sed quid ꝓprie singulis neruis sit ínuinctum: quis scirẽ nisi artifex potest: cui soli opus suum notum est.

Ca. xcv.

De obscura uocis ratione.

DE uoce autem quam rationem reddere possumus? Grãmatici qdem ac philosophi uocem eẽ diffiniũt: aerẽ spũ uerberatũ. Vnde uerba sunt nuncũpata. quod perspicue falsum est. Non ei uox extra os gignitur. sed ínstra. Et ídeo uerisimilior est illa sententia: stipatũ spiritum cũ obstantia faucíũ fuerit illisũ: sonũ uocis exprimere. ueluti cũ ín patẽtem cicutã labroq; subiectam dimittimus spiritũ: et ís cicutę concauo repcussus: ac reuolutus a fundo: dum descendentem occursu suo reddit: ad exitũ mitens sonũ gignit. et ín uocalem spiritũ resiliens per se uentus aĩatur. Quod qdem an nerũ sit deus artifex uidebit. Videtur enim non ab ore: sed ab ínimo pectore uox oriri. Demiq; & ore clauso: ex naribus emittitur sonus qualis põt. Pręterea ex maxim o spiritu quo anhelamus: uox non efficitur. et leui & non cohartato spiritu quociens uolumus efficiẽ. Non est igr̃ comphensum: quomodo fiat aut quid sit. Nec me nũc ín achademię sentẽtiam delabi putes. quia nõ omnia sunt íncõprehensibilia. Vt eni fatendum est multa nesciri. quę uoluit deus íntelligẽciam hoís excedere. sic tamẽ multa esse quę possint: et sensibus percipi: et ratione comprehẽdi. Sed erit nobis contra philosophos íntegra disputatio. Conficiamus igitur spacium. quo nunc decurrimus.

Verba ab aere fit uerberatione dicit.

Ca. xcvi.

Vbi sit mens scilicet & qua ratione corpori coniungatur.

DEntis quoq; rõnem íncõprehensibilem esse quis nesciat: nisi qui oĩo illam non habet. cum ipa mens quo loco sit: aut cuiusmodi nesciat.

Varia ergo a philosophis de natura eius ac loco disputata sunt. At ego nõ dissimulabo: quid ipse sentiam. non quia sic eẽ affirmem: quod ẽ insipientis in re dubia facere: sed ut exposita rei difficultate intelligas: q̃ta sit diuinorũ operũ magnitudo. Quidam sedem mentis in pectore esse uoluerũt. quod si ita est: quãto tandem miraculo dignũ esse rem ĩ obscuro: ac tenebroso habitaculo sitam: ni tanta rõis atq; intelligentiẽ luce uersari: tum q̃ ad eã sensus ex oñi corporis parte cõueniunt: ut q̃libet regione membrorũ presens esse uideatur. Alii sedem eius in cerebro esse dixerũt. Et sane argumentis probabilibus usi sũt. oportuisse scilicet q̃ totius corpis regimẽ haberet potius in summo tanq̃ in arce habitare: nec quicq̃ esse sublimius: q̃ id qd uniuersũ rõe moderẽ. sicut ipse mũdi dñs & rector in sũmo est. Deinde q̃ sensus ois. id est audiendi: et uidẽdi: et odorãdi ministra mẽbra in capite sint locata. quorũ oium uie nõ ad pectus: sed ad cerebrũ ferant. Alioqn necesse nos eẽt tardius sentire: donec senciẽdi facultas longo itinere per collum ad pectus usq; descenderet. Hi uero aut nõ multũ. aut fortasse non errant. Videtur ei mens que dñatũ corporis tenet in sũmo capite constituta: tanq̃ ĩ celo deus: sed q̃ in aliqua sit cogitatione cõmeare ad pectus: et q̃si ad secretũ aliquod penetrale secedere: ut consilio tanq̃ ex thesauro recondito: eliciat ac pferat. Ideoq; cũ intenti ad cogitandum sumus: et cũ mens occupata in altũ se abdiderit: neq; audire que circumsonãt: neq; uidere que obstant solemus. Id uero siue ita est. admirãdum pfecto est quo id fiat: cũ ad pectus ex cerebro nullũ iter pateat. siue aut non. nec tñ nihilominus admirandũ est: q̃ diuina nescio qua rõne fiat: ut ita esse uideaẽ. An põt aliqs nõ admirari: q̃ sensus ille uitus atq; celestis: qui mens uel animus nũcupatur. tantę mobilitatis ẽ: ut ne tũ qdem cũ sopitus est conquiescat. tantę celeritatis: ut uno temporis puncto: celũ oñe collustret si uelit: maria puolet: terras & urbes peragret. Oñia deniq; que libuerit. q̃uis longe lateq; submota sint: in conspectu sibi ipse constituat. Et miratur aliquis: si diuina mens dei per uniuersas mundi partes intenta discurrit: et oñia regit: oñia moderaẽ: ubiq; presens: ubiq; diffusa: cum tanta sit uis ac potestas mentis humanę inter mortale corpus inclusę: ut ne septis quidem gratis huius ac pigri corporis. cui illigata est: coherceri nullo pacto possit. quo minus sibi liberã uagandi facultatẽ geris impatiens largiatur. Siue igr̃ in capite mẽs habitat siue in pectore: põt ne aliquis cõprehendere: quę uis rõnis efficiat. ut sensus ille comp̃hensibilis: aut in medulla cerebri hereat: aut in illo sanguine biperuio qui ẽ inclusus in corde. ac non ex eo ipso colligat q̃ta sit dei potestas: q̃ animus se ipm non

uidet: aut qualis: aut ubi sit. nec si uideat tamē perspicere possit: quo pacto rei corporali: res incorporalis adiūcta sit. Siue etiam mentis locus nullus est: sed per totū corpus sparsa discurrit. et qd etiam fieri pōt. et a Xenocrate Platonis discipulo disputatū est. Siqdem sensus in qualibet parte corporis presto est: nec quid sit mens: nec qualis intelligi potest. cum sit natura tam subtilis ac tenuis: ut solidis uisceribus infusa: uiuo & q̄si ardenti sensu mē-bris oīmbus misceaē. Illud autem caue: ne unq̄ simile ueri putaueris. quod Aristoxenus dixit: mētem oīno nullam esse: sed q̄si armoniam ī fidibus: ex constructiōe corporis & cōpagibus uiscerū: uim sentiendi existere. Musici enī intentionem contentūq; neruoꝝ in integros modos: sine ulla offensione consonānium armoniam uocant. Volunt igr aīum simili ratione constare in hoīem: qua concors modulatio constat in fidibus. scilicet ut singularū cor-poris partium firma coniūctio. membrorūq; oīm consentiēs in unū: uigor motū illū sensibilem faciat aīumq; continet. sicut sunt nerui bene intenti ad conspirantem sonū. Et sicuti in fidibus cū aliqd aut interceptū: aut relaxatū est: oīnis canendi ratio turbatur & solutur. ita in corpore cū pars aliqua mēbroꝝ duxerit uicium: destrui uniuersa. corruptisq; oībus atq; turbatis: occidere sensum. eamq; mortem uocari. Verū ille si quicq̄ mentis habuisset: non armoniam de fidibus ad hoīem transtulisset. Non enī canere sua fides sponte possunt: ut sit ulla in his comparatio ac similitudo uiuentis. aīus autē sua sponte & cogitat et mouetur. Quod si quis in nobis armonie simile ictu moueretē externo: sicut nerui mānibus. qui sine tractu artificis pulsuq; digi-torum: muti atq; inertes iacent. Sed mirum pulsandus ille manu fuit: ut aliquādo sentiret quia mens eius ex membris male compacta torpebat.

Quod anima sit eterna & quid sit secūdū phōs. uideat opinio

SVperest de aīa dicere. q̄q̄ percipi ratio eius et natura nō possit. Nec ideo tamen imortalem esse aīam non intelligimus: quoniā quidqd uiget mouēturq; per se semp: nec uideri aut tangi pōt: eternū sit necesse est. Quid autē sit anima: nondum inter philosophos conuenit. nec unq̄ fortasse cōueniet. Et alii sanguīē esse dixerūt. alii ignem. alii uentū: unde aīa uel aīmus nomē accepit. quod grece uentus ἀνεμος dicitē. nec illorū tamē quisq̄ dixisse aliqd uideatur. Non ei si aīa sanguine: aut per uulnus effuso: aut febriū calore consumpto uideē extingui: continuo in materia sanguis aīę ratio ponenda est: ueluti si ueniant ī questionē: lumen quo utimur quid sit. et respondeaē oleū esse. quoniā consumpto illo: lumen extinguitur: cum sint utiq; diuersa. sed alterū sit alterius alimētum. Videtur ergo aīa similis

esse lumīni. quę non ipa sit sanguis: sed humore sanguinis alitur. ut lumen oleo. Qui autē ignem putauerūt: hoc usi sunt argumēto. q̃ pręsente anima corpus caleat: recedente frigescat. Sed ignis & sensu indiget. et ui & tactu comburit. Anima uero et sensu aucta est. et uideri nō potest & non adurit. Vnde apparet aiam nescio quid esse deo similem. At illi q̃ uentū putāt. hoc fallūtur: q̃ ex aere spiritū ducētes uiuere uideaē. Varro itaq̃ diffinit. Aia est aer conceptus ore. deferuefactus in pulmone. tepefactus i corde. diffusus in corpus. Hęc aptissime falsa sunt. neq̃ ei tam obscura nobis huiusmōi dicto esse rōnem: ut ne hoc qdem intelligamus: quid uero esse nō possit. An si mihi qs dixerit ęneū esse cęlū aut uitreū. ut Empedocles ait aerē glaciatū. statim ne assentiar: qa cęlū ex qua materia sit ignorem. Sicut ei hoc nescio: ita illud scio. Anima ergo nō est aer ore conceptus. quia mulco pus gignit anima: q̃ concipi aer ore possit. Non enī post partū insinuat in corpus. ut qbusdam philosophis uidetur: sed post conceptū ptinus cum fętū in utero necessitas diuia formauit. qa adeo uiuit intra uiscera genitricis: ut et incremento augeatur. et crebris pulsibus gestiat emicare. Deniq̃ abortum fieri necesse est: si fuerit aial intus extinctū. Cętere diffinitiois partes eo spectāt: ut illis nouem mensibus qbus i utero fuimus: mortui eē uideamur. Nulla ergo ex his tribus uera sententia est. Nec tamē in tantū falsos eē dicendū est. qui hęc senserūt: uc oino nihil dixerint. Nam & sanguine simul et calore & spiritu uiuimus. Sed cū constet aīma in corpore his omnibus adunatis: nō expresserunt proprie quid esset: quia tam non potest exprimi q̃ uideri.

Vtrum animus & anima sint idem

Ca. xxvi

SEquitur alia & ipa inextricabilis questio. idem ne sit aia et aīmus. an uero aliud sic illud quo uiuimus: aliud autē quo sentimus & sapimus. Non desunt argumēta in utrāq̃ parcem. Qui enī unū esse dicūt: hāc rōnem sequuntur. q̃ neq̃ uiui sine sensu possit: nec sentiri sine uita. ideoq̃ esse nō posse diuersum: id quod non pōt seperari. sed qdqd est: illud et uidendi officiū & senciendi habere rōnem. idcirco aīum et aīam indifferēter appellant duo epicurei poetę. Qui autē dicūt esse diuersa: sic argumentantē. ex eo posse intelligi aliud esse mēcem: aliud esse aīam. quia incolumi aīma mens possit extingui. quod accidere soleat insanis. Item q̃ aia morte sopiat: aius somno. et qdem sic: uc nō tantū quid faciat. auc ubi sit ignoret: sed etiā rerū falsarū contēplatione fallatur. Quod quomō ipm fiat: non potest puideri. cur fiat: potest. Nam reqescere nullo pacto possumus: nisi mens uisionum imaginibus occupata teneatur. Latec aūt mēs oppressa somno: tanq̃ ignis

obducto cimere sopitus: quē si paululum cōmoueris: rursus ardescit. et q̄si euigilat. Auocatur ergo simulacris: donec membra sopore irrigata uegetentur. Corpus ei uigilante sensu. licet iaceat imobile; tamē non est quietū. qa flagrat in eo sensus & uibrat ut flāma. et artus oēs ad se astrictos tenet. Sed postq̄ mens ad contēplandas imagines: ab intentione traducta est. cūc demū corpus oīe resoluitur in qietem. Traducitur autē mēs cogitatione ceca: cū cogētibus tenebris secū tantūmō esse coeperit. dum intenta est in ea de quibus cogitat: repente somnus obrepit. et in spēs proximas sensum ipa cogitatio declinat. Sic ea quę sibi ante oculos posuerat: uidere quoq; incipit. deinde pcedit ulterius. et sibi auocamēta inuenit: ne saluberrimā quietem corporis interrūpat. Nam ut mens per diem ueris uisiōibus auocatur: ne obdormiat. ita falsis ne exciteē. Nam si nullas imagines cernat: aut uigilare illā necesse est: aut ppetua morte sopiri. Dormiendi ergo causa tributa est a deo ratio somniandi. et qdem in cōe uniuersis aiantibus. sed illud hōi percipue: q̄ cū ea ratione deus quietis causa daret: facultatem sibi reliquit docendi hoīem futura per somnium. Nam et historie sepe testantur extitisse somnia. quoq; pręsens & admirabilis fuerit euētus. et responsa uatū nr̄oq;: ex parte somni constiterunt. Quare neq; semp uera sunt. neq; semper falsa. Virgilio teste. qui duas partes uoluit esse somniorū. Sed quę falsa sūt dormiendi cā uidenē: quę uera immittūtur a deo. ut imminēs bonū aut malū: hac reuelatiōe discamus.

Ca xxxviii. De origine animę & an sit

Illud quoq; in qōnem uenire potest. utrū ne anima ex patre: an potius ex matre: an uero ex utroq; generetur. Sed ego id modo iure ab anci-piti uendico. Nihil enī ex his tribus uerum est. quia neq; ex utroq;: neq; ex alterutro ferūtur aiē. Corpus ei ex corporibus nasci pōt: qm̄ conferē aliqd ex utroq;. de aīmis aia non potest: qa ex re tenui & incōprehensibili nihil potest decidere. Itaq; serendarū aiarū ratio. uni ac soli deo subiacet: Demiq; celesti sumus oēs semine oriūdi. oīmibus idem ille pater est ut ait Lucretius. Nam de mortalibus non potest quicq̄. nisi mortale generari. Nec putari pē debet. qui transfudisse: aut inspirasse aīmam de sua nullo modo sentit. nec si sentiat: quādo tamē: aut quomō id fiat: habeat aīmo cōprehensum. Ex quo apparet nō a parētibus dari aias: sed ab uno eodēq; oīm deo pre. q legem rōemq; nascendi tenet solus. siqdem solus efficit: Nam terreni parētis nihil est nisi ut humorē corporis: in quo ē materia nascendi cū sensu uoluptatis emittat uel recipiat. et citra hoc etiā opus humoris istius homo resistis: nec amplius quicq̄ potest. Ideo nasci sibi filios optant. quia non ipi faciunt.

Cętera iam dei sunt omnia. scilicet conceptus ipse & corporis informatio. et inspiratio aię. et partus incolumis. et quęcūq; deinceps ad hoiem conseruādum ualent. Illius munus ē: q spiramus. q uiuimus. q uigemus. Nā pterq; q ipius beneficio incolumes sumus corpe: et q uictū nobis ex uariis rebus subministrat: sapiētiam quoq; hōi tribuit. quā terrenus pater nullo modo dare pōt. Ideoq; & de sapiētibus stulti: et de stultis sapientes sępe nascunt. quod quidam fato ac sideribus assignant. Sed nō est nūc locus de fato disserendi. Hoc dicere satis est. q etiam si astra efficientiam rerum continent: nihilominus omnia a deo fieri: qui astra ipa & fecit et ordinauit. Inepti ergo qui hanc potestatē deo detrahunt: et operi eius attribuunt. Hoc igitur dei munere cęlesti atq; pręclaro. an utamur: an nō utamur: in nostra uoluit ē potestate. Hoc enī concesso: ipm hoiem uirtutis sacramēto religauit. quo uitā posset adipisci. dedit ei & constituit aduersariū ncęlissimū et fallacissimum spiritū. cū quo i hac terrestri uita: sine ulla securitatis reqe dimicaret. Cur aūt deus hunc uexatorē generi hoim constituerit: breuiter exponam.

Cur deus dedit spiritum temptatorē

Ca xx

INte oia diuersitatē uoluit esse. ideoq; uulgo nō apperuit ueritatē: sed eam paucissimis reuelauit. quę diuersitas omne arcanum mundi continet. Hęc est enim quę facit uirtutem. quę scilicet non modo esse: sed ne apparere qdem. quia uirtus esse nō poterit: nisi fuerit compar aliqs in quo supando uim suā: uel exerceat uel ostendat. Nam ut victoria constare sine certamine non potest: sic nec uirtus qdem ipa sine hoste. Itaq; qn uirtutem dedit hōi: statuit illi e contrario inimicū. ne uirtus ocio torpens: naturā suā perderet. cuius oīs ratio in eo est: ut concussa et labefacta firmet. nec aliter ad sūmū fastigiū possit uēire: nisi prudenti manu semp agitata: se ad salutē suam dimicādi tenore fundauerit. Noluit ei deus hoiem ad immortalem illā beatitudinem. delicato itinere pueniré. Daturus ergo uirtutē: dedit hostem prius. qui animis hoim cupiditates & uicia immitteret. qui eēt autor errorū: malorūq; oim machinator. ut qn deus hoiem ad uitā uocat. ille contra ut rapiat et traducat ad mortem. Hic est qui aut inducit aut decipit eos: qui ueritati student. aut si dolo & studiis non quiuerit: uirilem gerit aiam. qua sublimiū uigorē labefactare conetur: infanda dictu et execrabilia moliēs: uexat interficit. Et tamē ut pstermit multos: sic a multis uictus. prostratusq; discedit. Magna est ei uis hois. magna ratio. magnū sacramentū. A quo si quis nō defecerit: nec fidem suā deuotionēq; pdiderit. hic beatus. hic denicq; ut breuiter finiam: similis deo sit necesse est. Errat enī quisquis hoiem carne

mentur. Nam hoc corpusculum. quo induti sumus: hominis receptaculū est. Nam ipse homo neq; tangi: neq; aspici: neq; comprehendi potest. qa latet intra hoc qd uidetur. Qui si delicatus ac tener in hac uita fuerit. q̃ ratio eius exposcit: si uirtute contempta. desideriis se carnis addixerit: cadet et premet in terram. Si aūt ut debet statū suum p̃ rectū recte sortitus est: et prompte constanter q; defenderit: si terrę quā calcare ac uincere debet non seruierit: uitā merebit sempiternam. Operis conclusio & ueritate supari no posse

Ca XXI

Et ad te Demetriane interim paucis & obscurius fortasse q̃ decuit: pro rerū ac tēporis necessitate peroraui. qbus cōtentus eē debeas. Plura et meliora laturus. si nobis indulgētia cęlitus uenerit: tunc & ego te ad uerę philosophię doctrinā. et planius & uerius cohortabor. Statui enī q̃multa potero literis tradere: quę ad uitę beatę statū spectēt. et qdem cōtra philosophos. quoniā sunt ad perturbandam ueritatem perniciosi & graues. Incredibilis enī uis eloquētię. et argumētandi disserendiq; subtilitas: q̃uis facile deceperat. quos partim nostris armis: partim uero ex ipsorū inter se concertatione sumptis reuincemus. ut appareat eos induxisse potius errorem q̃ sustulisse. Fortasse mireris p̃ tantū facinus audeam. Patiemur ne igr̃ extinguī? Aut oppmi ueritatē? Ego uero libētius sub hoc onere defecerim. Nam si Marcus Tullius eloquentię ipius unicum exemplar. ab indoctis & ineloq̃tibus: quia tamē pro uero nitebātur: sępe supatus est. Cur desperemus ueritatem ipam. contra fallacem captiosamq; facundiam: sua ppria ui et claritate ualiturā? Illi qdem se pronos ueritatis pfiteri solent. Sed quis pōt eam rem defendere: quā non didicit. aut illustrare apud alios: ipse non nouit. Magnū uideor polliceri. sed cęlesti opus est munere: ut nobis facultas ac tēpus ad ppsita persequēda tribuat. Quod si uita ē optāda sapienti: profecto nullā aliam ob causam uiuere optauerim: q̃ ut aliqd efficiā. quod uita dignū sit. et qd utilitatem legētibus. et si nō ad eloq̃tiam: qa tenuis in nobis facūdię riuus est: ad uiuendum tamē afferat. quod est maxie necessarium. Quo perspecto: satis me uixisse arbitror. et officiū hoīs implesse: si labor meus aliquos hoīes ab erroribus liberatos: ad iter cęleste direxerit.

DEO · GRACIAS ·
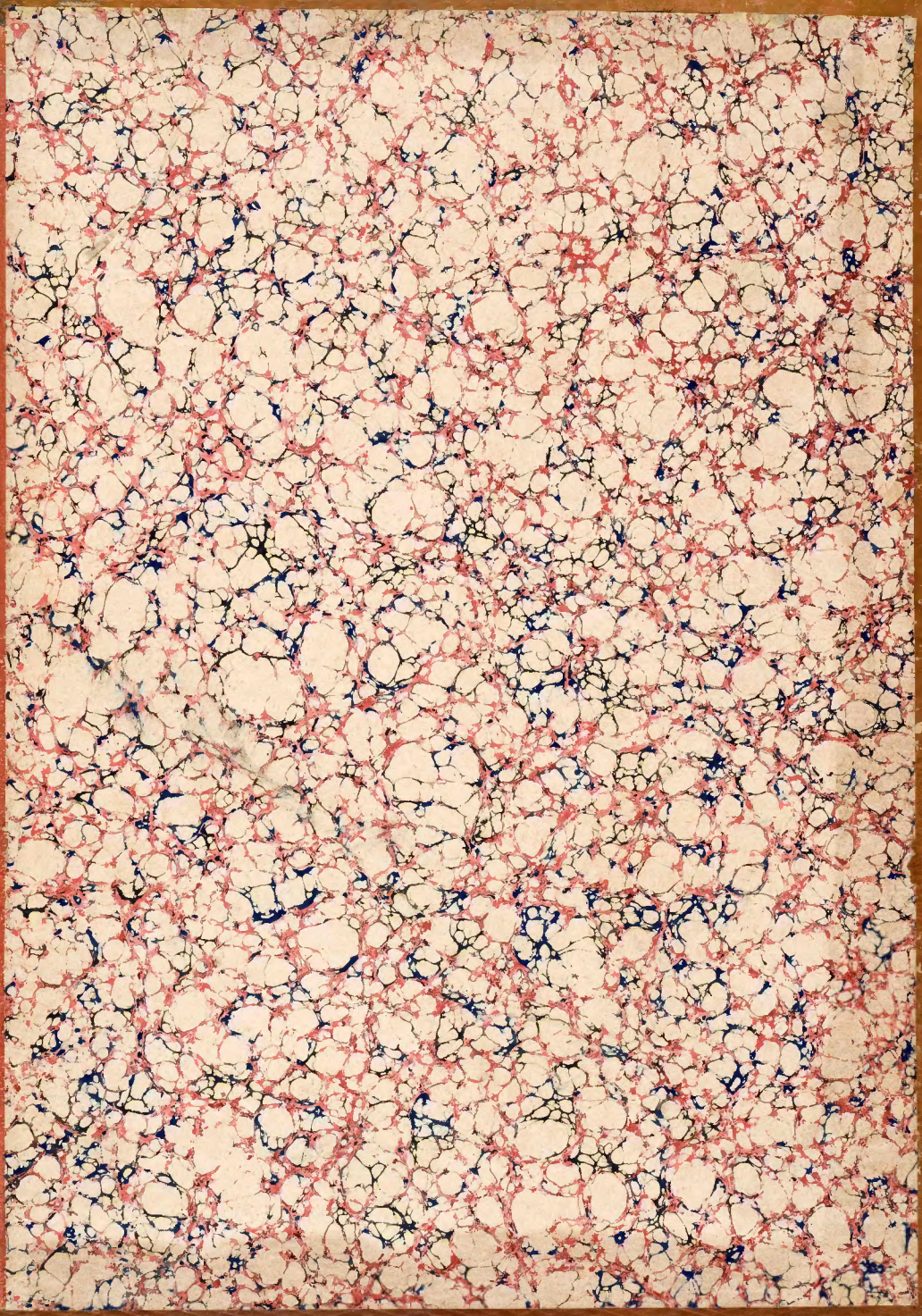
Lactantii Firmiani de diuinis institutionibus aduersus gentes libri septem. necnō eiusdē ad Donatū de ira dei liber unus. unacū libro de opificio hois ad Demetrianū finiunt. Sub ano dni. M.CCCC.LXV. Pontificatus Pauli papę. ii. anno eius secūdo. Indictiōe. xiii. die uero ānpenultia mensis Octobris. In uenerabili monasterio Sublacensi Deo gratias.